

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİLGİ KIPLIKLARI

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Seçil HİRİK

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ahmet KARADOĞAN

Kırıkkale – 2014

ONAY

Seçil HİRİK tarafından hazırlanan "Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri" başlıklı bu çalışma, [05.12.2016] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

(imza)

] (Başkan)

Prof. Dr. Çetin PEKACAR

[İmza]

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

[İmza]

Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ

Doç. Dr. Ahmet KARADOĞAN

Doç. Dr. Bülent GÜR

Kişisel Kabul Sayfası

Doktora Tezi olarak sunduğum Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Tarih:

Adı Soyadı: Seçil HİRİK

İmza:

ÖN SÖZ

Günümüzde artık geleneksel dil bilgisi anlayışının dışına çıkılmakta ve dil bilgisi kitaplarına görünüş, kılınış, istem, kiplik gibi pek çok yeni kategori eklenmektedir. Kiplik, özellikle Türkiye’de son on yılda hızlı bir gelişme gösteren ve çalışma sahası genişleyen inceleme alanlarından biridir. Konuşurun bir durum veya olay karşısındaki her türlü tavrını, düşünce ve yaklaşımlarını dilsel olarak kodlayan işaretleyiciler olan kipliklerle ilgili yapılan çalışmalarda birbirinden farklı sınıflandırmalar ve teklifler yer almaktadır.

Bu çalışma, Türkiye Türkçesinde bilgi kipliklerinin incelenmesi esasına dayanmaktadır. Çalışmada, var olan teorik bilgilerin uygulanmasının yanı sıra kategorilerin tanımlanması ve bilgi kipliklerinin sınıflandırılmasında farklı tekliflerde bulunulmuştur. Tespit ve teklif sürecinde standart Türkiye Türkçesini yansıtan sözlü ve yazılı metinler dikkate alınarak Türkçede kullanım yelpazesi farklılık gösteren bilgi kiplikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Tezin giriş bölümünde zaman, kip, kiplik gibi temel kavramlardan, birinci bölümde bugüne kadar yapılan kiplik tanımlarından ve bir terim olarak kiplik kavramının ne olması gerektiğinden, ikinci bölümde bilgi kipi ve Türkçede kullanılan bilgi kipi işaretleyicilerinden bahsedilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde kesinliğin derecelerine göre bilgi kipi ve kiplikler, dördüncü bölümünde delile dayalılık kipi ve kiplikler, beşinci bölümde ise tahmin, çıkarım, varsayım, merak, tereddüt, hayret gibi dolaylı olasılık temelli anlam alanlarını kodlayan diğer tüm bilgisel işaretleyiciler verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın her aşamasında desteğini ve yardımlarını esirgemeyen başta danışmanım Doç. Dr. Ahmet KARADOĞAN’a, sorgulamayı ve eleştirel bakmayı öğreten hocalarım Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ ve Doç. Dr. Bülent GÜL’e gönülden teşekkür ediyorum. Çalışmanın her anında sık sık rahatsız ettiğim; fakat hiç yüksünmeden açıklamalarıyla beni aydınlatan hocam Yrd. Doç. Dr. Sema ASLAN DEMİR’e; derin ve eleştirel düşünme yetenekleriyle her zaman takdir ettiğim hocalarım Doç. Dr. Eyüp BACANLI ve Doç. Dr. Caner KERİMOĞLU’na sonsuz

teşekkürü bir borç biliyorum. Sabrını ve yardımını her zaman yanımda hissettiren, huzurlu ve verimli bir çalışma ortamı sunan hayat arkadaşım, değerli eşim Erkan HİRİK'e de teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca çalışmamıza 2211 numaralı Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı'yla verdikleri destekten dolayı TÜBİTAK'a derin minnetlerimizi sunmayı bir borç biliyorum.

Seçil HİRİK
Kırıkkale 2014

ÖZET

HİRİK, Seçil. Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri, Doktora Tezi, Kırıkkale, 2014.

Konuşurun ruh durumundan izler taşıyan, düşüncesini yansıtan kiplerin dildeki işaretleyicileri olan kiplikler kodladıkları anlam alanlarına göre farklı kategorilere indirgenebilir. Bu çalışmada cümlede olasılık, kesinlik, delile dayalılık, çıkarım, varsayım, hayret, merak, şüphe gibi anlam alanlarını işaretleyen *bilgi kiplikleri* üzerinde durulmaktadır. Bilgi kiplikleri kesinliğin derecelerine, delile dayalılık bildirmelerine ve tahmin, çıkarım, varsayım gibi yorumsal değer taşımalarına göre üç temel başlık altında incelenmektedir. *Kesinliğin derecelerini* bildiren kiplikler *kesinlik, yakın olasılık, uzak olasılık ve kesin dışılık* semantiğini kodlamaktadır. *Delile dayalılık kiplikleri; görsel, işitsel, duyuşsal* gibi doğrudan delili göstermelerine göre *doğrudan delile dayalılığı; aktarımsal ve çıkarımsal* olmalarına göre de *dolaylı delile dayalılığı* belirtmektedir. Yorumsallık/yargısallık bildiren *dolaylı olasılık temelli bilgi kiplikleri* başlığı altında incelenen kiplikler ise *tahmin, çıkarım, varsayım, şüphe, hayret, endişe, tereddüt ve merak* semantiğini kodlamaktadır.

Kipliklerin tespitinde Türkiye Türkçesi ile ortaya konmuş sözlü ve roman, hikâye, şiir, gazete yazısı, tiyatro gibi yazılı metinler esas alınmıştır. Yapılan taramalardan hareketle bilgi kipini işaretleyen *-DIr, -mİş, -AcAk, -Abil-, -yor, -sA, mI* gibi morfolojik; *ya (da), ya ...ya (da), ne... ne (de), diye, belki, galiba, herhalde, sanırım, acaba, evet, hayır, kim bilir, nasılsa* gibi sözlüksel; söz dizimsel ve söyleme dayalı işaretleyiciler olmak üzere zengin bir kiplik sistemine rastlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Bilgi kipliği
2. Kiplik
3. Kip
4. Anlambilim
5. Türkiye Türkçesi

ABSTRACT

HİRİK, Seçil. Epistemic Modality in Turkish, PhD Thesis, Kırıkkale, 2014.

Modality, which are the markers of modals that reflect the ideas and mood of the speaker, might be listed under different categories according to the semantic areas they code. This thesis dwells on *epistemic modalities* which mark such semantic areas as possibility, certainty, evidentiality, inference, assumption, mirativity, curiosity, and suspicion in sentences. Epistemic modality are evaluated under three fundamental categories, which are identified according to such interpretive values as degrees of certainty, evidentiality, prediction, inference, and assumption. Modality, which transfer *the degrees of certainty*, code the semantics of *certainty, probability, possibility, and uncertainty*. *Evidentiality modality* indicate *direct evidentiality* according to their condition of demonstrating *visual, audial, and sensual* properties while they state *indirect evidentiality* according to their *reported* and *inferential* qualities. Modality, which are analysed under the category of *The Other Epistemic Modality Based on Indirect Possibility*, code the semantics of *prediction, inference, assumption, suspicion, mirativity, apprehension, hesitation, and curiosity*.

For the identification of modalities, oral texts and written texts in Turkish, such as novels, stories, poems, articles, and theatre plays, are drawn upon. As a result of the surveys conducted, a diverse modality system, including morphological suffixes such as *-Dir, -mİş, -AcAk, -Abil-, -yor, -sA, mI*, which mark the epistemic modality, as well as lexical, syntactical, and discorsal markers such as *ya (da), ya ...ya (da), ne... ne (de), diye, belki, galiba, herhalde, sanırım, acaba, evet, hayır, kim bilir, nasılsa*, is recognized.

Keywords

1. Epistemic modality
2. Modality
3. Mood
4. Semantics
5. Turkish

Eser Kısaltmalar Dizini

- AA ATILGAN, Yusuf (2008), **Aylak Adam**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- AD UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2007), **Aşka Dair**, Özgür Yayınları, İstanbul.
- AEÇ UZUNER, Buket (2003), **Aynı En Çıplak Günü**, Everest Yayınları, İstanbul.
- AY KEMAL, Orhan (2008), **Avare Yıllar**, Everest Yayınları, İstanbul.
- BAY KISAKÜREK, Necip Fazıl (2013), **Bir Adam Yaratmak**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- BBK ÇOKUM, Sevinç (2009), **Beyaz Bir Kıyı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- BDA KÜR, Pınar (2004), **Bir Deli Ağaç**, Everest Yayınları, İstanbul.
- BG EDGÜ, Ferit (1997), **Bir Gemide**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BK SEYFETTİN, Ömer (1999), **Beyaz Kelebekler-Ömer Seyfeddin**, (Yay. Haz. M. Fatih Andı), Şule Yayınları, İstanbul.
- BKÇ TEKİN, Latife (2012), **Berci Kristin Çöp Masalları**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BÖİ PALA, İskender (2007), **Babil'de Ölüm İstanbul'da Aşk**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- ÇE HİSAR, Abdülhak Şinasi (2005), **Çamlıcadaki Eniştemiz**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- DA TAHİR, Kemal (2004), **Devlet Ana**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- DÇK ADIVAR, Halide Edip (2005), **Dağa Çıkan Kurt**, Özgür Yayınları, İstanbul.
- DG CUMALI, Necati (1983), **Değişik Gözle**, Yazko Yayınları, İstanbul.

- DHV KEMAL, Orhan (2010), **Dünyada Harp Vardı**, Everest Yayınları, İstanbul.
- FE TANER, Haldun (2010), **Fazilet Eczanesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- FRS ERAY, Nazlı (2007), **Farklı Rüyalar Sokağı**, Merkez Kitaplar, İstanbul.
- Gen SAFA, Peyami (1999), **Gençliğimiz**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul.
- Hsr TAN, Canan (2013), **Hasret**, Doğan Kitap, İstanbul.
- Huz TANPINAR, Ahmet Hamdi (2004), **Huzur**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KA PALA, İskender (2006), **Kitab-ı Aşk**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Kar PAMUK, Orhan (2002), **Kar**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KBB KESKİN, Birhan (2010), **Kim Bağışlayacak Beni**, Metis Yayınları, İstanbul.
- Krb Nabizade Nazım (2005), **Karabibik**, Akvaryum Yayınevi, İstanbul.
- KS ALİ, Sabahattin (2014), **Kağrı, Ses, Esirler, Yapı Kredi Yayınları**, İstanbul.
- Kvm ÜMİT, Ahmet (2010), **Kavim**, Doğan Kitap, İstanbul.
- KYG ALTAN, Ahmet (1999), **Kılıç Yarası Gibi**, Can Yayınları, İstanbul.
- LİM GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1981), **Leyla ile Mecnun**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- LM MUNGAN, Murathan (2002), **Lal Masallar**, Metis Yayınları, İstanbul.
- MA ESENDAL, Memduh Şevket (1983), **Mendil Altında**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- MŞŞ GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi (2012), **Melek Sanmıştım Şeytani**, Everest Yayınları, İstanbul.
- NA BEKİROĞLU, Nazan (2012), **Nar Ağacı**, Timaş Yayınları, İstanbul.

- NİG KARASU, Bilge (2009), **Narla İncire Gazel**, Metis Yayınları, İstanbul.
- NN KULİN, Ayşe (2014), **Nefes Nefese**, Everest Yayınları, İstanbul.
- OBY TARANCI, Cahit Sıtkı (2002), **Otuz Beş Yaş**, Can Yayınları, İstanbul.
- OY ATAY, Oğuz (2012), **Oyunlarla Yaşayanlar**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öde UYAR, Tomris (1982), **Ödeşmeler**, Yazko Yayınları, İstanbul.
- PG Mehmet Raûf (1920), **Pervaneler Gibi**, Orhaniye Matbaası, İstanbul.
- PKA ANAR, İhsan Oktay (2013), **Puslu Kıtalar Atlası**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pnh ŞAFAK, Elif (2009), **Pinhan**, Doğan Kitap, İstanbul.
- RA ATSIZ, Nihal (2013), **Ruh Adam**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Sav HEPCİLİNGİRLER, Feyza (1998), **Savrulmalar**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- SG KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (2003), **Sodom ve Gomore**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SGT KUTLU, Ayla (2009), **Sen de Gitme Triyandafilis**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Smn NADİR, Kerime (2010), **Samanyolu**, Doğan Kitap, İstanbul.
- ŞLA ABASIYANIK, Sait Faik (2001), **Bütün Eserleri 2: Şahmerdan-Lüzumsuz Adam**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- TKK KEMAL, Yaşar (2013), **Tek Kanatlı Bir Kuş**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- YG AĞAOĞLU, Adalet (2011), **Yüksek Gerilim**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Uçu ATASÜ, Erendiz (1998), **Uçu**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- UH KUTLU, Mustafa (2013), **Uzun Hikâye**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ved KULİN, Ayşe (2007), **Veda: Esir Şehirde Bir Konak**, Everest Yayınları, İstanbul.

Gazete Yazısı Kısaltması

- BNK Oktay Akbal, *Basınımız Nasıl Kültür Düşmanı Oldu*, **Cumhuriyet**, 06.01.2002
- UKN Çetin Altan, “*Ulusal kültür*” nedir? Boyutları ne kadardır?, **Sabah**, 05.01.1997.
- BDV Çetin Altan, *Bir Dilsiz Vardı*, **Sabah**, 05.03.1998.
- BET Engin Ardıç, *Başlayacağım Elektronik Postanıza!*, **Star**, 15.05.2000.
- KTÖ Engin Ardıç, *Kemal Tahir Öldü mü, İsız Ajun Kaldı mı?*, **Star**, 15.05.2001.

Tablolar/Şekiller Dizini

Tablolar Dizini

- Tablo 1:** Rubin ve diğerlerinin kesinlik dereceleri sınıflandırması
- Tablo 2:** Ruhi ve diğerlerinin Palmer'dan uyarladığı bilgisel zarflar
- Tablo 3:** Willet'in bilgi kaynağı türleri sınıflandırması
- Tablo 4:** Fintel ve Gillies'nin bilgi kaynağı türleri sınıflandırması
- Tablo 5:** Willet, Fintel ve Gillies'den uyarlanan bilgi kaynağı türleri (delile dayalılık) sınıflandırması

Şekiller Dizini

- Şekil 1:** Nordström'ün yardımcı cümle kipliği türleri
- Şekil 2:** Bilgiye ulaşma yolları
- Şekil 3:** Boye'nin bilgisel ifadelerin semantik haritası
- Şekil 4:** Bybee ve diğerlerinin yeterliliğin semantik haritası
- Şekil 5:** Palmer'ın bilgisel haritası
- Şekil 6:** Aikhenvald'ın delile dayalılığın semantik şeması

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
Eser Kısaltmalar Dizini	v
Tablolar/Şekiller Dizini	ix
Tablolar Dizini	ix
Şekiller Dizini	ix
İÇİNDEKİLER	x
0. GİRİŞ	1
0.1 ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ, KAPSAM VE SINIRLILIKLARI	1
0.1.1. Çalışmanın Amaç ve Önemi	1
0.1.2. Çalışmanın Yöntemi, Kapsam ve Sınırlılıkları	2
1. BÖLÜM KİPLİK VE KAYNAKLARDA KİPLİK TANIMLARI.....	3
1.1. TEMEL KAVRAMLAR	3
1.2. ANLAM ALANLARINA GÖRE KİPLİK KATEGORİLERİ VE KİPLİK SINIFLANDIRMALARI.....	17
1.2.1. Temel Kiplik Kategorileri	18
1.2.1.1. Bilgi Kiplikleri (Epistemic Modality).....	19
1.2.1.2. Yükümlülük Kiplikleri (Deontic Modality)	21
1.2.1.3. Hareket Kiplikleri (Dynamic Modality).....	24
1.2.1.4. Kök Kiplikleri (Root Modality)	24
1.2.1.5. Olay Kiplikleri (Event modality)	25
1.2.1.6. Mantıksal Doğruluk Kiplikleri (Alethic Modality).....	26
1.2.1.7. Söz Edimi Kiplikleri (Speech-Act Modality)	27
1.2.1.8. İç Katılımcılı Kiplikler-Dış Katılımcılı Kiplikler (Participant-Internal Modality-Participant-External Modality): Katılımcı Odaklı Kiplikler (Participant-Oriented Modality).....	28
1.2.1.9. Kılıcı Odaklı Kiplikler-Konuşur Odaklı Kiplikler (Agent-Oriented Modality-Speaker-Oriented Modality).....	28

1.2.1.10. Yaratılışsal Kiplikler (Dispositional Modality)	29
1.2.1.11. İsteme Kiplikleri/Niyet Kiplikleri (Volitive/Intention Modality)	29
1.2.1.12. Delile Dayalılık (Kanıtsallık) Kiplikleri (Evidential Modality)	30
1.2.1.13. Duygu/İrade Kiplikleri (Boulomaic Modality)	32
1.2.2 Kiplik Sınıflandırmaları	32
1.2.2.1. Von Wright	33
1.2.2.2. Frank Robert Palmer	33
1.2.2.3. Jan Nuyts	34
1.2.2.4. Fabrice Nauze	35
1.2.2.5. Jackie Nordström	36
1.2.2.6. Anna Papafragou	36
1.2.2.7. Michael R. Perkins	36
1.2.2.8. Anne Siewierska	37
1.2.2.9. Eve Sweetser	37
1.2.2.10. Ferenc Kiefer	37
1.2.2.11. Lars Johanson	38
1.2.2.12. Diğerleri	38
2. BÖLÜM BİLGİ KİPİ VE BİLGİ KİPLİKLERİ	40
2.1. BİLGİ KİPİ, TÜRLERİ VE SEMANTİK ALAN	40
2.1.1. Bilgi Kipi İşaretleyicileri	50
2.1.1.1. Morfolojik İşaretleyiciler	52
2.1.1.2. Sözlüksel İşaretleyiciler	52
2.1.1.2.1. Kiplik Yüklemeler	52
2.1.1.2.2. Kiplik Zarflar	52
2.1.1.2.3. Kiplik Bağlaçlar	53
2.1.1.2.4 Kiplik Edatlar	53
2.1.1.2.5. Kiplik Kelimeler	53
2.1.1.2.6. Kiplik Sözler/Söz Grupları	54
2.1.1.3. Söz Dizimsel İşaretleyiciler	54
2.1.1.4. Söyleme Dayalı İşaretleyiciler	54
2.1.1.4.1. Birden Fazla Birlik Kuran İşaretleyiciler	55

2.1.1.4.1.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler.....	55
2.1.1.4.1.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	55
2.1.1.4.1.3. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	55
2.1.1.4.1.4. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	56
3. BÖLÜM KESİNLİĞİN DERECELERİNE GÖRE BİLGİ KİPİ VE KİPLİKLER.....	57
3.1. KESİNLİĞİN DERECELERİNE GÖRE BİLGİ KİPİ.....	57
3.2. KESİNLİĞİN DERECELERİNE GÖRE BİLGİ KİPİ İŞARETLEYİCİLERİ.....	64
3.2.1. KESİN DİŞİLİK KİPLİKLERİ.....	67
3.2.1.1. Kesin Dışılık Semantiği.....	67
3.2.1.2. Kesin Dışılık İşaretleyicileri.....	68
3.2.1.2.1. Morfolojik Kesin Dışılık İşaretleyicileri.....	68
3.2.1.2.1.1. -AcAk, -yor.....	69
3.2.1.2.1.2. mI.....	70
3.2.1.2.1.3. -IDI.....	71
3.2.1.2.2. Sözlüksel Kesin Dışılık İşaretleyicileri.....	71
3.2.1.2.2.1. Kiplik Yüklemler.....	71
3.2.1.2.2.2. Kiplik Zarflar.....	74
3.2.1.2.2.3. Kiplik Bağlaçlar.....	76
3.2.1.2.2.3.1. ya (da)/ya ...ya (da).....	76
3.2.1.2.2.3.2. yahut (da)/veya.....	77
3.2.1.2.2.3.3. ha ...ha, ister ...ister.....	77
3.2.1.2.2.4. Kiplik Edatlar.....	78
3.2.1.2.2.5. Kiplik Sözler/Söz Grupları.....	79
3.2.1.2.3. Söz Dizimsel Kesin Dışılık İşaretleyicileri.....	81
3.2.1.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Kesin Dışılık İşaretleyiciler.....	81
3.2.1.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyicileri.....	81
3.2.1.2.4.1.1. mI ... yoksa ...mI.....	81
3.2.1.2.4.1.2. mI(-DIr) ...ne(dir).....	82
3.2.1.2.4.1.3. mI ...acaba.....	83
3.2.1.2.4.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	83

3.2.1.2.4.3. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler	84
3.2.1.2.4.3.1. <i>güya ...-mİş dA</i>	84
3.2.2. UZAK OLASILIK KIPLİKLERİ	85
3.2.2.1. Uzak Olasılık Semantiği	85
3.2.2.2. Uzak Olasılık İşaretleyicileri.....	85
3.2.2.2.1. Morfolojik Uzak Olasılık İşaretleyicileri.....	85
3.2.2.2.1.1. <i>-sA</i>	85
3.2.2.2.1.2. <i>-AcAk</i>	88
3.2.2.2.1.3. <i>-Abil-</i>	89
3.2.2.2.1.4. <i>-mAlI</i>	91
3.2.2.2.2. Sözlüksel Uzak Olasılık İşaretleyicileri.....	92
3.2.2.2.2.1. Kiplik Yüklemler.....	92
3.2.2.2.2.2. Kiplik Zarflar.....	93
3.2.2.2.2.3. Kiplik Bağlaçlar	97
3.2.2.2.2.3.1. <i>dA, ya da, yahut, veya</i>	97
3.2.2.2.2.4. Kiplik Edatlar	99
3.2.2.2.2.5. Kiplik Sözler/Söz Grupları.....	100
3.2.2.2.3. Söz Dizimsel Uzak Olasılık İşaretleyicileri.....	103
3.2.2.2.4. Söyleme Dayalı Uzak Olasılık İşaretleyicileri.....	104
3.2.2.2.5. Birden Fazla Birlik Kuran Uzak Olasılık İşaretleyicileri	105
3.2.2.2.5.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler.....	105
3.2.2.2.5.1.1. <i>-mİş olmalı, -mİş gibi</i>	105
3.2.2.2.5.1.2. <i>(eğer/şayet) ...-sA; tabii ...-sA; ya ...-sA(-yDI), -ArsA</i> 106	
3.2.2.2.5.1.3. <i>keşke ...(-Abil)-sA</i>	109
3.2.2.2.5.1.4. <i>belki ...-AcAk, -DIr</i>	111
3.2.2.2.5.1.5. <i>diye ...-sA, -Ar/-Ir, -yor</i>	111
3.2.2.2.5.1.6. <i>hiç olmazsa, en azından, bari, tek ...-sA, -A</i>	112
3.2.2.2.5.1.7. <i>bir daha ...mI</i>	113
3.2.2.2.5.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	114
3.2.2.2.5.3. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	114
3.2.2.2.5.4. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	114

3.2.3. YAKIN OLASILIK KIPLİKLERİ.....	116
3.2.3.1. Yakın Olasılık Semantiği	116
3.2.3.2. Yakın Olasılık İşaretleyicileri	117
3.2.3.2.1. Morfolojik Yakın Olasılık İşaretleyicileri	117
3.2.3.2.1.1. -Ar/-Ir	117
3.2.3.2.1.2. -yor, -DIr, -DI.....	118
3.2.3.2.1.3. -Aydl ... [(-Ar/-Ir, -Abil-, -AcAk)-DI]	120
3.2.3.2.1.4. -Abil-.....	120
3.2.3.2.1.5. -AcAk	120
3.2.3.2.1.6. -A, -sA	122
3.2.3.2.2. Sözlüksel Yakın Olasılık İşaretleyicileri	124
3.2.3.2.2.1. Kiplik Yüklemler.....	124
3.2.3.2.2.2. Kiplik Zarflar.....	127
3.2.3.2.2.3 Kiplik Bağlaçlar.....	132
3.2.3.2.2.4. Kiplik Edatlar	134
3.2.3.2.2.5. Kiplik Sözler/Söz Grupları.....	135
3.2.3.2.2.6. Kiplik Kelimeler.....	138
3.2.3.2.3. Söz Dizimsel Yakın Olasılık İşaretleyicileri	139
3.2.3.2.4. Söyleme Dayalı Yakın Olasılık İşaretleyicileri	140
3.2.3.2.5. Birden Fazla Birlik Kuran Yakın Olasılık İşaretleyicileri	142
3.2.3.2.5.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler.....	142
3.2.3.2.5.1.1. -miş olmalı/olmalı, -miş olacak, -miş olmaya	142
3.2.3.2.5.1.2. sıfat+gibi, -miş gibi.....	144
3.2.3.2.5.1.3. nasıl olsa (nasılsa) ... -AcAk(-tIr/-tI)	145
3.2.3.2.5.1.4. bir (kere) daha ... -mAz.....	146
3.2.3.2.5.1.5. kesinlikle/mutlaka/muhakkak (ki)/elbet (elbette), zahir ... -DIr, -Ar/-Ir, -DI, -AcAk(-tI/-tIr), -miş(-tI), -yor(-DUr).....	147
3.2.3.2.5.1.6. belki, galiba, herhalde ... -mAlI, -Abil(-Ar/-Ir, -AcAk), -AcAk, -miş, -yor, -DI	154
3.2.3.2.5.1.7. -mAk için	157
3.2.3.2.5.1.8. yoksa/aksi takdirde/hâlbuki ... -AcAk, -Abil-	158
3.2.3.2.5.1.9. ancak/bir tek/yalnız (yalnızca) ... -Abil(-Ar/-Ir, -AcAk)	159

3.2.3.2.5.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	160
3.2.3.2.5.3. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	160
3.2.3.2.5.4. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	162
3.2.4. KESİNLİK KİPLİKLERİ.....	166
3.2.4.1. Kesinlik Semantiği.....	166
3.2.4.2. Kesinlik İşaretleyicileri.....	167
3.2.4.2.1. Morfolojik Kesinlik İşaretleyicileri.....	167
3.2.4.2.1.1. -DI, -mİş, -AcAk, -Ar/-Ir, -yor.....	167
3.2.4.2.1.2. -DIr.....	169
3.2.4.2.1.3. -sA(-yDI/-ymİş) ...-ArdI/-IrdI, -AydI.....	171
3.2.4.2.1.4. -AcAğInA ...-Aydı/-sAydI.....	173
3.2.4.2.1.5. -AcAktI.....	173
3.2.4.2.2. Sözlüksel Kesinlik İşaretleyicileri.....	174
3.2.4.2.2.1. Kiplik Yüklemler.....	174
3.2.4.2.2.2. Kiplik Zarflar.....	178
3.2.4.2.2.3. Kiplik Bağlaçlar.....	182
3.2.4.2.2.4. Kiplik Sözler/Söz Grupları.....	184
3.2.4.2.2.5. Kiplik Kelimeler.....	187
3.2.4.2.3. Söyleme Dayalı Kesinlik İşaretleyicileri.....	188
3.2.4.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Kesinlik İşaretleyicileri.....	189
3.2.4.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler.....	189
3.2.4.2.4.1.1. keşke ...-sAydI/-AydI.....	189
3.2.4.2.4.1.2. eğer/şayet ...-sAydI ...-AcAktI.....	192
3.2.4.2.4.1.3. -Ar/-Ir mI hiç.....	192
3.2.4.2.4.1.4. evet/hayır, ...-AcAktI.....	193
3.2.4.2.4.1.5. mutlaka, kesinlikle, muhakkak, şüphesiz ...-DIr, -AcAk, -Abil-.....	193
3.2.4.2.4.1.6. artık ...-mAz.....	195
3.2.4.2.4.1.7. -AcAk olmuş.....	196
3.2.4.2.4.2. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	196
3.2.4.2.4.3. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	198
4. BÖLÜM DELİLE DAYALILIK KİPİ VE KİPLİKLER.....	200

4.1. DELİLE DAYALILIK KİPİ VE KİPLİKLER.....	200
4.1.1. DOĞRUDAN DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ.....	211
4.1.1.1. GÖRSEL DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ	213
4.1.1.1.1. Görsel Delile Dayalılık Semantiği.....	213
4.1.1.1.2. Görsel Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	213
4.1.1.1.2.1. Morfolojik Görsel Delile Dayalılık İşaretleyicileri	213
4.1.1.1.2.1.1. -DI	213
4.1.1.1.2.1.2. -mİş.....	217
4.1.1.1.2.1.3. -yor, -Ar/-Ir	219
4.1.1.1.2.1.4. -mAktA, -mAdA.....	222
4.1.1.1.2.2. Sözlüksel Görsel Delile Dayalılık İşaretleyicileri	222
4.1.1.1.2.2.1. Kiplik Yüklemler	222
4.1.1.1.2.2.2. Kiplik Zarflar	226
4.1.1.1.2.2.3. Kiplik Sözler/Söz Grupları.....	226
4.1.1.1.2.2.4. Kiplik Kelimeler	227
4.1.1.1.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Görsel Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	228
4.1.1.1.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler	228
4.1.1.2. İŞİTSEL DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ	229
4.1.1.2.1. İşitsel Delile Dayalılık Semantiği.....	229
4.1.1.2.2. İşitsel Delile Dayalılık İşaretleyicileri	229
4.1.1.2.2.1. Sözlüksel İşitsel Delile Dayalılık İşaretleyicileri	229
4.1.1.2.2.1.1. Kiplik Yüklemler	229
4.1.1.2.2.1.2. Kiplik Kelimeler	231
4.1.1.3. DUYUSAL DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ.....	233
4.1.1.3.1. Duyusal Delile Dayalılık Semantiği	233
4.1.1.3.2. Duyusal Delile Dayalılık İşaretleyicileri	234
4.1.1.3.2.1. Sözlüksel Duyusal Delile Dayalılık İşaretleyicileri	234
4.1.1.3.2.1.1. Kiplik Yüklemler	234
4.1.1.3.2.1.2. Kiplik Kelimeler	239
4.1.2. DOLAYLI DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ	240
4.1.2.1. AKTARIMSAL DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ	242

4.1.2.1.1. İKİNCİ ELDEN-ÜÇÜNCÜ ELDEN DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ	243
4.1.2.1.1.1. İkinci Elden-Üçüncü Elden Delile Dayalılık Semantiği	243
4.1.2.1.1.2. İkinci Elden-Üçüncü Elden Delile Dayalılık İşaretleyicileri	244
4.1.2.1.1.2.1. Morfolojik İkinci Elden-Üçüncü Elden Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	244
4.1.2.1.1.2.2. Sözlüksel İkinci Elden-Üçüncü Elden Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	250
4.1.2.1.1.2.2.1. Kiplik Yüklemler.....	250
4.1.2.1.1.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran İkinci Elden-Üçüncü Elden Delile Dayalılık İşaretleyicileri	252
4.1.2.1.1.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler.....	252
4.1.2.1.2. HALK BİLGİSİNE DAYALI DELİLE DAYALI KİPLİKLERİ	253
4.1.2.1.2.1. Halk Bilgisine Dayalı Delile Dayalılık Semantiği	253
4.1.2.1.2.2. Halk Bilgisine Dayalı Delile Dayalılık İşaretleyicileri	253
4.1.2.1.2.2.1. Morfolojik Halk Bilgisine Dayalı Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	253
4.1.2.1.2.2.2. Sözlüksel Halk Bilgisine Dayalı Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	255
4.1.2.1.2.2.2.1. Kiplik Yüklemler.....	255
4.1.2.1.2.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Halk Bilgisine Dayalı Delile Dayalılık İşaretleyicileri	256
4.1.2.1.2.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler.....	256
4.1.2.1.2.2.3.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	257
4.1.2.2. ÇIKARIMSAL DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ.....	257
4.1.2.2.1. SONUCA DAYANAN ÇIKARIMSAL DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ	258
4.1.2.2.1.1. Sonuca Dayanan Çıkarımsal Delile Dayalılık Semantiği.....	258
4.1.2.2.1.2. Sonuca Dayanan Çıkarımsal Delile Dayalılık İşaretleyicileri	259
4.1.2.2.1.2.1. Morfolojik Sonuca Dayanan Çıkarımsal Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	259
4.1.2.2.1.2.1.1. -mİş	259

4.1.2.2.1.2.1.2. -DAn	261
4.1.2.2.1.2.1.3. -Abilir, -AcAk(-Dir), -Ar/-Ir	262
4.1.2.2.1.2.2. Sözlüksel Sonuca Dayanan Çıkarım İşaretleyicileri	262
4.1.2.2.1.2.2.1 Kiplik Yüklemeler.....	262
4.1.2.2.1.2.2.2. Kiplik Zarflar.....	263
4.1.2.2.1.2.2.3. Kiplik Edatlar	264
4.1.2.2.1.2.2.4. Kiplik Sözler/Söz Grupları	265
4.1.2.2.1.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Sonuca Dayanan Çıkarım İşaretleyicileri.....	267
4.1.2.2.1.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler.....	267
4.1.2.2.1.2.3.1.1. olmalı, -mİş olmalı	267
4.1.2.2.1.2.3.1.2. belki, muhtemelen, büyük ihtimalle ...-mİştIr, -mİştI, -Dir	267
4.1.2.2.1.2.3.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	268
4.1.2.2.1.2.3.3. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	269
4.1.2.2.2. AKIL YÜRÜTMEMEYE DAYANAN ÇIKARIM KİPLİKLERİ ..	269
4.1.2.2.2.1. Akıl Yürütmeye Dayanan Çıkarım Semantiği	269
4.1.2.2.2.2. Akıl Yürütmeye Dayanan Çıkarım İşaretleyicileri	270
4.1.2.2.2.2.1. Morfolojik Akıl Yürütmeye Dayanan Çıkarım İşaretleyicileri.....	270
4.1.2.2.2.2.1.1. -mİş, -AcAk	270
4.1.2.2.2.2.1.2. -Dir	271
4.1.2.2.2.2.1.3. -mAll	272
4.1.2.2.2.2.2. Sözlüksel Akıl yürütmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	272
4.1.2.2.2.2.2.1 Kiplik Yüklemeler.....	272
4.1.2.2.2.2.2.2. Kiplik Zarflar.....	275
4.1.2.2.2.2.2.3. Kiplik Edatlar	276
4.1.2.2.2.2.2.4. Kiplik Sözler/Söz Grupları	279
4.1.2.2.2.2.3. Söyleme Dayalı Akıl Yürütmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	280
4.1.2.2.2.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Akıl Yürütmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri	281

4.1.2.2.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler.....	281
4.1.2.2.2.4.1.1. <i>olsa gerek, olmalı, -miş olmalı</i>	281
4.1.2.2.2.4.1.2. <i>-Dan yola çık, -Dan anla-, -A dayanarak anla-</i>	283
4.1.2.2.2.4.1.3. <i>demek ...-miş</i>	284
4.1.2.2.2.4.1.4. <i>herhalde, galiba ...-AcAktI</i>	285
4.1.2.2.2.4.1.5. <i>mI ...acaba</i>	285
4.1.2.2.2.4.1.6. <i>(-nIn sebebini) ...-A bağla-</i>	286
4.1.2.2.2.4.2. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler	286
4.1.2.3. ALGISAL DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ.....	288
4.1.2.3.1. ALGISAL DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ	288
4.1.2.3.1.1. Algısal Delile Dayalılık Semantiği.....	288
4.1.2.3.2. Algısal Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	289
4.1.2.3.2.1. Morfolojik Algısal Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	289
4.1.2.3.2.2. Sözlüksel Algısal Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	290
4.1.2.3.2.2.1. Kiplik Yüklemeler.....	290
4.1.2.3.2.3. Söyleme Dayalı Algısal Delile Dayalılık İşaretleyicileri	291
4.1.2.3.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Algısal Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	292
4.1.2.3.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler.....	292
4.1.2.3.2.4.2. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	293
4.1.2.3.2. İDRAK ETMEYE DAYANAN DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ	294
4.1.2.3.2.1. İdrak Etme Semantiği.....	294
4.1.2.3.2.2. İdrak Etmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	294
4.1.2.3.2.2.1 Morfolojik İdrak Etmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	294
4.1.2.3.2.2.1.1. <i>-miş</i>	294
4.1.2.3.2.2.1.2. <i>-DI</i>	295
4.1.2.3.2.2.2. Sözlüksel İdrak Etmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	296
4.1.2.3.2.2.2.1. Kiplik Yüklemeler.....	296

4.1.2.3.2.2.2.2. Kiplik Zarflar.....	299
4.1.2.3.2.2.2.3. Kiplik Sözcükler.....	299
4.1.2.3.2.2.3. Söz Dizimsel İdrak Etmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	300
4.1.2.3.2.2.4. Söyleme Dayalı İdrak Etmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	301
4.1.2.3.2.2.5. Birden Fazla Birlik Kuran İdrak Etmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri.....	301
4.1.2.3.2.2.5.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler.....	301
4.1.2.3.2.2.5.1.1. <i>iyi ki ...-mİş</i>	301
4.1.2.3.2.2.5.1.2. <i>meğer ...-mİş</i>	302
4.1.2.3.2.2.5.1.3. <i>-DIğInA hükmet-, -DIğInI anla-</i>	302
4.1.2.3.2.2.5.2. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	303
5. BÖLÜM DOLAYLI OLASILIK TEMELLİ DİĞER BİLGİ KİPLERİ VE KİPLİKLER 305	
5.1. TAHMİN KİPLİKLERİ.....	305
5.1.1. Tahmin Semantiği.....	305
5.1.2. Tahmin İşaretleyicileri.....	305
5.1.2.1. Morfolojik Tahmin İşaretleyicileri.....	305
5.1.2.1.1. <i>-Dir</i>	305
5.1.2.1.2. <i>-AcAk</i>	308
5.1.2.1.3. <i>-sA ...-Ar/-Ir, -AcAk</i>	310
5.1.2.1.4. <i>-Abil-</i>	311
5.1.2.1.5. <i>-mAyA, -mAsIn</i>	311
5.1.2.1.6. <i>(-AcAk, -yor)-sA ...(-mİş)-Dir, -Ar/-Ir</i>	312
5.1.2.1.7. <i>-Ar/-Ir</i>	313
5.1.2.2. Sözlüksel Tahmin İşaretleyicileri.....	313
5.1.2.2.1. Kiplik Yüklemler.....	313
5.1.2.2.2. Kiplik Zarflar.....	316
5.1.2.2.3. Kiplik Edatlar.....	321
5.1.2.2.4. Kiplik Sözcükler.....	322
5.1.2.3. Söz Dizimsel Tahmin İşaretleyicileri.....	325

5.1.2.4. Söyleme Dayalı Tahmin İşaretleyicileri	325
5.1.2.5. Birden Fazla Birlik Kuran Tahmin İşaretleyicileri	327
5.1.2.5.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler	327
5.1.2.5.1.1. (-mİş, -yor, -AcAk) olsa gerek/olması lazım	327
5.1.2.5.1.2. olmalı, -mİş olmalı; -mİş, -yor, -mAktA olacak; -mİş olur.....	329
5.1.2.5.1.3. gibi gel-.....	333
5.1.2.5.1.4. -mİş gibi/-yor gibi.....	334
5.1.2.5.1.5. -DIğI için olacak	335
5.1.2.5.1.6. -AcAğA benze-, -AcAk gibi dur-	335
5.1.2.5.1.7. kim bilir ...-Ar/-Ir	336
5.1.2.5.1.8. herhalde, galiba, muhtemelen, belki, muhakkak, elbette, mutlaka, eminim, şüphesiz ...-Abil-, -AcAk, -Ar/-Ir, -mİş, -mAll, -DIr ...	336
5.1.2.5.1.9. yahut ...-Abil-	340
5.1.2.5.1.10. -mİş olacağını düşün-.....	340
5.1.2.5.1.11. acaba ...mI	341
5.1.2.5.1.12. böylece ...-AcAk	342
5.1.2.5.1.13. bence/bizce, bana göre, kanımca/kanımızca ...-Abil-, -AcAk, - Ar/-Ir, -mİş.....	342
5.1.2.5.1.14. demek/öyleyse/anlaşılan ...-AcAk/-DIr	343
5.1.2.5.1.15. (eğer) ...-sA(-yDI) ...muhakkak (ki), büyük ihtimalle, belki, herhalde, mutlaka ...-Ar(-DI).....	344
5.1.2.5.1.16. umarım ...-mİştIr	344
5.1.2.5.1.17. tabii ...-DIr /-mİştIr	345
5.1.2.5.1.18. nasılsa ...-AcAk (değil).....	346
5.1.2.5.1.19. yakında/şimdi/bu gidişle ...-Ar/-Ir, -AcAk.....	346
5.1.2.5.1.20. kalıbını bas- ...-DIr, -AcAk, -mİştIr	347
5.1.2.5.1.21. (sakın) ...-AcAk, -mİş, -yor olmasın	348
5.1.2.5.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler	348
5.1.2.5.3. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler	349
5.1.2.5.4. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler	350
5.2. ÇIKARIM KİPLİKLERİ	352
5.2.1. Çıkarım Semantiği.....	352

5.2.2. Çıkarım İşaretleyicileri.....	353
5.2.2.1. Morfolojik Çıkarım İşaretleyicileri.....	353
5.2.2.2. Sözlüksel Çıkarım İşaretleyicileri.....	354
5.2.2.2.1. Kiplik Zarflar.....	354
5.2.2.2.2. Kiplik Sözcükler.....	354
5.2.2.3. Söyleme Dayalı Çıkarım İşaretleyicileri.....	357
5.2.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Çıkarım İşaretleyicileri.....	358
5.2.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler.....	358
5.2.2.4.2. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	362
5.2.2.4.3. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	363
5.3. VARSAYIM KIPLİKLERİ.....	363
5.3.1. Varsayım Semantiği.....	363
5.3.2. Varsayım İşaretleyicileri.....	365
5.3.2.1. Morfolojik Varsayım İşaretleyicileri.....	365
5.3.2.1.1. -A, -sA, -mAlI.....	365
5.3.2.1.2. -Ar/-Ir, -yor.....	366
5.3.2.2. Sözlüksel Varsayım İşaretleyicileri.....	367
5.3.2.2.1. Kiplik Yüklemeler.....	367
5.3.2.2.2. Kiplik Sözcükler.....	367
5.3.2.3. Söz Dizimsel Varsayım İşaretleyicileri.....	369
5.3.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Varsayım İşaretleyicileri.....	369
5.3.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler.....	369
5.3.2.4.1.1. eğer ...-sA.....	369
5.3.2.4.1.2. galiba ...-Ar/-Ir.....	370
5.3.2.4.1.3. -AcAk olursa.....	370
5.3.2.4.2. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler.....	371
5.4. ŞÜPHE KIPLİKLERİ.....	372
5.4.1. Şüphe Semantiği.....	372
5.4.2. Şüphe İşaretleyicileri.....	372
5.4.2.1. Morfolojik Şüphe İşaretleyicileri.....	372
5.4.2.2. Sözlüksel Şüphe İşaretleyicileri.....	373

5.4.2.2.1. Kiplik Zarflar	373
5.4.2.2.2. Kiplik Edatlar.....	374
5.4.2.2.3. Kiplik Sözcükler	375
5.4.2.3. Söyleme Dayalı Şüphe İşaretleyicileri	375
5.4.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Şüphe İşaretleyicileri.....	376
5.4.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler	376
5.4.2.4.1.1. <i>acaba, yoksa ...nasıl, neden, ne/mI</i>	376
5.4.2.4.1.2. <i>ya ...-sa</i>	379
5.5. HAYRET KİPLİKLERİ	379
5.5.1. Hayret Semantiği	379
5.5.2. Hayret İşaretleyicileri	380
5.5.2.1. Morfolojik Hayret İşaretleyicileri	380
5.5.2.1.1. <i>mI, -mIş</i>	380
5.5.2.1.2. <i>-DI, -Ar/-Ir</i>	381
5.5.2.2. Sözlüksel Hayret İşaretleyicileri	382
5.5.2.2.1. Kiplik Sözcükler	382
5.5.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Hayret İşaretleyicileri.....	384
5.5.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler	384
5.5.2.3.2. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler	386
5.6. ENDİŞE KİPLİKLERİ	387
5.6.1. Endişe Semantiği	387
5.6.2. Endişe İşaretleyicileri	387
5.6.2.1. Morfolojik Endişe İşaretleyicileri	387
5.6.2.2. Sözlüksel Endişe İşaretleyicileri	388
5.6.2.2.1. Kiplik Yüklemeler	388
5.6.2.2.2. Kiplik Zarflar	388
5.6.2.2.3. Kiplik Sözcükler	389
5.6.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Endişe İşaretleyicileri.....	391
5.6.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler	391
5.7. TEREDDÜT KİPLİKLERİ	392
5.7.1. Tereddüt Semantiği	392

5.7.2. Tereddüt İşaretleyicileri.....	392
5.7.2.1. Morfolojik Tereddüt İşaretleyicileri.....	392
5.7.2.1.1. <i>mI</i>	392
5.7.2.1.2. <i>-sAydI, -sAymIş, -AydI, -AymIş</i>	393
5.7.2.2. Sözlüksel Tereddüt İşaretleyicileri.....	394
5.7.2.2.1. Kiplik Yüklemler	394
5.7.2.2.2. Kiplik Zarflar	395
5.7.2.2.3. Kiplik Bağlaçlar	396
5.7.2.2.4. Kiplik Sözler	397
5.7.2.3. Söyleme Dayalı Tereddüt İşaretleyicileri.....	398
5.7.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Tereddüt İşaretleyicileri	398
5.7.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler	398
5.7.2.4.1.1. <i>yoksa ...mI</i>	398
5.7.2.4.1.2. <i>mI(-DIr) ...ne(dir)</i>	399
5.7.2.4.1.3. <i>-mIş olmaya-</i>	400
5.7.2.4.1.4. <i>keşke ...-sA mIydI</i>	401
5.7.2.4.1.5. <i>mI acaba</i>	402
5.7.2.4.1.6. <i>mI ...bileme-</i>	402
5.7.2.4.1.7. <i>galiba, herhalde, belki ...-Abil-</i>	402
5.7.2.4.1.8. <i>ya ...-sA</i>	403
5.8. MERAK KİPLİKLERİ	404
5.8.1. Merak Semantiği	404
5.8.2. Merak İşaretleyicileri.....	405
5.8.2.1. Morfolojik Merak İşaretleyicileri.....	405
5.8.2.1.1. <i>mI</i>	405
5.8.2.2. Sözlüksel Merak İşaretleyicileri.....	406
5.8.2.2.1. Kiplik Zarflar	406
5.8.2.2.2. Kiplik Sözler	409
5.8.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Merak İşaretleyicileri	412
5.8.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler	412
5.8.2.3.1.1. <i>acaba, sahiden, gerçekten, hakikaten ...-sA, mI</i>	412

5.8.2.3.1.2. <i>yoksa, veya, yahut ...mI</i>	413
5.8.2.3.1.3. <i>mümkün ol- ...mI</i>	414
SONUÇ	415
KAYNAKLAR	417

0. GİRİŞ

0.1 ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ, KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

0.1.1. Çalışmanın Amaç ve Önemi

Türkiye’de son zamanlarda önem ve ağırlık kazanan anlambilim ve özellikle bu alan içinde yer alan kip-kiplik kategorisi üzerine sınırlı sayılabilecek çalışmalar yapılmaktadır. Kipliğin temel kategorilerinden biri olan yükümlülüksel alanla ilgili oldukça dikkate değer çalışmalar yürütülmüştür. Kipliğin diğer bir anlam alanı olan bilgi kiplikleri üzerindeki müstakil çalışmaların daha sınırlı olmasından dolayı ve bilgi kipliklerindeki bu boşluğu doldurmak amacıyla söz konusu kiplik alanı tercih edilmiştir.

Bunun yanı sıra yabancı dil bilgisi kitaplarında görülen tümdengelim yöntemi ve işlevsel ağırlıklı çalışmalar; Türkiye’de ise tam tersi tümevarım yönteminin ve biçimbilimsel nitelikli çalışmaların varlığı tarafımızdan iki alan arasında bir karşılaştırma yapılmasına imkân tanımaktadır. Yapılan karşılaştırmanın sonucunda görülmektedir ki Türkçe dil bilgisi kitaplarında işlevsel incelemelerin yapılmamış olması, eklerin ve kelimelerin görevlerinin eksik verilmesine ve işlevlerinin tam anlaşılmasına sebep olmuştur. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla işlevsel dil bilgisine yönelik olarak bu çalışmanın yapılması uygun görülmüştür.

Tüm kip ve kiplik çalışmaları, anlambilimle ilgilidir. Her ekin, kelimenin, söz dizimsel veya söylemsel ögenin cümle veya sözce içinde biçimsel ve işlevsel olarak değeri vardır. Örneğin bir ek birden fazla işlevi birden karşılayabilmektedir. Hem zaman hem kip hem görünüş bildirebilmektedir. İşlevsel bir dil bilgisinin ortaya konabilmesi için tüm işaretleyicilerin işlevlerinin belirlenmesi ve farklı alanlar (kategoriler: zaman, görünüş, kiplik gibi) arasındaki yerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Böylece bir dilde yer alan söz konusu bir gramer ögesi tek bir işlevle anılmayacak (örneğin *-miş* için geçmiş zaman eki deniyor) ve tek bir alana atfedilmeyecektir.

Tüm bunlarla birlikte bu tür çalışmalarla, önemli bir yere sahip olmadığı düşünölen küçük bir ögenin bile (*ya* bağlacı, *bile* edatı, *-A* eki) anlam kurmaya ve/veya değıştirmeye ne denli yardımcı olduğu da ortaya konulacaktır.

Kip ve kiplik literatüründe pek çok sınıflandırma denemesi yapılmıştır. Yapılan sınıflandırmalarda makul teklifler yer alabildiği gibi aynı zamanda eleştiriye açık veya belirsizlik taşıyan noktalar da bulunmaktadır. Bu çalışmada kipi bilgisel alanıyla ilgilenen bilgi kipi kategorisi ve bilgi kiplikleri incelenmiştir. Buradan hareketle *kesinliğin derecelerine göre, delile dayahlık ve dolaylı olasılık temelli bilgi kipi ve kiplikleri* olmak üzere üç temel kategoriden bahsedilmektedir. Aynı zamanda bu çalışmada yer alan sınıflandırma denemesinde diğer sınıflandırmalarda yer almayan farklı kategoriler de eklenmiştir (tereddüt, merak, endişe gibi). Tarama ve incelemelerin sonucunda elde edilen kiplikler geliştirme ve zenginleştirmeye açık bir özellik göstermektedir.

0.1.2. Çalışmanın Yöntemi, Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmanın örneklemini yazılı ve standart Türkiye Türkçesini yansıtan metinler oluşturmaktadır. Yazılı metinlerin seçiminde Türkçeyi doğru ve dikkatli kullandıkları düşünölen yazarların kaleminden çıkmış ve sadeleştirmenin yapılmadığı roman, hikâye, şiir, tiyatro, gazete yazısı gibi metinlerden faydalanılmıştır. Metinlerden alınan örnek cümleler bağlamın kiplik çalışmalarında önemli olması sebebiyle çoğu zaman öncesi ve sonrası cümle/paragrafla birlikte verilmiştir. Söz konusu örneklerin metinde geçtikleri yer (gazete yazıları hariç), sayfa numarasını belirtecek şekilde, parantez içinde verilmiştir. Konu için önemli olan biçimbirimsel, sözlüksel, söz dizimsel, söylemsel vb. işaretleyicilerin anlaşılması için kipliklerin altı çizilmiştir.

Yazılı metinlerin kimi zaman ihtiyacı karşılamadığı durumlarda ise günlük dilde kullanılabilme olasılığının yüksek olduğu, konunun anlatımı sırasında oluşturulmuş metinler ve sözceler kullanılmıştır.

1. BÖLÜM KİPLİK VE KAYNAKLARDA KİPLİK TANIMLARI

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

Zaman: Bir olayın veya durumun meydana geldiği ya da meydana geldikten sonra devamlılığını gösteren sürece *zaman* denilmektedir. Kimi araştırmacı, zamanın hayali süreç çizgisi olduğunu belirtmektedir. Bu algının aksine zaman gerçek dünyada var olan; bir olayın başlangıcını, devamlılığını ya da bitişini belirten kavramdır. Gerçek zaman ve fiil zamanı¹ olarak ikiye ayrılması gereken zaman kavramı için Benzer, gerçek zamanın başlangıcının ve sonunun belirsiz olduğunu belirtmektedir. Fiil zamanı ise gerçek zamanın dile yansımasıdır (Benzer 2008: 70)².

Olay veya durumun zaman çizgisi üzerinde hangi anda meydana geldiğini ortaya koyabilmek için *konuşma anı* denilen sözün söylendiği zamana bakmak gerekmektedir. Zaman, en genel ifadeyle, bir eylemin oluş sürecidir, denilebilir. Bu süreç, geçmişte veya gelecekte olabildiği gibi eş zamanlı bir oluşumu da içerebilir. Yani bu süreç, herhangi bir zaman dilimini kapsayabilir. Konuşma anı baz alınarak yapılan zaman tasniflerine göre üç temel zamandan bahsetmek mümkündür: *geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman*.³

Kerimoğlu'na göre dilbilimsel zaman, gerçek zaman çizgisi üzerindeki bir olayı değil; daha çok konu zamanını işaretlemektedir. Konu zamanı, dilbilimsel zaman işaretleyicileri⁴ (ör. *-miş*, *-DI* vb.) tarafından zamansal eksen üzerine konumlandırılır. Konuşur⁵ olay zamanını işaretlemez, olayın yalnızca belli bir

¹İngilizcede gerçek zaman kavramı için *time*, zaman ekleri için *tense*; Almancada *gerçek zaman* kavramı için *tempus*, *realzeit*, zaman ekleri için *zeitform* terimleri kullanılmaktadır.

²Ayrıca Benzer, Türkçede zaman kavramının yabancı dillerin aksine geçmiş, şimdi ve gelecek bölümlenmesinin dışına çıktığını, bu bölümlenmeye geniş zaman diliminin de eklendiğini belirtmektedir. Bu dördümlü ayırım Türkçe üzerine yazılan eski dil bilgisi kitaplarında görülmemektedir. Örneğin, Bergamalı Kadri (1530) ve Şemseddin Sami (1892)'nin dil bilgisi kitaplarında zaman; geçmiş, şimdi ve gelecek olarak üçlü ayrıma tabi tutulmuştur (Benzer 2008: 78).

³Olay/eylem konuşma anından önce gerçekleşmişse *geçmiş zaman*, olay/eylem konuşma anında gerçekleşmeye devam ediyorsa *şimdiki zaman*, olay/eylem konuşma anından sonra gerçekleşecekse *gelecek zaman*'dan söz edilmektedir [Daha fazla bilgi için bk. Aydemir (2010)].

⁴*İşaretleyici* terimi, kipsel değerler taşıyan biçimbirimsel, sözlüksel, söz dizimsel ve söylemsel her türlü dilsel birim için kullanılan bir kavramdır. Kılıç (2004), Aslan Demir (2008), Kerimoğlu (2011) gibi pek çok araştırmacı tarafından tercih edilmektedir.

⁵Sözceyi ortaya koyan konuşur (sözlü iletişim içinde) olabildiği gibi yazar da (yazılı iletişim içinde) olabilir. Bu çalışmada tercih edilen *konuşur* kelimesi yazılı ya da sözlü metni üreten herhangi bir şahıs yerine kullanılmaktadır.

bölümünü, odaklandığı parçasını işaretler (Kerimoğlu 2011: 74). Varlığın genel var oluş eyleminden her türlü özel eylemine kadar, varlıktaki değişikliğin adı olan zaman, saymaca bir kavramdır ve varlıklar dünyasından çıkmış, varlıktaki ve mekândaki değişikliklerin adı olarak doğmuştur (Karaağaç 2009: 88; 2012: 358).

Zaman, üzerinde konuşulan bir durumun zamansal bölgesini ifade eder. Bu zamansal bölge atıf noktasına⁶ göre öncelik, sonralık ya da eş zamanlılık gösterir. Eylem zamanı, zamanı bölgesel olarak işaretleyen gramatikal bir kategoridir (Göksel ve Kerslake 2005: 326).

İnsanların algıladıkları gerçek zaman ile konuşmalarına yansıttıkları zaman kavramı birbirinden farklıdır. Gerçek zaman bölünmez, parçalara ayrılmaz bir bütündür; ancak insanlar, zaman kavramını anlamak ve iletişimde kolaylık sağlamak için zamanı çeşitli dilimlere ayırmışlardır. Gerçek dünyada var olan olay ya da durumların bitmiş olma, süregelme veya henüz başlamamış olma halinin dildeki zamansal işaretleyicisi olan zaman ekleri dilsel zamana denk gelmektedir; fakat her olayın bahsi edilen bu gerçek dünyadaki zamansal karşılığı ile dildeki karşılığı farklılık gösterebilmektedir. Kipte anlam kayması⁷ olarak aktarılan durum, işte bu dilsel zamanla gerçek zaman arasındaki farktan başka bir şey değildir.

Geleneksel dil bilgisi kitaplarında sıklıkla birbiri yerine kullanılan (en azından kastedilen) *kip* ve *zaman* terimleri, aynı kategoriyi ifade eden terimler gibi görülmektedir⁸. Oysaki zamanı, ancak kipi bir alt kategorisi ya da kipi şekillendiren bir unsur olarak görmek gerekir. Kipi daha genel olarak ele almak gerekmektedir; çünkü kip korku, üzüntü, olasılık, zorunluluk, yeterlilik, gereklilik, emir gibi pek çok

⁶ Ayrıca bk. Karadoğan (2009).

⁷ Benzer; *-DI*, *-mİş*, *-yor*, *-AcAk* gibi eklerin kendi zaman dilimlerinin dışındaki bir zaman dilimine göndermede bulunabildiklerini söylemektedir. Bu eklerin farklı zamanları ifade etme becerisi ince anlam farklılıklarını belirtebilme gücünü gösteren, Türkçeye özgü oldukça gelişmiş bir düzenin parçasını oluşturur. Dil bilgisi kitaplarında konu *zaman kayması* adı altında işlenmiştir. Burada yalnızca bir ekin birincil görevinin dışında farklı bir zaman dilimine göndermede bulunması durumu söz konusudur (Benzer 2008: 93).

Yaman ise konuyu şu şekilde ele almıştır: “*Zaman kayması*, dilde kendisine zaman bildirme görevi yüklenen bazı eklerin, dilin genel işleyişi içinde, asıl işlevlerinin dışında farklı bir zamanı ifade eder duruma gelmeleridir.” Yaman’a göre *işlev değişmesi* konusu üstünde özellikle durulması gereken konudur. İşlev değişmesi, bazı eklerin dilin genel işleyişi içinde kendisine yüklenen görev ve işlevlerin dışında daha değişik işlevleri de üstlenmesidir (Yaman 1999: 31, 32). Ayrıca *kipte anlam/zaman kaymaları* için Korkmaz (2007a) krş. Enç (1997: 345-359).

⁸ bk. Ergin (2002), Korkmaz (2007a), Karaağaç (2012), Gencan (2001).

anlam alanını kapsayan bir kavram olduğu gibi zamansal bildirimleri de içeren daha üst bir kategoridir.

Kip: Kip, bazı geleneksel dil bilgisi kitaplarında zaman kavramı ile; bunun yanı sıra bugün de kiplik kavramı ile en çok karıştırılan terimdir⁹. Kimi tanımlarda ise kiplik ve zaman eklerinden oluştuğu söylenmektedir¹⁰. Kip, en basit tanımıyla konuşurun sözcesinde¹¹ var olan/beliren ruh durumu ve tutumudur. Bu tutum öznel olabileceği gibi nesnel bir özellik de gösterebilmektedir. Dolayısıyla konuşurun olaya iki türlü yaklaşımı söz konusudur: *nesnel* ve *öznel*. *Şimdi yağmur yağıyor* cümlesinde konuşur sözcesine herhangi bir yorum katmamış; yalnızca var olan durumu nesnel bakış açısıyla ve dilsel öğelerden yararlanarak aynen aktarmıştır; *Sanki birazdan yağmur yağacak* cümlesinde ise durum diğer cümlenin tam tersidir. Bu sözcede konuşur “yağmur yağma” durumuyla ilgili öznel yorumunu ortaya koymuştur. Dinleyene ya da okuyana cümlede, yağmurun yağacağı fikrini veren ise *sanki* zarfı ve *-AcAk* ekidir¹². Bu dilsel öğeler sayesinde konuşurun sözcesinde,

⁹ bk. Hirik (2013).

¹⁰ Korkmaz, fiil çekim eklerinden bahsederken bahsi geçen eklerin şekil ve zaman ekleri (kip ekleri) ile şahıs eklerinden meydana geldiğini söylemektedir (Korkmaz 2007a: 25). Ediskun fiillerin zaman, şekil ve kişi olmak üzere çekimlendiğini söylerken zaman ve şeklin ise kipi oluşturduğunu dile getirir (Ediskun 2007: 170). Gençan fiillerde zaman, kip, kişi ve çatının bulunduğunu; bu dört kategorinin anlamca kaynaşmış olduğunu söylemektedir. Ayrıca kiplik, zaman ve anlam özelliklerine göre fiillerin türlü eklerle girdikleri biçim olduğunu dile getirmektedir (Gençan 2001: 304).

Banguoğlu'na göre ise, *tarz* olarak adlandırdığı kip kategorisi, hareketin ne şekilde ve nasıl yapıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, zaman da ifade eden tarz; bildirme, anlatma, söylenti ve şart tarzı olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Zaman (ve varsa tarz) eki ile uzatılmış bir fiilin tekli ve çoklu kişi ekleri almasıyla bir kip meydana gelmektedir (Banguoğlu 2007: 440).

<i>bil</i>	<i>-di</i>	<i>-y</i>	<i>-se</i>	<i>-niz</i>
fiil kökü	zaman eki	yardımcı ses	tarz eki	kişi eki
			(şart tarzı)	

¹¹ Emeksiz, *sözce* için, belli bir bağlamda üretilen ifadedir, tanımını yapmaktadır. Ona göre *cümle* (*tümce*) sözcelerden soyutlanarak üretilmiş, belli bir bağlamdan bağımsız ele alınan dil bilimsel bütünlüktür. *Önerme* ise cümlelerden soyutlanarak ulaşılan anlamsal içeriktir (Emeksiz 2013: 73). Kıran ise *sözce* ve *cümle* arasındaki fark için şunları söylemektedir (Kıran 2002: 216, 212):

“Sözce, her şeyden önce, her türlü çözümlenmeye gelen söylemin bir parçası olarak kabul edilir. Sözcelem ediminin gözlenebilir sonucu olarak belli bir kişinin belli bir zamanda ve yerde ürettiği somut dilsel bir üründür. Tümce, sözcelem durumundan kopuk, konuşucudan bağımsız olarak ele alınan bağlamın dışında kuramsal bir birimdir. Tümce kendi içinde tutarlı sözcüklerden oluşan bir bütündür, bu nedenle özgül kurallara boyun eğen söz dizimsel bir düzen içeren bir olgudur. Oysa sözce, belli bir kişi tarafından belli bir yerde ve zamanda üretilmiş somut bir gerçekliktir.”

¹² Türkiye dışında yapılan kimi çalışmalarda *TAM markers* (Tense, Aspect, Modality markers) yani *zaman, görünüş, kiplik işaretleyiciler* olarak geçen *-AcAk, -Ar/-Ir, -yor, -DI, -mİş, -Dir, -mAll, -Abil-*,

yağmur yağma durumuna ilişkin bir tahminde bulunduğu algılanabilmektedir. Artık konuşurun böylesi bir durum karşısındaki tutumu nesnel değil öznel ve bu da sözcesine çeşitli kipsel işaretleyicilerle yansımaktadır.

Konuşur; üzüntüsünü, beklentisini, bir olay karşısındaki tahmin veya çıkarımını, karşısındaki kişiye verdiği emri ya da kişisel yükümlülüklerini ifadesine taşır. Bunu yaparken de bir olayın veya durumun meydana gelişine sebep olan tüm *içsel/dışsal* (internal/external) etkenleri seçmiş olduğu biçimbirimsel, sözlüksel veya söz dizimsel öğelerle işaretlemektedir. Bir cümlede birden fazla işaretleyici olabildiği gibi (Ör. *Galiba kalemi çocuk kırmış*); tek bir işaretleyici de olabilir (Ör. *Herhalde bunu o yaptı*).

Kip, anlambilimsel bir kategoridir. Türkçedeki tüm bağımlı biçimbirimlerle zarf, ünlem gibi bağımsız biçimbirimlerin *bağlam*¹³ (context) içinde farklı görevleri vardır. Örneğin aynı ek zaman, görünüş veya kip kategorisinde değerlendirilebilmektedir. Korkmaz; kipi, fiil kök veya gövdesinin gösterdiği oluş ve kılışın zaman ve şahıs kavramlarına bağlı olarak ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisi olarak tanımlamaktadır (Korkmaz 2007b: 103). Ona göre kip, fiilin zamanına da vurgu yapan bir yapıdır ve fiiller şekil¹⁴, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşebilmek için belirli anlatım kalıplarına girerler. Söz konusu anlatım kalıplarına kip denir (Korkmaz 2007a: 569).

Kipin zamanı da belirttiğini söyleyen araştırmacılarından biri de Ergin'dir. Ona göre şekil yahut kip denilen gramer kategorisi, fiil kök veya gövdesinin ifade ettiği hareketin ne şekilde yapıldığını veya olduğunu göstermektedir. Fiil kiplerinin hepsi yalnız kip veya şekil göstermez, bunlardan bazıları aynı zamanda zaman da ifade eder (Ergin 2002: 134).

Banguoğlu çalışmasında *bilmiştiniz* kelimesi üzerinden kipi açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre *-ti* biçimbirimi bir tarz ekidir ve bu ek duyulan geçmiş zaman ekiyle birleştiğinde kip ekini oluşturmaktadır (Banguoğlu 2007: 441).

-sA ekleri ve soru eki *mI*, bu çalışmada da belli bir işlevin adıyla (ör. gelecek zaman eki *-AcAk* gibi) anılmaktan ziyade yalnızca biçimsel ve çalışmanın konusu gereği kipsel değerleri (ör. *-AcAk* eki) ile değerlendirmeye alınacaktır.

¹³ Bağlamla ilgili bk. Doğan (2003), Zeyrek (2003).

¹⁴ Korkmaz (2007b: 25) gibi Ergin (2002: 143) ve Ediskun (2007: 170) da *tarz* terimi yerine *şekil* terimini kullanmayı tercih etmiştir. Araştırmacılar, zaman ve tarz (şekil) eklerinin ise, fiilde kipi oluşturduğunu söylemektedirler.

Banguoğlu'nun tarzla kastettiği aslında kiptir. Tarzla kastedilen kip olmasına rağmen tarzı gösteren ek (-ti) doğru olarak işaretlenmemiştir. Geleneksel yaklaşıma göre kip, birleşik fiil çekiminden başka bir şey değildir. Oysaki kip kategorisini zamandan ayrı düşünmek gerekmektedir. Aksan, kipi eylemin bildirdiği devinimin, kılınışın konuşan açısından ne tarzda, ne yolda yansıtıldığını gösteren bir kategori olarak değerlendirmektedir. Bir bakıma açıklamada beliren ruh durumudur da denebilir. Ona göre cümlede eğer yalnızca bir bildirme söz konusuysa bu bildirme kipine özgü bir anlatım biçimi olur. Aksan, isteme kipleri adı verilen kipleri konuşanın yaptığı açıklamanın genel olarak bir isteği, bir tasarlamayı, bir koşullanmayı yansıttığı ya da bir bağlılığı dile getirdiği anlatım biçimleri olarak yorumlamaktadır. Bununla birlikte buyrum kipi bir eylemin gösterdiği işin yapılmasının emredildiğini ve buyrulduğunu belirtmektedir (Aksan 2003: 101).

Zaman kavramını kipten tamamen ayıran araştırmacılardan biri olan Karaağaç'a göre kip, varlıkla eylem arasındaki ilişkiye dayanmakta ve eylemin gerçekleşme biçimini bildirmektedir. Eylemin zamanı değil biçimi söz konusudur. Şekil olarak da adlandırılan kip, öznenin eylemi gerçekleştirme biçimidir. Karaağaç, kipi eylemin bildirdiği oluş ve kılışın konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen kişiler açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir anlatım biçimi olarak tanımlamaktadır. Kip çeşitli yüklemeler veya zarflarla ifade edilir (Karaağaç 2012: 700)¹⁵.

¹⁵ Ayrıca Karaağaç, kip terimi ile ilgili olarak *kiipleştirme*'den bahseder. Karaağaç'ın kiipleştirme olarak tanımladığı olay bir eylem kök veya gövdesini, çeşitli görünüş öğeleri yardımıyla kip bildirir hale getirir (Karaağaç 2012: 700); yani kipsel değeri olmayan bir cümlenin çeşitli işaretleyiciler yardımıyla kipsel değer taşı hale gelmesidir. Kıran kiipleştirme kavramının yeni olmadığını ve buradan hareketle kipliğin ne olabileceğini dile getirmektedir (Kıran 2002: 193):

“Eski çağlardan beri, düşünürler her söz ediminde, *dictum* ve *modus* ayrımı yapmışlardır. *Dictum* özne ile yüklem ilişkisine geçirilmesi işlemidir. Örneğin “Ali” ve “gelmek”; sonuç “Ali geliyor”. *Modus*, öznenin bu *dictum* karşısında takındığı tavidir: Örneğin, bu tavır bir umut olabilir ve sonuç olarak: “Ali'nin geleceğini umuyorum” ya da “Umarım Ali gelir”, cümleleri elde edilebilir. Bu açıklamadan yola çıkılarak kiplik kavramına bir açıklık getirilebilir. Kiplik, öznenin ürettiği sözcüğe kazandırdığı bir niteliktir. Bu nitelik kendi sözcüğünü benimsemek ya da benimsememek, alıcıyla arasında gerilim yaratıp yaratmamak biçiminde düşünülebilir. Gerçekten de her sözcük, üreticisinin izlerini taşır. Olasılık, doğruluk vb. bildiren mantıksal kipliklerin yanında olumluluk ya da olumsuzluk bildiren kiplikler de vardır. Bunların dışında belirteçler (“belki”, kimi söz dizimsel yapılar) ve kimi sıfatlar kiplik işlevi görebilirler.

Kip, konuşurun aktardığı içerik karşısındaki tutumudur (Akerson 1994: 82; Hacıömeroğlu 2007: 479¹⁶). Akerson bahsedilen bu tutumun birbirinden çok değişik bakış açılarına dayanabildiğini dile getirmektedir: Gerçek-gerçek değil, bildirme-istek/koşul-buyruk, niyet, sitem, inanmama, kesinlik, bir olayın gerçekleşmesinin mümkün olması, istenmesi gibi karşıtlıklar açısından değerlendirilebilir. Gene başka bir ayırım içeriğin izlenirliği ya da izlenmezliği karşıtlığına dayanabilir (Akerson 1994: 82).

Daha çok zaman kavramı ile karıştırılan veya zaman kavramının yerine kullanılan; sınıflandırmalarda ise zaman eklerinin yanında yer alan kip kategorisi ile ilgili son zamanlarda daha net tanımlar ve açıklamalar yapılmaktadır. Kipi, zaman kavramından ayırabilen araştırmacılardan biri olan Kaya kiplerin, herhangi bir olay, iş ya da durumla ilgili bildirme-betimleme-bilgilendirme ve bu olay, iş ya da durumlarla ilgili fikir belirtme, çıkarım yapma, varsayımda, öneride bulunma vb. işlevlerde kullanıldığı ifade eder (Kaya 2004: 90). Kaya ile benzer görüşü paylaşan Uzun, *kip için* şunları söylemektedir: “Konuşmacının önermeye kattığı tutumu sunan kategoridir ve zaman ile görünüşten konuşmacı odaklı olmakla bu açıdan farklıdır. Konuşmacı tümceye bildirme, gereklilik, istek, dilek, emir, olumsuzluk, soru, öğüt, uyarma, amaç, yeterlilik, olasılık, olanak, izin, yasaklama, şüphe, koşul, potansiyel gibi kavramları kategoriyel yollarla katabilir.” (Uzun 2004: 150).

Dilaçar, kip-zaman ilişkisini reddederek zaman kipi biçimindeki adlandırmaların yanlışlığından bahseder; çünkü *kip*’in *zaman*’la hiç ilgisi yoktur; kip, yalnız ruh durumunu, zaman da yalnızca zamanı, vakti anlatır (Dilaçar 1971: 107). Fiil çekim kategorileri arasında sayılabilecek olan bu kategori, fiilin söz dizimi içindeki görünümünü değiştiren ve belirleyen kavramlardan biridir (Delice 2002: 201).

Kısacası, kipleştirme özne ile yüklem arasındaki ilişkidir. Her konuşucu ya da özne ürettiği sözcesinde bir belirti, bir işaret bırakır. Özne, iletildiği bilgilere göre yerini belirler, bütün ileti boyunca değişebilen kiplikleri etkiler. Bu değişim ya da kipleştirme kendini, dilsel olarak, kiplik öğeleriyle ortaya koyar.”

¹⁶ Hacıömeroğlu, kiplerin ruh durumuna dair izler yansıttığını belirtmekte ve konuşurun olay ya da durum karşısındaki tutumuna dikkat çekmek istemektedir. Eğer konuşan, dinleyen ya da kendisinden söz edilenin yaptığı fiilin dildeki kullanımına göre düzenlenen bir anlatım biçimiye, kiplerin söz konusu bu kişilerin ruh durumlarıyla ilgili bir olgu olduğu sonucu çıkarılabilir (Hacıömeroğlu 2007: 479).

Kipsel ayrımlarla ilgili pek çok görüş öne sürülmektedir. Hem Türkçede hem de dünyadaki diğer dillerde yaygın olarak kabul edilen kip ayrımı bildirme ve dilek kipi¹⁷ ayrımı olmuştur. Son yıllarda ise bu ayrımın yanı sıra gerçeklik-gerçek dışılık ayrımları üzerine çalışmaların sayısının arttığı görülmektedir. Korkmaz, kiplerin bildirme kipleri ve istek kipleri olarak ikiye ayrıldığını söylemiştir (Korkmaz 2007b: 103). Banguoğlu; bildirme, anlatma, söylenti ve şart tarzı olmak üzere dört tarzdan; yani kipten bahsetmektedir (Banguoğlu 2007: 440).

Bhat, kiplerin olayın gerçekliği ile ilgili olduğunu söylemekte ve kipsel ayrımlar için kullanılan üç değişkenin varlığından bahsetmektedir:

- i) Bir olayın gerçekliği ile ilgili konuşurun fikir veya yargısı,
- ii) Bu yargıyı oluşturmak için konuşurun ulaşabildiği delilin türü,
- iii) Konuşuru zorlayan ihtiyaç ve gerekliliğin türü.

Baht'a göre ilk iki değişken bilgi temelli; sonuncusu ise yükümlülüksel (hareket) temelli olarak ortaya konmaktadır. Ayrıca kip kategorisi genel olarak soru (bilgi kipinin bir uzantısı) veya emir (yükümlülük kipinin bir uzantısı) gibi eyleyici güçleri içermektedir (Bhat 1999: 63).

Temel kip ayrımı olarak kabul edilen haber ve dilek kipi ayrımının da temelinde *gerçeklik* (realis) ve *gerçek dışılık* (irrealis) ayrımı bulunmaktadır. Gerçekte var olmuş, hâlâ var olan/var olmaya devam eden veya var olacak olan eylemler gerçeklik dairesinde yer alırken; istek, rica, emir gibi durumlarda henüz gerçekleşmemişlik söz konusu olduğundan dilek ya da tasarlama kipleri, gerçek dışılık dairesinde ele alınabilir.

En yaygın kiplerin haber kipi ve dilek kipi olduğunu söyleyen de Haan'ın (de Haan 2006: 33) yanı sıra Nuyts da haber-dilek kipi veya gerçeklik-gerçek dışılık olmak üzere iki temel ayrımdan bahseder (Nuyts 2006: 8). Haber ve dilek kipi ayrımlarıyla birlikte gerçeklik-gerçek dışılık ikilisine vurgu yapan isimlerden biri de Hogeweg ve arkadaşlarıdır (Hogeweg vd. 2009: 6). Bu ayrım içinde gerçek dışılık kategorisine dâhil olduğu tartışılan dört kategori bulunmaktadır: gelecek zaman, emir kipi, olumsuzluk ve alışkanlık görünüşü (van Gijin ve Gipper 2009).

¹⁷ Türkçede haber-dilek kipi ayrımı için ayrıca bk. Türkyılmaz (1999), Bilgegil (2009), Ay (2009).

Karabağ, ifadenin kabul edilen veya tasarlanan şekli olan kipin, birden çok kipsel değeri barındırabildiğini söylemektedir. Ona göre bu anlamlar, bu kipin kipsel değerleridir. Burada konuşmacının söyledikleriyle ne anlatmak istediğinin yanında dinleyicinin de duyduklarını algılama biçimi öne çıkmakta ve önem kazanmaktadır. Zaten kiplik araştırmalarında en önemli boyut da diyalogların incelenmesidir (Karabağ 2000: 276). Diyalogların ve bağlamın önemine vurgu yapan Karabağ gibi Kocaman da Türkçede kip olgusunun çok yönlü bir ulam olduğunu söylemektedir. Bu ulamı saptamada ve kipin anlaşılmasında salt arıtılmış cümlelerin değil, sözcelerin de göz önüne alınması gerektiğini belirtmektedir. Türkçede eklerle kip ulamı¹⁸ arasında bire bir eşleşme olmadığı kabul edilmelidir; çünkü kipleri belirleyen ekler kimi zaman paralinguistik etmenler yüzünden kimi zaman da bağlamın ortaya çıkardığı koşullar nedeniyle birkaç işlevi birden yüklenmektedirler (Kocaman 1971: 85). Buna göre kipin belli bir eke bağlı bulunması mecburiyeti düşünülemez. Kip, çeşitli eklerle, sözlüksel, söz dizimsel veya söylemsel birimlerle de anlatılabilir. Önemli olan ruh durumunun veya konuşurun tutumunun herhangi bir anlatım kalıbına girerek belirtilmesidir. Belli dilsel öğelere belli kipleri atfetmek her zaman doğru olmaz. Kimi koşullarda belli bir kipi anlatan dilsel öge farklı anlam alanlarını işaretleyebilir. Kip, türlü eklerle türlü anlatım kalıplarıyla belirtebildiği gibi, örneğin bir ek, türlü kiplerin anlatımında görevlendirilebilir. Kiplerin sayısı ise konuşurun içinde bulunduğu ruh durumlarının ya da bir durum veya olay karşısında takınabileceği tutum/tavır sayısı kadardır; bu sebeple kip türlerinde herhangi bir sınırlandırma zor görünmektedir. Türkçe dil bilgisi kitaplarında yer alan kip üzerine yapılmış çalışmalar arasında kiplerin sayısı ve türleri ile ilgili farklı görüşler yer almaktadır. Kornfilt, geleneksel dil bilgisi kitaplarından farklı olarak kipleri haber ve dilek ayrımına tabi tutmak yerine 15 farklı kip sıralamaktadır: bildirme, şart, emir, istek, niyet, gereklilik, yeterlilik, kesinlik dereceleri, delil, yüreklendirme, uyarı, anlatım, sıralı, varsayım (Kornfilt 1997: 366-379). Dilaçar, kiplerin sayısını ruh durumu kadar çeşitleyerek 61 adet kipten bahsetmektedir. Bunlar arasında kesinlik,

¹⁸ Kocaman; *acaba, sakın, kuşkusuz, usulca, eğer, ister, olası, olanaklı* vb. sözcüklerin kişinin eylemin anlattığı iş, oluş ya da devinime ilişkin tavrını yansıttıkları için kip ulamının kapsamı içinde olmaları gerektiğini dile getirmektedir (Kocaman 1971: 82). Ayrıca bk. Kocaman ve Osam (2000).

tumturak, bağımlılık, niyet, belkilik, yakarma, öğüt, nizam, kovma, bırakım, söylenti, buyurum, olanaksız dilek kipi gibi kipleri saymaktadır (Dilaçar 1971: 107-109).

Sonuç olarak, konuşurun bahsini ettiği bir durum veya olaydan bahsederken sözcesinde bu durum/olayla ilgili birtakım öznel ve kimi zaman nesnel bildirimler, yargılar, tutum ve tavırlar kendini hissettirir. Tamamen konuşurun eyleme yönelik tutumu ile ilgili olan kip, sözcede zaman kategorisi ile aynı olmasa dahi zamanı da içine alan ve zamanla etkileşim halinde olan bir konumdadır. Konuşurun şüphesini, tahminini, istek, yalvarma, rica gibi tavırlarını belirleyen zaman, kip kategorisi ile ister istemez çakışmaktadır. Bu da bazı araştırmacıların zamanı kiple aynıymış gibi düşünmelerine veya yansıtmalarına sebep olmaktadır.

Kiplik: Düşünebilen ve konuşabilen bir varlık olarak insan; duygularını, düşüncelerini, bir olay karşısındaki tutum ve yargısını diline yansıtmaktadır. Kast edilen dil; jest ve mimiklerden beden diline ve özellikle en gelişmiş iletişim aracı olarak kabul edilen sözlü ve yazılı dile kadar uzanmaktadır. Dil aracılığı ile konuşur; üzüntü, beklenti, şaşkınlık, emir, istek, rica, pişmanlık, bir olay ya da durum aktarımı, olasılık, şüphe, tahmin, varsayım, çıkarım gibi sınırsız sayıdaki duygu/düşüncelerini iletacaktır. Konuşurun kendisine sunulan önerme karşısındaki tutum ve yargısını dildeki imkânlardan yararlanarak işaretlediği morfolojik, sözlüksel, söz dizimsel vs. tüm işaretleyicilere *kiplik* adı verilmektedir. En kısa tanımıyla kiplik, kip denilen duygu durumlarının, yargı ve yorumların dildeki karşılıklarıdır.

Kip aynı zamanda bir olayı betimleyen önermenin doğruluk değeri ile ilgilidir. Palmer, kipi her zaman olmasa da fiil sel yapılarla yani kipliklerle ifade edildiğini belirtmektedir (Palmer 2001: 1). Kiplik, zaman ve görünüş kategorilerinin aksine zamanla ilgili değildir; bir durumun doğrudan ya da diğer yollarla bilinen bir gerçeği sunup sunmadığı ile ilgilenmektedir (Göksel ve Kerslake 2005: 337). Kipliğin fiil tarafından belirlenen bir olayın veya hareketin nasıl oluştuğunu veya nasıl düşünüldüğünü ifade ettiğini söyleyen Karabağ için sözce içerisinde fiil, kiplik görevini yerine getirirken sözce bizzat haber görevini üstlenir. Kiplik, daha çok diyalog süreci içerisinde ortaya çıkmasından dolayı dildeki karşılıklı etkileşimleri de açık bir şekilde göstermektedir (Karabağ 2000: 275). Kılıç, kipliği önermenin

belirttiği içeriğin değeri ve geçerliliği karşısında, konuşulan veya anlatılan olayın katılımcısının, başka bir deyişle konuşur veya anlatı kahramanının fikrini, bakışını, bildirimle ilgisini ve ilişkisini gösteren bir anlambilimi kategorisi olarak tanımlamaktadır. Konuşmayı gerçekleştiren kişi anlattığı konu ya da durumla ilgili görüşlerini kiplik aracılığı ile yansıtmaktadır (Kılıç, 2004: 2). Kiplikleri konuşurun duygularını ifade etmede yararlandığı yapılar olarak gören Günay, kipliği kişinin kendi isteği ya da dışarıdan gelen bir baskıdan dolayı eylem yapması, bir başka özne tarafından yapmaya zorlanması ya da öznenin kendi yetenek ve isteklerinin ortaya çıkmasını belirten sözcükler olarak ele almaktadır. Günay'a göre kiplik, yüklemi değiştiren bir durumdur (Günay 2001: 27). Konuşur, kiplikler aracılığıyla yalnızca elde ettiği önermenin doğruluğu ya da gerçekliği hakkında yargıda bulunmaz; aynı zamanda kendisine zorlanan, emredilen veya yapılması istenen ya da tam tersi durumlarda kipsel işaretleyicilerden yararlanmaktadır. Çünkü tüm bunlar da kipsel dünyanın bir parçasıdır ve dilde bir karşılıkları vardır. Kipliği bir dil bilimsel ulam olarak gören Çürük, kipliğin konuşurun ifade edilen önermeye karşı ne yaptığını; önerme hakkındaki bilgi durumunu, öznel bakışını, görüş ve duygularını içeren bir yapıya sahip olduğunu dile getirmektedir (Çürük 2010: 59). Kiplik, konuşurun önermeyle ilgili fikirlerini belirtmesini sağlama işlevine sahiptir ve aynı zamanda bu kategori yüklem ve özne arasındaki ilişkiyi gösterdiği anlamsal/bağlamsal düzenek olarak kabul edilebilir (Butler 2003: 969)¹⁹.

a. *Çantası evde kalmış (gördüm); b. Çantası herhalde evde kalmış (yanında yok), c. Çantası evde kalmış olmalı (yanında olmadığına göre)* gibi cümleler konuşurundan izler taşımaktadır. a'da konuşur görsel olarak tanık olduğu bir olayı aktarmakta, b'de tahminde; c'de ise çıkarımda bulunmaktadır. Konuşurun çantanın evde kalıp kalmadığı ile ilgili yorumları a'da *-mİş*, b'de *herhalde* ve *-mİş*, c'de *-mİş olmalı* öğelerinden anlaşılmaktadır.

Benzer, bir cümlede anlam değişmesinin sezdirmeyle ilgili kiplikle sağlandığını dile getirmektedir. Fiile eklenen ve genel olarak zaman bildiren ekler, konuşur ve dinleyici arasında sağlıklı bir iletişimde üç adet bilgi kanalını kullanır. Bu üç kanal iletişimin doğru ve anlaşılır olmasını sağlar. Ona göre bu kanallardan ilkinin

¹⁹ Daha fazla kiplik tanımı için bk. Çakır (1992).

zaman, ikincisini görünüş olurken üçüncüsünü de kip oluşturur. Kiplik kullanımı için ise konuşur atanmışları değil, seçilmiş biçimleri kullanır. Seçim konuşura aittir. Benzer, kipliğin ise kipteki gibi dört kullanım ile sınırlı olmadığını iddia etmektedir. Her ne kadar sınırsız olmasa da konuşur Türkçede zaman eki olarak bilinen eklerden birini seçerek; *ihtimal, belirsizlik, belirlilik, küçümseme, kesinlik, tahmin, sonradan farkına varma, şaşırma, övünme, söylenti, şüphe, alışkanlık, niyet, söz verme* anlamlarını dinleyiciye vermek için kullanabilir (Benzer 2008: 181).

Cümlelerin iki ayrı düzlemde oluştuğunu söyleyen Yarar, bu düzlemlerden ilkinde cümlenin önermesi, bilgi içeriği bulunmakta; ikincisinde ise bu önermeye ilişkin konuşurun öznel tutumu, değerlendirmesi, tavrı yer almaktadır. Kiplik ikinci düzlemle, konuşurun öznel değerlendirmesi ile ilgilidir; kipler ise bu öznel değerlendirmenin eylem eklerine yansımaları olarak tanımlanabilir (Yarar 2001: 89). Konuşur ile dinleyici arasındaki bildirişimin türüne göre cümlenin içerdiği yapının özelliği olan kiplik; olumlu ya da olumsuz bildirme cümlesi, olumlu ya da olumsuz soru cümlesi²⁰, olumlu ya da olumsuz buyurma ya da dilek cümlesi, dolaylı ya da dolaysız anlatımdan oluşmaktadır (Vardar 1980: 104).

Kimi araştırmacının tanımında kip kavramının kiplik ile karıştırıldığı, birbirinin yerine kullanıldığı ya da sınırlarının tam olarak çizilemediği dikkat çekmektedir. Kip anlambilim alanına girerken kiplik anlambilimle olduğu kadar biçimbilimle doğrudan ilgilidir. Bir sözcüde kiplik anlamını sağlayan dildeki işaretleyicilerin tamamı olarak ifade edilebilecek olan kiplikler aynı zamanda biçimbilimsel bir kategoridir. Aslan Demir, çalışmasında kiplik biçimbilimsel bir kategori olduğunu; kipliğin ise emir, istek, gereklilik-zorunluluk, koşul vb. anlam alanlarının bizzat kendisiyle ya da doğrudan anlam alanıyla ilgilendiğini dile getirmektedir²¹ (Aslan Demir 2008: 17). Oysaki fiil zamanı, gerçek zamanın dil

²⁰ Vardar'ın ifadeleri arasında yer alan soru cümlelerinin kipsel alan içinde değerlendirilmesi dikkate değerdir; çünkü soru cümleleri de konuşurun düşünce dünyasını; merakını, şüphesini ve hatta tahminini belirtmektedir.

²¹ Aslan Demir, kipliğin anlam alanı, kipinse bu anlam alanlarının dil bilgiselleşmiş morfolojik şekli olduğunu söylemiş olmasına rağmen şu tanımında bir önceki tanımıyla çelişir niteliktedir (Aslan Demir 2008: 18):

“Doğal anlamların dil anlamlarına dönüşümü, bireyin idrak süzgecinden geçerek gerçekleştiği için çoğu zaman bireye ait tutum ve yargılardan bağımsız değildir. Örneğin birey, bahsedeceği olay, durum ya da bilginin gerçekliğine inanabilir, şüphesiz yaklaşabilir, inanmayabilir; gerçekleşmesinin olası ya da

bilgiselleştirilmiş şekli olarak düşünülebileceği gibi kiplik de kipin dil bilgiselleştirilmiş şeklidir.

Konuşur her sözcede kendini çeşitli yollarla veya derecelerde belli eder ve hissettirir. *Kalemin rengi kırmızı, Elindeki kitap Reşat Nuri Güntekin'e aitti* gibi cümlelerde sözü söyleyenin kişiliğinden, öznel bakış açısından, yorumundan veya tahmininden herhangi bir belirti olmamasına rağmen; tanık olduğu veya kesinliğinden emin olduğu/güven duyduğu bilgiler yer alabilmektedir. Aynı durum yükümlülüksel ifadeler için de geçerlidir. *İçeri girebilirsin, Çayı çok sıcak içebilirim* gibi cümlelerde konuşurun kişisel ve bilgisel değer taşıyan yorumundan ziyade içsel diğer ölçütler söz konusudur.

- a. *Fatma ödevini bitirdi.*
- b. *Fatma ödevini bitirmiş.*
- c. *Fatma ödevini bitirmiş olmalı.*
- d. *Keşke Fatma ödevini bitirse.*
- e. *Fatma ödevini yarına kadar bitirebilir.*

Yukarıdaki örneklerden a cümlesi hariç tüm cümleler öznel yargı bildirmektedir. b cümlesinde konuşur, Fatma'nın ödevini bitirdiğine dair bir duyum almıştır; a cümlesindeki kadar kesinlikten bahsetmek zordur. c'de Fatma'nın ödevini bitirmesi beklenmektedir. Bir zorunluluk söz konusudur. d'de konuşurun Fatma'nın ödevini bitirmesiyle ilgili bir beklentisi, bir isteği vardır. Fatma'nın ödevini bitirmesinin ardından yapılacak olan başka eylemler söz konusu olabilir; bunun için de ön koşul Fatma'nın ödevini bitirmesidir. e'de ise Fatma'nın ödevini tamamlama konusundaki yeterliliğinden bahsedilmektedir; Fatma yarına kadar ödevini bitirme becerisine sahiptir. Tüm örneklerde (a cümlesi hariç) bahsi edilen öznel yargıların algılanmasını sağlayan yani bütün kipsel durumları işaretleyen işaretleyiciler vardır. b'de *-miş*, c'de *-malı*, d'de *keşke* ve *-se*, e'de *-ebil-* biçimbirimi, her biri farklı kipsel

belirli koşullara bağlı olduğunu düşünebilir vb. Dolayısıyla bir olayı, bir bilgiyi veya bir isteği aktarırken, aktarım yapmakla kalmayıp tutum ve yargıları da konuşmasına yansıtabilir. Kiplik bireyin tutumlarının, bilgisinin ve statüsünün konuşmasına nasıl yansıdığını da incelemektedir. Özetle kiplik, konuşurun tahmin, çıkarım, varsayım; gerçekliğine dair delilleri gösteren görsel-işitsel delil, söylenti, genel bilgi, birinci el kişisel tecrübe vb.; koşullarına ve gerçekleşme potansiyeline yönelik beklentilerini gösteren zorunluluk, gönüllülük, istek vb. anlam kategorilerinin ifadesini sağlar.”

alanları işaretleyen kipliklerdir. Bu kiplikler olmadan konuşurun önerme karşısındaki fikirleri hakkında bilgi sahibi olmak zordur.

Hem dilin doğası gereği hem de anlatım imkânlarının belirli kalıplarla sınırlı olması sebebiyle bir işaretleyici (biçimbirimsel, sözlüksel ya da söz dizimsel işaretleyici) birden fazla anlam alanını belirtebilmektedir. Bu durum, bir ek ya da kelimenin zamanla yeni anlamlar ve işlevler kazanmasıyla açıklanabilir. *Buraya o gelebilir* cümlesinden hem izin hem de olasılık anlamı çıkarılabilir. *-ebil-* eki dışında başka herhangi bir işaretleyici olmadığı için bu cümleden *İzin veriyorum, buraya yalnızca o gelebilir, sorun yok* anlamı çıkarılabildiği gibi *Buraya gelen kişi, bahsi edilen o kişi olabilir. Bu durum olasılık dâhilinde*'dir anlamı da çıkarılabilir. Bu noktada devreye bağlam girmektedir. Eğer konuşanın hitap ettiği kişi konuşurun niyetini, amacını biliyor olsaydı yukarıdaki cümleden izin mi yoksa olasılık mı ve hatta yeterlilik anlamının mı kastedildiğini anlayabilirdi. *-Abil-* eki eski Türkçe metinlerde (*u-*) yalnızca muktedir olmak, gücü yetmek, yeterli olmak gibi anlamları karşılıyorken; bugün aynı yapı izin ve olasılık gibi anlam alanlarını da karşılar hale gelmiştir.

Kip/kiplik mantığının temelinde *gerçeklik-gerçek dışılık*²² yer almaktadır. Bir olay ya da durumun gerçek dünyada var olması ya da var olmaması söz konusudur.

²² *Gerçeklik-gerçek dışılık* ayrımını *kesinlik-kesin dışılık* ile karıştırmamak gerekmektedir. Kesinlik-kesin dışılık ayrımı, bilginin konuşur açısından değeri ve elde edilen bilginin öznel/nesnel yorumunu içermektedir. Bu kategori, gerçek dünya ile atıflar dünyasını ilgilendiren bir kategoridir. Oysaki gerçek-gerçek dışılık kavramları bir bilginin gerçek dünyadaki karşılığını inceler. *Bu bir kitap olmalı* cümlesi kesinlik-kesin dışılık ayrımında kesin dışılık tarafında yer alırken; gerçeklik-gerçek dışılık ayrımında ise gerçekliğin sınırları içinde değerlendirilir. Gerçek olan bir bilgi konuşur açısından kesin dışılık yansıtabileceği gibi kesin olan bir bilgi de gerçek dünyada gerçek dışı kabul edilebilir.

Gerçeklik (realis) gerçekte olmuş veya algılar yoluyla bilinen durumları betimler: Ör. *Kolum kırıldı*. Palmer'a göre *gerçek dışılık* (irrealis) ise ancak hayal veya düşünce yoluyla elde edilen durumları betimler (Palmer 2001: 1). Gerçek dışılık varsayımsal ifadeler, gelecek zamanla ilgili yorumlar, olumsuzlar, evet-hayırlı sorular, zorunluluk, olasılık, şart cümleleri ve alışkanlıklar gibi kavramları içermektedir (Boland 2006: 85, 87, 90). Van Gijin ve Gipper bu kavramlar arasına emir semantiğini de eklemiştir (van Gijin ve Gipper 2009). Gerçek şartların önermenin gerçekliğinin varsayımsal olduğunu gösterdiğini söyleyen Nordström, tam aksine gerçek olmayan şartların olası olmayan veya gerçeklere aykırı olan önermelerin belirttiğini vurgulamaktadır. Ona göre bilgisel olasılık ve yasaklama cümleleri de gerçek dışılık kipinin içinde yer almaktadır. (Nordström 2010: 24, 31). Bunun yanında Morante ve Sporleder iddiaların, önerileri ve söz vermenin gerçeklik yansıttığını; bilgi kipi ve delile dayalılığın gerçekliğin içinde olduğunu belirtmektedir (Morante ve Sporleder 2012: 227). Birbirini tamamlayan bir ilişki içinde bulunan zaman, görünüş ve kip/kiplik kavramları pek çok araştırmacı tarafından desteklenmektedir. Bhat'a göre, güçlü bir gerçeklik-gerçek dışılık ayrımı olan dillerde, gerçeklik geçmiş ve şimdiki zamanla ilişkili olabilirken gerçek dışılık gelecek zamanla ilişkilidir veya gelişmiş bir görünüş sistemine sahip dil içinde bitmişlik (perfective) ikinci derecede geçmiş olarak adlandırılır. a. *Someone is knocking at the door. That will be John.* 'Biri kapıya

Bir olay gerçekleşmişse zorunlu olarak gerçeklik taşımaktadır; tam aksi bir durumda gerçekleşmeyen bir olay doğal olarak olasıdır ve gerçeklik dışı kabul edilir. Bu sebepten kipsel mantık içinde gerçeklik-gerçek dışılık ayrımının yanında *zorunluluk* (necessity) ve *olasılık* (possibility) ayrımı da bulunmaktadır. Kipsel mantık kuramından hareketle kipin temelinde yer alan gerçek dışılık ayrımı ve bunun dilsel olarak işaretlenebilmesi kipliğin genel işlevlerinden biri olarak ifade edilebilir. Papafragou, kipsel ifadelerin şimdiki zamanda olmayan ve asla gerçek dünyada gerçekleşmeyecek olaylar hakkında konuşulmasına ve kipsel kavramların düşünülmesine izin verdiğini dile getirir (Papafragou 2000: 3).

Kiefer, üç temel mantıksal kiplik yaklaşımı olduğunu belirtir: 1. Kiplik gereklilik ve olasılıkla ilişkilidir, olasılıklar dünyasında önermenin doğruluğunu/geçerliliğini göreceleştirmek için kullanılır. 2. Bir önermedeki herhangi bir değişiklik kiplik başlığı altında yer almaktadır. Bu yaklaşıma göre değişikliklerin zorunluluk ve olasılıkla ilişkili olmamasına rağmen isteksel, hissel ve değerlendirmeselsel değişiklikler de kipliğe bağlıdır. 3. İlk ve ikinci görüşe ek olarak kiplik kavramı *edim söz* (illocution)²³ içerir, kısmen de gereklilik ve izin verme anlamlarını veren söz edimlerini kapsar (Kiefer 2009: 179).

Her ne kadar çoğu araştırmacı, işaretledikleri anlam alanlarına göre kiplikleri sınıflandırmaya çalışsa ve temelinde olasılık-zorunluluk veya gerçeklik- gerçek dışılık ayrımları bulunsa da bu kategori birkaç alt alanla ile sınırlandırılmayacak kadar geniş bir çerçeveye sahiptir. Kip sayısı var olan duygu durumu, tutum ve tavır sayısı kadar çoksa kipin dilsel işaretleyicileri olan kiplik kategorilerini de sınırlamak

vuruyor. Bu, John olacak.’, b. *This manuscript is damned hard to read. Maybe some more light can help.* ‘Bu el yazısı okumak için fazlasıyla zor. Belki biraz daha ışık yardımcı olabilir.’ Gerçeklik şekilleri genellikle geçmiş (veya şimdiki zaman); gerçek dışılık şekilleri gelecek zaman olarak çevrilsen de gerçeklik-gerçek dışılık ayrımı geçmiş/geçmiş dışı ayrımından çok farklıdır (Bhat 1999: 67). Kesinlik ile iç içe geçmiş bir terim olan gerçeklik kavramı ile ilgili olarak Morante and Sporleder şunları söylemektedir (Morante ve Sporleder 2012: 227): “Gerçeklik, kutuplaşmayı, bilgi kipini, delile dayalılığı ve kipi (mood) içine alır. Gerçeklik birkaç dilsel araçla ifade edilebilir: Olay belirten yüklem katılımcı (iddia etmek, önermek, söz vermek gibi) aracılığıyla ifade edilmiş olaylar üzerindeki gerçeklik bilgisini yansıtan olumsuzluk parçacıkları, kiplik parçacıkları ve bağlı sentaktik yapılarıdır. Özel bir olayın gerçekliği metnin gelişimi boyunca değişebilir.”

Haan ise kesin dışılık ve kesinlik arasındaki ayırmadan bahsettiği çalışmasında *koyabilirim* (I can put), *koymam/koyamayacağım* (I don’t/won’t put), *koyarsam* (if I put), *koymadım* (I didn’t put), *koy* (put it) gibi gerçekleşmemiş ya da henüz gerçekleşmeyen durumların gerçek dışılık içinde değerlendirildiğini dile getirir (de Haan 2004: 42).

²³ Vardar: “Konuşucuyla dinleyici arasındaki ilişkiyi etkileyen bir olgu niteliğine bürünen söz. Buyrum tümceleri, edim söz örneklerindedir.” (Vardar 1980: 135).

kolay değildir. Sınıflandırmanın zorluğuna rağmen bugüne kadar yapılan çalışmalarda işaret ettikleri anlam alanına göre en sık geçen kiplikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Bilgi kiplikleri
2. Yükümlülük kiplikleri
3. Hareket kiplikleri
4. Kök kiplikleri
5. Olay kiplikleri
6. Mantıksal doğruluk kiplikleri
7. Söz edimi kiplikleri
8. İç katılımcılı kiplikler-Dış katılımcılı kiplikler
9. Kılıcı odaklı kiplikler-Konuşur odaklı kiplikler
10. Yaratılışsal kiplikler
11. İsteme kiplikleri
12. Delile dayalılık kiplikleri
13. Duygu/İrade kiplikleri

1.2. ANLAM ALANLARINA GÖRE KİPLİK KATEGORİLERİ VE KİPLİK SINIFLANDIRMALARI

Sözceye kipsel anlatım kazandıran kipliklerle ilgili yapılan pek çok ve farklı sınıflandırma çalışması dikkat çekmektedir. Birbirinden farklı kategorilerin olmasının sebebi ise kiplerin belirli bir sayısının olmamasıdır. Her araştırmacı kendince bir sınıflandırma yapmakta veya başka araştırmacıların tanımlarının üzerine farklı kategorileri eklemekte veya çıkarmaktadır.

Kipliğin ve kipsel kavramlar olan olasılık, yüksek olasılık ve zorunluluğun Aristotle ve klasik Yunan felsefesine uzandığını söyleyen Hoye, filozofların ve mantıkçıların kipsel kavramları analiz etme ve sınıflandırma eğiliminde olduklarını dile getirmektedir (Hoye 1997: 40). Tüm sınıflandırmaların temeli ise *kipsel mantığa* (modal logic) dayanmaktadır. Kipsel mantığın temelinde *olasılık* (possibility) ve *zorunluluk* (necessity) vardır: *Bir önerme büyük olasılıkla doğruysa tersi zorunlu olarak yanlıştır. Ya da bir önerme büyük olasılıkla yanlışsa tersi zorunlu olarak*

doğrudur. Aslında neden aynı şekillerin farklı kiplik türleri içinde kullanıldığı sorusunun basit bir izahı vardır. Bu izah Lyons (1977)'un geleneksel kip mantığının merkez kavramları dediği olasılık ve zorunluluk terimleri²⁴ içindedir. Bilgi, yükümlülük ve hareket terimleri von Wright (1951) tarafından ortaya konan ve kip mantığına dayanan öncü çalışmalardan çıkmıştır (Palmer 2001: 89).

Boland, kipliğin sözcede doğru olarak algılanıp anlamlandırılabilmesi için ve kipsel ifadelerin anlamlarını ayırmaya yardımcı üç değişkenden bahsetmektedir: *anlam* (sense), *kapsam* ve *kaynak* (katılımcı-dâhili, katılımcı-haricî veya bilgisel kaynağa bağlandığı faktörle ilgili). Kipsel anlamın bilginin veya yükümlülüğün kaynağı ile değişebileceğini söyleyen Boland, kipsel ifadelerin anlamının kapsamları yani kastedilenin ne olduğu ile farklılaşabileceğini belirtmektedir (Boland 2006: 82):

a. *İstersen kitabımı üç haftalığına alabilirsin.*

b. *Kütüphaneden üç hafta için bir kitap ödünç alabilirsin.*

Boland'a göre her iki sözcede söz konusu olan izin anlamı, izin veren katılımcının değişkenlik göstermesi ile değişmektedir. İkinci cümlede yükümlülük anlamını sağlayan katılımcı kuralları ortaya koyan otoritedir (kütüphane yönetimi gibi).

Kiplikler bağlama göre şekillenebilen işaretleyiciler olduğundan bunların anlamsal kapsamları, mantıksal bağlam ve önerme alanı olmak üzere iki bileşenden meydana gelmektedir (Papafragou 2000: 40). Önermelerin de temelinde olasılık ve zorunluluğun yattığı görülmektedir. Bu iki kavramdan yola çıkan pek çok araştırmacı da kipliklerin genel olarak olasılık/zorunluluk ayırımına dayandığını dile getirirler. Gerçek dünyada var olan olayların bir kısmı olasılık bir kısmı ise zorunluluk dâhilindedir. Olasılık ve zorunluluk durumundan başka durum yoktur.

1.2.1. Temel Kiplik Kategorileri

Temelde aynı veya benzer anlam alanlarına işaret etmelerine rağmen bazı araştırmacılar kiplik kategorilerini farklı isimlerle adlandırmayı tercih etmiştir. Olasılık veya zorunluluk bildirme ya da bilgisel veya yükümlülüksel kaynaklı olma ölçütlerine dayanmaları bakımından farklı sayılarda kiplik kategorileri

²⁴ Olasılık ve zorunluluk ayırımı için ayrıca bk. Hoye (1997: 46).

görülmektedir. Tüm sınıflandırmalarda geçen işaretledikleri anlam alanlarına göre temel kiplik kategorileri aşağıdaki gibi verilebilir:

1.2.1.1. Bilgi Kiplikleri (Epistemic Modality)

Konuşur bir önerme karşısında, sözcesine bilgi birikimlerinden, duyularından (görsel, işitsel, algısal vb.), bakış açısından beslenerek birtakım izler bırakmaktadır. Bu izler bilgisel ya da kanıtsal değer taşıyan ifadelerin dildeki karşılıklarıdır. Bilgi kipliği (epistemic²⁵ modality) olarak adlandırılan bu kiplik kategorisi kiplik sınıflandırmalarının temelinde yer alır ve yükümlülük ve kök kipliği ile zıtladır. Yükümlülük denilen kip kategorisinin aksine bilgi kipinin kaynağını bilgiler; dolayısıyla çıkarımlar, tahminler, olasılıklar, şüpheler, belirsizlikler; görsel, işitsel, duyumsal vb. delil tabanlı yorumlar oluşturmaktadır. Bilgi kipi, dünyanın konuşur tarafından algılanıp yorumlanması esasına dayanmaktadır ve tüm gücünü konuşurun zihninden alır. Konuşurun söylediklerinin dış dünyada mutlaka bir karşılığı vardır. Bu karşılık doğruluk-doğru olmama, gerçeklik-gerçek olmama ayrımlarına dayanmaktadır.

Birazdan yağmur yağacak cümlesinde konuşur, konuşma anında yağmurun yağdığına tanık olmamıştır; fakat havadaki birtakım değişiklikler onun için yağmur yağacağını habercisi niteliğindedir ve konuşur çevresinde olup bitenleri yorumlayarak bir tahminde bulunmaktadır. Bu yorumlama işleminde havanın bulutlu, rüzgârlı veya kapalı olması gibi durumların etkisi olabilir. Konuşur bu cümleyi kurarken daha önceki tecrübelerinden de yararlanmaktadır. İşte tüm bunlar konuşurun bilgisel delillerden veya tecrübelerden birini (veya birkaçını) kullanarak tahminde bulunmasına olanak sağlamaktadır.

Bilgisel kipliklerin verdiği anlamların kök kipliklerinkinden daha soyut/genel olduğunu söyleyen Papafragou, kipliklerdeki izin anlamları aynı zamanda beklenti de içermektedir. Eğer bir konuşur birine bir şeyi yapması için izin veriyorsa karşısındakinden o işi yapmasını bekler. Benzer şekilde, gereklilik (obligation), beklenti belirtmek için kullanılabilir: Eğer konuşur *Senin gitmen gerek* (you ought to go) anlamında *Sen gitmelisin* (you must go) derse, böyle bir cümle

²⁵ “Epistemic” terimi Yunanca *bilgi* (knowledge) anlamındaki kelimedenden gelmektedir (Kiefer 2009: 180).

gitmesi gerektiği gerçeğine inanılan birini işaret edebilir. Bilgisel anlamda bir değişiklik yapıldığı zaman kipsel ifadeler görece daha güçlü özne vurgular kazanmaya devam edebilir. Papafragou, *Sen gitmelisin* (you must go) gibi bir cümlenin bilgisel bir anlam taşımadığını ve böyle bir anlama da izin vermediğini dile getirmektedir (Papafragou 2000: 146).

Bilgi kipi, önermenin bilinen ya da inanılan doğruluk değeri ile ilgilidir (Hogeweg vd. 2009: 7). Söz konusu doğruluk değerine atıfta bulunan bilgi kiplikleri; tahmin, çıkarım, olasılık, şüphe, varsayımda bulunma, kesinlik-kesin olmama durumu, delile dayalılık gibi pek çok bilgisel anlam alanına işaret eder. Nuyts, bu kategorinin tahminin yanı sıra konuşur tarafından cümle içinde ifade edilen şartların gerçekleşme olasılığını yani şartların *olabilirlik* (probability) derecesini ifade ettiğini söylemektedir. Gerçek şartlar olasılığın derecesini değiştirebilir; yükseltebilir. Bu da önermeyi mutlak kesinlikten nötr bir olasılığa doğru götürebilir. Nuyts'ın aşağıda vermiş olduğu örneklerdeki gibi olabilirlik a'da bir kipsel yardımcı ile b'de kipsel zarf ile belirtilmektedir (Nuyts 2006: 6).

a. *Someone is knocking at the door. That will be John.* 'Biri kapıya vuruyor. Bu, John olacak.'

b. *This manuscript is damned hard to read. Maybe some more light can help.* 'Bu el yazısı okumak için fazlasıyla zor. Belki biraz daha ışık yardımcı olabilir.'

Palmer'ın kiplik sınıflandırmasında *önerme kipliği*'nin (propositional modality) iki alt kategorisinden biri olarak yer alan bilgi kipliği diğer araştırmacıların sınıflandırmalarına göre delile dayalılık kipliğinden ayrılmıştır. Yalnızca *şüphe*, *çıkartım* ve *tahmin* (speculative, deductive, assumptive) anlatımlarını yansıtan bilgi kipliği konuşurun önermenin gerçeklik değeri hakkındaki düşüncelerini, yargılarını içermektedir. Ona göre bilgi kipliğini delile dayalılık kipliğinden ayıran en önemli nokta, delile dayalılık kipliğinin gerçeklik durumuna sahip deliller göstermesidir (Palmer 2001: 8). Hâlbuki bilginin önemli işaretleyicilerinden olması bakımından delile dayalılık kipliğinin de bilgi kipliği içinde yer alması gerekmektedir.

1.2.1.2. Yükümlülük Kiplikleri (Deontic Modality)

Araştırmacılara göre yükümlülük kipliği (deontic²⁶ modality), bilgi kipliğinin karşısında yer almaktadır. Konuşur önermeye dair yorumda bulunmaz; yalnızca izin, istek, gereklilik, yeterlilik, emir, rica gibi anlam alanlarına atıfta bulunur. Yükümlülük kipi bir taraflıyla konuşurun kendinden veya başka bir otoriteden gelen *emirsel* (istek, rica, gereklilik, yalvarma vs.) bir yaptırım gücüne sahipken diğer taraflıyla da hakkında söz söylenen kişinin (konuşur ya da bir başkası olabilir) sahip olduğu *güç*'le alakalıdır. Bu güç daha çok bir şeyi yapabilme yeterliliği olarak adlandırılır.

Kipsel mantığın iki temel kavramından biri olan *zorunluluk* (necessity), yükümlülük kipinin özünü teşkil etmektedir. Gerçek dünyada bir olay ya vardır ya da yoktur. Var olmayan olay olasılıklar dünyasının bir üyesidir, bilgiler yoluyla ortaya konabilir. Gerçek dünyada var olan bir olaysa zorunlu olarak doğrudur ve bilgilerden beslenmesine gerek yoktur. Yükümlülüğün temelinde yer alan zorunluluk unsuru, konuşurun sunduğu önermeyle ilgili olarak karşısındakini ya da kendisini bir işi yapmaya mecbur bırakması/istekte bulunması ya da karşısındakine sorumluluk yüklemesi anlamına gelmektedir.

- a. *Derhal çocuk buraya gelsin.*
- b. *Çocuk buraya gelmeli.*
- c. *Çocuk buraya gelmek zorunda.*
- d. *Keşke çocuk buraya gelse.*
- e. *Çocuk buraya gelebilir.*

Yukarıdaki cümlelerin hepsi yükümlülük alanına girmektedir. a'da emir, b'de gereklilik, c'de zorunluluk, d'de istek, e'de hem izin hem de yeterlilik (bağlama göre değişebilir) anlamı vardır. Yükümlülük kipini bilgi kipinden ayıran en temel özellik, yükümlülük kipinde konuşurun sözcesini delillendirmek veya her türlü bilgisel bir kaynaktan beslenmek zorunda olmamasıdır. Bu kategori tamamen istek veya zorunluluk temellidir ve bu istek veya zorunluluk içsel veya dışsal bir otoriteden gelmektedir.

²⁶ Bu kelime Yunanca zorlayıcı, bağlayıcı anlamındaki *deon*'dan türemiştir.

Yükümlülük kipliğine, *hareket kipliği*'nin (dynamic modality) yanında yer veren Palmer (2001), bu iki kiplik kategorisini *olay kipliği* (event modality) adını verdiği bir üst kategori altında sıralamaktadır. Papafragou, bilgi kipliğinin, genel olarak, var olan delillerden yararlanan çıkarımın olasılık veya gereklilikle ilgili olduğunu söylemektedir. Yükümlülük kipliği ise zorunluluk ve izin gibi ahlaki sorumluluk taşıyan kılıcı tarafından gerçekleştirilen eylemlerin gereklilik ve olasılığı ile ilişkilidir²⁷ (Papafragou 2000: 3) ve bir olayı meydana getirmek için zorlayan içsel veya dışsal gücün farklı derecelerini belirtir. Yükümlülük kipliği daha güçlü baskı anlamındaki bir kipsel alanı gösterir (Bhat 1999: 64). Bu kategori tamamen bir şeyler yapmaya zorunlu olma veya bir şeyler yapmak için izin verme gibi sosyal bakış açılarıyla ilgilidir. (Hogeweg vd. 2009: 7).

Boland, kipin özünü yükümlülüksel bir kaynağa bağlayan kipsel ifadelerin; yüklem, hüküm veya önermenin üzerinde kapsama sahip olduğunu düşünmektedir. Ona göre kapsam yüklemse, belirli bir katılımcı kişisel yükümlülük otoritesinden dolayı engellenmemiş, niyet edilmeyen, beklenilmeyen veya bir şeyi yapmaya zorlanmamıştır. Kapsam hükümse bir olay genel bir kural veya kanun gibi genel yükümlülük otoritesinden dolayı engellenmemiş, niyet edilmeyen, beklenilmeyen veya gerçekleşmeye zorlanmamıştır. Olayın meydana gelişi ilgili katılımcılardan bağımsızdır. Kapsam önermeyse, konuşur önermesel içerikle ilgili tavrını ifade eder (Boland 2006: 77).

Yükümlülük kipi, içinde gerçekleşmemişlik barındırmaktadır. Konuşurun muhatabına yönelik hareket veya tavırlarında ya da hakkında konuştuğu önermenin bir sonraki adımına doğru yaklaşım söz konusudur. Narrog da yükümlülük kipinin, bağlamsal ve zihinsel durumlar olarak, *gelecek odaklı* (future-oriented) olduğunu düşünmektedir (Narrog 2008: 290). *Ödevini hemen yapmanı istiyorum, Ayakkabınla içeri girebilirsin* cümleleri henüz gerçekleşmemiş; fakat gerçekleşme potansiyeli olan ve sözün söylendiği kişiyi harekete geçirecek niteliktedir. Aynı zamanda yükümlülük kipliklerinin belirttiği durum veya olayların gerçekleşme olasılığı bilgi kipliklerinin belirttiklerinden daha yüksektir ve önermeler gelecekte gerçekleşecektir.

²⁷ Papafragou, bu tanımları Lyons (1977), Kratzer (1981) ve Palmer (1986, 2001)'dan almıştır.

Yükümlülük kipinin, bazı kaynak ve nedenlere dayandığını söyleyen Kiefer, bu kaynağın bazı kişiler veya kurumlar olabileceği gibi ahlaki veya yasal prensiplerden şekillenmiş olabileceğini dile getirmektedir. Ona göre filozoflar yükümlülük kipi tartışmalarında temel olarak ahlaki gereklilik, görev ve davranış kuralları gibi kavramlarla ilgilenmişlerdir. Fakat gereklilik kavramının kültür temelli olduğu, çeşitli şekillerde sınıflandırılabilmesi ve farklı kültürlerde yaptırım şekilleri ve kabuller olarak ayrılmış olduğu söylenebilir (Kiefer 2009: 184). Böylece yükümlülük kipinin temelini oluşturan sosyal, ahlakî, içsel-dışsal tüm kurallar, gelenekler, görenekler, yasalar ve bunların toplumda algılanma biçimleri kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Bu sebeple her dilde birbirinden farklı yükümlülük kiplikleri bulunabilmektedir. Kiefer'in aşağıda yer alan cümleleri yükümlülük kipliğinin zorunluluk ve yükümlülük temeline dayandığı tezini örneklemesi bakımından önemlidir. a sözcüğü gereklilik; b sözcüğü ise izin ifade etmektedir:

a. *John şimdi ayrılmalı.* 'John ayrılmak zorunda.'

b. *John şimdi ayrılabilir.* 'John'un ayrılmasına izin verilmiş.'

(Kiefer 2009: 180).

Katılımcı harici kiplik kategorisi yükümlülük kipliğine çok yakın olarak düşünülmektedir. Katılımcı harici olasılık ve zorunluluk, durumların fiziksel koşulları içinde tamamen içseldir. Auwera ve Plungian (1998), yükümlülük kipinde olasılık ve zorunluluğun bir kişi veya kurum tarafından empoze edildiğini söylerken olayın katılımcısından kaynaklı veya katılımcının içsel özelliklerinden gelen durumları göz ardı etmektedir. Auwera ve Plungian, katılımcı harici kiplik kategorisini yükümlülük kipliğine çok yakın bulmakta; Nuyts ise *kök kipliği* (root modality) ile olan benzerliğine dikkat çekmektedir (bk. 1.1.1.4. Kök Kiplikleri). Oysaki kök kipliği daha kesin ve zorlayıcı yapılanmaları belirtmektedir. Ona göre *konusur odaklı kiplik* (speaker oriented modality) denilen kiplik kategorisi yükümlülük kipliğinin bir parçasıdır (Nuyts 2006: 7).

1.2.1.3. Hareket Kiplikleri (Dynamic Modality)

Kimi kaynaklarda bağı kiplik veya içsel kiplik olarak adlandırılan hareket kipliği, Nuyts'a göre eylemi gerçekleştiren katılımcılıya²⁸ bir kapasite yüklemesi olarak nitelendirilmektedir (Nuyts 2006: 2). Daha çok katılımcının bir işi yapabilmekteki yeterliliği olarak algılanabilen bu kategori, katılımcının içsel özelliklerinden ve doğasından gelen yeterliliklerinin tümünü işaretleyen kiplik kategorisidir. Bu yeterlilikler doğuştan kişide var olabildiği gibi sonradan edinilmiş de olabilir. Burada önemli olan eylemi gerçekleştiren kişinin bir şeyi yapabileme yetisinin var olmasıdır.

a. *Bir saat içinde üç çeşit yemek yapabilir.*

b. *Sana güveniyorum, keman çalmayı öğrenebilirsin.*

Her iki sözcede de katılımcının bahsi edilen eylemleri (a'da *yemek yapma*, b'de *keman çalma*) yapabileme becerisi söz konusudur. Her iki sözcenin yüklemde kullanılan *-Abil-* eki katılımcının yeterliliğini işaretleyen kiplik olarak görev yapmaktadır. Aynı şekilde Palmer, *John şimdi içeri girebilir* ve *John şimdi içeri girmeli* cümleleri üzerinden izin ve zorunluluk anlamlarını göstermektedir (Palmer 2001: 10).

Hareket kiplikleri, katılımcının iç dinamiklerini vurgulamaktadır. Burada, dış otorite yerine iç otorite denilen katılımcı odaklı bir yönlendirici merkezdedir. Yükümlülük kipliği ile hareket kipliğinin dış ve iç otorite ölçütüne göre ayrıldıkları görülür. *Ders çalışmam gerek* cümlesinde ders çalışma gerekliliği konuşurca belirlenmiştir. Konuşur için dışarıdan herhangi bir baskı söz konusu değildir. Eylemin yapılmasını ve gerçekleşmesini etkileyen tamamen içsel etkenlerdir.

1.2.1.4. Kök Kiplikleri (Root Modality)

Temel kiplik ayrımlarında bilgi kiplikleri ile birlikte en çok kullanılan kiplik kategorilerinden biri de kök kipliğidir. Yükümlülük kipliklerinin yanı sıra kimi araştırmacının katılımcı harici kiplik olarak yorumladığı bu tür, daha çok gereklilik temeline dayanmaktadır. Bilgi kipliğinin aksine olası ve farazi durumları

²⁸ *Katılımcı* (participant) terimi, yapılan eylemden etkilenen veya kendisine verilen emir, yüklenen sorumluluk ya da içsel koşulları doğrultusunda bir eylemi gerçekleştiren kimse, anlamında kullanılan bir kavramdır. Bu terimin yerine kimi zaman *eyleyici* ya da *kılıcı* (agent) kelimesi de kullanılmaktadır.

belirtmemekte; katılımcıya etki eden gücü veya katılımcının içsel hareket ve kararlarını yansıtmaktadır. Bu yüzden olmuş veya olası/farazi olanla ilgilenmez. Aslında kök kipini yükümlülük kipinden ayırmak mümkün değildir; fakat Nuyts bu kategorinin, yükümlülük kipliğinden daha etkili ve baskın güç dinamiklerine ve engellere dayandığını söylemektedir (Nuyts 2006: 7). Aşağıda yer alan her iki sözcüde de konuşur eylemlerin gerçekleşmesi için zorlamada bulunmaktadır.

a. *Birazdan gösteri başlamalı.*

b. *Bu ödev akşama kadar bitecek.*

Sweetser kök teriminin birincil olduğunu söyler. Bilgi kipinin yükümlülük kipine göre sonradan ortaya çıktığını ve bu bakımdan ikincil olduğunu söylemektedir. Bilgi kiplikleri ikincil anlam vermektedir. Bu bakımdan birincil olan, bilgi kipliği dışındaki kipliklerdir. O da kök kipliklerine işaret etmektedir (Sweetser 1990: 64).

1.2.1.5. Olay Kiplikleri (Event modality)

Palmer, önerme kipliği ile birlikte diğer bir temel kiplik kategorisi olarak incelediği olay kipliğini yükümlülük ve hareket kiplikleri şeklinde iki alt gruba daha ayırmaktadır (Palmer 2001: 70). Olay kipliği, hem kaynağı sosyal, ahlaki kurallardan, gelenek, görenekler ve yasalardan gelen yükümlülüksel işaretleyicileri içermekte hem de katılımcının tamamen içsel dürtülerinden ve doğasından gelen (katılımcının karşı tarafa ya da karşı tarafın katılımcıya diktesini içermeyen) hareketlerinin dilsel yansıması olan kipsel alanı belirtmektedir.

Yükümlülük ve hareket kiplikleri, gerçekleşmemiş olaylara atıfta bulunur. Bu olaylar, gerçekleşmemiş; ancak gerçekleşme potansiyeli bulunan ve bulunabilen olaylardır ve bu nedenle olay ya da hareket (event) kipi olarak adlandırılır. Hareket ve yükümlülük arasındaki temel fark, hareket kipinde şartlandırma faktörleri özne olarak belirtilen kişinin dışındayken (özne, hareket etmesine ya da eylemde bulunmasına izin verilen, emredilen vs. kişi konumundayken), yükümlülük kipinde bu faktörlerin içsel durumda olmasıdır (özne, eyleme geçebilen ya da eyleme geçme isteği olabilen vs. kişi konumundadır). Hareket kiplikleri, öznenin var olan yeterliliğinin olduğu genel durumlar için de kullanılmaktadır ve kişisel ilgiden gelen yetenek veya istekle ilgilidir. Ayrıca Palmer'a göre yükümlülük kipi genellikle

konuşurdan gelen (başka kişiler, yasalar, kurallar da olabilir) otoriteye dayanır. Koşulsal etmenler kişisel ilişki dışındadır. Yükümlülük kipi dışsal bir kaynaktan çıkmış zorunluluk ve izinle ilişkilidir (Palmer 2001: 9, 70).

Olay kipliği ile ilgili örnekler şu şekilde sıralanabilir:

- a. *Sevgi şimdi eve gelebilir.*
- b. *Sevgi şimdi evde olmak zorunda.*
- c. *Sevgi şimdi eve gelmeli.*
- d. *Sevgi araba kullanabilir.*
- e. *Sevgi şimdi eve gelse iyi olurdu.*

a'da izin, b'de gereklilik, c'de yükümlülük, d'de yeterlilik ve e'de istek kiplikleri kullanılmıştır. İlk üç sözcüde eylemin katılımcısından bağımsız durumlar söz konusudur. a'da Sevgi'nin eve gelmesinde bir engel olmadığı anlaşılmakta; bu yüzden kendisine verilen izin vurgulanmaktadır. b ve c'de eylemi gerçekleştirecek olanın yapması gerekenler gösterilmektedir. d, katılımcının bir konuda yeterliliğine; e ise katılımcı değil de konuşurun bir beklentisi, isteğine işaret etmektedir.

1.2.1.6. Mantıksal Doğruluk Kiplikleri (Alethic Modality)

Mantıksal doğruluk kipliklerinin anlam alanı, genel olarak bilgi kipliklerinininkine çok yakın tutulmaktadır; fakat doğruların doğası bakımından bilgi kipinden ayrılmaktadır. Bu kategori, nesnel bilgiyi kovalar. Önemli olan dünyada ve her koşulda gerçek olan bilgidir. Nuyts'a göre doğruluk kipi, önermenin doğruluğu ile ilgilenir. Önemli olan sunulan önermenin gerçek dünyada doğru olup olmadığıdır. Bilgi kipliği, *bilmenin durumları*'nı (modes of knowing); doğruluk kipliği ise *doğrunun durumları*'nı (modes of truth) işaretler. Mantıksal doğruluk kipliklerinin belirttiği, dünyadaki doğruluktur; oysaki bilgi kiplikleri bireyin zihnindeki doğruyla ilgilenir (Nuyts 2006: 8). Papafragou'ya göre mantıksal doğruluk kipinin bilgi kipi ile paylaştığı ortak nokta, önermelerin gerçekliğidir. Zihinden bağımsız soyut önermeleri içermesi bakımından mantıksal doğruluk kipi farklıdır. Buna karşın bilgisel kavramlar, kılıcının zihinsel yaşamı içindeki katılımcı olarak işlem görmüş önermelerle ilişkilidir (Papafragou 2000: 81).

Hoye mantıksal doğruluk kipini zorunlulukla veya önermenin olası doğruluğu ile ilgilendiğini belirtmektedir. Mantıksal doğruluk kipi, bilgi kipine, bilgi kipinin

diğer türlere olan ilişkisinden daha yakın bir noktadadır: *Alfred bekârdır, dolayısıyla evli değildir* (Hoye 1997: 48).

Doğruluğun durumlarıyla ilgilenen mantıksal doğruluk kipi von Wright'a göre bir önermenin doğru ya da yanlışlığı ile ilgilenir. Bir önerme zorunlu olarak, muhtemelen veya bir ihtimal doğruyu belirtmekte ya da bir önerme kesin olan şeyin içinde zorunlu olarak, muhtemelen veya bir ihtimal şimdikiyi belirtmektedir. (von Wright 1951: 1, 8).

Kerimoğlu'nun verdiği örnekler mantıksal doğruluk kipliği ve bilgi kipliği arasındaki ayrımın görülmesi için yeterli olacaktır:

a. *Ankara kesinlikle Türkiye'nin başkentidir.*

b. *Fenerbahçe kesinlikle Türkiye'nin en büyük takımındır.*

a'daki gerçeklik, konuşur odaklı gerçeklik yanında konuşur dışında da bir gerçekliğe sahiptir. Önemli olan konuşurun bilgisinin dünya bilgisiyle uyuşup uyuşmadığıdır. b'de konuşuru merkeze alan bir değerlendirme vardır ve bilgi kipi olarak kesinlik bildirmektedir. Konuşur önermesinin doğruluğu konusunda bilgi ve güven eksikliği yaşamamaktadır. Kerimoğlu'na göre mantıksal doğruluk kipliği, konuşurun bilgi ve güveniyle yetinmez, önermenin gerçekliğini sorgular (Kerimoğlu 2011: 136).

1.2.1.7. Söz Edimi Kiplikleri (Speech-Act Modality)

Söz edimi kipi, kipliklerin temel çokanlamlılığına dayalı yaklaşımla ortaya çıkmış yeni bir kategoridir. İlk defa Sweetser (1990) tarafından ileri sürülmüştür. Papafragou'ya göre güç-dinamik kavramları kök kipliğini meydana getiren dış dünyaya uygulanmıştır ve bilgi kiplikleri zihinsel süreçlerin soyut dünyadaki örnekleridir. Söz edimi kipi ise güç dinamiklerinin daha ileri bir eşleşmesi olarak ileri sürülmüştür. Konuşur veya katılımcı bir eylemi gerçekleştirmeye mecbur bırakılmış ya da o eylemden yasaklanmıştır (Papafragou 2000: 123, 124).

Emeksiz'e göre ise literatürde kiplikler arası geçişim daha çok bağlam bağımlı bir dilsel olay olarak ele alınmakta ve çok anlamlılık daha çok edimsel bir düzlemde yorumlanmaktadır. Örneğin, yükümlülüğün işlevi bir edicinin yaptırımla, öneriyle veya istekle bir edimin gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Bu açıdan kiplik bir söz eylem gibi ele alınabilir ve yükümlülük kipliklerinin edimsel (performative)

olduğu iddia edilebilir. Yine Emeksiz dünya bilgisinin film izlemenin zevk için yapıldığını bu nedenle zorunlu olarak yerine getirilebilecek bir eylem olmadığını söylediğinin altını çizmektedir (Emeksiz 2008: 61). Kısaca, söz edimi kipinin, anlama ve daha fazla olarak da konuşur ve konuşurun ne söylediği arasındaki ilişki ile ilgili olduğunu söyleyen Hoye, bu kategorideki kipliklerin, cümlenin temel ve anlamsal türleri söz, soru, emir ve ünlemi içine aldığını belirtmektedir (Hoye 1997: 53).

1.2.1.8. İç Katılımcılı Kiplikler-Dış Katılımcılı Kiplikler (Participant-Internal Modality-Participant-External Modality): Katılımcı Odaklı Kiplikler (Participant-Oriented Modality)

İç katılımcılı kiplik kategorisi, tamamen eylemi gerçekleştirecek olanın içsel durumunun yansımalarını verir. *Resim yapabilirim, Seni görmem gerek* gibi sözcelerde eylemi gerçekleştirecek olan katılımcı bütünüyle kendi dünyasında var olan zorunluluk veya yeterliliği belirtir. Bu yönüyle iç katılımcılı kip, hareket kipi ile özdeş tutulabilir.

Dış katılımcılı kiplikler ise eylemi gerçekleştirecek olanın dışsal koşulların yönlendirmesiyle ortaya konan hareketlerini gösterir. Burada söz konusu olan katılımcının dışsal faktörler altında eylemde bulunmak zorunda olmasıdır. *Hemen içeri girmelisin. Yarına kadar elindeki belgelerle iş başvurusunda bulunabilirsin* cümlelerinde eylemi gerçekleştirenin dışında koşullar söz konusudur.

Boland'a göre katılımcı odaklı kiplik kök kipliğine yakındır (Boland 2006: 77). Katılımcı odaklı kiplik zorunluluğu empoze etme, yasaklama, baskılama eylemine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bu kategori konuşur odaklı kipliklerle birlikte yükümlülük ya da kök kipliklerine yakın olarak görülmektedir.

1.2.1.9. Kılıcı Odaklı Kiplikler-Konuşur Odaklı Kiplikler (Agent-Oriented Modality-Speaker-Oriented Modality)

Kiplikle ilgili son yıllarda yapılan çalışmalardan bazılarında ayırım, kılıcı odaklı kiplik ve konuşur odaklı kiplik arasında yapılmaktadır. İlki zorunluluk, istek, yeterlilik ve izin gibi temel yüklem aracıyla ifade edilen tamamlanmış bir eylemle ilgili olan bir kılıcı üzerindeki koşulları belirten tüm kipsel anlamları

göstermektedir²⁹. İkincisi ise, söz edimi yoluyla konuşurun eylem için bir muhabata yönelmeye çalışmasını ifade eder. Kiefer'in verdiği örnek konuşurun katılımcının yapacağı eyleme yönelik tasarrufunu göstermektedir (Kiefer 2009: 199, 200): *Şimdi eğlenceye başlayabilirsiniz.*

Kılıcı odaklı kipin, iç katılımcılı kiple aynı kategori olarak görülebildiğini ifade eden Kerimoğlu, eylemin gerçekleşmesinde, eylemi gerçekleştirecek olan katılımcının isteklerinin ve zorunluluklarının ön planda bulunduğunu ve katılımcıyı yönlendirenin yine kendi içsel koşulları olduğunu belirtmektedir. Kerimoğlu'na göre konuşur odaklı kipte konuşur, eyleyicinin hareketlerini belirleyen bir otorite konumundadır ve konuşur yüklemdeki eylemi muhabatından gerçekleştirmesini ister. Eyleyiciden kaynaklanan istekler eyleyici odaklı kiplik içinde ele alınırken, konuşurun istekleri sonucunda eyleyicinin harekete geçme potansiyelini ortaya koyan ifadeler konuşur odaklı kiplik içerisinde incelenir (Kerimoğlu 2011: 124).

1.2.1.10. Yaratılışsal Kiplikler (Dispositional Modality)

Konuşurun, katılımcıyla (bu kendisi de olabilir) ilgili yaratılışsal yani onun doğasını ilgilendiren bir durumu aktarırken kullandığı kiplik kategorisidir. Yaratılışsal kiplikler, katılımcının yaratılışının çeşitli türlerine bağlı olarak değişir. Kiefer, yaratılışsal kipin öznel kip olarak da adlandırılabilirliğini belirtir ve aşağıdaki sözceleri öznel zorunluluk ve öznel olasılık örnekleri olarak sıralar (Kiefer 2009: 185):

- a. *Bill hapşırmuş olmalı.* (Bill'in durumuna/yaratılışına göre hapşırması onun için zorunlu.)
- b. *Bill hapşırmuş olabilir.* (Bill'in durumuna göre hapşırması onun için olası.)

1.2.1.11. İsteme Kiplikleri/Niyet Kiplikleri (Volitive/Intention Modality)

İsteme³⁰ kavramının nasıl ele alınması gerektiği ile ilgili olarak araştırmacılar arasında fikir birliği yoktur. Yalnızca konuşurun bir eylemi gerçekleştirmeye istekli

²⁹ Ayrıca Bybee ve Pagliuca, kılıcı odaklı kipliğe bilgi kipliklerinin yanında yer vermektedir (Bybee ve Pagliuca 1985: 65).

³⁰ Bu kavram için *irade* ya da *istek* ifadeleri de kullanılmaktadır.

veya niyetli olduğunu belirten bu kategori, anlam alanlarına göre temel kiplik sınıflandırmalarında hareket kipliklerinin alt türü olarak yer almaktadır. Nuyts'ın verdiği örneklerden a cümlesi istem, b cümlesi niyet belirtmektedir.

a. *I want you to tell me truth.* ‘Bana doğru söylemeni istiyorum.’

b. *I promise I will never lie to you again.* ‘Sana asla tekrar yalan söylemeyeceğime söz veriyorum.’

Bazı araştırmacılarca yükümlülük ya da hareket kipliklerinin alt kategorileri arasında yer verilen isteme/niyet kiplikleri, adından da anlaşılacağı gibi, konuşur ya da katılımcının önermeyle ilgili beklentisini, istek veya arzusunu, dileğini ve niyetini belirtmektedir. Nuyts'a göre kimi yazarlar kavramsal olarak niyet kavramını, gereklilik ve izin kavramlarıyla ilişkili göstermektedir (Nuyts 2006: 9).

1.2.1.12. Delile Dayalılık (Kanıtsallık) Kiplikleri (Evidential Modality)

İlk anlamı, olay aktarımında bilgi kaynağı olan bu dil bilgisel kategoriye *delile dayalılık*³¹ adı verilir (Demirci vd. 2010: 223³²; Ozturk ve Papafragou 2008: 297). Bilgi kipinin altında yer alabilecek olan delile dayalılık, konuşurun önermesinin doğruluğu ya da gerçekliğine dair delil³³ değerini göstermektedir. Bu deliller görsel, işitsel, hissel ya da algısal olabileceği gibi başkaları tarafından aktarımla ortaya konmuş bilgiler de olabilir. Konuşurun ya da katılımcının bizzat

³¹ Bu çalışmada, *evidential modality* terimi karşılığında *delile dayalılık kipliği* terimi tercih edilmiştir.

³² Demirci ve diğerlerine göre delile dayalılık teriminin ifade ettiği anlam tartışmalıdır. Delile dayalılık bir tür haber doğrulama olmasının yanında, aslında anlatılan olayın anlatıcı tarafından duyulup duyulmadığını, görülüp görülmediğini ifade eder veya haberin kaynağının ne olduğunu bildiren bir özelliğe sahiptir. Bir haberin aktarımında zamanlardan (gelecek, şimdiki ve geçmiş) yararlanır. Oysa delile dayalılık terimi geçmiş zamana indirgenerek geçmiş zamanın kendi içerisindeki çeşitleri olarak algılanıp incelenmiştir (Demirci vd. 2010: 223). Sargın, *tanıtılama* ya da *tanıtsallık* olarak adlandırdığı delile dayalılığı şu şekilde tanımlamaktadır (Sargın 2014: 367): “İletişimin temel amacı kişiler arasındaki bilgi aktarımını sağlamaktır. Bu aktarım sırasında konuşucu veya yazar bilginin kaynağına ve güvenilirlik derecesine ilişkin kişisel duygu, inanç ve tutumunu gösteren ipuçlarını da iletmektedir. Her dilde farklı düzeneklerle ve farklı dilbilgisel yapılarla gerçekleştirilen bu kaynak ve güvenilirlik belirtme olgusuna *tanıtılama* denmektedir.”

³³ Aikhenvald, *delile dayalılık* (evidential) ve *delil* (evidence) kavramlarının bir dil bilgisel kategori olarak genel tabirde kullanılan delil kavramından farklı olduğunu düşünmektedir. Ona göre hukuki konuşmalardaki *delil*, bir gerçeği ya da önermeyi ispat etme eğiliminde olan, kişisel olarak verilen ya da bir dokümandan yararlanarak elde edilen bilgi ya da mahkemede delil olarak kabul edilebilir ispat ya da ifadedir. Dilbilimsel *delile dayalılık* ise bir mahkemede ya da bir tartışmada delil sağlamakla ya da doğru olana veya olmayana ya da birinin inancına işaret etmekle ilişkili değildir. Delile dayalılığın yaptığı tek şey bilgi kaynağı sağlamaktır (Aikhenvald 2004: 4).

şahidi olduğu (gözüyle görüp kulağıyla duyduğu gibi) bir olay veya konuşurun ikinci, üçüncü elden aktarımla öğrenmiş olduğu bir olay delile dayalılık kipliği ile işaretlenebilir.

- a. *Ayşe eve geldi. (Eve geldiğini gördüm.)*
- b. *Ayşe eve geldi. (Ayşe'nin sesini duydum.)*
- c. *Ayşe eve gelmiş. (Annem söyledi.)*

a cümlesinde konuşur Ayşe'nin eve geldiğine gözleriyle şahit oluyor; b'de, Ayşe'nin eve geldiğini görmese bile sesini duyuyor. Ayşe'nin sesi olayın aktarıcısı için bir delil niteliğinde ve onun evde olduğu çıkarımında bulunmasına yardımcı oluyor. Son cümlede ise konuşur söz konusu olaya tanıklık etmemiş olsa bile tanıklık eden başka birinden (üçüncü şahıs) aldığı duyumlarla Ayşe'nin evde olduğunu bilmektedir.

Nuyts, delile dayalılığın şartlar hakkında bilginin kökeni veya konuşurun (bilgiyi verenin) genel bilgi altyapısını içermekte olduğunu ve genellikle bilgi kaynağının farklı pek çok alt kategorilerini üstüne aldığını söyler. Bunlar ise, bilgiyi verenin kendi duyu organları aracılığıyla doğrudan algılanan deliller (genellikle deneyimsel olarak anılır), diğer temeller üzerinde dolaylı olarak sonuç çıkarılan doğrudan bilgi ile algılanan (çıkarımsal) deliller veya diğer genel altyapı/arka plan bilgilerden gelen veya bunlarla uyumlu olan deliller ile duyumlar ve aktarımlardan elde edilen delillerdir (Nuyts 2006: 10).

Kerimoğlu'na göre kiplik incelemelerinde genellikle bilgi kiplikleri içerisinde ele alınan *delil* kavramı kiplik boyutlarını aşarak geniş bir inceleme alanına dönüşmüştür. Konuşur ve bilgi ilişkisiyle ilgili bir kiplik alanı olarak öne çıkan delile dayalılık farklı dünya dillerinden getirilen örneklerle tipolojik çalışmalarda ayrıntılı biçimde ele alınır (Kerimoğlu 2011: 140). Palmer'a göre söz konusu beş tür delil vardır: genel bilgi, ilk elden kişisel deneyim (ki bu daha çok görseldir), işitsel delil, söylenti ve çıkarım. Ona göre ilk dördü *genel bilginin aktarımı*, *görsel*, *işitsel* ve *aktarım* şeklinde delile dayalılığın kategorileri iken sonuncusu (*çıkarım*) bilgisel alan kategorisidir. Delile dayalılık içinde duyumsal ve aktarım olarak tanımlanabilecek olan iki ana türü vardır: İlki *görselliği içeren*, *görsellik içermeyen* ve *en azından*

işitsel olan'dır; sonraki ise aktarımın üç alt türüdür (*1. elden, 2. elden ve söylenti*)³⁴ (Palmer 2001: 8).

1.2.1.13. Duygu/İrade Kiplikleri (Boulomaic Modality)

Duygu/irade kiplikleri, daha çok hareket kipliği gibi görev üstlenen, konuşurun önermeye dair beğenisini ve isteğini dile getiren kiplik kategorisidir. Daha çok beğenme-beğenmeme ayırımına dayanır ve bu duygu durumlarının derecelerini içerir. Nuyts'ın verdiği örneklerden hareketle duygu/irade semantiği şu şekilde açıklanabilir:

- a. *A: Paris 'te size katılacağım çocuklar. – B: (Bu) Harika.*
- b. *Maalesef, Paris gezinize katılamayacağım çocuklar.*
- c. *Hep beraber Paris 'te olacak olmayı seviyorum.*

Yukarıdaki cümlelerin tümünde konuşur kendisini hissettirmektedir. Hakkında konuştuğu olaya dair duygularını çeşitli kiplikler aracılığıyla vermektedir. Duygu/irade kiplikleri, biçimbirimlerden ziyade daha çok sözlüksel öğelerden oluşmaktadır (Nuyts 2006: 12).

İstekleri, beğenileri, arzuları belirten hissel kipliklerin Kerimoğlu'na göre yükümlülük kipliğindeki istek, beğeni, niyet, gönüllülük gibi duygu ifadeleriyle olan farkı tartışmalıdır. Duygu kipliği için verilen örnekler çoğunlukla karşılıklı konuşmaları içerir ve konuşurun anlık duygu durumunu belirtir (Kerimoğlu 2011: 136):

– *Ali: Yarın İstanbul'a gidiyorum.*

– *Fatma: Ya! Harika.*

1.2.2 Kiplik Sınıflandırmaları

İşaret ettikleri anlam alanlarına göre kiplik kategorileri sayıca fazla olmasına karşın yapılan sınıflandırmalar nispeten sınırlıdır. Bunda kipsel alanlar için geçerli olan ölçütlerin rolü vardır. Temel kipsel mantıkta var olan olasılık ve zorunluluk ayrımı bir tarafa bırakılacak olursa daha önce de bahsedildiği gibi kiplik sınıflandırmalarında kullanılan temel ölçüt en başta gerçeklik-gerçek dışılık

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. 2. Bölüm: Delile Dayalılık Kipi ve Kiplikler

ayrımıdır. Araştırmacıların gerçeklik-gerçek dışılık ayrımından başka önermenin bilgi ya da yükümlülük temelli olması sınıflandırma ölçütlerinden birini teşkil etmektedir. Pek çok kiplik sınıflandırmasında yer verilen anlam alanlarına göre kiplik türlerinin kimi başka adlarla adlandırılmış olsalar da esasında pek çoğu aynı veya benzer anlam alanlarına işaret etmektedir. Yukarıda bahsedilen kiplik kategorilerini farklı şekillerde bir araya getiren bazı araştırmacıların sınıflandırma çalışmaları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1.2.2.1. Von Wright

Von Wright (1951) kiplik sınıflandırmalarına öncülük eden ilk isimlerden kabul edilebilir. Kipsel mantığı açıklamaya çalıştığı çalışmasında dört kiplik kategorisinden bahsetmektedir: Mantıksal doğruluk kiplikleri, bilgi kiplikleri, yükümlülük kiplikleri ve varoluşsal kiplikler.

Von Wright'a göre mantıksal doğruluk, doğruluğun türleriyle; bilgi kipi ise bilgisel kiplerle veya bilmenin türleri ile ilgilenmektedir. Temel bilgi kipleri arasında doğrulanmış, yalanlanmış ve karar verilmemiş (tereddütlü, doğru ya da yanlışlığı belirsiz) olanlar yer almaktadır. Mantıksal doğruluk kiplikleri gibi bilgi kiplikleri de önermeyle ilgilidir. Yükümlülük kipleri, zorunluluğun kiplerini; yani zorunlu, izin verilmiş veya yasaklanmış kiplerini içermektedir. Varoluşsal kipler ise evrensellik, varoluşsallık ve boşluğu kapsamaktadır (von Wright 1951: 8-56).

1.2.2.2. Frank Robert Palmer

Tüm sınıflandırma denemeleri içinde sık kullanılan çalışmalardan biri Palmer'a aittir. Palmer kiplik kategorisinin diğer kategorilere göre daha fazla çeşit içerdiğini ve bunların gerçeklik-gerçek dışılık içinde incelenmiş kategoriler olduğunu dile getirmektedir. Palmer kip-kiplikleri incelediği ve kiplikleri sınıflandırdığı çalışmasında önerme ve olay olmak üzere iki kipsel alandan bahsetmektedir. Önerme kiplikleri, bilgi ve delile dayalılık; olay kipliği ise yükümlülük ve hareket kiplikleri olarak iki alt sınıfa daha ayrılır. Ona göre kipliklerin işaret ettikleri kipsel alanlar şu şekilde açıklanabilir: Önerme kipliklerinin gösterdiği anlam, konuşurun önermenin gerçeklik durumu veya doğruluk değeri karşısındaki tutumu ile ilgilidir (*Kate evde olmalı*); olay kiplikleri ise potansiyel olarak gerçekleşmesi muhtemel fakat henüz

gerçekleşmemiş olaylara atıfta bulunur (*Kate evde olmak zorunda*). Palmer'a göre temel kiplik kategorileri aşağıdaki gibidir (Palmer 2001: 8, 22):

1. Önerme kipliği
 - a. Bilgi kipliği
 - i. Şüphe kipliği
 - ii. Çıkarım kipliği
 - iii. Varsayım kipliği
 - b. Delile dayalılık kipliği
 - i. Aktarım: Aktarım (2), Aktarım (3), Aktarım (Genel)
 - ii. Duyum: Görsel, görsel olmayan, işitsel
2. Olay kipliği
 - a. Yükümlülük
 - i. İzin kipliği
 - ii. Zorunluluk kipliği
 - iii. Yükümlülük kipliği
 - b. Hareket kipliği
 - i. Yeterlilik kipliği
 - ii. İstek kipliği

1.2.2.3. Jan Nuyts

Nuyts, kipliklerin geleneksel olarak bilgi, yükümlülük ve hareket kiplikleri alt türlerinden oluştuğunu ifade eder ve türler içinde hareket kipliklerinin isteme ve yaratılışsal durumları belirtmesinin yanı sıra zorunluluk ve gerekliliği de belirttiğini dile getirmektedir. Nuyts'ın yeterlilik ve zorunlulukla ilişkilendirdiği bu kiplik türü katılımcı-dâhili kiplik olarak diğer kaynaklarda yer almaktadır.

Yükümlülük kipi içine izin, ahlakî/sosyal gereklilikleri alan Nuyts, katılımcı-haricî kipi bu türe çok yakın bulur. Bunun yanı sıra kiplik türleri arasında yer verdiği bilgi kiplerinin karşısında gördüğü kök kiplerinin yükümlülüğe göre daha kesin ve zorlayıcı yapılanmaları içerdiğini söylemektedir. Nuyts, konuşur odaklı kipliklerin yükümlülük kipliklerinin bir parçası; mantıksal doğruluk kipliklerinin ise bilgi kipliklerine çok yakın olduğunu düşünmektedir.

Delile dayalılık kipliklerinden de bahseden araştırmacı delile dayalılıkla bilgi kiplikleri arasında baē kurarken bu kategorinin deneyimsel, çıkarımsal ve aktarımsal gibi alt türlere ayrılabilceēini söyler. Ayrıca kiplik kategorileri arasında yer verdiēi duygu kiplikleri, ona göre konuşurun beēenisinin veya beēenmeme durumunun derecesini belirtmektedir (Nuyts 2006).

1.2.2.4. Fabrice Nauze

Kipliēi soyut önerme işlemcileri olarak gören Nauze, kipliklerin bilgisel, yükümlülüksel ve durumsal bir baēlama baēlı olduēunu söylemektedir (2009: 317). Von Fintel (2006: 2)'den yararlanarak kiplik kategorilerini örnekleriyle şu şekilde göstermektedir (Nauze 2009: 318):

- a. *Yaēmurun yaēıyor olması gerek.* (ıslak şemsiyelerle içeri gelen insanları gzledikten sonra; bilgisel)
- b. *Ziyaretçiler akşam 6'ya kadar ayrılmalılar.* (hastane kuralları; yükümlülüksel)
- c. *On dakika içinde yataēa girmek zorundasın.* (sert baba; kuralcı)
- d. *Hapşırmak zorundayım.* (burnunun durumu göz önünde bulundurulduēunda; durumsal)
- e. *Zamanında evde olmak için taksi çevirmek zorundasın.* (amaçsal)

Türkçedeki kipsel yapıları incelediēi çalışmasında Nauze (2008) belirttikleri anlamlara göre kiplikleri dörde ayırır: katılımcı-dāhili kiplikler, katılımcı-haricī kiplikler, bilgi kiplikleri ve delile dayalılık kiplikleri. Katılımcı-dāhilī kipliklerin yeterlilik belirttiēini söyleyen Nauze, yeterlilik türlerini de fiziksel/doēuřtan gelen yeterlilik, ērenilmiř yeterlilik, koşulsal yeterlilik ve çok yönlü yeterlilik alt kategorilerine ayırmaktadır. Katılımcı-haricī kiplik türünün de yükümlülük ve amaç odaklı kipi iřaretlediēini söyleyen araştırmacı ykmllēn de alt türlerini izin, zorunluluk ve yasaklama olarak sıralamaktadır (Nauze 2008: 90).

1.2.2.5. Jackie Nordström

Nordström, *yardımcı cümle kiplikleri* (subordinators) adını verdiği belirli bir kiplik türüne yoğunlaştığı çalışmasında kipliklerini işaret ettikleri kipsel alanlara göre şu şekilde sınıflandırmaktadır (Nordström 2010: 16):

<u>Söz Edimi Kipliği</u>	<u>Önerme Kipliği</u>	<u>Olay Kipliği</u>
emir	bilgi kipliği	yükümlülük kipliği
nasihat verici	delile dayalılık kipliği	hareket kipliği
yumuşatıcı emir	haber-dilek kipliği	
yasaklayıcı	gerçeklik-gerçek dışılık	
istek	şart	
soru		

↑
Genel Bağımlyıcılar

Şekil 1: Nordström'ün yardımcı cümle kipliği türleri

1.2.2.6. Anna Papafragou

Papafragou, genel olarak beş kiplik kategorisinden bahsetmektedir: bilgi, yükümlülük, hareket, mantıksal doğruluk ve söz edimi kiplikleri. Papafragou'ya göre bilgi ve yükümlülük ayrımının dışında diğer bir temel kipsel kategori anlam, yeterlilik, olasılık ve niyet/istek anlamlarını kodlayan hareket kipliği kategorisidir. Bilgi, yükümlülük ve hareket kipliklerinin dışında sayılması gereken diğer kiplik kategorileri ise söz edimi kipliği ve mantıksal doğruluk kipliğidir (Papafragou 2000: 4, 123; 2006).

1.2.2.7. Michael R. Perkins

Perkins (1983), öncelikli olarak kipsel alanları üçe ayırır: Birinci tür olan bilgi kipi çıkarım ve şüphenin akılcı kurallarıyla ilişkilidir. İkinci tür, yükümlülük kipi, geleneksel veya sosyal kanun terimleri içinde tanımlanmaktadır. Bu kurallar, yasal bir kurum veya otorite tarafından yerleştirilmiş olabilir veya daha az resmî sosyal durum kuralları veya bir kişinin diğeri üzerine olan otoritesi ile ilgili olabilir.

Üçüncü tür, hareket kipi, doğa kanunlarıyla ilgilidir. Bu tür fizik, kimya, biyoloji gibi doğa kanunlarından gelen deneysel durumlar veya olaylar ve gerçekleşmemiş olaylarla ilgilidir (Boland 2006: 71). Bilgi, yükümlülük ve hareket kipliklerinin ise sözü edilen anlamsal çerçeveyi belirttiğini dile getiren Perkins'in çalışmasında delile dayalılık kipliğinden hiç bahsetmemiş olması dikkate değerdir.

1.2.2.8. Anne Siewierska

Siewierska; yaratılışsal, içsel, nesnel ve delile dayalılık kipliklerinden bahsetmektedir. Kiplik türleri arasında yer verdiği yaratılışsal kipliklerin katılımcı ve durumların gerçekliği arasındaki ilişkinin konuşur açısından tahmini belirttiğini ifade etmektedir. İçsel kiplikler, durumların içsel yapısına bağlı olarak ele alınırlar. Bu tür; yeterlilik, gönüllülük, gereklilik, izin verebilme ve istem durumlarını göstermektedir. Benzer anlamsal ayrımlar, nesnel ve bilgiye dayalılık için de söz konusudur (Siewierska 1991: 124).

1.2.2.9. Eve Sweetser

Sweetser, kiplik kategorilerinin temelde kök (veya yükümlülük) ve bilgi kipliği olmak üzere ikiye ayrıldığını vurgulamaktadır. Kök kiplik alanı, gerçek dünyayla ilgili zorunluluk, izin ve yeterlilikleri gösterirken bilgi kiplikleri ise gereklilik ve olasılığa işaret etmektedir. Sweetser aşağıdaki birinci örneği kök kipliği için; ikinci cümleyi bilgi kipliği için vermektedir:

a. *John must be home by ten; Mother won't let him stay out any later.* 'John saat ona kadar evde olmalı; Annesi daha fazla onun dışarıda kalmasına izin vermeyecek.'

b. *John must be home already; I see his coat.* 'John çoktan evde olmalıydı; ceketini görüyorum.' (Sweetser 1990: 49).

1.2.2.10. Ferenc Kiefer

Kiefer, genel olarak üç kiplik türünden bahsetmektedir: mantıksal doğruluk, bilgi ve yükümlülük kipliği. Bilgi kiplikleri, mantıksal doğruluk kipliğine en yakın ve öznellik anlatan bir kiplik türüdür. Öznel kipliklerse gerçekliğe bağlılığın farklı

derecelerini ifade eder ve delile dayalılıkla ilgilidir. Kiefer, bu türlerin dışında durumsal (circumstantial) ve duygu kipliklerinin de var olduğunu dile getirmektedir.

Bilgisellik içermeyen tüm kipliklerin kök kiplik olarak adlandırılması gerektiğini söyleyen Kiefer, bazı araştırmacıların bunun yerine hareket kipliği dediklerini ifade etmektedir. Tüm bu kiplik türlerinin yanı sıra delile dayalılık kipliğine de ayrıca yer veren Kiefer, kipsel alan olarak delile dayalılığı oluşturan doğrudan ve dolaylı delillerden; kılıcı odaklı ve konuşur odaklı kipsel alandan bahseder (Kiefer 2009).

1.2.2.11. Lars Johanson

Johanson, sentetik ve analitik olarak ikiye ayırdığı kipsel işaretleyiciler içinde sentetik olanların *-Abil-*, *-mAll* gibi eklerden; analitik olanların ise *iste-*, *mümkün değil* gibi isim ya da fiil kökenli yüklemleyicilerden oluştuğunu dile getirmektedir. Bu çerçeveye göre incelediği kiplikleri *isteme* (volution), *zorunluluk* (necessity) ve *olasılık* (possibility) olarak üçe ayırmaktadır (Johanson 2009: 488-492).

İsteme kiplikleri; *gönüllülük* (voluntative), *istek* (optative) ve *varsayımsal* (hypothetic) olarak üçe ayrılmaktadır. Bu grupta yer alan işaretleyiciler güçlü bir istek, izin, tavsiye, emir, rica, arzu, beklenti, dilek belirten ve aynı zamanda hayal edilen istek ve beklentiyi kodlamaktadır.

Zorunluluk kiplikleri, fiziksel veya sosyal değer taşıyan bir hareketi belirtmektedir. İşaretleyiciler amaçlanan ya da dikte ettirilen bir emri ifade etmek için kullanılır.

Johanson, olasılık kipliğini yükümlülüksel ve bilgisel olmak üzere iki açıdan değerlendirmiştir. Ona göre olasılık yeterlilikten çıkmıştır ve dünyada Türkçe hariç başka hiçbir dilde yeterlilikle bilgisel olasılık aynı işaretleyiciyi kullanmaz. Yükümlülük kiplikleri hareketin kabul edilebilir, izin verilebilir, kabul edilemez veya yasaklı olup olmadığını belirtir. Bilgi kiplikleri ise konuşur tarafından önermenin doğruluğunu yorumlamaktadır ve olasılık ifade ederler.

1.2.2.12. Diğerleri

Hogeweg vd. (2009), Aksu-Koç (1976), Aygen (2002) ve Bhat (1999) gibi çalışmalar arasında ortak olan görüş iki temel kiplik kategorisi olduğu yönündedir:

bilgi kiplikleri ve yükümlülüksel kiplikler. Butler (2003), diğerlerinden nispeten farklı olarak bilgi kipliğinin karşısında kök kipliğine yer vermektedir. Narrog (2008) bu temel iki kategorinin dışında daha ileri kiplik türleri olarak adlandırdığı mantıksal doğruluk ve isteme kipliklerinden de bahsetmektedir.

Bybee ve arkadaşları, kiplik sınıflandırmasına biraz daha farklı açıdan yaklaşarak kılıcı merkezli, konuşur odaklı, bilgi kiplikleri ve yan cümle kiplikleri olmak üzere farklı sınıflandırma gruplarındaki kategorileri bir araya getirmiştir (Bybee vd. 1994: 176-180; Bybee ve Fleischman 1995: 4-6).

Dik, kipliği yaratılışsal, nesnel ve önerme kiplikleri olarak üçe ayırmaktadır. Yaratılışsal ve nesnel kiplikler, bilgi ve yükümlülük olmak üzere alt alanlara ayrılırken önerme kiplikleri özneliği; çıkarım ve söylentiye içinde barındıran delile dayalılığı işaretlemektedir (Dik 1997: 241).

Schaaik, önerme kipliğinin, öznel ve delile dayalılık kiplikleri olarak ikiye ayrıldığını söylemektedir. Öznel kipliğin işaretlediği iki alt anlam alanı söz konusudur: *kişisel düşünce* (konuşurun düşüncesine göre önermenin doğruluğu kesindir, muhtemeldir, olasıdır vs.) ve *iradesel* (konuşur önermenin doğru olduğunu ister veya umar) (van Schaaik 2001: 72).

2. BÖLÜM BİLGİ KİPİ VE BİLGİ KİPLİKLERİ

2.1. BİLGİ KİPİ, TÜRLERİ VE SEMANTİK ALAN

Bilgi kiplikleri en genel ifadeyle temelinde bilginin yer aldığı, sözcüye bu bilgiyi kodlayan kiplik kategorisidir ve kiplik sınıflandırmalarının en sık kullanılan kategorilerindedir. Konuşur, bir önermede bilgi karşısında yorumda bulunmaktadır. Bu yorumlar öznel değer taşıdığı gibi aynı zamanda nesnel de olabilmektedir. Önemli olan ortaya konan sözcüde bilgisel kodların yer almasıdır. Konuşur bir durum veya olay hakkında yorumda bulunur veya değerlendirme yaparken birtakım ölçütlerden yararlanır. Bilgi kipliklerinin işaretlediği semantik alan olan bilgi kipinin ise özünde bilginin kendisi yer almaktadır. Konuşurun bilgiye ulaşma şekli çeşitli deliller aracılığıyla olabildiği gibi zihinsel idrakler veya var olan ipuçlarını birleştirme ve yorumlar şeklinde de olabilir.

Şekil 2: Bilgiye ulaşma yolları

Temürcü, temel bilgisel ortaklık kategorilerinden bahsettiği çalışmasında bu kategorileri *yeni bilgi*, *kesin*, *varsayım*, *çıkarım*, *tahmin*, *yüksek olasılık* ve *genel gerçek* olmak üzere sıralamaktadır. Bahsi geçen kategorilerden yeni bilgi, çıkarım ve tahmini delile dayalılık altında; kesin, genel gerçek, yüksek olasılık ve varsayımı bilgisellik altında incelemiştir³⁵ (Temürcü 2007: 70). Bu da göstermektedir ki

³⁵ Temürcü'ye göre *yeni bilgi* (new information), birincil delilin bir parçasını içerdiği için delile dayalılık kategorisidir. *Çıkarım* (inferred), yeni bilgiyi gerektirir; bu sebeple delile dayalılığın içindedir ve birincil delil temeli üzerinden oluşan sonucu bildirmektedir. *Tahmin* (conjectured), kesinliğin derecesi bakımından çıkarımdan farklıdır. Çıkarım kesin sonucu içerirken tahmin (varsayımla bağlantılı) kesin olmayan sonucu barındırır. Temürcü'nün bilgisel kategori içinde saydıklarından hem *kesin* (certain) hem de *genel gerçek* (general fact) kategorisi, koşulsuz kesinlik ifade etmektedir; fakat genel gerçek, genel doğruluk (ör. dünya bilgisi veya ansiklopedik bilgi) ile önermeyi ilişkilendirirken kesin kategorisi, o andaki kişisel bilgi durumuna olası olarak bilginin bir parçasını sunmaktadır. Genel gerçek, kesine kıyasla daha güçlü doğruluk belirtmektedir. *Yüksek olasılık* (probable), önermenin doğruluğu için herhangi bir delilsel bağımlılık olmaksızın yüksek dereceli olasılık bildirmektedir. *Varsayım* (hypothetical) kategorisi ise, kesin dışılık ve delile dayalı olmamayı içermektedir (Temürcü 2007: 70).

Temürcü, her ne kadar yukarıda isimleri sayılan yedi kategoriye bilgisel ortaklık kategorileri olarak nitelendirse de ikinci aşamada bilgisellik ve delile dayalılık kategorilerini birbirinden ayırmaktadır. Nuyts iki farklı semantik ayırmadan bahsettiği çalışmada bunlardan birinin konuşurun durumların olabilirliğini; diğerinin ise niteliksel olarak delilin bir değerlendirmesini belirttiğini dile getirmektedir (Nuyts 2001a: 386).

Kip kategorilerini istek unsuru içeren ve içermeyen ayırımına göre sınıflandıran Jespersen bilgisel alana işaret ederek istek belirtmeyenler arasında belirlilik, iddia, tahmin, tereddüt gibi anlam alanlarına yer vermektedir (Jespersen 1924). Coates ve Traugott'ya göre kipsel mantıktaki olasılık-zorunluluk karşıtlığı yerini bilgi (istek unsuru içermeyen) ve yükümlülük (istek unsuru içeren) çiftine bırakmıştır; bunlardan bilgi kipi, konuşurun belirttiği önermeyle ilgili güven veya güven eksikliğine odaklanmaktadır (Coates 1995: 55; Traugott 1988: 410).

Bilgi kiplikleri, konuşurun önermenin doğruluğu ile ilgili bilgi derecesini belirtir; önermenin doğruluğu hakkında iddiada bulunmak için kullanılır ve bununla birlikte, önermenin doğruluğuna dair konuşur tarafından yapılan bir yorumdan daha az şey belirtir (Bybee vd. 1994: 179; Stephenson 2005: 1; 2007: 487). Söz konusu kiplikler, bilmenin önermesel durumuna dayalı olan görüşleri delillerle destekleyen ve bir önermeyle ilgili konuşurun bilgisine ve inancına dayanan önermesel işlemcilerdir (Zaefferer 2005: 38; Kerimoğlu 2010: 434; Swanson 2010: 529).

Frawley'e göre bilgisel alan, konuşurun durumun gerçekliği ve olasılığını ifade edebilmesi için mevcut bulunan yapısal ve anlamsal kaynaklardan oluşmaktadır. Bu kategorinin, aynı zamanda gerçekliğin ifadesi ile ilişkili; fakat bu gerçeklik konuşurca göreceli olan gerçekliktir, diyen Frawley, koşulsuz gerçekliğin, konuşurun önermenin içeriğine karşı alabildiği bazı muhtemel tavırlardan yalnızca biri olduğunu ifade etmekte ve aşağıda yer alan cümlelerle durumu izah etmeye çalışmaktadır:

a. *Bob evde olmalı.*

b. *Bob evde olabilir.*

Frawley, her iki cümlenin verilen bilginin geçerliliği içinde konuşurun güveni ile ilişkili olarak birbirinden ayrıldığını dile getirmektedir. Ona göre: "İlk cümle, konuşurun önermenin gerçeklik durumu hakkında bazı güçlü sonuçlarla ilgili veya

atıfta bulunulan dünya (konuşurun varlığı veya şimdisi) ile ifade edilen dünyanın (Bob evde) çakışmasının kuvvetle muhtemel olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan ikinci cümle, konuşurun ifade ettiği gerçekliğe daha az sahip olduğu ya da atıfta bulunulan ve ifade edilen dünyanın çakışmasının daha az muhtemel olduğunu ifade eder. Bu ifadeler göstermektedir ki bilgi kiplikleri, önermeyi konuşura bağlamakta; bilginin şimdiki durumu veya konuşurun ifadesinin içeriğine dair inancı ilişkilendirerek konuşura gerçeği göreceli hale getirmektedir.” (Frawley 1992: 407, 408).

Konuşurun aynı zamanda bilgi düzeyini yansıtan bilgi kipleri kesinlikten kesinlik dışılığa doğru giden bir anlam alanına sahiptir. Elinde sağlam ve net araçlar/veriler/deliller bulunan konuşur, kesin bilgidен bahsederken tam tersi bir durumda yani açık, net veya belirli olmayan durumların ifadesinde de kesin dışılığa işaret etmektedir. Bilgi kiplikleri, konuşurun önermenin doğruluğu hakkında iddiada bulunduğu şeyle ilgili kesinliğin derecelerine işaret etmektedir. Bu yönüyle bilgisel kip işaretleyicilerinin bir metni anlaşılması daha güç hale getirebildiğini söyleyen Kranich'e göre önermelerin gerçekliği konuşurun ifade ettiği yorumun derecesini değiştirebilir (Kranich 2009: 26, 29).

Bilgi kipini, üzerinde düşünülen veya görüşülen belirli varsayımsal durumları değerlendirme süreci için yorumlar evreni olarak hizmet veren olası bir dünyada ve varsayılan durumda gerçek dünyada olan olasılıkların (meydana getirecek, getirmekte olan veya getirmiş olan) bir değerlendirmesi olarak tanımlayan Nuyts, diğer bir ifadeyle bu kipsel alanın, üzerinde düşünülen olası dünyanın içeriğindeki doğru (veya yanlış) olan/olmuş/olacak olan belirli durumların olasılığının tahmini ile ilgili olduğunu ve tahminî olasılığın tekrar sıklığına karşı tarafsız veya bilinemezci bir görüş vasıtasıyla koşulların uygulandığı kesinlikten gelen bir ölçüt (aynı zamanda bilgisel ölçüt olarak adlandırılan bir ölçüt) üzerine konumlandırıldığını anlatmaktadır. Nuyts, bilgi kipliklerinin tahminin yanı sıra konuşur tarafından cümle içinde ifade edilen şartların gerçekleşme olasılığını yani şartların *olabilirlik* (probability) derecesini ifade ettiğini söylemektedir. Gerçek şartlar olasılığın derecesini değiştirebilir; yükseltebilir. Bu da önermeyi mutlak kesinlikten nötr bir olasılığa doğru götürebilir (Nuyts 2001b: 21, 22, 27).

Bilgi kiplikleri tahmin, çıkarım, olasılık, şüphe, varsayımda bulunma, kesinlik-kesin olmama durumu, delile dayalılık, çıkarım, inanç, aktarım, duyum, yargı, fikir, alıntı, şüphe, delil ve kesinlik gibi pek çok bilgisel anlam alanına işaret eder. Fakat araştırmacılar arasında bilgi kipliklerinin bahsi geçen anlam alanlarından hangilerini işaretlediği konusunda ayrışmalar söz konusudur. Konuyla ilgili Vazquez, bilgi kipliklerini yalnızca tahmin, çıkarım, şüphe gibi konuşurun bilgisel eksikliğini ifade eden bir kategori olarak değerlendirmektedir. *Bilgi kipi işaretleyicisi* terimi, ana işlev olarak yazarın yargısının veya önermenin doğruluğu hakkında yargı yetersizliğinin niceleyicisi olan dilbilimsel öğeleri belirtmektedir (Vazquez 2008: 171). Tek yönlü bir yaklaşım olmakla birlikte bahsini ettiği işlev bilgi kipliklerinin temel işlevlerinden biridir.

Bilgi kipi, anlamları dünya hakkındaki bilgimizle ve ne bildiğimizi paylaşırken bilginin nasıl değiştiği ile ilgili olduğu için önemlidir (Fintel ve Gillies 2006: 1). Bilgi kipliklerinin kipsel bir fiilin altında saklanmış önermenin olasılığı, tahmin edilebilirliği veya kesinliğini kodladığını söyleyen Ozturk ve Papafragou anlamsal düzeyde, bilgi kipi işlemcilerinin kipsel güç (zorunluluk ve olasılık) ve olasılıklar, en azından bir alternatif dünya içinde var olan gerçekliği işaretlediklerini belirtir. Belirli bir dünyadaki zorunluluk, tüm alternatif olası dünyalar içindeki gerçekliği kodlamaktadır (Ozturk ve Papafragou 2007: 320). Hacquard ve Wellwood bilgisel ifadelerin, konuşurun olabirlik ve öngörülebilirlik değerlendirmesi olduğunu ve bunun konuşur tarafından takınılan tavrın bir parçası olan içeriğin dışında bulunduğunu dile getirmektedir. Bu tavır, sözü söyleyen olarak kendi konuşma rolüne karşı bir tavidir (Hacquard ve Wellwood 2000: 2)

İşaret ettikleri anlam alanına göre kiplik kategorilerinin sınıflandırılmasında farklı ölçütler kullanıldığı gibi farklı sınıflandırmalar da dikkat çekmektedir. Bilgi kiplikleri çoğu çalışmada yükümlülük kipliklerinin karşısında yer alan kategori olarak gösterilmektedir. Nuyts ve Pietrandrea'ya göre bilgi kiplikleri, bilgisel alana atıfta bulunuyor olmasıyla tamamen konuşur odaklı olmakla hareket ve yükümlülük kipliklerinden ayrılır (Nuyts 2001: 25; Pietrandrea 2005: 7). Kiefere'e göre ise kipler konuşurun bilgisine; fiziksel, zihinsel veya dışsal koşullara dayanıyor olmasına göre bilgi ve yükümlülük alanı olarak ikiye ayrılır (Kiefer 1997: 241). Coates, bilgi kipinin, konuşurun olasılıkları tahmin ve değerlendirmesi ile ilgili olduğunu

belirtirken kök kipinin, izin ve zorunluluk ve aynı zamanda olasılık ve zorunluluk gibi anlamları kapsadığını dile getirmektedir. Ayrıca bu durum da kök/bilgi³⁶ ayrımının zorunluluk/gereklilik ve olasılık/izin ayrımlarını kapsadığı anlamına gelmektedir. Bazı dillerde aynı dilbilimsel şekiller hem kök hem de bilgisel anlamlar ifade etmektedir (Coates 1995: 55).

Bilgi kipini yükümlülük kipinden ayıran en temel özellik konuşurun olayı algılaması ile ilgilidir. *Çabuk içeri gir* örneği gibi yükümlülüksel değer taşıyan bir cümlede *Paranı kaybetmiş olmalısın*'daki gibi konuşurun durum veya olayla ilgili bir değerlendirmesi yer almamaktadır. Konuşur, çevresinden edindiği bilgileri zihinsel süreçte işleyerek bir sonuca varabilir (kesinlik, tahmin, çıkarım vs.) veya varamaz (kesin dışılık, şüphe, merak vs.).

Bilgi kipinin alt kategorilerini oluşturan ayırım temelde nesnellik ve öznellik³⁷ ayrımına dayanmaktadır. Lyons bilgi kipinde nesnel ve öznel olmak üzere iki sınıf saptamıştır (Lyons 1977: 797). Ruhi ve diğerlerine göre nesnellik anlatan cümleler *bu böyledir* türünden açıklamalar gibidir, bu yüzden konuşan, cümlesinde ifade ettiği önermenin doğruluğunu yükümlenir. Bu önermenin dinleyen tarafından reddedilebilir, sorgulanabilir veya gerçek olarak kabul edilebilir olduğunun altını çizen Ruhi ve diğerleri öznel bilgiselliğin ise konuşurun sözcesinde gizlediği önermenin sınırlarını belirlemediği, açıkça *böyle diyorum* demediği anlatımlardan oluştuğunu belirtmektedir. Düşünceler, başkalarından duyulmuş olaylar, geçici çıkarımlar bu kiplikle ifade edilir (Ruhi vd. 1997: 105).

Bilgi ve yükümlülük kipliği ayrımlarının yanı sıra bilgi kipinin diğer kip kategorileri ile karşılaştırıldığı da görülmektedir. Nuyts ve Hoye, bilgi kipini doğruluk temelli kiple karşılaştırarak bilgi kipinin daha inanç temelli olduğunu

³⁶ Olasılığa uygulandığında kök/bilgi ayrımı hakkında bazı karışıklıklar vardır. Kök ve bilgisel olasılık arasındaki karşıtlık diğer kök/bilgi çiftinden büyük ölçüde daha zayıftır ve aynı dilsel şekiller her iki olasılık türünü de ifade etmektedir (Coates 1995: 56).

³⁷ Lyons, nesnel bilgi kipliklerinin durumların doğruluğunun ya da yanlışlığının nesnel bir şekilde ölçülebilir olasılığını ifade ettiğini; öznel bilgi kipliklerinin ise doğruluğa bağlı yalnızca öznel bir tahmini içerdiğini dile getirmektedir. Açıklamasını bir örnekle açıklayan Lyons, *Alfred bekâr olabilir* cümlesini verir. Lyons'a göre bu cümle iki anlama gelmektedir: 1. Alfred'in bekâr olduğunun (farazi) gerçeği hakkında konuşurun kararsızlığını anlatmaktadır, ör. öznel kiplik. 2. Konuşura göre matematiksel olarak Alfred'in bekâr olma şansı vardır. Örneğin konuşur Alfred'in otuzu bekâr olan doksan kişilik bir grubun parçası olduğunu bilmektedir. Böylece onun bekâr olma şansı üçte birdir, ör. nesnel kiplik (Lyons 1977: 797-799). Hoye ise özneliğin konuşurun kendi öznel inançları ile uyumlu olan yargıları belirttiği için bilgi kipinin önemli bir özelliği olarak görüldüğünü söylemektedir (Hoye 1997: 43).

vurgular. Onlara göre doğruluk temelli kipsel alan, önermenin zorunluluk veya olasılıklı gerçekliği ile ilgidir; oysaki bilgi kipi, bilgi ve inanç açısından önermenin durumuna ilişkindir (Nuyts 2001b: 28; Hoye 1997: 42).

Traugott, bilgisel anlamların kılıcı odaklı olanlardan daha öznel olduğunu ve kılıcı odaklı kipsel alandan bilgisel olana doğru olan bağlantının öznelleşirmeyi içerdiğini söylemektedir. Bununla birlikte anlamlar önermeye karşı konuşurun öznel inanç merkezli olma eğilimindedir (Traugott 1989: 35). Hailperin'e göre, bilgi kipinde konuşur kendini daha çok hissettirmekte ve bir durum veya olayla ilgili öznel değerlendirmesine daha çok yer vermektedir.

- a. *Bunu akşam yemeğinden önce bitirmelisin.*
- b. *Tüm öğrenciler dekanın iznini almak zorundalar.*
- c. *Ateşim olmalı.* (Hailperin 1995: 17)

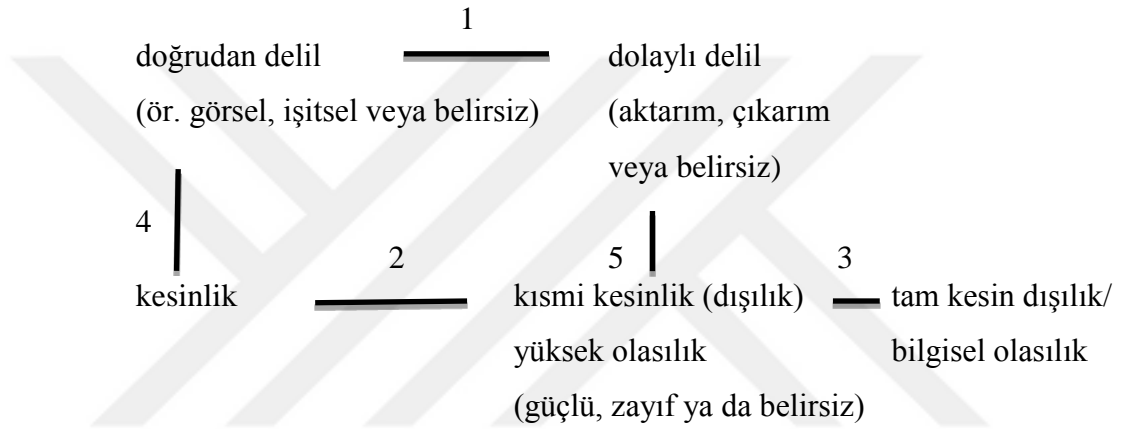
Bilgi kipliklerinin hangi anlam alanlarını işaretlediği konusunda araştırmacılar arasında fikir birliği olduğunu söylemek zor görünmektedir. Araştırmacıların büyük kısmı bilgi kiplerinin çıkarım, tahmin, varsayım veya kesinlik gibi anlam alanlarından oluştuğundan bahsederken bir kısım araştırmacı ise bilgisel alan içine delile dayalılığı da dâhil etmektedir³⁸. Bilgi kiplerini Palmer 1986'daki çalışmasında temel olarak iki kategoriye ayırmaktadır: yargılar ve delile dayalılar. Palmer, *yargılar* içine olasılık ve zorunluluk içeren, kısmen de bilginin algılayıcısı ya da öznesi olarak konuşur tarafından ortaya atılan tahmin ve çıkarım ile ilişkili tüm bilgisel kavramları dâhil etmektedir. *Yargılar*, bir iddia için gerekçenin herhangi bir açık göstergesi olmadan önermenin gerçeklik olasılığını ileri sürmektedir. Palmer yargıları, iddiası içinde konuşurun sahip olduğu güvenin derecesi olarak daha ileri sınıflara ayırır: *zorunlu yargılar* ve *olası yargılar*. Bunlar sırasıyla çıkarım ve güvene; çıkarım ve tahmine ya da güçlü ve zayıf yargıya dayanır.

³⁸ Bilgi kipliğinin alt kategorileri ile farklı görüşlerin yanı sıra bu kategorinin hangi alanın altında yer alması gerektiği ile ilgili olarak da farklı tavırlar dikkat çekmektedir. Hacquard ve Wellwood, bazı isimlerden bahsederek delile dayalılığın farklı alanlar içinde incelendiğini söyler. von Fintel ve Gillies (2007) ve Homer (2010) bilgisellerin zamanın altında; Cormack ve Smith (2002) ve Palmer (2001) olumsuzluğun altında; Tancredi (2007), Huitink (2009) ve Gagnon ve Wellwood (2011) güçlü niceleyicilerin altında incelenebileceğini ileri sürerler. Benzer şekilde bilgiseller bazen sorularda, koşulsal öncüllerde veya tutum fiilleri tamamlayıcılarında kullanmaya uygun olabilirler (Hacquard ve Wellwood 2000: 2, 3).

a. *O muhtemelen fok avcısı.*

b. *Onlar hiç kuşkusuz kaybolmuşlar* (Frawley 1992: 407).

Palmer'a benzer şekilde Boye da, bilgisel ifadelerin ya bilginin kaynağını anlattığını ya da kesinliğin derecelerine işaret ettiğini söylemektedir. Boye; Givon (1982), Akatsuka (1985), Bybee ve diğerleri (1994) ve Aikhenvald (2004)'da geçen pek çok dilden verilerle uyumlu bilgisel ifadelerin semantik bir haritasından bahsetmektedir. Harita, Boye'un çalışmasında aşağıdaki gibi sunulmaktadır (Boye 2010: 10, 11):

Şekil 3: Boye'nin bilgisel ifadelerin semantik haritası

Görüldüğü gibi bilgi kipi, yani konuşanın bir doğruya karşı takındığı tavır; kesinliği kodlama, delile dayalılık, yargısal/yorumsal veya olasılıksal değer taşıma durumlarına göre incelenebilir. Yargı kipi, tüm bilgisellik kavramlarını içine almaktadır: Olasılık, konuşanın özne ya da bilginin alıcısı olarak yaptığı çıkarsama ve tahminler, hayret, endişe, tereddüt, kesinlik dereceleri gibi. Yargılar, zihinsel olarak elde edilen bilgilerin akıl süzgecinden geçtikten sonraki safhasını içermektedir. Bu sürecin sonunda konuşur gerçek dünyada var olan bilgiye ulaşabilir veya ulaşamayabilir. Bilinenlerin sınırlı olması ya da konuşurun gerçeğe mesafesi (yakınlık/uzaklık) gibi ölçütler yargıların türünü belirlemektedir. Bilgisel alan içine konuşurun kesin olan bilgiye ne kadar yakın olduğu da dâhil olmaktadır. Konuşur, gerçek ve kesin bilginin içindeyse kesinlikten; bilinen ve kesin olandan ne kadar uzaksa kesin dışılıktan söz etmek mümkündür³⁹. Bir metin üreticisi olarak konuşur,

³⁹ Ayrıca Kochiras, bilgisel kullanımların kesin dışılık veya bilgisel olasılık gibi alanları gösterdiğini söylemektedir (Kochiras 2006: 1). Ayrıca bk. Kuhlthau (1999: 400, 403).

bilgiye yakınlığına paralel bir şekilde kipsel işaretleyiciler tercih eder. Bu durum, konuşurun kesinliğe yakınlık derecesine ve bilginin niteliğine göre değişiklik arz etmektedir. Dolayısıyla bilgisel alan içinde kesinliğin görünümüleri de yer almaktadır.

Bilgi kipinin özünü bilgiler, dolayısıyla kesinlikler, çıkarımlar, tahminler, olasılıklar, şüpheler, belirsizlikler oluşturmaktadır. Bilgi kipi dünyanın konuşur tarafından algılanıp yorumlanması esasına dayanmaktadır ve tüm gücünü konuşurun zihninden alır. *Zeynep birazdan içeri girecek* cümlesinde konuşur, Zeynep'in içeri girecek olması bilgisine sahiptir. Bu bilginin sağlam temellere oturup oturmaması konuşurun bu bilgiye hangi yolla ulaşmış olduğuna göre değişiklik gösterir. Eğer konuşur Zeynep'in içeri gireceği yönünde tahminde bulunuyorsa, muhtemelen bu bilgiyi bazı algılarına veya deneyimlerine dayanarak vermiş ya da konuşur Zeynep'in içeri gireceği yönünde başkalarından bir duyumu almıştır. Bu şekliyle Zeynep'in birazdan içeri girip girmeyeceğinin kesinliği konuşurun bilgiye ne kadar yakın olduğu ile doğru orantılıdır. Konuşur, bahsi edilen bu bilgiye birtakım zihinsel yorumlarla ya da çeşitli delillerle ulaşmış olabilir. Dolayısıyla kimi kaynakta yer alan aksine delile dayalılık ile bilgi kipi, kip alanının farklı iki kategorisi değil, bilgi kipinin içinde yer alan bilgiye ulaşmanın farklı türlerinden yalnızca biridir (diğerleri için bk. 3. Bölüm Kesinliğin Derecelerine Göre Bilgi Kipi ve Kiplikler, 5. Bölüm Dolaylı Olasılık Temelli Diğer Bilgi Kipleri ve Kiplikler).

Delile dayalılık konuşanın açıkça ve güvenerek yaptığı iddiaları tanımlamaktadır. Pek çok dilde ifade edilen bu kavram, konuşanın doğrudan ya da dolaylı yollarla edindiği delillere dayalı olabilir. Delile dayalılar, dolaylı olasılık temelli olanların yani yargısallık taşıyanların tam tersidir. Bu kategori, konuşurun ortaya attığı açıkça nitelendirilmiş/belirtilmiş iddiası üzerindeki gerekçeleri kodlamakta ve aksine delile dayalılık açıkça konuşurun iddiayı ispat edici olarak aldığı yardımcılarına işaret etmektedir. Palmer delile dayalılığı iki alt kategoriye ayırmaktadır⁴⁰: *doğrudan ve dolaylı* (direct and indirect). Ona göre doğrudan delile dayalılık kiplikleri, asıl etkiyi taşıyan duyusal delilli konuşurun ilk elden edindiği tüm delil işaretleyicileridir; dolaylı delile dayalılık kiplikleri ise ikinci elden

⁴⁰ Palmer'in kiplik sınıflandırmasında *önerme kipliği*'nin (propositional modality) iki alt kategorisinden biri olarak yer alan bilgi kipliği delile dayalılık kipliğinden ayrılmıştır. Yalnızca *şüphe*, *çıkartım* ve *tahmin* kipliklerini içeren bilgi kipliğini delile dayalılık kipliğinden ayıran en önemli nokta, delile dayalılık kipliğinin gerçeklik durumuna sahip delil/deliller göstermesidir (Palmer 2001: 8).

edinilmiş gerçeğin tüm biçimlerini kapsamaktadır. Bazı dillerin *işitsel veya aktarımsal* delili *alıntısalsal* veya *duyumsal* (hearsay) dolaylılıktan farklılaştırarak delilin bu iki türünü ayırdığını vurgulayan Palmer aşağıdaki örneği vermektedir:

- a. *O bana beyaz bir adam gibi geliyor.*
- b. *Bana, onun horladığı söylendi.*

Bilgi kiplerinin, yükümlülük/kök/kılıcı odaklı kipler karşısında yer almasının sebebi konuşurun istek, emir, yeterlilik gibi içsel durumlardan çok olay/durum karşısında yaptığı değerlendirmelerin/yorumların/tespitlerin ağırlık kazanmasıdır. Fintel ve Gillies ile Aijmer'in görüşleri bilgi kipliklerinin delile dayalılıkla ilgili olduğu yönündedir. Bilgi kiplikleri, delil/bilginin miktarına dair önermenin altında yatan zorunluluk/olasılığı işaretlemektedir. Bilgisel niteleyiciler, konuşurun elindeki delil ve kesinliğin derecesi hakkında bir şeyler söyleyen sözleridir (Fintel ve Gillies 2006: 2; Aijmer 1980: 11). Bu bakımdan Cornillie; Nuyts (2001b) gibi bazı çalışmaların bilgi kipi ve kipliklerinin tanımları konusunda Aijmer (1980) ve Palmer (1986) ile çeliştiğini ifade etmektedir (Cornillie 2009: 46).

Kipsel alan içinde bilgi kipi kategorisinde konuşur açısından bilgiyi kullanma, bilgiyi işleme veya bilgiye ulaşma değişkenlik göstermektedir. Konuşurun bilgisel eksikliği, bilgi yokluğu veya kesin olan bilgiyi elinde bulundurma ve bilginin kendisine doğrudan ulaşma durumu bilgisel kipi farklı kategorilerle değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla bilgisel alan çeşitlilik gösterdikçe etki kiplikler üzerine de yansımaktadır.

Semantik alana hizmet eden bilgi kiplikleri genel olarak kesinliğin derecelerine, delile dayalılığa ve dolaylı olasılık temelli olmalarına göre üç temel grupta incelenebilir. Bilgi kipliklerinin bu üç semantik kategori temeline oturmasının ana sebebi; kesinliğin derecelerini işaretleyen kipliklerin kesinlikten kesin dışılığa kadar olan önermeleri işaretliyor olmasıdır. Delile dayalılık kipliklerinin bir önermenin çeşitli delillerle kanıtlanabilirliğinin ağırlık kazanmasıdır. Olasılığı dolaylı olarak barındıran ve konuşurun durum veya olayla ilgili yorum/yargısını içeren dolaylı olasılık temelli bilgi kiplikleri ise tahmin, çıkarım, varsayım, şüphe, tereddüt, hayret gibi diğer anlam alanlarına atıfta bulunmaktadır. Diğer taraftan delile dayalılık temeline dayanan kiplikler de kendi içinde doğrudan ve dolaylı delile dayalılar olmak üzere alt kategorilere ayrılmaktadır. Tüm bunlardan yola çıkarak

bilgi kiplerini ve işaretledikleri anlam alanlarına göre bilgi kipliklerini şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1. Kesinliğin derecelerine göre bilgi kiplikleri

- A. Kesin dışılık
- B. Uzak olasılık
- C. Yakın olasılık
- D. Kesinlik

2. Delile dayalılar dayalılık kiplikleri

- A. Doğrudan delil dayalılık
 - a. Görsel
 - b. İşitsel
 - c. Duyusal
- B. Dolaylı delil dayalılık
 - a. Aktarımsal
 - i. İkinci elden-üçüncü elden
 - ii. Halk bilgisine dayalı
 - b. Çıkarımsal
 - i. Sonuca dayanan çıkarım
 - ii. Akıl yürütmeye dayalı çıkarım
 - c. Algısal
 - i. Algısal delile dayalılık
 - ii. İdrak etmeye dayanan delile dayalılık

3. Dolaylı olasılık temelli diğer bilgi kiplikleri

- A. Tahmin
- B. Çıkarım
- C. Varsayım
- D. Şüphe
- E. Hayret
- F. Endişe
- G. Tereddüt
- H. Merak

2.1.1. Bilgi Kipi İşaretleyicileri

Bilgi kipi ve kiplikler üzerine belirli ve derli toplu bir sınıflandırma yapılmamış olmasına rağmen pek çok araştırmacı semantik anlamda bilgi kipliklerinin altında yer alması gereken kategorilerle ilgili tekliflerde bulunmuşlardır. Kipsel mantığın temelinde yer alan olasılık ve zorunluluk kavramları bilgi kipi ve kiplik kategorilerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Fakat burada yer alan zorunluluk, yükümlülüksel değil mantıksal zorunluluktur. Bazı araştırmacıların bilgi kipliği kategorilerine yaklaşımları aşağıdaki gibidir:

Bilgi üzerine olan literatür öznel ve nesnel bilgisel değerlendirmeler arasındaki ayrıma sahiptir. Bu ayrımı ilk defa Lyons (1977: 797) yapmıştır. Lyons, bilgi kipinin öznel ve nesnel olarak ikiye ayrılması gerektiğini iddia eder. Ona göre nesnel bilgi kiplikleri ele alınan durumların doğru olup olmadığının ölçülebilir nesnel olasılığını ifade etmektedir. Öznel bilgi kiplikleri ise önermenin gerçekliği konusunda tamamen öznel tahmin içermektedir (Nuyts 2001b: 33).

Aslında bilgi kipi, anlam alanı sınırlandırılmayacak kadar geniş bir kapsama sahiptir. Bilgisellik alanı kadar kiplikten söz etmek mümkündür. Bu bakımdan sınırlandırılmaya ihtiyaç duyulan bu alan içinde bazı ölçütlerin kullanılması gerekmektedir. Zaefferer (2001)'de bilgi kipi olarak adlandırılan alanın içinde yer alan aşağıdaki türlerin üç dikey boyuta ayrıldığını öne sürülmektedir: Kesinlik (bilgisel doğruluğun öznel olasılığı), delile dayalılık (bilgi kaynağının türünün göstergesi) ve yükümlülük (bilgisel güvenilirlik için sosyal sorumluluklar). Daha sistematik olan mevcut betimleme içinde tek kesinliğin anlaşılır biçimde bir bilgi kipi olduğu sonucunun [bilgi (information) nitelikli bir kesinlik belirtmektedir] ortaya çıktığını söyleyen Zaefferer, delile dayalılıkta, nedenselliğin genel koşul kipinin özel bir türü olduğu için diğerleri ile aynı düzeyde olmadığını belirtmektedir. Ona göre çıkarımsallar, delile dayalılığın önemli bir alt türüdür; yükümlülük ise, bu üçü içinde dil kullanımını gerektiren tek kategori olduğu için farklı bir düzeyde bulunan ve bilgisel nedenselliğin hareketi ile ilişkili olan bir diğer kategoridir (Zaefferer 2005: 38).

Tahmin, şüphe, varsayım, olasılık, kesinlik, delile dayalılık, tereddüt gibi durumları işaretleyen temel bilgi kiplikleri bulunmaktadır. Konuşurun bilgiye olan

yakınlığı, var olan bilgiyi algılama şekli, algılama düzeyi gibi pek çok durum bilgi kipinin türlerini belirleyen ölçütler arasındadır. Bilgi kiplerinin çoğu birbirine yakın anlam alanına sahiptir ve kimi zaman aynı işaretleyicilerle işaretlenmektedir⁴¹.

Türkçede (diğer dillerde olduğu gibi) bir morfolojik, sözlüksel, söz dizimsel vb. dilsel öge tek bir anlam alanını işaretlemez. Örneğin *-Abil-* eki kesin dışılıktan uzak ve yakın olasılığa; tereddütten tahmin ve çıkarıma kadar birbirinden farklı; fakat temel olarak bilgisel alanı kodlayan işaretleyicilerdendir⁴². Bu noktada ise devreye cümlenin içinde bulunduğu bağlam ve konuşurun sözcesindeki semantik değer girmektedir. Bir kipliğin işlevinin tespitinde, o kipliğin içinde yer aldığı cümlenin üreticisinin amacı, söyleyiş biçimi ve bahsi edilen kipliğin sözcedeki diğer öğelerle etkileşimi de büyük rol oynamaktadır. Birden fazla kategoriden oluşan bilgi kipinin işaretleyicileri sınıflandırılırken aşağıdaki kategoriler dikkate alınmıştır⁴³:

1. Morfolojik işaretleyiciler
2. Sözlüksel işaretleyiciler
 - a. Kiplik yüklemeler
 - b. Kiplik zarflar
 - c. Kiplik bağlaçlar
 - d. Kiplik edatlar
 - e. Kiplik kelimeler
 - f. Kiplik sözler/söz grupları
3. Söz dizimsel işaretleyiciler
4. Söyleme dayalı işaretleyiciler
5. Birden fazla birlik kuran işaretleyiciler
 - a. Morfolojik-sözlüksel işaretleyiciler
 - b. Morfolojik-söz dizimsel işaretleyiciler

⁴¹ Eklerin birbirleriyle farklı kombinasyonları farklı semantik alanlara göndermede bulunabilir. Bir cümlede yer alan ek, zarf, sıfat, yüklem, söz dizimsel vs. bir unsur gibi herhangi bir değişken bir sözün ilk anlamını etkileyerek o cümlenin bambaşka semantik bir alana kaymasına sebep olabilir. Özellikle de Türkçe gibi zengin ek sistemine sahip dillerde belirli bir semantik alana belli bir dilsel ögeyi atamak doğru bir tavır olamaz. Bu sebeple bu çalışmada, yazılı ve sözlü metinlerden elde edilen bilgi kipliklerinin büyük kısmına yer verilmeye çalışılsa da gözden kaçanlar olmuş olabilir.

⁴² Örneğin Emeksiz, Türkçede *-Abil-* ekinin yargının kesinlik derecesinin düşük olduğunu; *-mAll'*nın ise konuşmacının yargısının kesinlik değerinin yüksek olduğunu gösterdiğini dile getirmektedir (Emeksiz 2008: 58)

⁴³ Tablonun hazırlanmasında Aslan Demir (2008)'den yararlanılmıştır.

- c. Sözlüksel-söz dizimsel işaretleyiciler
- d. Morfolojik-sözlüksel-söz dizimsel işaretleyiciler

2.1.1.1. Morfolojik İşaretleyiciler

Sondan eklemeli bir dil olarak Türkçede kelime sonuna çekim ya da yapım ekleri/bağımlı biçimbirimler getirilmektedir. Fakat bu çalışmada kastedilen ek türü fiil çekim ekleridir. Yani fiili ve aynı zamanda ismi cümlede yüklemleştiren veya yargı/hareket bildirir hale getiren çekim ekleri çalışmanın kapsamında ele alınmıştır. *Zaman, görünüş, kipsel işaretleyiciler* olarak geçen *-Ar/-Ir, -yor, -DI, -mIş, -AcAk, -Dir, -mAlI, -Abil-, -sA* ekleri ve soru eki *mI* kipsel değerlerine göre ilgili kipliklerin arasında yerini almıştır. Bunun yanı sıra isim cümlelerinde kullanılan \emptyset (ör. *Ali bir öğretmen- \emptyset .*) kipsel değer taşıdığı noktada çalışmaya dâhil edilmiştir.

2.1.1.2. Sözlüksel İşaretleyiciler

2.1.1.2.1. Kiplik Yüklemeler

Fiil cümlelerinde çoğunlukla yüklem konumunda olan yargıyı taşıyan ve kipsel anlamı veren/etkileyen fiiller kiplik yüklemeler başlığı altında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla yalnızca ana cümledeki fiil değil yan cümlede yer alan (ki çoğunlukla *-sA* eki veya zarf-fiil eklerinden birini almış olanlar: ör. *Bu dersten başarılı olursan mezun olabilirsiniz; Adam içeri bakıp kapıdan çıktı.* görsel delile dayalılık kipliği gibi) isimler/fiiller de çalışmanın konusu olmuştur.

Aslında *kiplik yüklemeler* başlığı ilk etapta yüklem değerindeki fiillerle ilgileniyor gibi düşünülebilir; fakat başlık *kiplik fiiller* olsaydı bu sefer de yüklem değerindeki isimler kapsam dışına itilmiş olacaktı (ör. *Bu işi onu yaptığı belliydi.*). Bu sebeple Aslan Demir (2008)'in kullanmış olduğu kiplik yüklem ifadesi uygun bulunmuştur.

2.1.1.2.2. Kiplik Zarflar

Türkçede kesinliğin derecelerine göre, delile dayalılık ve diğer yorumsal (tahmin, çıkarım, varsayım vs.) ifadelerde kullanılan zarflar; kendi içinde basit, öbek

halinde (zarf grubu) ve tekrarlı yapıya sahip olmalarına göre ayrılık göstermiştir; fakat ayrı bir başlıkta ele alınmamıştır. Basit zarflar içinde *belki, galiba, herhalde, mutlaka, elbette, şüphesiz* gibi genel dilde de sıkça kullanılanlar ele alınmıştır. Öbek şeklinde olanlar *çok zor, imkansızca yakın, en azından* vs.; tekrarlı yapıya sahip olanlar ise *kolay kolay, mutlaka ve mutlaka, kesinlikle ve kesinlikle* gibi bir zarfın yinelenmesiyle elde edilenlerden oluşmaktadır.

2.1.1.2.3. Kiplik Bağlaçlar

Diğer kipsel alanlara oranla bağlaçları kiplik olarak daha sık kullanan kipsel alan bilgi kipidir. *Ya da, ya ...ya (da), veya, yahut/veyahut (da), ha ... ha, ister ...ister* gibi pek çok bağlacın kararsızlık, tereddüt, bilgi eksikliği, belirsizlik, henüz gerçekleşmemiş olay için teklif sunma gibi durumlarda bilgisel kip semantiğinin tercih edildiği görülmektedir. Bu sebeple kiplik bağlaçlar çalışma içerisinde sağlam bir şekilde yerini almıştır.

2.1.1.2.4 Kiplik Edatlar

Kipliklerle ilgili yapılan çalışmalarda ele alınmayan; fakat en ufak dilsel birimin bile kipsel değer taşıyabileceği düşüncesinden hareketle ele alınması gereken önemli kipliklerden biri de kiplik edatlardır. *Gibi, -DAn dolayı, -mAk için, -DIĞI takdirde* edatları bilgisel alan içinde kesin dışılıktan delile dayalılık semantiği içinde yer alan çıkarım kipine kadar farklı anlam alanlarını işaretleyebilmektedir. Bu yüzden kiplik edatlar kipsel çalışmaların kapsamından soyutlanmamalıdır.

2.1.1.2.5. Kiplik Kelimeler

Kipsel değer taşıyan yüklemlerin, zarfların, bağlaç ve edatların yanı sıra cümlede *sıfat* ya da *isim* görevinde olan kimi kelimeler de tek başlarına bilgi kipine hizmet edebilmektedir. Örneğin kesinliğin dereceleri içinde değerlendirilebilecek olan *olasılık, ihtimal, kesin* veya delile dayalılığın anlam alanı çerçevesinde *göz, koku, his, tatlı, ekşi, acı, hüzmün* gibi kelimeler sözün anlamına etki etmekte ve konuşurun bilgi ve inanç düzeyi hakkında veri sunmaktadır.

2.1.1.2.6. Kiplik Sözlere/Söz Grupları

Birden fazla kelimenin bir araya gelerek yeni bir anlam alanına işaret eder hale gelmesiyle ortaya çıkan yeni kipsel unsurlara kiplik söz veya söz grubu denebilir. Aslan Demir, kiplik söz terimini, işlev bakımından zarflara görece benzeyen; bir kısmı basit ya da öbek yapısında olan, bir kısmı ise bir yüklemi olması nedeniyle cümle görünümü; ancak bağımsız bir cümle oluşturmaktan çok, yarı gramatikal-görevli birer öge gibi kullanılan; konuşurun beklenti, tutum ve tavırlarını yansıtan birimler olarak tanımlamaktadır: *bakalım, istersen, olmaz mı, değil mi*, vb. (Aslan Demir 2008: 129). Aslan Demir'in örneklerinin yanı sıra *kim bilir, yarın ola harman ola, inşallah, nedendir bilinmez, nolur nolmaz* gibi yan yana kullanılarak söz grubu haline gelmiş işaretleyiciler ve kalıp sözler de çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

2.1.1.3. Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Kimi tekrarlı yapılar, eksilteli cümle kuruluşları, *de* ve *ki* bağlacının sözün akışına ve cümlenin tamamına etki ettiği durumlarda bahsi geçen bu işaretleyiciler kipsel değer taşır hale gelmektedir. Örneğin *Kendisine verilen ücretten de hiç memnun olmamıştı ki kapıya yöneldiyse de çıkmasına fırsat kalmadan geri döndü* cümlesinde *ki* bağlacı söz dizimsel işleve sahip olmuştur. *-Anlamadım, ne yapmaya geldiniz? -Size ait bir borçla...* şeklinde olan diğer bir cümlede ise ikinci konuşma cümlesinin yarım bırakılması ve tamamlanmamış olmasıyla da konuşur sözün devamını karşısındakinin idrakine bırakarak anlamasını beklemiştir.

2.1.1.4. Söyleme Dayalı İşaretleyiciler

Söyleme dayalı işaretleyiciler yükümlülüksel kip alanı kadar bilgi kipi için de kullanılan işaretleyici grubunda yer almaktadır. İma etme veya soru/sorular sorarak karşı tarafın bilgisini sorgulamasını sağlama yöntemleri bilgi kiplikleri arasında söyleme dayalı olanlar içinde sayılabilmektedir.

2.1.1.4.1. Birden Fazla Birlik Kuran İşaretleyiciler

2.1.1.4.1.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

Hem kipsel eklerden biri hem de kiplik yüklem, zarf, bağlaç, edat, kelime ve söz grubunun aynı cümle içinde kullanılarak cümlenin anlamına etki ettiği durumlarda geçerli olan kipsel işaretleyici türlerinden biri de morfolojik-sözlüksel işaretleyicilerdir. Örneğin *Ali birazdan dışarı çıkar* diyen bir konuşurun bilgi düzeyi -Ar eki ile geleceğe yönelik tahminde bulunma şeklindeyken *Ali mutlaka birazdan dışarı çıkar* cümlesinde *mutlaka* zarfını kullanmasıyla düşük olasılıktan yakın olasılığa yerini bırakmıştır. İkinci cümlede sözcenin anlamına etki eden biri morfolojik diğeri sözlüksel olmak üzere iki unsur bulunmaktadır.

2.1.1.4.1.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Kipsel eklerden biri ve söz dizimini etkileyen bir unsurun bir araya gelmesiyle morfolojik-söz dizimsel işaretleyiciler ortaya çıkmaktadır. Bilgi kiplikleri arasında değerlendirilebilecek olan bu işaretleyici grubu sıkça olmasa da konuşur tarafından tercih edilmektedir. Örneğin *Fabrikalar öyle çoğalacaktı ki, kadınlar ve çocuklar çöp ayıklamayı bırakıp bu fabrikalara doluşacaktı* cümlesinde hem *ki* bağlacı hem de geleceğe yönelik tahmin bildirme işlevine sahip -AcAk eki bir arada kullanılarak tahmin semantiğini işaretlemişlerdir. Aynı zamanda *ki* bağlacı konuşurun muhatabının geleceğe yönelik yapılan bu tahminin sonunda da neler olabileceğini düşünmesini sağlamaktadır.

2.1.1.4.1.3. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Sözlüksel ve söz dizimsel işaretleyiciler aynı cümle içinde kipsel alanlara göndermede bulunabilmektedir. *Belliydi ki, Kadriye Kozanlı yeni bir fıkra daha anlatıyordu* örneğinde görüldüğü gibi *belliydi* kelimesi ile böyle bir cümlede söz dizimsel değer taşıyan ve bir sonraki cümle için açıklama yapmaya zemin hazırlayan *ki* bağlacı bilgi kiplikleri arasında yerini almıştır.

2.1.1.4.1.4. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Temel dilsel öğeler arasında olan eklerin; zarf, bağlaç, söz grubu gibi sözlüksel değer taşıyan işaretleyicilerin ve söz dizimsel unsurların bir araya gelmesiyle de kipsel anlatımlar gerçekleştirilebilir. Örneğin *Felaketi, ablasından önce öğrenmiş olacak ki, ağlıyordu* cümlesinde *-miş ol-* morfolojik-sözlüksel kalıbının ve *ki* bağlacının kullanılmasıyla çıkarım semantiği işaretlenebilir.

3. BÖLÜM KESİNLİĞİN DERECELERİNE GÖRE BİLGİ KİPİ VE KİPLİKLER

3.1. KESİNLİĞİN DERECELERİNE GÖRE BİLGİ KİPİ

Bilgi kipinin temel anlam alanlarından biri olan kesinlik kategorisi, konuşurun bilgi düzeyine dair ipuçları vermektedir. Atıflar dünyası ile gerçek dünya arasındaki uyumun varlığı bilginin kesinlik düzeyini belirlemektedir. Bilgisel alanın özünü oluşturan kavramlardan biri olan *kesinlik*, bir bilginin, bir kanaatin şüpheye düşmeden onaylanması durumudur (FTS)⁴⁴. Konuşurun kesin olan bilgiye işaret etmesi dışında kalan anlamsal alanlar için net sınırlardan bahsetmek doğru olmaz. Konuşurun, gerçekliğinden emin olduğu, şüphe duymadığı ve tereddütte kalmadığı veya herkes tarafından kabul edilen, kısacası güvendiği bilgi kesin bilgi midir; bahsi edilen şey, kesin bilgi ise bu alanın dışında kalan alanlar için ne demek gerekmektedir? Kipsel mantık alanı için bu soruların cevabı evet olacaktır; çünkü bir önerme olası olarak doğru değilse zorunlu olarak doğrudur ve ancak bu şekilde kesin bilgidan bahsedilebilir⁴⁵. Kesin bilginin dışında kalan anlamsal alan kesin dışılık olarak kabul edilebilir. Varlığından şüphe duyulan veya kesinliğinden emin olunamayan her bilgi içinse *kesin dışı*'dır ifadesini kullanmak yanlış olmaz. Tam bu noktada ise başka bir soru daha ortaya çıkmaktadır: Konuşurun bilgisi yalnızca kesinlik ya da kesin dışılık değeri mi taşımaktadır? Arada kalan kesine yakın ya da kesinden uzak bilgiler yok mudur? Öncelikli olarak kesinlik-kesin dışılık arasındaki ayrım ile gerçeklik-gerçek dışılık arasındaki ayrımı karıştırmamak gerekmektedir.

⁴⁴ “1. (Öznel kesinlik) Düşüncenin hiç bir yanılma kaygısı olmadan bir kaniya katılması durumu. Burada kişisel bir kanı olarak (ahlaksal ve dinsel) inancın kesinliği söz konusudur. Bu tür kesinlik nesnel güvenceden yoksundur, bunu gerekli görmez de. 2. (Nesnel kesinlik) Bir bilginin, bilgi temelleri ve konu üzerindeki nesnel görüşlere dayanan güvenilirliğin geçerliği. Nesnel kesinlik a. dolaylı bir yolla (belgeler ya da çıkarımlar) sağlanabilir -tarihte ve mantıkta olduğu gibi-, b. dolaysız bir yolla, algılara, yaşantılara dayanarak sağlanabilir.” (BSTS/FTS)

⁴⁵ DeRose'a göre, ancak ve ancak önermenin yanlış olduğu bilinmiyorsa *It is possible that P* ‘Önermenin olması olası’ şeklindeki öznenin değerlendirmesi doğrudur. Aynı zamanda ancak ve ancak önermenin yanlış olduğu ilgili topluluk içindeki kimse tarafından bilinmiyorsa öznenin *It is possible that P* ‘Önermenin olması olası’ şeklindeki değerlendirmesi doğrudur (DeRose 1991: 584). Ayrıca bk. von Wright (1951: 1).

Bir nesne/olay dünya üzerinde varsa vardır, yoksa yoktur; bu durum gerçeklik-gerçek dışılığın ilgi alanına dâhildir. Gerçeklik-gerçek dışılık ayrımı atıflar dünyası ile gerçek dünyanın uyuşup uyuşmamasını incelerken; kesinlik-kesin dışılık ayrımı elinde bulunan bilgiye konuşurun ne kadar yakın olduğu ile ilgilenir. Kesinlik ve kesin dışılık arasında birbirinden farklı pek çok derece bulunabilir. Arada kalan yorumlar, sözün üreticisi olan konuşur için her zaman olasılık⁴⁶ dâhilindedir. Böylesi bir durumda da konuşur için eksik ve tam olmayan bilgiden söz etmek gerekir. Konuşurun kesin bilgiye olan yakınlığına ya da uzaklığına göre kesinlik ile kesindışılık arasında farklı dereceler ortaya çıkmaktadır. Bu da kesinlikten kesin dışılığa doğru giden olasılık⁴⁷ kategorisini ortaya çıkarmaktadır. Weatherson ve Egan'a göre bir şeyin elde olup olmadığı bilinmiyorsa bu olasılık, bilgisel bir olasılıktır (Weatherson ve Egan 2011: 1)⁴⁸.

Kip ve kiplik literatüründe, olasılığın farklı dereceleri teklif edilmektedir. Sık yapılan ayrımlardan biri bilgisel zorunluluk ve bilgisel olasılık⁴⁹ olarak sunulan güçlü bilgisel kip ve zayıf bilgisel kip arasındadır. Problem, delile dayalı anlamlar üzerine planlanmış bilgisel değerler üzerindeki sezgilerdir. Çıkarımlar genel olarak konuşurun güçlü yorumu ile ilişkilendirilmiştir. Cornillie, güvenilirliğin derecelerini genellikle bilme kipi ve delile dayalıların türleri ile ilişkilendirmektedir. Ona göre olasılık değerlendirmesinin güvenilirliği, konuşurun yorum derecelerine dayanarak ölçülmüştür ve tam aksine delile dayalı değerlendirmelerin güvenilirliği olasılığın değerlendirmesine göre sunulmuştur. *Güvenirlik ve olasılık* arasında daha farklı bir ayrım olduğundan bahseden Cornillie bunlardan ilk kavramın, temel olarak olmuş

⁴⁶ Özenen, kesinlik anlamına en yakın akıl yürütme yöntemlerinden birinin olasılık olduğunu söylemektedir. Bu açıdan olasılık potansiyel olarak *kesinliği* içerir. Örneğin delil ile varsayım arasındaki tek ayrım delilin yetersizliğidir. Olasılık her an kesinliğe, varsayım ise her an delile dönüşebilir (Özenen 2010: 195).

⁴⁷ Hacking, mantıkçıların olasılığı şu şekilde tanımladıklarından söylemektedir (Hacking 1967: 143): “Bazı durumlar, matematikte elde etmek için gösterilenler gibi, mantıksal zorunluluk elde etmektedir. Diğerleri mantıksal olarak imkânsızdır. Mantıksal olmayan herhangi bir şey mantıksal olarak olasıdır; mantıksal olarak olası olan ve mantıksal olarak zorunlu olmayan bir şey muhtemeldir.”

⁴⁸ Ayrıca, Weatherson ve Egan, bilgisel olasılığı *Biz dün Seattle'da yağmur yağıp yağmadığını bilmiyoruz* örneği üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Söz konusu durumla ilgili bilgiye sahip olmayan konuşur için Seattle'da yağmurun yağma ya da yağmaması olasılığı bulunmaktadır (Weatherson ve Egan 2011: 1).

⁴⁹ Hoye, bilgisel zorunluluk ve olasılığın konuşurun zihnindeki kesin dışılığın farklı derecelerini yansıtan yargıların göreceli zayıflık ya da güçlülüğünü ifade ettiğini dile getirmektedir (Hoye 1997: 50).

veya en azından olabilecek durumları belirttiğini dile getirmektedir; oysaki ikinci kavram geleceğe atıfta bulunmaktadır (Cornillie 2009: 57, 59).

Hailperin, öznellik içeren durumları kendi içinde üçe ayırmaktadır: 1. Öznellik aynı zamanda tek olasılığı belirten (kanıtlayan) zorunlu olan bir durumdur. 2. Mevcut olan mutlaka sonuç kanıtladığında bu öznellik, bir olasılıktır. 3. Hem özneliliğin varlığı hem de sonucun ispatı olasıdır. Hailperin'e göre bir görüşteki gücün ispatı olan, olmayan görüş içindeki birkaç durum tarafından ve aynı zamanda sonucu belirten veya belirtmeyen ya da onun tam tersini belirten durumlarla belirlenmiştir (Hailperin 1984: 198).

Özneliliğin kodlandığı alanlardan biri olan (sözlü ya da yazılı) metin, insan bilgisinin büyük kısmını somutlaştıran bilgi aktarımının en eski teknolojisidir (Britton ve Black 1985). Metin⁵⁰, aynı zamanda yazarın önermelere ve olasılıkların değerlendirilmesine, durumların doğruluğunun geçerliliği içinde yazarın kesinliğe⁵¹ veya bunun eksikliğine karşı tutumunu aktarabilir (Rubin 2010: 535). Aslan Demir'e göre sözlerimizle gelecekte bahsedebiliriz; ancak kesinliklerden değil olasılıklardan, plânlardan, isteklerden, niyetlerden, tasarımlardan, tahminlerden, kısacası bir dizi varsayımdan bahsetmiş oluruz. Tüm bu sayılanların karakteristiğine ait bilinmezlik, olayın gerçekleşme anına kadar korunur. Öyle ki, gerçekleşmesine kesin gözüyle bakılan eylemler gerçekleşmeyebilir ya da gerçekleşme olasılığı çok düşük eylemler gerçekleşebilir (Aslan Demir 2007: 2).

Bilgi kipi veya kesinlik; gerçekleşmiş olan, gerçek olan veya gerçekleşecek olan belirli bir farazi durumun olasılığının belirtilmesinin dilbilimsel ifadesi ile

⁵⁰ Rubin'e göre metinler, farklı kaynakların bakış açılarından ifade edilen bilgisel kesin dışlıklar ve çoklu dilsel sınırlar taşımaktadır. Yazarlar genellikle gerçeklerin veya düşüncelerin özelliklerini kesin dışlıktan mutlak kesinliğe doğru giden bilgisel bir süreç üzerine konumlandırırlar. Herhangi bir durum veya iddia, büyük ihtimalle doğru olup olmadığı hakkında yazarın nitelemesi aracılığıyla kipleştirilebilir (Rubin 2010: 533).

⁵¹ Hyland ve Milton, İngilizcede dil öğrenenler için kesinliğin ifade edilmesinin karmaşık bir iş olduğunu söylemektedir. Akademik okurlara garanti vermek ve sosyal etkileşimleri yansıtabilme için yazarların iddialara ve açıklamalara ihtiyacı vardır. Onlara göre ifadeler yalnızca yazarın gerçekteki fikrinin kapsamını belirtmemelidir; fakat bu ifadeler aynı zamanda yazarın izleyiciye olan saygı ve alçakgönüllülüğünü de belirtir. Bu akademik yazılar yazarın kesinlikten veya tam aksinden bahsederek yorumladığı alıntısız bilgilerin değerlendirilmesine ihtiyaç duyarlar. Bilgiselliğin pragmatik kullanımının farklılıkları alıntılanan bilginin gerçekliği konusunda yazarın güven düzeyini belirttiğini vurgulayan Hyland ve Milton, kiplik yüklemeler ve diğer sözlüksel araçların bilgisel fiilleri (Türkçede *düşün-*, *bil-*, *inan-* gibi), sıfatları (*muhtemelen*, *belki*, *açıkça*), zarfları (*aslında*, *büyük ihtimalle*, *kesinlikle*) ve isimleri (*şüpheli*, *olasılık*) içerdiğini söylemektedir (Hyland ve Milton 1997: 183-185).

ilgilenir (Nuyts 2001a-2001b). Zekice dilbilimsel ipuçları veya işaretleyiciler kişisel önermelere eklenebilen güvenilirliğin ne kadarının ve bilginin ilk elden veya ikinci bir kaynaktan gelip gelmediğinin anlaşılmasına katkıda bulunur (Rubin 2010: 535).

Kesin bilgi, gerçek dünyada bir yerdedir ve vardır. Önemli olan konuşurun ona olan mesafesidir. Konuşurun sözcesinde yer alan açıklama veya yorum atıfta bulunulan bir başka dünyanın varlığına işaret eder. Bahsi edilen atıflar dünyası ile gerçek dünyanın örtüşebilmesi için konuşurun bilgiye yakın olması gerekir. Konuşur gerçek/doğru/kesin bilgiye yaklaştıkça gerçek dünya ile atıflar dünyası kesişir ve böylece kesinlik durumu ortaya çıkar. Ör. *Ahmet bir öğretmendir* sözcesindeki bilginin konuşur açısından kesinlik düzeyinin ortaya konması için sorulması gereken birkaç soru vardır: 1. Konuşur Ahmet'in öğretmen olduğuna dair hangi düzeyde bilgiye sahip? 2. Konuşur Ahmet'in öğretmen olduğunu bizzat kendisinden mi duymuş yoksa bir başkası aracılığı ile mi öğrenmiş? Öncelikli olarak konuşur sözünü ettiği bilgiyi bir başkasından değil de doğrudan Ahmet'in ağzından; yani birinci elden öğrendiyse kesine en yakın konumdadır. Bunun yanı sıra konuşurun Ahmet'in öğretmen olduğuna dair bilgisi, Ahmet doğrudan söylememesine rağmen konuşmalarından hareketle ortaya çıkarılmış bir bilgi olabilir; yani bu da çıkarıma işaret etmektedir. Kesinlik ile kesin dışı arasında kalan dereceler bilginin düzeyine göre değişiklik göstermektedir.

Kesinliğin dereceleri ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Kimi araştırmacı kesinliği bilgi kipliğinin altında ve daha alt kategorilere ayırarak değerlendirmektedir. Bybee ve diğerleri bilgi kiplerinin türleri olarak *olasılık*, *yüksek olasılık* ve *yorumlanmış kesinlik*'ten bahsetmektedir. *Olasılık* (possibility) aşağıdaki örnekteki gibi muhtemel doğru olabilen önermeyi belirtir:

a. *Onları masanın üzerine koymuş olmalıyım; onlar kapıda değiller.*

Yüksek olasılık (probability), olasılıkta olduğundan daha yüksek bir olasılık belirtmektedir:

b. *Fırtına yarına kadar dinecek.*

Yüksek olasılığın daha güçlü bir anlamı ise *yorumlanmış kesinlik*'tir (inferred certainty). Yorumlanmış kesinlik, önermenin doğruluğuyla ilgili olarak konuşurun varsayımını ima eder:

c. *New York'tan San Francisco'ya 600 dolardan daha az bir miktara gitmenin birkaç yolu olmalı.* (Bybee vd. 1994: 180).

Velupillai ve Kvist, kesinliğin derecelerini; kesin, yüksek olasılık ve olasılık olarak ayırmaktadır (Velupillai ve Kvist 2012: 452). Givon (1982) ise bilgi kipliğinin sayıl (scalar) özelliklerini tartışır. Givon için bilgi kipliği, bir dilin önermenin görecelilik değerini ifade etmesinin bir yoludur ve önermenin üç türü vardır (Frawley 1992: 410):

1. En az kesinlik: Bunlar şüpheli fikirlerdir ve itiraz ve ispat altındadır.
2. Orta dereceli kesinlik: Bunlar itiraza açıktır ve böylelikle tamamlayıcı teminat ve delil desteğine ihtiyaç duyarlar.
3. Yüksek kesinlik: Bunlara kesin gözüyle bakılmaktadır, öngörülmüştür ve itiraz üstüdür.

Ruhi ve diğerleri de yukarıda bahsi geçen araştırmacılarla benzer şekilde düşünerek düşük dereceli, orta dereceli ve yüksek dereceli kesinlik olmak üzere üç alt türden bahsetmektedir. Onlara göre düşük dereceli kesinlik hiçbir delil gösterilemeyen önermeleri, orta dereceli kesinlik delil gerektiren önermeleri, yüksek dereceli kesinlik kanıtlanmaya gereksinim bulunmayan önermeleri açıklamaktadır. Böylece yargılar ve delile dayalı önermeler arasında kavramsal bir ayrım bulunmadığı, sınırları belli olan iddia ve yargıların zaten delile dayalı önermeler olduğu ortaya çıkmaktadır (Ruhi vd. 1997: 106).

Holmes (1982) ise kesinliğin derecelerini *kesinlik-yüksek olasılık-olasılık* şeklinde sıralamaktadır (Kerimoğlu 2010: 438). Kesinliğin veya şüphenin kategorileri olarak adlandırdığı derecelendirmesinde Hoye; Nuyts ve Holmes'le benzer görüşü paylaşarak *olasılık, yüksek olasılık* ve *kesinlik* kategorileri ve bunlarla ilişkili olan *olası olmama* (improbability) ve *imkânsızlık*'tan (impossibility) bahsetmektedir (Hoye 1997: 3; 2005: 1492).

Bunun yanı sıra Rubin ve diğerleri ilk olarak 2005'teki çalışmalarında dört kesinlik derecesinden bahsetmektedir: *mutlak, yüksek, orta dereceli* ve *düşük kesinlik*. Aynı zamanda kesinlik için dört farklı ayrım bulunduğunu söylenmekte ve bu durum Tablo 1'de yer aldığı şekilde de gösterilmektedir:

“Birinci ayırım (Kesinlik seviyesi): Kesinlik kendi içinde mutlak, yüksek, orta dereceli ve düşük olmak üzere alt kategorilere ayrılmaktadır.

İkinci ayırım (Bakış açısı): Yazarın bakış açısı ile okurun bakış açısına göre ikiye ayrılır. Okurun belirttiği kesinlik, yazarın belirttiği kesinlik ise daha az somuttur.

Üçüncü ayırım (Kesinliğin odağı): Özet ve olgusal (gerçekçi) bilgi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Özet bilgi; yargıları, düşünceleri, yaklaşımları, inançları, ahlaki prensipleri ve uygulamaları içerebilir. Bu daha çok birilerinin zihninde var olan ve somutlaştırmalardan ayrılmış tahminî bir dünyadır. Olgusal/gerçekçi bilgi durum veya olayların aktarımını, delili ve bilinen gerçekleri içerir. Genellikle olaylar dünyasında güncel olarak var olan gerçeklere dayanır.

Dördüncü ayırım (Zaman): Zaman, bir makalenin yazıldığı anla ilgilidir (geçmiş, şimdi ve gelecek). Geçmiş tamamlanmış veya yeni durumlar ve olayları; şimdiki zaman şu anı, en yakın anı ve tamamlanmamış durumları; gelecek ise tahminleri, planları, uyarıları ve önerilen hareketleri içermektedir. Zaman ayırımı geleceğe yönelik yapılan tahminlerin kesinliğinden dolayı ayırıcıdır.”

Bahsi geçen tüm kesinlik ayırımları Rubin ve arkadaşları tarafından aşağıdaki gibi tablolandırılmaktadır (Rubin vd. 2005: 66-68):

Dört Ayrım			
Kesinlik Kategorileştirme Modeli			
Seviye	Bakış açısı	Odak	Zaman
Mutlak	Yazarın bakış açısı	Özet bilgi (ör. fikirler, yargılar, tutumlar, inançlar, duygular, değerlendirmeler, tahminler)	Geçmiş zaman (ör. tamamlanmış, geçmişte şu an)
Yüksek	Aktarılmış bakış açısı	Olgusal/Gerçekçi bilgi (ör. somut gerçekler, durumlar)	Şimdiki zaman (ör. en yakın an, şu an, tamamlanmamış, alışkanlık)
	3. şahıslarla doğrudan ilişkili (ör. tanıklık, kurban)		
	3. şahıslarla dolaylı olarak ilişkili (ör. uzmanlar, yazarlar)		
Orta dereceli			Gelecek zaman (ör. tahmin edilmiş, planlanmış)
Düşük			

Tablo 1: Rubin ve diğerlerinin kesinlik dereceleri sınıflandırması

2007'deki çalışmasında dörde ayırdığı kesinliğin derecelerine kesin dışılık kategorisini de ekleyen Rubin'e göre mutlak kesinlik, belirtilen net tartışmasız inanç ya da güvence olarak; kesin dışılık ise netlik ve bilgi eksikliği veya kararsızlık olarak tanımlanmaktadır. Yüksek kesinlik, yüksek olasılık veya kesin bilgi; orta dereceli kesinlik ortalama olasılık veya makul olasılıklar ve düşük kesinlik ise uzak olasılık belirtmektedir (Rubin 2007: 142; 2010: 536).

Rubin, öncelikli olarak Holmes (1982)'nin kesinlikten olasılığa giden derecelendirmesini verir. Bu, kesinlik veya olasılığın soyut ölçeğinin teklifidir: *kesinlik* (certain) (ör. *Kaçınılmaz surette Polonyalı Papa dikkat çekti.*), *olması muhtemel* (probable) (ör. *Onun şimdi geleceğinden şüpheliyim*), *olası* (possible) (ör. *Onlar onları arka odada tutabilir*). Bu derecelendirmenin ardından sınırları daha net,

çoklu ölçekli mutlak kesinlikten kesinlik dışılığa doğru giden kendi sınıflandırmasından bahseder (Rubin 2010: 535, 536):

1. “Mutlak Kesinlik (Absolute Certainty): Görüş veya tahminin tartışmaya mahal vermeyen olarak tanımlanmaktadır. Ör. Anlamı açık veya itirazsız görüş, güvence verme.

2. Yüksek Kesinlik (High Certainty): Ör. Yüksek olasılık veya sağlam bilgi.

3. Orta Dereceli Kesinlik (Moderate Certainty): Ortalama olasılık veya makul olanakların tahmini, şeklinde tanımlanmaktadır. Ör. Ortalama olasılık veya makul şans.

4. Düşük Kesinlik (Low Certainty): Ör. Uzak olasılık.

5. Kesin Dışılık (Uncertainty): Tereddüt veya bilgi ve netlik eksikliğine belirten ifadeler olarak tanımlanmaktadır. Ör. Tereddüt, bilgi eksikliği veya açık olma eksikliği.”

Görülmektedir ki araştırmacılar kesinliğin derecelerini sınıflandırırken kesinliği doğrudan etkileyen olasılık kategorisini baz almaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde düşük ve yüksek olasılık bilginin kesine yakınlığına ve uzaklığına göre değişiklik göstermektedir. Bu çalışmada kesinlik sınıflandırmasının önemli ismi olan Rubin’in kesinliği derecelendirme teklifi esas alınarak olasılık kategorisinin kesin dışılıktan kesinliğe doğru aşağıdaki sıralamayı gözetmesi beklenmektedir: Konuşurun hakkında net bilgisinin olmadığı, kesin olandan uzak bilgiyi kodlayan *kesin dışılık* (ör. *Beni sevip sevmediğini bilmiyorum*), konuşur açısından kesin dışılığa daha yakın ve konuşurun bilgisel açıklığının bulunduğu *uzak olasılık* (ör. *Hava bulutlu; ama yine de güneş çıkabilir*), kesin bilgiye yakın olmakla birlikte bünyesinde bir olasılık barındıran *yakın olasılık* (ör. *İçeri hırsız girmiş olmalı*) ve net, açık ve belirli bir bilgiyi kodlayan *kesinlik* (ör. *Bu bir kalemdir*)

3.2. KESİNLİĞİN DERECELERİNE GÖRE BİLGİ KİPİ İŞARETLEYİCİLERİ

Her dil kesinliği ve derecelerini kendi imkânları dâhilinde işaretlemektedir. Bunun için çeşitli sözlüksel, morfolojik ve söz dizimsel gibi dilsel öğelerden

yararlanılmaktadır. Konuşurun bir konu hakkında bilgi sahibi olup olmadığı ya da var olan bilgisinin düzeyini anlatan pek çok ipucu, kullandığı dilsel öğelere göre değişiklik göstermektedir. *Atatürk 1881 yılında doğmuştur* ile *Ahmet herhalde 1985 yılında doğdu* cümleleri arasındaki anlamsal fark tercih edilen işaretleyicilerden kaynaklanmaktadır (-*muştur*; *herhalde*). Hacquard ve Wellwood, İngilizcede *might* ve *must* gibi bilgi kipliklerinin konuşurun kesinliğin çeşitli derecelerini ifade etmesine izin verdiğini söylemektedir ve verdiği örneklerden a cümlesi John'un katil olduğu kesinliğinin düşük bir derecesi, b cümlesi ise daha yüksek bir derecesini belirtmektedir:

a. *John might be a murder.* 'John katil olabilir.'

b. *John must be a murder.* 'John katil olmalı.'

Hacquard ve Wellwood bilgisel erişilebilirlik ilişkisinin, a'da değerlendirmeler dünyasında bilinen şeyle uyumlu olan dünyaları ortaya çıkardığını; yükümlülüksel erişilebilirlik ilişkisinin ise b'de değerlendirme dünyasındaki kesinlikle uyumlu olan dünyayı ortaya çıkardığının altını çizmektedir (Hacquard ve Wellwood 2000: 1). Bu bakış altında bilgiseller doğruluk koşullu⁵² içeriğe katkı sağlarlar: Genellikle konuşurun bilgi tabanı verilen a'daki gibi olasılıkları ve b'deki gibi zorunlulukları ifade eder.

Gabrielatos ve McEnery, bilgi kipinin İngilizcede yardımcı fiil (*can, could, may, might, must, shall, should, will, would*⁵³) tarafından ifade edildiği gibi pek çok sözlüksel fiil (ör. *inan-*, *çıkarımda bulun-*, *bil-*), sıfat (ör. *kesin, muhtemel, olasılık dışı*) ve kesinliğin derecelerini içeren çoklu kelime birlikleri ve söz kümeleri (ör. *doğruluğunu sorgula-*, *muhtemel görünüyor ki, akla yatkın gibi görünüyor*) ile ifade edildiğini söylemektedir (Gabrielatos ve McEnery 2005: 313).

Kipliği bir konuşmacının karşılıklı bildirişiminde bir olay ya da durum karşısındaki tutumunu anlatma biçimi olarak tanımlayan İmer ve diğerleri, Türkçede

⁵² Emeksiz, *doğruluk koşulları*'nı (truth conditions) şu şekilde tanımlamaktadır (Emeksiz 2013: 74): "Her önermenin onu oluşturan sözcükler ve içerik açısından belirli koşulları yerine getirmesi gerekir. Bir önermenin geçerli olmasını sağlayan koşullar doğruluk koşulları olarak adlandırılır. *Evli olanlar bekârdır* önermesi doğruluk koşulunu yerine getirmediğinden yanlış bir önermedir."

⁵³ İngilizcedeki modal yardımcıların Türkçedeki karşılığı çoğunlukla eklerdir (ör. *-Abil-*, *-AcAk*, *-mAll* gibi).

kipin biçimbirimler *-Abil-*, *-mAlI* ve *mutlaka*, *elbette*, *belki*, *ola ki* gibi kiplik zarflarıyla anlatıldığını söylemektedir (İmer vd. 2011: 176).

Kornfilt, kesinliğin derecelerini ifade etmek için Türkçede tek bir biçimbirimsel çekim öbeği bulunmadığını; buna karşın belirgin ayrımlar yapmanın pek çok yolu olduğunu söylemektedir:

- a. *Hasan orada olmalı.*
- b. *Hasan orada olabilir.*

Tamamen bitimli şekiller içinde işaretlenmemiş olmasına rağmen genel bildirme de bu sistemin içindedir.

- c. *Hasan orada.*

Ayrıca, benzer işlevler de *-Dir* eki ile ifade edilebilir:

- d. *Hasan oradadır.*

Bu gibi şekiller güçlü olasılık ve kesinlik anlamları arasında sistematik olarak belirsizdir. Zarflar bu belirsizliği gidermek için kullanılabilir:

- e. *Hasan herhalde oradadır.*
- f. *Hasan muhakkak oradadır.* (Kornfilt 1997: 376)

Corcu, *yükümlenme*'lerin (assertion) bilgi kipliği tartışmalarındaki temel kavramlardan biri olduğunu söylediği çalışmasında yükümlenmesel bir sözcenin (assertive utterance), konuşurun sözcede ifade edilen önermenin doğruluğu ile ilgili kendi fikrini söylemesi demek olduğunu belirtmektedir. Ona göre bilgisel bir sözcede, konuşur önermenin doğruluğunu iddia edebilir ya da etmeyebilir. Konuşur bunu bilgisine veya inancına dayanarak yapabilir. Corcu; Ruhi ve diğerlerinin (1997: 110) Palmer'dan Türkçeye uyarladığı bilgisel zarflar tablosunu şu şekilde verir (Corcu 2003: 67).

	Yükümlenme (güven)		Yükümlenme (zayıf güven; güven yokluğu)
Bilgi temelli	<i>Mutlaka</i> (absolutely) <i>Muhakkak</i> (certainly)	<i>Herhalde</i> (perhaps)	<i>Belki</i> (maybe)

İnanç temelli	<i>Kesinlikle</i> (definitely)		<i>Galiba</i> (probably)
	<i>Elbette</i> (surely)		<i>Sanırım</i> (I guess)

Tablo 2: Ruhi ve diğerlerinin Palmer'dan uyarladığı bilgisel zarflar

3.2.1. KESİN DIŞILIK KIPLİKLERİ

3.2.1.1. Kesin Dışılık Semantiği

Metinler farklı kaynakların bakış açılarından gelen ifade edilmiş bilgisel kesin dışılık ve çoklu dilbilimsel farkları taşımaktadır. Yazarlar, çoğunlukla kesin dışılıktan mutlak kesinliğe doğru uzanan bilgisel bir süreç üzerine açıkça gerçeklik niteliklerini ve fikirlerini yerleştirirler. Rubin, kesin dışılıkla ilgili olarak, daha çok yeniden kazanılmış bilgi hakkında ve bilgi arayıcının ihtiyaçları ile uyumlu karar verme deneyimi ile ilişkili ve bilginin yararlılık potansiyeli veya algılanması olduğu şeklindeki tanımlardan bahseder. Ayrıca Rubin'e göre hem kesinlik hem de kesin dışılık, zihinsel davranışın kullanıcının algısındaki izleri ve bilgi arama aşamalarına bağlı olarak da kesin dışılığın değişen yoğunluğuyla duyuşsal ve zihinsel deneyimi olarak görünmektedir. Kesin dışılık bilgi arama evrelerine dayanır: Başlatma, seçme, keşif, formüle etme, toplama ve sunma (Rubin 2010: 533, 534).

Netlikten uzak, belirsizlik taşıyan veya konuşurun bir konu hakkındaki kararsızlığını yansıtan önermelerde kesin dışılık kategorisi aynı zamanda anlamda bulanıklığı yansıtmaktadır. Konuşur kimi zaman da olaylar karşısında kararsızlık yaşamaktadır. Bunun yanı sıra elinde bulunan bilgiye şüpheyile yaklaşan konuşurun bu veriye karşı güven eksikliği en üst düzeyde ya da *hiç yok durumu*'na yakındır. Atıfta bulunulan dünya ile gerçek dünyanın çakışma olasılığı azdır. Ör. *Bu yıl Nisan ayında kar yağabilir.* Böyle bir önerme Kuzey Yarım Küre'de yaşayan biri için olasıdır, hiç olmayacak bir durum değildir ve "nisan" ayında karın yağma olasılığı düşük de olsa söz konusudur.

3.2.1.2. Kesin Dışılık İşaretleyicileri

Kesin dışılık kiplikleri, kesinlikten uzak veya gerçekleşme olasılığı net olarak bilinmeyen durumlar için kullanılan işaretleyicilerdir. Konuşurun bir durum karşısında bilgi eksikliğinden kaynaklanan emin olamama hali söz konusudur. Bu tür kiplikler; netlikten, açıklıktan uzak, belirsiz ve tereddüte mahal bırakacak anlamları işaretlemektedir.

Kesin dışılık kategorisi dilde birbirinden farklı işaretleyicilerle anlatılabilir. Anderson (2006), *açıkça bilmiyorum, gerçekten emin değilim, emin değilim, benim için net değil* gibi bilgi kipi işaretleyicilerinin dilsel ipuçları olduğunu söylemektedir (Rubin 2010: 535). Konuşur, bir durum veya olayla ilgili bilgi eksikliği veya zihninde bulunan belirsizlikleri sözlerine yansıtmaktadır. En basit anlatımla *Benim bu konuda bilgim yok* demek konuşurun bilgi eksikliğe işaret ediyor olması bakımından doğru bir örnek teşkil etmektedir. Bu gibi doğrudan anlatımların yanı sıra sözce içinde gizli; fakat konuşurun bilgi eksikliği ya da zihinsel boşluğuna dair izler taşıyan kimi morfolojik işaretleyiciler de kesin dışılık semantiğini kodlamaktadır. *Herhalde ilk buraya gelecek* cümlesi bilgisel temelde netlik ve bununla birlikte konuşur açısından belirsizlik taşımaktadır: Bahsi edilen kişinin gelip gelmeyeceği belli değildir. Dolayısıyla bu örnekte *-AcAk* eki kesin dışılık kipliği olarak görev yapmaktadır.

Belirsizliği ve kesin dışılığı işaretleyen bu gruptaki kiplikler Türkçede genel olarak kiplik yüklem, bağlaçlar ve morfolojik-sözlüksel birimlerle ifade edilmektedir.⁵⁴

3.2.1.2.1. Morfolojik Kesin Dışılık İşaretleyicileri

Türkçede morfolojik kesin dışılık işaretleyicileri çeşitlilik göstermemektedir. En sık kullanılan morfolojik işaretleyiciler arasında *-AcAk* eki ve soru eki *mI* gelmektedir.

⁵⁴ Kesin dışılık semantiği; tereddüt, bilgi eksikliği, emin olamama gibi durumları anlatmaktadır. Dolayısıyla bu kategoride yer alan örnekler *Dolaylı Olasılık Temelli Diğer Bilgi Kipi ve Kiplikleri* bölümünde yer alan tereddüt kategorisi ile örtüştüğünden benzer örnekler *Tereddüt* başlığı altında da ele alınmıştır.

3.2.1.2.1.1. -AcAk, -yor

Gelecek zamanda gerçekleşme olasılığı bulunan tüm olaylar konuşur açısından kesinlikten uzaktır; çünkü konuşur henüz gerçekleşmemiş bir durum veya olayın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair bilgi sahibi değildir. Yalnızca bu durumla/olayla ilgili elde bulunan bilginin niteliğine göre güçlü bir olasılık bildirebilir ya da gerçekleşmesi olasılığı düşükse zayıf bir olasılık söz konusudur.

DeHaan, kipsel olarak tanımlanabilecek olan gelecek zaman olaylarının gerçek dışılık olarak adlandırılan kategorilerin sık kullanılanlarından olduğunu söylemektedir; çünkü ontolojik olarak gelecek olaylar meydana gelmemiştir ve bilgisel olarak konuşur gerçekleşecek olan olayın kesinliğini bilemez (deHaan 2006: 49). Buna rağmen yakın gelecekte meydana gelecek olan olayın ise güçlü bir sezdirimi vardır. (Lyons 1977: 677). Bu bakımdan anlam, kesin dışılıktan uzak ya da yakın olasılığa doğru kaymaktadır.

Mithun, dillerin sistematik olarak gerçek dışılığı işaretlediğini, gerçek dışılık alanı içindeki gelecek zaman olaylarını içerdiğini ileri sürmektedir (Mithun 1995: 378). Palmer ise gelecek zamanın tam olarak bilinemediğini ve her zaman meydana gelecek olan gelecekteki olayın makul bir varsayımından daha fazla olduğunu söylemektedir (Palmer 2001: 104-105). Geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki fark zamanın salt bir ayrımıdır; oysaki gelecek zaman ve gelecek zaman dışı arasındaki ayrım genellikle olayın kesinliğini veya gerçekliğindeki farkı belirtir (Boland 2006: 85, 86). Bahsi geçen özelliğinden dolayı konuşurun geleceğe dair net olmayan bu bilgisi kesin dışılık kategorisinde değerlendirilmesi gereken alanlardan biridir.

Türkçede gelecek zamanı işaretleyen eklerden biri olan -AcAk ve -yor eki başlıca kesin dışılık kiplikleri arasında yerini almaktadır. Aşağıdaki örnekler henüz gerçekleşmemişlik taşıması bakımından konuşur için kesin dışılık kategorisinde değerlendirilebilir.

(1) *Birazdan içeri ağabeyim girecek.*

(2) *İki yıl sonra tatile çıkacağız.*

(3) *Dört yıl içinde ben de mezun oluyorum.*

3.2.1.2.1.2. *mI*

Konuşur hakkında kesin olarak bilgi sahibi olmadığı durumları düşünürken veya sorgularken birtakım sorular sorar. Konuşurun söz konusu soruları kendisine yönelik (kendi kendine), iç konuşma şeklinde olabildiği gibi başka kişilere yöneltilmiş de olabilir. Sonuçta soru sorma işlemi sırasında kullandığı dilsel öğelerden biri de soru eki *mI*'dir. Bilinmeyeni ararken, net ve açık olmayan bir bilgiyi sorgularken kullanılan bu morfolojik birim Türkçede sıklıkla tercih edilmektedir. Aşağıdaki örneklerde kararsızlık yaşayan kişilerin ifadeleri örnek olarak yer almaktadır:

(1) *Tuna'nın bütün koşup geldiği yerlerden sonra beğenip dinlendiği ve bütün cömertliği ile kendini tabiatın güzelliğine sunduğu bu kasabada Ebubekir Efendi artık bir mola vermeyi düşünüyor, akıp giden hareketli ve savruk hayatına tıpkı Tuna gibi bir dinginlik, durağanlık katmak istiyordu. Hakikatte bir şair için bir kentin büyüüne kapılmak, oranın yerlisi olmak, tembellik mi sayılmalıdır tartışılabilir; ama nedense o bu kasabada, ömrünün gerçek ve en zalim kasırgalarını kuşatacak bir meltemin olduğunu görmüş ve ona kapılmıştı. (KA: 118)*

Şair için bir şehre alışmak olmayacak bir şeydir diye düşünen konuşur, bu konudaki tereddütünü aşağıdaki cümlede yer alan soru eki *mi* ile ortaya koymaktadır. Konuşur bir şairin şehrin büyüüne kapılmasını ve yerlisi olmasını tembellik saymak gerekip gerekmeyeceğinden emin değildir.

(2) *İnsanlar dalgasına tutulmuş bir gemiyim!
Sağa sola sallanıp, bakın, çırpınıyorum;
Fakat bilmem ki sarhoş onlar mıdır, ben miyim;
İnsanlar dalgasına tutulmuş bir gemiyim! (OBY: 28)*

Cahit Sıtkı'nın yukarıda bulunan dizelerinde kendini bir gemiye benzeten insanın sözleri vardır. İnsan kalabalığı içinde kendini gemi misali sallanıyor gibi bulan şair söz konusu sallantının sarhoşluktan kaynaklandığını düşünmektedir. Fakat

sarhoş olanın kendisi mi yoksa diğer insanlar mı olduğundan emin değildir. Nitekim bu kararsızlığını da soru eki *mi* ile vermektedir.

3.2.1.2.1.3. -IDI

Kesin dışılık bildirme, emin olunamayan durumların aktarımında kullanılan eklerden olan *-IDI* biçimi geçmişte var olan; fakat zamanla unutulmuş ya da hatırlanamayan bilgiye işaret eder. Konuşur bilgiyi hatırlayıp hatırlayamama konusunda tereddütte kalmaktadır. Bu açıdan bakıldığında var olan ama kesin dışı bir bilgi söz konusudur.

Erguvanlı-Taylan, Yavaş'ın *-IDI* biçimbirimine zaman işlevinden ziyade kipsel işleviyle değer vermesini de vurgulayarak bu durumu bir örnek üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre bir takımı çalıştıran spor hocasının, konuştuğu sporcunun hangi takımda olduğunu tam olarak hatırlayamadığında *Sen hangi takımda oynuyordun?* diye sormaktadır. Sorunun yöneltildiği sporcu hâlâ bir takımda yer aldığına göre *-IDI* eki geçmiş zaman değil konuşurun bir durum ya da olay karşısında belli bir bilgi donanımına sahip olması gerekirken o anda buna ulaşamadığını göstermektedir. Yani bu ek, konuşurun olay karşısında önceden edindiği bilgiden emin olamadığını, o bilginin doğruluğundan şüphe duyduğunu ya da var olan bilgiye ulaşamadığını belirtmekte kullanılmaktadır (Erguvanlı-Taylan 1997: 8, 9).

3.2.1.2.2. Sözlüksel Kesin Dışılık İşaretleyicileri

3.2.1.2.2.1. Kiplik Yüklemler

Konuşurun sözcüsünü kesin dışılık bakımından en sık kodlayan işaretleyiciler kiplik yüklemlerdir. *Bilme-*, *emin olama-*, *tereddütü ol-*, *tereddütte kal-*, *net olma-*, *kestireme-*, *göreme-*, *yorama-*; *emin değil*, *kesin değil*, *belli değil* gibi kipsel işaretleyiciler bilgi eksikliğini, kesin olmayışı, güven eksikliği duyulanı, şüphe barındıran durumları belirtmektedir. Kesin dışılıkta ortaya konan bilgi kanıtlanmaya ihtiyaç duymaktadır.

Kesin dışılık bildiren kiplik yüklemlerin olumsuzlanmış olması dikkate değerdir. *Bil-*, *emin ol-*, *net ol-*, *kestir-*, *gör-*, *yor-* gibi idraki fiiller ve *emin*, *kesin*,

belli, net gibi zarflar tek başına kullanıldıklarında kesinlik bildirmektedir. Oysaki -*mA* eki ve *değil* ile birlikte kullanımları durumu tam tersine çevirerek kesinliğin tam karşısında yer alan kesin dışılık bildirmesine sebep olmaktadır.

Aşağıdaki ilk sözcede konuşur kendisine birtakım sorular sormaktadır. Sevgilisinin bakışlarından, hareketlerinden rahatsız olan konuşur onunla neden birlikte olduğunu sorgulamaktadır. Ona neden yaklaştığını düşünmekte ve kendisi de bu soruların cevabını bilememektedir. Önermedeki kesinlik taşımayan bilgiyi en iyi yansıtan *bilme-* fiilidir.

(1) *Kadın, bir ağacın altında durup ona döndü.*

Görmek istediği yalnız bu değil miydi? O ters bakışın yapmacık, alışılmış bir kibir gösterisi olduğunu bilmiyormuş gibi, bir daha öğrenmek için arkasına düşmemiş miydi? Öyleyse neden yaklaştı ona? Bilmiyordu. (AA: 99)

(2) *Onu dikkatle dinliyordum. Yavaş yavaş yürüyerek Mehmet Ali Bey'in katarakt dediği şeyin yanına gelmiştik. Saydamlığını kaybetmiş bir zar gibi bir şeydi bu. Kimi zaman inşaatların üstüne çekilen kirli naylonları anımsatmıştı bana, dışarısı pek görünmüyordu. Bulduğumuz yer koza gibi içine kapanıktı. Mehmet Ali Bey'in sözüne güvenip bir gözün retina tabakasında olduğumuzu varsayıyordum. Bambaşka bir yerde de olabilirdik. Yumuşak zeminli bir hapisane hücresinde, bir ana rahminde ya da kötü bir müzikholün kulisinde. Tam kestiremiyordum. (FRS: 161)*

Fantastik anlatıma sahip olan bir eserden alınan yukarıdaki sözcede metin yaratıcısı kahramanlardan birinin gözün retina tabakasında olduğunu anlatmaktadır. Konuşur tam olarak nerede olduğundan emin olamadığı için bu yeri ya bir hapisane hücre sine ya bir ana rahmine ya da bir kulise benzetmektedir. Emin olamadığı bu bilgiyi konuşur dilsel olarak *kestireme-* fiili ile aktarmaktadır. Aslında burada önemli olan yalnızca fiil değil; yukarıda da belirtildiği gibi fiille birlikte kullanılan olumsuzluk eki -*mA*'dır. *Kestir-* fiili tek başına kesinliğinden emin olunan veya tahminde bulunulan bilgiyi işaretlerken olumsuzluk eki ile birlikte kesinlik dışı bir duruma göndermede bulunmaktadır.

Kesin dışılığın benzer bir şekilde işaretlendiği örneklerden biri de aşağıdaki sözcüktür. Ufak bir yaramazlık yapan çocuk yaşlı bir adama yakalanınca mahcup olur; fakat adamın yumuşak olan tavırları çocuğun durumu algılamasını güçleştirerek yakalandığını anlaması konusunda onu ikilemde bırakır. Metnin yazarı çocuktaki bu kararsızlığı veya kararındaki net olamama durumu *emin olma-* fiili ile anlatmaktadır. Bir sonraki cümlede ise *sanma-* fiili konuşurun bilgisine duyduğu güven eksikliğini ortaya koymaktadır. *Verem olduğunu sanmıyorum* cümlesinin devamı mantıksal olarak *ama kesinliğinden de emin değilim*'i beraberinde getirmektedir.

(3) *Yaşlı adamla beraber gelen sükûnet, uzunca bir müddet mevcudiyetini korudu. Rüzgâr esti, yapraklar hışırdadı, hava iyiden iyiye soğudu. “Dilersen bizdeki emanetini al,” dedi yaşlı adam, elindeki sapanı evirip çevirerek. Yüzü rüzgâra dönüktü, sanki çocukla değil de rüzgârla konuşuyordu. Öyle ki çocuk, söylenenleri harfiyyen işittiği halde, hâlâ yakayı ele verdiğiinden emin olamıyordu. (Pnh: 18)*

(4) *“Verem dalga geçmeyi kaldırmayacak kadar ciddi bir hastalıktır, şarkıdan hoşlanmaz.”*

“Öldürür.”

“Evet. Ama seni verem değil, bu asabiyet öldürecek Kemal.”

“Verem değil miyim yani?”

“Yarın hastaneden gelirken kulaklık getirip bir de öyle dinleyeceğim ciğerlerini. Verem olduğunu sanmıyorum. Şiddetli üşütmüşsün. Ama röntgen çekmeden emin olmam mümkün değil.”

(Ved: 33)

Kesin dışılık yalnızca fiil kökenli yüklemler ile değil; aynı zamanda isim kökenli yüklemler ile de anlatılabilir. Bunun en açık örneklerinden biri de *emin değil(im/sin/Ø/iz/siniz/ler)*'dir. İsim cümlesinin [*emin(im/sin/Ø/iz/siniz/ler)*] *değil* ile olumsuzlanmış hali olan bu yapı konuşurun sonucunu bilemediği durumlar için kullanılmaktadır. Aşağıdaki örnek bu durumu ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. Hikâyenin kahramanlarından biri olan Zerrin'e karşı işlediği hatadan dolayı

tavir takınan konuşur bu kararından emin olmadığını belirtmektedir. Doğru ve adil bir iş yapıp yapmadığı konusundaki kararı kesinlikten uzaktır.

(5) *O günden sonra Zerrin eve kabul edilmedi ve kim bilir, gidip günahının meyvalarını hangi penceresi delik bir komşu kömürlüğüne bıraktı. O vakitten beri kedilere pek mütemayil değilim, hele karar verdim ki hiç itimat câiz değil. Hatta tırmalamamaya yemin etseler, hatta çengellerini kadife ellerinin içine gömseler bile, kedilerin sadakati ancak bir mevsim meselesinden ibaret diye hüküm verdim, fakat kendimin de pek âdilâne bir iş gördüğümden emin değildim. (AD: 36)*

3.2.1.2.2.2. Kiplik Zarflar

*Herhalde, galiba, belki, muhtemelen*⁵⁵, *bir ihtimal, sanki, güya* gibi zarflar⁵⁶ birden fazla semantik alanı işaretlemektedir. Bunların başında da tahmin ve olasılık gelir. Söz konusu zarfların tahmin ve olasılık kipliği olarak kullanıldıkları kadar tereddüt, çıkarım, kesin dışılık alanlarını da işaretlediklerini söylemek mümkündür. Bu zarfların kullanım alanlarından biri olan kesin dışılık konuşurun çoğunlukla tahminde bulunurken ve var olan olasılıkları belirtirken kesinliğinden emin olamadığı bilgisini işaretlemesi bakımından bu kategori altında da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Olasılık, emin olma vb. tüm ince ayrımları dile getiren *belki, kuşkusuz, elbette* gibi zarfların kullanımıyla ilgili Kıran, söz edimlerine kayan ve özneler arasındaki ilişkileri ilgilendiren *sözcelem kiplikleri* ya da *sözcelem öznesi*'nin ürettiği sözce karşısındaki davranışını gösteren sözce kipliklerinin varlığından bahseder. Kıran'a göre örneğin, *Ali belki gelecek*, sözcesinde *belki* sözcüğü, sözcelem ediminin kendisine göndermede bulunan (*Ben sana diyorum ki...*) gibi örtük bir önermeye bağlıdır, çünkü *belki* sözcüğü, sözcelem öznesinin bir yargısını belirtir. Başka bir

⁵⁵ Gencan; *herhalde, galiba, belki, muhtemelen* gibi zarfları *kuşku (daha doğrusu) olasılık zarfları* başlığı altında değerlendirmiştir (Gencan 2007: 476).

⁵⁶ Benzer, zarfların zaman, görünüş ve kiplik görevlerini etkileyen en önemli dil bilgisi sınıfı olduğunu düşünmektedir. Zarf sınıflaması içinde özellikle zaman zarfları *-mİş, -DI, -yor, -mAktA, -mAdA, -AcAk, -Ar/İr* ve *-Dir* eklerinin birincil zaman gönderiminin dışında farklı zamanlara göndermede bulunmasına imkân sağlamaktadır (Benzer 2008: 55).

deyişle, *Ali belki gelecek* gibi bir sözcüde *belki* zarfının varlığı sözcük öznesinin ileri sürülen bu sava tümüyle katılmadığını gösterir (Kıran 2002: 183).

Aşağıdaki ilk sözcüde konuşur hakkında konuştuğu kişinin nerede yaşadığını tam olarak bilememektedir. Yanındaki kişiyle birlikte caddeyi geçmeleri, Kurtuluş'tan sapsmaları gibi durumlar sözcük sahibinin bir taraftan da bir çıkarımda ve tahminde bulunmasına sebep olmaktadır. *Caddeyi geçmek* ve *Kurtuluş'tan ileri gitmek* ölçütleri bahsi edilen kişi ile ilgili dere boyundaki evlerden birinde oturduğu şeklinde bir çıkarımda bulunulmasına imkân tanımaktadır. Var olan bilgi tam anlamıyla kesinlik arz etmediği için kesin dışılık kategorisi içinde de değerlendirilmektedir.

(1) *Adam meşin minderini paltosunun altına sokup caddeye doğru yürüyünce o da arkasına takıldı. Caddeyi geçtiler. Kurtuluş'tan yana saptılar. Herhalde aşağıda, dere boyundaki evlerden birinde oturuyordu.* (AA: 45)

Ayrıca *hanidir, nicedir, kaçtır, ne zamandır, ne kadardır* gibi söz ve söz gruplarına da kiplik zarflar arasında yer verilmelidir. Savran bu kelimelerin belirsiz ama uzun bir zamanı ifade ettiklerini söylemektedir: *Hanidir onu görmedim. Seni kaçtır arıyorum. Nicedir görmüyorum onu* (Savran 2008: 175).

Sıkça kullanılan yukarıdaki zarfların haricinde Türkçede sözcüğe yaklaşıklık, belirsizlik, kesin dışılık anlamı katan başka zarflar da bulunmaktadır: *şöyle böyle, aşağı yukarı, hemen hemen, az çok* gibi.

(2) *Aşağı yukarı yirmi sene oldu seni görmeyeli.*

(3) *Hemen hemen on kişi kadardık.*

3.2.1.2.2.3. Kiplik Bağlaçlar

3.2.1.2.2.3.1. *ya (da)/ya ...ya (da)*

Ya da ve *ya ...ya (da)* bağlaçları⁵⁷ olası iki durumdan bahsederken tercih edilen sözlüksel birimlerdir. Konuşurun ikilemde kaldığı veya her iki duruma da eşit mesafede yaklaştığında kullandığı bu bağlaçlar kesin dışı değer taşıyan cümlelerde ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki örnekte Sadık'ın nerede olduğuna dair kesin bilgisi olmayan ortamdaki diğer insanlar konuyla ilgili tahminlerini sıralamaktadır. Bu tahminlerden biri *ya da* diğeri doğrudur *ya da* hiçbirini doğru değildir. Bu durumundan dolayı sözceyi ortaya koyan konuşur Sadık'ın nerede olduğu ile ilgili tereddütlü önermeler sunmaktadır; çünkü konuyla ilgili kesin bilgiye sahip değildir. Bunu yaparken de *ya da* işaretleyicisinden faydalanmaktadır.

(1) *Sadık'tan başka iki kız sekiz erkekler. On öğrenciden fazla çalıştırmazdı Sadık. Beğendiklerini çalıştırırdı yalnız.*

–*Sabahleyin seni konuşuyorduk, dedi Sadık. Beş gün oldu galiba görünmüyorsun. Dayak yediği terzileri buldu herhalde, beş gündür herifleri dövüyordur diyorduk. Ya da otomobil çarptı, öldürdü. (AA: 13)*

(2) *Fahir hayretle metresini süzdü. Tanıştıkları zamandan beri Emma'nın yorgunluktan bahsedişini ilk defa istiyordu. -Ya hakikaten ayrılamazsam, yani beni bırakıp gitmezse!- diye düşündü:*

–*Biliyorsun Fahir, sen çok değiştin... (Huz: 101)*

Yukarıdaki sözcede metresinden ayrılmak isteyen Fahir aklından durumla ilgili pek çok olasılık geçirmektedir. Tüm bunlar sevgilisinin ne cevap vereceğini kestirememesinden kaynaklanmaktadır. Fahir ayrılamayacağını yani bunu beceremeyeceğini *ya da* sevgilisinin onu bırakmayacağını düşünmektedir. Bu düşüncesini ona söylemeden de olay netlik kazanamaz. Kesinlikten uzak olan bu sözcede ortaya konan düşünce net ve açık değildir ve konuşur, bunu içinden geçirirken kullandığı *ya* ve *-sA* biçimbirimleri ile yapmaktadır.

⁵⁷Karahan (2006: 66) ve Karaağaç (2009: 166)'ın aksine Gülensoy, *ya ...ya*'nın bağlaç değil; karşılaştırma edatı olduğunu söylemektedir (Gülensoy 2010: 585).

3.2.1.2.2.3.2. *yahut (da)/veya*

Bir başka tereddüt ve bilgi eksikliğini işaretleyen kiplik *yahut (da)*, *veya* gibi bağlaçlardır. Bu bağlaçlar *ya da/ ya ...ya (da)* bağlacı gibi doğruluğu/gerçekliği bilinmeyen durum ve olayların aktarımında kesin dışılığı işaretlemekle yükümlüdür. Bilgegil de *yahut* bağlacının genel olarak tereddüt, zaman zaman da şüphe ve hareket serbestliği belirttiğini söylemektedir: *Bugün (yahut) yarın size bir haber ulaştırırım* (Bilgegil 2009: 151).

Yahut ve *veya*'nın kullanımı bir bakıma konuşur açısından durumla ilgili olası durumları da sıralamaya imkân tanımaktadır. Sonuçta ortada kesin olan bir bilgi yoktur. Aşağıdaki örnekte bahsi geçen dizelerin sahibi olan şairin *gamzedeyim* sözünden çıkabilecek anlamın ne olduğu bilinmediği için akla gelen olasılıklar ortaya konmaya çalışılmaktadır.

(1) *Gamzedeyim, deva bulmam*

Garibim bir yuva bulmam

diyen hüzzam şarkının ilk kelimesinde şair acaba gamzedeyim (gama giriftar olmuş, elemlere uğramış) derken gamze'deyim (gamzeye mecburum, gamzeye tutulup kalmışım, kendimi ondan alamıyorum) mi demek istemiştir? Yahut tevriyede bu iki ihtimalden hangisi uzak anlam konumunda olmalıdır? Ciddî bir mesele! (KA: 36)

3.2.1.2.2.3.3. *ha ...ha, ister ...ister*

Ha ...ha ve *ister ...ister* bağlacı kararsızlık yaşandığı ya da her iki seçeneğin de aynı anda ve eşit değerinde sunulduğu durumlarda kullanılan kipsel bir öğedir. Bahsi geçen bu anlamlarının yanı sıra *ha ...ha* ve *ister ...ister* kipliği, konuşur açısından sonucun fark yaratmadığını veya iki olasılıktan hangisinin seçileceğinin büyük önem taşımadığını belirtme işlevine de sahiptir.

(1) *Ha sen gelmişsin ha o. Bana göre hava hoş.*

(2) *İster doktor ister öğretmen olsun. Yeter ki sevdiği mesleği yapsın.*

3.2.1.2.2.4. Kiplik Edatlar

Gencan, *gibi* edatının⁵⁸ cümlenin sonlarına gelerek yüklemelerine *denilebilir ki, öyle sanılır ki, sanki...* anlamlı kuşku ya da olabilirlik ayırtısı kattığını söylemektedir. Yani sonuna geldiği eylemin tam değil; tam olmaya yakın bir durumda yapıldığını ya da o eylemin yapılıp görüldüğünü anlatmaya yarar (Gencan 2001: 494). *Gibi* edatı⁵⁹ bahsi geçen görevleriyle birlikte sözceye yaklaşıklık, yakınlık, benzerlik anlamları katmaktadır. Bunun yanı sıra aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi karşısındakinin hareketlerini gözlemleyen konuşur *gibi* edatı kullanarak kesinliğinden emin olmadığı bir durumu dile getirmektedir. Aynı zamanda bu sözce bir çıkarım da içermektedir.

(1) *Gene böyle mezarlıktan döndüğü bir akşamüstü Yorgo'yla Sofia eve, ziyaretine geldiler. Dar günlerinde kendisini hiç yalnız bırakmayan bu iki vefalı dostu minnet borçluydu Omorfia. Onların verdiği desteği ne kocasının ailesinden görmüştü, ne de kendi ailesinden.*

Ancak bu sefer garip bir tutukluk vardı sanki üstlerinde. Söze nereden başlayacağını bilemiyor gibiydi Yorgo. Tam bir şeyler söylemek için ağzını açmışken vazgeçip susuveriyordu. (Hsr: 24)

Savran örneklerine az rastlanan *nedir*'in cümle açıcı edat olarak cümle dizilişine doğrudan katılmadığını belirterek şu örneği vermektedir: *Nedir, bundan sonra Rusça ve Batı dillerinden sözcükler girmeye başlar. (Savran 2008: 175)*

⁵⁸ Benzer'e göre edatları zarflardan ayıran nokta, anlama dayalı özellikleridir. Edatlar bir vakaya, konuya ya da duruma olanak, gerçeklik, mecburiyet açısından bir kişinin nasıl baktığını yansıtır. Yazara göre zarflar nesnel, edatlar öznel bir bakış açısı getirirler; *olabilirlik-olamazlık, gerçeklik-gerçek dışılık, istek-mecburiyet* gibi. Kişisel bir yaklaşımı ve cümleye yüklenen duygusal anlamları aktarırlar (Benzer 2008: 64).

Balcı, edat terimi karşılığında *özsözcük* kelimesini teklif etmiştir. Ona göre özsözcükler konuşurun konuya ilişkin öznel tutumunu, kişisel bakış açısını, duygularını; kısacası cümlede "kişiyeye özel olanı" yansıtmaya yararlar: *Ali araba almış. -Ucuz mu bari? -Ucuz olsaydı bari* (Balcı 2003: 11).

⁵⁹ Ayrıca bk. Gülensoy (2010: 585).

3.2.1.2.2.5. Kiplik Sözcük/Söz Grupları

Kiplik söz grubu olarak değerlendirilmesi gereken *kim bilir*⁶⁰ sözü kesin dışılık semantik alanını işaretlemektedir. Kesinlikle emin olunamayan bilgiyi işaretleyen bu kiplik, konuşurun diğer kesin dışılık kiplik türlerinin belirttiğinden daha çok bilgiden uzak olma durumunu belirtmektedir. Bu söz, aynı zamanda şüphe ve olasılık bildirmekle de yükümlüdür. İkinci sözcüde geçen *ne idiyse*⁶¹ sözü güzel öten bir canlı hakkında konuşan kişilerin bu canlının ne olduğu hakkında bilgisinin olmadığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

(1) *Yaz boyunca her gün senin oğlun ve kızından görüp onlarla birlikte denize attım kendimi. Tek gözlü evinizde ayağımızda bir don kalasıya soyunurduk. Annemle sen ağız ağza verir, kim bilir nelerden konuşurdunuz. O günlerde, bitmek bilmez söyleşilerinizi merak bile etmezdim.*

Evden fırlar, sazlı çimenli yerleri bir koşu geçer, tren yolunu parmak uçlarımıza, topuklarımıza basa basa acıyla zıplayarak aşar, şoseye çıkardık. (SGT: 98)

(2) *Oysa sakanguru —bir ölçüde— bilmez değildim. Turan sözünü eder etmez ortaokul Tabiat Bilgisi kitabındaki resim, sözcük, sayfa düzeni gelmişti gözümün önüne. Ama öttüğünü, nedense, söylemiyordu galiba kitap.*

“Kertenkele de öter miymiş, yahu?” dedim. Sustum sonra. Öten ne idiyse, güzel ötüyordu. Dinledik.

Yirmi üç yıl boyunca sakanguru işittim yaz geceleri, kulak verdim, dinledim; ama hiç görmedim. (NŞG: 25)

3, 4 ve 5 numaralı örneklerde kullanılan *yarın ola hayrola, hele geçsin, hiç belli olmaz* gibi söz öbekleri konuşurun henüz gerçekleşmemiş, olmamış ya da tamamlanmamış; buna karşın gelecekte gerçekleşme, olma, tamamlanma olasılıkları

⁶⁰ “1. Belirsizlik, bilinmezlik bildiren bir söz; 2. Olabilirlik bildiren bir söz” (GTS).

⁶¹ *Ne idiyse* sözünün *neyse, her neyse, her ne idiyse* gibi kullanımları da görülmektedir.

olan durumları işaretlemekte kullanılabilir. Bu durum da konuşurun dolayısıyla gelecekte bir olay veya durumla ilgili bilgi eksikliğini göstermekte ve kesin dışılık olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Her iki sözcüde de belirsizlik ve bulanıklık söz konusudur ve her ikisinin de devamı *Allah büyük/Allah'tan umut kesilmez/Allah kerim* şeklinde tamamlanabilir.

(3) “Hayırlı geceler,” dedi Remzi Bey. “Yarın ola... Yarın ola ki... Gün ola harman ola...” (TKK: 64)

(4) *Nargilesinden bir nefes daha çekti. Havuzun suyuna baktı, dumanını üfledi. Nicedir aklında olan şeyi Hengâmeye açma zamanı gelmişti demek ki, Azam ile Settarhan'ı evlendirme meselesi. İyi olacaktı bu, birbirlerine yakışacaklardı. Ama şu bir yıl hele geçsin, Azam bir yaş daha büyüsün hele bir on sekizine gelsin, gerisi Allah'ın izniyle kendiliğinden gelirdi. Havuzun başından ayrıldı, yazın bu en harlı zamanında öğle oldu mu uyku çekme zamanı gelmiş demektir.* (NA: 139)

(5) *Olsun, tarihe not düşüyordu işte.*

Geleceğin araştırmacıları, bilim adamları, bir gün Şeref Bey'in bu unutulmuş kasaba gazetesinde neşrettiği kitapları keşfedecek, bir hazine bulmuş gibi sevineceklerdi.

Hem belli olmaz.

Meşime-i şebden neler doğar.

Bir bakarsın bir önemli şahsın dikkatini çeker, bakanlıklardan biri eserleri isteyebilirdi.

Bunun için Şeref Bey üşenmez, tefrikanın yer aldığı gazete nüshalarını titizlikle katlar, bazı önem verdiği adreslere bizzat postalardı. Titrek el yazısı ile adresleri yazarken yaşlı gözlerinde bir umut parıltısı dolaşır, kendi kendine: “Belli olmaz, hiç belli olmaz” diye konuşurdu. (UH: 84)

Nasıldır bilinmez söz grubu da niçindir, nedendir, neyedir, ne sebeptir bilinmez anlamlarında belirsizlik kelimeleri ile kullanılmıştır (Savran 2008: 183) ve konuşurun durumla ilgili net bilgisinin olmadığını göstermektedir.

3.2.1.2.3. Söz Dizimsel Kesin Dışılık İşaretleyicileri

-*DI* ekinin belirsizlik, tahmin ve olasılık işlevlerini üstlenmesi tekrar edilen yapılarla veya biri olumlu diğeri olumsuz fillerle de mümkün olabilmektedir: *oldu olmadı*⁶², *bitti bitmedi, düştü düşmedi* gibi.

(1) *Dinle bak, on gün oldu olmadı, konaktayız ve de konağın divanhanesindeyiz.* (DA: 254)

3.2.1.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Kesin Dışılık İşaretleyiciler

3.2.1.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyicileri

3.2.1.2.4.1.1. *mI ... yoksa ...mI*

Soru eki *mI* ile *yoksa* zarfının birlikte kullanımı ile tereddütte kalınan, kararsızlık yaşanan, açıkça güven duyulmayan, kesin olarak bilinmeyen durumlar dilsel olarak işaretlenmektedir. İlk sözcede sevginin ne olduğunu sorgulayan yazar naz ile niyaz arasında kararsızlık yaşamaktadır. Sevginin ne olduğu konusunda kesin bir fikri olmadığı için gerçeğe yakın olduğunu düşündüğü farklı iki durum öne sürmektedir. Farklı durumları belirtirken de soru eki ile *yoksa* zarfı birlikte kullanılmıştır.

(1) *Hatırlayan var mı sevgi neydi? Leylâ'ların, Şirin'lerin, Aslı'ların nazı miydi o; yoksa Mecnun'ların, Ferhat'ların, Kerem'lerin niyazı mı? Hangisinde belirmişti ilk kıvılcımı sevginin? Neydi sevgi?!..* (KA: 10)

(2) *Utanmalı miydi aklına üşüşüveren fikirlerden? Yoksa onların peşinde iz sürüp at koşturarak; dağlar, denizler, köprüler aşip yedi başlı ejderhalara kılıç mı sallamıyordu?* (Pnh: 58)

⁶² Yaman, bu tekrarlı yapıların yalnızca tahmin ve olasılık bildirdiğini belirtmektedir (Yaman 1999: 61).

(3) *Neden öyle sessiz duruyorsun öyle?*

Şarkın mı tükendi, dersin, biten günle,

Yoksa gün mü bitti şarkınla beraber? (OBY: 65)

3.2.1.2.4.1.2. *mI(-DIr) ...ne(dir)*

Soru ekinin bilinmeyi sorgulama görevi ile *nedir* soru kelimesi bir araya gelince (*mI ne*) kesinliğinden emin olunamayan yani kesin dışındaki durumlar aktarabilir. Bu grubun kimi zaman *-DIr* ekli kullanımları da görülmektedir (*midir nedir*). Aşağıda verilen örnekte kasabadaki tüm gençlerin vücut yapmaya başlamalarını izlenen filmlerle ilişkilendiren konuşur, aslında tahminini ortaya koymaktadır. *Bu filimlerin etkisinden midir nedir* diyerek kesinliğe kavuşmamış bir bilgiye atıfta bulunmaktadır.

(1) *O yıllarda sinemaya daha çok kovboy filimleri, korsan filimleri, Herkül-Masist filimleri geliyor. Bu filimlerin etkisinden midir nedir, kasabanın gençleri topluca vücut yapmaya soyunmuş durumda.* (UH: 31)

(2) *Ali önde ben arkada peşlerinden iniyoruz. Aşağı indiğimizde önce Can'ı buluyoruz. Merdivenin dibinde, yerde acı içinde kıvrılıyor. Bir kapının açıldığını duyuyoruz. Sesin geldiği yöne bakınca Cengiz'in evin giriş kapısından kaçtığını görüyoruz. Ali hemen peşine düşüyor, ben de arkalarından. Ama merdivenden inerken bileğimi mi incittim ne, ayağımın üzerine bastıkça acıyor.* (Kvm: 337)

Bir önceki örnekteki gibi konuşur önermesinde yer alan kesin dışılığı soru ekinin yanı sıra *ne* soru kelimesi ile ortaya koymaktadır. Olayın üstünden henüz geçmesi sebebiyle yani olayın daha taze olması sebebiyle konuşur (komiser) bileğini incitip incitmediğini bilememektedir. Ayağının üzerine bastıkça acı çekiyor olması bileğini incittiği yönünde düşünmesine sebep olmaktadır.

3.2.1.2.4.1.3. *mI ...acaba*

Bir önceki işaretleyici [(*mI*)*dIr*] ...*ne(dir)*] ile paralel şekilde kesin dışılığı işaretleyen bu morfo-sözlüksel yapı *acaba* zarfının etkisi ile bir yandan da sorgulama işini görmektedir. Merak unsurunu da barındıran aşağıdaki sözcede su olup olmadığı net olmayan bir nesneden bahsedilmektedir. Bir önceki gecedен kalma olduğu anlaşılan şişenin içindeki nesnenin su harici içki, meyve suyu vb. başka bir madde olma durumu da söz konusudur. Tadına bakılmadığı ya da başkası tarafından doğrulanmadığı sürece belirsiz olmaya devam edecek olan bu durum kesin dışılık olarak nitelendirilebilir.

(1) *Yerde bir yatak, kenarda yana devrilmiş bir çilek sepeti, bir tabak, tabağın içinde soğan, hıyar, domates kırıntıları, bir şişe su, su mu acaba? Sonra yatakta iki insan. Birinin kırçıl saçları gözüküyor, ötekinin çıplak, esmer, narin, tüysüz baldırlarından tahmin ettiği kapkara, uzun saçlar gözüküyordu.* (ŞLA: 215)

3.2.1.2.4.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

-*sA* eki, *x desem (değil)*; *y desem (değil)* ile formülize edilecek bir yapının içinde kararsızlık işaretleyicisi olarak kullanılabilir. İki farklı olasılık arasında kalan ve ikisinin olma olasılığının düşük olduğu bir durumu işaretleyen -*sA* eki konuşurun bahsini ettiği konu hakkındaki bilgisinin yokluğuna göndermede bulunmaktadır. Aşağıdaki örnekte de sözü edilen keselerin kullanım amacı sorgulanmakta; çakmak koymak için çok büyük, azık koymak için küçük gelebileceği düşünülmektedir. Bu durum da konuşurun kesenin kullanım amacı konusundaki bilgi yetersizliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

(1) *Bütün dişlerini söktüren iki cavlağın ağızları kuyu gibi karanlıktı. Hepsinin bellerinde sırma işlemeli, birer meşin çanta vardı. Şövalye, Rum abdallarının açıkça afyon kullandıklarını daha bilmediği için, keselerin neye yaradığını anlayamamıştı. “Çakmak için desem büyük, azık için desem küçük...”* (DA: 35)

3.2.1.2.4.3. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

3.2.1.2.4.3.1. *güya ...-mİş dA*

Güya zarfı ve *-mİş* eki ile birlikte kullanılan *dA* bağlacı konuşurun duyduklarına/öğrendiklerine inanmadığını göstermektedir. Konuşurun elde ettiği bilgilerin kesinlikten uzak olduğu ortadadır. Tek başına kullanıldığında çoğunlukla olasılık veya görülen, duyulan, hissedilen bir durumun aktarıldığı kesinliği işaretleyen *-mİş* eki *dA* bağlacı ile birlikte kullanıldığında söylemin de etkisi ile kesin dışılık bildirmeye başlamaktadır.

Aşağıdaki örnekte savaş ortamında bakımını üstlendiği Kemal Bey'e haber getirmek için dışarı çıkması gereken Mehpare'ye gelen mektuptan rahatsız olan Saraylıhanım'ın, böylesi bir durumda onun dışarı tek başına çıkmasına razı gelmediği anlatılmaktadır. Zaten Saraylıhanım, Mehpare'ye gelen mektupta yazanlara da inanmamaktadır. Saraylıhanım'ın kurduğu cümlede hem mektupta yazılanlara karşı duyduğu güvensizlik hem de kendisine söylenen bilgilerden emin olmama durumu vardır. Sözcenin yaratıcısı olarak Saraylıhanım bu inançsızlığını *güya* zarfı ve bunun yanı sıra *-mİş* eki ile yapmaktadır. *-mİş* eki burada hem kendisine aktarılan ikinci elden bilgileri işaretlerken bir yandan da Saraylıhanım'ın duyduklarına inanmadığını göstermektedir. *-mİş* eki bu konuda yeterli kalmayıp yanına *de* bağlacını alarak kesin dışılık anlamını daha da kuvvetli bir hale getirmektedir.

(1) *Saraylıhanım torununun tavan arasındaki odasına kapıyı vurmadan daldı. Kemal gün ışığından istifade etmek için pencerenin önüne dayadığı küçük masada bir şeyler yazıyordu. Büyükannesinin destursuz odaya dalmasından rahatsız oldu, "Hayrola Saraylıhanım, iyi ki giyinmişim az önce, acil bir mesele mi vardı?" diye sordu.*

Hiç oralı olmadı yaşlı kadın.

"Oğlum, bak bu kız bir şeyler söyleyip duruyor."

"Kim?"

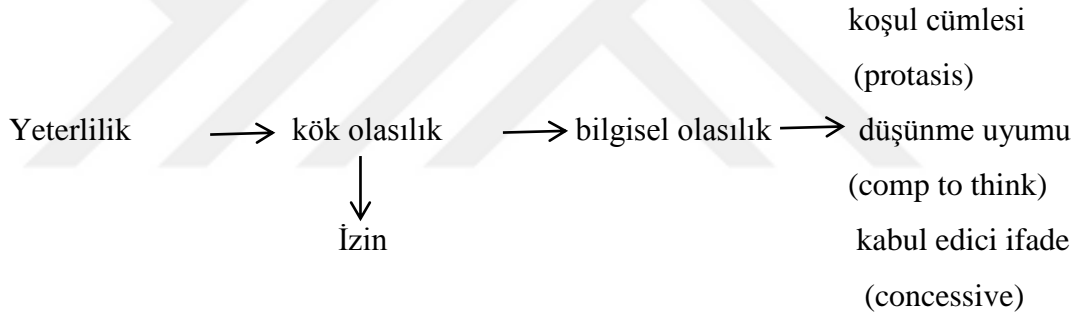
"Mehpare. Güya bir mektup gelmiş de... Hakisi hastalanmış da... Benim gözlerim iyi seçmiyor, oku bakayım şunu bana." (Ved: 40)

3.2.2. UZAK OLASILIK KIPLIKLERİ

3.2.2.1. Uzak Olasılık Semantiği

Uzak olasılık, konuşurun bir durum veya olayla ilgili olarak bilgisinin azlığına işaret eder. Bahsi edilen bu bilgi, konuşur için kesin dışılık kadar belirsiz; kesinlik kadar da net değildir; hatta bu bilgi konuşurun olayla ilgili tahminde bulunmasına yetecek bir düzeye sahiptir. Bu sebeple uzak olasılık kiplikleri ile çoğu yerde tahmin kiplikleri ortaklaşabilir. Burada durumun olabilirlik düzeyi düşüktür. Gerçek dünya ile atıflar dünyasının çakışma olasılığı kesin dışı olana daha yakındır.

Olasılığın yeterlilik anlam alanından gelişme gösterdiği ve anlam değişimine uğrayarak farklı bir yol aldığı söylenmektedir. Bu görüşe sahip kişilerden biri de Bybee'dir. Bybee ve arkadaşları çalışmasında yeterliliğin semantik haritasını şu şekilde göstermektedir (Bybee vd. 1994: 240):

Şekil 4: Bybee ve diğerlerinin yeterliliğin semantik haritası

Türkçede uzak olasılığı anlatan farklı türden kiplikler vardır. En sık kullanılan işaretleyiciler morfolojik işaretleyiciler, kiplik zarflar ve morfolojik-sözlüksel araçlardır.

3.2.2.2. Uzak Olasılık İşaretleyicileri

3.2.2.2.1. Morfolojik Uzak Olasılık İşaretleyicileri

3.2.2.2.1.1. -sA

Banguoğlu, -sA ekinin dilek-şart bildirmesinden başka gerçek dilekle mutlaka ilgili olmayan saymaca kesik sözcük kuruluşuna da yardımcı olduğunu söylemektedir: *İnsanlar şu dünyaya bir daha gelse... Şu boğaz derdi olmasa...*

(Banguoğlu 2007: 468). -sA eki, geleneksel dil bilgisi kitaplarında istek veya şart işlevi ile anılsa da bu ekin kullanıldığı bir cümlenin alt anlamında olasılık bulunmaktadır. *Baban gelirse dışarı çıkarız; Yağmur yağmazsa pikniğe gidebiliriz* gibi cümleler şart anlamı bildirmelerinin yanı sıra olası durumlara işaret etmektedir. Tabii bahsi geçen olasılık anlamının kesinliğe uzak veya yakın olması durumu ya da konuşurun konu hakkında kesin bir bilgisi olmadığı için kesin dışılık bildirmesi bağlama göre şekillenmektedir.

Ruhi ve diğerleri, *fîil+-sAydI* bulunan öncüllerin⁶³ doğruluk değerinin olduğunu ve bilgisellik⁶⁴ açısından durumun gerçekleşmesine olan inancın fazlalığını (1, 3); *fîil+-sA*'lı öncüllerin ise doğruluk değerinin olmadığını ve durumun gerçekleşmesine olan inancın azlığını belirtmektedirler (2, 4) (Ruhi vd. 2000: 25):

- (1) *Can gitse sana mektup yazar.*
- (2) *Can gittiyse sana mektup yazar.*
- (3) *Gitse seni özler.*
- (4) *Gittiyse seni özler.*

Aşağıda yer alan sözcede metnin üreticisi düşük olan bir olasılıktan bahsetmektedir. Mimdar'ın çoğu zaman panzehirini yanında taşımasına karşılık az da olsa yanında bulundurmama olasılığı söz konusu olabilir. Konuşurun sözünü ettiği bu olasılık kesine yakın değil; aksine uzak olan bir olasılıktır. Uzak olasılığı işaretleyen kiplik olarak -sA eki kullanılmıştır.

(5) *Bir de şu var ki, kuyunun ağzından atılan her söz Alikız kuyusunun duvarlarında yankılanır, münasip bir cevap gelene kadar da bu yankı durmak bilmezdi. Bir zaman sonra övgüler de yergiler de can acıtır, kan akıttırdı. Eğer Mimdar panzehirini yanında taşımyorsa, çabucak kelimelerin zehirine teslim olur; yukarı çıkartılmak için feryad ederek ağlamaya başlardı. Alikız kuyusunda*

⁶³ Ruhi ve diğerleri, -sA ekinin kullanıldığı cümle için *öncül tümce* veya *öncül* ifadesini kullanmıştır (Ruhi vd. 2000).

⁶⁴ Ruhi ve diğerleri, çalışmalarında *bilgisel kiplik* ifadesi kullanmıştır. Çalışmanın kavramsal bütünlük ve tutarlılık arz etmesi açısından bahsi geçen yazarların kullandıkları *bilgisel kiplik* ifadesi yerine *bilgisellik* terimi tercih edilmiştir.

çuvallayanlar öteki sınavlara girmeye hak kazanamadıklarından, kâfi derecede pişmediklerine kanaat getirilerek salıverilirlerdi. (Pnh: 90)

Bir cümlelin uzak olasılık taşıması için -sA ekinin bulunduğu ilk cümlelin ardından gelen ana cümlelin yüklemide yer alan zaman ekinin de önemi bulunmaktadır. Yukarıdaki örnekten farklı olarak -sA ekinin eklendiği cümlelin sonunda bu sefer -AcAk eki kullanılmıştır. Zaten -AcAk ile birlikte kullanılması ile olasılığın varlığına işaret etmektedir. Aşağıda altı çizili ekin bulunduğu cümlede denmek istenen tam da şudur: *İşleri tökezlemeden yürürse* (ki uzak da olsa böyle bir olasılık var) *Kanlı Boğaz baronu olarak bu Issızhan'a yerleşecek.* Demek oluyor ki düşük de olsa bir olasılık var; fakat bu olasılığın gerçekleşmesi de başka bir durumun gerçekleşmesine bağlıdır.

(6) *Mavro, dumanı tüten kebabi getirince Keşiş Benito duaya başladı. Ötekiler saygıyla başlarını eğdiler.*

Sonra gecenin geç saatlerine kadar şarap içerek, cinayet hazırlar gibi, fısıl fısıl, gelecek günlerden konuşuldu. Türkopol yüzbaşısı Uranha, Issızhan'ın yerini çok beğenmişti. Keşiş Benito, tepenin arkasında otuz evlik bir köye yetecek kadar toprak bulunduğunu söyleyince kararını verdi. İşleri tökezlemeden yürürse *Kanlı Boğaz baronu olarak bu Issızhan'a yerleşecek. Bitinya Prensligi'nin kapılarından birini tutarak geçişin bacını toplayacaktı.*
(DA: 58)

Aşağıda uzak olasılığın -sA eki ile işaretlendiği bir başka örnek yer almaktadır. Cümlede konuşurun kendisi açısından zor gibi görünen sahneyi parlatma durumu *Bu sıradan sahneleri biraz parlatabilsen* cümlesi ile ortaya konmaya çalışılmıştır. -sA ekinin olasılık bildirme işlevine ayrıca -Abil- ekinin de yardım ettiği görülmektedir (bk. 3.2.2.1.3. -Abil-)

(7) *Bu bahsi uzatıyorum galiba.*

Altı üstü bir tanışma faslı.

Ama her ilişkinin mayası bu ilk anlarda, ilk saniyelerde gizli değil midir?

Gizli olsa da ilgi çekici bir yönü yok. Bir kitabevinde ilk karşılaşma, hediye edilen rabıtalı bir kitap, basmakalıp konuşmalar.

Her şey alelâde.

Doğrusu anlatacak bir şey yok.

Bu sıradan sahneleri biraz parlatabilsem. Mesela tezgâha bırakılmış kasımpatı demetini kapıp iki kadın önünde dans ederek bir reverans ile Feride'ye yeniden takdim etsem. O sırada guguklu saatin kumrusu bu eşsiz ânı ebedileştirmek üzere yuvasından fırlayıp ötüverse. Kapının önünde beyaz atlı bir araba dursa. Ben kızı öpüp, Sevim'in faltaşı gibi açılmış gözleri karşısında bir prens olsam. (UH: 93)

3.2.2.2.1.2. -AcAk

Henüz gerçekleşmemiş bir durumdan bahsederken kullanılan gelecek zaman eki; kesin dışılık, belirsizlik, olasılık, tahmin, varsayım, şüphe gibi farklı semantik alanları işaretlemektedir.

Elbet ben de bir gün büyük adam olacağım sözcesinde fiil -AcAk ekiyle çekimlenmiştir ve gerçekleşmesi gelecekte muhtemel bir durumu anlatmaktadır. Yani gelecekteki olayların anlatımında kullanılan bu ek, olasılıklardan bahsederken de tercih edilen bir ek konumundadır. Aksan, bu ekin olasılık anlamı ifade etmeye yaradığını söyler ve aşağıdaki örneği verir:

“Gelecek zamanda ortaya çıkabilecek bir durumu, bir olasılığı belirtmek, bir varsayımı dile getirmek üzere koşul bileşik zamanı yerine kullanılır.

İstanbul'a gittin, paran bitti, ne yapacaksın?

Pekiyi, bu işi kabul ettim, kazancım ne olacak?” (Aksan 1999:

186).

Altta sözcüde kullanılan -AcAk eki, olası durumlara işaret etmektedir. Çocuk yaptığı kuşların bir gün ötmesi, kanat çırpması ve uçmasını beklemektedir. Aslında *gerçek dünya*'da (real world) olması mümkün olmayan bu olay, *atıflar dünyası*'nda (referance world) [ya da *olasılıklar dünyası*'nda (possible world)] mümkün görünebilmektedir. Ayrıca -AcAk ekinin belirttiği olasılığın düşük bir

nitelik taşımamasının sebebi cümlenin başında yer alan *bir gün* söz grubudur. Bu sözlerin varlığı, kuşların canlanıp uçacak olması olasılığını kesine daha uzak bir hale getirmektedir.

(1) *Çocuk, gayrete gelip, ondan tahta parçalarına, siyah minelere hayat üflemeği, türlü türlü kuş resimlerini nakşetmeği öğrenmişti. Bu işte giderek ustalaşmaktaydı ya Hagopik'in keyfine diyecek yoktu. Biliyor, bekliyordu. Bir gün gelecek, çocuğun nakşettiği kuşlar ötecek, şakiyacak, kanat çırpıp semalarda süzülecekti.* (Pnh: 23)

3.2.2.2.1.3. -Abil-

Korkmaz'ın, yardımcı fiillerden kabul ettiği -Abil- morfemi, esas fiil olduğu halde bu özelliğini kaybedip yardımcı fiil haline gelmiş fiiller arasındadır (Korkmaz 1959: 107). Oysaki söz konusu yardımcı fiil artık -A zarf-fiil eki birlikte bu işlevini tamamlayıp ekleşme safhasına girmiştir. Dolayısıyla Korkmaz'ın söylediklerinden farklı olarak artık yeterlilik bildirmesinin yanı sıra pek çok işlevi karşılar hale gelmiş bir ek niteliğinde olan -Abil-, olasılık ifade etmek gibi bir işlevi de üstüne almış durumdadır, ki bu işlevi de oldukça yaygındır. Benzer'e göre fiile eklenen -Abil- eki öznenin eylemi yerine getirebileceğini belirtmekte ve dil bilgisi kitaplarında *ihtimal ve imkân eki* olarak yer almaktadır. Bu ek ile *bir saat daha yürüyebilirim* cümlesiyle imkân; *yarın yağmur yağabilir* cümlesiyle ise olasılık anlamı⁶⁵ verilir (Benzer 2008: 35). *Zamanında sınava yetişebilirim* cümlesinde olduğu gibi, sözü söyleyen kişi karşısındakiyle emin olmadığı bir bilgiyi paylaşırken -Abil- ekini kullanmaktadır. (Eğer bir aksilik olmazsa) sınava zamanında yetişebilir; fakat bir sorun olması halinde sınava geç kalması olasılığı da bulunmaktadır.

Bıldırın, Palmer (1986)'daki sınıflandırma ve Kerslake (1990)'daki çalışmaya göre -Abil- ekinin kipsel kavram olarak dört farklı özelliğe sahip olduğu bilgisine ulaşmıştır: *bilgisel olasılık* (önermenin olasılıkla ilgili öznel bir yargı),

⁶⁵Korkmaz da -Abil- ekini bir bütün olarak kabul etmeyip *bil-* yardımcı fiilini ayrı olarak değerlendirse de -A zarf-fiil ekiyle bir arada kullanımlarını şu şekilde özetlemektedir (Korkmaz 2007b: 151, 812):

“Bir oluş ve kılışın gerçekleşme olasılığının (imkân ve ihtimalinin) bulunduğunu gösterir: *Yarın size uğrayabilirim* cümlesinde yarın size uğrama ihtimalim vardır; yarın size uğramam mümkündür gibi bir olasılık, bir ihtimal işlevi ağır basar.”

yükümlülüksel olasılık (izin verme yoluyla konuşur tarafından yaratılan olasılık), *özne temelli hareket olasılık* (gerçekleştirilen bir harekete yönelik öznenin yeterlilikle ilgili), *koşulsal hareket olasılığı* (hareketin yapılma olasılığıyla ilgili) (Bildircin 2002: 62).

Diğer olasılık işaretleyicilerinde olduğu gibi *-Abil-* ekinin cümleye kattığı anlamın ortaya konabilmesi için bağlam ve konuşurun bilgi düzeyi büyük önem taşımaktadır. Bu durumu, Göksel şu şekilde açıklamaktadır (Göksel 2005: 349):

“*Ahmet tezini bu odada yazabilir.* Bu örnekten üç anlam çıkmaktadır:

- a) Bunu yapmasına hiçbir engel yok. ‘Ahmet can/could write his thesis in this room.’ *nesnel olasılık*
- b) Bu amacı için odayı kullanmasına izin verdim. ‘Ahmet can write his thesis in this room.’ *müsadekâr olasılık*
- c) Ahmet’in bunu yapmaya kararlı olmasının olası olduğunu düşünüyorum. ‘Ahmet may write his thesis in this room.’ *tahminî olasılık.*”

Aşağıda yer alan 1. örnekte bir tiyatro metninden alınan sözcede konuşur (Husrev), gerçekleşme olasılığı düşük olan bir duruma dikkat çekmek istemektedir. Aslında bahsettiği gerçek dünyada hiç gerçekleşmeyecek olan bir durum değildir; fakat ortada kesine uzak bir durum vardır. Aynı zamanda konuşurun sözcesine varsayım örneği olarak da kabul edilebilir. Varsayım cümleleri kesin dışılık ile kesinlik arasında ve kesin dışılığa daha yakın olan bir yerde yer almaktadır. Zaten bir sonraki cümlesinde yer alan *Hiç olamaz demem* ifadesi bahsettiği durumun kesinlik dışılığa daha yakın olduğunu kanıtlar niteliktedir.

- (1) *HUSREV - Beklemezsiniz, fakat o gelir. Hayat beklenmediklerle doludur. (Başını tavana kaldırır, parmağıyla tavanı gösterir ve birden sesini yükseltir.) Şimdi şu tavan çöker ve hepimiz altında kalabiliriz. Hiç de olamaz demem. Hiç de hayret etmem. (Etrafına bakınır. Gösterilecek bir şey arıyor gibidir.) Ne bileyim, her şey olabilir. (BAY: 44)*

Bir önceki örnekte geçerli olan durum aşağıdaki dizelerde yer alan olasılık anlamı için de geçerlidir. Son dizede kullanılan *bir daha* zarfı ve güneşin gerçek hayatta doğmama olasılığının düşüklüğü, *-Abil-* ekinin düşük olasılığı işaretlediği tezini kuvvetli kılmaktadır.

(2) *Ne yardan geçilir, ne serden;*

Korkuyorum bu gecelerden.

Bel bağladığım tepelerden

Gün doğmayabilir bir daha. (OBY: 128)

3. örnekte savaş ve karışıklık ortamının olduğu, ev ahalisinin sokağa çıkmasının tehlikeli olduğu günlerde Ahmet Reşat Bey'in dışarı çıkmaya yeltenmesi ev halkını endişelendirdiği anlatılmaktadır. Silahlar patladığı ve kolluk kuvvetleri havaya korkutmak amacıyla ateş ettiği için kurşunların insanlara isabet etmesi olası görünmektedir. Behice Hanım kocasına bu olasılığı *-Abil-* ekinden yararlanarak kurduğu cümle aracılığıyla vermektedir.

(3) *Ahmet Reşat pencereyi indirip dışarı çıktı. Behice ve Saraylıhanım telaşla merdivenlerden aşağı iniyorlardı.*

“Yine kötü bir şeyler oluyor bey.... Aaa, siz nereye gidiyorsunuz böyle? Olmaz! Allah rızası için gitmeyin. Başınıza bir kurşun isabet edebilir. Yalvarırım Reşat Bey, evde kalın.” (Ved: 129)

3.2.2.2.1.4. -mAll

Benzer, *-mAll* ekinin anlam olarak gereklilik ifade ettiğini; bununla birlikte zaman bakımından geniş ve gelecek zamana göndermede bulunduğunu söylemektedir: *Elif bu kitabı okumalı* (Benzer 2008: 88). Gelecek zamana göndermede bulunması sebebiyle ekin olası veya gerçekleşmemiş bir duruma atıf yaptığı söylenebilir.

(1) – *Yıl sonu mezuniyet töreninde çıkıp bir konuşma yapacağım.*

– *Plaketi sana Dekan Bey vermeli. Öyle değil mi?*

(2) – *Eh artık bu mevzuu konuşmanın zamanı geldi bence Ragıp...*

Yarın gidiyorsun, artık bilmen gereken bazı şeyler var, bütün

imparatorlukta teşkilatlanıyoruz, daha çok zayıf teşkilat ama gün günden güçleniyor, büyüyor; her yandan yeni katılımlar oluyor, özellikle Makedonya'da, Selanik'te garnizonlar kaynıyor, subaylar çok hareketli.

— *Ne yapmayı düşünüyorsunuz?*

Cevat Bey, sönen sigarasını atıp yenisini yaktı.

— *O akşam da konuştuk ya, hürriyet lazım bize, bu müstebitten kurtulmalıyız. Devlet elden gidiyor, koca imparatorluk mezbeleliğe döndü, hazinede memura verilecek para kalmadı. (KYG: 185)*

3.2.2.2.2. Sözlüksel Uzak Olasılık İşaretleyicileri

3.2.2.2.2.1. Kiplik Yüklem

Kesin, gerçek, net veya açık olandan uzak bilgiyi kodlayan uzak olasılık kiplikleri, itiraza ve kanıtlanmaya açık bilgiyi sunmaktadır. Gerçek dünyada gerçekleşme olasılığı oldukça düşük olan bu tür olasılıklar kanıtlanmaya fazlasıyla ihtiyaç duyarlar. Şüpheye açıktırlar; çıkarımda bulunmaya müsait değildir. Sözce içerisinde düşük bir olasılık taşıyan yargıları *olası görünme-*, *ihtimal vermeme-*, *imkânsız görün-*, *zor gibi görün-*, *olanaksız görün-* gibi kiplik yüklem işaretlemektedir. 1 numaralı örnekte yer alan *Pek ihtimal vermemekle beraber, zatûlinizi davete mecbur oldum* cümlesinde konuşur hakkında söz söylediği durum hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadığı ve gerçekleşme olasılığını çok düşük gördüğü için *pek ihtimal verme-* ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Eğer tam aksi olsaydı yani bahsini ettiği bilgiden emin ya da emine yakın olsaydı *büyük ihtimalle* gibi bir kiplik zarfı yüklemle birlikte kullanacaktı. Bir sonraki sözcede yer alan *ihtimal verme-* yüklemi konuşurun savaşın çıkma olasılığının ne kadar düşük olduğuna inandığını göstermektedir.

(1) *Tablasındaki iki kırık simitle sözüm ona esnaflık eden bu serseri, sokak sokak dolaşır, çoluk çocuğa musallat olur, önüne gelenle kavga eder... Olmayacak yere tablasını koyar... Belediye memurları ihtar ettikçe: "Namuslu esnaflık ediyorum... Açlıktan öleyim mi?" diye bağırır, rezalet çıkarır... Nihayet bugün başka satıcılarla dövüşmüş, tablası devrilmiş... Polisler karakola getirmek*

isteyince kızmış, açmış ağzını, sokak ortasında türlü tefevvühatta bulunmuş... Biraz evvel ifadesini aldım. Kardeşiniz olduğunu söyledi. Pek ihtimal vermemekle beraber, zatiâlinizi davete mecbur oldum... (LİM: 196)

(2) *Durdu, nefes aldı:*

–Garip bir şey bu... nasıl söyliyeyim? Harbin hemen patlayacağına ihhtimal vermiyorum. Bu bana olmaz bir iş gibi geliyor. Çok ifritçe, çok korkunç, hemen hiç kimsenin yapmasına cesaret edemeyeceği, en çılgın ve atılganın bile, en kurulmuş makine gibi yürüyenin, o kadar az insan olanın, yahut kendisini böyle zannedenin - çünkü kendimize ait olan zanlarımız daha tehlikelidir,- bile son dakikada bunu yapmaktan çekineceğini, elindeki meşaleyi birdenbire, hazırlanmış ocaktan uzaklara atacağını sanıyorum! (Huz: 369)

Bir sonraki örnek kavuşmaları çok zor görünen iki sevgilinin durumlarını gözler önüne sermektedir. Mümtaz'ın daha önce evlenmiş ve çocuk sahibi bir kadın olan Nuran'la bir araya gelme ihtimali çok düşüktür. Her zaman aralarına engeller giren Mümtaz'la Nuran aşkının hayat bulması Mümtaz için çok zor, hatta imkânsıza yakın görünmektedir. Mümtaz bu durumu *imkânsız görün-* fiili ile anlatır. Bir araya gelmeleri imkânsız değil fakat bir o kadar da kesinlikten uzaktır. Aslında böyle bir durum için Mümtaz'la Nuran'ın birlikte olmaları çok düşük de olsa olasılık dâhilindedir.

(3) *Şüphesiz ki, Mümtaz için bu mücevhere sahip olma imkanı yoktu. Fakat genç kadınla tekrar aynı havanın içinde buluşmaları, tekrar sevişmeleri ona büsbütün imkansız görünüyordu. Bu imkansızlık, önündeki süsün insan dışı parıltısıyla zihnindeki kadının güzelliğini onun için ayrı şey yapıyordu. (Huz: 59)*

3.2.2.2.2. Kiplik Zarflar

Türkiye Türkçesinde olasılık anlamı, sadece kiplik eklerle veya yüklemlemlerle verilmez. Bunlardan başka kiplik zarflar bahsi geçen anlamları veren, sözcede

anlamsal boyutta değişiklik meydana getiren önemli ve sıklıkla kullanılan unsurlardır. *Galiba, herhalde, belki, bir ihtimal, muhtemelen* gibi zarfların sayılabileceği bu kategoride yer alan kiplikler geleneksel dil bilgisi kitaplarında farklı açılardan ele alınmış, farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir⁶⁶.

Belki'nin, konuşurun bilgisini veya bilinen gerçekliklere dayanan konuşur sözünün koşulsal olasılığını ifade ettiğini söyleyen Bildircin şu örneği vermektedir: *Belki Semiha da bunun farkındadır*. Bildircin'a göre bu zarf, sözündeki gerçeklik değeri hakkında konuşurun emin olmadığı anlamını katmaktadır. *Kim bilir*'le bir araya getirilerek sağlaması yapılan *belki* olasılık anlamını yansıtmaktadır: *Kimbilir, belki Semiha da bunun farkındadır. Belki*, teklifte bulunma, bir şeyleri yapma olasılığını belirtmektedir: *Sizi eve bırakayım. Belki birşeyler de yeriz* (Bildircin 2002: 69, 70). Sargın'a göre ise *belki* zarfının ifade ettiği durum yalnızca sezgisel bir fikir yürütmeye dayalı olduğu için yüksek güvenilirlik taşımamaktadır: *Belki sevgiye inanmıştır* (Sargın 2014: 376).

1 numaralı örnekte geçen konuşmada buzdolapları bozulan bir ailenin üyesi olan Kemal, yeni bir buzdolabı alınmasını istemektedir. Maddi durumları olmayan aile, buzdolabını ancak aybaşından sonra alabilir. Fakat aybaşından sonra (metinde: *yarından sonraki gün*) almaları ise zor bir olasılık gibi görünmektedir. Konuşur bu

⁶⁶ Banguoğlu, bulunduğu cümlede olasılık ifade etmesinin yanında, olasılık anlamını pekiştirmeye de yarayan kiplik zarflar arasında *galiba, ihtimal, bari, keşke, olsa ki* gibi olasılık ve dilek ifade eden kiplikleri, *gerçekleme zarfları* arasında sayar (Banguoğlu 2007: 371, 372). Gencan, olasılık-tahmin bildiren bu kiplikleri, *kuşku olasılık zarfı* altında ele almış ve bu gruba *belki* sözünü dâhil etmiştir ve *belki* kelimesine *kuşku (daha doğrusu) olasılık zarfı* demektedir. Gencan, bu zarfın fiile *olabilir, umulur, ihtimal ki, mümkündür ki* şeklinde detaylar katarak pekiştirdiğini dile getirmektedir (Gencan 2001: 457). Eker, Gencan'dan farklı olarak *belki* kelimesine *durum zarfları* arasında yer verir ve fiillerin yapılaş biçimlerini belirten yani fiilin nasıl gerçekleştiğini gösteren, olasılık bildiren sözler olduğunu ifade eder (Eker 2002: 302). Korkmaz, bahsi geçen kiplikleri, tarz zarflarından *durum bildirme zarfları* başlığı altında; olasılık-tahmin bildiren kiplik sözleri ise *Olasılık (İhtimal) Duraklama (Tereddit), Şüphe ve Şaşırma Bildirenler* maddesinde ele almıştır. Bu gruba *acaba, acep, belki, belki de, galiba, ihtimal ki, olsa olsa, ola ki, tutalım ki, varsay ki, varsayalım ki, farz edelim ki* gibi söz ve söz gruplarını dâhil etmiştir. (Korkmaz 2007b: 509). Aksan, bahsi geçen kiplik zarflarını, durum zarflarının bir alt kategorisi olan olasılık zarfları maddesinde anlatmıştır. Bu maddeye *belki, olsa olsa, ola ki, tut ki, varsayalım, varsayalım ki, farz edelim, farz edelim ki, farz et ki* gibi sözleri de dâhil etmiştir (Aksan 1983: 111).

Özcan ise konuya, geleneksel dil bilgisi yazarlarından farklı yaklaşmakta; kiplik sözlerin zarf olarak değerlendirilemeyeceğini dile getirmektedir (Özcan 2007: 225):

“Türkiye Türkçesi gramerlerinde durum-tarz zarflarıyla, cümlede ifade edilen düşünceye konuşanın fikir ve tavrını bildiren yapıların bir arada değerlendirildiği ve bir ayrımın yapılmadığı dikkati çekmektedir. Zarflar görev bakımından fiilleri çeşitli yönlerden niteleyen kelimelerdir. Hâlbuki modal sözler, sadece fiille değil, cümlelerin bütünüyle ilgilidir. Bir başka deyişle modal sözün cümleye kattığı anlam, sadece fiili değil, bütün cümleyi ilgilendirmektedir.”

durumu yarından sonra (o da) belki diyerek ima etmeye çalışmıştır. 2.-5. örneklerde kesinlikten ve tahminden öte konuşurun gerçekleşmekten uzak olan; fakat yine de gerçek dünyada karşılığı olabilecek olan durumlara atıfta bulunmaktadır. *Belki, herhalde, belki de, uzak bir ihtimal* zarfları ile önermenin sağlam delillere ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

(1) “—Buzdolabı alacak Hasan Amcan. Akşam söyledi. Babanla bir olup alırlar...”

“—Ne zaman?”

“—Bu ay başında”.

“—Yarından sonra yani?”.

“—Yarından sonra belki. Belki birkaç gün daha sonra... Hesaplarını bir yapsınlar hele... Borç-harç ne kalmış, görsünler de...”

(YG: 13)

(2) *Sevgi bir acıydı herhalde, bir kederdi, kâh hüznle, kâh mutlulukla hatırlanan. Belki de sabırdı sevgi, affetmekti, gelecek günler adına. Sevgi sınanmaktı adl-i ilâhî’de ve sınanı geçmekti ercesine. Sevgi bir tevbeydi, nasûh kisvesinde; bir dirilişti nefsi öldürerek. Sevgi bir iyi ad bırakmaktı fena yurdunda. Ömür geçer de ad kalır...* (KA: 11)

(3) *Ümüş Hatun yaşça kumasından epey büyüktü, anası yerindeydi neredeyse. Belki de bu yüzden, onun zaman zaman aşırıya vardığı hırçınlıklarını hoş karşılıyor, yaptığı hataları gençliğine veriyor, yüzünden eksik etmediği bilgece gülümsemesiyle evin içinde cereyan eden en karmaşık meselelere bile çözüm getirebiliyordu.* (Hsr: 31)

(4) *Vapurlar gelip gittikten sonra, yani yükler taşındıktan sonra, iskelenin dalga kesen duvarı dibinde çömelir; işte o zaman yüz kelime kamusunu açar, fakat hiçbir şey söylemezdi. Kimbilir belki söylerdi de dinleyenler anlamazdı. Cümle denilen şey, birtakım his ve*

bilgilerin ifadesi ise, Ramo'nun söyleyecek hiçbir şeyi yoktu. Fakat dünyada birtakım eşya, insanlar ve bunların arasında birtakım münasebetler vardı: Kelimeler... (ŞLA: 78)

(5) –Captain Jackson Read'i bekliyorum. Anladın mı?

Necdet başına bir yumruk yemiş gibi sendeledi:

–Allah onun da, senin de belanızı versin! dedi ve bir müddet bekledi ki, koyun postuna sarılı adam kurt haline girip üzerine saldırınsın. Fakat o Necdet'le konuşmaya bile tenezzül etmiyordu. Bu küfrü yalnız bir omuz silkmekle karşıladı. Necdet mırıldanarak, homurdanarak yürüdü. Kırk elli adım ötede Maksim Bar'ın durmadan açılıp kapanan feneri gözüne çarptı. İçinden, “Buraya gireyim, bir iyi sarhoş olayım,” dedi. Uzak bir ihtimal; belki Jackson Read de dönüşte buraya uğrar! Zira Necdet şimdiye kadar herhangi bir bara girdiyse orada mutlaka İngiliz zabitlerine rast gelmiştir. (SG: 38)

6. ve 7. örneklerde yer alan *hiç olmazsa* ve *en azından* zarfları da uzak olasılığı işaretleyen diğer kiplikler arasında yer almaktadır. 8 ve 9 numaralı cümlelerde ise *hiç olmazsa*, *en azından* anlamlarını taşıyan ve düşük olasılığa atıfta bulunan *bari* ve *tek* zarflarının kullanımları örneklenmiştir.

(6) Antonio, dün bütün gün, kod çizelgesinde yer alan üçgen, kare veya dikdörtgen flamaların karşılıkları olan harfleri ezberlemeye çalıştı. Böylece geminin pruva direğine çekilen flamalar ile gemiden gemiye yahut gemiden karaya hangi mesajların gönderildiğini anlayabilecek, ona göre kaptanların kendisine sadakatle seyrettiklerinden emin olacak ve aksi durumlarda önlem alacaktı. Antonio denizcilik bilgisine o kadar merak salmıştı ki, ben, hiç olmazsa çünkü mehtaplı gecede, Akdeniz'in beyaz köpüklü sularına bakarak romantik anlar geçirebileceğini, Efendim Fuzulî'nin lirik dizelerinden söz gelimi Leylâ'nın, aşkını aya anlatma sahnesini okuyacağını boşa umud edip durdum. (BÖİ: 202)

(7) *Kamyonun gıcır gıcır yıkadığı helada, Tekel'in Çeşit isimli cigaralarından tellendirir, izmariti bir fiskede helada bekleyen yalın ayaklı Adem babalar kalabalığına fırlatırdı. İzmarit havada kapışılır, sonra da birbirlerinin üstlerine atılarak, betonda boğuşmaya başlanırdı. Onlar boğuşa, hatta bir izmarit için gırtlaklaşa dursunlar, “sayın bay”, Çeşit kutusundan alınmış kahverengi kaatlı bir Esmer, ucu yaldızlı bir Sipahi, ya da en azından zarif bir Yenice'yi ateşlemiş, betonda altalta üstüste boğuşanların kıyısından, ipek pijamalarıyla koğuşa dönerdi. (DHV: 300)*

(8) *Bari sen beni yanına al.*

(9) *Tek bu savaşlar dursun, başka bir şey istemem.*

Yukarıda bahsi geçen zarflardan başka tekrarlı yapıya sahip veya öbek şeklinde kurulmuş zarflar da kipsel zarflar arasında yerini alabilir. Örneğin *Bu işi kolay kolay yapamazsın* diyen bir konuşur için karşısındakinin yeterliğinin çok düşük olduğu *kolay kolay* zarfı ile anlatılmak istenmektedir. Söz dizimsel özellik de gösteren *kolay kolay* zarfı birincil düzeyde zarf olarak görev yaptığı için bu çalışmada kiplik zarflardan kabul edilmiştir. Söz konusu zarfın yanı sıra *çok zor, imkânsıza yakın, zor gibi, düşük bir olasılık (ihtimal)* gibi öbek halinde görülen zarflar da uzak olasılık işaretleyicilerinden kabul edilebilir.

3.2.2.2.2.3. Kiplik Bağlaçlar

3.2.2.2.2.3.1. *da, ya da, yahut, veya*

Olası durumları birbirine bağlayan *da, ya da, yahut, veya* gibi bağlaçlar bağlama göre düşük ya da yüksek dereceli olasılık bildirebilir. Genel yapıya bakıldığında dile getirilen olasılıklardan her ikisinin gerçekleşme olasılığı yüksektir; fakat buna karşın olasılıkların her biri (*x ya da y, x veya y, x de olabilir y de, x yahut y*) kendi içinde (tek tek bakıldığında) düşük seviyede kesinlik barındırabilir. *Bu yarışmayı sen de kazanabilirsin ben de* cümlesinde her iki kişinin (konuşur ve

karşısındaki kişi) yarışmayı kazanma olasılıkları vardır; fakat bu olasılığın gerçekleşme olasılığı söz konusu iki kişiden birinin kazanması olasılığından daha yüksektir; fakat buna karşın kişilerin tek tek kazanma olasılığı iki kişiden birinin kesin olarak kazanacak olma olasılığından düşüktür. Dolayısıyla cümlenin *da* bağlacından önceki ve sonraki önermesinde yer alan olasılıklar tamamına kıyasla daha uzak bir olasılık taşımaktadır; yani her cümle tek başına değerlendirildiğinde kesinden daha uzak bir yeredir.

Aşağıdaki *de* bağlacının işaretlediği cümlede konuşur karşısındaki kişilerin dikkatli olmasını istemekte; başlarına bir şeyler gelme olasılığının düşük de olsa varlığını vurgulamaktadır. 2 ve 3 numaralı örnekler ise *ya da* ve *yahut* kiplikleriyle işaretlenmiştir. Bağlaçların öncesi ve sonrasında yer alan önermeler, olasılığın düşük de olsa varlığını koruduğu sözceler barındırması bakımından önemlidir.

(1) *Mühendis Nazif, artık bir şey demedi. Bütün gün yerlerine oturtulmuş kanaletlerin şimdi iyice belirginleşen aklığına baka baka yürüdü. Bir boydan bir boya geçti döşenmiş kanalet hattının yanından ve çatlayan eğerlerden birini kafasına not ederek pikabına döndü.*

“—Yine de dikkatli olun” diye bağırdı ekibe; bindi, gaza bastı, doğu yönünde sürdü pikabını.

Vincin burnu son kanaleti kavradı, kaldırdı.

Hasan çelik orta halatı büktü. (YG: 21)

(2) *Devlet Ana'nın 'rahmetlinin en kötü romanı' olduğunu söylememiz bazı hayranlarında 'infial' uyandırmış... Öte yandan, yıllardır bunun böyle olduğunu sezip de bir türlü dillendiremeyenler, ya da bunu kendi kendine itirafa bile cesaret edemeyenler, 'hah, hay ağzına sağlık, tam da bizim de dilimizin ucundaydı' dediler. (KTÖ)*

(3) *Muhasebedeki mümeyyiz -bu mümeyyiz lâfi da sinirime dokunuyor- yani müstakbel kocam şimdi ne yapıyor acaba? Babam kararımızda onu haberdar etti mi? Bana bu izdivaç o kadar rüya geliyor ki, şimdi söz verdiğime hiç keder etmiyorum. İçimde "olmıyacak!" diye inatçı bir ses var. Olmıyacak, bu izdivaç*

olmayacak, ya babam vazgeçecek, ya ben başka bir koca bulacağım, yahut muhasebedeki mümeyiz ölecek... Ne bileyim ben... Her halde bir şeyler... (Gen: 12)

3.2.2.2.4. Kiplik Edatlar

Diye edatı *belki, herhalde, galiba, sanki* zarflarının yaptığı gibi olasılığa doğrudan değil; dolaylı yoldan işaret eder. *Beni bırakacaksın diye çok korkuyorum* sözcüsü için, sözü söyleyenin bir durum hakkındaki endişesini ve aynı zamanda varsayımını yansıttığını söylemek mümkündür. Konuşurun karşısındaki kişinin kendisini terk etmesi gibi (düşük de olsa) bir olasılığı bildirdiği *diye* edatı ile kurulmuş bu tür cümleler de olasılık anlam alanı içine dâhil edilebilir. *Diye*'nin yanı sıra bağımlı çekim edatı *-DIĞI taktirde* edatı da konuşurun olası durumdan bahsederken kullandığı kipliklerden biridir.

(1) *Lâkin şu da var ki, Akrep Arif mahalleliler güzellik konusunda pek muhafazakâr, pek titizdiler. Dışarıda istisnasız her haltı karıştırır ama zinhar dışarıdan kız alıp, dışarıya kız vermezlerdi. Soyları bozulmasın, sütlerine ağu katılmasın diye mahalle dışını Dâr-ül Gudubet ilan etmişlerdi. (Pnh: 89)*

(2) *İnsanlar derin uykularından sıcak yüzlerine yağın, kirpiklerine konan karla uyandılar. İlk gökyüzünün kar olup konduların içine döküldüğü güzel bir rüya gördüklerini sandılar. Sonra bağıra çağıra karanlığı yırttılar. Kadın erkek, çağ çocuk herkes içlikleriyle dışarı döküldü. Fenerler yakıldı. Topluca çatı ve bebek aramaya çıkıldı. Kadınlar bebeklerini daha da uzağa sürüklemesin diye rüzgârın yolunu bağladılar. Bir ağıtla mendillerinin, yazmalarının ucuna düğüm attılar. (BKÇ: 9)*

(3) *Mehpare'nin hissi hakikat olmuştu. Azra, Maraş'ta tanıştığı bir binbaşıya âşıkı. Bu sırrı Ankara'da karşılaştıklarında Kemal'e de itiraf etmişti ve şimdi Mehpare ile paylaşıyordu. Kimsenin bilmemesini tercih ettiği aşkını dünya âleme avaz avaz haykırmak*

geliyordu içinden ama Mehpere söz vermeliydi bunu bir sır olarak saklayacağına. İlerde bir gün, inşallah İstanbul'da buluştuklarında, kim olduğunu da söylerdi, sağ kaldığı takdirde. (Ved: 332)

Yukarıda sözü edilen edatların haricinde Balcı, *bakalım* kelimesinin cümlede edat değerinde kullanıldığında olasılık anlattığını belirtmektedir: *Bize yardım edebilecek misin? –Bakalım* (Balcı 2003: 12). Konuşurun işin sonuna dair bir bilgisinin olmadığını, işi akışa bıraktığını anlatmaya yarayan bu kelime cümlede bağlamsal ve söz dizimsel olarak edat görevinde kullanılmaktadır. Balcı'nın da söylediği gibi bahsi geçen olasılık düşük bir olasılıktır ve kesinlikten uzaktır.

3.2.2.2.5. Kiplik Sözler/Söz Grupları

Nolur nolmaz, kim bilir, Allah'tan umut kesilmez, yarın ola hayrola gibi kesinlik ile kesin dışılık arasındaki derecelendirmede kesin dışılığa daha yakın durumları işaretleyen bu söz veya söz grupları uzak olasılık kiplikleri olarak kullanılmaktadır. Yukarıda sıralanan kipliklerin kullanıldığı sözceler, bir durum veya olayın hiç olmama durumundan ziyade bünyesinde az da olsa olasılık barındırmaktadır.

1. örnekte babasının bir nasihatinden bahseden konuşur, *her ihtimale karşı* anlamına gelen *nolur nolmaz* kipliğini kullanmıştır. Böylece gerçekleşme olasılığı yarı yarıyadan daha az olan bir durum *nolur nolmaz* kipliği ile işaretlenmiş oluyor. 4 numaralı sözcede *kim bilir* sözünü kullanan konuşur, kızının dönme olasılığının o kadar düşük olduğunu bilmektedir. Bu kiplik konuşurun işi Allah'a bırakır gibi görüldüğünü anlatmaktadır.

(1) *Kayılardan çok adam yoktur yanında... Babam rahmetli anlatırdı. Konya sultanları, “Nolur nolmaz” diye dağıtırmış Türkmen aşiretlerini ülkenin şurasına burasına... Yerini bulan, oturak olurmuş Ertuğrul Bey gibi, bulamayan, dolanır dururmuş...* (DA: 22)

(2) *Serdar Bey'in sözü bitince “Koruma ister misiniz?” dedi Ka'ya.*

“Nasıl?”

“Yanınıza bir sivil adamımızı veririm. Rahat edersiniz.”

“Buna ihtiyacım var mı?” dedi Ka doktorun artık bastonla yürümesini önerdiği hastanın telaşıyla.

“Şehrimiz huzurlu bir yerdir. Bölücü teröristleri kovaladık. Ama ne olur ne olmaz.”

“Kars huzurlu bir yerse ihtiyacım yok,” dedi Ka. İçinden emniyet müdür yardımcısının şehrin huzurlu bir yer olduğunu bir kere daha belirtmesini istedi, ama Kasım Bey bu sözü tekrarlamadı. (Kar: 17)

(3) Emma, rakıya hiç alışmamıştı. Ve Fahir'in içmesini de belki sadece otoritesini kullanmak için istemezdi. Fakat iskelede Nuran'la ve bilhassa kızıyla karşılaşması onu birkaç gün için bazı prensiplerinden fedakarlık etmeğe mecbur ediyordu. Ne olur ne olmazdı, birkaç gün için daha sokulgan, daha uysal görünmeliydi. Yeni tanıştıkları yat sahibi zengin İsveçli ile anlaşana kadar Fahir'in sevgisi ona lazımdı. (Huz: 98)

(4) Remzi Bey:

“Ben de şu senin deli kızı düşünüyorum. Bir daha hiç mi dönmeyecek köyüne dersin?”

“Kim bilir,” diye başını salladı Melek Hanım, Remzi Beye hayranlıkla baktı. (TKK: 68)

(5)“Bir yandan onlarla iyi geçinirken, bir yandan da Anadolu’da başlayan hareketlenmeye destek olsa keşke, Sultan. Bu hareketi küçümsemeyiniz dayı. Anadolu’ya buradan geçenler de varmış.”

“Ayağa gidecek postal bile yokken, cephanelikler kontrol altındayken, bütün İstanbul Anadolu’ya taşınsa ne çıkar?”

“Allahtan umut kesilmez.”

“Tam da dediğin gibi, işimiz Allah’a kaldı, yeğen. Hazine tamtakır, memura maaşını ödeyemiyoruz. O kadar ki, hademelere olsun ödeyebilmek için, bu ay binalardaki kum torbalanın, balta, kazma, kösele, hurda demir, ne bulduksa satılığa çıkarttık.” (Ved: 28)

(6) Vakit öğleyi çoktan geçmişti. Remzi Bey tepenin üstüne çıkıyor kasabaya bakıyor, kulak verip dinliyor, sonra biraz daha bozulmuş iniyor geliyor yatak denginin üstüne yorgun oturuyordu. Çok acıkmıştı ama Melek Hanıma acıktığını söyleyemiyordu. Ona karşı çok suçluydu. Evlendiklerinden beri neler gelmemişti ki başlarına, ne belalar! İşte bu da sonuncusu... Olacak iş mi, gel dur kasabanın önünde seni bir götüren bulunmasın. (TKK: 29)

7 numaralı örnek kesin bilgidен o kadar uzaktır ki, konuşur *hiç belli olmaz* diyerek elinde olan bilgilerin gerçeklikten ne kadar uzak olduğunu vurgulamaktadır. Konuşur, kullandığı kiplikteki fikrin aksine *her şey olabilir/her şey beklenebilir/az da olsa her şey olasılık dâhilinde* demek istemektedir. Böylesi bir söz grubu aynı zamanda bir belirsizlik ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 8. örnekte yer alan *icap ederse* söz grubu yine düşük bir olasılık olduğu hatırlatmasını yapmakla görevlidir.

(7) Mavro kuşkuyla kapıya baktı, sıranın ucuna ilişti.

–Ne kazanırsınız burda siz? Yıllığınız neye gelir?

–Yıllığımız mı? Hiç belli olmaz. Vaktiyle, boğaz yolu işlerken, kazanırdık epey!.. Şimdilerde, İsa Efendi’imize şükür, geçinmekteyiz... Tepenin ardında tarlamız var, ekeriz. Odun parasız... İneğimiz var, sağarız. Koyunumuz, ak keçimiz var, yününden öteberi örer ablam... Odun sarar götürürüm Karacahisar’a... Tuz, kil, mum öteberi alır gelirim. Yoğurtla peynirle kap kaçak trampa ederiz. Av eti eksik olmaz. Yaban tavuğu, sülün, keklik çoktur burada... (DA: 14)

(8) Nuran'ın bu mektubu ilk defa okuduğu zaman, yüzünün değişen ifadelerini hatırladı. Fakat sahneyi olduğu gibi göremiyordu; ikide bir sahifelerin üstüne, Nuran'ın başıyla beraber Suat'ın kendi

başı da eğiliyordu. Mümtaz, eliyle sanki Suat'ı oradan uzaklaştırmak ister gibi bir hareket yaptı. Fakat arkasından gelen düşüncesi doğrudan doğruya ona hitap ediyordu. "Ben fikirlerimin mesuliyetini kabul ediyorum. Sen istediğin gibi düşün!" Ve hiçbir fasılasız deminki hammala döndü. "Evet, onu tanımadığı insanlarla harbe gönderebilirim." "Mademki inanıyorum. Muhafaza edileceğine inandığım bir yığın şey var. İcap ederse ben de insanı bir malzeme gibi kullanırım!" Ölecekti. Bunu biliyordu; hatta daha fenasını biliyordu; bir insanı öldürecekti. Bir veya birkaç insanı. (Huz: 343)

3.2.2.2.3. Söz Dizimsel Uzak Olasılık İşaretleyicileri

Aksan, Türkçede varsayım bildirmesinin yanı sıra, gerçekleşme olasılığı az olan bir durumun söz konusu olduğunu belirtmek üzere aşağıdaki anlatımlardan da yararlanıldığı ifade etmektedir:

“1. Olur ya...: *Olur ya bir gün onlara işimiz düşer* (Aramızı bozmayalım).

2. Olur da...: *Olur da İstanbul'da arkadaşlarınla buluşamazsın* (Sen de teyzene gidersen).

3. Ola ki...: *Ola ki günün birinde çıktı, geldi* (Yeniden işe alacak mıyız?)

4. Tut ki...: *Bu sınavı başaracağına eminim. Tut ki başaramadın, ne kaybedersin?*

5. Diyelim (ki)... farzedelim (ki)...: *Diyelim, amcam gelemedi; düğünü erteleyecek miyiz? Farzedelim, sezon uzun sürdü; o zaman da tatillerini uzatırlar.”*

Yukarıda yer alan cümlelerde gerçekleşme olasılığının az olduğu durumlar anlatılmakta, varsayımı izleyen önermeden sonra, mutlaka yeni bir önerme gelmektedir. Ancak bunlar da dilek-koşul biçimbirimleriyle kurulan anlatım kalıplarından yine, ince anlam ayrımlarıyla ayrılmaktadır (Aksan 1999: 216).

3.2.2.2.4. Söyleme Dayalı Uzak Olasılık İşaretleyicileri

Uzak olasılık anlam alanı, yalnızca belirli bir biçimbirim veya sözlüksel öge ile işaretlenmemektedir. Bunların yanı sıra karşılıklı konuşmalar içinde sezdimeler, imalar, tamamlanması karşı tarafa (karşı tarafın zihnine, hayal gücüne) bırakılmış eksik, yarım cümleler de bu işlevi yerine getirebilmektedir. Kiplik gibi anlamla ve bağlamla doğrudan alakalı olan bir kategoride söylemin önemi çok fazladır. 1 numaralı örnekte Hacı Ali Bey, *Kısmet!* diyerek içini çekiyor. Hacı Ali Bey'in sadece kısmet kelimesini kullanması ve ardından metin yazarının *içini çekti* demesi, konuşurun düşündüğü şeye kendinin de inanmadığını göstermektedir. Konuşurun inanmama sebebi dedeyle torunun karşılaşmasının çok uzak bir olasılık olmasıdır. Zaten *kısmet* kelimesi bünyesinde işin geri kalanının Allah'ın takdirine kalmış olduğu imasını taşımaktadır. 2. örnekte konuşur, annesinin büyük ihtimalle onaylamayacağını düşündüğü bir gelin adayından bahsetmektedir. *Olacağından değil ya, lafin gelişi işte* ifadesiyle hakkında konuştuğu gelin adayı ile evlenmenin ne kadar gerçekleşmesi zor bir durum olduğunu kabullenmiş oluyor.

(1) *Birden içinde, göğsünün tam ortasında sıcacık bir kıpırdanma hissetti. "Keşke görebilseydim torunumu!" diyen hasret kokulu bir ses yükseldi yüreğinden.*

Belki bir gün... Dede Ali'yle torun Ali'nin karşılaşması... mümkün olabilir miydi?

"Kısmet!" diye içini çekti Hacı Ali Bey. Yüzünde buruk ama mutlu bir ifade vardı. (Hsr: 84)

(2) *"Bak Tacettin... Annem gibi ille de evlen diye yakana yapışacak değilim. Ama bütün hayatını da böyle sürdüremezsin. Bu kız tam sana göre. Hemen olmaz deme. Düşün taşın... Konuşuruz sonra."*

Birden aklına gelmiş gibi gülerek ekledi:

"Böyle marifetli, biraz da dik başlı bir İstanbul kızı Fatış Hatun'un gönlünden geçen gelin hayaline hiç uymuyor ama... Sen istersen, kabul etmemek gibi bir şans yok anacığımın."

“İki dövüşken kartal gibi!” diye güldü Tacettin. “Hangisi hangisini yener dersin?”

Elindeki yastık kılıfını bırakıp yatağın köşesine oturdu Şaziye.

“Bu iyi işte” dedi. “Doğru yola girdin bile. Onları dövüştürme noktasına gelmen, bu işe kafanın yatacağını gösteriyor.”

“Yok be abla! Sırf anneme inat olsun diye onun tasvip etmeyeceği birini gelin diye karşısına çıkaracağımı düşünmüyorsun herhalde. Olacağından değil ya, lafın gelişi işte... (Hsr: 241)

3.2.2.2.5. Birden Fazla Birlik Kuran Uzak Olasılık İşaretleyicileri

3.2.2.2.5.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

3.2.2.2.5.1.1. -mİş olmalı, -mİş gibi

Tek başına bir ekin ya da bir zarf veya fiilin yeterli olmadığı durumlarda sözcedeki olasılık anlamını daha belirginleştirmek için birden fazla ve farklı türden işaretleyici seçilebilir. Bu bölümde morfolojik işaretleyici ile sözlüksel bir ögenin bir arada kullanılmasıyla elde edilen uzak olasılık kipliklerinden bahsedilecektir. -mİş olmalı, olasıymış, -mİş gibi birlikleri bu kategorinin sık kullanılan kiplikleri arasında yer almaktadır.

-mİş olmalı birliği için Korkmaz olasılık belirtme, tahmin ve çıkarımda bulunma gibi işlevlere sahip olduğunu söyler:

“olmak yardımcı fiili ile kurulan gereklilik kipinin, başka bir fiilin duyulan geçmiş veya şimdiki zaman kipi yahut da her hangi bir ad ile birlikte kullanılması gereklilik kipine bir tahmin bir ihtimal işlevi kazandırmıştır: *Ha işe bakın kendime güvenimi yitirmiş olmalıyım.*” (Korkmaz 2007b: 699).

-mİş olmalı kipliğinin yanı sıra -mİş gibi birliği de sıklıkla uzak olasılığı işaretleyen yapılardan biridir. 1. örnekte Melek Hanımın yüzünün gülmesinin zorluğunu *hiç gülmeyecekmiş gibi* söz dizisi ile vermektedir. Burada -mİş gibi'nin yanı sıra *hiç* zarfının da varlığı uzak olasılığı kuvvetlendirmektedir. 2. örnekte ise -

mİş eki birlikte kullanılan *olası* kelimesinin bir arada kullanımı uzak da olsa *olası* bir duruma atıfta bulunmaya yardımcı olmaktadır.

(1) *Zeliha, hemen bavulları kapadı:*

“Aaah, teyze sana daha neler gösterecektim neler. Neler verecektim, neler, vakit olmadı. Şimdi gidiyorum, artık bir daha bu kasaba mı aman Allah, bu kokulu köy mü aman Allah. Aman Allah, aman Allah...”

Geldi Melek Hanımın önünde durdu, gözleri yaş içindeydi. Yüzü bir hüzüdü. Bu yüz hep böyle hüzünlü kalacak bir daha hiç gülmeyecekmiş gibiydi. (TKK: 65)

(2) *“Ayrılmadan Madame, ayrılmadan en çok merak ettiğiniz bir soruyu sorun bana.” Bakınca, renksiz yüzünde beceriksiz yerleştirilmiş bir gülümseme gördüm. Çok yorgun. Sanki bir şey unuttuğu için mezardan çıkıp gelmiş, geri dönecek. Oysa ölmesine iki-üç yıl var daha. Birini hiç sevimli bulmadan sevmek de olasıymış demek diye düşündüm. Sanki sevgilimden, sanki en yakın arkadaşından, sanki ufak, beceriksiz, zavallı bir erkek kardeşten ayrılıyormuşcasına kederlendim. (AEÇ: 35)*

3.2.2.2.5.1.2. (eğer/şayet) ...-sA; tabii ...-sA; ya ...-sA(-yDI), -ArsA

1.-4. örneklerde konuşurların bahsini ettiği durumlarla ilgili yorumları yer almaktadır. Bu sözcelerde konuşurlar gerçekleşme olasılığı çok düşük olan durumların varlığını *eğer ...iyi ederse* (1), *şayet ölürsem* (2), *almazsan elbette* (3) ve *yahut evlenirse* (4) ifadelerinde geçen kipliklerle vermektedir.

(1) *Pinhan, Hırpani Baba tekkesinden ve orada edindiği dostlardan ayrıldıktan sonra keşkülünü bırakmamıştı. Şimdi Kadayıf sokağında donakalıp bu keşküle sabit gözlerle bakmasına sebep, daha dün sabah yaşadığı ve bugün verilen altınla tekrar hatırladığı bir hadiseydi. Dün sabah, bir kadın, ne denli genç olduğu gözlerinden okunan bir kadın ayaklarına kapanmıştı Pinhan'ın. Hıçkırıklar arasında küçük kızının ne denli hasta olduğunu ve eğer onu iyi ederse*

sadece çaresiz bir ananın hayır dualarını değil, bütün malını mülkünü de alabileceğini söylemişti. Konuşurken Pinhan'ın ayaklarına sarılarak onun kıpırdamasına mâni olmuş; ve bir anlık boşluktan istifade ederek onu evine kadar sürüklemeyi başarmıştı. (Pnh: 141)

(2) Şayet ölürsem,

Helâllaşmaya vakit kalmadan,

Hatırdan çıkarmayın beni;

Dünyaya benden selâm olsun,

Her nefes alıp verişiniz. (OBY: 149)

(3) Zülfiyar, “Gördün mü?” diyordu, “Aynı zehirli şerbetten içtiniz. Sen yaşıyorsun, o ölüyor. Ama hemen sevinme, senin de bir günlük ömrün var, bunlardan günde bir tane almazsan elbette. Vücudundaki zehirin etkisi yıllarca sürer, ama bu haplardan aldığı sürece bedeninin hiçbir zarar görmez. (PKA: 100)

(4) Fırsat düştükçe arkadaşlarına diyordu ki:

–Azizim, bir insan ya hiç evlenmemeli, yahut evlenirse, ölünceye kadar, karısına sadık kalmalıdır. Başka türlüüne benim aklım ermez. Aile hukuku demek, bu demektir. (MA: 174)

5. örnekte yer alan *Tabii ...varsa, kaldıysa* sözleri devamında *ki kalma ihtimali çok düşük* sözlerini çağırılmaktadır. Burada hem -sA eki hem de *tabii* kelimesi kullanılarak bilginin olasılıksal değeri düşürülmüştür. 6. sözcede yer alan *Bir ağlasaydı!* sözleri devamında *ama bu o kadar zor ki* düşüncesinin çağrışımını yaptırmaktadır.

(5) *Bu dokudaki gerçek delikleri göreceğ, araştıracağ biri, büyük olasılıkla, gene yabancı olacaktır. Yani dışarıdan gelme biri. Buranın yerlileri ayrı tutulamaz artık; yaşamlarını yabancılarla birlikte, yabancılar için kurmuş durumdadır. Yağmurun kişiyi canından bezdirebileceği o dar, o kısa, o sayılı kış günlerinde,*

kimseciklerin gelmemiş olabileceğini düşünebileceğimiz günlerde, ne yaparlar? Tabii, böyle günler varsa, kaldıysa, o sıralarda burada kalanlar buradan gidenlerden birazıcık olsun çoksa... Ama bu kış uykusu —gerçekleşiyor ise— seçilmiş bir “yazgı”nın kısa, bunaltıcı bir karabasanı olarak mı yaşıyor, yaşamın çalkantısı içinde bir soluklanma durağı olarak mı? (NŞG: 109)

(6) Adam kapaklandı. Düştüğü yerde büzüldü. Ağlıyordu.

— Kalk, dedi.

Tekmeledi. Kalkmıyordu. Yakasının arkasından tutup kaldırdı.

Arkadaşının yanına sürdü.

— Bir cahilliktir ettik abi, yapma...

Neden susmuyordu bu? Kulağı tozuna vurdu. Adam yatanın yanına düştü. Şimdi ikisi de sessizdiler. Uzaklarda bir vapur düdüğü öttü. Gergin sınırları gevşedi. Eli acıyordu. Yorgundu, güçsüzdü. Bu pis dünyada yaşadığı, ona bu yaptıklarını yaptırdıkları için kızgındı. Bir ağlasaydı! Ama ağlayamazdı. Kulağı yırtıldığı zaman bile ağlayamamıştı. (AA: 90)

Ya ...-sA(-yDI) gibi birleşik yapıların kullanıldığı sözceler neredeyse kesinliğin dışında kalabilecek nitelikte bilgileri işaretlemekte; düşük de olsa bir olasılığın olabileceğini akla getirmektedir.

(7) Mavro, cıvık herifi yeteri kadar bunalttıktan sonra, yay gibi, sayvana atladı:

-Seçemedim. Tütüyor bataklık bugün...

-Ya kopsaydı taşın biri... Şövalye, seğiren yanağını eliyle bastırarak uğunuyordu. Ya taşın biri kopsaydı?

-Kopmaz. Ermeni ustalar yontmuş bunları... “Taşın damarını bilir, Ermeni ustalar” derdi, yeri cennet olası babam...

-Hey akılsız Rum!.. Nah kopmuş ya! (DA: 7)

(8) *Ahmet'in bütün düşüncesini bir gün birdenbire Milli Piyango aldı.*

Ya çıkarsa... Çıkarsa evvela bu üstündeki paçavraları atacaktı. Üstünde bildim bileli giydiği bu elbiselerden içine bir bıkkınlık çökmüştü. Kurban ve Ramazan bayramlarında esnaf çocuklarının mavi şayak elbise yaptırdıklarını ve başlarına şemsiperi güneş gibi parlayan mor kasket geçirdiklerini görünce kan beynine çıkardı. Başkalarının elbiselerini yırtmak isterdi. (ŞLA: 59)

3.2.2.2.5.1.3. *keşke ...(-Abil)-sA*

-sA ekinin işlevine ilaveten *keşke* zarfı ile birlikte bu ekin kullanımı için Benzer, birleşik cümlelerdeki bu eksilteli anlatımlardaki işlev değişimi ancak *keşke* zarfının etkisi ile gerçekleşmekte ve cümlede 'şart' yerine 'dilek' işlevini verebildiğini dile getirmektedir:

(1) *Ayşe keşke okula gelse...*

Bununla birlikte yukarıdaki cümle tamamlandığında bile 'dilek' işlevini kaybetmemektedir: *Ayşe keşke okula gitse, o zaman ben de okula giderim* (Benzer 2010a: 134). Bahsi geçen dilek veya şart bildirme işlevinin yanı sıra konuşur açısından henüz gerçekleşmemişlik bildirdiği için *keşke ...-sA* birliği uzak bir olasılık barındırmaktadır. Aşağıda yer alan cümlelerde istek işlevinin yanında düşük bir olasılık da bulunmaktadır:

(2) *Keşke beni bir gün sevsem...*

(3) *Keşke ben de okulumu bitirsem...*

-sA eki ile kurulmuş cümlelerin zihince tamamlamaya müsait oldukları açıktır. Arkadaşıyla dertleşen Tacettin, gerçekleşmesi çok zor bir olaydan bahsetmektedir. Sevdiği kızın başka bir dinden olması aralarındaki en büyük engeldir. Kendisine akıl veren arkadaş Tacettin'i teselli etmeye çalışırken *Keşke bir faydam olsa...* diyerek bu konuda ne kadar aciz olduklarını vurgulamaktadır. Çünkü Tacettin öyle zor bir durum içindedir ki başkalarının ona yardım etmesi imkânsız

yakın görünmektedir. Dolayısıyla bu söylemin uzak olasılık kipliği olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

(4) “*O istese ben Hıristiyan olur muyum? Hayır! Herkesin dini kendine. Ha... Ben istedim diye, sırf benimle evlenmek için değil de inanarak, iman ederek Müslüman olursa başım gözüm üstüne, kabulümdür.*”

“*Doğru söylersin söylemesine de... Patricia dininden dönse bile, Omorfia'nın kızı diye istemez bizimkiler. Ona da razı olsalar, memleketin ahvali derler. Ah Tacettin, ah! Büyük dert açtın başına. Seni nasıl sevdiğimi bilirsin. Keşke bir faydam olsa...*” (Hsr: 67)

5. örnekte kullanılan *keşke* ...-Abilse yapısı konuşur tarafından gerçekliğine kati şekilde inanılmayan; fakat az da olsa gerçekleşebilecek nitelik taşıyan durumları belirtmektedir.

(5) HUSREV - *(Mansur'la Turgut'a) Vay! Siz de mi buradasınız? Demek ben artık tam bir deliyim. İnsanlar benden gizleniyor. Arkamdan lâflarımı dinliyor.*

MANSUR - *Canım Husrevciğim! Sana yakın ben de acı çekiyorum. Birdenbire görünmek istemedim.*

HUSREV - *Keşke ben de görünmeyebilsem. Keşke ben de kendi kendimden gizlenebilsem. Büzülme kapının yanında Mansur! Meydana çık! (Mansur şaşkın, yürür. Turgut yerinde kalır. Mansur, ocak yanındaki cephenin sol köşesine bakan koltuğa oturur. Husrev annesine döner. Elinde kitap.)* (BAY: 129)

Bıldırıcın, kipsel zarf olan *belki*'nin, gerçek dışı koşul cümlelerinde (-sA eki ile birlikte) kullanıldığını (*Beni bir biri ile aldatsa, belki de affeder, bu kadar acı çekmezdim*) ve sonuç cümlelerinin kesinliğini zayıflattığını ifade eder (*Annemle boşanacakları günlerde babam ölseydi, belki ben de onu nefretle değil aşkla anardım*) (Bıldırıcın 2002: 76).

3.2.2.2.5.1.4. *belki ...-AcAk, -Dir*

1. örnekteki gibi çoğunlukla olasılık ve tahmin anlam alanını kodlayan *belki* zarfı ile birlikte *-AcAk* eki kesinliğin en düşük derecesini işaretlemekle görevli hale gelmiştir. *-AcAk* ekinin bünyesinde barındırdığı olasılık anlamı *belki* gibi bir belirsizlik zarfı ile bir araya gelince uzak olasılığı işaretleyen kiplikler arasında yerini almıştır. 2. sözcüde yer alan *belki* zarfı ile birlikte bu kez *-Dir* ekinin kullanımı bir önceki örnekteki etkiyi ortaya çıkararak uzak olasılığı işaretlemiştir.

(1) *O da, belki oraya su seviyesinden pek az yüksek Sakarya'dan on adım geride, buğday ve pancar tarlalarının ortasındaki sular biriken, toprağı kara arazide sırtını topraktan dışarıya şişirerek yatacak, tek hatlı yorgun ve 1882'de yapılmış mahzun trenin sesini her an duyacak.* (ŞLA: 107)

(2) *Arap İhsan belki de yanılıyorumdur diyerek uyuyan yeğenin yorgan üzerindeki eline parmağıyla bastırdı. Hayır, yanılmıyordu. Adamın teni yumuşacıktı. Rüzgârın şişirdiği bir flok yelkenin halatını germeye kalksa, bu el kan revan içinde kalırdı. Ez kaza denize açıldığında ise yeğenin Marmara'dan çıkamayacağı kesindi. Çünkü korsan saldırısı karşısında elleri ayakları birbirine dolaşır, asla cenk edemezdi. Üstelik korkutucu bir görünüşü de yoktu. Utanmadan bıraktığı sakalında güve yeniği gibi boşluklar vardı.* (PKA: 20)

3.2.2.2.5.1.5. *diye ...-sA, -Ar/-Ir, -yor*

Diye edatı genel olasılığı işaretleyen kipliklerden biridir. Tek başına bu işlevine ilaveten *-sA, -Ar/-Ir, -yor* eki birlikte kullanımları sonucu uzak olasılık gibi düşük dereceli kesinlik yargısı ortaya çıkmaktadır. Dilencilerin kendilerine yapılacak olan bedduadan korkmaları üzerine *ya tutarsa diye* şeklindeki sözü sarf etmeleri okkalı olan bedduanın bir ihtimal gerçekleşebilir olmasından korkmalarından kaynaklanmaktadır.

(1) *O kadar kızdı, o kadar kızdı ki, korkuyla bakan Kostantiniye dilencilerine, “Ömrünüz âh edip vâh işitmekle geçsin, burnunuzun sümüğüne bereket olsun, mekânınızda baykuşlar banlasın, gömleğiniz alev olsun, her parçanız bir kurdun ağzında kalsın, Allah size uyuz versin de kaşınacak tırnak vermesin, kefeniniz kara bezden olsun, iki gözünüz bir delikten baksın, Sûr üflendiğinde hiçbiriniz duymasın” diye ezberindeki duaları okumaya başladı. Dilenciler bu beddualar ya tutarsa diye o kadar çok korktular ki, kendilerini affettirmek için o gün kazandıklarını yeni pirlere verdiler. Ancak domuz artık bir kez yenmişti, böylece, Bağdat’tan gelen bu dilencinin adı Hinzıryedi olarak kaldı. (PKA: 97)*

3.2.2.2.5.1.6. hiç olmazsa, en azından, bari, tek ...-sA, -A

Hiç olmazsa, en azından, bari, tek ...-sA, -A şeklinde kurulan kipsel birlikler düşük bir olasılığa göndermede bulunmakta diğer taraftan da dilek, istek de belirtmektedir.

(1) *Hiç olmazsa yüzüme bir gölseydin.*

(2) *Çocuklar en azından günde bir saat kitap okusalar.*

(3) *Bana gelmeyeydi de tek halimi soraydı.*

Ayrıca yukarıda belirtilen morfolojik-sözlüksel birimlerin yanı sıra aşağıdaki paragraflarda yer alan birlikler de cümlede uzak olasılık bildirmekle görevlidir. 4. ve 5. örneklerde yer alan *aksi halde ...kalacaksın, ola ki ...açılsaydı ...hatırlayacaktı* birlikleri varsayımlar üzerinden gerçeğe ulaşmanın çok gerilerde/uzakta olduğunu çağrıştırmaları bakımından uzak olasılık kiplikleri arasında da yer almalıdır. 4. sözcüde yanlış bir evlilik yapmak üzere olan Zülal’e uyarıda bulunan ve onun bu yanlış yoldan dönmesini isteyen Nejat’ın sözleri yer almaktadır. Nejat ona gerçekleri göstermeye çalışmaktadır. Bunu yaparken de olabilecek olası durumları gözler önüne serer. Bir ihtimal de olsa bunlar gerçekleşebilecek nitelikte durumlardır. 5. örnek ise

bir varsayım cümlesi olmakla birlikte bir önceki örnek cümlede olduğu gibi konuşur olası durumlara dikkat çekmek istemektedir. *Anahtarı çevirseydi, sola üç kez döndürseydi, kapak açılsaydı, Kufi yazılar parlamaya ve harflerini açık seçik belli etmeye razı gelseydi* gibi farklı başka durumlar ortaya çıkacaktı. Zaten konuşur *bütün bunlar olsaydı, olabilseydi* diyerek gerçekleşme olasılığının ne kadar düşük olduğunu vurgulamış oluyor.

(4) –*Belki söylemem doğru değil ama, şunu bil ki, sen bir uçurumun kenarında duruyorsun... Evlenmek üzere bulunduğun adam, sefih ve çapkının birisidir... Sen onun bütün kötü alışkanlıklarına yem olacaksın... Onu ıslah etmeye, yola getirmeye çalışacaksın... Bunu başarabilirsen ne mutlu!.. Aksi halde, bedbaht bir kadın, ömrünün sonuna kadar ihmale, ihanete kurban bir zavallı olup kalacaksın!..* (Smn: 111)

(5) *Ola ki bu sırta vakıf biri çıkıp da, sulardan, çoktan pas tutmuş anahtarı geri isteseydi, ve onu yuvasına oturtup üç kez sola döndürseydi, ve ağır mı ağır, bağı kırmızı kadifeyle kaplı kapak kendini koyverip sonuna kadar açılsaydı, ve okunaklığını çoktan yitirmiş Kufi yazılar kış günü güneş görmüş gibi parlamaya, harflerini açık seçik etmeye rıza gösterseydi.... yani olsaydı bütün bunlar, olabilseydi, işte o vakit sandık hatırlayacaktı. Hatırladığında kahrolacaktı. Derin derin iç geçirip, boynunu bükecekti.* (Pnh: 13)

3.2.2.2.5.1.7. bir daha ...mI

Aşağıdaki örnekte kullanılan *bir daha bulur muyuz* ifadesi konuşurun söylediğine kendisinin de çok fazla inanmadığını, bahsini ettiği fırsatı yakalama olasılığının düşük ve çok zor olduğunun anlaşılmasını sağlamaktadır. Söz konusu cümlede olasılık anlamı *bir daha ...mI* birliği ile sağlanmıştır. Aksan, *mI* soru ekinin genellikle, geniş zaman çekiminin yinelenmesiyle, oldukça güçlü bir olasılık belirtmek için kullanıldığını dile getirir (Aksan 1998: 204).

(1) *Uzanıp alınından, ensesinden öpüyorum. Cigara yakıyor.*
“*Sonra ne olacak? diye sormayacağım elbet. Ama ev konusunu bu*

kadar önemli saymanın ardında ne var? Süheylâ hanımı anlat biraz. Bir de, Büyükelçinin karısı farfara bir şeye benzemiyor, onu da merak ettim. Hoş, ötekini de... Yazık, bu fırsatı yarın bir daha bulur muyuz? Harcadın buradaki hatunların konuşmasını.” (NŞG: 95)

3.2.2.5.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Farklı türlerdeki işaretleyicilerin bir araya gelmesinin yanı sıra farklı söz dizimsel özellikler *kesinlik dışılığı yakınlığı* kodlaması bakımından dikkate değer örnekler oluşturmaktadır. Aşağıda yer alan örnekte -sA eki ve *da* bağlacı, art arda kullanılarak sözcüye *her halükarda, ne olursa olsun, zor da olsa, uzak ihtimal de olsa* gibi anlamlar katmaktadır.

(1) “Olmaz,” dedi Remzi Bey, “olmaz. Yıkılmışsa batmışsa da görmeliyim kasabayı, görmeli öyle geri dönmeliyim.” (TKK: 19)

3.2.2.5.3. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Uzak olasılık anlamının bazen zarfların söz dizimsel farklılıklarıyla verildiğini görmek mümkündür. Bu durumun, metin yaratıcısının üslup özelliği gibi görünse de uzak olasılık anlamını pekiştirmeye yaradığı görülmektedir. Aşağıdaki sözcüde hakkında konuşulan kişiye annesinin yüz vermemesinin sebebi, para isteyecek olma olasılığı olarak düşünülmektedir. Bu düşük bir ihtimaldir. *Belki para isteyecek diye yerine düşük de olsa para isteme ihtimaline karşılık* türünden bir cümle konduğunda ve sağlaması yapıldığında anlam net bir şekilde anlaşılacaktır.

(1) *Bütün bu insanlar akşamlara kadar hangi müspet işleri yaparak, hangi müspet neticeleri alarak uykularına, rüyalarına, karılarına, metreslerine, çocuklarına, analarına döndükleri zaman, o da evinin yolunu tutardı. Kapıyı çalardı. Anası yüz vermezdi, belki para isteyecek diye.* (ŞLA: 162)

3.2.2.5.4. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

-Abil-, -sA, -AcAk ekinin bazı zarflarla ve kiplik sözlerle bir arada kullanımı ve söz dizimsel olarak ufak farklılıklarla sözcüde kodlanması ile farklı türden işaretleyiciler, uzak olasılığı işaretleyebilmektedir. 1. örnekte kızının evlenmesini

istemeyen bir kadının bunu yapmaya çalıştığı takdirde zor da olsa kızını sevdiğinden ayırma olasılığından bahsedilmektedir. 2. örnekte ara söz olarak kullanılan *hiç değilse* kipliği cümleye *en azından, uzak da olsa bir ihtimal* gibi anlamlar katmaktadır. Mübadeleden dolayı sevdiğini uzak yerlere göndermek zorunda kalan Tacettin'in iç çekişmesinin anlatıldığı 3. örnekte Tacettin tarafından Patricia (karısı) ve Ali'den (oğlu) uzak kalmanın zorluğu iç konuşmayla dile getirilir. Onları göndermenin mümkün olamayacağını düşünen Tacettin, bir taraftan da bu durumun kaçınılmaz bir son olduğunu bilmektedir. Patricia ve Ali'yi göndermemenin imkânsıza yakın da olsa bir yolu olmalıdır. Konuşur bu durumu *Hayır, olamazdı! Mutlaka bir hal çaresi vardı. Olmalıydı...* sözleriyle dile getirmektedir. *mutlaka* zarfının ve bir önceki cümlede yer alan *-Abil-* ekinin uzak olasılığı işaretlediği görülmektedir.

(1) *Ne yapacağını, nasıl davranacağını bilemedi önce. Engellemeye kalksa başarabilirdi belki. Öylesine uysal, söz dinleyen bir kızdı Patricia. Ama gönlü razı olmadı. Saf, tertemiz, pırıl pırıl bir aşkın önüne set çekmek Omorfia gibi aşka âşık, ölüp gitmiş sevdiceğinin ardından hâlâ hasretini çeken, duyguları her daim mantığının önünde koşturmuş bir kadın için imkânsızdı. (Hsr: 38)*

(2) *Eren en delici, en dost bakışıyla bakıyor gözümün içine:*

“Senden dinlediklerimi vakti gelince mi anımsarım, vakti gelip geçtikten hemen sonra mı? Merak ediyorum. ‘Unutmamağa çalışacağım’ diyebilmek isterdim, ama...”

“Deme. Her şey, sırası gelince olur... Daha önce de söyledim sana. Senin yaşındayken bana böyle şeyler söyleyen bir dostum olmadı. Sen, hiç değilse, bunları daha önce işitmiş olacaksın.” (NŞG: 86)

(3) *Artin'in arkasından kara yaslar tutan Tacettin, canında can bildiği üç değerli varlığı; Ali'yi, Patricia'yı ve Aris'i gurbete, hem de ebediyen kaydıyla gönderebilir miydi?*

Hayır, olamazdı! Mutlaka bir hal çaresi vardı. Olmalıydı...
(Hsr: 98)

3.2.3. YAKIN OLASILIK KİPLİKLERİ

3.2.3.1. Yakın Olasılık Semantiği

Kesinliğin dereceleri sınıflandırmasında kesine yakın anlamsal kategori olan yakın olasılık semantiği, dilde birbirinden farklı ve çeşitli işaretler ile gösterilmektedir. Konuşurun, neredeyse kesine yaklaştığını bildirdiği bu semantik alanda ortaya konan bilgiler nispeten sağlam temellere dayanmaktadır. Fakat yine de konuşur tam, net ve kesin bilgiye ulaşmış sayılmaz. Bir yerlerde kesin olan bilgi durmaktadır; buna karşın konuşur kesine bir adım yakında sayılabilir. Yakın olasılıkta ortaya konan bilgilere ulaşmak veya bu bilgilerin sağlamasını yapmak uzak olasılığa oranla daha kolaydır. *Sınav kâğıdını gördüm. Büyük ihtimalle yüz alacak* diyen birinin sınavdan yüz puan alması konuşurun bakış açısına göre kesine yakındır; çünkü konuşur bahsi edilen kişinin kâğıdını görmüştür.

Yakın olasılık semantiği daha gerçekçi parametreler içermektedir. Bu bakımdan kesine yakın kabul edilmekte; içinde az da olsa şüphe veya belirsizlik barındırdığı için de olasılık dairesinde yer almaktadır. Yakın olasılık ifadeleri henüz gerçekleşmemişlik, belirsizlik, anlam bulanıklığı taşımaya rağmen gerçekleşme olasılığı en yüksek anlam alanı olarak kabul edilebilir.

Yakın olasılık kiplikleri plan ve tasarımlarda veya geleceğe yönelik ifadelerin aktarımında tercih edilen işaretleyicilerdir. Örneğin *Büyük ihtimalle avukat olacağım* diyen konuşur, avukat olma durumunun kesine yakınlığından bahsetmektedir. Hukuk fakültesini bitiren bir kişi için avukat olma olasılığı yüksektir; fakat olası başka durumlardan dolayı konuşur kararını değiştirebilir. Bu sözce için *büyük ihtimalle* zarfı ve *-AcAk* eki ile işaretlenen yakın olasılık Türkçede pek çok farklı kiplikle de kodlanmaktadır.

Aslan Demir, istek ifadelerinin de henüz gerçekleşmeyen; fakat çeşitli derecelerde gerçekleşme potansiyeli bulunan ifadeler olduğunu kabul etmektedir (Aslan Demir 2007: 3). Bu açıdan bakıldığında istek içeren yorumların da yakın

olasılık semantiği içinde değerlendirilmesi gerekmektedir: *Keşke bize gelsen; Yağmur başladı, içeri girelim.*

3.2.3.2. Yakın Olasılık İşaretleyicileri

3.2.3.2.1. Morfolojik Yakın Olasılık İşaretleyicileri

3.2.3.2.1.1. -Ar/-Ir

Cümlede tamamlanmamışlık, gerçekleşmemişlik bildirmesi halinde olasılık anlamı taşıyabilecek olan -Ar/-Ir eki yakın olasılık kiplikleri arasında sayılabilir. Bir sözcüde yakın olasılık semantiğini işaretleyen temel kipliklerden herhangi biri yer almıyorsa, konuşurlar arasında bazı bilgilerin daha önceden biliniyor olması gerekir. Ancak bu sayede -Ar/-Ir eki almış bir sözcenin olasılık ifade edip etmediği anlaşılabilir. *Seni gördüğüme sevinemem* sözcüsi ilk etapta, konuşurun sevinememiş olmasından başka bir anlam uyandırmamaktadır. Bu sözcenin olasılık ifade etmesi için ya farklı kiplikler içermesi ya da konuşurun duygu durumu ile ilgili ön bilgi vermesi gerekmektedir (ör. *Herhalde, o an için seni gördüğüme sevinemem* veya *Sınavım kötü geçti. Okulda karşılaşırsak seni gördüğüme sevinemem*). Düzenli olarak gerçekleşen fiillerin aktarımında tercih edilen -Ar/-Ir ekinin olasılık ifade eden sözcelerde de kullanıldığını dile getiren Göksel ve Kerslake'e göre -Ar/-Ir eki almış olasılık ifadeleri, geniş zamanla anlatılan kipsel durum kategorilerinden biri veya pek çoğunun içerisine girmektedir. Aynı zamanda bu ek *herhalde, belki* gibi kipsel zarflara da ihtiyaç duymaktadır (Göksel ve Kerslake 2005: 343, 346).

Bıldırın, -Ar/-Ir ekinin, genelleştirme yansıtan önermelerde nesnel kiplik; konuşurun öznel önermesini (ör. gelecek tahmini, niyet vs.) belirttiğindeyse öznel kiplik bildirdiğini ifade etmektedir (Bıldırın 2002: 59). *Belki yağmur yağar* örneğinde, havaya bakıp bulutları gören bir insanın bu sözü söylediği farz edilecek olunursa, havanın kapalı olmasından dolayı yağmur büyük olasılıkla yağacaktır; çünkü bu tarz bilgiler konuşur açısından deneyimlenmiştir. Tahmin anlamının da ağır bastığı örnekte konuşurun sözünden yakın olasılık anlamının çıkarılabilmesi bağlamsal değere göre değişiklik göstermektedir.

(1) *İnsanlar rüzgârın ardına düşüp giden evlerine burkularak baktılar. O gece çöp yolunun ağzındaki inşaatlardan birine sığındılar.*

Kadınlar çocuklarla bir köşeye çekildiler. Erkekler Güllü Baba'nın etrafını çevirdiler. Güllü Baba bir kederle elini alınına verdi. Uzun uzun kendini dinledi. Bastonunu yanağına dayayıp bir şeyler mırıldandı. Sonra yıkımcılar kondu kurdukları tepenin yerini unutuncaya kadar inşaatta yatıp kalkmalarını öğütledi.

“Çöpe sahip çıkar, konduları kurarız,” dedi. (BKÇ: 14)

(2) Daha o zamanlardan genç kadının bu yazı bir istisna gibi kabul ettiğine inanmıştı. Onda sonrası için, yalnız zamandan bir şeyler ümit eden bir hal seziyordu. Kendisine bir gün, “Bu yaz, bizimdir Mümtaz, her deliliği yaparız” demişti. Mümtaz'ın kafasında bu cümle Nuran'ı kaybetmek korkusu ile binbir kılığa girmişti. (Huz: 209)

3.2.3.2.1.2. -yor, -Dir, -DI

-yor⁶⁷ eki, yakın gelecekte gerçekleşmesi muhtemel durumları işaretleyen kiplikler arasındadır. Göksel ve Kerlake'e göre bu ek, zaman zaman gerçekleşen durumların ifade edilmesinde kullanılır: *Plastik parçalar zamanla aşınıyor* (Göksel 2005: 347). Aslında bu sözceyi, *Plastik parçalar zamanla aşınabiliyor* şeklinde de söylemek yanlış olmaz; çünkü sürekli belli bir harekete maruz kalan plastik maddeler, zaman geçtikçe yıpranabilmektedir. Bu durum kaçınılmaz bir son olarak görülebilir.

-yor ekinin planlanmış bir etkinliği ya da hazırlığı bildirdiğini belirten Bildircin şu örneği vermektedir: *Yarın İstanbul'a uçuyoruz* (Bildircin 2002: 58). Bybee ve diğerleri, şimdiki zaman ekinin geleceğe yönelik olasılık anlamı ifade ettiğini; Cinque ise -yor ekinin olasılık ve yeterlilik/izin arasında ortaya çıktığını söylemektedir (Bybee vd. 1994: 207; Cinque 2000: 4).

Dikkat! Televizyon düşüyor cümlesinde konuşur televizyonun yerinden dolayı tehlike altında olmasına dayanarak bir sonraki adımda televizyonun başına

⁶⁷ Şimdiki zaman kavramının -yor eki ile belirsiz olduğunu söyleyen Benzer, bu belirsizliğin öbür şimdiki zaman eklerinde (-mAktA, -mAdA), -yor ekine nazaran daha az olduğunu belirtmektedir. -yor ekinde zaman anlatımı kesikli şimdi, -mAktA ekinde sürekli şimdi, -mAdA ekinde ise aralıksız şimdiki yani en sınırlı şimdi biçiminde görünür (Benzer 2008: 81, 209).

gelebileceklerden dolayı duyduğu endişesini dile getirmektedir. Televizyon sallanıyor olmalı veya yeri pek doğru değil ki *düşüyor* diyerek düşme olasılığına vurgu yapılmaktadır. Yakın gelecekteki muhtemel durum aşağıdaki örnekte de *-yor* eki ile işaretlenmiştir.

(1) *COŞKUN: Oysa ben bu işi sevmeye başlamıştım. (Dalgın) Kendimi bazan öylesine kaptırıyorum ki, hayalimde yazdığım oyun bitiyor; bir tiyatronun patronu, oyunu âdetâ yalvararak elimizden alıyor, sen başrolü oynuyorsun, provalarda fikirlerimi büyük bir saygıyla dinliyorlar, her söylediğimi büyük bir titizlikle not ediyorlar, bana bir sekreter de vermişler, genç kız bana hayran, hafif de âşık, senden başka oyuncu tanımadığım için her rolü senin canlandırdiğini düşünüyorum...* (OY: 36)

Sargın'a göre konuşur, *-Dir* eki kullanarak ileri sürdüğü fikri kesinleştirmektedir; fakat verdiği bilgiye ilişkin olarak kişisel tutumunu yansıttığı için bu, konuşurun, verdiği bilgiden ne derece emin olduğunu yansıtmakta; ancak bilginin mutlaka doğru olduğunu göstermemektedir: *Bella Bartok tanınmış bir Macar bestecisidir. -DI* kiplik eki de konuşurun tanık olduğu bir olayı anlattığı için delile dayalı bilgi sunmaktadır. Delile dayalı bilginin inandırıcılığının, dolayısıyla güvenilirliğinin her zaman yüksek olduğu düşünülmektedir: *Yağız atlar kışnedi, meşin kırbaç şakladı...* (Sargın 2014: 377)

Özenen, *-Dir* ekinin Türkiye Türkçesinde hem fiillerdeki hem de isimlerdeki anlamı sıklıkla pekiştirme, zaman zaman da olasılığa bağlama işlevi gördüğünü söylemektedir. Ona göre bu işlev o kadar belirgindir ki, *Yanında para var mı?* sorusuna *Vardır* cevabını veren bir dil kullanıcısı ilk aşamada yadırganır. Ancak söz konusu cevap, *Kesinlikle (var)* veya *Herhalde (var)* anlamında kullanılıyorsa durum değişir. *-Dir* pekiştirme işlevi, resmî ve ciddi söylemler için de ayırıcı bir özellik olmalıdır. Çünkü siyasetçilerin büyük bir çoğunluğu, sözlerine olan inancı arttırma endişesiyle olsa gerek, konuşmalarında bu eki sık sık kullanmaktadırlar. Ayrıca Özenen'e göre *-Dir* eki fiile en azından *kesinlememe*, *olasılığa bağlamama* gibi sıradan durumlardan ayırarak bir sınıflama ve giderek bir soyutlama yapma olanağı sunmaktadır (Özenen 2010: 191, 194).

3.2.3.2.1.3. -AydI ...[(-Ar/-Ir, -Abil-, -AcAk)-DI]

Geçmişte istek bildiren bir morfolojik yapı olan -AydI eki olası durumlara da atıfta bulunmaktadır. Tabii bahsi edilen bu olasılık geçmişte söz konusu *durum veya olay gerçekleşmiş olsa ne olurdu*nun cevabını içermektedir. Ek artık istek anlamından sıyrılarak gerçekleşmemişlik bildiriyor olmasının yanında temel cümlenin yüklemine yer alan [(-Ar/-Ir, -Abil-, -AcAk)-DI] eklerin de yardımıyla olasılık anlamı bildirmektedir. Bağlamın da etkili olduğu sözceler çoğunlukla büyük olasılık, kesin olasılık ya da yakın olasılık anlamı taşımaktadır.

(1) “Ah Kemal, onu yanımıza çekebileydik o kadar faydalı bir eleman olurdu ki!”

“Dayımın Sultan’a sadakati tamdır, Mahir. Sultan’ın hata yaptığını bildiği halde ona ihanet etmek istemiyor.” (Ved: 35)

3.2.3.2.1.4. -Abil-

-Abil- ekinin olasılık bildirmedeki kuvvetli tutumu bağlama göre değişen yakın ya da uzak olasılık şeklinde farklılık göstermektedir. Bir durumun gerçekleşebilme olasılığı duruma göre ya kesine yakındır ya da kesinden uzaktadır. Aşağıdaki gibi bir sözcüde *uyandı* kelimesinin kullanılması olasılığının ne kadar güçlü olduğunu belirten konuşur, bu güçlü olasılık kadar büyük bir değere sahip bir başka olasılık olan *ayıldı* kelimesinin kullanılmasından da bahsetmektedir. Her iki olasılık da aynı değere sahiptir ve her birinin gerçekleşme olasılığı kesine çok yakındır.

(1) *Captain Gerald Jackson Read bu alışık olmadığı öğle uykusundan epeyce geç uyandı; burada uyandı yerine ayıldı da diyebiliriz. Çünkü, Captain Gerald Jackson Read üç saat önce lüzumundan fazla zengin, ağır ve içkili bir yemekten sonradır ki kendini yatağa güç atmış ve sızıp kalmıştı.* (SG: 11)

3.2.3.2.1.5. -AcAk

Tasarlama bildiren ifadeler yakın gelecekte gerçekleşme olasılığı taşıyan durumlara işaret eder. -AcAk ekinin yanı sıra, bağlamdan beslenen -yor ve -Ar/-Ir eki

de bünyesinde konuşurun gelecekle ilgili yapmayı planladığı tasarıları barındırmaktadır. Hayal kurma, kurgulama, varmış gibi farz etme durumlarının ifadesinde kullanılabilir olan yukarıdaki ekler (-AcAk, -yor, -Ar/-Ir) henüz gerçekleşmeyen fakat gerçekleşme olasılığı çok yüksek olasılıkları aktarmaya yardımcı olmaktadır. Palmer, -AcAk (will) ekinin muhtemelen olacak şeyleri belirtmek için kullanıldığını söylemektedir: *He'll be at home now* 'Şimdi evde olacak' (Palmer 1969: 112).

-AcAk eki, gereklilik ya da şart kipi eki gibi *ol-* yardımcı fiiline gelerek olasılık, tahmin ve çıkarımda bulunma gibi anlamlar ifade etmektedir. Özcan, gelecek zaman eki -AcAk'ın hem bilgi hem de hareket kipliğini belirtmede kullanıldığını söylemekte ve aşağıdaki örneği vermektedir (Özcan 2007: 221):

“– *Saat 9. John şimdi ofisinde olacak* 'It's nine o'clock. John will be in his Office now.'

– *Evet, ışıklar yanıyor. O zaman -büyük ihtimalle- ofisinde olmalı.* 'Yes, the lights are on, so he must be there.'”

Aşağıda yer alan -AcAk eki ile işaretlenmiş örnekler yakın olasılık anlamı taşımaktadır:

(1) *Sonra iki gün buluştukça hep hızlı yürüdüler, ikinci gün akşamüstü, pazara Mirgün'e gitmek için sözleştiler. Güler, cumartesi evden çıkmayacaktı. Anlıyordu: Ertesi gün huzuru kaçınsın diye evdekilere bir çeşit borç ödemeydi bu.* (AA: 89)

(2) *Patricia'nın hali hal değildi. Çok zayıflamıştı. Gözleri çukurlarına kaçmış, avurtları çökmüş, suratı kaşık kadar kalmıştı. Konuşmuyordu hiç. Büyük bir çöküntünün pençesinde, ruh gibi dolanıp duruyordu ortalıklarda. Hiçbir umudu ve beklentisi kalmayan insanların kapkara dünyasında geçiriyordu günlerini.*

Herkesinkinden daha ağırdı yarası. Omorfia'nın dediği gibi geçecekti bu günler... İyi ya da kötü, evleri de olacaktı, uğraşları da. Ama Patricia'nın yarası hiç mi hiç kapanmayacaktı. (Hsr: 159)

(3) — *Sağol küçük, dedi.*

Bardağını ağızına götürdü; yarısına dek içti içmedi, Naciye ablanın sesini duydu:

— *Yeter, diyordu. Su soğuk. Mideni üşüteceksin.* (AA: 112)

(4) Fabrika kapıcısına sigara ikram ettim, hiç yoktan fıkara beş kuruş sadaka verdim. Ordan vurdum bakkala, bakkaldan berbere. Yüzüm kazanırken sabırsızlanıyor, usturanın altında boyuna oynuyormuşum ki berber:

“Bir tarafınız kesilecek beyim”, dedi, “n’oluyorsunuz?”

“Sahi mi? Demek böyle bir ihtimal görüyorsunuz?” (AY: 95)

(5) Osmanlı’nın borcu gırtlaktaydı. Ahmet Reşat her Allah’ın günü bir başka alacaklıya hesap vermek zorunda kalıyordu. Bir yıl önceki mali yılın bütçe açığı, bu yıl iki misli artacağı işaretlerini vermişti. Cihan Harbi mağdurlarının uğradıklarını iddia ettikleri zararlarla, bu miktar çok yakında daha da yükselecekti. (Ved: 10)

3.2.3.2.1.6. -A, -sA

Yapayım, edeyim derken konuşur 1. tekil kişiyi kullanarak kendisine dair yapmayı planladığı durumları belirtir. 2. örnekte geçen -sA eki istek anlamından sıyrılarak hakkında konuşulan 3. şahısla ilgili beklentilerin aktarılması bakımından dikkate değerdir. Yapılması, edilmesi (*yapsa, etse* vs.) istenen işler gelecekte olabilme potansiyeli yüksek; konuşurla 3. şahıs arasındaki ilişkinin düzeyinden etkilenecek gerçekleşebilme durumunda olan işlerdir.

(1) Söyleyemedim a, “Hamama gittim” diye. Çorbama sarmısak koydurtmadım. Gezinti yaptım. Hava kararırken Maçka’ya vardım. Oralar da bir başka âlem... Dönüşte yedi sene daha mahalleden dışarı çıkmamaya karar verdim dedim, olmadı. Bu başımı döndüren, iki günlük hayattan şaşkına dönmüştüm. Bir ara ne düşündüm bilir misiniz? Şu bizim dükkânla evi satayım. O sazlı gazino yok mu hani, söz açtığım? Orada, dışarı siparişlerini gören kız vardı

ya -hani alını dar olanı- onu metres tutayım. Bir sene sonra da öleyim.

(ŞLA: 143)

(2) Uyanır gibi birden bir korkulu rüyadan,

–O içimden sevdiğim, benim olan dünyadan,

Bir ses bana: “Gel!” dese, ben o sesi işitsem;

–Kimsecikler duymadan bir kapı açıp gitsem! (OBY: 52)

3 numaralı örnekte geçen *Yani eğer yine tevkifat başladıysa, bize de gelirler* cümlesinin olasılık anlamı taşımasının -sA ...-Ir şeklinde formülize edilebilecek olan işaretleyicilerin kullanılması ile ilgisi bulunmaktadır. Kimi kaynaklarda şart cümlesi olarak geçen bu türden kuruluşlar temelinde olasılık anlamı barındırmaktadır. Cümlenin yakın olasılık anlamı taşıdığına anlaşılması için temel cümlenin başına *büyük ihtimalle* gibi bir zarf koyarak sağlaması yapılabilir: *Yani eğer yine tevkifat başladıysa, (büyük ihtimalle) bize de gelirler. Büyük ihtimalle* zarfının anlamı tam olarak sağlaması bu türden bir cümle kuruluşunun yakın olasılık ifadesi olduğunu kanıtlamaktadır. Aynı durum bir sonraki sözce için de geçerlilik taşımaktadır: *Biri bir şey soracak olursa (kesin/büyük ihtimalle/muhtemelen) ben konuşurum.* Bir sonraki örnekte yer alan -mAzsA ve -AcAk eki ile işaretlenen sözcede, konuşur, muhatabının bir haber ulaştırmak üzere gitmesini istediği konağa gitmemesi durumunda kendisinin kati suretle gideceğini anlatmaktadır. *Gitmezsen gideceğim* derken *senin gitmemen halinde büyük ihtimalle (kesin/kesine yakın) ben gideceğim* demek istemektedir. Aynı durum -mAzsA ...-Ir ekleri ile işaretlenen bir sonraki sözce için de geçerlidir.

(3) “Behice kızım, bak ne diyeceğim, Aret’in söyledikleri doğruysa... Yani eğer yine tevkifat başladıysa, bize de gelirler.”

“Niye gelsinler a canım! Bizim evde İttihatçı yok ki! Burada sultanın sadık kulları yaşıyor.”

“Öyle de, söyle bana kızım, böyle bir tehlike olursa ne yapalım?” (Ved: 91)

(4) “Ben de Kemal Beyimle gideyim, efendim.”

“Nedenmiş o?”

“İki kadın sanki çarşıya çıkmış gibi kol kola girer, yürürüz. Biri bir şey soracak olursa ben konuşurum, Kemal Bey hiç konuşmaz.”
(Ved: 95)

(5) “Sen gitmezsen, ben gideceğim.”

“Aaaa olmaz! Sokağa çıkamazsınız. Ateşiniz yeni düştü.”

“Ateşim önemli değil, asıl tehlike yakalanmamda. Yakalanırsam beni hapse atarlar.”

“Hapse girerseniz ölürsünüz. Ölmek mi istiyorsunuz?”

“İstemiyorum. Daha yapacak işlerim var. Ama bana yardım etmezsen gitmeye kalkarım, ya yakalanırım ya da üşütürüm. Her ikisi de ölümüne sebep olur.” (Ved: 38)

(6) Demir parmaklıklı bahçe kapısının üstündeki paslı tenekede yazılı numarayı okudu. Avukat, “—Bulamazsanız sorun,” demişti. “Bayan Naciye'nin küçük evi, deyin. Kime sorsanız gösterir.”
Arkasında bekleyen şoföre döndü. (AA: 95)

3.2.3.2.2. Sözlüksel Yakın Olasılık İşaretleyicileri

3.2.3.2.2.1. Kiplik Yüklemler

Kesin olmadığı veya henüz gerçekleşmediği halde kesine yakın, gerçekleşme olasılığı çok yüksek durumların ifadesinde kullanılan kiplik yüklemler aynı zamanda tahmin, çıkarım gibi diğer kipsel alanları da işaretleyebilmektedir. *Bil-*, *düşün-*, *emin ol-* gibi fiillerin (bk. 1. ve 2. örnek) yanı sıra *eminim*, *kuvvetle muhtemel*, *kesin*, *kesin gibi*, *muhakkak* vb. yüklemlenmiş zarflar da yakın olasılık ifade etmektedir. 3. örnekte yakın olasılık anlamı doğrudan *kuvvetle muhtemeldir* ifadesinden anlaşılmaktadır. 4. sözce konuşurun durumla ilgili tavrını yansıtmaktadır. İnanç ve inanç düzeyini aktaran *eminim* yüklemi konuşurun gerçekleşeceğinden emin olduğu bir duruma ithafen kullanılmıştır. 5.-8. örneklerde yüklemlenmiş zarflar

(*muhakkaktı, muhakkaktır, muhtemeldir, kesin*) konuşurun gerçeğe yakınlık anlamında, kesinliğe yakın gözüyle baktığını göstermektedir.

(1) *Tabağın bir yanına oturtulmuş limon sarısı enginar bana İstanbul kadar yakın gelmişti. Abdülgaffar kalamara “sol” diyordu, mercan balığına “ruji”. İki ucundan neredeyse iki kişinin tutması gereğince ağır balık tabağını merasim subayı tavrıyla getirmişti. Yüzünün ciddiyetinin gerisinde bir kahkaha saklı olduğunu biliyorum. Bu da Şark'ın özelliği. Hemence gülüvermek, hemence ağlayıvermek...*
(BBK: 104)

(2) *Yaşanan tatsız olaylar için anneni de, babanı da suçlamamalısn. İkisi de ellerinden geleni yapmaya çabaladılar. Olmadı. Mübadele kâbusuyla baş edebilmeleri imkânsızdı. Çevrelerinden yeterli yardımı ve desteği alamayınca da kaderlerine boyun eğmek zorunda kaldılar. Ama inanıyorum ki aralarındaki sevgi hükmünü sürdürdü. Birbirlerini unutmuş olduklarını asla düşünmüyorum.”* (Hsr: 338)

(3) *Babasını kurtarmak için bu garip ama renkli dünyaya dalan Bünyamin, kimseye farketmemeye çalışarak çevresini izliyor, o ana kadar tanıyamadığı bu âleme alışmaya çalışıyordu. Babası henüz gözüne çarpmamıştı. Ama onun lonca binasında olduğundan emindi. Bununla birlikte babasına yaklaşması pek kolay olacağı benzemiyordu. Çünkü eğer Zülfiyar hâlâ işin içindeyse, Uzun İhsan Efendi'nin izleniyor olması kuvvetle muhtemeldi. Fakat onun bu düşüncesi bir kuruntu da olabilirdi. O an kalkıp binada dolaşmayı ve babasının yerini tespit etmeyi düşündü.* (PKA: 110)

(4) *Bu sözler adamda ani bir fikir uyandırdı. Gözleri parlayarak:*

–Sana muhtaç olduğun gücü sağlayacak bir şey vereceğim, diye karşılık verdi. Bu, senin yürümek istediğin yoldan yürümüş birinin

hatıralarıdır. Onları okursan kararından severek döneceğinden eminim!.. (Smn: 19)

(5) Güntülü ona dikkatle baktığı zaman Selim'i olgun bir subaya değil, toy bir şaire benzetiyordu. Kadriye Kozanlı'nın herkesi neşeye boğan fıkralarına aldırış etmediği, daha doğrusu onları işitmediği muhakkaktı. (RA: 137)

(6) Tarihin yarı buçuk hakikate yaklaşan kısmı askeri tarih olduğu halde meydan savaşlarının bile meçhuliyet perdesi arkasından görüldüğü muhakkaktır. (RA: 83)

(7) Çok sert bir tavırla söylenen bu sözlere kadın yine kızmadı. Aynı sakın haliyle cevap verdi:

Edebiyat, hakikatlerin hayalle süslenmesidir. Bütün masallar ve destanlar gibi bunun da eski bir hakikati saklamış olması muhtemeldir... (RA: 13)

(8) İşte Raif. Nişanlım. Evleneceğim erkek. Hülyalı yeşil gözleri ile bakıyor bana. Yanında annesi Makbule Hanım. Gerçekten seviyor mu acaba beni Makbule Hanım? Bilemiyorum. Oğlunu çok sevdiği kesin. (FRS: 15)

Yukarıda bahsi geçen yüklemleşmiş isim ya da fiillerin yanı sıra *görün-* fiili ile bir araya gelen *büyük bir olasılık/ihtimal, kesine yakın (gibi/olarak), mümkün/olası (gibi) gibi* öbek halindeki veya basit olasılık bildiren zarflar da cümleye yüksek olabirlik anlamı katmaktadır:

(9) Evlerin yıkılması bana göre büyük bir olasılık olarak görünüyordu.

(10) İşe girmem kesin yakın gibi görünüyordu.

(11) *Senin sınavdan geçmen mümkün gibi görünüyor*⁶⁸.

3.2.3.2.2.2. Kiplik Zarflar

Belki, galiba, herhalde, kuşkusuz, şüphesiz, mutlaka, elbet (elbette), muhakkak, büyük ihtimalle/olasılıkla, kesinlikle, zahir, zere vb. zarflar konuşurun kuşkuyla yaklaştığı; fakat büyük oranda da gerçekleşeceğine inandığı durumları işaretlemekte kullanılan zarflar arasında yer almaktadır. Konuşurun güven düzeyinin yüksekliğini anlatan bu zarflar, Türkçede yakın olasılık anlatımlarında sıkça tercih edilmektedir.

Bıldırcın'a göre *herhalde* ve *belki*'nin nötr anlamlarının aksine *galiba* zarfı öznel bir anlama sahiptir. Bu özellik, kendisi hakkında yargı belirten konuşuru göstermektedir: *Galiba nankörüm. Galiba*, özneliğin yüksek bir derecesini belirtir ve böylece bilgi değil konuşurun inanç temeline dayanan yargıları işaretler (Bıldırcın 2002: 83).

Örneğin aşağıdaki ilk (1 numaralı) cümlede *belki* zarfı ile sevdiği kızın evinde ailesiyle birlikte kalmak zorunda olan bir gencin neden o evde uzun süre kaldıklarını izah etmeye çalışması yer almaktadır. Aslında bir yandan da tahmin yürüten genç bu durumu babasının askerlik yapmasına dayandırmaktadır. Kendisi de bu bilgiden emin olmadığı için *Belki babam ikinci kez askerlik yapıyordu da ondan* cümlesini kurarak olma olasılığı yüksek bir duruma atıfta bulunur. Diğer tüm örneklerde yakın olasılık bildiren zarfların kullanıldığı cümleler yer almaktadır:

(1) *Uzun bir misafirlik geçirdik sizde o yaz. Nedenini doğru dürüst söyleyemem. Belki babam ikinci kez askerlik yapıyordu da ondan.* (SGT: 96)

(2) *Bir yanda sıcaklar... Bir yanda da ufaktan ufaktan yaygınlaşmaya başlayan seçim dalgalanmaları...*

Kız olsun, erkek olsun; mesleksiz kara yığınlar içinden kentlere kaymış bireylerin en büyük tutkuları nedir?

⁶⁸ *Mümkün/olası (gibi) görün-* yapısı olumsuzlandığında (*mümkün/olası (gibi) görünme-*) anlam değişikliğine uğrayarak uzak olasılık, gerçekleşmemeye yakınlık, belirsizlik bildirir hale gelmekte; konuşurun bilgisel düzeyinin düştüğünü göstermektedir.

Hiç kuşkusuz zengin olup sınıf atlamak... Büyükkada'da çamlar içinde pisinli lüks bir villa, kaptanlı bir tekne vs... (BDV)

(3) *Annemin anlattığı ve bir kuşluk zamanında başlayan yangınla öğleye varmadan kül olan evi görmedim. Hiç önemi yok, kendim kuruverdim yeniden. O evde bir sevdaya sırdaşlık edecek pek çok yer bulunuyordu. Cennete açılan kapılar, cehenneme açılan kapılar, yalnız girişi çıkışı olan karanlık kiler ve mutfaklar, apaydınlık erkân odaları, sırat köprüsü gibi geçitlerle birbirinden ayrılan -yahut bağlanan- birinci ve ikinci katın daireleri, ara kat merdivenleri, merdiven altları, mazgal deliği gibi dar, ama derin pencereler, cihannüma pencereler, kullanılan ama geceleri ayakların çekildiği ve kullanılmayan, eşyalarının üstleri örtülü odalar; bir sürü sıkışacak, sıkıştırılacak gizli yerler, yüklükler, sayısız kapı arkaları gibi gözden uzak bir yerden oluşuyor orası. Bitmez tükenmez işler buyuruyorlardı sana kuşkusuz, ama bırak duymak istemediğin için duymamış olmayı, istesen bile duyamayacağın yerlerde birlikte olabiliyordunuz. (SGT: 104)*

Elbette; kesinlikle ve mutlaka'nın olmadığı kadar, kesin dışı anlamı kesinliğin yüksek bir derecesine çevirir: Bu kadar ilgi ve ikram elbette onları da memnun etmiştir (Bıldırcın 2002: 114).

(4) *Şinasi Halil Bey, düşündükçe dalgınlaşıyor ve dalgınlaştıkça ne düşüneceğini şaşırıyordu. Onun böyle derin düşüncelere daldığını görünce Güzide sıkıldı, kızdı:*

Ben anlamıyorum ki, dedi. Bu zamanda metresi olmayan var mı? Niçin erkekler böyle oluyorlar?

Nasıl oluyorlar, diye Şinasi Bey sordu.

Öyle ya, bir mektupla kadınlarınız sizi şaşkına çeviriyorlar.

Hiç değil, neye şaşkına döneyim? Ben başka şey düşünüyorum.

Bu oyunu elbette birisi bana oynadı.

Hangi oyunu?

Bu oyunu, Saide bu mektubu yazamaz. (MA: 182)

Sargın, *kesinlikle* ve *mutlaka*'nın en yüksek güvenilirlik derecesi gösteren, yaygın kiplik belirteçleri arasında yer aldığını belirtmektedir. *Büyük ihtimalle/büyük olasılıkla* zarf öbekleri ise daha düşük bir güvenilirlik derecesini göstermektedir (Sargın 2014: 376).

(5) *Vurdumduymazlığı kesinlikle olası kılan, tersine duyarlılığı çoğaltan ama gene de birbirimiz dışındaki ilişki ve davranışlarımızı bir garip yüzeyselliğe indirgeyen bir mutluluk bulutu sarmıştı ikimizi. (BDA: 126)*

(6) *Sözlerini tamamlayan Can, işte böyle Baş komiserim, Malik Amca'nın Şam yolunda yaşadığı deneyim bu, dercesine bakıyor.*

“Ya sen” diyorum, “sen inanıyor musun Malik'e?”

Hiç duraksamadan yanıtıyor:

“Malik Amca'nın yalan söylediğini sanmıyorum. O bir sahtekâr değil. Anlattıklarını sahiden de görmüş olabilir. Ama onun gördüklerinin gerçek olduğuna inanmıyorum. Daha doğrusu inanmam için bir neden yok. Büyük olasılıkla Daniel Dayımın söyledikleri doğru. Yani Malik Amca'nın başına güneş geçti ya da hastalandı. Zaten düşüp bayılmış. (Kvm: 165)

(7) *Soluk kandil ışığında, Omorfia'nın yanaklarında parlayan inci misali gözyaşlarını ancak o zaman fark edebildi Aris. Büyük bir ihtimalle orada bulunan hiç kimse de fark etmemişti. İşveyle, cilveyle çiftetellinin hakkını veren etine dolgun, güzeller güzeli bir kadının bedeni dururken yüzüne bakmak kimin aklına gelirdi Tacettin'den başka? (Hsr: 28)*

(8) *Hiçbir şey sormadı Despina, ne oldu ne bitti diyerek kurcalamadı Tacettin'in derdini, dokunmadı suskunluğuna. Anlatacaklarını Aris'e saklıyordu besbelli. Onları bir an önce baş*

başa bırakmanın telaşıyla, üst üste dizilmiş şiltelerden birini çaktı, yer yatağı hazırladı odanın köşesinde. İçi sızladı çarşafı sererken. Büyük bir ihtimalle Tacettin, bu evdeki son misafirleriydi. (Hsr: 111)

(9) *Mehmed Efendi'nin heyecan ve aceleyle kaytanlarını çözdüğü ilk deri ciltbent, at cambazlarının taşıdıkları çantalara benziyordu ve içinden bazı parşömenler çıkmıştı. Bunlar M.S. 70 yılında Kudüs yağmalanırken şehri terk etmek zorunda kalan ilk dönem Hıristiyan rahiplerinin büyük küpler içine koydukları tomarlara benziyorlardı ve Mehmed Efendi'nin bilmediği bir alfabe ile yazılmışlardı. “Herhalde” dedi içinden, “Bu kör kütüphaneci yanlış sandıktaki ciltleri alıp getirdi. Yahut sırayı bir eksik saydı.” (BÖİ: 2)*

(10) *Doktor,*

“Hiçbir yanlışlık olmadı. Her şey yolunda. Ama bir insanın yaratılması da kolay bir şey değil. Bunu böyle çarçabuk, sıradan bir şeymiş gibi karşılamanızı istemiyorum. Yeni doğan birisi, bir erkek olabilir, bir dişi olabilir, özürlü olabilir. Velhasıl her şey olabilir. Öyle değil mi?” dedi.

Makbule Hanım,

“Dünyaya yeni gelen biri yaşlı olamaz!” diye bağırdı.

“Bu yeni yaratılan Mehmet Ali değil galiba!” (FRS: 37)

Yukarıdaki örneklerdeki gibi *belki*, *herhalde*, *galiba* vb. zarfların yanı sıra çoğunlukla kesinlik ifadelerinde kullanılan; fakat büyük olasılık bildirirken de tercih edilen *kesinlikle* ve *mutlaka* zarflarına da yakın olasılık anlatımlarında sıkça rastlanmaktadır. *Kesinlikle* zarfının konuşurun önerme içeriğini öznel olarak değerlendirme işaretleyicisi olarak değerlendiren Ruhi, diğer taraftan *mutlaka*'nın sosyofiziksel dünya içindeki güçlerden doğan kuvvetlendirme önermeleri için uygun olduğunu ve konuşurun durum değerlendirmesinin ne olabileceği ile ilgili olmadığını savunmaktadır. Öznel değerlendirme ile çatışma içindedir. Ruhi'ye göre *kesinlikle*

kipliği ön tahminde ve konuşurun iddiasını güçlü kılmak için kullanılmaktadır (Ruhi 2002: 21, 22).

Genellikle ağızlarda veya günlük dilde rastlanan *zahir*, *zere* gibi zarfların *açıkça*, *net bir şekilde*, *anlaşılır bir şekilde*, *açıkça görülmektedir ki* gibi zarfların ve sözlerin anlam alanlarına yakınlığı dikkat çekmektedir. Aşağıdaki örnekte şube reisinin hanımı, Ayşe Hanım'a kıyamet gününün nasıl olacağını sormaktadır. Köprü'nün sallantısını kıyametin kopmasına benzeten Ayşe Hanım *zahir* diyerek karşılık vermektedir. *Zahir* sözünden de anlaşılacağı üzere Ayşe Hanım'ın köprü'nün sallanışını kıyametin kopmasına benzettiği açıktır ve konuşur bu duygusunu *zahir* zarfını kullanarak karşı tarafa iletir.

(11) *Demin o ellerimle tutup sallamaya çalıştığım köprü başında bu kıyamete bakan şube reisinin hanımı ile rastıklı taze durmuşlar, bu dehşetli manzarayı seyrediyorlardı. Şube reisinin tombul hanımı;*

–Allahım, kıyamet günü de mi böyle olacak, a Ayşe Hanım? dedi.

Ayşe Hanım düşünceli;

–Zahir... diye mırıldandı. (ŞLA: 22)

Belki, galiba, herhalde, büyük ihtimalle, muhtemelen gibi sık kullanılan zarfların yanı sıra *bilemedin/bilemediniz* kelimesinin de cümlede zarf olarak kullanıldığında kiplik görevinde olduğu görülmektedir. Aynı zamanda tahmini de barındıran bu zarf konuşurun yakın bir olasılıktan bahsettiği durumlarda kullanılmaktadır. *Bilemedin/bilemediniz* zarfı cümleye *en fazla, olmadı, büyük ihtimalle* gibi anlamlar katmaktadır.

(12) *Üç bilemedin dört gün içinde bu iş bitecek.*

Ayrıca *mutlaka ve mutlaka, kesinlikle ve kesinlikle, er geç, eninde sonunda* gibi öbek şeklinde kurulmuş zarfların kesinlik bildirmelerinin yanı sıra yakın olasılık bildirdikleri de görülmektedir. Bu zarflar konuşurun bilgisinin kesinliğin yüksek bir derecesini işaretlemekte ve güven düzeyinin fazlaca olduğunu göstermektedir. 15.

örnekte yer alan *mümkünse hiç* öbek halinde kurulmuş kesine yakınlığı belirten zarflar arasındadır.

(13) *Mutlaka ve mutlaka bu işi o yaptı.*

(14) *Eninde sonunda bu işi yapanı bulurum.*

(15) *Beyefendi, vaziyeti biliyorsunuz, şimdilik kabil değil; hanımefendiye arzı tazimat ederim. Bana birkaç gün daha mühlet versinler. O bizim mal sahibimiz değil, velinimetimiz oldu. İnşallah on beş gün sonra uğrarlarsa hem teşerrüf etmiş oluruz, hem de bir parça şey takdim ederim, diye işi müphemle bağlar; fakat genç adam kapıdan çıkarken, yaptığı vadin büyüklüğünden ürkmüş gibi sesi titreyerek; on beş günde de kabil olur mu bilmem ki... diyerek tekrar söze başlar ve *mümkünse hiç* gelmesin, hiçbiriniz gelmeyin, ne diye geleceksiniz sanki! Bu çürük binada, bu acayip kafeste oturduğum yetmiyormuş gibi, bir de size para mı vereceğim diyemediği için, daha iyisi aybaşına doğru, hatta gelecek ayın ortasında teşrif buyursunlar... ricasıyla, bu mülakatı gerilere, çok uzak zamana atmağa çalışırdı.*
(Huz: 11)

3.2.3.2.2.3 Kiplik Bağlaçlar

Birinci derecede kesin dışılığı ve tereddütü kodlayan *ya...ya (da)*, *yahut (da)*, *veya, da* gibi bağlaçlar yakın olasılık anlatımlarında da kullanılabilir. Bahsi geçen bu bağlaçlar konuşurun güçlü iki olasılıktan bahsettiği durumlarda devreye girmektedir. Bağlacın sağında ve solunda kalan önermelerin gerçekleşebilme değerleri birbirine yakın hatta eşit düzeydedir. Sözcenin geneline bakıldığında kesin dışılık hâkim olmasına rağmen cümleler ayrı ayrı değerlendirildiğinde her iki önermenin de gerçeğe ya da kesine yakın konumda oldukları dikkat çekmektedir. *Ya Ahmet ya da Ali başkan olacak* türünden bir sözcede yalnızca iki olasılık vardır: 1. Ahmet başkan olacak, 2. Ali başkan olacak. Üçüncü olasılık ise gerçek dışıdır; dolayısıyla değerlendirme dışında kalmaktadır. Bu bilgiye dayanarak Ahmet'in ya da Ali'nin başkan olma olasılıkları yarı yarıyadır. Sözcenin genelinde mevcut olan kesin

dışılık anlamları cümleler gerçek dünyada tek tek ele alındığında yakın olasılık anlamına doğru kayma eğilimi göstermektedir. Her iki cümle kendi içinde yakın olasılık taşıyan önermelerdir. Aşağıdaki yakın olasılığın bahsi geçen bağlaçlarla kodlandığı başka örnekler de yer almaktadır:

(1) *Mümtaz, gece ilerledikçe havada, hala kıştan bir şeyin bulunduğunu sezer gibiydi. Garip bir üşüme hissiyle içine büzüldü.*

Kışın Boğaz başka türlü güzel oluyor, dedi. Garip bir yalnızlığı var...

Ama, siz pek tahammül edemiyorsunuz.

Edemiyorum. Buna tahammül etmek için ya bulunduğu yere adamakıllı kök salmalı, yahut da hayatı çok zengin olmalı. Yani kafi derecede yaşamış olmalı. Halbuki ben... (Huz: 116)

(2) *Trenden yorgun indiler. Gidecekleri kasaba çok mu uzaktaydı? Soracak bir kimseyi aradı bu ıssız istasyonda. Bavullarını, yataklarını, kapkacağı, sandıkları, masaları, sandalyaları istasyon yapısının önündeki yaşlı bir ceviz ağacının altına yığımlardı. Hanım bir düz taşın üstüne sekilenmiş örgüsünü örmeğe başlamıştı bile. Huyuydu, ya fırsat bulunca hemen uyur ya da örgüsünü örerd. (TKK: 9)*

(3) *Mahalle gene ne olsa mahalledir. Benim dükkân yanabilir, aç da kalabilirim. Ama bana öyle gelir ki, şu öğleleri limonlu terbiyeli işkembe çorbasını içtiğim işkembeci beni ölünceye kadar besleyecek. (ŞLA: 141)*

(4) *Malta açıklarını geçtik ama her ne olursa olsun, Akdeniz'de yelken açan her gemi bir potansiyel tehlikedir ve bir geminin kimliği belirlendiğinde zaten ya iş işten geçmiş olur, ya yakın temas ile rampa ateşinde konuşulan dil imdada yetişip gemi serbest bırakılır. (BÖİ: 200)*

Aşağıdaki örnekte yer alan *ister ...ister* şeklinde geçen işaretleyici, *ya ...ya* veya *hem ...hem* türünden bağlaçla formülize edilen bir başka yakın olasılık işaretleyicisine benzemektedir. Her iki durumdan birinin gerçekleşme olasılığı kesindir ve neredeyse başka bir olasılık bulunmamaktadır.

(5) *Bir minibüs geldi durdu önlerinde, içinden patırtı gürültüyle dört erkek iki kadın indi. Kadınların ikisi hiç durmadan bağıryordular. Ne dedikleri anlaşılmıyordu. Erkeklerden ikisi şoförle yardımcısıydı. Şoför de yardımcısı da çok uzun saçlıydı. Saçları kirli, omuzlarına dökülüyordu, vıcık vıcık yağa girmiş çıkmış.*

“Gidemem” diyordu şoför. “Alın bavullarınızı. Ben buraya kadar kestim. Dünyayı verseniz bana gidemem.”

“Gidersin,” diye bağıryordular yolcular hep bir ağızdan. “Biz buradan öte neyle gideceğiz? Yaya mı?”

“Neyle giderseniz gidin,” diyordu şoför. “Bana ne. Ben karışmam. İster yayan, ister uçarak, ister ellerinizin üstünde. Bana ne. Bana burdan öte yok.” (TKK: 41)

3.2.3.2.2.4. Kiplik Edatlar

Diye edatı, olduğu/olabileceği düşünülen ve sonuçta da büyük ihtimalle gerçekleşen/gerçekleşecek durumların anlatıldığı ifadelerde kullanılan kipliklerden biridir. *Diye* zarfının, kullanıldığı cümlede *olma ihtimaline karşılık, büyük olasılıkla, muhtemelen* gibi zarfların yerini tuttuğu gözlenmektedir.

(1) *Muhasebedeki mümeyyiz -bu mümeyyiz lâfi da sinirime dokunuyor- yani müstakbel kocam şimdi ne yapıyor acaba? Babam kararımızda onu haberdar etti mi? Bana bu izdivaç o kadar rüya geliyor ki, şimdi söz verdiğime hiç keder etmiyorum. İçimde “olmıyacak!” diye inatçı bir ses var. Olmıyacak, bu izdivaç olmıyacak, ya babam vazgeçecek, ya ben başka bir koca bulacağım, yahut muhasebedeki mümeyyiz ölecek... Ne bileyim ben... Her halde bir şeyler... (Gen: 12)*

(2) Onlar, şimdi karşısında oturmakta olan Cezayirli din kardeşleri, hiçbir husumet beslemedikleri Osmanlı kardeşleriyle, Fransızların menfaatleri için savaşmaya getirilmişlerdi. Oysa, bu savaştan kendi paylarına acıdan başka hiçbir şey düşmeyecekti. Ölecek, yaralanacak, kolsuz, bacaksız kalacaklardı. Niçin? Oransızlar daha zengin olsun, daha iyi yaşasınlar diye. (Ved: 263)

(3) İşte mahalleliler Kevser ninenin üstüne basa basa verdiği bu tavsiyelere pek de gönül rızası göstermeden uymaya gayret ediyorlardı. Gerçi boğazlarına düşkün olanların zaman zaman nefislerine hâkim olamayarak kendi mizaçlarına hiç de uygun olmayan yemeklere dadandıkları da oluyordu. Oluyordu olmasına da, Kevser ninenin kulağına gider diye ödleri koptuğundan, lokmaları boğazlarına diziliyordu. (Pnh: 184)

(4) Ertesi gün erkenden eve geldiğimde, güler yüzle karşıladı beni zayıf olanı. Hatta, tam çalışma odasının girişine -kapının dışına tabii- ayakta yorulmayayım diye bir tabure koymuştu. Soğuk bir ilgiyle beni oturttu, gitti ilerde beni de gözetleyebileceği bir köşeye oturdu. (AEÇ: 30)

Hele edatı cümleye şaşkınlık, tehdit gibi anlamlar katmaktadır: *Bak hele bana ne diyor!* (Balcı 2003: 13). Bunun yanı sıra konuşurun olası bir duruma dikkat çekmesi söz konusu olduğunda veya karşı tarafı olası bir durum hakkında uyardığında/tehdit ettiğinde bu dilsel ögenin kullanıldığı görülmektedir. Konuşur karşısındakini olacaklar/olabilecekler hakkında uarmaktadır: *Hele bir gitsin, neler yapacağım ona.*

3.2.3.2.2.5. Kiplik Sözler/Söz Grupları

Morfolojik veya sözlüksel olarak belirli bir grupta yer alamayacak niteliğe sahip olan kiplik sözler birden fazla kelimenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Tek başına belirli bir anlam alanını işaretlemeyen bu sözler içinde buldukları sözcede

bir değer kazanmaktadır. *Ne olursa olsun, neden olmasın, nasıl olsa, Allah'ın izniyle, su götürmez bir gerçek olmalı, neredeyse, mümkün olsa gerek* ve daha pek çok birliğin söylem içinde yakın olasılığı kodladıkları söylenebilir. Bu sözler yardımıyla konuşur ilgili konu hakkındaki inancını ve güvenini yansıtabilmektedir. Kesinlik düzeyine yakın olan durumları işaretleyen yukarıdaki kiplikler kimi zaman konuşurun kendi gücü dışındaki bir başka gücün (Tanrı, ikinci veya üçüncü şahıslar gibi) varlığına olan kuvvetli inancını yansıtmaktadır. Kimi zaman da konuşur durumun gerçekleşmesine kesin gözüyle bakmaktadır.

Örneğin aşağıda yer alan 1. cümledeki *ne olursa olsun* sözü konuşurun kararlılığını göstermektedir. *Ne pahasına olursa olsun/ne şartta olursa olsun/her ne koşulda olursa olsun/eninde sonunda/kesinlikle* şeklinde yorumlanabilecek veya bu söz ve zarflarla da karşılanabilecek bir anlam alanına sahip olan bu kipsel işaretleyici henüz gerçekleşmeyen bir duruma atıfta bulunduğu için kesinlik değil kesine yakın, yani yakın olasılık semantiği içinde yer almalıdır. Diğer örneklerde de yakın olasılığı işaretleyen farklı kiplik sözler yer almaktadır:

(1) *Hâlbuki Bedri Bey, kızlarının yalnız mahzûn olmalarına değil, mesrûr olmamalarına da tahammül edemiyecek kadar tâziz ediyordu. Buraya gelince kendi kendine hayret etti. Onların ikisini birden ilâhî bir sevinç ile boynuna sarılıp: "Ah mersi babacığım..." diye fıkradatacak bir fırsat çıkmıştı, o hâlâ miskin düşüncelerle tereddüt ediyordu, öyle mi?*

Kendine, hodperestliğine lânet etti. "Ne olursa olsun, alacağım..." diye söylendi. Ama kendisi parasız kalacak, birkaç gün hiçbir şey yemeden açacına gezmeye mecbur olacaktı: "Adam sende, ne olur?" diye omuz silkti, onların birini bir dizine, öbürünü öbür dizine oturtup gözlerinde parlak meserret ve şükran dalgasıyla bahtiyar olmak varken, başka neyin ehemmiyeti olurdu?... (PG: 66)

(2) *Bende İhsan'ın tesiri büyüktür. Asıl hocam odur. Onun sayesinde o kadar az yorulduğum ki... İhsan'ın en güzel tarafı, insan için yolları kısaltmayı bilmesidir.*

O söyledikçe Nuran'ın, İhsan'ı tanımak arzusu artıyordu:

Öyle ise bir gidip görelim, yahut Emirgan'a çağıralım. Zaten seni tanımalarını istiyorum. Doğrusunu istersen, biraz geciktik. Ben ağabeyim diyorum, İhsan babam sayılır.

Nuran bir müddet düşündü, sonra karar verdi:

Vazgeç, dedi. Bu yaşta nişanlı olarak takdim edilmek hoşuma gitmiyor. Nasıl olsa görürüz, her halde onu da Macide'yi de çok seveceğimi biliyorum. (Huz: 187)

(3) Babası için pişirilen ve konu komşuya dağıtılan helvayı, halasının bütün ısrarlarına rağmen ağzına koymamıştı. Halası ise olan biteni uzaktan uzağa gözlüyor ve içten içe ondan ürküyordu. Kızın bu garip hallerini kimi zaman çocukluğuna, kimi zaman da anasının seneler evvel kaçıp gitmesinin, babasının yakın zamanda vefat etmesinin çocuk yüreğinde açtığı derin yaralara veriyordu. Kızın ilacının zaman olduğuna inanıyor, sabredip beklemeyi yeğliyordu. Zamanla ıslah olurdu elbet, durulurdu taşkınlığı. Nasıl olsa, herkes gibi muhakkak ki onun da yüreğinde taşıdığı fazilet, zamanla usul usul açığa çıkar; habis huylarını önüne katıp kovalardı. O günler gelene kadar, alnının yazısı kara olan bu küçük kız şefkat ve merhamet görmeliydi ki, insanlara itimad etmeyi öğrenebilsin. (Pnh: 178)

(4) Cihan Harbi'nin sonunda, Osmanlı'nın savaşı kaybetmekte olduğu anlaşılınca, İttihatçılar şehrin muhtemel işgaline karşı pek çok ambara silah ve cephanelik depolamışlardı. Haliç'teki Karaağaç ambarında da beş yüz sandık cephane olduğu biliniyordu. Anadolu'daki Yunan işgalini durdurmak için şimdi bu sandıklara ihtiyaç hasıl olmuştu. Allah'ın izniyle bu gece cephaneyi Anadolu'ya nakledeceklerdi. Korkulacak bir durum yoktu, çünkü Karaağaç cephaneliğinin ambar memuru Nazmi Bey, teşkilatın adamlarındandı ve bu gece yapılacak baskından haberdardı. (Ved: 311)

(5) Üstelik delikanlıyı ikide bir dürtüp lokmasını boğazına düğümlüyor, kahvaltısını bir an önce bitirmesini, yoksa teşkilata geç kalacaklarını söyleyip duruyordu. Kendisine yeni bir oyunun hazırlandığı ve bunu sahiciymiş gibi gösterecek süslerin ve ayrıntıların da artık tamamlandığı su götürmez bir gerçek olmalıydı. (PKA: 173)

(6) Pinhan'ı buraya getiriş sebebi, onu evvela bol bol içirip, sonra da boy uzatma oyununa dâhil ederek sırrını açmasını sağlamak iken, kendi dili çözülmüş ve Nakşî Nigâr'ı sayıklamaya başlamıştı. Pinhan'sa artık onu dinlemiyordu. Arada bir şarabı dudaklarına götürüp, o buruk tatla dudaklarını ıslatmakla yetinmesine rağmen, testi testi şarabı devirmiş gibi dönüyordu başı. Öyle ki ayağa kalksa yürüyebileceğinden dahi emin değildi. Her şeyi görüyor ama hiçbir şey hissetmiyordu. Sabah aklına takılan suali hatırladı; görüp de bir parçası olmamak mümkün mü? Mümkün olsa gerek; zira, işte bu ateşoğlanı bunu her nasılsa başarıyordu. Hem buradaydı, bu kalabalığın, uğultunun ortasında; hem de uzaklardaydı. Gözle görülüyor ama elle tutulmuyordu. Ne kimseler ona değiyordu, ne de o başkalarına. Bir suret gibiydi. (Pnh: 159)

3.2.3.2.2.6. Kiplik Kelimeler

Olasılık kelimesi, Türkçede *ihtimal* kelimesi ile eş anlamlı olarak birbirinin yerine kullanılmaktadır. İngilizcede *yüksek olasılıklı* (probability) anlatan kavram ile *düşük olasılıklı* (possibility) anlatan kavram farklıdır. Türkçe bu ayrıma girmez; fakat çeşitli sıfatlarla (*uzak, yakın, düşük, yüksek* gibi) aradaki farkı ortaya koymaya çalışır. Türkçe kökenli *olasılık* kelimesi ve Arapça kökenli *ihtimal* kelimesi sözcüde aynı yerde ve anlamda kullanılabilir. Aşağıdaki 1 numaralı örnekte yer alan *olasılık* kelimesinin yüksek olasılığı işaretlediğini söylemek mümkündür. İçsel özelliklerin dile getirildiği örnekte kendisini çok iyi tanıyan konuşur, kendiyle çatışma ve savaşıma durumunun fazla olduğunu bildiği halde bu olasılığı atlattığını ifade

etmektedir. 2 numaralı örnekte ise *bulunması ihtimali* tamlaması kullanılarak olasılık bildiren bir kelime tercih edilmiştir.

(1) *Şair huzursuzlandı. Ne oluyordu? Eleştirmen fark etmedi, çevirmen dikkat kesildi. Ne oluyordu? Şair hemen gönlünün inancına sımsıkı sarıldı ve içinin hiç ısınmadığı öbür olasılığı zihninden kovdu. Öğretmen, kocasına dönemezdi, çünkü onun kadınıydı! Anne etkilenmeden izliyordu masanın çevresinde kuş yavruları gibi uçmayı deneyen duyguları, içi rahattı, çatışma olasılığı atlatılmış, memleket sevgisi bu kez de baskın çıkmıştı. (Uçu: 61)*

(2) *Üstelik içi rahat değildi, kafası ikiye, hatta üçe bölünmüştü. Bir Mümtaz, belki en mühimi, talihten en çok korkan, düşüncesini gizlemeğe en fazla çalışanı; orada, evde hastanın başı ucunda, onun dalan gözlerine, kuruyan dudaklarına, inip çıkan göğsüne bakıyordu. Öbürü Nuran'ın şu dakikada bulunması ihtimali olan İstanbul'un her köşesinde onunla beraber olabilmek için parçalanıyordu; sanki her rüzgara kendisini parça parça dağıtıyordu. Bir üçüncü Mümtaz demin tramvayı durduran kıt'anın peşine takılmış, bilinmeze, talihin haşin cilvelerine doğru yürüyordu. (Huz: 46)*

3.2.3.2.3. Söz Dizimsel Yakın Olasılık İşaretleyicileri

Konuşurun ilgili durum hakkında yorum yaparken yansıttığı tahminin yanı sıra söz dizimsel unsurlardan yararlanarak olası durumları anlattığı görülmektedir. Bu çalışmada söz dizimsel unsurlardan kastedilen eksilteli cümleler⁶⁹, tekrarlı yapılar, *ki* veya *da* bağlacının sözün anlamına etki ettiği durumlardır.

Yakın olasılığın kanıtlanabilmesi için konuşur kimi zaman görsel, işitsel vb. türden verileri kullanabilmektedir. Aşağıda yer alan 1. örnekte konuşur, Bahman Mansuri'nin kendisine verilen ücretten memnun olmadığını düşünmektedir. Konuşur bu bilgisini muhtemelen Bahman Mansuri'yi gözlemleyerek elde etmiş olmalıdır.

⁶⁹ Balcı, eksilteli cümlelere *tümcemsiler* dediği kelime türleri içinde yer vermektedir. *Ne yemek istiyorsun? –Kebab.* örneği üzerinden açıklama yapan Balcı, *Kebab* cevabının tek başına cümle değeri taşıdığını söylemektedir. Tümcemsiler eksilteli cümlelerin öğeleri değildir; anlamsal açıdan bir cümlenin yerini alırlar; onu olumlular ya da olumsuzlar (Balcı 2003: 10).

Metin üreticisi, *hiç memnun olmamıştı* demekle yetinmeyerek *ki* bağlacını eklediği cümlelerin olasılık anlamı taşımasına katkı sağlamıştır.

(1) *Dualar bitmişti fakat ölmekle olan, insana can çekişirken bile hayaller gösteren birkaç damla kutsal hum suyunu yutamadığı gibi ne tövbe duasına katılabırmış, ne de bunu yalnız başına söyleyebilmişti. Rahip bunu hiç hayra yormadı. Kendisine verilen ücretten de hiç memnun olmamıştı ki kapıya yöneldiyse de çıkmasına fırsat kalmadan geri döndü. Bahman Mansurî ölmüştü.* (NA: 173)

(2) *İhsan, onu görünce sevindi. Yüzü gene kırmızıydı. Göğsü ağır ağır kalkıp iniyordu, Mümtaz, onu sabah ışığında olduğundan çok zayıf buldu, uzayan tıraşı yüzüne garip bir ifade veriyordu. Sanki, Ben, İhsan olmaktan çıkıyorum. Yakında herhangi bir şey veyahut bir hiç olacağım. Ona hazırlanıyorum! der gibi bir hali vardı.*

Hasta eliyle müphem bir işaret yaptı.

Mümtaz yatağa eğilerek:

Daha gazeteleri okumadım. Zannetmem ki korkulacak bir şey olsun... dedi. (Huz: 16)

3.2.3.2.4. Söyleme Dayalı Yakın Olasılık İşaretleyicileri

İma ve sezdirme yoluyla ya da yarım bırakılmış cümlelerin zihinsel olarak tamamlanmaya bırakılması şeklinde de yakın olasılık semantiği işaretlenebilir. Aşağıdaki örneklerde cevabı aslında büyük ihtimalle bilinen bir soru konuşur tarafından karşı tarafa iletilmektedir. Cevabı aslında bilinen; fakat yine de karşı tarafın dikkatini çekmek veya durumu sorgulamasını sağlamak amacıyla soru sorma yöntemi yakın olasılık ifadelerinde de tercih edilebilir. Örneğin aşağıdaki gibi bir cümlede *hangi İstanbullu bindiği vapurda kimlerin bulunup bulunmadığını merak etmez?* diyen konuşur cevabın *büyük ihtimalle herkes bilir* şeklinde olduğunu bilmektedir. Konuşurun soru sorma şeklinden ve bağlamdan anlaşılan yakın olasılık anlamı soru sorma üzerinden gerçekleştirilmiştir. 2 ve 3 numaralı örneklerde kullanılan *niçin olmasın* ve *neden olmasın* soru cümleleri, cevabı aslında karşı taraftan beklenmeyen bir anlam içermektedir. Bu sorular yöneltirken soruyu soran

kişi sorunun cevabının *büyük ihtimalle evet* olduğunu bilmektedir. Aslında *neden/niçin olmasın* derken (*tabiki*) *olabilir* gibi bir başka olasılık (yüksek olasılık) ifadesi olan cevabı devamında istemektedir.

(1) *İşte Mümtaz; hayatını baştan aşağı değiştirecek olan kadını bu şartlar içinde, böyle bir yalnızlıkta tanımıştı. Mümtaz alt salonda karanlığa gömülmektense, biraz rahatsız olacağını bile bile yukarıda oturmayı tercih ederdi. Fakat hangi İstanbullu bindiği vapurda kimlerin bulunup bulunmadığını merak etmez? Hele yersiz kalmak tehlikesi yoksa.* (Huz: 74)

(2) *Köşkü gezsek mi? Bunu İclal istemişti, hazır buraya gelmişken...*

Bu akşam saatinde?..

Niçin olmasın. Hem daha akşam değil ki... Burası kuytu, bize öyle geliyor. Daha saat altı yok. Sonra konuştuğumuz şeyler. Kolay değil, hemen hemen bir haftadır kimseyi görmedim. İçimde çok şey birikti. (Huz: 126)

(3) *“Gelinini bu eve getirmeye ne dersin?”*

Bir anda yelkenleri suya indiriverdi Fatiş Hatun. Hacı Ali Bey’in latife olsun diye söylediği sözleri ciddiye almıştı. Heyecanlı bir sesle sordu:

“Tacettin kabul eder mi dersin?”

Hacı Ali Bey karısının davranışlarındaki yumuşamanın üstüne gitme kararındaydı. Onu en azından şimdilik oyalayabilecek güçlü bir koz geçmişti eline. İyi kullanmalıydı bu fırsatı.

“Neden olmasın?” diye güldü. “Böylesi seni daha çok memnun etmez mi?” (Hsr: 235)

3.2.3.2.5. Birden Fazla Birlik Kuran Yakın Olasılık İşaretleyicileri

3.2.3.2.5.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

3.2.3.2.5.1.1. -mİş olmalı/olmalı, -mİş olacak, -mİş olmaya

Geleneksel dil bilgisi kitaplarında⁷⁰ gereklilik kipi eki olarak geçen *-mAll* eki⁷¹ *ol-* fiili ile bir araya geldiğinde olasılık anlamı bildirme işlevine sahip olur. Bu birliktelik yalnızca olasılık değil aynı zamanda tahmin ve çıkarım ifadelerinde de kullanılmaktadır. Konuşurun durumla ilgili bilgi düzeyinin derecesini belli etmesi açısından diğer olasılık kiplikleri arasında yerini alan bu birlik, *-mİş* eki almış bir fiilden hemen sonra geldiğinde de olasılık anlamı taşıdığı görülmektedir: *Ayşe gelmiş olmalı*. Böyle bir cümlede konuşurun Ayşe'nin geldiğine dair bazı gözlemleri veya tahminleri olduğu açıktır. Konuşur, henüz Ayşe'nin geldiğini görmemiştir; fakat onun geldiğine dair bazı sinyaller aldığı için de Ayşe'nin gelmesi durumu olasılık dâhilindedir. Bazı cümlelerde *-mİş olmalı* yapısının yanı sıra *olmalı* kelimesi tek başına da kullanılmaktadır: *Bu Ayşe olmalı, Resmin sahibi ünlü birisi olmalı*.

Aşağıdaki örnek cümleler *büyümüş olmalı, açmış olmalı, karıştırmış olmalıydı, öğrenmiş olmalı, olmalıydılar* şeklinde geçen kiplikleri konuşurun hakkında söz söylediği duruma dair değerlendirmesini göstermektedir. Aynı zamanda tahminsel anlama da sahip olan örneklerde konuşur yüksek olasılık dairesinde yer alan olasılıkları belirtmektedir.

(1) *Yoksulluktan kurtulacağın umuduyla —ya, evlenirken böyle bir umudun vardı— yüzünü görmeden razı olduğun Sabit Enişte çalışmak zorunda kalınca, güvence isteğin büyümiş olmalı. Yaşadığın günlerin hiçbir anlam taşıyamaması, bundan olsa gerektir. Borç harç edip iki bileziğini satıp bir dana alman o yüzden. Dana büyüyüp süt veren bir inek olana kadar ne yürek çarpıntılarını geçirdin. Bir çay bardağı süt çaldığı için kızını dövdün, gördüm Şadiye Hala. (SGT: 101)*

⁷⁰ Bilgegil (2009: 262), Gencan (2007: 332), Demircan (2005: 109).

⁷¹ Palmer, Türkçede karşılığı *-mAll* olarak verilebilecek olan *should* yardımcı fiilinin, bir sonuç ve yakın kesinlik bildirdiğini söylemektedir (Palmer 1969: 119).

(2) *Pencerelerin önüne geldiğimizde eğilerek, binanın arkasına kayıyoruz. Evet, yanılmamışım. Arkadaki küçük bahçeden içeri açılan kapının camı kırık. Cengiz önce camı kırmış, sonra elini sokup kapıyı açmış olmalı.* (Kvm: 333)

(3) *Az sonra gelen mumcubaşı eve girdiğinde ilk işi cesedin bir Müslümana ait olup olmadığını öğrenmek oldu. Bunun için cesedin çakşırını indirdiğinde cinsel organın sünnet derisinin yerinde olduğunu görüp öfkesi yatıştı. Kutsal kitabından dualar okuyan Kubelik'e bakılırsa, bu basit bir cenaze vakasıydı. Merhum, onun yakın bir arkadaşıydı. Kendisinin ağır bir çuval taşıdığını ileri süren yeniçeri de onu başka biriyle karıştırmış olmalıydı. Sonunda mumcubaşı, cenazeye saygıdan ötürü adamlarıyla çekip gitti.* (PKA: 28)

(4) *Çoğumuz, tasarladıklarını yapamadan, bitirmeden öleceğini, tasarlamaktan gene de vazgeçilemediğini öğrenmiş olmalı; başkalarına bakmış, bakarak bir şeyler öğrenmişse. Kimimizse dar vakte...* (NŞG: 42)

(5) *Ahmet Reşat yerinden kalkıp odanın içinde gerinerek dolaştı. Yatak odasına çıkmaya kalksa karısını uyandıracaktı. Kızları da hâlâ uykuda olmalıydılar.* (Ved: 10)

Benzer'in kesinlik kipliği olarak belirttiği *-miş* eki ile *olacak* kelimesinin oluşturduğu birlik, aslında kesinden ziyade yüksek bir olasılığa atıf yapması bakımından yakın olasılık işaretleyicileri arasında yerini almıştır.

Yarın 12'de tren kalkmış olacak örneğini veren Benzer'e göre bu kullanımda vaka ya da durumun henüz başlayıp başlamadığı önemli değildir ve esas amaç vaka ya da durumun henüz bitmemiş olmasıdır (Benzer 2008: 198):

(6) *Saat 8'de ödevimi bitirmiş olacağım.*

7. örnekte kendisi için çok önemli olan ve değerli bilgilerini not ettiği anı defterini kaybeden başkahraman, Nazilli pazarı civarında Selami abisi ile karşılaşır. Selami abisi onun defteri kaybettiğini farkederek nerede kaybetmiş olabileceğine dair yardımcı olmaya çalışır, akıl yürütür. Ona, defteri Nazilli pazarı gibi kalabalık bir yerde düşürmüş olma olasılığını hatırlatır. Bu, kesine ya da gerçeğe daha yakın olan bir olasılıktır. Sözcenin üreticisi bu durumu *-miş olmayasın* söz grubu ile vermektedir.

(7) *Selami Abi dürtüyordu beni. Dalmışım. Baktım Nazilli pazarının oralardayım. Hava kararmış, herkes evine gitmiş. Işıklar yanıyor, balkonlarda hazırlanan sofralar, kadınların bir içeri bir dışarı koşuşturmaları, geceye karşı sigarasını tellendiren erkekler göze çarpıyordu.*

“Birini mi arıyorsun sen buralarda?” diye sordu Selami Abi.

“Kaybettiğim bir şeyi arıyorum.”

“Ne kaybettin?”

“Bir anı defteri...”

“Allah Allah,” dedi Selami Abi. “Nasıl kaybettin defteri? Kalabalıkta düşürmüş olmayasın?”

“Bilmiyorum” dedim. “Çalındı sanıyorum. Ben pazardaki kalabalığın içindeyken çantamdan alınmış.” (FRS: 155)

3.2.3.2.5.1.2. sıfat+gibi, -miş gibi

Gibi edatı yaklaşıklık, eşite yakınlık, benzerlik anlamlarını taşımaktadır. *Senin gibisi yok bu dünyada* diyen bir konuşur için *sen* diye hitap ettiği kişiye benzer başka bir kişinin var olup olmaması söz konusudur. *Sen*'e benzer, *sen*'e yakın olan bir kişi *sen gibi* ile ifade edilmiştir. Fiillerin veya kesinlik derecelerini işaretleyen sıfatların ardından gelen *gibi* edatı (*gelecekmiş gibi, yapacakmış gibi; kesin gibi, olası gibi, mümkün gibi*) metin içinde yaklaşıklık, gerçekleşmeye yakınlık anlamları bildirmektedir. *Gelecekmiş gibi duruyor* derken kişinin gelme olasılığının daha yüksek olduğuna işaret edilmektedir. Bu sözü söyleyen konuşur, geleceğini düşündüğü kişinin tavırlarından yola çıkarak böyle bir yorumda bulunmaktadır. Bu kişinin gelme yüzdesi gelmeme yüzdesinden daha yüksektir. Sözce içindeki bu

anlamı büyük oranda *gibi* edatı vermektedir. 1. örnekte geçen *Kötü bir şey yapacakmış gibi baktı* cümlesi bu sözü söyleyen konuşurun, hakkında konuştuğu kişinin kötü bir davranışta bulunacağını anlatmaktadır. Bu cümle, ardından gelebilecek olan *hareketleri bunu gösteriyordu* gibi bir cümleyle uyumlu olduğundan konuşurun algısının/hislerinin ne derece gerçeğe/kesine yakın olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim ilerleyen cümlenin *şakaklarında birkaç damarın seğirdiğini gördüm* şeklinde olması konuşurun sözcesinde ne derece haklı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

(1) “Neden, diye sormak yasak mı?” demiştim son gece. “Yasak!” demişti o da. “Neden?” dedim. *Kötü bir şey yapacakmış gibi baktı. Ölecekmiş, öldürecekmiş gibi.* “Yani neden yasak diye soruyorum,” dedim. *Bakmadı bu sefer, şakaklarında birkaç damarın seğirdiğini gördüm. Epey sonra, sakinleştikten, gideceğini ve benim tepki göstermemeyi kabul ettiğimi sandıktan epey sonra, çok sıradan bir şey söylercesine.* “Pek fazla bekleme beni,” dedi. “Gençsin güzelsin bulursun başka birini.” *Ben ağlamaya başlayınca bunu söylediğinde de pişman oldu; ama söyledi bir kere.* (Sav: 109)

(2) *Dünya nimetlerine gösterdiği bu aşırı düşkünlük başlangıçta onu bir hayli gözden düşürdü, ama sonraki günlerde ne bir dilim ekmek, ne de bir maşrapa su istedi. Bu tutumu otuz dokuzuncu güne kadar sürdü. Hatta kilise yetkilileri onun sağlığından endişeye düştüler. Fakat Vardapet halini hatırlayan soranlara gayet sıhhatli bir sesle cevap veriyordu. Müsabakayı onun kazandığı kesin gibiydi. Din adamları gözlerinde ilahi yaşlarla, “Yeni bir ermişimiz oldu” diyorlardı.* (PKA: 52)

3.2.3.2.5.1.3. nasıl olsa (nasılsa) ...-AcAk(-tIr/-tI)

Kesine yakınlığı işaretleyen kipliklerden biri de *nasıl olsa (nasılsa)* söz grubu ile birlikte kullanılan -AcAk (-tIr,-tI) ekidir. İfadeye *eninde sonunda, kesin olarak* anlamları katan bu birlik bahsi edilen durumun büyük oranda gerçekleşeceğinin ön görüldüğünü bildirmektedir.

(1) “Ah, sevgili pederimin hemen şimdi burada, bizlerle olmasını ne kadar çok isterdim,” diye atıldı Behice, “kızları aylardır görmedi. Leman’ı çocuk bırakmıştı, geldiğinde genç kız bulacak. Birden boy attı ve gelişiverdi, Leman.”

“Ada’ya geçerken nasıl olsa gelecektir.” (Ved: 89)

(2) “Bir kuş bile uçmuyor. Sahi Remzi biz buraya indik ineli hiçbir canlı gördük mü? Bir kuş, bir böcek, bir kurbağa, bir sinek... Ne tuhaf, ikimizden başka hiçbir canlı yok.”

“Yok,” diye iç geçirdi Remzi Tavdemir. “Şu koskocaman asfaltı yapmışlar, kimse geçmesin diye mi?”

Melek Hanım lokmasıyla avurdunu şişirmiş:

“Nasıl olsa bir gelen olacak. Nasıl olsa soluk alan bir canlı göreceğiz, er ya da geç. Onun için şu eşyaları oraya, cevizlerin altına götürelim.” (TKK: 32)

(3) Mahir’in rahatsızlığı ise başka nedenlerden kaynaklanıyordu. Birkaç gün önce, Behice’nin ricası üzerine, Reşat Bey’den karısını muayene etmiş olduğunu saklamak zorunda kalmıştı. Yetmezmiş gibi, şimdi de Kemal’in konaktan ayrılarak örgüte katılmak için yapmış olduğu plandan dayısının haberi olmadığını anlıyor ve eski bir dostun arkasından iş çeviriyor olmaktan utanıyordu.

Reşat Bey’i kendi saflarına çekmek mümkün olmamıştı. O, Sultan’ın er geç İngilizlere güvenmekle hata ettiğini anlayacağına halâ inanıyordu. Beklediği gün nasılsa pek yakında gelecekti. (Ved: 185)

3.2.3.2.5.1.4. bir (kere) daha ...-mAz

Bir (kere) daha ...-mAz birliği, konuşurun olay veya durumla ilgili yorumunun kesine yakınlık derecesinde olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi, *Bu fırsat bir daha elime geçmez* cümlesi konuşurun birtakım deneyimlere dayanarak tiyatro yazma ve bu şekilde insanlara ulaşma fırsatının eline

bir daha geçmeyeceğini düşündüğünü göstermektedir. (*Büyük ihtimalle*) *bu fırsat bir daha elime geçmez* şeklinde sağlaması yapılabilecek olan cümlenin yakın olasılık bildirdiği açıktır. Konuşurun geleceğe dair bir tahminde bulunduğunu ve bu tahmininin de büyük oranda doğru çıkabileceğini söylemek mümkündür.

(1) *SAFFET (darılmış gibi): Dinlemiyoruz. (Coşkunu yerine oturtmak ister.) Coşkun Bey, yeter artık...*

COŞKUN: Yetmez. Bu fırsat bir daha elime geçmez. Bu fırsatı ben bile kendime bir daha vermem. Ey sevgili milletim, kendimde bu cesareti bulmak için dünya kadar içkiyi, çok kısa bir süre içinde içmiş bulunuyorum. (OY: 52)

(2) “*Bizim sokağın başında hâlâ askerler vardı ben gelirken. Biz yine Ziya Paşaların köşküne dönelim. Onlara bir kere daha gelmezler. Orada bekleyelim, eve iyice karanlık basınca döneriz.*” (Ved: 116)

3.2.3.2.5.1.5. kesinlikle/mutlaka/muhakkak (ki)/elbet (elbette), zahir ...-Dİr, -Ar/-Ir, -Dİ, -AcAk(-tİ/-tİr), -mİş(-tİ), -yor(-DUR)

Kesinlik işaretleyicileri arasında sayılabilecek olan *kesinlikle, muhakkak, mutlaka, elbette, zahir* gibi zarflar bazı zaman ekleri ile bir araya gelince olasılık bildirmektedir. Bu noktada, *-Ar/-Ir, -Dİ, -AcAk(-tİ/-tİr), -mİş(-tİ), -yor(-DUR)* eklerinin ve *-Dİr* ekinin bünyesinde taşıdıkları olasılık bildirebilme işlevinin etkisi büyüktür. Bahsi geçen zarflarla eklerin bir arada kullanılmasıyla ortaya çıkan kiplikler olasılık bildirme görevlerinden başka ikincil düzeyde tahmin ve çıkarım da ifade etmektedir. Yani aynı işaretleyiciler birden fazla anlam alanını gösterebilmektedir. Örneğin 1 numaralı paragrafta *Bu muhakkak Adile'nin işi olacaktı* cümlesinde kullanılan *muhakkak* zarfı ve *-acaktı* eki konuşurun, Nuran'ın eski kocasıyla arasını yapmaya çalışan Adile Hanım'la ilgili yorumundaki olasılığı işaretlemektedir. Konuşur (Nuran) için *Bu iş olsa olsa Adile Hanım'ın başının altından çıkmış olacaktı* şeklindedir. Zaten Nuran, Adile Hanım'ın Mümtaz'ı sevmediğini bilmektedir. Bu bilgilere sahip olan Nuran durumla ilgili böyle bir değerlendirmede bulunabilir ve olası bir duruma işaret edebilirdi. Diğer tüm

örneklerde de zarfların çeşitli eklerle gerçekleşen birleşimleriyle yakın olasılık anlamı ortaya konmuştur:

(1) *Sözlerinin beyhude olduğunu biliyordu. Mümtaz da onlardandı. Bu talihiydi. Herkes biçare bir kadının omuzlarına yükleniyordu. Daha dün Fahir'den bir mektup almıştı. Sensiz yaşamak çok güç... İster misin herşeyin üstünden geçelim. Kendimize yeni bir hayat yapalım. Çocuğumuzun etrafında! Bu muhakkak Adile'nin işi olacaktı. Kim bilir Fahir'in kıskançlık damarlarını nasıl kudurtmuştu.* (Huz: 218)

(2) *Kapı tekrar çalındı. Mümtaz:*

Emin Bey'dir, muhakkak. Diye yerinden fırladı. (Huz: 256)

(3) *Çocukların hepsi gülbüz ve güzeldi. Fakat, üstleri başları perişandı. Bir zamanlar Hekimoğlu Ali Paşa'nın konağı bulunan bir mahallede bu hayat döküntüsü evler, bu fakir kıyafet, bu türkü ona garip düşünceler veriyordu. Nuran, çocukluğunda bu oyunu muhakkak oynamıştı. Ondan evvel annesi, annesinin annesi de aynı türküyü söylemişler ve aynı oyunu oynamışlardı.* (Huz: 20)

(4) *Nuran tarikatleri çok merak ediyor, fakat ikisi de mistik yaratılıştta olmadıklarından üzerinde durmuyorlardı. Bir gün istediği zaman takındığı o çocuk tavrıyla:*

Ben o zamanlar gelseydim... muhakkak Celveti olurdum, dedi. (Huz: 169)

(5) *Muhakkak ki çok mesuttular. Zihinlerinin çok aksi istikametlerde gizli çalışmalarına rağmen yaşadıkları ana kendilerini bırakmak hoşlarına gidiyordu. Mümtaz, aşklarının Allah'a ve başka bir yere giden en kısa yol olduğundan şüpheliydi.* (Huz: 182)

(6) Birdenbire Sabih'lere gitmek, orada hepsini beraber bulmak arzusuna kapıldı. Çağrılmadığı bir eğlencenin ortasında onları görmek istiyordu. Bu gece Nuran orada olmalıydı ve şüphesiz Suat da beraberdi. Onları hepsini bir arada görmek bu anda en büyük ihtiyacı olmuştu. (Huz: 312)

(7) Bütün aşk hikâyelerinin en unutulmaz ve heyecan verici sahnesi, sevenin sevgiliye ilk baktığı andır şüphesiz. Daha doğrusu, onun yüzünü ilk gördüğü vakit. (KA: 12)

(8) “Genel kaptanın gözüne görünme!”

“Niye?”

“Bin beş yüzü kaybettin, puan hesabıyla ikinciliğe düştük senin yüzünden.”

Hasan Hüseyin araya girmişti.

“Serseri, dedi, bayılacak ne vardı sanki?”

Şaka yapıyordu şüphesiz. İkisi de koluma girdiler, elbiselerim koltuğumda tortop, arabaya bindik. Hasan Hüseyin bir doktor adresi verdi. (AY: 17)

(9) Evden memnundular. Nuran'ın becerikliliği sayesinde oldukça ucuz düşmüştü. Evi döşerlerken Mümtaz İstanbul'a bir zaman ne kadar çok ecnebi eşyası geldiğini anladı. Hemen her koltukçu dükkânında her nevi üsluptan mobilya vardı. Mümtaz Nuran'la onların arasında dolaşırken İstanbul'da değişen zevk ve hayat standartlarını düşünüyordu.

“–Hiç şüphesiz kafamız da böyledir.” (Huz: 213)

(10) Hiç şüphesiz ben gözlerimin sana bakmasını dahi kiskanırım. Öylesine ki sana doğru bakmak isteyince, gözlerimi yere çeviririm. (KA: 53)

(11) *Konumuza dönelim: Bazı mutasavvıflara göre saç çokluk ve taayyünat olarak alınır. Bu durumda, daha önce anlattığımız vahdet'in karşısında bir kesreti temsil eder. Saç nasıl sevgilinin aydınlık ve nurlu yüzünü örterse, kesret ve taayyünler de Cemal'in üstünü örter, saliki didardan uzaklaştırır. Bulutlar arasındaki mehtap yahut iki gece arasındaki gündüz gibi. Buna göre nur her vakit olduğu yerde durmaktadır, illa ki gözler onu görmez olabilir. Gözlerin onu görmemesi demek, nurun perdelenmesi demektir ki, bu da ya sâlikin kendi kalbindeki kapalılık yahut da dışarıdan onun gözü önüne çekilen perdedir. (KA: 91)*

(12) *Baştan beri hiç ses etmeden ana oğlun atışmalarını dinleyen Hacı Ali Bey araya girme gereği hissetti.*

Her zamanki olgun ve uzlaştırıcı tavrıyla, “Endişe etme hanım” dedi. “İşe yeni başladı, hele bir alışsın, evlenmeye de sıra gelecek elbet.” (Hsr: 33)

(14) *O gece hiç uyuyamadım. Kıvrandım durdum. Ben ki yıllardır sarraflık mesleğine hiç itibar etmemiş, babam Ohannes ustanın maharetine dudak bükmüş idim, şimdi kalkıp bir yüzük yapacaktım. Hem de ne yüzük... Aklımı başıma devşirmekten başka çarem yoktu. Ertesi sabah erkenden babamı uyandırıp dükkânı açma vaktinin geldiğini söyledim. Baba oğul, benim inadım yüzünden sabahın kör karanlığında yollara düştük. İhtiyar neden böyle durduk yere gayrete geldiğimi bilemezdi elbet, şaşırды ama tek kelime etmedi. Anacığım endişeyle, ağbim Dikran da buruk bir tebessümle arkamdan bakmaktaydılar. (Pnh: 42)*

(15) *İhtiyar adam, kamburunu çıkarır gibi eğilip dışarıdan yaklaşmakta olan ayak seslerine kulak kabarttı. “Zaman azalıyor, senden emaneti istediklerinde uygunsuz kişilere teslim etme. Sen onları tanırısın elbet.” dedi fısıldayarak. Adam birden değişmiş, başka*

birisi oluvermişti sanki. Sesi kısılmış gibiydi. Hareketleri dünkü kütüphaneciye benzemiyordu. Alnından terler boşanıyor, elleri titriyordu. (BÖİ: 8)

(16) Nevres'in kokuları hafızasına istifleme dışında pek tuhaf ve kimselerin bilmediği bir kabiliyeti daha vardı: gözleri. Bu onun küçük sırıydı. Bir tek sulara açtığı sırrı. Nevres gözleriyle türlü türlü oyunlar oynardı. Bir keresinde kendini sınamak için gözlerini perdenin kıvrımlarına mıhlamış; ve epey bir müddet ter döktükten sonra nihayet perdenin ucunu tutuşturmayı başarmıştı. Gerçi küçük bir kıvılcımdı, ama olsun varsın. Kıvılcımlardan yangınlar çıkartacağı günler de gelecekti elbet. (Pnh: 104)

*(17) Elbette inanmamışındır,
Öldü diye duydunsa beni;
Sevenlere kurşun işlemez. (OBY: 99)*

(18) İhsan'ın annesi, Arife Hanım'ı hem sever, hem de çenesine tahammül edemezdi. Arife Hanım'ın ikameti evde uzadıkça, ta çocukluğundan beri tanıdığı o keskin hiddet çoğalır, büyürdü. Nihayet, tam kıvamına gelince otomobil ısmarlanır, Arife Hanım nereye gidileceğini bilmeden yola çıkarılır, evvela Üsküdar iskelesinde ihtiyar emektar, Güle güle Arifeciğim... Ben, seni gene çağürtürüm olmaz mı? diye bırakılır, ondan sonra doğru dükkana gidilirdi.

Böyle bir haleti ruhiye içinde gelen bir mal sahibini atlatmak elbette güçtür. (Huz: 13)

(19) Behice, sofrayı kaldırırken sürekli bardakları deviren, çayı döken Mehpere''ve hayretle baleti. Kız bir rüya âleminde geziyordu sanki. Yüzü bembeyaz, gözleri kıpkırmızıydı. İştittiği azarların tesirinden henüz kurtulamamış zahir diye düşündü. Acaba üstüne fazla mı gitmişlerdi. Ne de olsa bir emir kuluydu o. Saraylıhanım'ın

emrinden çıkması mümkün olmayan bir köle! Ne emredilirse onu yapıyordu. (Ved: 72)

(20) “Azra’dan bir mektup aldım, Mahir,” dedi Kemal, “Fehime Sultan tam da bugün padişahı görecekmış. Ağzını arayacak. Bence açıkça soracaktır. İngiliz taraftarı olduğunu saklamıyor ki Vahdettin, niye sormasın, öyle değil mi?”

“Şeyh Sait’in herkesin parasızlıktan imanının gevrediği şu günlerde israf içinde yaşadığını biliyorsun, değil mi?”

“Parayı Sait’e mi veriyor İngilizler?”

“Ona da ayrıca veriyorlardır, eminim. Sait’in teşkilatının yanı sıra, başka İngiliz yanlısı teşkilatlar da var. Hürriyet ve İtilaf Partililer, paranın tamamının Sait’in elinde olmasından hoşlanmazlar. İngilizler de yandaşlarını kızdırmak istemezler herhalde. Paranın bir kısmını, gerekli yerlere dağıtması için, mutlaka padişaha veriyorlardır.” (Ved: 172)

(21) “Kar adlı bir şiirim yok, akşam da tiyatroya gitmeyeceğim. Haberiniz yanlış çıkacak.”

“O kadar emin olmayın. Daha olaylar gerçekleşmeden haberini yazdığımız için bizi küçümseyen, yaptığımızın gazetecilik değil, kehanet olduğunu düşünen pek çok kişi daha sonra olayların tamına bizim yazdığımız gibi gelişmesi üzerine hayretlerini gizleyememiştir. Pek çok olay sırf biz önceden haberini yaptığımız için gerçekleşmiştir. Modern gazetecilik de budur. Siz de bizim Kars'ta modern olma hakkımızı elimizden almamak, kalbimizi kırmamak için eminim önce 'Kar' diye bir şiir yazacak, sonra gelip okuyacaksınız.” (Kar: 34)

(22) *Bilmem hatırlıyor musun? Her kelimesi kızgın bir hançer gibi kalbime saplanan o mektupta, “Bir baltaya sap olamadın!” diyordun... Bu söz, izzet-i nefsimi çok dokundu. İşte nihayet eş dost*

sayesinde ben de bir baltaya sap oldum. Ben de kardeş sadakatiyle, ötekinin berikinin lûtfiyle yaşayan tufeyliler zümresinden çıktım. Alnının teriyle geçinen çalışkan insanlar arasına karıştım... Artık bir serseri değilim. İyi kötü bir sanat sahibiyim. Sana göğsümü gere gere kardeşim diyorum. Eminim ki, buna sen de memnun olursun Tahsin... (LİM: 193)

(23) Kesinlikle, bütün bunları, o, kaderimizin hâkimi, evrenin sahibi olan, kara karanlıkta, kara taşın üstündeki kara karıncanın attığı adımları gören Allah ezelde alınlarımıza yazmış da onun için. Bu kesinlikle böyledir. (AY: 50)

(24) İnek iki oldu, ertesi yıl üç... Senden yayılan şeftali ışıkları çekiliyordu, haberin yoktu. Aklına zaman zaman da olsa bir korku olarak düşmüştür kesinlikle. Ama çabuk unutuyordun, önemsemiyordun. “Üç inekle kim olsa ev yaptırır” diyordun. (SGT: 102)

(25) Doğrusu, biraz huzurunun kaçmasını bekliyordum ama hiç öyle bir hali yok. Belki Can dün geceki konuşmalarımızdan bahsetmiştir ona. Belki değil, mutlaka bahsetmiştir, Malik de neler söyleyeceğini bildiğinden, böyle rahat. (Kvm: 190)

(26) Yalnız küçük şeytanlar, bu saadeti ona pahalıya satıyorlardı: Arasına babalarının kulağına fısıldayarak, gizlice küçük siparişlerde bulunurlardı. Bu bir gün bir kutu pudra, öbür gün bir kitap, başka bir gün bir şişe lâvanta, yahut bu gibi şeyler olurdu.

Hem böyle istenip alınan şey mutlaka bir çift olacaktı. Çünkü nasıl güzellikçe, zerafetçe, ahlâk ve zekâca çift iseler, her şeyleri de hep çift olmak zarûrî idi. (PG: 57)

(27) Mümtaz, üç gündür bu hastabakıcının peşinde idi. Bir yiğın adres almış, telefonlar etmişti. Fakat bizim memlekette aranan kaybolur. Şark oturup beklemenin yeridir. Biraz sabırla her şey ayağınıza gelir. Mesela İhsan iyi olduktan altı ay sonra bile bir iki hastabakıcı mutlaka onu arayacaktır. Fakat lazım olduğu zaman... İşte hastabakıcı meselesi böyleydi. Kiracıya gelince... (Huz: 10)

(28) Karşısında, tam kendi masasına karşı masada kenarları başa çerçevesi büyük ve yuvarlak gözlüklerini zeytin renkli kalın kaşlı, yontulmamış ilkel yüzü üstünde tek medeniyet ve zarafet alâmeti gibi taşıyan şu tıraşlı ve şişman adam mutlaka ticaretle meşgul bir Ermeni'dir. Belki şu dakikada kendisini birdenbire zengin edecek en kolay ve en karanlık vurgun şekillerinden birini aklından geçirip durmaktadır. (SG: 40)

(29) Eleni'nin ardından üzerlerine çöken sessizliği bozmak Tacettin'e düştü.

“Neyin var senin Patricia'm?” diye sordu.

Böyle tuhaf davranmasının mutlaka bir sebebi vardı. (Hsr: 62)

3.2.3.2.5.1.6. belki, galiba, herhalde ...-mAll, -Abil(-Ar/-Ir, -AcAk), -AcAk, -mİş, -yor, -DI

Zaten olası durumlara atıfta bulunmakla görevli olan *belki, galiba, herhalde* gibi zarflar -mAll, -Abil(-Ar/-Ir, -AcAk), -AcAk, -mİş gibi eklerle bir araya geldiklerinde olasılık anlamı kuvvetlenmektedir. Bir önceki grupta yer alan kesinlik bildiren zarflara (*mutlaka, elbette, kesinlikle* vb.) oranla *belki, galiba, herhalde* gibi zarflar konuşurun durumla ilgili bilgi düzeyinin bir derece daha az olduğunu göstermektedir. Bilgi düzeyinin yanı sıra konuşur, ilgili durumdaki bilgisine güvenini ve inanç düzeyini bu kipliklerle sözcüye kodlayabilmektedir. *Belki beni görmek istemişsindir diye düşündüm* diyen bir konuşur söylediği söze kuvvetle inanmaktadır. Zaten yakın olasılık ifadelerinde konuşurun inanç düzeyi uzak olasılık ifadelerine göre daha yüksektir.

Bıldırın, yukarıda sıralanan zarflardan *belki*'nin konuşurun tahminde bulunmadığı; fakat daha çok cümlenin önermesinin doğru olduğunu bildiği durumlarda *-yor* ile birlikte kullanıldığını dile getirmektedir: *Belki az kazanıyorum ama bana yetiyor*. Bıldırın'a göre ilk olarak, *-yor* alışkanlık anlamı içerir ve *belki* ile birlikte, eğer bu nötr bir olasılıksa, kesinliğin yüksek bir derecesini yansıtır. *-yor*'un kesinlik derecesi *belki*'nin olasılık anlamını etkiler ve olasılığın yüksek bir derecesine dönüştürür. *-AcAk* ile birlikte kullanıldığında *belki* yüksek olasılık anlamı katmaktadır: *Belki biraz bencilce olacak ama keşke o an "sana ne!" diyebilseydim*. Bıldırın'a göre *-Ar/-Ir*'ın 1. tekil kişi çekimi ile birlikte *belki*, konuşurun istekli olma durumunu belirtir: *belki de evlendikten sonra düzelirim*. Konuşurun kendi geleceği için olası bir tahminini bildirir (Bıldırın 2002: 72).

Ruhi ve diğerlerine göre, *herhalde* zarfı *-mİş* ekiyle bağdaşmamaktadır ve buradan *herhalde* zarfının nesnel kiplik anlamını yüklediği söylenebilir. Buna karşın *kesinlikle* ve *galiba* zarfları, inanma belirtme anlamında *-mİş* ile daha uyumludur (*Kesinlikle okula gitmiş, Galiba ödevini yapmış*). Bu durumun gerek *kesinlikle* zarfının gerekse *galiba*'nın inanca dayalı, yani öznel kip belirtmek için kullanıldığını söyleyen Ruhi ve diğerleri, öte yandan *Mutlaka okula gitmiş/im, Herhalde ödevini yapmış/ödevimi yapmışım* cümlelerinin kabul edilemezliğinin, *herhalde* ve *belki*'nin, *mutlaka* gibi *-mİş* ile bağdaşmamasından kaynaklanmakta ve bu zarfların sadece nesnellik kazanmış yargıları anlatmak için kullanılabileceğini ortaya koymakta olduğu açıklamasını yapmaktadır.

Ruhi ve diğerlerine göre *mutlaka, herhalde* ve *belki* aşağıda görüldüğü gibi *-mİştIr* ekiyle bağdaşmaktadır:

- a. *Mutlaka okula gitmiştir.*
- b. *Herhalde ödevini yapmıştır.*
- c. *Belki sevgiye inanmıştır.*

Bunun nedeni *-Dİr* ekinin tümceye getirdiği belirtme edimi ile birlikte cümleye nesnellik kazandırmasıdır. Buna karşın *galiba* zarfı yükümlenmeyi zayıflattığı için *-Dİr* ile kullanılamamaktadır (Ruhi vd. 1997: 108). *-Dİ* ile kullanıldığında *galiba* olasılığın yüksek bir derecesini ve kesinliği yansıttığını dile getiren Bıldırın, ekin kesin geçmiş zaman olayları ve durumları hakkında konuşurun beklentilerini ifade ettiğini belirtmektedir: *Galiba kızımı kışkırdım, Galiba batağa*

saplandım. Ayrıca Bildircin *muhtemelen* zarfının *-DI* ile beraber kesinlik ve gerçeklik, bilinen gerçekler anlamı; *-Dir* ile beraber seçenekler arasından en muhtemel olasılık olan ve konuşur tarafından ortay konulmuş çıkarım anlamı bildirdiğini söylemektedir (Bildircin 2002: 87, 94, 96).

Kesinlikle, elbet (elbette), şüphesiz, mutlaka gibi kesin olana vurgu yapan zarflar gibi *belki, galiba ve herhalde* zarflarının da aynı cümlelerin yüklemine gelmiş *-mAll, -Abil(-Ar/-Ir, -AcAk), -AcAk, -mİş* ekleriyle sıklıkla kullanılarak aşağıdaki örneklerde yer aldığı gibi yakın olasılığı işaretledikleri görülmektedir. Örneğin aşağıdaki 1. cümlede *herhalde* zarfı ve bununla birlikte cümlede yer alan *olmalı* kelimesi konuşurun bahsini ettiği hayvanın hasta olabileceği yönündeki tahminini ve bildiklerine dayanarak da kuvvetle muhtemel bir durumu anlatmaktadır.

(1) *Kadın sözü değiştirdi:*

Kuzum bizim Ayvaz gözünüze ilişti mi hiç?

Niye sordun?

Görünürde yok da...

Üç gün önce gördüm o soğuklarda.

Nerede?

Kapının önünde. Güneşte büzülmüş titiyor gibiydi.

Kadın meraklandı:

Hasta mıydı dersin?

Çağırdım. Bir şeyler döktüm yiyecek. Gelmedi. Hasta olmalı

herhalde... (DG: 67)

(2) *Nermin'i görür görmez toplandı, daha doğrusu toparlandı;*

-Vay benim güzel bebeğim siz miydiniz, beni görmek isteyen?..

Lâkin nöbetçi bana sadece, "bir hanım kız sizi görmek istiyor," demişti. Ben de isim filan sormadım, doğrusu... Herhalde dostlarımdan biri olacak, dedim. Meğer gelen dostların dostu, benim güzel bebeğim imiş. Nasılsınız bakayım? Nasılsınız bakayım? (SG: 92)

(3) *Aşkın en aşkın ve taşkın hâli sekrdir. Sekr hâlinde âşık ne yaptığına da ne söylediğini de bilmez. Burada bilinçsizlik değil, irade*

dişilik söz konusudur. Belki önce kâmil, ardından vasıl ve nihayet fâni olmuş bir âşığın özel ve özenilesi hâli söz konusudur. İşte bu yüzden sekr hâlindeki âşığa yaptıklarından ve söylediklerinden dolayı sorgu sual caiz olmaz. Sarhoşa yalpalama denilebilir mi? Belki neden içki içip sarhoş oldun, denilebilir. Çünkü sarhoş olduktan sonra kişi kendine hâkim değildir. Bilâkis aşk ona hâkimdir. (KA: 77)

(4) *Köşelerin hafif karanlıklarından bazen uyanır gibi ayrılan gözlerini arasıra, karşısında kitap okuyan genç kıza, bu torununun torununa atfediyordu... Birden, üç dişi kalan buruşuk ağzını açtı. Esnedi. Bir mumya uzvu kadar sararmış, katılaştırmış elini başına götürdü. Kahve rengindeki yemenisinin altında daha beyaz görünen saçlarına dokundu. Bir an düşündü. Yine esnedi. Galiba uyanacaktı. (BK: 76)*

Bıldırın'a göre cümleler gerçeklik (*Babam duyarsa işime son verir herhalde*), gerçek dışı şimdiki zaman (*Şu an çevremdeki insanlar bunu duysa, herhalde çok şaşırırlardı*) veya gerçek dışı geçmiş (*Yalnız olsak herhalde kendime engel olmazdım*) belirttiğinde *herhalde*, koşul cümlelerin olasılığın çok yüksek bir derecesini işaretlemektedir (Bıldırın 2002: 80).

3.2.3.2.5.1.7. -mAk için

Konuşurun söylediği sözcedeki bilgiye inancının fazla olduğunu bildiren bir yapı olarak, *-mAk için* birliği başka türlü durumların konuşur tarafından ciddiye alınmadığını da anlatmaktadır. *-mAk için* birliği, öncelikli olarak konuşurun amacını bildiren anlam alanına sahiptir. Konuşur açısından bakıldığında amaçlanan durumun gerçekleşme olasılığı yüksek görünür. Aşağıdaki ilk örnekte geçen *seni kurtarmak için toplandık* sözleri konuşurun durumla ilgili umudunun ve beklentisinin ne kadar yüksek olduğunu, konuya kesin gözüyle baktığını göstermektedir. Benzer anlamda bir durum da ikinci örnekte sergilenmektedir:

(1) *COŞKUN: Ey zavallı milletim dinle! (Durur.) Şu anda, hepimiz burada seni kurtarmak için toplanmış bulunuyoruz. Çünkü ey*

milletim, senin hakkında, az gelişmiştir, geri kalmıştır gibi söylentiler dolaşiyor. (OY: 51)

(2) Çiçektepe adı verildikten sonra adının güzelliğine kanan, yıkımın durduğunu duyan yüzlerce insan bu tepeye geldi. İnsan akımını durdurabilmek için çöp yoluna derin çukurlar kazıldı. Kocaman kamyonlarla taşınıp kum çakıl yığıldı. Tepeye akan insanlar küreklere yapışıp kumu, çakılı çukurlara doldurdular. Yolu aşıp tepeye çıktılar. (BKÇ: 15)

3.2.3.2.5.1.8. yoksa/aksi takdirde/hâlbuki ...-AcAk, -Abil-

Yoksa/aksi takdirde/hâlbuki ...-AcAk, -Abil- birliği, bir eylem yapılmadığı ya da gerçekleşmediği takdirde olması muhtemel durumun gerçekleşmeye ne kadar yakın olduğunu gösteren bir işaretleyici grubudur. Aşağıdaki örnek, İstanbul'a gönderilmediği durumda kendisinin kesin olarak öldürüleceğine inanan birinin sözlerini yansıtmaktadır.

(1) Evgenia'ya bakıyorum. Ne zaman girdi yaşamıma, sanki onu hep tanıyormuş gibiyim. Oysa bundan on küsur yıl önce, Urfa'daki karakolun küçük odasında onu ilk gördüğüm günü dünmüş gibi hatırlıyorum. Elinde kumaştan küçük bir çanta vardı sadece. Onu odama getiren polis memurunun açıklamalarını daha fazla beklemeyerek öne çıkıp:

“Bana yardım edin” demişti. Sözlerinden çok, kızgın Urfa güneşinin esmerleştirdiği yüzünde iyice belirginleşen açık renk gözleri dikkatimi çekmişti. “Beni İstanbul'a yollayın. Yoksa Kerdanî aşireti beni öldürecek.” (Kvm: 68)

(2) Gözlerindeki pırıltılar ince bir buğuyla örtülmüştü. Başımı avuçları arasına aldı:

–Seni mazur görüyorum Nejat!.. Ama metin olmalısın!.. Dünyada benden başka sevecek kadın yok mu?..

Omuzlarını tutup isyanla sarstım:

-Devam etme!.. Beni daha fazla öldürme!..

*-Zavallı yavrum!.. Sen kendi kendini öldürüyorsun!.. Halbuki
başka şekilde pekâlâ mutlu olabilirsin!.. (Smn: 97)*

3.2.3.2.5.1.9. ancak/bir tek/yalnız (yalnızca) ...-Abil(-Ar/-Ir, -AcAk)

*Ancak, yalnız(ca) ve bir tek zarfları ile bir arada kullanılan -Abil- eki, bir eylemin gerçekleşmesinde tek bir yol veya seçenek olduğunu anlatmaktadır. 1 numaralı örnekte *Bunu Türkiye'de bir tek Fahir yapabilir* diyen bir konuşur Fahir'e olan güvenini ve aynı zamanda Fahir'in bu konudaki yeterliliğini bu sözlerle belirtmektedir. Henüz gerçekleşmemiş bir eylemden bahseden konuşur, olayın gerçekleşeceğine fazlaca inanmaktadır. Bu inancını ve olayın doğruluğundaki kesine yakınlığı *bir tek* zarfı ve *-abil-* ekleri ile vermektedir. Bir sonraki örnekte (2. örnek) ise *ancak ...abilir* kipliği üzerinden yakın olasılık anlatımı gerçekleşmektedir.*

(1) “*O dönem hayatımdaki mutsuzluk ne hâlâ çocuğumun olmaması, ne İpek'in İslam'ın gereklerine direnmesi, ne de laik ve solcu eski arkadaşlarımdın dinci oldum diye beni küçümsemeleriydi. Benim gibi heyecanla İslam'a dönen zaten pek çok örnek olduğu için fazla da aldırıyorlardı bana. Beni en çok İstanbul'a yolladığım bu şiirlerin yayımlanmaması sarstı. Her ay başı yeni sayının çıkmasına doğru günler saatler geçmek bilmiyordu, her seferinde en sonunda bir şiirimin bu ay yayımlanacağını düşünerek kendimi yatıştırıyordum. Bu şiirlerde anlattıklarımın hakikiliği bir tek Batı şiirlerinin hakikiliğiyle karşılaştırılabilirdi. Bunu da Türkiye'de bir tek Fahir yapabilir diye düşünüyordum.*” (Kar: 59)

(2) “*Nasılsın, iyi misin? İnşallah iyisindir. Beni soracak olursan, her geçen gün biraz daha iyiye gidiyorum. Başıma gelenleri kabullenmeye başladım. Kabullenmek beni rahatlatıyor. Ama mektubundan anladığım kadarıyla sen pek rahat değilsin. Mektubun isyan dolu, hastaneye ilk geldiğim günlerde ben de öyleydim. Ama sonra bunun kaderim olduğunu anladım ve Allah'a sığındım. Şimdi*

onun kutsal kitabını okuyorum. Onun sözlerini okumak bana huzur veriyor. İnan bana ağrılarım bile azalmaya başladı. Sen de oku, huzuru ancak böyle bulabilirsin.” (Kvm: 126)

3.2.3.2.5.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

İlk bakışta şart cümlesi olarak görünen; fakat temel (birincil) anlamında söz konusu şart yerine geldiği takdirde gerçekleşme olasılığı yüksek bir durumun anlatıldığı yapılardan biri de *-AcAksIn (ki) ...-A, -sIn* birliğidir. Bu birlik için *ki* bağlacının görevi yadsınamaz; çünkü bir sonraki *-A* eki ile işaretlenmiş cümlede yer alan yargıyı şarta bağlamakla yükümlüdür. *-AcAk* kipliğinin kullanıldığı yan cümledeki durum gerçekleşirse ana cümlede yer alan hareket gerçek dünyada karşılığını bulabilecektir.

Adam olmanın şartını dinlemeye bağlayan aşağıdaki söylemde art anlamda yakın olasılık yer almaktadır. Henüz gerçekleşmemiş bir durum (*adam olma* durumu) söz konusu olduğu için, konuşur bunun varlığını söz dinlemeye dayandırmaktadır. Adam olmak söz dinlemekten geçer ve adam olmanın gerçekleşebilmesi söz dinlemekle beraber yüksek dereceli bir olasılık barındırmaktadır. İlk bakışta isteme semantiği içinde yer alan bu sözce ikinci, üçüncü derecede yakın olasılık taşımaktadır. Bu anlamın ortaya çıkmasında *-AcAk* ve *-AsIn* eki ile *ki* bağlacının söz dizimsel yerleri rol oynamaktadır.

(1) *Koca bir Frenk şövalyesinin “Otur” demesine Mavro birden sevindi ama bu sevinç çok sürmedi. Sesin apansız yumuşamasından işkillenmiş, babasının bir öğüdünü hatırlamıştı: “Anası bacısı güzelse, akıllı delikanlı, akranı olmayan heriflerin övgülerine inanmayacak, hediyelerini hele hiç almayacak...”*

-Sağ olun!.. Severim ayakta durmayı...

-Otur dedim. Büyüklerin sözünü dinleyeceksin ki, adam olasın!

Otur hadi! (DA: 14)

3.2.3.2.5.3. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Hem zarf gibi sözlüksel bir öge kullanarak hem de söz dizimsel unsurlardan faydalanarak bir cümleye yakın olasılık anlamı katmak mümkündür. Aşağıdaki

sözcede *Suçluluk duyguları içindeydik*, belli diyen bir konuşur sözünü *çindeydik* deyip tamamlasaydı kesin bir bilgi vermiş olurdu; fakat sözün bitiminin hemen ardından aynı cümle içine *belli* zarfını eklemiş olması onun aslında bir tahminde bulunduğu ve kesinliğinden neredeyse emin olduğu bir bilgiyi paylaştığını göstermektedir.

(1) *Sesini işitmeyince merak içinde kalıyorduk. O çekintili ama dolgun ötüş başlayınca da yüreğimize su serpiliyordu.*

Ötüşte bir suçlama, bir yanıkma arıyor, bulamıyorduk. Suçluluk duyguları içindeydik, belli. Biz yokken ne yapıyordu bilemezdik ama sakangur, geldiğimizde ya da yataktan kalktığımızda, bir dostluk imi gibi salıyordu ötüşünü bize doğru. (ŞNG: 27)

2.-4. örneklerde kullanılan *belli ki*, *ihtimal ki*, *muhtemel ki* ve ayrıca *muhakkak ki*, *şüphesiz ki* gibi *ki* bağlacı almış kiplik zarflar söz dizimi içinde farklı bir işlev üstlenmektedir. Bağlacın olasılık bildiren cümleye vurgu yapma etkisi kadar zarfların söze kattıkları olasılık anlamı da ön planda olduğu için bahsi geçen yukarıdaki zarflarla birlikte sözlüksel-söz dizimsel işaretleyiciler arasında değerlendirilmelidir.

(2) *Ama adam, gözcünün kendi gördüğünden daha fazlasını görmediğine emindi. Eğer bu kadirge gerçekten o malum tekneyse, Arap İhsan'ın Karaköy önünden geçerken savurmayı âdet edindiği, gümrükçübaşının erkekliğine yönelik küfürler kuleden işitilmemiş olamazdı. Bu sıtma görmemiş ses muhakkak ki Haliç'in karşı kıyısından da rahatlıkla işitilebilirdi. Belli ki gözcünün asıl amacı, kendisini iddiaya kışkırtmak ve kesesindeki çil altınları bu kalleşçe bahiste almaktı. (PKA: 14)*

(3) *Yüzü kanlar içinde, delikanlı yere yığıldı. Adam yanına gelerek üstünü aramaya başladı. Belli ki, paşaya verilmesi gereken şu garip parayı bulmayı umuyordu. Fakat tam bu sırada kolombornelerden birinin fırlattığı bir humbara yanibaşlarına düştü. (PKA: 83)*

(4) *Nedense, Macidenin düğünü bana, Şevki beyle nişanlanmaktan ziyade heyecan veriyor. Şevki beyle nişanlanmak, bizim eve Feraset dadının arasına uğraması kabilinden, küçük, küçük, basit, sade bir şey... Fakat şaka değil, nihayet bu Şevki bey bizim eve gelecek, fesini ceketini bana süpürtecek, elbiselerini ütölecek, ihtimal ki kalemdeki yazılarını da yazdıracak, bana dertlerini açacak, ihtiyaçlarını anlatacak, bazen kızacak.* (Gen: 25)

Aksan; *olur ya, olur da, ola ki, tut ki ve diyelim ki* gibi sözlerin yanı sıra *Harcasın harcasın da 3 milyon harcasın. Çok çok 10 milyon gider. İki ay, bilemedin(iz) üç ay kalırsın(iz)* gibi tekrarlı yapıların da tahmin yürütme ve olasılık belirtme amacıyla kullanıldığını söylemektedir (Aksan 1999: 215). Söz konusu kalıp ifadelerin tekrarlı özellik göstermesi ve cümlede zarf göreviyle kullanılmalarından dolayı yakın olasılığı işaretleyen sözlüksel-söz dizimsel kiplikler arasında gerekmektedir.

3.2.3.2.5.4. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Söz diziminde devrik yapıların kullanılması diğer anlam alanlarında olduğu gibi olasılık ifadelerinin anlam yönünü daha da güçlü hale getirebilmektedir. Özellikle olasılığı işaretleyen kiplik zarfların cümle sonunda kullanılması konuşurun kesin bilgiye ne kadar yakın veya uzak olduğunu belirtebilmektedir. 1. örnekte *içmişsiniz, belli bir şey* diyen konuşur karşısındakilerin içtiklerinden o kadar emindir ki, bu güvenini *belli bir şey* söz grubundan yararlanarak vermektedir. Fakat *-miş* ekinin varlığı bu kesinliği bir anda yumuşatarak konuşurun durumla ilgili yüksek dereceli olasılık ifadesine dönüşmektedir. Konuşur, kişileri içerken bizzat görmemiştir; fakat diğer deliller (bardak ve ortamdaki koku) bu tahminini doğrular niteliktedir. Tahsin'in sözünün doğrulanması için geriye kalan tek şey Ünal'ın içki içtiklerini itiraf etmesidir. Buraya kadar verilen tüm bilgiler yakın olasılık anlamına dâhil edilebilir.

(1) TAHSİN - (Kararlı) Hayır durun açmaları lazım. (Kapıya vurarak) Açıyor musun, açmıyor musun? Bak polis burada zabıt tutuyorum.

ÜNAL - (İçerden) Açıyorum, geldim.

MÜŞTERİ - Miralay Bey kriz geçiriyor.

ÜNAL - Koydum enjektörü şimdi koşuyorum.

TAHSİN - (Omun açtığı kapıdan içeriye girerek) Burada bir kadın olduğunu biliyorum.

ÜNAL - Yok öyle bir şey. Uyuyakalmışım. Geciktim, özür dilerim.

TAHSİN - (Dört bir tarafa bakınır. Yarısına kadar forsatın dolu bardağı gösterir) İşte içki içmişsiniz, belli bir şey. (FE: 88)

Türkçede *ki* bağlacı ile kurulmuş cümleler, olasılığı işaretleyen *-mAII* veya *-mİş* gibi eklerle bir araya geldiğinde bu kez olasılık yakın olasılığa dönüşmektedir. *ki* bağlacının önünde yer alan iddia bir sonraki cümle ile doğrulanır nitelik taşımaktadır. Örneğin aşağıdaki 2 numaralı örnekte *şeyh* kelimesinin Türkmenler arasında *şih* diye okunmasını karabudun denilen halk arasında yaygınlaştırdığı düşünülmektedir. Bunun kanıtı olarak konuşur Alevi Bektaşî geleneğinde ve Bâtînî sufiler arasında Hz. Ali için Şâhî velayet, Şâhî merdan, Şâhî Necef gibi lâkaplar kullanıldığı bilgisini vermektedir. Konuşur bu bilgisine güvenerek *şah* kelimesinin yaygınlaşma nedenini kelimenin Türkmenler arasında *şih* diye okumasına bağlamaktadır. Aslında tüm bunlar konuşurun bilgisinin kesine ne kadar yakın olduğunu göstermesi bakımından önemlidir; fakat yine de iddiadan öte geçememektedir.

(2) *Şeyh kelimesinin Türkmenler arasında şih okunması da karabudun halk arasında şeyhlere zamanla şah denilmesini yaygınlaştırmış olmalı ki, Alevi Bektaşî geleneğinde ve Bâtînî sufiler arasında Hz. Ali için Şâhî velayet, Şâhî merdan, Şâhî Necef gibi lâkaplar kullanılır.* (KA: 100)

(3) *Günlerden sonra bir gün,*

Şayet sesimi farkedemezsen,

Rüzgârların, nehirlerin, kuşların sesinden,

Bil ki ölmüşüm. (OBY: 139)

O zaman, öyleyse, o halde gibi bağlaçların bir emir veya istek cümlesinin ardından kullanılması konuşurun gerçekleşme olasılığını yüksek gördüğü bir duruma işaret eder. *Akşam yemeğini evde yiyelim; o zaman başarılı bir diyet uygulayabilirim* cümlesini kuran bir kişi için başarılı bir diyeti yapabilmenin koşulu olarak gördüğü *akşam evde yemek yemek*, onu bu başarıya götürebilecek bir durumdur. Bu koşulu yerine getirdiği takdirde diyet uygulayan kişinin amacını yerine getirme olasılığı çok yüksektir.

(4) “*Suat! Ben size demedim mi ablanızın piyanosuna dokunmayacaksınız diye! Bir daha duyarsam, kemanınızı alır, dolabıma kitlerim, onu da çalamazsınız.*”

“*Piyanoyu da dolabınıza kitleyin, o zaman onu elleyemem,*” dedi Suat.

Azra kendini tutamayıp güldü. Çocuğun bu yanıtla annesine karşı geldiğini düşünen Behice, Suat’a münasip bir cevap vermesi için dönüp kocasına baktı. (Ved: 139)

Genel olarak bir tereddüt veya kesin dışılık ifadesi olarak karşılaşılan *kim bilir* sözü, *nasıl* soru zarfı ve *-AcAk* eki almış bir fiilin birlikte kullanımıyla ortaya çıkan kipsel öge, konuşurun sözünü ettiği bilgiye ne derece inandığını veya emin olduğunu göstermesi bakımından yakın olasılık kiplikleri arasında yer almaktadır. *Seni böyle yetişmiş görünce kim bilir nasıl şaşalayacak?* sözünü söyleyen kişi üçüncü şahısla ilgili verdiği bilgiden emin görünmektedir. Ama bu emin olma durumu kesin değil, kesine yakın bir yerdedir.

(5) *Yeni bir soru ikinci bir darbe gibi iniyor:*

“*Liseyi bitirdin tabii?*”

Eyvah!... Şu andaki hiçliğimin altında eziliyorum. Kesinlikle dünyanın en çirkin ve en sıska insanıyım. Liseyi değil, ortayı bile bitiremediğimi öğreniverirse ya?

Ne cevap vereceğimi şaşırılmış kalmıştım ki, o, “Bize gidelim de,” dedi, “hanım teyzen görsün seni. Seni böyle yetişmiş görünce kim bilir nasıl şaşalayacak?” (AY: 56)

Olasılığı işaretleyen morfolojik birimlerin yanı sıra bu morfolojik birimlerle birlikte söz dizimsel öğelerin (tekrarlı yapıların) devreye girdiğini görülmektedir. *Olsa olsa, yapsa yapsa, gelse gelse* gibi tekrarlı yapıların yakın olasılık anlamı vermede kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu işaretleyiciler cümlede zarf olarak görev yapmaktadır; fakat fiillerin tekrarlı kullanımları ile birlikte -sA ekinin kullanımı bahsi geçen işaretleyicilerin yalnızca sözlüksel değil, aynı zamanda morfolojik ve söz dizimsel değer taşıdığını da göstermektedir. Bu yapı sözceye *en fazla, en çok, büyük ihtimalle* gibi anlamlar katmaktadır. Aşağıdaki 6-8 numaralı örneklerde de görüldüğü gibi sevdiği kadının eski kocasını en fazla, biraz sevebileceğini düşünen Mümtaz bu olasılığı *olsa olsa* tekrar grubu ile vermektedir.

(6) *“-Mademki Fahir bana dönüyor, mademki hastayım, sana muhtacım, çocuğunun babasıyım, beni reddetmemelisin diyor, ben dönmeğe mecburum; mesut olmayacağımı biliyorum, fakat huzur için buna mecburum...” demişti. Bütün bunları söylerken ne kadar mustarip yüzü vardı; fakat bu mustarip yüz, genç kadının bu karara varmak için iki ay sarfettiği gayretin, kendi kendisiyle didişmelerinin yanında hiç kalıyordu. O da iki ay, kendi kendisinin gölgesi, kendinin iki yol ağzında, içi ezgin bekleyen bir değişimi olmuştu. Mümtaz, “Kendisini süslemek ihtiyacı...” diye düşünmek istedi; fakat değildi. İyi biliyordu ki, değildi. Olsa olsa Fahir'i biraz sevebilirdi; çünkü şefkat ve merhamet de bir nevi sevgidir; onunla son görüştükleri günü düşündü. (Huz: 374)*

(7) *Buraya kimbilir neler düşünerek gelmişti? Herhalde dostumun kafasından geçen opera muganniliği ve fraklı Avrupa konserleri ona yabancı idi. Olsa olsa Ankarada “büyüklerden” birkaç kişinin kendisini dinliyeceğini, belki beş on kuruş vereceğini düşünmüş olabilirdi. Hatta belki de daha sağlam bir istikbalin*

kendisini beklediğini sanıyor, beğenildiği takdirde hademelik, kapıcılık gibi bir işe konularak kayırılacağını ve arasıra “büyük” meclislerde saz çalıp beş on kuruş alacağını ümid ediyordu. (KS: 117)

*(8) Cenaze geçiyor caddeden,
Mahallede sâri bir sükût;
Başlar sarkmış her pencereden,
Omuzlarda sallanan tabut.
Unutulmuş her günkü tasa,
Son günü düşünmede herkes;
Hakka şükürdür, olsa olsa,
Göğüslerden çıkan her nefes. (OBY: 80)*

3.2.4. KESİNLİK KIPLİKLERİ

3.2.4.1. Kesinlik Semantiği

Kesinlik (certainty), bilgi kipinin bir çeşidi olarak düşünülen öznel bilginin bir türüdür (Morante ve Sporleder 2012: 227). Kesinliği bilgisel yorumlarla ifade edilen bilgi kipinin bir çeşidi olarak niteleyen Rubin ve diğerlerine göre bilgisel yorumun bir türü de yazarın ifadesindeki kesinlik veya doğruluk için ipucu olan ve ifade edilen bilgi aracılığıyla yazarın tutumunu yansıtan (ör. *muhtemelen*, *belki*, *şüphesiz*) kesinlik ifadeleridir. Gerçekte yazarın güven düzeyi kesinlik ile eş anlamlıdır. Diğer bir ifadeyle kesinlik yazarın bir ifadenin gerçekliğini değerlendirmesidir (Rubin vd. 2005: 63). Aijmer’e göre bilgisel kesinlik belirsiz/bulanık bir kavramdır ve çıkarım ve kararlılığın bir derecesine göre kesinlikle daha çok ilişkilidir (Aijmer 2000:1).

Rubin ve diğerlerine göre kesinlik genel olarak dil bilgisel özelliğinden çok pragmatik yeri ile bilinir. Nesnel ifadelerin var olup olmadığı sorulabilirken sunulmuş bilgideki bir ifadenin kesinlikten uzak var olması muhtemelen daha az görünmektedir (Rubin vd. 2005: 65).

Bu kategorideki kiplikler net, açık, belirli bir durum veya tartışmaya yer bırakmayan önermeleri göstermektedir. Söz konusu olan durum/olay gerçekleşmiştir veya gerçekleşme bile gelecekte gerçekleşme olasılığı yüzde yüzdür. İfade edilen bilgiden şüphe duyulmamaktadır. Kesinlik kipliği ile kodlanan sözceler itiraz kabul etmez: *Atatürk 1938’de öldü; “Benim Adım Kırmızı”, Orhan Pamuk’un romanlarından* cümlelerinde herkes tarafından kabul görmüş durumlar veya görece doğrular (*Bunu kesin o yaptı; Biliyorum, beni seviyor*) aktarılmaktadır.

Türkçede kesinlik kategorisi çoğunlukla morfolojik birimler; zarf ve kiplik söz/söz grubu gibi sözlüksel öğelerle işaretlenmektedir.

3.2.4.2. Kesinlik İşaretleyicileri

3.2.4.2.1. Morfolojik Kesinlik İşaretleyicileri

3.2.4.2.1.1. -DI, -mİş, -AcAk, -Ar/-Ir, -yor

Sebzecioğlu Türkçe anlatımlarda tespit ettiği kesinlik kipi işaretleyicilerinin -DI, -AcAk, -yor, -Dir, -Im, -sIn gibi içinde ek fiillerin de bulunduğu biçimbirimlerden oluştuğunu söylemektedir (Sebzecioğlu 2004: 24). Aksu-Koç, -DI ve -yor biçimbirimlerinin doğrudan deneyimin yanı sıra önermenin kesinliğini bildirdiğini belirtmektedir (Aksu-Koç 2000: 17). -DI’nın, bilgisel kesinlik kategorisine bağlı olan konuşurun şu andaki bilgi durumuna iyi bir şekilde uyarlanmış kişisel bilginin bir parçası olarak önermesel içerik sunduğunu vurgulayan Temürcü bu bakımdan ekin kesin geçmiş de belirttiğini dile getirmektedir: *Ayşe dün önemli bir sınava girdi* (Temürcü 2007: 135). -DI ekinin varlığının yanı sıra söz konusu bu ek kadar sık kullanılsa da -mİş ekinin de konuşur açısından kesinlik bildiren durumların anlatımında kullanıldığı söylenebilir. -mİş eki, konuşurun birtakım delillerden hareketle yargıda bulunduğu veya delilin hala ortada olmaya devam ettiği durumlarda tercih edilmektedir. -mİş ekinin işaret ettiği anlam alanı, ekin sözceye kattığı kesinlik anlamının yanı sıra konuşur tarafından farkına varma ve idrak etme gibi süreçleri de kapsamaktadır: *Anahtarı evde unutmuşum*.

Benzer’e göre değişmez gerçekler, genel geçer doğrular -Ar/-Ir eki ile anlatıldığı için ilmî makalelerde cümleler hep bu ek ile bitirilir (Benzer 2008: 247). Yaman da kesinlik bildirdiğini düşündüğü bu ek için şu örnekleri vermiştir: *Ama*

*kazanmak kolay, tutmak çetin... Yüz yıl çabaladı, kazandın, bir gün şaşkın, yaramazı işledi, gitti gider*⁷² (Yaman 1999: 12). Yavaş, söz konusu ekin bir zaman noktasından diğerine değişmeyen doğruluk değeri içindeki önermeleri ve belirli bir zamana ait olmayan durumları/olayları belirttiğini dile getirmektedir (Yavaş 1982: 41). Bu da göstermektedir ki *-Ar/-Ir* eki zamanlar üstü kesinlik veya gerçeklik bildirmekle yükümlüdür.

Morfolojik kesinlik kiplikleri konuşurun çeşitli şekillerde (görerek, işiterek, hissederek, tadarak vs.) tanık olduğu bir durum veya olayla ilgili paylaştığı bilgisinin aktarımında rol oynayan dilsel işaretleyicilerdir. Konuşur sözünü ettiği bilgiden son derece emindir ve sözcesinde tereddüte yer bırakmayan nitelikte ifadeler kullanmak zorundadır ve verdiği bilginin hem gerçek hem de atıflar dünyasında örtüşmesi gerekmektedir. Zaten örtüşmediği takdirde verdiği bilgi olasılık veya kesin dışılık dairesine girer. Türkçede kesinlik işaretleyicisi öncelikle zaman da bildirmekle yükümlü eklerden oluşmaktadır: *-DI, -mİş, -AcAk, -Ar/-Ir, -yor*:

(1) *Mümtaz, burnunda en adi cinsinden bir tuvalet suyu kokusu, olduğu yerden onlara baktı. Karşı pencereler yağmurun altında yeni bir raksa başlamışlar, herşeyi içine alan bir dönüşle, bir ölümün arkasından etrafa gülümseyerek dönüyorlardı...*

Deminden beri yaptığı tahminler doğruydu; bu Suat'tı, Nuran'a kablettarihten beri aşık olan Suat! (Huz: 229)

(2) *Bunca zaman oldu ve şimdi görüyorum ki seni boşuna beklemişim.*

(3) *Çok istemiş tekfurumuz yanına silahşor almayı ama, razı olmamış rahmetli... Mavro içini çekti. "Adam öldürmeyi zanaat edinmekte adamlık yok!" derdi, "Akıllı adam ömrü boyu kılıç taşımaz." derdi, "Hamallıktır" diye gülüverirdi.* (DA: 13)

⁷² Yaman'ın *-Ar/-Ir* eki içinde yer verdiği bu örnek cümlede geçen *gitti gider* sözü, kalıp olarak düşünüldüğünde *kiplik sözler*; tekrarlı yapısı sebebiyle de *söz dizimsel kiplikler* içinde de değerlendirilebilir.

(4) *Akdeniz'de büyük balık küçük balığı yutar. Yüzyıllardır bu böyledir. Bu yüzden pek çok korsan gemisi başka kimlikler altında hareket eder de, ancak işaret sancaklarıyla diğer bir gemiye mesaj gönderildiğinde mesajın okunup okunmadığına bakılarak yad mıdır, yabancı mıdır anlaşılabilir, işaret sancaklarının okunabileceği kadar yakına gelen bir gemi ise zaten salt tehlike demektir.* (BÖİ: 200)

(5) *Kamçiriko beylerinden gelen Ahmet Reşat, tıpkı kendisi gibi, bir gönül adamıydı, has Müslüman'dı. Harama ve namahreme asla el uzatmazdı. Asla rüşvet kabul etmezdi. Kızının üstüne asla gül koklamaz, kuma getirmezdi.* (Ved: 16)

(6) *“Mehpare, bak kızım, ben evde yokken buraya kimse alınmayacak.”*

“Buraya değil efendim, selamlığa...”

“Selamlığa da hiç kimseyi almayacaksınız. Hiç kimseyi.”

“Kalfaya Kemal Bey'in askerlik arkadaşı olduğunu söylemiş de... Küçükbey pek sıkılıyor ya evde tek başına, büyükhanım müsaade etmiş ziyaretçiye.” (Ved: 22)

3.2.4.2.1.2. -Dir

Yukarıda örnekleri verilen eklerin yanı sıra *-Dir* ekinin kimi sözcelerde kesinlik bildirmekle yükümlü olduğu görülmektedir: *Ayşe, Ahmet'in karısıdır.*

Temürcü, *-Dir* ekinin güçlü bir gerçeklik bildirdiğini söylemektedir. Kişisel bilgi veya deneyime dayanan olası kesinlikten ziyade genel doğruluk anlamına işaret eder (Temürcü 2007: 144)⁷³. Bildircin'a göre *-Dir* değişmez doğruluk değerine sahip olduğunda ve böylece genelleyici bir anlam yansıttığında gerçeklik (factive) oluşturmaktadır: *Cem Yılmaz günümüz komedyenlerinin genç bir temsilcisidir.*

Bildircin, *-Dir*'in yokluğunun, eş zamanlı düşünceyi ve geçiciliği (temporality) içeren konuşurun yargıları içindeki gerçekçi anlamları yansıtmakta; -

⁷³ Temürcü, yazısının devamında *-Dir* için geçerli olan genel doğruluk işlevinin *-Ar/-Ir* eki için de geçerli olduğunu söylemektedir: *Su akar yolunu bulur.*

Dir'ın varlığının ise kalıcı özelliği ve gerçek olan genelleiyici anlamları aktarmakta olduğunu belirtmektedir: *Ekin çok zeki; Ekin çok zekidir* (Bildirem 2002: 60-61).

Biçimsel olarak resmi tarzda, *-Dir* eki kesinlik ve yetki belirtmek için; bilimsel dilde aynı ek tanımsal gerçeklikler için kullanılır:

Türkiye demokratik bir devlettir.

Balina memeli bir hayvandır (Kornfilt 1997: 376, 377).

-Dir ekinin *-miş* veya *-AcAk* eki ile birlikte (*-miş*, *-AcAktır*) sıkça kullanıldığı örneklerde görülmektedir (bk. 4. örnek). *-Dir* eki ile işaretlenmiş farklı örnekler aşağıda yer almaktadır:

(1) *-Her kadın, bu işlerde biraz tembeldir. Fakat ben, senin yanbaşında olmayı rahatıma tercih ederim, demişti. Seni olduğun gibi kabul ediyorum ve bundan hoşlanıyorum...* (Huz: 183)

(2) *O ister kusûd, ister şuhûd, isterse vücûd derecesinde vahdete tutulmuş olsun, alacağı lezzet her zaman diğerlerinden üstün olacak, en azından vahdeti tanımamış ham insanlara nazaran bir mesafe katetmiş olacaktır.* (KA: 85)

(3) *“Hayrola Ceviziçi?” diye sordu. “Hayır mı şer mi sana akıl danışmaya geldim ninem. Ben... Ben mahallede ak karınca görmüşüm.” Kevser nine telaşlanmadan, sıradan bir haber almış gibi sakin sakin arkasına yaslandı. İhtiyarlığına rağmen, pembe-beyaz çehresi, hafif kalkık burnu, sütbeyaz dişleri ve hâlâ sarkmamış yanaklarıyla hayli dinç görünüyordu. Eğer yaşını eleveren bir şey varsa, o da her kıpırdayışında çatır çatır eden kemikleriydi. Bir yandan kucağındaki uçuk mor karabaş otlarını kurdela ile bağlarken, bir yandan da sordu. “Dosdoğru baktın mı, esah mı, gözün sana oyun etmiş olmasın?” “Yok nine, dosdoğru baktım. Yalanım yok. O'dur. Erda'dır. Bildim.” (Pnh: 100)*

(4) *Bebekle oynama devrim geçtikten sonra da yine onlarla gizli oynamışumdır.*

3.2.4.2.1.3. -sA(-yDI/-ymIş) ...-ArdI/-IrdI, -AydI

-sAydI ...(-IrdI/-mAzdI), -sAymIş, -AydI/-mAyAydı gibi birleşik çekimlerin de kesinlik bildiren ifadelerde yer aldıkları görülmektedir. Bu eklerle işaretlenmiş cümleler bitmişlik ve tamamlanmışlık içermektedir. Bitmiş, tamamlanmış bir cümle de kesinlik taşımaktadır. Tabii, -sAydI birleşik çekiminde yer alan -DI ekinin bitmişlik belirtmedeki rolü büyüktür. *Beni sevseydin böyle olmazdı* cümlesi iki açıdan değerlendirilebilir: 1. *Sevdiğin takdirde farklı şeyler olabilir*, 2. *Beni sevmiyorsun (bu kesin)*. 1. bakış açısından bakıldığında olasılıklar dünyası söz konusudur. Kişi sevilmiş olsaydı sonunda ne olacağı bilinmediğinden dolayı cümlenin alt anlamında belirsizlik bulunmaktadır; fakat 2. bakış açısına göre ise bilinen ve kesin olan bir gerçek vardır ki, o da bahsi edilen kişinin sevilmediği gerçeğidir. Bu bilgi hem konuşur hem de dinleyici açısından kesin bilgidir. Dolayısıyla -sAydI/-AydI ...(-IrdI/-mAzdI), -sAymIş, -AydI/-mAyAydı birliği ile işaretlenmiş cümleler kesinlik anlamı yansıtmaktadır.

(1) *Selami Abi dikkatle dinliyordu beni.*

“Müthiş,” dedi. “Müthiş bir şey bu anlattığın. Olağanüstü. Bizim klinikteki olaylara benzettim ben bunu nedense. İnsan bedenleri, iki dünya arasında köprüler. Tuhaf şeyler bunlar.

“Aklıma ne geldi,” dedi. “Müthiş bir fikir. Şimdi olsaydı bütün bunlar, benim doktor Eva Perón’u klonlardı. Yepyeni bir Evita yapardı. Ne ilginç olurdu, değil mi?”

Hiç aklıma böyle bir şey gelmemişti. Şaşırdım. (FRS: 156)

(2) *Konuştukça yüzü değişiyordu. Mümtaz içinden eski günlere döndük diye sevindi.*

-Bir şairimiz, Selim'i Salis hendese öğreneceği yerde, biraz siyasi tarih öğrensedi ne iyi olurdu, diyor. (Huz: 249)

(3) *Fatış Hatun, Hacı Ali Bey eve gelir gelmez, olanların tek sorumlusu oymuş gibi feryat figan üzerine atılıverdi adamcağızın. Tacettin'e bu kadar yüz veren, şımartan oydu. Baba olup da*

zamanında dur demeyi bilseydi, bu kadar tepelerine çıkmazdı bu oğlan. (Hsr: 45)

(4) Antonio eğer BC'den⁷⁴ haberdar olsaydı, yahut Babil ilahlarının altın heykellerini bilseydi, bu haritalardan birinin üzerindeki Siruş başlıklı hançer figürü mutlaka dikkatini çeker ve diğer haritaları” incelemeyi bırakıp bu ceylan derisindeki gizleri çözmeye çalışıyor olurdu. (BÖİ: 203)

(5) Melek Hanımın böylesi bir trende ilk yolculuğu değil ki. O kendini bildi bileli böyle trenlerde, ayak kokuları içinde. Ama bu sefer fazla geldi, çok geldi. İşte bu kedi yüzünden. Ah, aaah, ah, bu kedi olmayaydı, bunun yerine başka bir kedi olaydı. Melek Hanım tren bozkırdan geçerken ayışığı da vardı, işte o zaman vagonun penceresini açar bu ciyak ciyak miyavlayan kediyi aşağı atıverirdi. Bunu, bu boncuğu atamazdı. (TKK: 10)

(6) Çocuk büyüyor; anası babası olsun, onların yakınları olsun, kimi huyunu, davranışını beğenmiyor çocuğun; açıkça söylüyor ya da içinden geçiriyor. Demeğe getirdikleri, “böyle olmayabilirdi”dir, o kadar. “Şöyle olacağına, böyle olaydı ya,” da denir; ama o denene, diyen de inanmaz. “Böyle olmayaydı”... Herkes bir şeyler dileyebilir ya, olacak var, olmayacak var. Sınırların farkındayızdır, dururuz; kendimizi bu duruma uyarlarız, yapacağımız budur. (NŞG: 127)

(7) Hal böyle olunca da, karnı doysa dahi gözü bir türlü doymayan Sefih Ali, şehir-i İstanbul'un meşhur yangınlarını birer ganimet fırsatı belleyip, yangın yerlerine dadanmaya başlamış. İşte ne olduysa, yine böyle bir yangın zamanı olmuş zaten. O yangın oracıkta, tam da o vakitte çıkmasaymış. Sefih Ali de civardan tesadüfen geçiyor

⁷⁴ Metinde Babil Cemiyeti

olmasaymış, Nakş-ı Nigâr mahallesindeki nedamet çeşmesinin üzerine örtülmesi kabil olamazmış o pek kıymetli, ayet işlemeli evliya örtüsünün. (Pnh: 77)

3.2.4.2.1.4. -AcAğInA ...-Aydl/-sAydl

Olup bitmiş, artık üstünden zaman geçmiş, sonucu kesinlik kazanmış ve herkes tarafından bilinen bilgiler kesinlik dairesi içinde yer almaktadır. *-AcAğInA ...-Aydl/-sAydl* (ya) şeklinde formülize edilebilecek olan bu morfolojik birlik, bir olayın üstünden belli bir zaman geçtiğini; fakat geçmişte düşünülenin tersine hareket edildiği için istenen sonuçlar için geç (veya çok geç) kalındığını anlatmak amacıyla kullanılmaktadır. *Arkadaşına gideceğine önce annelere uğrasaydın ya* diyen biri için durum şu şekilde de özetlenebilir: *Artık çok geç, önce arkadaşına gitmişsin. Yapacak bir şey yok.* Konuşur için kesin olan bir bilgi vardır. O da, istekte bulunulan kişinin annesinden önce arkadaşına gittiği gerçeğidir ve bu gerçek değiştirilemez. Aynı durum morfolojik-sözlüksel işaretleyiciler bölümünde de zikredilecek olan *keşke* ile kurulmuş *-sAydl/-AyAydl* lı birlikler için de geçerlidir.

(1) *Çocuk büyüyor; anası babası olsun, onların yakınları olsun, kimi huyunu, davranışını beğenmiyor çocuğun; açıkça söylüyor ya da içinden geçiriyor. Demeğe getirdikleri, “böyle olmayabilirdi”dir, o kadar. “Şöyle olacağına, böyle olaydı ya,” da denir; ama o denene, diyen de inanmaz. “Böyle olmayaydı keşke”... Herkes bir şeyler dileyebilir ya, olacak var, olmayacak var. Sınırların farkındayızdır, dururuz; kendimizi bu duruma uyarlarız, yapacağımız budur.* (NŞG: 127)

3.2.4.2.1.5. -AcAktI

-AcAktI ekinin⁷⁵ kullanılmasıyla geçmişte geleceğe yönelik bir tasarı, niyet anlamı vurgulanmak istenmektedir. Bu anlamlarının yanı sıra geçmişte söylenmiş bir durum ya da olayın gerçekleşmemiş olduğu da kesinlik göstermektedir: *Ödevimi*

⁷⁵ Delice, *-AcAktI* ekini *olmayası planlı geçmiş zaman* kipinin biçimbirimi olarak adlandırmaktadır. Bahsi geçen ek, işlenişi planlanmış; ancak gerçekleşmemiş bir eylemi yine çok sonra aktarma durumunda kurgulandığında kullanılmaktadır (Delice 2008: 72).

bitirecektim; ama yetiştiremedim diyen bir konuşur için henüz gerçekleşmemişlik söz konusudur ve bu gerçekleşmemiş olma durumu gerçek dünyada kesinlik taşımaktadır (Sonuç olarak konuşur ödevini bitirmemiştir).

Benzer, *-AcAk* ekinin de gerçekleşmemiş vakalara göndermede bulunabildiğini; fakat özellikle *-AcAktI* biçiminin Türkçede gerçek dışılığı en kuvvetli biçimde veren ek olduğunu savunmaktadır. Olay niyet hâlinde kalmıştır, zaten olay da henüz gerçekleşmemiştir (Benzer 2008: 243):

(1) *Biz de bu uzman sayesinde insan haklarının geçmişten günümüze kat ettiği yolu öğrenecektik [ama öğrenemedik].*

(2) *Ancak onun bu isteğini gerçekleştirme zor olacaktı.*

3.2.4.2.2. Sözlüksel Kesinlik İşaretleyicileri

3.2.4.2.2.1. Kiplik Yüklem

Gerçekleştiği/tamamlandığı ya da gerçekleşmediği/tamamlanmadığı kesin olarak belli olan durumları işaretleyen yüklem kesinlik kiplikleri arasında sayılmaktadır. Kesinlik bildiren yüklemlerin genel olarak kesinlik zarfları ile kurulmuş oldukları görülmektedir: İsim cümlelerinde *mümkündür, mümkün değildir, imkânsızdı, vardı, yoktu, belliydi, muhakkaktı, olası değildi* gibi yüklem görülürken *imkân göreme-, belli ol-, bil-, gör-, anla-* gibi pek çok idraki fiilin de fiil cümlelerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1-9 numaralı örneklerde kesinlik, bir kesinlik zarfının yüklemleştirilmesi ile ifade edilmiştir. Diğer örneklerde (10. ve 11.) ise fiillerin çekime girerek yüklem haline gelmesinin önemli olmasının yanında fiilin kendi içsel anlamının kesinliğe göndermede bulunduğu görülmektedir. Konuşurun zihinsel sürecinin son noktası denilebilecek olan işleme ve sonrasında kavrama/anlama aşamaları sonucunda elde edilen bilginin dilsel ifadesi olan *bil-, anla-, gör-, idrak et-, kavra-* vb. fiiller kesinlik anlatımlarında tercih edilmektedir.

(1) *Kalfalar, daha evvel çize çize usta oldukları sahneleri belirleyip raflarda duran Nizamî Hamsesi'nden ilgili nakışları tekrar gözden geçirdiler. Oralarda çizilen resimlerine baktılar. Ancak*

Efendim Fuzulî nakışlanmam için öyle yerlerde boşluk bırakmış veya öyle ilginç sayfalarda yer ayırmıştı ki, bunların diğer mesnevilerde örneklerini bulmak, yahut o sahnedeki ruh halimi veya tavrımı belirlemek olası değildi. (BÖİ: 82)

(2) *Derin bir göğüs geçirdim. Acı bir gülümseyişle yüzüne bakarak:*

- İşte o ulaşacağıma emin olduğun başarıya ulaşamadığım için üzülüyordum, dedim.

-Nasıl?

- Çok basit!.. Tahsilimi yarım bıraktım...

Hayretten gözleri büyümüştü:

-İnanamıyorum!.. Mümkün değil!, dedi. (Smn: 29)

(3) *Neyyire Abla şaşkındı.*

"Siz onu mumyalayan doktor musunuz? O da ne demek?"

Her şey karmakarışık bir hale giriyordu. Karşımdaki bu iki insanın Eva Perón ile ilgili ortak bir noktada buluşmaları olanaksızdı. (FRS: 146)

(4) *Delikanlı biraz sinirli görünüyordu. Sabırsızlık taşan bir söyleyişle:*

-İlginize teşekkür ederim, dedi. Ben kendimi idare etmesini bilirim. Bundan emin olabilirsiniz. Eğer, maksadınız, beni vermiş olduğum karardan caydırmaksa, bu imkânsızdır beyefendi!.. (Smn: 18)

(5) *Öyle ki, Nuran, Mümtaz'ın hayran bakışları altında her an kendisini ve etrafındaki şeyleri yeniden yaratıyor sanılabılırdi. Bu, sevene, uzviyetinde sevildiğini duyanın cevabıydı. Bu gizli konuşmayı, büyüden dışarıda kalanın duyabilmesine imkan yoktu. (Huz: 205)*

(6) “Elbette ki intiharların sebebi bu kızlarımızın aşırı mutsuzluğu, bundan bir şüphe yok,” demişti vali muavini Ka'ya. “Ama mutsuzluk gerçek bir intihar nedeni olsaydı Türkiye'deki kadınların yarısı intihar ederdi.” (Kar: 20)

(7) Yumuşak bir erkek sesiydi beni çağıran. Sonradan çok düşündüm, fakat bu cümlenin hangi dilde söylendiğini çıkartamadım. Anlamını çözdüğünüz, sinir sisteminizi hemen harekete geçiren, fakat hangi dilde söylendiğini çözemediğiniz cümleler olmadı mı hiç? Cümlenin sonunda Madame dendiğinden hiç kuşku yok ama. (AEC: 37)

(8) Ayşe Pusat, karşısındaki yaşlı kadına acıyarak hatta istihfafla baktı ve kocasının, duruşma sırasındaki bir sözünü, “Âcizleri, layık olmadıkları mevkilere geçiren bir devlet batar!” diye haykırmasını düşünerek ona hak verdi. Bu kadar basit düşünceli bir kadın kendisine amirlik edecek, derslerinde başarı gösterip göstermediği hakkında gizli rapor yazarak kendi mukadderatını tayin edecek ve yüzlerce genç kızın sağlam seciye ve ahlakla yetişmesini sağlayacaktı. İster istemez gülümseyerek:

- Müdür Hanım! Bilmediğiniz bir şey hakkında nasıl bir hüküm verebiliyorsunuz? diye sordu.

Bu sual ötekini şaşırtmıştı. Şaşırdıkları zaman bütün idarecilerin, bütün amirlerin yaptığı gibi yalan veya mugaleta yollarında birine sapacağı muhakkaktı:

- Herkes öyle söylüyor efendim... Hem elbette benim de bildiğim bazı şeyler vardır dedi ve söz düellosu bahsinde bu kadınla uğraşamayacağını bildiği için bir yandan zile basarken bir yandan da kesin emrini verdi:

- Sizden ricam: Propagandayı kesmeniz ve evvelki metodunuzu değiştirerek yalnız derslerinizle meşgul olmanızdır. (RA: 25)

(9) *İttihatçıların elebaşları kaçınca, meydan bu sefer de dini duyguları sömürmeye yatkın Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin elebaşlarına kalmıştı. Halkın sıtkının bu partiden de çabuk sıyrılacağı besbelliydi. (Ved: 11)*

(10) *Bir çift simsiyah göz, bembeyaz yüz ve dağınık saçlar. Yüreğim sökülürcesine çarpmaktadır. Sıcak bir kan yüzüme hücum ediyor. Onunsa beyaz başörtüsü ensesine kaymış, fazla açık, diri memeli, şişkin göğsü... Bu genç kadının beni beğenmesine imkan göremiyorum. (AY: 57)*

(11) *Ve şimdi biliyorum, neden, yaş akıyor atımın sol gözünden. (KBB: 34)*

(12) *Bir an bu mücevheri Nuran'ın boynunda görmeğe çalıştı. Fakat muvaffak olamadı; saadet hülyası kurmayı unutmuştu. Şüphesiz ki, Mümtaz için bu mücevhere sahip olma imkanı yoktu. Fakat genç kadınla tekrar aynı havanın içinde buluşmaları, tekrar sevişmeleri ona büsbütün imkansız görünüyordu. Bu imkansızlık, önündeki süsün insan dışı parıltısıyla zihnindeki kadının güzelliğini onun için ayrı şey yapıyordu. (Huz: 59)*

Evet ve hayır kelimelerinin⁷⁶ yansıttığı kesinlik kadar kesin bilgiyi işaretleyen konuşurun onay amaçlı ve bilginin kesinliğini ve gerçekliğini vurgulamak için kullanmış olduğu doğru, doğru değil gibi kelimeler de kesinlik kiplikleri arasında sayılmalıdır.

(13) *Adem 'le Havva 'dan geldiğim doğru;
Vuruldum bir kere elma dalına
Hâlâ aklımda o Tufan yağmuru;*

⁷⁶ *Evet, hayır kelimeleri için bk. 1.1.4.2.2.5 Kiplik Kelimeler*

Şükür çıktığıma Nuh'un salına. (OBY: 144)

3.2.4.2.2.2. Kiplik Zarflar

Kesinlikle, mutlaka, elbette (elbet), illa ki, hiç şüphesiz, şüphesiz (ki), kuşkusuz, muhakkak, imkânsız, olanak dışı, hiç, asla, katiyen gibi zarfların kesinliğin dereceleri içinde kesinlik semantiğine daha fazla hizmet ettikleri söylenebilir. *-mİş, -AcAk, -Abil-* gibi bazı eklerle birlikte kullanılarak yakın olasılık bildiren kesinlik zarflarının aslında ilk işlevi kesinlik bildirmeleridir. Fakat bağlamın değişiklik göstermesinden dolayı bu zarflar, kesinlik dışında pek çok alana dahil edilebilir.

İlk olarak kesinlik bildiren yukarıdaki zarfların kesinlik işlevlerini yerine getirebilmesi için içinde geçtiği cümledeki yüklemde kullanılan ekin ve bağlamın ne olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bağlamdan beslenen kiplik o zaman kesinlik bildirir hale gelebilir. *Kesinlikle yanlış yoldasın* diyen bir konuşur için uyarıda bulunduğu kişi kesin olarak kötü bir durum içindedir. Aslında geçmiş olayların ve bizzat tanık olunan durumların aktarıldığı olayların haricinde (*Yemeği annem yaptı; Kadının elbisesi kırmızı gibi*) diğer zamansal çekimlerde ve aktarımsal anlatımlarda kesinlik bildirme işlevi biraz tehlikeye girmektedir. Bu durumda kesinlik yerini yakın veya uzak olasılığa bırakabilir.

Bıldırın'a göre güven belirten (*mutlaka, elbette*) kipsel zarflar arasında öznel bir anlam yalnızca *kesinlikle* tarafından yansıtılmaktadır ve kişisel görüşleri ifade için kullanılır: *Futbol konusunda kesinlikle fanatiğim*. Bilgisel olmayan fakat inanca dayalı güvenin yüksek bir derecesini belirtir: *Evlenme konusunda kesinlikle ciddiyim*. *Kesinlikle*'nin kullanıldığı cümlelerde dinleyici bilginin kaynağına yönelik soru sorma ihtiyacı hissetmez. Ayrıca Bıldırın, *mutlaka* zarfının konuşurun görüşünün yüksek derecesini belirttiğini söyler. *Kesinlikle*'nin aksine örneğin dinleyici ve konuşur gibi katılımcılar veya herkes tarafından bilinen genel gerçekler tarafından paylaşılan bilgi temeline bağlı nesnel kip belirtir (Bıldırın 2002: 96, 97, 104).

Aşağıdaki örnekte *Bazı şeyleri yapmasının imkânsız* olduğunu söyleyen konuşur, bu savını *olanak dışı yani* diyerek doğruluyor. İmkânsız veya olanak dışı olan bir durum kesin olan bir bilgiye eşittir. Yani bilinen bir gerçek vardır ki, o da Mehmet Ali Bey'in bazı şeyleri yapmasının imkânsız veya olanak dışı olduğu bilgisinin Mehmet Ali Bey'in kendisi tarafından söylenmiş ve doğrulanmış

olmasıdır. Elde olan bilgi kesin bir bilgidir. 2. ve 3. örneklerde de kiplik zarflarla kesinlik anlamı verilmiştir.

(1) *Gördüm onu. Bu kez dipteki başka bir masaya geçmişti. Geldiğimi gördü.*

“Mehmet Ali Bey nasılsınız?” dedim. İskemleyi çekip, karşısına oturdum.

“Bütün gün burada mıydınız?”

“Buradaydım,” dedi. “Pek kıpırdamadım yerimden. Gelen giden çok buraya. Bakıyorum, izliyorum, eğleniyorum. Vakit geçiyor.”

“Çıksaydınız biraz dışarıya. Şöyle Beyoğlu'nda, kalabalığın arasında biraz dolaşsaydınız...”

“Yok, yok,” dedi Mehmet Ali Bey. “İlkin alışayım şu yeni konumuma. İçime sindireyim, iyice anlayayım. Farkına varayım yani...”

“Haklısınız,” dedim.

“Ne olduğumun, başıma gelenin, yaşadığım olayın farkına varmalıyım iyice,” diye ekledi. “Artık bazı şeyleri yapmam imkânsız. Olanak dışı yani. Bunu içime sindirmeliyim.” (FRS: 81)

(2) *Böylece, deli eniştemizin hâtıralarını nakleden sözleri bende gûya kendi hayatımdan kalmış hâtıralara dönüyor, bahsettiği duygular kendi hayatımı yaşayarak edindiklerim kadar benim oluyordu. Bu rüyalarım ve bu uyanışlarım şüphesiz o sahraların acı tadlarını duydum. Şüphesiz o kum tozları, fırtınalarıyla gönlüme doldu. Şüphesiz o yanık nefesleri ruhumu sindirdim. Şüphesiz ben bütün bu Arabistanı ruhumun üstünde kucaklamış gibi oldum. (ÇE: 155)*

(3) *Hulusi beyi kısa yoldan öldürüverdik. Çünkü yaşlı babayla yalnız oturan kızların boyun eğikliği yoktu Vildan'da. Tersine, küçüklüğünde baba tarafından şımartılmış, sonra da anasıyla aynı eve kapanmış geçkin kızların gizli hırçınlığı, zoraki özverisi okunuyordu*

gözlerinden. Üstelik anasının az buçuk bir geliri olduğu da açık seçikti (Hulusi amcamdan kalan emekli aylığı kuşkusuz). Kendi gençliğindeki güzelliğinden, kısmetlerinin çokluğundan sık sık söz eden -hatta dır dır eden- bir kadıncağzı kesinlikle. (BDA: 136)

Elbette, Bildircin'in örneklerinde de belirttiği gibi özneliğin farklı bir türünü ifade eden kesinlikle ve mutlaka gibi kesinlik belirtir: Bu duygu ölümden korkma değil elbette; Bütün yaz böyle geçmez elbette. Bildircin'a göre elbette'nin belirttiği öznelik kesinlik belirten kesinlikle'ninkinden farklıdır. Elbette, konuşura dünya bilgisi temeline dayanan konuşmasında belirtilen bilgiyi doğrulamaya izin verir. Kişinin dünya bilgisi (world-knowledge) hem gerçekçi bilgiyi hem de deneyimler veya inançları içerir. Böylece elbette'nin kullanımı, konuşurun dünya bilgisine dayanan cümlesinin önermesinde yer alan güvenini belirtmektedir: Beş parmağın beşi de bir değil elbette (Bildircin 2002: 112, 113).

(4) –*Mesela Şeyh Galib... Genç yaşta, en parlak devrinde ölüyor. Başlıbaşına hikmet olan bir terbiyeden geçmiş. Bu terbiye onda birçok şeyleri, muzır şeyleri, başında öldürmüştü. Ne sabahı, ne ikindisi var. Sakin bir akşam gibi, hareket, ışığın oyunundan, sevilen şeylere sadakatten ibaret. Mesela, Dede. Bine yakın eseri var. Hayatına bakıyoruz; herhangi bir hayat. Fakat sade kendisinin.*

–*Devir de yardım etmiyor mu bunlara?..*

–*Elbette. Fakat istisnaları devrin üstünde gibi görünüyor. İnsan neredeyse şartların üstünde yaşıyor, sanacak. (Huz: 125)*

(5) *Toprakta gezen göğsüme toprak çekilince*

Günler bu heyulayı da elbet silecektir.

Rahmetle anılmaktadır elbet ebediyyet

Sessiz yaşadım kim beni nerden bilecektir. (ŞLA: 220)

(6) “*Kız doğurdu diye ona kızacağımı mı sanıyorsunuz? Beni hiç mi tanımadınız Mahir Bey?*”

“*Estağfurullah efendim. Evin hanımları o kadar üzülüler ki, siz illa da erkek bekliyorsunuz zannettim. Leman Hanım’ın bile canı sıkıldı. Bebeğin bütün çeyizini mavi işlemiş.*” (Ved: 301)

Ruhi ve diğerleri, cümle düzeyinde çekim ekleri ve zarflarla yapılan yer değiştirme incelemesi sonunda *mutlaka* ve *kesinlikle*’nin önermenin doğruluğuna güven bildirdiğini saptamış ve bu ortak anlamın yanı sıra, iki zarfı ayıran bir özellik gözlemiştir: *Mutlaka* zarfı konuşanın bir olay, olgu ya da bir durumu bilinen gerçeklere dayanarak söylediğini; *kesinlikle* ise, söylediklerinin öyle olduğuna inandığını belirtir. Örneğin aşağıdaki söylemde *kesinlikle*’nin kabul edildiği, *mutlaka*’nın mümkün olmadığı görülmektedir:

A. Ayşe çok aptal!

B. *Mutlaka!

Kesinlikle! (Ruhi vd. 1997: 107).

Mutlaka ve *kesinlikle* güçlü yükümlenme ve güven belirtirken *herhalde*, *galiba*, *belki* gibi zarflar ise daha az güçlü ve zayıf yükümlenme belirtir (Ruhi 2002: 22).

(7) Sabırla beni bekliyordu. “*Ecinniler’deki Stavrogin ile Suç ve Ceza’daki Svidrigaylov aslında siz misiniz Bay Dostoyevski?*” Öyle şiddetle irkildi ki, ne demek istediğimi hemen anladığını kavradım. “*Bir yazarın özel yaşamı, cinsel sorunları da mı ortalıkta tartışılır oldu artık?*” dedi buz gibi bir sesle. Biraz önceki keyifli adamı yitirdiğimi anladım. Son şansımı da iyi kullanamamıştım. Benden hiç hoşlanmadığını *kesinlikle* biliyordum artık. Çok ileri gitmiştim belki de. Fakat bu soruları kendisine soramazsam, kime soracaktım? (AEÇ: 45)

Hiç ve *asla* zarfları konuşurun verdiği bilgiden ne kadar emin olduğunu ve tereddütünün bulunmadığını göstermek amacıyla kullanılan dilsel öğelerdir. Konuşurun *hiç* ya da *asla* ile ifade ettiği bilgiden öte bilgi yoktur. Tartışması ya da aksi olmayan bu bilgiler için *hiç* ve *asla* zarfları tam anlamıyla kesinlik ifadesidir

denebilir. Bu iki zarfın başka türlü kullanımları neredeyse yok gibidir. Aynı durum *evet* ve *hayır* onay kelimeleri için de geçerlidir (bk. 3.2.4.2.2.5. Kiplik Kelimeler).

(8) –*Captain, gözleriniz kıpkırmızı! Yoksa ağladınız mı?*

–*Neden ağlayayım, Madam?*

–*A, siz hiç ağlamaz mısınız?*

–*Hayır, asla alışık değilim.*

–*O halde bilseniz hayatta ne büyük bir zevkten mahrumsunuz!*

Ağlamak, ağlamak bu tatlı bir şey... Bu, yağmurun bir yaz günü kuru ve kızgın toprak üzerine yağışı gibi bir şey... (SG: 21)

(9) *Kışın ortasında, sefer mevsimi değilken, o kaleyi niçin kuşatmışlardı? Eğer bu işi Zülfiyar'ı kurtarmak için yaptılarsa, bu adam kaleden neden çok değerli bir belge değil de, o uğursuz parayı getirmişti? Üzerinde bir tek yazı ve tuğra görünmeyen bu zifiri siyah para neden bu kadar değerliydi? Bütün bu sorular onun hiç mi hiç merakını uyandırmıyor, cevapları da onu zerre kadar ilgilendirmiyordu. (PKA: 90)*

3.2.4.2.2.3. Kiplik Bağlaçlar

Ne ...ne (de) bağlacı, bir nesnenin, olay veya durumun varlığının söz konusu olmadığını belirten dilsel bir araçtır. İlk *ne*'den önce gelen nesne, olay veya durum olmadığı/gerçekleşmediği gibi ikinci *ne*'den sonra gelen nesne, olay veya durum olmamıştır/gerçekleşmemiştir. *Ne çalışkan ne de düzenli* dendiğinde kişinin hem çalışkan hem de düzenli olmadığı anlaşılmaktadır; yani her iki özellik de kişide bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu yapının bir sözce içinde kullanılmış olması, sınırları kesin olarak belli bir duruma işaret edildiğini göstermektedir. Örnek cümlede bahsi edilen kişi çalışkan olmadığı gibi düzenli de değildir. Bu cümle şu şekilde de yorumlanabilir: *Çalışkan ve düzenli değil; Hem çalışkan hem de düzenli değil; Çalışkanlık ve düzenlilik özelliği bu kişide yok* vb. Cümleyle ilgili yapılan tüm yorumlar bir gerçeği ortaya çıkarmaktadır ki, o da bu kişinin çalışkan ve düzenli olmadığı gerçeğidir ve bu gerçek kesin olan bir bilgiyi yansıtmaktadır.

1. ve 2. örnekte *ne ...ne (de)* bağlacı kullanan konuşurun durumla ilgili kesin bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. *Ne dayım sıkıntı çekiyordu, ne (de) yengem* diyen konuşur her ikisinin de sıkıntı içinde olmadığı bilgisine sahiptir ve bu bilgi kesindir. 2. örnekte *ne Nuran'a karşı olan sevgisini azaltmış, ne de bu sevgi yüzünden zaman zaman çektiği ıstırapların hakiki olmasını menetmişti* cümlesinde bahsi edilen kişinin (Mümtaz), hem Nuran'a karşı bir sevgisi olduğu hem de bu sevgi yüzünden çektiği acıların gerçekliğini reddetmediği anlaşılmaktadır. Aşağıda yer alan her iki sözcüde verilen bilgiler konuşurun elde ettiği bilgisinin kesinlik sınırları içinde olduğunu doğrular niteliktedir. 3. örnekte ise *gerek ...gerek* bağlacı kullanılarak *ne ...ne (de)* bağlacının cümleye kattığı anlamdan biraz daha farklı olarak her iki olasılığın da gerçekleşebileceği kesinliğini vurgulamaktadır.

(1) *Ve kimsenin umut etmediği ölçüde eve uyum sağlamış, ailenin bir parçası olmuştu. Dilsiz'le karşılıklı işaretlerle konuşmaktan ne dayım sıkıntı çekiyordu, ne yengem...* (BDV)

(2) *Zaman zaman Mümtaz saadet duygusundan uyanıyor, - acaba lüzumundan fazla mı?- diye kendine soruyordu. Sade bu sual aşklarının cennetini, yapmacık bir cennet haline getiriyordu. O kadar mesut olduğu bütün yaz boyunca adeta çifte denecek bir hayat yaşamıştı. Garibi bu ki, kendi hislerine karşı beslediği bu şüphe, kendi kendisini bu göz altında bulunduruş, ne Nuran'a karşı olan sevgisini azaltmış, ne de bu sevgi yüzünden zaman zaman çektiği ıstırapların hakiki olmasını menetmişti.* (Huz: 277)

(3) *Gemlik limanında gemiden inip Anadolu toprağına ayak basalı on beş gün olmuş, Ertuğrul'un sınırındaki mağaralardan birinde yaşayan Cenevizli Keşiş Benito'yu bulmak için, buraya, İznik, Bursa, İnegöl, Kütahya, Karacahisar'dan dolaşarak gelmişti. Gerek bu yolculukta gördükleri, gerekse Keşiş Benito'nun anlattıkları burasının bir "Alıklar ülkesi" olduğunda hiç şüphe bırakmıyordu. Evet burada, Türkmenlerle Bizanslılar yüzyıllardır aptallık yarışındaydılar.* (DA: 8)

3.2.4.2.2.4. Kiplik Sözcük/Söz Grupları

Metin üreticisinin sözcüğünde kimi zaman verdiği veya kendisine verilen bilgileri kesin bir dille onayladığı ya da yalanladığı görülmektedir. Bunun için konuşur yalnızca belli bir morfolojik birimden ya da belli bir kelimedenden yararlanmaz. Farklı şekillerde bir araya gelmiş olan sözcükler belirli bir anlam alanını kodlayabilmektedir. Kesinlik bildiren sözcükler ise konuşur açısından bilginin kesin bir üslupla doğrulanması veya reddedilmesini sağlayan sözcüklerdir. Örneğin *Hayatta olmaz* diyen bir kişi kendisine söylenen eylemi asla yapmayacağını belirtmek istemekte, bu söylediğinden başka seçenek de sunmamakta ve başka türlü bir olasılık düşünmek istememektedir.

(1) *Mümtaz'ın fikri basitti. Gizli olarak derhal evlenmeliydiler. Müddet biter bitmez -daha bir ay vardı;- müracaat ederlerdi; bu iş bir çırpıda halledilirdi. Emrivaki karşısında ne Fatma, ne annesi bir şey diyebilirdi. Bir çocuk üç gün ağlayabilirdi. Nuran, dayısının da böyle düşündüğünü biliyordu.*

-Vakit geçirmeyin... Bir çocuk fantezisi için insan saadetini tehlikeye atmamalıdır...

Fakat Nuran annesinin üzülmesinden korkuyordu:

-Hele habersiz... Dünyada olmaz, o gün ölür, diyordu. Evde kendisine sorulmadan bir sandalyenin yerinden kalkmasına razı değil, yüreğine iner.

-Hiçbir şey olmaz... (Huz: 217)

Nereden bilirdim, nasıl bilirdim, nereden bilebilirdim, nasıl bilebilirdim gibi soru cümlesi olarak ifade edilen ama aslında cevabı bilinen bir yapıda olan bu sözcükler de kesinlik kiplikleri arasında sayılabilir. Tüm bu soruların cevabı, *bilemezdim, bilmem mümkün değildi, imkânı yoktu* gibi yine kesinlik bildiren cevaplar olacaktır.

(2) *TAHSİN - Âdetimdir. Uzun konuşmam. Ne vakit çıkıyorsunuz?*

SADETTİN - Mahkemeye verdiniz.

ERCÜMENT - Çok uzun sürecektir bu şekilde.

TAHSİN - Bir şey değil, inşaat sezonu geçiyor.

SADETTİN - Şimdi kışın da yapıyor inşaat. Ben üç ay sonra çıkayım dedim. Beğenmediniz.

ERCÜMENT - Ha şimdi ha sonra.

SADETTİN - Çocuk gibi konuşma Ercüment Bey. 35 yıldır müsteciri bulunduğum şu dükkânın bugünlerde el değiştireceğini ben nerden bilirdim! Para döktüm laboratuvar yaptım. Borca girdim. Çık diyorsunuz şimdi. Çadır mı kurayım? Tam şu sırada aksi gibi bir müstahzar üzerine de çalışıyorum. (FE: 53)

*Ne olursa olsun, ne yaparsa yapsın, her ne pahasına olursa olsun gibi sözler, konuşurun net olan tutumunu yansıtmakta, tereddüte mahal vermemektedir. Böyle bir sözü duyan biri için de konuşurun kararlılığı anlaşılmaktadır. *Ne olursa olsun* demekle *mutlaka* veya *kesinlikle* zarfını kullanmak arasında semantik açıdan bir fark yoktur.*

(3) Macidenin kocasının nesi var? Biraz zengin, kadın âleminde fazlaca tanınmış, biraz cazibeli, biraz güzelce, tabiatile zarif ve yüksek mehafille teması var, büyük zevklerin tadını almış, hayatı anlamış, kadınları tanır, zevcesini idare etmesini bilir... Nihayet doktor, fakat ne olursa olsun mükemmel adam. (Gen: 20)

(4) Kaç zamandır, Mehmet'in aşık olduğunu biliyordu; belki de sevgilisi Büyükdere'de oturuyordu. Böylece tesadüf kendiliğinden hayatlarına bir Moliere komedisinin çift planını sokmuştu. Hatta Boyacıköy'deki kahvenin çırağı ile Anahid'in macerası düşünülürse, bu plan üçüzlü oluyordu. Bu, ne yaparsa yapsın, hangi mutlak veya erişilmez iklimlerde dolaşırsa dolaşsın, insanoğlunun hayatın kanunları içinde yaşamasıydı. İşte bir adam ki Tab'i Mustafa Efendi veya Dede'yi tanımadan, Baudelaire'e ve Yahya Kemal'e hayran olmadan sevebiliyordu. (Huz: 176)

(5) Bu mütevazı ama temiz giyinişli adam o şair miydi gerçekten ve kendisi bu kadar şanslı olabilir, daha Bağdat'a girdiği günün

sonlarına doğru, ne pahasına olursa olsun aramayı ve bulmayı düşündüğü şair ile karşılaşabilir miydi? Kader ona bu kadar cömert davranabilir miydi? Konuşurken bütün bunlar zihninden geçiyor ve her soru cevaptan sonra, karşılıklı okunan her beyitten sonra çocuklaşmış gibi bir sevinç ile ona daha yakın olmak istiyor, emredici konuşma üslubu saygılı bir lisana dönüşüyordu. (BÖİ: 10)

(6) Bu konularda uzman olduğunu savunurdu öteden beri. Kolejde öğrenciyken, önceleri öğretmenlerinin daha sonraları ise arkadaşlarının gece biriyle yatıp yatmadıklarını ertesi gün yürüyüşlerinden anlarmış. İlişkimizin başlarında onun cinsel konulardaki rahatlığından, bana aşırı gelen bilgiçliğinden epeyce tedirgin olmuştum. Bir süre sonra, sevgimiz hiç bir kuşku götürmeyecek denli kesinleştiği, kök saldıği halde, hala kendimi onunla sevişmekten alakoymamla düpedüz alay etmişti. (BDA: 143)

Ne yapar eder, ne yapıp yapıp, ne yapıp edip gibi sözler, bu sözleri kullanan ya da hakkında konuşulan kişi için bir kararlılık, netlik ve açıklık ifadesidir. Tam anlamıyla kesinlik bildiren durumların ifadesinde kullanılmaktadır.

(7) Annem, "Ne yapıp yapıp," diyordu, "bir parça para uydurup kuşun kanadıyla uçurmalıyım onlara!" (AY: 43)

(8) Reşat Hey, pencerenin pervazında duran ballı süte uzandı,
"Bir-iki yudum içmeye çalış, göğsünü yumuşatır."

"Sonra dayı. Mehpere ne yapar eder, içirir bana sütü, merak etmeyin."

"Sana çok iyi bakıyor kızcağız. Teyzem çok becerikli yetiştirdi onu."

"Eh, gücü bana yetmeyince başka birini buldu kul eylemek için." Gülümsedi Kemal. (Ved: 24)

3.2.4.2.2.5. Kiplik Kelimeler

Evet, hayır gibi onay kelimelerinin kesinlikten başka anlam alanlarını işaretlediğini söylemek doğru olmaz. Çünkü bir durum veya olay varsa vardır: *evet*; yoksa da yoktur: *hayır*⁷⁷. Dolayısıyla *evet* ve *hayır* kelimeleri, onu kullanan kişinin doğrulama ve gerçekliğini tasdik etme aracıdır. Aynı zamanda konuşurun kararlılığının veya kararında şüphenin olmadığına da bir işarettir. Bu da *evet* ve *hayır*'ın kesinlik semantiğinin dilsel bir işaretleyicisi olduğunu kanıtlamaktadır.

(1) *Evet, bunu ben yaptım.*

(2) *Senin adını anıp anmamak meselesine gelince, artık bundan sonra adını da anmayacağım. Hatta son nefesimde bile. Evet, Tahsin ismini son nefesimde bile anmayacağım. Fakat şunu bil ki, Tahsin'in hayalini yine o son nefeste bile gözümün önünden ayırmayacağım... Elveda, elveda... (LİM: 192)*

(3) *Hayır, kesinlikle sana inanmıyorum.*

(4) —*Nereye gidiyoruz? Bir şey mi var yoksa?*

—*Yoo. Öylesine geldi aklıma.*

—*Yani bir isteğin falan vardıysa...*

—*Yoo. Eski mahalleyi görmek istiyorum bir. Beş yıl oldu çikali.*

Şey dedim eskisi gibi gideyim dedim. Arabayla falan.

—*İyi ama Faik merak etmesin. Karanlık.*

—*Etmez. Evde değil Faik. Galatasaray'dan sınıf arkadaşlarıyla buluşacak bu gece. Yemeğe gidiyorlar.*

—*Olsun biz gene de eve yakın...*

Nesrin, kesin bir kararla kaldırdı başını: Hayır. (Öde: 53)

⁷⁷ Balcı; *evet, hayır, peki, hay hay, yok, değil* gibi birimleri *tümcemsiler* içinde değerlendirmektedir. Ona göre onaylama, reddetme vb. öznel tutumları yansıtmaya yarayan bu kelimeler, tek başlarına kullanılabilen, bir cümlenin yerini tuttıkları için cümle değeri olan birimlerdir (Balcı 2003: 10). Atabay ve diğerleri; *evet, hayır, hayhay, memnuniyetle, sevinçle, elbette, elbet, yok, asla* gibi kelimelere *yanıt zarfları* arasında yer vermekte ve bahsi geçen bu kelimelerin gerçekleşme, kesinlik, onama, onamama belirttiğini dile getirmektedir (Atabay vd. 2003: 95).

3.2.4.2.3. Söyleme Dayalı Kesinlik İşaretleyicileri

Tamamlanması okurun veya dinleyenin (sözlü iletişim içinde) zihnine ve idrakına kalmış bazı cümleler vardır. Bu tür cümlelerin tamamlanabilmesi ve algılanabilmesi için konuşur ile dinleyici arasında daha önce kurulmuş bir ilişkinin olması ya da dinleyicinin durumla ilgili birtakım deneyimlere sahip olması gerekmektedir. Bu koşullar yerine geldiğinde ancak o zaman konuşurun sözcesinde her kelime anlamını bulacaktır. Kesinlik bildiren durumların anlatımında da konuşur ve muhatabı arasındaki ilişkinin yeri büyüktür. 1. örnekte kuması Fatiş Hatun'un huyunu bilen Ümüş Hatun, Fatiş Hatun'un oğlunu asla bir gayri müslime vermek istemediğini bilmektedir. Bu durumu paylaştığı Tacettin'e (Fatiş Hatun'un bahsi geçen oğlu) Fatiş Hatun'un Patricia'yı kesinlikle almayacağını anlatmak istemektedir. *Hele ki Fatiş Hatun! Gâvurun kızını gelin eder mi hiç kendine?* diyen konuşur, *babasının böyle bir kızı oğluna almayacağını bilir de; kaldı ki annesi Fatiş Hatun alsın* imasıyla üvey oğlu Tacettin, annesinin bu konuda ne kadar kararlı olduğunu anlamaktadır. Bir sonraki cümle de bu savı doğrular niteliktedir. 2. örnekte geçen *Hıristiyanı vermeyen, Müslüman olanı verir mi?* sorusunun zaten belli olan cevabı *vermez* olacaktır. Bu da net ve kesin bir yargıyı bildirmesi açısından soru cümlelerinin ima amacıyla kullanıldığında kesinlik bildirebileceğini göstermektedir.

(1) *“Düğün dernek falan istemiyorum ben Ümüş Ana. Çocuğumu, çocuğumun anasını boynu bükük koymamayım yeter Nikâhıma alayım Patricia'yı. Gider küçük bir ev tutarız kendimize. Sen sağ, ben selamet.”*

“Ne diye bana geldin ki? Ananla, atanla konuşsaydın ya...”

“Sen konuşacaksın onlarla. Hal böyleyken böyle diyeceksin. Sonrası Allah kerim!”

“Ziyadesiyle müşkül bir vaziyet! Ananı, babanı tanımaz mısın sen? Hele ki Fatiş Hatun! Gâvurun kızını gelin eder mi hiç kendine?”

(Hsr: 66)

(2) *Sökmez bizim buralarda böyle işler şövalyem, hiç sökmez, sarhoş tekfür Nikolas boşuna zorlatmakta... Gelemez üstesinden...*

İmparatorumuzun sınırlarında Komanlardan, Peçeneklerden, Balgarlardan, Gagavuzlardan Türkopollar vardır, bunlar hiç yatmaz bu işe... Benim bildiğim bizim Rum'umuz da yatmaz. Müslüman kâfirleri geçtim, putperest Moğollarda bile görülmemiştir böyle rezillik! Sizin oralara bizim aklımız ermez. Buralara geldi mi, şarap şaşırtmış besbelli Nikolas tekfuru... “Azı şifadır bu şarabın, çoğu beladır” derdi rahmetli babam. Bizim buralarda, aklını yitiren, tatlı canını, uzun boylu gezdirmez gövdesinin içinde, şövalyem, bu bir... İkincisi, çok bunaldı mı bizim köyümüz, bakmışsın, “Allah'tan başka Allah yoktur. Muhammet onun elçisidir” deyip Müslümanlığa geçivermiş...

–Peki, din değiştiren yakalanırsa n olur?

–Yakalanmaz ki... Vermez çünkü Ertuğrul Bey... Hıristiyanı vermeyen, Müslüman olanı verir mi? (DA: 29)

3.2.4.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Kesinlik İşaretleyicileri

3.2.4.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

3.2.4.2.4.1.1. keşke ...-sAydI/-AydI

Aslan Demir, geçmişte gerçekleşme potansiyeli olduğu halde gerçekleşmeyen ya da konuşma anında, geçmişte olmuş olması/olmamış olması arzu edilen istekler için -sAydI, -sAymIş, -AydI, -AymIş⁷⁸ eklerinin kullanıldığına dikkat çekmektedir. Konuşurun bu eklerle işaretlediği istekler konuşma anı için artık gerçek dışıdır.

Keşke gelseydin. Yemek çok güzel geçti.

Sınava keşke o da girseymiş. Sorular çok kolaydı.

-sAydI, -AydI birleşik çekimleri, olabirliği devam eden istekler için de kullanılabilir: *Sağ salim gelseydi; başına bir şey gelmeden döneydi* vb. Bu

⁷⁸ Aslan Demir'e göre içinde -Aylm ekinin bulunduğu Ø, -sXn, -Allm, -Xn, -XnXz, -sXnlAr gibi bir grup ek emir kadar güçlü olmayan, rica kadar da kibar olmayan; günlük hayatta yoğun sosyal ağları paylaşan, mesafeli olmayan insanların birbirlerinden bir şey isterken sıklıkla kullandıkları istekleri işaretleyebilmektedir. Aynı zamanda niyet edilen, tasarlanan, gerçekleştirilebilirliği yüksek, somut istekleri; hatta “istenir davranışların” niyet etme ve tasarlama gibi düşünsel süreçlerin tamamlanıp zihinde somutlaştırılarak harekete geçilmek üzere olanlarını bildirmeye elverişlidir. Diğer yandan, *gelseydin, geleydi* vb. geçmişte, gerçekleşme potansiyeli bulunduğu halde gerçekleşmemiş olan, konuşma zamanından öncesine/geçmişe yönelen istekler de vardır (Aslan Demir 2007: 4, 5).

örneklerde, gerçekleşebilirliği konusunda bir dizi tereddüt ve endişenin yaşandığı, konuşma anına uzak olan isteklerin ifadesi vardır (Aslan Demir 2007: 9).

Bu şekliyle *-sAydl*, *-sAymIş*, *-Aydl*, *-AymIş* gibi ekler *keşke* zarfı ile bir araya geldiğinde istek ve dilek bildirmelerinin yanı sıra geçmişte gerçekleşmemişlik bildirdiği için kesinlik kategorisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Aşağıda yer alan birkaç örnekte *keşke ...-sAydl/-Aydl* birliği ile işaretlenmiş; sonunda kesin olan bir durumun bilindiği ve vurgulandığı cümleler yer almaktadır:

(1) *Evin en küçüğüydü Tacettin. Belki de bu yüzden gerek babası, gerekse aralarında epey yaş farkı bulunan ağabeyleri tarafından çok seviliyor ve şımartılıyordu.*

Zaman zaman, “Keşke bu kadar okutmasa mıydık bu oğlanı?” diye hayıflandığı oluyordu Fatış Hatun'un. Hem oğulları, hem kızları bey ailesinin imkânlarıyla günün en iyi eğitim kurumlarında, en iyi şekilde yetiştirilmişlerdi. Ancak Tacettin bir adım öne geçmiş, ağabeyleri Kırşehir Rüştüyesi'ni bitirmekle yetinip çiftçilik ya da ticaretle uğraşırken, Tacettin mektebi idadiyi (lise) bitirerek, “tahsildar” olarak devlet dairesine girmeyi başarmıştı. (Hsr: 17)

1. cümlede yer alan *Keşke bu kadar okutmasa mıydık* ifadesi konuşurun sonucu belli bir duruma atıfta bulunduğunu göstermektedir. Bahsi edilen bu sonuç (okutulmuş olma durumu) kesinlik ve netlik kazanmıştır ve artık geri dönüşü olmayan bir nitelik arz etmektedir. Tabii, diğer bir yönüyle de *okutmasa mıydık* diyen konuşurun soru eki ile durumu ifade etmesinde sözcesinde bir tereddüt ve emin olamamanın bulunduğu görülmektedir. Konuşur diğer kardeşlerine göre biraz daha uçarı ve şımarık olan Tacettin için dönemine göre bu kadar iyi bir şekilde okutmanın gerekliliği konusundan emin değildir.

(2) *Madam hafifçe öksürüp, Banu'ya yarım yamalak bir İngilizce ile bir şeyler söyledi.*

“Seni merak etmiş. Gözünü soruyor. Katarakt, dedim.” Kadın gene bir şeyler diyordu.

“Seni ameliyat eden doktoru merak etmiş, soruyor.” Döndü kadına,

“Profesör Köhnen,” dedi.

“Türkiye'den onun için mi geldiniz?”

“Evet, araştırdık. Türkiye'den onun için geldik.”

“Ne diyor Madam?”

“Şaşırdı. Onun tek gözünü bir ay önce Prof. Orloff yapmış. Yarın sabah da ötekini yapacaktı.”

“Orloff,” diyordu Madam. “Benimki Orloff.”

“Ama,” dedi Banu. “Pek memnun değil. Gözünün kanı dağılmamış. Keşke ben de mi Köhnen'e yaptırıyordum, diyor.” (FRS: 124)

(3) Silindir biçimli seramiklere kazılıp kâğıt üzerinde yuvarlanarak basılan bu damgayı dikkatlice incelediğinde Roma devletini imparatorluğa dönüştüren Ceasar'ın, Yombe'yi takip ve mağlup ederek İskenderiye'ye vardığı sırada çıkan ayaklanmada Kleopatra'nın umarsız tavırları yüzünden yanan o ilk kütüphaneye ait olduğunu gördü. “Tisegor ve Tales nâm filozofların tartışmaları risalesi” ha!.. Keşke bu alfabeyi okuyabiliyor olsaydım!..” (BÖİ: 4)

(4) “Benim halim memleketin düştüğü halin yanında solda sıfır kalır, dayı. Boynu devrilesice General d'Esperey'in, muzaffer Roma komutanları gibi, Fransız Sefareti'ne gidişi hâlâ rüyalarım giriyor. Üstelik beyaz ata binmiş lanet herifi aklı sıra, İstanbul'u beyaz at üstünde fetheden Fatih Sultan'a nazire yapıyor! Sen beyaz atla geldin aldın şehri, şimdi de ben beyaz atla gelerek senden geri alıyorum, dercesine...”

“Şşşt. İyi şeyler düşün. Sonra kâbuslar görüyorsun.” “Keşke Sarıkamış'ta öleydim de o güne şahit olmayaydım, dayı.” Ahmet Reşat sıkıntıyla kıpırdandı. “Sen onu bunu bırak da yaşadığına şükret oğlum,” diyebildi. (Ved: 24)

3.2.4.2.4.1.2. eğer/şayet ...-sAydI ...-AcAktI

Sonucu net, belli ve tartışmaya yer bırakmayan eğer/şayet ...-sAydI ...-AcAktI'lı kuruluşlar konuşurun dünyasında kesinlik taşımaktadır. Konuşur açısından kesin olan bilgiyi işaretleyen bu birlik, eğer/şayet gibi bir bağlaçla -sA ve -AcAk ekinin geçmiş zaman çekimleri ile ortaya konmuştur. Keşke ...-sAydI/-AydI'lı yapılarda olduğu gibi bahsi edilen olay veya durum tamamlanmış ve belli bir sonuca ulaşmıştır. Dolayısıyla eğer/şayet ...-sAydI ...-AcAktI birliği ile işaretlenmiş cümlelerin de kesinlik anlam alanı dairesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

(1) *Necdet şu anda tek samimi ve mantıklı hareketinin intihardan başka bir şey olamayacağını düşünüyordu ve ona bütün aşk yoluna intihar edenler dünyanın en akli başında insanları gibi görünüyordu. Gerçekten, gerçekten bu dayanılmaz heyecanı, bu müthiş fevranı dindirmek için ölümden başka çare var mıdır? Necdet, “İşte ben içimdeki kıyamdı içime sığdırmaya yeterli güçte değilim; ya ben onu boğacağım, ya o beni boğacak!” diyordu.*

Sonra birdenbire her hissi, her düşüncesi duruyor; kalbinde, kendisine bu büyük elemi veren mahlûka karşı bir onulmaz öfkeyle başbaşa kalıyordu. Neden biraz evvel ta yanından geçerken, salonun kapısı önünde yüzüne bir tokat aşketmedi? Neden karnının ortasına bir tekme atmadı? Neden o telefonda konuşurken yavaş yavaş arkasından yanaşıp da sanki şaka yapıyormuş gibi ellerini boğazına geçirip onu sıkı sıkı boğmadı? Eğer bunlardan birini yapmış olsaydı şu dakikada kim bilir ne sakin, ne rahat bir adam olacaktı. (SG: 34)

3.2.4.2.4.1.3. -Ar/-Ir mI hiç

Yapar mı hiç, der mi hiç gibi -Ar/-Ir eki almış ve soru çekimine girmiş bir fiil ile hiç zarfının arka arkaya kullanılmasıyla elde edilen bu morfolojik-sözlüksel birlik aslında sonucu belli ve kesin olan ifadelerin vurgulanmasına kullanılmaktadır.

(1) *“Son günlerde kadınlara sataşmalar oldu, büyük arbede çıktı, işitmediniz mi?” diye sormuştu adam. “Hiç duymadım.”*

“Nereden duyacaksın beyim, matbuat sansür altında. Gâvur kendi kabahatini gazetede ilan eder mi hiç! Geçen hafta üç Fransız askeri kafaları çekmişler, Gülhane Parkında dolaşan kadınlara sarkmışlar.” (Ved: 256)

3.2.4.2.4.1.4. *evet/hayır, ...-AcAktI*

Onaylama kelimeleri ile (*evet, hayır*) geçmiş zamanda geleceği bildiren bir ek olan *-AcAktI* ekinin bir arada kullanıldığı cümleler konuşurun kendisine veya karşı tarafa herhangi bir durum veya olayı ikna etmede kullandığı kipsel bir işaretleyici olarak görülmektedir. Örneğin aşağıdaki gibi bir cümlede konuşurun bahsi edilen yere gitme durumunun kesinlikle gerçekleşmeyeceğini bildiren öğeler *hayır* kelimesi ile *-acaktı* eki olmuştur.

(1) *Papa Eftim'in söylediklerinde doğruluk payı olabilirdi. Ama, Andoni'nin içindeki Keskin'e gitme hevesi sönuvermişti bir anda. Bir karısı ve çocukları vardı babasının. Oraya gittiği takdirde nasıl karşılanacağını kestiremiyordu.*

Hayır, yapamayacaktı! Bunca yılın ardından, çekilen onca hasretin üzerine, babasının çevresini sarmış hiç tanımadığı insanlarca yabancılanmaya, yadırganmaya, hatta belki de horlanmaya tahammül edemezdi. (Hsr: 339)

3.2.4.2.4.1.5. *mutlaka, kesinlikle, muhakkak, şüphesiz ...-Dir, -AcAk, -Abil-*

Kesinlik veya yakın olasılık zarfları denilebilecek olan *mutlaka, kesinlikle, muhakkak, şüphesiz* gibi zarflar ile *-Dir, -AcAk, -Abil-* eklerinden birini almış fiilin birlikte kullanımlarıyla kesinlik semantik alanı kodlanmaktadır. Aynı işaretleyicilerin yakın olasılık veya kesinlik alanını kodlayıp kodlamadıkları bağlamdan çıkarılabilecek bir niteliğe sahiptir.

Bildircin, *mutlaka*'nın *-yor* ve *-Ar/-Ir* ile kesinlik bildirdiğini dile getirir ve şu örneği verir: *Yataktan mutlaka sağ tarafımdan kalkarım* (Bildircin 2002: 109).

Bildirme ve kesin olan bilgilerin aktarıldığı yazılarda ve anlatımlarda tercih edilen bu kiplikler aşağıdaki cümlelerde örneklenmiştir:

(1) Bilindiği gibi aşk kelimesinin bir anlamı da, “sevgede ölçüyü aşmak, sınırın ötesine geçmek” demektir. Her aşk, sevginin dozu çoğaltılmış drajeleridir. Bu yüzden her sevgi aşk olamaz; ama aşk mutlaka damıtılmış sevgidir. (KA: 77)

(2) Kalbin benim olsun diyorum, çünkü mukadder...
Cismine sana yetmez mi? Çabuk kalbini sök ver!
Yoktur öte âlemde de kurtulmaya bir yer!
Mutlak seveceksin beni, bundan kaçamazsın... (RA: 76)

(3) “Kısmen... Kısmen çünkü inanç, yalnızca mantıkla kavranamaz. İnanç evreninde yolculuğa çıkan biri için mantık, kötü bir kılavuzdur, inanmak için içgörünüzün gelişmesi gerekir. Beş duyunuzun algılayamayacağı gerçekler vardır. Yusuf bunu anlamıyordu. Gerçeği sadece mantığıyla arıyordu, duyularıyla... Gerçeğe ulaşmanın tek yolunun, görmek, işitmek, dokunmak, tatmak, koklamak olduğunu sanıyordu. Yani kullandığı yol yanlıştı. Onlarla gerçeğe asla ulaşamaz. Ben, bunu anlatmaya çalıştım...” (Kvm: 136)

(4) Kimse cesaret edip de tek söz edemiyor, bakışlarını birbirlerinden kaçırıyorlardı. Sessizliği bozan Fatış Hatun oldu.

“Sen ne dediğinin farkında mısın Ümüştü Hatun?” diye gürlledi adeta. “O mesele çoktan görüşülüp cevabı verilmedi mi? Utanmıyor musun evlatlarımızı toplayıp tekrardan o uğursuz kızın adını anmaya? Son sözümüzü söylemedik mi biz? Aha gene söylüyorsun, o Rum yosmasıyla zinhar evlenemez Tacettin! Benim de, babasının da mezarını çiğner, ancak o vakit evlenebilir.” (Hsr: 68)

(5) Kevser nine bunları bir çırpıda söyledikten sonra, yol yol olmuş alnını daha da kırıştırarak ağır ağır, tane tane lafını tamamladı. “Kefaret ister Akrep Arif. Ucuz bahaya gitmem diye ayak

diretir. Elimizden geleni yaparız elbet; lâkin korkarım ki bu iş başka.”

(Pnh: 117)

(6) *Seveceğim hatun kişi*

Saçı siyah gözü siyah

İllâ ki

esmer olacak (OBY: 212)

(7) *Remzi Bey hiç gülmüyordu. Bu gülmez adam Sadrettin Beyi kızdırdı. Onları çaya çağırdığına pişman oldu. Sert hareketlerle çayı doldurdu, bardağın birisini bir eliyle hanıma, öbürünü de öteki eliyle Müdüre uzattı, arkasından çabucak da kendisine doldurdu bir bardak. Bardağını ışığa tuttu, inceden, hayranlıkla bir süre iki parmağıyla tuttuğu tüten çayı seyreyledi.*

“Bu kanepede Eceviti de, İsmet Paşayı da, Fevzi Çakmağı da götürmüş gene kırılmamıştır. Ha, kırılmaz. Rahat rahat otur. Bu çayı da kimsecikler içemez, hiç kimse... Bir ben, bu dağ başında, bir sen, bir de Hanımefendi, bu dağ başında. Çaya rengini bu temiz hava, ha, bu temiz su verir. Bak, bak, Müdür Bey, gözünü öpeyim bak, nasıl parlıyor.”

“Parlıyor,” dedi Remzi Bey yarılacağı bardağını ışığa kaldırarak. “Gerçekten parlıyor.” (TKK: 16)

3.2.4.2.4.1.6. artık ...-mAz

Olumsuzluğun kesinlik bildiren yapısının da etkisiyle -mAz eki ile *artık* zarfının birlikte bir sözcüyü işaretlemeleri bir bilginin kesinliği yansıtması bakımından önemlidir. Aşağıdaki örnekte *artık* ve -mAz ile işaretlenmiş kesinlik semantiği görülmektedir:

(1) *“Hayır, hayır,” dedi. “Evita'dan başka hiçbir şey anlatmak istemem. Onun hayatı, onun ölümü. O tuhaf yazgı. Arjantin. Buenos Aires. Juan Peron. Dr. Ara. Bunlar ilgilendiriyor beni.”*

Aklına gelmişti,

“Ne oldu Dr. Pedro Ara'nın defteri? Bir haber var mı?” diye sordu.

“Gitti o defter,” dedim. “Artık geri gelmez.”

“Evet, herhalde öyle. Korkunç bir şey bu.” (FRS: 178)

3.2.4.2.4.1.7. -AcAk olmuş

Henüz gerçekleşmemiş bir olaya atıf yaptığı için olayın gerçekleşmediği dikkate alındığında -AcAk olmuş birliğinin kullanıldığı cümlelerin anlamı kesinlik semantiği içinde ele alınabilir. Benzer'e göre olay ya da durum henüz gerçekleşmemiştir: *Akşam bize gelecek olmuş (sonra işi çıkmış, vazgeçmiş)* (Benzer 2008: 245). Örnekteki olay sonucu itibarıyla kesinlik belirtmektedir. Bilinen bir gerçek vardır. O da, bahsi edilen kişinin akşam gelmediği gerçeğidir. Aynı şekilde aşağıdaki örnekte yer alan *diyecek olmuş* ifadesi de konuşurun kesinliğinden emin olduğu ve tartışmasız gerçek olan bir bilgiyi paylaşırken kullandığı -AcAk olmuş kipliğini barındırmaktadır.

(1) *Emin Bey pazarlama konusunda nasıl bilgileri olduğunu sorunca Nezih, bilgi dağarcığına göre: “Efendim, pazarlamanın özel kuralları vardır, bu kurallar pazarlanacak şeyin dışında gelişmiştir, örneğin ayakkabı pazarlanması ile gazete pazarlanmasında ortak olan bazı kurallar vardır” diyecek olmuş. Sözüünü sürdürmesine vakit kalmadan yaşlı gazeteci parlayıvermiş. Onun için gazetecilik bir toplumsal (sosyal) görev, toplumu aydınlatma konusu şaşmaz bu, amaç (şimdilerde buna “misyon” diyorlar)! Gazete pazarlamak ile ayakkabı pazarlamak yöntemlerinde ortak yanlar olduğunu dile getirmeye kalkan genç işte böyle sokağa kovulmuş... (BNK)*

3.2.4.2.4.2. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Kesinlik bildiren bir sözlüksel birimle söz dizimsel düzendeki farklılık, durum veya olayla ilgili kesin olan bir bilgiyi işaretleyebilmektedir. 1. örnekte *Orada hiç kimseye yer yoktu, olmayacaktı da* diyen bir konuşurun almış olduğu kararda sınırlarının belli olduğu anlaşılmaktadır. Konuşurun kimseyi sevmeyeceği

konusundaki kararlılığı pekiştirilerek sözlerine yansımaktadır. Bu sözleri duyan kişi ise sözün sahibinin kalbinde kimseye yer olmadığını anlamaktadır. 2. örnekte geçen *şüphesiz* zarfı önüne ya da ardına herhangi bir kelime veya söz almadığı halde yine de konuşurun devamını karşı tarafa bıraktığı ve zihninde bunu kesin bir bilgi olarak kaydettiği söylenebilir. *Muhakkak bir sebep mi lazım* sorusunun cevabı *evet lazım*'dır; fakat konuşur yalnızca *şüphesiz* zarfını kullanarak karşı tarafa bu imayı içeren cevabı vermektedir.

(1) *Ne var ki hastalıklı bir ruh haliyle günden güne içine kapandığının, dış dünyayla arasına duvarlar ördüğünün de farkındaydı. Fotoğrafların, hatıraların itici gücüyle sürüp gidecek bir ömür nereye kadar taşıyabilecekti Tacettin'i?*

Bir evi, bir yuvası olsun istemez miydi? İsterdi elbet. Ama laf evlenmeye gelince çatallaşıyordu işler. Patricia'yı içine alıp yüreğinin kapılarını bir daha açılmamak üzere kapatmıştı Tacettin. Orada hiç kimseye yer yoktu, olmayacaktı da. (Hsr: 251)

(2) – *O başka... Size iftira attılar...*

Selim sustu. Yeniden bir tedai silsilesiyle deminden beri beyninin içinde kurcalanan noktayı buldu:

– *Sizi, birisiyle karşılaşmak istemediğiniz için evinize götürdüğümü biliyorum. Fakat tek başınıza böyle ıslak ve karanlık bir gecede Çamlı Koru'da dolaşmanızın sebebini bilmiyorum.*

– *Muhakkak bir sebep mi lazım?*

– *Şüphesiz.* (RA: 84)

Kuşkuya yer vermeyen, konuşurun karşı tarafı ikna etmek istediği durumlarda tercih ettiği diğer kesinlik ifadeleri arasında *kuşku yok ki* söz grubu gelmektedir. Birliğin kurulmasında rol oynayan unsurlar *kuşku yok* kiplik sözü ile cümlenin söz dizimine etkisi olan *ki* bağlacıdır. Aşağıdaki örnekte insanın yeryüzü ile barışık yaşadığı ve mutlu olduğu zamanların varlığına inanan yazarın sözleri yer almaktadır. Yazarın bu konuda kesin tavrı *kuşku yok ki* sözünden anlaşılmaktadır.

(3) *Kulağına, uzak zamanların sesi çalınanlar; bir şekilde bu sesi taklit etmeye çalışırlar.*

Benim yaptığım da bu.

İnsanın, kendi varlığından hoşnut olarak yaşadığı, kendi varlığını haklı kıldığı ve kuşku yok ki, yeryüzü ile barışık yaşadığı ve mutlu olduğu bir zaman vardı.

Yoksa bizler bugün bu mutluluğun imgesi için bile bunca telef olmazdık. (KBB: 81)

Yukarıda yer alan *kiplik söz+ki* bağlacı eşleşmesinin yanı sıra sözlüksel-söz dizimsel birim olarak kesinlik bildiren işaretleyiciler arasında bir *kiplik zarf+ki* bağlacı şeklinde sözlüksel-söz dizimsel unsur olarak kurulmuş birlikler de sayılabilir: ör. *şüphesiz ki, muhakkak ki, elbette ki* vs.

Mutlaka ve mutlaka, kesinlikle ve kesinlikle, muhakkak ve muhakkak gibi tekrarlı yapıya sahip olan katmerli/pekiştirmeli zarflar, cümlede kesinliği semantiğini kodlamakla yükümlüdür. Aşağıda yer alan cümlede geçen *mutlaka ve mutlaka* sözü söylemde konuşurun ileri sürdüğü bilgidен ne kadar emin olduğunu ve ileri sürdüğü bilgide ne kadar iddialı olduğunu göstermektedir.

(4) *“Li külli zamanun ricâluhu”... Bu da Zahia'nın ninelerden dedelerden aktardığı bir sözdü. “Her devrin kendine göre adamları vardı. Zaman bizler olmadan da devam eder ve her devir kendi şartlarına uygun kendi adamlarını mutlaka ve mutlaka yetiştirir.” (BBK: 21)*

3.2.4.2.4.3. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Genellikle bir *kiplik zarf*, ek ve söz dizimsel unsurun yardımıyla konuşur, bir durum veya olayla ilgili yorumunda kesin bilgiye sahip olduğunu belli eder. Konuşurun kullandığı öğeler, karşı tarafın tamamen gerçek veya doğru bir bilgi edindiği, tam aksinin olmadığı ya da olamayacağı hissine kapılmasına sebep olmaktadır. 1. örnekte *nasıl zaptedeyim ben haykışımı* diyen şairin sonuç olarak kendini zaptedemeyip haykırdığı sonucu (yani *haykırdım* sonucu) çıkarılabilir. Bir sonraki örnekte (2. örnek) yer alan *işletmezsen ne bileceksin* sorusunun cevabı

bilemezsin'dir. Sonucu belli, sınırları kesin ve net olan bu bilgiler kesinlik semantiği içinde değerlendirilmelidir. Okur ya da dinleyicinin zihninde aksi bir durum çağrışmamaktadır. Bunda da kullanılan işaretleyicilerin önemi büyüktür.

(1) *Aynam, aynam bana bir devle bir cüce*

Halinde gösterir içimle dışımı.

Bu müthiş tezadı duyup düşündükçe.

Nasıl zaptedeyim ben haykırışımı! (OBY: 51)

(2) *SADETTİN - Hay aklına şaşayım senin. Güzel sanat efendi. Sanayii nefise. Romancılık halt etmiş eczacılığın yanında. Hele resimle heykelin esamisi okunmaz. Hiç reçete nedir düşündün mü hiç?*

ÜNAL - Nesini düşünüyüm.

SADETTİN - Tabii ya kafanı yormaz, muhayyileni işletmezsen ne bileceksin? Her reçete bir ruh raporudur efendi. Bir küçük alarm, her reçeteden en az bir roman, bir piyes, on hikâye mevzuu çıkar. Ne kaderler okur insan o ufacık kâğıt parçasından. (FE: 75)

3. örnekte geçen *ne de olsa ...bu Safınaz'dan başkası değildi* sözlerinin konuşur için kesine ulaşılmış bir bilginin ifadesi olduğu anlaşılmaktadır.

(3) *Bu eve geldiğinin ertesi gecesi tanışmıştı neye benzediğini bir türlü kestiremediği o sesle. Onun yuvası karanlık olmalıydı. Her seferinde karanlıktan süzülüp, gene gerisin geri karanlığa dönüyordu. İlk birkaç gece, hiç aksatmadan, Nevres'i yoklayıp, uykularından etmişti. Ve tam bu topal kız çocuğu hem ona, hem de uykusuzluğa alışmak üzereyken, aniden kayıplara karışmıştı. Aradan haftalar geçtikten sonra tekrar ortaya çıkarak, bir kez daha kızın uykularını kaçırmaya başlamıştı. Nevres, ilk başlarda, halasının büyük kızı Safınaz'ın bu işte parmağı olduğunu sanmıştı. Ne de olsa, daha ilk günden, Nevres'in bu eve yerleşmesine açık açık itiraz eden, Safınaz'dan başkası değildi.* (Pnh: 175)

4. BÖLÜM

DELİLE DAYALILIK KİPİ VE KİPLİKLER

4.1. DELİLE DAYALILIK KİPİ VE KİPLİKLER

Görselden halk bilgisine kadar çeşitli türlerdeki delillerden faydalanarak oluşturulan önermelerde konuşur ya da metin üreticisi *delile dayalılık*⁷⁹ (evidentiality) kipliklerini tercih etmektedir. Konuşur ileri sürdüğü düşünceyi görsel, işitsel, duyuşsal, duyumsal olmak üzere farklı türden kaynakların bir ya da birkaçı ile besleyerek kuvvetlendirmektedir ve elde edilen kaynağın türüne göre farklı türden işaretleyicilere önermesinde yer vermektedir.

Delile dayalılık, konuşurun bilgiye ulaşmasını sağlayan farklı bilgi kaynaklarından biri ya da birkaçı aracılığıyla delillendirdiği anlam alanına denir. Sözcenin sahibi olan kişi bu durumun ifadesinde birtakım dilsel araçlardan yararlanır. Bu dilsel araçlar yani işaretleyiciler delile dayalılık kiplikleridir. Delile dayalılıkta önemli olan konuşurun bilgiye nasıl ve hangi yolla ulaştığıdır.

Mushin delile dayalılığın anlamıyla ilgili tutarsızlıkların bilginin kaynağının tanımlanması ile bilgi ve kaynağına yönelik konuşurun tutumunun tanımlanması arasındaki sınırın net ve açık olmamasından kaynaklandığını belirtmektedir (Mushin 2001: 17).

Chafe, çalışmasında dar ve geniş kapsamlı iki türlü delile dayalılık tanımlaması olduğunu belirtmektedir. Dar kapsamlı olan tanıma göre, delile dayalılık anlamı bilgi kaynağının türlerinin tanımlanmasına sıkışmaktadır. Geniş kapsamlı yoruma göre ise delile dayalılık bilgiye yönelik konuşurun tutumlarını yansıtır. İki tanım arasındaki temel fark, konuşurun bilgiyi nereden elde ettiği (ör. bilginin kaynağı) ve ifade edilen bilgiyle konuşurun öznel ilişkisinin olup olmadığı ile ilgilidir (ör. bilginin durumları) (Chafe 1986: 262).

Delile dayalılık terimi ilk kez 1947'de Franz Boas tarafından yazılan Kwakiutl grammerinde kullanılmıştır⁸⁰ (Kerimoğlu 2011: 140). Kılıç, 1980'lerde delile dayalılık

⁷⁹ Kimi Türkçe kaynakta araştırmacılar *delile dayalılık* terimi yerine eş anlamlısı olan *kanıtsallık* ya da *kanıta dayalılık* terimini kullanmayı tercih etmişlerdir [bk. Kerimoğlu (2011), Bacanlı (2005, 2008)]. Sargın (2014)'da ise diğer araştırmacılardan farklı olarak, delile dayalılık veya kanıtsallık yerine *tanıtsallık* terimi kullanılmıştır.

⁸⁰ Ayrıca bk. Morante ve Sporleder (2012: 227)

konusunun ilgili çekici bir hale gelmeye başladığını dile getirir ve 1986'da Chafe ile Nicholas'ın birlikte çıkardıkları *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology* adlı eserinden bahseder. Kılıç'a göre delile dayalılık konuşucu veya anlatı kahramanının önermenin doğruluk değeri hakkında tavır alırken delilin kaynağına işaret etmesi ve sezdirmesidir (Kılıç 2004: 10).

Delile dayalılık konuşurun ifadesi temelinde bilgi kaynağının kodlanması ile ilgili bir kavramdır, bilginin kaynağına gönderimde bulunmaktır ve önerme için konuşurun sahip olduğu delilin türünü belirtmektedir (Mehmet 2012: 68; Boland 2006: 88, 89; Johanson 2006: 72)⁸¹. Bilginin kaynağının, herhangi bir delile dayalılığın anlamsal özü olduğunu söyleyen Aikhenvald'e göre delile dayalılık sistemindeki terimler bilgiye yaklaşımı, bilginin olasılığını, konuşurun ifadesindeki gerçekliğinin kesinliği ve bunun için güvenilirliğini içeren çeşitli anlamsal kapsamlara sahiptir. Konuşurun sunduğu görsel ve ilk elden olmayan ve çıkarımsal delillerin her biri gerçekten inanmadığı şeyi tanımlamak için kullanılanlar olabilir. Delile dayalılar, sıklıkla anlatı üslubunun işareti ve hikâye anlatma yolu olarak kullanılmaktadır (Aikhenvald 2004: 153, 154).

Delile dayalılık, bir konuşma eylemi yapmak için algısal ve/veya bilgisel temele atıfta bulunan işlevsel bir kategoridir ve önermeye neden olan akıl yürütme süreçlerini ifade eder; bilgi kipi, önermenin doğruluk olasılığını değerlendirir (Cornillie 2009: 45, 47). Delile dayalılığın genellikle içinde bulunduğu cümlenin doğruluk koşullu içeriğine bir katkı sağlamadığı söylenmektedir; daha çok duyusal, duyumsal veya çıkarımsal delil gibi cümleler ifade etmek için delilin kaynağı veya konuşurun bilgisel altyapısını belirtmektedir (Hacquard ve Wellwood 2000: 2).

Aikhenvald, delile dayalılığın yüksek olasılık ve olasılığın (veya konuşurun sahip olduğu bilginin kesinlik derecesini yansıtan bilgi kipliğinin) dilsel kodlamasının bir parçası olmadığını düşünmektedir. Ayrıca bu kategorinin ona göre kendine özgü kuralları vardır ve hiçbir kipin altında yer almamaktadır. Jakobson

⁸¹ Ayrıca Bacanlı, dolaylılık kategorisini de içeren delile dayalılık kategorisinin, “önermede bilginin kaynağı hakkında bir şeyler söyleyen işaretleyicilerle” ilgilenen bir gramer kategorisi olduğunu belirtmektedir (Bacanlı 2005: 36).

(1957) kip ve delile dayalılık arasında çok keskin bir ayırım yaparak bunları bağımsız kategoriler olarak belirleyen ilk kişidir (Aikhenvald 2004: 7, 14, 186; 2006: 320)⁸².

Nuyts da Aikhenvald ile benzer görüşleri paylaşarak delile dayalılık kategorisinin genellikle durumların olabilirlik derecesini gösterdiği veya ima ettiğini dile getirmektedir. Örneğin, duyum delili (dolaylı delil), doğrudan görsel algıdan daha az güvenilir olma eğilimindedir. Dolayısıyla duyum delili, çoğunlukla kesinliği gösteren doğrudan görsel delilden çok durumların daha düşük olabilirliğini belirtmektedir (Nuyts 2001b: 27). Mehmet çalışmasında, Ifantidou⁸³'nun delile dayalılık araçlarının bilginin temel kaynağını göstermek ve konuşanın kesinlik (emin olma) derecesini içermek gibi iki temel işlevinden bahsettiğini dile getirmektedir. Bilginin kaynağını gösteren konuşur, bu bilgiyi gözlem, söylenti, sonuç çıkarma ve bellek yolu ile elde edebilir (Mehmet 2012: 69).

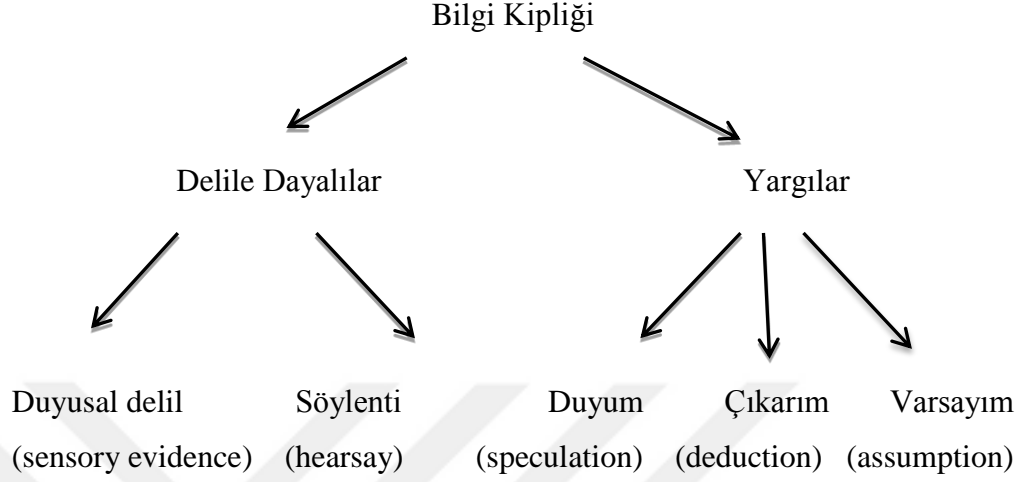
Delile dayalılığın bilgi kiplerinin alt kategorilerinden olup olmadığı uzun süredir tartışılan bir konudur. Kimi araştırmacı delile dayalılığı yalnızca bilginin kaynağı ile ilgilendiği için ayrı bir kategori olarak değerlendirirken kimileri de bilgiye ulaşmada kullanılan delilin türü hakkında bilgi verdiğinden bilgi kiplerinin içinde yer verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Nuyts, bilgi kipliği kullanımlarının delile dayalılık içermediğini belirtmektedir. Bazen bu kategoriler birleştirilmiştir. Örneğin Bybee (1985) ve Palmer (1986), bilgi kipliği kategorisi içinde delile dayalılığa yer verir. Hengeveld (1988, 1989)'a göre bilgisel kiplik kategorisi; alıntı, çıkarımsal, deneyimsel, duyum gibi delile dayalılık kategorilerinin yanında yer alan öznel bilgi kipliğini içermektedir. Oysaki Nuyts, delile dayalılık terimini açık bir şekilde bilgi kipliği kategorisinden ayırmaktadır. Delile dayalılık, sözcede ifade edilen durumlar için istenilen delilin yapısının (tür veya nitelik) konuşurca gösterilmesi ile ilgilidir (Nuyts 2001b: 27).

Palmer'ın 1986'daki çalışmasına göre delile dayalılığın tanımlaması kaynak temelli olan tanımlardan farklıdır. Ona göre bu tanımlama bilginin kazanım tarzından gelen ve bilginin konuşurca değerlendirme gücünü yansıtabilen bilgi kaynağının kodlamasını kabul etmektedir. Bilgi kaynağının türlerini ayırmayan bilgi kiplikleri *delile dayalıları* (evidentials) ve *yargıları* (judgements) kapsamaktadır. Delile

⁸² Daha fazla delile dayalılık tanımı için bk. Whitt (2009).

⁸³ Ayrıca bk. Ifantidou (2001).

dayalılar, duyuşal delil ve söylentinin; yargılar ise çıkarımlar, varsayımlar ve duyumların içinde yer aldığı daha alt sınıflara ayrılmıştır (Palmer 1986):

şekil 5: Palmer'ın bilgisel haritası

Palmer 1986'daki çalışmasında yer alan görüşlerini 2001'deki çalışmasında değiştirmiş görünmektedir. Ona göre, delile dayalılık kipliği önerme kipliğinin altında ve bilgi kipliğine eş kategori olarak yer almalıdır. Palmer'ın ilk çalışmasında ifade ettiği delile dayalılar ve yargılar arasında kavramsal bir farklılık olmadığını söyleyen Frawley, tüm bilgisel nitelikli açıklamaların bir dereceye kadar delile dayalı olduğunu belirtmektedir (Frawley 1992: 411). Hâlbuki delile dayalılığın, bilgi kipinin içerisinde ele alınması gerektiği açıktır. Konuşurun birtakım duyuşal veya algısal faktörlerden süzerek elde ettiği bilgiler, onun doğruya/gerçeğe olan yakınlık düzeyini değiştirmektedir. Dolayısıyla konuşur çeşitli yollarla elde ettiği bilgiden hareketle önermesini desteklemekte ve bir yargıya varmaktadır. Von Fintel'e göre bilgi kipliği bilinen ve elde edilmiş delili sunan olası veya zorunlu olanı kodlamaktadır (Von Fintel 2006: 1).

Delile dayalılık kategorileri ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Delile dayalılık kategorisi, yalnızca ilk elden edinilmiş bilgileri mi içermektedir yoksa dolaylı yoldan veya ikinci elden ulaşılan bilgisel deliller de delile dayalılığın semantik alanı içine dâhil mi edilmelidir, sorusuna farklı cevaplar verilmektedir.

Boland, delile dayalılık alanı içindeki yaygın ayrımların duyuşal ve duyuşal olmayan delil veya doğrudan ve dolaylı delil arasında olduğunu söylemektedir. Duyusal delile dayalılık kategorisi içinde görsel, görsel olmayan ve işitsel delil

ayrımı olabilir. Sıkça belirtilen diğer bir delile dayalılık kategorisi, duyumdur (alıntı ve aktarıma da atıfta bulunulur). Boland'a göre bu kategori, konuşurun bir başkasının sözcüsünü içeren bilgi kaynağıdır. Konuşurun bilgisinin duysal olmayan delilden elde edilmiş olan bir çıkarımını belirten ifadeler bulunmaktadır: *Mary bir mektup yazmış olmalı* (Boland 2006: 88, 89).

Konuşurun elde ettiği bilgiler ya *ilk elden* (first-hand) ya da *ikinci-el/üçüncü-elden* (second-hand/third-hand) kazanılmış olabilir. İki delile dayalı sistemler benzer anlamları kodlarlar. Aikhenvald, ilk elden-ilk elden olmayan ayrımı içindeki ilk-elden terimi ve duyumsal-aktarımsal ayrımı içindeki duyumsal teriminin konuşurun geçmişte gördüğü şeyle ilgili olduğunu söylemektedir. Ona göre ilk elden terimi, genellikle duyulan, koklanan veya en azından hissedilen ve aynı zamanda katılımcı olan konuşurun içinde bulunduğu hareketin ne olduğunu kapsamaktadır. Tam tersine ikinci elden delile dayalı, konuşur tarafından görülmeyen ve konuşurun katılmadığı bir harekete göndermede bulunur. Bu terim, hareketin görünür sonuçları temeline dayanan çıkarımı içine almaktadır. İlk elden delile dayalılar, eğer fiil örneğin hisler veya bilişsel süreç gibi görülemeyen şeyleri anlatıyorsa görünür sonuçlara kadar kapsamı genişletilebilir (Aikhenvald 2004: 154, 155)⁸⁴.

İlk elden-ilk elden olmayan delile dayalılık ayrımının yanı sıra doğrudan ve dolaylı delil ayrımı da en fazla kullanılan ayrımlardandır. Delile dayalılık genel olarak doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki temel kategoriyi kapsamaktadır. Doğrudan delilin genel olarak görsel, işitsel ve diğer duysal kipleri içerdiğini söyleyen Frawley, dolaylı delilin ise aktarım, alıntı, duyum, varsayım, görünüm ve

⁸⁴ Ayrıca Aikhenvald, delile dayalılığın olduğu dillerde ilk elden-ilk elden olmayan ayrımı ile birlikte genel hatlarıyla bir dizi alt kategoriden bahsetmekte ve bu kategorileri şu şekilde vermektedir (Aikhenvald 2006: 321, 322):

- A1. Birinci ağızdan-birinci ağızdan olmayan
- A2. Birinci ağızdan olmayan ve diğer her şey
- A3. Aktarımsal (ya da söylenti) ve diğer her şey
- A4. Duyusal delil ve aktarımsal
- B1. Doğrudan (ya da görsel), çıkarımsal ve söylentiye dayalı (aktarımsal)
- B2. Görsel, görsel olmayan duysal ve çıkarımsal
- B3. Görsel, görsel olmayan duysal ve aktarımsal
- B4. Görsel olmayan duysal, çıkarımsal ve aktarımsal
- B5. Aktarımsal, alıntılama ve diğer her şey
- C1. Görsel, görsel olmayan duysal, çıkarımsal, aktarımsal
- C2. Görsel ya da doğrudan delisel, çıkarımsal, varsayımsal, aktarımsal
- C3. Doğrudan (ya da görsel) çıkarımsal, aktarımsal, alıntı
- D1. Görsel, görsel olmayan duysal, çıkarımsal, varsayımsal ve aktarımsal

diğer tüm destekleyici, yardımcı bilgi türlerini kapsadığını belirtmektedir. Açık arayla en yaygın olanı alıntı ve duyumdur (Frawley 1992: 409). Molochieva'nın delile dayalılık ayırımında ise doğrudan ve dolaylılık kategorilerini yerine tanıklanmış (witnessed), tanıklanmamış çıkarımsal (inferential unwitnessed), hayret (mirativity) ve alıcı yönlendirmeli (addressee-directed) delile dayalılık türleri bulunmaktadır (Molochieva 2007: 1-4).

Doğrudan elde edilen delile dayalılar görsel, işitsel veya diğer duyuşal yollardan kazanılmış olabilir. Cornillie'ye göre doğrudan deliller, konuşur harekete tanık olduğunda kullanılır (Cornillie 2009: 45). Doğrudan delile dayalılık, konuşurun bizzat içinde bulunduğu ve tanıklık ettiği bilgileri içermektedir. Konuşur doğrudan bilgiye gözlem yaparak yani görerek, işitsel yoldan, tatma, koklama veya dokunma şeklinde ulaşabilir. Dolaylı delile dayalılar ise çoğunlukla aktarımla elde edilen, konuşurun bilginin farklı kaynaklarından süzerek zihinsel işlemin sonucunda ulaştığı bilgilerden oluşmaktadır. Nuyts'a göre delile dayalılık kategorisi, genellikle durumların olabilirlik derecesini gösterir/ima eder ve örneğin duyum delili (dolaylı delil), doğrudan görsel algıdan daha az güvenilir olma eğilimindedir. Dolayısıyla duyum delili, çoğunlukla kesinliği gösteren doğrudan görsel delilden durumların daha düşük olabilirliğini belirtmektedir (Nuyts 2001b: 27). Dolaylı delile dayalılık için bilginin kaynağı ikinci veya üçüncü elden edinilen bilgilerdir. Bu bir duyum olabileceği gibi kitabi bir bilgi de olabilir. Kitabi bilgi; halk bilgisini, rivayetleri ve söylentileri de içermektedir. *Onun bir deli olduğunu söylüyorlar* örneğindeki gibi bilginin kaynağı belli olmamakla birlikte hakkında konuşulan kişi için "öyle olduğu" söylentisi bulunmaktadır. Bu şekilde sahip olunan bilgi doğrudan delile dayalılarda olduğu gibi kanıtlanmış bir bilgi değildir. Şüpheye açıktır. Aynı zamanda dolaylı delile dayalılık Cornillie'ye göre kişisel olarak tanık olunmayan fakat ya hareketle ilgili çıkarımda bulunulan ya da başkalarından duyulan bir hareket olduğunda kullanılmaktadır. Hareketlerle ilgili çıkarımda bulunulduğunda çıkarımlar hakkında konuşulur. Olay hakkındaki bilgi başkaları tarafından iletildiğinde duyum, aktarım veya alıntı olarak adlandırılmaktadır (Cornillie 2009: 45).

Delile dayalılık kategorisinin altında yer alması gereken dolaylı delile dayalılık yani dolaylılık semantik alanı, konuşurun sahip olduğu bilgiye doğrudan değil dolaylı yollardan ulaştığını anlatan bir kategoridir. Konuşur, bu bilgisini ya bir

başkasından duymuş ya da gördüklerinden, duyduklarından, tattıklarından veya hissettiklerinden hareketle bir çıkarımda bulunmuştur. Bu çıkarımda bulunma işlemi, akıl yürütme ve sonuçlardan yola çıkma gibi iki farklı süreci kapsayabilir.

Konuşurun dolaylı yoldan elde ettiği bilgiye atıfta bulunan dolaylılık kategorisi için Johanson, aktarım ve duyuma göndermede bulunduğunu ve *alıcı*'nın (recipient)⁸⁵ anlatılan olayı doğrudan belirtmemesi yani dolaylı ifadesi etmesi olduğunu söylemektedir (Johanson 2003: 274). Dolaylılık kavramı, hadise hakkındaki bilginin, konuşan tarafından doğrudan elde edilmediğini ifade eden işaretleyicileri içeren bir kategoriyi karşılayan bir terim olarak kullanılır (Bacanlı 2005: 36).

Johanson'a göre delile dayalılığın bir alt kategorisi olarak düşünülmesi gereken dolaylılık kavramı, bazı bilgiler açısından delilin kaynağının varlığını belirten *delile dayalılık* kavramı ile bağdaşmaktadır (Johanson 2003: 274). Konuşurun bilgiye ulaşma sürecinde sahip olduğu yollardan biri olan dolaylı olarak bilgiyi elde etmede birden fazla seçenek ortaya çıkmaktadır. Bilgi konuşura aktarım, akıl yürütme, sonuçlara dayanarak bilgiye ulaşma veya algısal yolla gelebilmektedir. Johanson dolaylılık için bilginin üç kaynağından bahseder: *aktarımsal kullanımlar*, *çıkarımsal kullanımlar* ve *algısal kullanımlar*⁸⁶. Johanson bu kaynakları şu şekilde açıklamaktadır (Johanson 2003: 276):

a) "Aktarımsal kullanımlar: Olay veya olayın etkisi alıcıya aktarılır. Bilginin temeli yabancı bir kaynak, aktarılmış bir konuşma, duyumdur (ör. *Bakan hastaymış*).

⁸⁵ Johanson *alıcı*'yı konuşma eyleminin, anlatılan olayın katılımcısı, konuşur olarak açıklamaktadır (ör. hikâyenin kahramanı) (Johanson 2003: 274).

⁸⁶ Johanson'un bu sınıflandırmasını Bacanlı (2005; 2008) ve Kılıç (2004) da kabul etmektedir. Bacanlı delile dayalılığın üç türünün de (algısal/çıkarımsal/nakli) aynı işaretleyicilerle yüzeye çıktığından, işaretleyicinin hangi delile dayalı anlamı yansıttığı, ancak bağlam içinde aydınlanıp dinleyicinin muhakemesi ile nakil, çıkarım veya algı biçiminde yorumlanabilir olduğunu ileri sürmektedir (Bacanlı 2005: 36). Willet ve Plungian'a göre ise kanıtsal işaretleyiciler, genel çalışmalardan da görüldüğü üzere, çeşitli dillerde üç tür bilgi kaynağına işaret ederler: a) algılamalar, b) çıkarsamalar, c) aktarmalar. Bunlar da kendi aralarında algılamanın hangi duyu organıyla gerçekleştiği, çıkarsamanın deneyim ve izlenimleri içeren soyut delil veya fiziki ve somut delil temelinde olup olmadığı, aktarmanın ikinci-el, üçüncü-el, kurumsal veya folklorik olup olmadığı gibi yönlerden alt dallara ayrılır (Willet 1988: 57; Plungian 2001: 353).

b) Çıkarımsal kullanımlar: Olay veya etkisi alıcı tarafından anlaşılır. Bilginin temeli, saf yansıma (reflection), mantıksal sonuçtur. Ör. *Uyumuşum* henüz uyanan biri tarafından söylenir.

c) Algısal kullanım: Olay veya etkisi alıcı tarafından algılanır. İlk elden bilginin temeli, doğrudan olayın hissel algısı veya dolaylı olarak olayın izleri veya sonuçları temelindeki algıdır. Ör. *İyi çalıyormuş*. Yeni dinleyen birinden duyduğuma göre o çalmada başarılıdır.”

Ayrıca Johanson semantik yorumların konuşurun olaydaki katılımının derecesine göre değişiklik gösterdiğini; birinci tekil kişi ile diğerleri arasında ayrımlar olduğunu ve aktarımsal veya çıkarımsal kullanımların doğal olarak üçüncü kişi ile en yaygın olarak görüldüğünü dile getirmektedir. Johanson’a göre dolaylılığın konuşurun birinci elden olmayan bilgisinin ifadesi şeklindeki geleneksel tanımı, birinci kişi ile sıkça görülen uyumsuzluğundan dolayı problemlidir. Kendi hakkında konuşması sırasında dolaylılığın kullanımı mutlaka, farkındalığın, istekliliğin, dikkatsizlikten uyku halinden, sarhoşluktan, koma halinden kaynaklanan kontrolün eksikliğini belirtmektedir (Johanson 2003: 283, 285).

Delile dayalılık için van Schaik üç alandan bahseder: deneyimsel (konuşurun daha önceki kişisel deneyimine dayanır), çıkarım (önermenin doğruluğu hakkında konuşurun çıkarımda bulunduğu mevcut delile dayanır) ve duyum (önermenin gerçekliği için konuşura söylenen şeylere dayanır). Duyum; alıntı⁸⁷ (quotative) ve aktarım (reportative) belirtmektedir (Van Schaik 2001: 72).

Son yıllarda delile dayalılığın farklı ayrımları öne geçmiş bulunmaktadır. Nuyts (2001a, 2001b) ve Cornillie (2007), kaynak bakımından delile dayalılık (source-evidentiality) ve (çoklu) öznellik (inter-subjectivity) arasında ayırım yapmaktadır. İlk kavram, bilginin farklı türlerini belirtmektedir. İkinci kavram ise delilin ortak durumu hakkındadır. Çıkarımların farklı türleri üzerine yapılan bir çalışmada, Squartini (2008), *bilme kipi* (mode of knowing) ve *delilin kaynağı*

⁸⁷ Ayrıca Sargın, araştırmacıların söylediklerinden farklı olarak bilimsel metinlerde sıkça görülen atıfların da duyum semantiğinin içinde yer alması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre iki türlü atıf yöntemi vardır: 1. Bilginin kaynak kişi ya da kişilerin kendi kelimeleriyle aynen aktarılması; 2. *Açıklama* denilen aktarımı yapan kişinin, kaynak kişinin kelimelerini değil kendi kelimelerini kullanması yöntemidir (Sargın 2014: 382). Ayrıca gazete muhabirlerinin dili ve kullandıkları işaretleyiciler için bk. Attfield ve Dowell (2003).

arasında açık bir ayrımın var olduğunu söylemektedir. Ona göre bilme kipi, duyuşal ve görsel delil, çıkarım ve duyum olabilir. Bilginin kaynağı ise, ya konuşur ya da başkası olabilir. Bu iki kavram arasında ayrım yapma, ortak görsel delil veya aktarımlardan gelen bir çıkarım gibi farklı delile dayalı ayrımların birbirine etki eden tanımlamasına imkân verir (Cornillie 2009: 45).

Dolaylılık kavramına yönelik yukarıda sıralanan yaklaşımların haricinde delile dayalılık kategorisi içinde yer alması gereken bir diğere semantik alan, bahsi edildiğı gibi çıkarımlardır. Konuşur görsel, işitsel, duyuşal veya duyumsal gibi farklı türden kaynaklardan elde ettiğı bilgilerden hareketle yeni bilgiye ulaşabilir. Bilgiyi zihinsel olarak işleme sürecinin sonucunda elde edilen bu bilgisel deliller konuşurun çıkarımda bulunmasına yardımcı olmaktadır. Willet'in sınıflandırmasında⁸⁸ yer verdiği dolaylı delile dayalılar içindeki çıkarımlardan⁸⁹ elde edilen bilgiler ayrıca konuşurun, tahminde bulunmasına veya olasılık içeren yorumlar yapmasına olanak sağlamaktadır. Çıkarımlardan ulaşılan her bilgi bünyesinde aynı zamanda (az ya da çok) olasılık barındırmaktadır. Olasılık ve delile dayalılık semantik alanı içinde, her ikisinin de ortak paydası olan çıkarım kiplikleri, farklı kaynaklardan elde edilen bilgilerden hareketle ortaya konan durumların ifadesinde kullanılmaktadır.

Delile dayalılık kategorisi için pek çok sınıflandırma denemesi yapılmıştır. Bu sınıflandırmalardan biri Chafe'a aittir. Chafe'ın sınıflandırmasında, delile dayalılık bilginin kaynağı [*duyuşal delil* (sensory evidence), *dil* (language) ve *varsayım* (hypothesis)] ve bilginin türleri [*inanç* (belief), *tümevarım* (induction), *duyumu* (hearsay), *tümdengelim* (deduction)] arasındaki doğal ilişkiyi yansıtmaktadır (Chafe 1986: 263). Mushin'e göre Chafe'ın tümevarımdan (induction) kastettiğı bu

⁸⁸ bk. Tablo 3

⁸⁹ Cornillie, çıkarımsal alan içinde ayrıca koşulsal çıkarımdan bahsetmektedir. Bu anlam alanı içinde, konuşur ifade edilen çıkarım için doğrudan (gözle görülür) delil olduğunu söyler. Konuşur, yolda yatan yaralı bir köpek görüyor ve acı çektiğı sonucuna varıyor. Cornillie aynı şekilde ifade edilen her iki örneğı de aşağıdaki gibi yorumluyor:

a. *Sokağın diğere tarafında yatan yaralı bir köpek var. Acı içinde olmalı.*

Burada, muhtemelen konuşura göre doğru olan, acı içinde sokakta yatan yaralı köpek vardır. Cornillie'ye göre şimdi asıl soru, olasılığın çıkarımsal niteleyiciler ve görsel deliller tarafından harekete geçirilip geçirilmediğidir. Doğrudan delillerden gelen çıkarımlar genel olarak güçlü bilgisel bir yorum ifade etmek için düşünölmektedir.

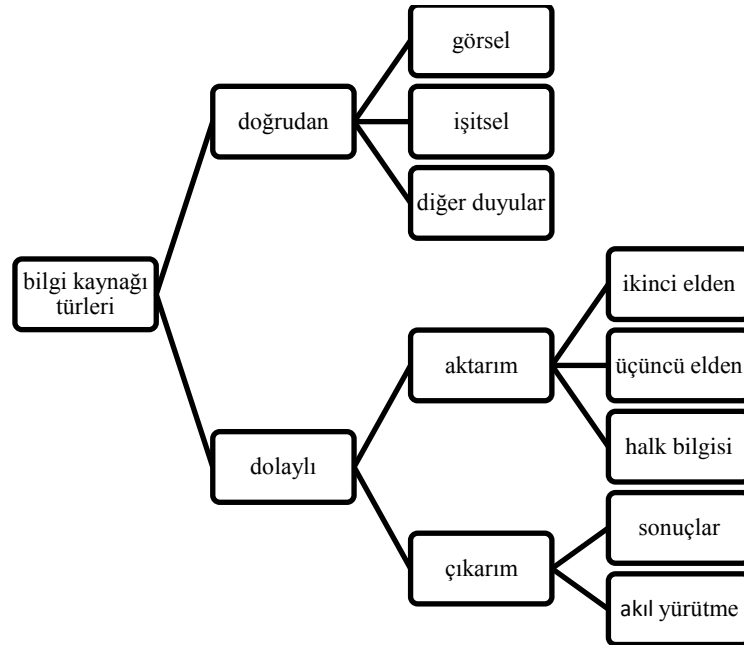
b. *Sokağın diğere tarafında yatan yaralı bir köpek var. Acı içinde olmalı.*

Koşulsal çıkarımlar ile bilgisel yorumların farklı dereceleri olabilir. Bu bağlamda, koşulsal olanlar, örneğın daha zayıf bilgisel bir değerlendirme ile ilişkili olduğı söylenen sonuçlardan gelen çıkarımlara dayalı anlamlar gibi genelleyici çıkarımsal anlamlardan ayrılmaktadır (Cornillie 2009: 50).

türün delilin bazı türlerine dayandığı için hem doğrudan algılama hem de çıkarımın delile dayalılık ifadelerini içerdiği. Buna karşın tümdengelim (deduction) varsayımın bazı türlerine karşı delille eşleşen ve delilden gelen çıkarımın ötesindeki akıl yürütmeyi içerir (Mushin 2001: 29).

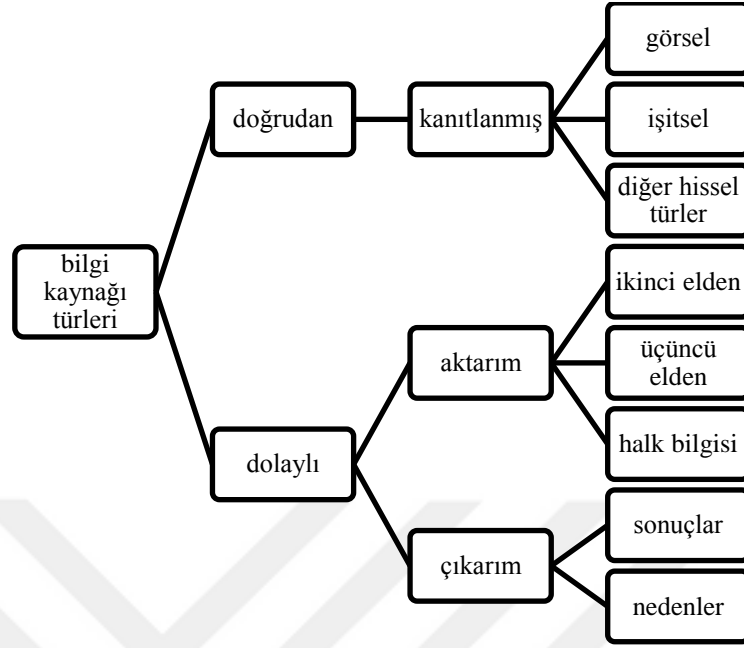
Aikhenvald, delile dayalılık sistemlerinin iki geniş türe ayrıldığını belirtmektedir: 1. Delile ait kaynağı özellikle belirtmeden kaynağın varlığını vurgulayanlar; 2. Kaynağın türünü belirtenler ki bunlar görsel olarak elde edilenler, çıkarsamaya dayananlar ya da dolaylı bilgilerdir. 1. tür sistemin olduğu dillerde belirtilmeyen bilgi kaynağının varlığı bu bilginin *dolaylı olarak* bir aracı vasıtasıyla edinildiği varsayımına dayanmaktadır. 2. tür sistemlerin olduğu diller ise bir dizi alt türe ayrılır ve bu ayrım belirtilen kaynakların sayısını ve çeşidini temel alır (Aikhenvald 2003: 3).

Doğrudan ve dolaylı delile dayalılık arasındaki ayrımları içeren sınıflandırmalardan olan Willet'in sınıflandırması ise temelde üç bölümlüdür: doğrudan/kanıtlanmış, dolaylı/aktarım ve dolaylı/çıkartım. Willet bilgi kaynağının türlerini aşağıdaki gibi alt sınıflara ayırmıştır (Willet 1988: 57):

Tablo 3: Willet'in bilgi kaynağı türleri sınıflandırması

Fintel ve Gillies, Willet'in delile dayalılık sınıflandırmasını ufak değişikliklerle vermektedir (Fintel ve Gillies 2006: 8):

Tablo 4: Fintel ve Gillies'nin bilgi kaynağı türleri sınıflandırması

Bu çalışmada ise Willet (1988), Fintel ve Gillies (2006)'nın sınıflandırmasından yola çıkarak aşağıdaki delile dayalılık sınıflandırılması kullanılmıştır. Sınıflandırmada delile dayalılık semantik alanı içinde yer alması gerektiği düşünülen algısal delile dayalılık ve akıl yürütmeye dayalı delile dayalılık kategorisi de bulunmaktadır. Söz konusu sınıflandırma aşağıdaki gibi her iki şekilde de gösterilebilir:

1. Delile dayalılık

A. Doğrudan delil dayalılık

- a. Görsel
- b. İşitsel
- c. Duyusal

B. Dolaylı delil dayalılık

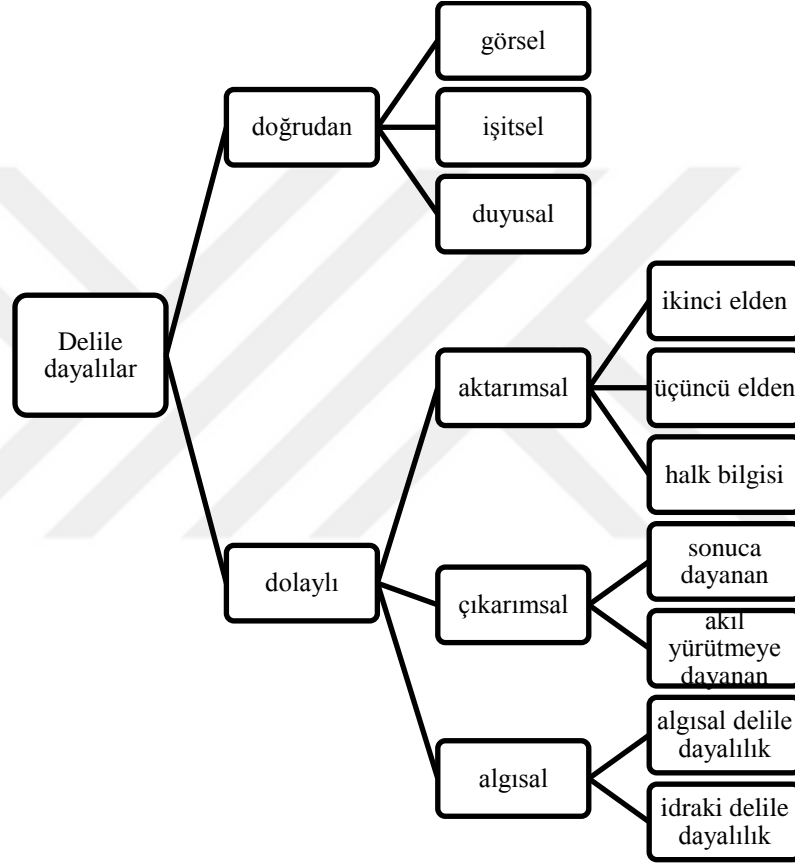
a. Aktarımsal

- i. İkinci elden
- ii. Üçüncü elden
- iii. Halk bilgisine dayalı

b. Çıkarımsal

- i. Sonuca dayanan çıkarım

- ii. Akıl yürütmeye dayalı çıkarım
- c. Algısal
 - i. Algısal delile dayalılık
 - ii. İdrak etmeye dayanan delile dayalılık

Tablo 5: Willet, Fintel ve Gillies'den uyarlanan bilgi kaynağı türleri (delile dayalılık) sınıflandırması

4.1.1. DOĞRUDAN DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ

Konuşurun bizzat kendinin tanık olduğu veya deneyimle elde ettiği bilgileri kodladığı kiplik kategorisidir. Konuşur bilgiye görme, işitme, tatma, koklama veya hissetme yoluyla ulaşmıştır. Doğrudan delile dayalılık ilk elden-ilk elden olmayan veya nakli-nakli olmayan ayrımları içinde ilk elden veya aktarımsal olmayan delile

dayalılık grubuna dâhil edilebilir. Doğrudan ulaşılan deliller dolaylı yoldan başka bilgilere ulaşmaya yardımcı olmaktadır. Bu sebeptendir ki doğrudan delile dayalılık işaretleyicileri aynı zamanda dolaylı delile dayalılık işaretleyicileri ile ortak alanda buluşur.

Delile dayalılık işaretleyicileri olayın olabilirliği, bilginin güvenilirliği (genellikle bilgisel anlamlar olarak adlandırılır) ya da tuhaf ve şaşırtıcı bilgi (güncel literatürde “şaşırtıcı, hayret verici” (mirative) olarak adlandırılan) gibi ek anlamlar ve genişlemeler kazanabilir (Aikhenvald 2003: 2). Delile dayalılık ve hayret kipinden bahsettiği çalışmasında Molochieva işaretleyicilerin tanıklanmış geçmiş, çıkarımsal tanıklanmamış geçmiş ve hayret bildiren ekler gibi türlere ayrıldığını söylemektedir (Molochieva 2007: 1-4).

Sargın’a göre Türkçenin bir delile dayalılık dizgesine sahip olduğu söylenemez. Türkçede dil bilgiselleşmiş tek delile dayalılık işaretleyicisinin *-mİş* eki olduğu kabul edilse de bu ek aynı zamanda geçmiş zamanı belirtmek için de kullanılmaktadır. Türkçede delile dayalılık işlevi başka işlevleri de yerine getirmek için kullanılan dilsel düzenekler tarafından yerine getirilmektedir (Sargın 2014: 373). Delile dayalılık kipliklerini, konuşurun söyleminde belirttiği bilgi için kaynağı kodlayan işaretleyiciler, olarak tanımlayan Ozturk ve Papafragou Türkçede özel işaretleyicilerle bu semantik alanın gösterildiğini dile getirmektedir. Bunun için de özellikle geçmişe yönelik aktarımlarda doğrudan deneyimin geçmiş zamanı olarak adlandırılan *-DI* ve bir başkasından kazanılmış bilgiyi aktarmaya yarayan *-mİş* eki kullanılmaktadır (Ozturk ve Papafragou 2007: 320). Aksu-Koç ve diğerleri, her iki biçimin de geçmişe atıfta bulunduğunu söylemektedir. Söylenti işaretleyicisi *-mİş*’tir ve konuşurun başka birinin sözel raporu aracılığıyla durumla ilgili bilgiye ulaştığına işaret eder: *Pencere kırılıyormuş [(Bana söylendi) pencere kırılıyormuş]*. Onlara göre sonuncusu ise, inanç işaretleyicisi *-Dir*’dir ve konuşma anında herhangi bir delil olmaksızın durumlarla ve süreklilik gösteren düzenle alakalı başkasının var olan bilgisinden mantıklı bir sonuç çıkarmayı ifade eder: *Pencere kırılmıştır [(Varsaydığım/tahmin ettiğim bilgiye dayanarak) pencere kırılmıştır]* (Aksu-Koç vd. 2009: 14, 15).

Türkiye Türkçesinde bilginin doğrudan kaynağı olan doğrudan delile dayalılık önermelerini çoğunlukla morfolojik işaretleyiciler (-*mIş*, -*DI*) ve nispeten daha az kiplik yüklemeler (*gör-*, *işit-*, *duy-*, *tat-*, *kokla-*, *hisset-* gibi) işaretlemektedir.

4.1.1.1. GÖRSEL DELİLE DAYALILIK KIPLİKLERİ

4.1.1.1.1. Görsel Delile Dayalılık Semantiği

Görsel delile dayalılık, konuşurun görerek ve bizzat tanık olduğu durumların aktarımında karşılaşılan semantik alandır. Kişinin görerek elde ettiği bilgiler, şüpheye yer bırakmayacak bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla konuşur bir durum veya olayla karşılaştığında, ilk anda yaşadığı şaşkınlık veya hayret dışında gördüklerinden emindir ve konuyla ilgili daha önceden varsa bile tereddütler zihninden silinmiştir. Aikhenvald'a göre görsel delile dayalılar, kesinliğin boyutlarına ve önermenin doğruluğu ile ilgili yoruma sahiptir ve aynı zamanda konuşurun görüşünün ve ifadedeki sorumluluk durumunun imalarını taşımaktadır. Genel olarak bilinen gerçekler hakkında konuşmak için kullanılır. Konuşurun içsel durumunu belirtir (Aikhenvald 2004: 187)

Ali'nin karşıdan geldiğini gören konuşur, *Ali geldi* veya *Ali geliyor* der. Konuşmasında herhangi bir kararsızlık, tereddüt veya belirsizlik yoktur. Türkçede görsel delile dayalılığı anlatan işaretleyicilerin diğer kiplik kategorilerine göre sınırlı olduğu söylenebilir.

4.1.1.1.2. Görsel Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.1.1.2.1. Morfolojik Görsel Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.1.1.2.1.1. -DI

Türkçe en sık kullanılan görsel delile dayalılık işaretleyicisi -*DI*⁹⁰ ekidir. -*DI* eki; görülen, tanık olunan, gerçekleştiği anda içinde bulunulan bir durumu anlatmayı

⁹⁰ Benzer, -*DI* ekinin -*mIş* 'tan farkını (belirli geçmiş, belirsiz geçmiş) cümle içinde tespit etmenin zor olduğunu dile getirmektedir; çünkü -*DI* eki cümle içinde -*mIş* 'tan görüp görmeme bilip bilmeme gibi ayırım noktaları ile ayrılmasına rağmen bu ekler sık sık birbirinin yerine kullanılabilir: *Açlık yüzünden bu yıl içinde 6 milyon kişi öldü.*

Benzer'e göre yukarıdaki cümlede insanların ne zaman öldükleri ya da nerede öldükleri tam olarak belli değildir ve muhtemelen de görülmemiştir; fakat olmuşluğuna görülmüş kadar inanıldığı için -*DI* eki tercih edilmektedir. Bu belirsizlik -*DI* ekinin yalnızca gerçekten görmeğe değil aynı

sağlayan temel eklerdendir. Cinque ve de Hann *-DI*'nin aktarımsal olmayan geçmiş zaman ve ön zaman (eski zaman) işaretleyicisi olarak kullanıma sahip olduğunu; bununla birlikte kesin ve bilinen olaylara atıfta bulunmak için kullanıldığını dile getirirler (Cinque 2000: 10; De Haan 2006: 51).

Benzer, *-DI* ekinin bazen konuşmacı vakanın gerçekleştiğini gördüğü, tanık olduğu olayları aktarmada kullanıldığı; bilinen ve belirli bir durum anlattığını söylemektedir: *Daha sonra sınıfı gruplara bölerek herkese birer konu verdi*. Benzer, bu görüşüne ilave olarak bazen konuşmacının şahsen vakayı görmemiş ya da duymamış da olabileceğine dikkat çekmektedir. Buna rağmen duyularıyla ya da inancıyla vakanın ya da durumun gerçekleştiğinin kesin olduğu durumlarda bu ek kullanılabilir: *Barajlardan suları kanallar ile tarlalarına taşıdılar* (Benzer 2008: 203).

Bıldırın, bu ekin temel olarak doğrudan deneyimi, doğrudan tanık olunan veya baştan sona yaşananları belirttiğini söylemektedir. *-DI*, yalnızca geçmiş zamanı değil aynı zamanda kesin dışılık belirtmeyen geçmiş gibi doğrudan deneyimlenen olayın gerçekliğine dayanan kesinlik anlamını ve önermeyle ilgili konuşurun bilgisini/inancını yansıtır (Bıldırın 2002: 51-53).

-DI eki, geleneksel dil bilgisi kitaplarında da⁹¹ görülen geçmiş zaman eki olarak geçmektedir. Bu adlandırma büyük oranda doğrudur; fakat görünüşsel ve kipsel özelliklerden kaynaklı olarak *-DI* ekinin görülen geçmiş zaman işlevinden farklı görevlerde de kullanıldığı bilinmektedir. Aşağıda *-DI* eki ile işaretlenmiş görsel delile dayalılık bildiren örnekler yer almaktadır:

(1) *Ellerini gökyüzüne uzatarak, ilkin ağır ağır, sonra giderek hızlanan, yayılan, büyüyen bir semaha başladı. Yüzünün ve bedeninin bir yanına bulaşan ve o döndükçe giysilerinin akan kıvrımlarında yatak değiştiren bir gümüş ırmağında zaman zaman seçer gibi oluyordu semah döneni Selvihan. Tam seçecekken yüzünün bir yanı yeniden karanlığa gömülüyor, başka bir yanı çıkıyordu ırmağın ışığına.* (LM: 57)

zamanda (görmemiş olmakla birlikte) görmüş gibi olmaya dayalı anlatımlarda da kullanılabilir olmasından kaynaklanmaktadır (Benzer 2008: 200).

⁹¹ bk. Ediskun (2007), Korkmaz (2007a), Gencan (2001), Banguoğlu (2007).

(2) O, rüzgârı yalamaya çalışıyordu.

Benimse durdurmayı da döndürmeyi de bilemediğim
bisikletten düşerek inme vaktim gelmişti.

Toparlanmaya, bacaklarım ve avuç içlerimdeki tozlu acıyı
silkelemeye çalışırken beni seyrettiğini ve bana güldüğünü
gördüm. O dakikaya dek kendi evrenimin perisi olan ben,
varlığımı, varlığımın dışını, ötekini gördüm. Bir de mahcup
oluşu; insanın rengi değişiyor, ısı artıyordu. (KBB: 39)

(3) Şövalye, yüz yıl önce, bir gezgin şövalyenin yaktığı şarkının
sözlerini Rumcaya çevirdi: “Olağanüstü işler gördüm. Bunun için hiç
kimse gördükleriyle şaşkırtamaz beni... Dört imparator öldürüldü
önümde... Birincisini uykuda boğdular gözdeleleri... Kesildi bir
meydanda ikincisinin başı... Uçuruma attılar üçüncüyü bir sabah...
Dördüncüsü vuruldu kazanmışken savaşı...” (DA: 19)

(4) İran hududuna yakın köylerin birindendi. Bütün dertlerini,
yüz kelimelik bir kamus içinde anlatabildiği için, dertsiz denebilirdi.
Saçında bir tek ak olmadığı halde kırk yedi yaşındaydı. İnce, kara ve
uzun bıyıkları vardı. Kaya kadar kuvvetli idi. (ŞLA: 76)

(5) Kürt Dursun'un tezgahı mekik atmış, Arnavut Nuri kalıp
gibi yıkıldı. Koşuştuk. Ağzı açılıp kapanıyordu. Mekik kulak tozuna
değmiş. Dokumahane şefine haber uçuruldu. Şef geldi, yaralıyı gözden
geçirdi, telaşla çıktı gitti. Az sonra, kısa boylu, tıkız biri olan fabrika
baş makinisti, bir pehlivanı hatırlatan idare memuru, kısa burunlu
genel müdür, iri göbeğinin altında ince bacakları ve büyük
ayaklarıyla yampiri yampiri basan fabrika sahibi heyecanla geldiler.
(AY: 10)

(6) *Kumsala erkence inmiştik. Kumlar yaştı. Kimsecikler yoktu. Koca koca yengeç delikleri, karmakarışık kertenkele izleri vardı. Ardımızdan bir köpek inmişti kumsala, deliler gibi, uçsuz bucaksız uzamda koşuyor; kendini yere atıp yuvarlanıyor; yanımıza gelip oyun başlangıçlarına giriyor; uzaklarda ufalasıya koşular koparıyor; dönüyordu. Epey oynastık. Sonra bir gezmen indi kumsala; köpek gene uzaklara doğru koştu, bir daha görünmedi. (NŞG: 83)*

(7) *Çatıların üstündeki tabaklar tek tek uçup gitti. Naylonlar, kilimler savrulup yere serildi. Briket aralıklarından konduların içine su doldu. Orta yerde göllendi. Çatı deliklerinden beşiklerin üstüne bir karış kar yağdı. Bebekler ağlaşana kadar hiç kimse uyanmadı. (BKÇ: 11)*

(8) *Güler'e baktı. Dudaklarının az boyalı olduğunu fark etti. O an için hiçbir şey umurunda değildi. Elini tuttu.*

— *Hep dün öğle sonu okulu asmadın diye... Yukardan sana bakıyordum. Duraktaydın. Bir ara gezindin. Yedi dakika geç geldi diyordum. İnmeyecektim. Sonra dizini büküp topuğunu elledin. Vurdu mu, yeni mi ayakkabıların? Neden dün öğle sonu buluşmadık sanki, o pis gıcirtı yüzünden mi? (AA: 68)*

(9) *İki katlı, fakat o küçük spor otomobilleri gibi, neredeyse mukavvadan zannedilecek fakir bir evin penceresinden bir tango sesi geliyor, yol ortasında toza bulanmış kız çocukları oyun oynuyorlardı. Mümtaz, onların türküsünü dinledi:*

Aç kapıyı bezirganbaşı, bezirganbaşı

Kapı hakkı ne verirsin? Ne verirsin? (Huz: 20)

(10) *Son manganın birinci sırasında Güntülü, Aydolu ve Nurkan yan yana idiler. Dirsek temasını kaybetmeden yürüyüşleri, selam için baş çevirileri askerce olmuştu. Selim'in dört beş adım önünden*

geçiyorlardı. Kızların yüzleri ciddi olmakla beraber gözlerinin içi gülüyordu.

Deminden beri onu göz hapsinde tutan Ayşe, birdenbire Selim'in suratının asıldığını, âdeta hakarete uğramış gibi öfkelenildiğini görerek yavaşça "Ne oluyorsun?" diye sordu. (RA: 192)

4.1.1.1.2.1.2. -mİş

-DI ekinin anlatı ve kurgusal metinlerde görülen durum veya olayı anlatma işlevinden başka -mİş ekinin⁹² de görsel delili kodladığı görülmektedir. -mİş eki, genellikle dolaylılık şekli olarak nitelenmesine rağmen dolaylılık-dışı kullanımları da görülebilmektedir. Bacanlı, dolaylılık-dışı kullanım olarak ekin zamansal atıf çerçevesinde yaklaşıldığında geçmişteki bir eyleme, konuşma anındaki bir noktadan veya yine geçmişteki farklı noktalardan bakıldığını iletildiği belirtmektedir⁹³ (Bacanlı 2008: 16).

Bıldırın, -mİş'in üç farklı bilginin kaynağı olarak adlandırıldığını söylemektedir: doğrudan ya da dolaylı algılama (algısal), mantıksal tümdengelim (çıkarımsal) veya duyum (aktarımsal) (Bıldırın 200: 55)⁹⁴.

Benzer, anlatımı öyküleyici kılmak amacıyla aslında -DI ekiyle anlatılacak bazı anlatımların; görünen, belirli olarak bilinen olay ya da durumların -mİş ekiyle anlatıldığını ifade etmektedir. Ona göre fiilin karşıladığı olay başkasından duyup

⁹² -mİş ekinin zamansal görevi ile ilgili olarak geçmiş zaman bildirdiği bilinmektedir. Cinque, -mİş'in Türkçede iyi bilinen işlevi geçmiş zamanı aktardığını dile getirmektedir: *Hasan dün operaya gitmiş* (Cinque 2000: 8). Bu ek, anlatımı daha canlı ve etkileyici kılmaya yönelik olarak üsluptan kaynaklanan kurgusal bir geçmişteki bitmişlik işlevi görmektedir (Bacanlı 2008: 16). Benzer'e göre Türkçenin sahip olduğu iki geçmiş zaman eki -DI ve -mİş arasında esas ayrılık ne zaman ne görünüş farkıdır. İki ekin birbirinden ayrıldığı esas nokta *kiplik* farkıdır (Benzer 2008: 190).

⁹³ Bacanlı'ya göre -mİş üç farklı zamansal sıralanma ilişkisini iletilebilmektedir: i) Sonuçsal ve bitmişliğe özgü ZO > ZA = ZK; ii) basit geçmişe özgü ZO = ZA > ZK; iii) geçmişteki bitmişliğe özgü ZO > ZA > ZK. Bunlardan sonuncusu Türkiye Türkçesine has bir özellik olarak kurgusal bir şekilde iletilmekte ve muhatabın dikkatini, olayın sıcaklığını hissedebileceği bir zamansal noktaya (yani gösterimsel merkeze) yönlendirmektedir. Bacanlı ayrıca -mİş ekinin zamansal işlevlerini şu şekilde sıralamaktadır (Bacanlı 2008: 18, 19):

1. "Dolaylılık-dışı kullanımlarda, sonuçsallığı ve kurgusal bir tarzda geçmişteki bitmişliği de iletir.
2. İdrakî altyapıya işaret eden algılamalı ve çıkarsamalı dolaylılık iletildiği durumlarda, bitmişliğe yakın duran bir sonlanmışlık bildirir.
3. Söylentiler ve aktarmalarda 'basit geçmişe daha yakın duran bir genel geçmiş'i ifade eder."

⁹⁴ Bıldırın, aynı zamanda ekin ani keşifleri, uygun ve psikolojik hazırlık olmaksızın yeni haberleri, olaydan duygusal mesafeyi vs. belirttiğini de eklemektedir (Bıldırın 200: 55).

öğrenmeye dayanmamakta; doğrudan doğruya cümlenin öznesi tarafından gerçekleştirilmektedir: *Utanmadan bir de imtihandan başarılı not almış* (Benzer 2008: 188).

Ekin görünüşsel özelliğinin yanı sıra *Ne güzel giyinmişsin; Kitabın elindeymiş; Kadın kapıyı açmış* gibi örneklerde zamansal olarak geçmiş olayların aktarım durumu söz konusuken diğer taraftan da konuşur sözcesinde gözleriyle tanık olduğu olayları dilsel olarak *-mİş* ekini kullanarak işaretlemektedir.

Görüleni dilsel olarak kodlayan işaretleyicilerden biri olan *-mİş* ekinin, kimi araştırmacının aksini düşüncelerine rağmen üslupsal özelliklerden dolayı gözle görülen ve tanık olunan olayları anlatmada kullanıldığı söylenebilir. Özellikle hikâye dilinde veya uzak geçmişte yaşanmış bir olayın aktarımı sırasında *-mİş* eki tercih edilmektedir. *-mİş* eki ile birlikte *-DI* ekinin birleşik kullanımı (*-mİştİ*) geçmişte tanık olunan ve konuşurun kendi tarafından bizzat deneyimlenen olayların anlatımında başvurulan eklerdendir. Ayrıca şaşkınlık veya hayret durumu içinde bir fikrin beyan edilmesi veya yeni karşılaşılan bir durumda ilk tepki olarak konuşurun görüşünü dile getirmesi durumunda kullanacağı dilsel yardımcılarından biri de *-mİş* eki olacaktır. *Aaa! Resmi ne güzel yapmışsın* gibi bir cümleyi kuran kişi resmin güzelliğini sanki başkasından duymuş gibi *yapmışsın* demektedir. Hâlbuki resmin güzel oluşuna bizzat kendisi tanık olmaktadır. Bunun bir hayret ifadesi olmasının yanında görsel delil tabanlı bilgi edinimi söz konusudur. *Aaa! Resmi ne güzel yaptın* denmiş olsaydı konuşur sanki ressamın resmi yaparken yanındaymış ve resmi yapış aşamasına tanık olmuş gibi olurdu. Böylece işin boyutu değişerek odak, eylemin sonucuna değil bu kez sürecine yönelirdi. *-mİş* ve *-DI* ekinin aralarındaki bu farka rağmen her ikisi de görüleni ve tanık olunanı anlatmada kullanılmaktadır.

Aşağıda yer alan tüm örnekler konuşurun gözlemleyerek elde ettiği bilgilerin ve görerek tanık olunan durumların aktarıldığı sözcelerdir.

(1) *Üçüncü tur... Genel kaptanın önünden geçiyorum, canımı dişime takmışım, iki adım gerimden takip ediyorlar. Genel kaptanın dudağında sigara, zaten sarı yüzü, büsbütün sararmış.* (AY: 17)

(2) *Gecenin geççe bir vaktiydi. Gözler televizyona çakılmış, eller çay bardaklarına, kahve fincanlarına gitmeği unutmuş.* Denizden

doğru yırtıcı bir çığlık işitildi. Güç uyarlandı kulaklar: Ancak üçüncü çığlıkta bir köpek sesi tanıldılar. Herkes kıpırdadı, yekindi, atıldı (NŞG: 17)

(3) ...*Sonra baktı o tiyatrodaki oturuyor. Sahne şıpır şıpır akıyor. Kiremitlerin hepsi mi çatlak? Bir de koku, nereden geliyor bu? Ardına baktı: Kapı bir lağım açılmış. Kimse kapamıyor. Çevresinde hiç kadın yok; tümü de erkek. Tıraş olmuşlar, şap sürmüşler suratlarına sanki. Karalar giymişler. Gözleri sahnede.* (AA: 22)

(4) *Uzaklarda kurbağalar durmadan haykırıyorlar. Bütün kanalların, derelerin, su birikintilerinin içinde yükseliyor bu haykırımlar ve yankılanıp geliyor: Kadir Çiçek'in avlusundaki bütün sesleri, Kemal'in gülüşlerini falan bastırıyordu.*

Sakine usulca çıktı içerden. Usulca konuştu:

“—Sivriler pek eskisi kadar değil artık. Azaldılar”.

“—Uyumuş mu kızlar?”

“—Uyumuşlar. Oğlan da uyusun iyice, alıcam yanıma”. (YG:5)

4.1.1.1.2.1.3. -yor, -Ar/-Ir

-DI ve -mİş ekinin haricinde üslup özelliği ve anlatım tekniği olarak -yor⁹⁵ ve -Ar/-Ir ekleri de görülerek tanık olunan bir durum veya olayı anlatmada kullanılmaktadır. Ayşe'nin kendisine doğru geldiğini gören biri, *Ayşe karşıdan geliyor* diyebilir. Böylece hem Ayşe'nin yürüme anına tanık olunduğu da anlaşılabilir olur. Alay etme veya dalga geçme şekli olarak da -Ar/-Ir ekleri kullanılarak görülen bir olay, olayın gerçekleşmesiyle paralel bir şekilde aktarılabilir. Ayşe'nin karşıdan geldiğini gören kişi, onun gelmesini çevredekilere duyurmak ve dikkat çekmek için bir üslupsal bir özellik olarak -Ar/-Ir ekini kullanabilir: *Vee karşıdan Ayşe gelir.* Aşağıda farklı metinlerden seçilen örneklerde görsel deliller -yor ve -Ar/-Ir ekleri ile kodlanmıştır.

⁹⁵ Aksu-Koç, -DI ekiyle birlikte ele aldığı -yor ekinin cümlede doğrudan deneyimleri işaretlediğini dile getirmektedir (Aksu-Koç 2000: 25).

(1) Gövdenin değil, tahtın boşalması, diye düşünüyör. Canın uçup gittiği beden değil, boşalan taht. Ölümün katılaşıp kaldığı bedeni nerdeyse tanımıyor bile. O kadar ifadesiz, o kadar yabancı bir şey daha şimdiden. Giderek boşalan bir gövde. Usul usul azalan can. Bir fener gibi ağır ağır söndü aydınlık yüzü. Hünkârın bedenini, herkesin bedenine çeviren şey, ölüm. Uçup giden ne? Şu çadırın üzerindeki titrek yıldız ışınlarına karışan? Koca imparatorluğun ta tepesinde oturan şu beden, şu an içeride cansız, upuzun yatıyor. Bugüne dek gördüğü bütün ölümler gibi. Belki de inanılmayan bu, yalnızca bu. Ölümün inanılmazlığı, belki de en inanılmaz anlamını bir hünkârın ölümünde buluyor. Ölüm, her şeyi sıradanlaştırırken, en fazla yaşarken kaçırılmış fırsatların ve olanakların acısını duyuruyor. (LM: 89).

(2) Tebriz ile Taht-ı Süleyman arasında sayısız dağ çıkıyoruz, bulutlara yaklaştıktan sonra sayısız dağ iniyoruz. İran'ın dağları bu mevsimde mor ve mavi. Aslında sayısız zannettiğim bunca dağ, bir tek dağın farklı tepeleri. Sehend Dağı'nın göklere çekilmiş yedi zirvesinden hangisine çıkıp hangisinden indiğimizi artık bilmiyorum. Ama tam "Bitti, düze çıktık" derken yenisi dikiliyor karşımıza. Okyanusta findikkabuğu misali, dağlar arasında yürüyen kırık bir arabada dünyanın oluşumuna katılıyoruz. İnce, yer yer topraklaşan eski bir yoldan geçiyoruz. Ne bir otomobil geçiyor yanımızdan ne de bir insan. Bu tenhalığı garipsiyorum. (NA: 166)

(3) Bir tuhaf insanlar şu Anadolu insanları. Tuhaf tuhaf, çok tuhaf. Uyumadan önce bir iyice burunlarını karıştırıyorlar, sümkürüyorlar kocaman bir mendile, sonra ayakkabılarını çıkarıp ayaklarını altlarına alıyorlar, başlarını arkaya dayayıp gözlerini kapayıp uyuyuveriyorlar. Başlarını dayar dayamaz hep birden başlıyorlar horlamaya. Onlar horlamaya başlar başlamaz da kedi başlıyor miyavlamaya... (TKK: 9)

(4) Necdet: “Bu bulutlar nereye gidiyor? Ben de onlara katılsam” dedi; “ruhumun bu bozgun gecesinde bana sizden başka kim yoldaşlık edebilir? Siz de bencileyin kimden kaçtığınızı ve nereye gittiğinizi bilmiyorsunuz! Bir lanetleme kızdın, bir cadıdan kaçıyorum. Onun yüzü bu soğuk ve solgun kış ayının yüzü gibi donmuş ve anlaşılmazdır. Ve neye kaçtığımı da pekiyi biliyorum. Unutmak için kaçıyorum!” (SG: 33)

(5) HUSREV - (Hiçbir şeyin farkında değil) Bu ben miyim? (Memura doğru) Söyleyin bana ben kimim? (Yine aynaya doğru) Şu surata da bak! Kasap dükkânlarında meşeden bir kütük üzerinde, meşeden bir çekiçle dövülmüş bayat bir et parçasına benziyor! (Eli yavaş yavaş alınca çıkar) Şu kafaya da bak! Nasıl ezilmiş, nasıl hurdahaş olmuş. Kamyon altından çıkmış horoz ölüsüne benziyor! (Parmaklarını uzaktan yüzünün üstünde gezdirir) Şu çizgilere de bak! Ne âciz, ne şaşkın kıvrımlar içinde. Nasıl ağlamayı, nasıl boşalmayı arıyor da bulamıyor. Gözlerim! ... (BAY: 96)

(6) Kamlançu ülkesine bahar gelip de kuşlar ötüşmeye başlayınca, ağaçlarda ve yerlerde çiçekler açınca Yüzbaşı Burkay yine o büyük çam ağacının yanına geldi. Parlak bakışlı, ay yüzlü kızı orada gördü. Yüreğine od düştü. Yeryüzü gözüne karanlık oldu. Ona yaklaşır şöyle dedi:

Yüzün aya benziyor.

Kaşın yaya benziyor.

Gözlerin yeşil alası.

Saçların arslan yelesi.

Yürüyüşün turna gibi.

Salınışın suna gibi.

Hangi yerden, kaynaktansın?

Hangi boydan, oymaktansın? (RA: 5)

(7) “Malik Amca'nın Hıristiyan olması neden bu kadar önemli Başkomiserim?” diye soruyor. Yüzünde kuşku, merak karışımı bir ifade var. (Kvm: 166)

(8) *Gittikçe kabarıyor, amanın, bu dalgalar;*

Ufuk sise gömülü, ne gelen var ne giden.

Kaptan imdat düdüğü durmadan çalar çalar!

Kaptan imdat düdüğü beyhude çalar çalar! (OBY: 28)

4.1.1.1.2.1.4. -mAktA, -mAdA

Benzer, Türkçede delile dayalı olarak kullanılan ve delil olmaksızın bir başka kullanıma izin vermeyen biçimbirim diye dile getirdiği iki ekten bahsetmektedir: Bunlar -mAktA ve -mAdA ekidir. Ona göre bu biçimi tercih eden bir konuşur istenirse delil gösterebilir. Şayet delil gösteremiyorsa bu biçimleri kullanamaz. Bunun yerine ancak -yor⁹⁶ ekini kullanabilir. Olay hakkındaki bilgiyi konuşur ya başkasından almıştır ya da kendisi duymuş ya da görmüştür (Benzer 2008: 223, 224):

(1) *Hayvancılık faaliyetlerinin daha çok yapıldığı Erzurum, Kars gibi illerimizde ise süt ve süt ürünlerine ilişkin yatırımların yapıldığını görmekteyiz.*

4.1.1.1.2.2. Sözlüksel Görsel Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.1.1.2.2.1. Kiplik Yüklemler

Görsel delile dayalılığın yüklemsel işaretleyicileri *gör-*, *tanık ol-*, *anlaşıl-*, *yüzünden okun-*, *bak-* gibi temel anlatım fiilleridir. Bu fiillerden birini kullanan konuşurun bir olaya bizzat kendinin tanık olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu fiillerin kullanılması görsel delile dayalılığın anlatımı için yeterli olmayabilir. Gerçekten görülen, tanık olunan bir durumun aktarıldığının anlaşılması için konuşurun seçtiği fiil çekim eklerine de bakmak gerekmektedir. -Abil-, -AcAk gibi ek ve -mİş

⁹⁶ Benzer'e göre -yor ekinin sahip olduğu belirsizlik -mAktA ekinde yerini belirliliğe bırakır. -mAktA; bildirme, kanıt ve belirlilik olmak üzere farklı kipsel özelliklere sahiptir (Benzer 2008: 227).

olmalı'nın kullanıldığı (görebilirim, görmeli, görmüş olmalı gibi) görsel delile dayalılık fiili bu kez görüleni değil tasarlanana ya da çıkarımda bulunulana bildirmektedir. Dolayısıyla gör-, anla-, anlaşıl- gibi fiillerin morfolojik işaretleyicilerle desteklenmesi de önemlidir.

(1) Ne var ki bu ferahlık, günlerdir çelişkileriyle ve çözümsüzlükleriyle boğuşmaktan yorgun düşen Tacettin'in içini serinletmekten uzaktı. Beyninde kıvrımlanan soru işaretlerini birileriyle paylaşma ihtiyacındaydı. İçinden söküp atamadığı sorunlarına onun gözüyle bakabilecek tek adrese, Şaziye Ablasının evine doğru hızlı adımlarla yürüyordu.

Hiç beklemediği bir anda Tacettin'i karşısında gören Şaziye'nin şaşkınlığı yüzünden okunuyordu. (Hsr: 252)

(2) Otuz yaşlarında kadardı. Fakat saçları kırılaşmış, yüzü yorgun görünüyor, temiz hatlarla kaplı geniş alnında büyük acılar çekmiş olanların düşündürücü ifadesi okunuyordu. (Smn: 13)

(3) İki kattan ibaret olan küçük evin üst sofasına çıkınca karşı taraftaki büyük odanın kapısını aralık gördüm. Babam bu odada yatıyordu.

(4) İçeri girince onu karyolasında dalgın buldum. Geldiğimi fark etmediği, yüzünde hiçbir hareket belirmemesinden anlaşılıyordu. (Smn: 33)

(5) Kendini dışarı atmasıyla, gözlerinin kamaşması bir oldu. Tepede yakıcı bir güneş, ortalığı kasıp kavurmaktaydı. Bir süre gözlerini açamadan, nerede olduğunu çıkarmaya çalıştı. Burnuna yabancı ot ve kır çiçeği kokuları geliyordu. Yavaş yavaş gözlerini açıp, güneşi altettiğinde bir mezarlıkta olduğunu gördü. Hayrete düştü. (Pnh: 55)

(6) *Elektrikler geldi ve Ka, Serdar Bey'in alnında dışarı fırlamış öfkeli bir damar gördü.* (Kar: 30)

(7) *Mümtaz, İhsan'a dikkatle baktı. Çoktan beri onda ihtiyarlama alametleri görünüyordu. Saçları adamakıllı kırılmış, hafif bir göbek gövdesini ağırlaştırmıştı. Gözünün altında büyük halkalar vardı. Fakat kolları hala edalı, vücut atletikti. Yüzünden deruni bir kudret ifadesi akıyordu.* (Huz: 235)

Görsel delile dayalılıkta da bağlam büyük öneme sahiptir. *Bil-* gibi bir fiilin kişinin gördüğü şeyleri anlatmak amacıyla kullandığının anlaşılabilmesi için söz konusu fiilin içinde bulunduğu cümlenin genel anlamına bakmak gerekir. Aşağıdaki örnekte *bil-* fiilinin geçtiği cümlede yer alan yüzünde kahkahanın saklı olduğu bilgisi, *bil-* fiilinin aslında *gör-* fiiline semantik açıdan eş değer olduğunu göstermektedir. Kişi, karşı tarafı görmüş olmasa yüzündeki ciddiyetin gerisinde yatan kahkahayı bilemezdi. Dolayısıyla böyle bir sözcüde konuşurun gözlem yaparak elde ettiği bilgilerin var olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

(8) *Tabağın bir yanına oturtulmuş limon sarısı enginar bana İstanbul kadar yakın gelmişti. Abdülgaffar kalamara “sol” diyordu, mercan balığına “ruji”. İki ucundan neredeyse iki kişinin tutması gereğince ağır balık tabağını merasim subayı tavıryla getirmişti. Yüzünün ciddiyetinin gerisinde bir kahkaha saklı olduğunu biliyorum. Bu da Şark'ın özelliği. Hemence gülüvermek, hemence ağlayıvermek...* (BBK: 104)

Bahsi geçen bu temel fiillerin yanı sıra görsel delile dayalılığın yüklemsel anlatımı kiplik zarflarla da olabilmektedir. Kesinlik veya yakın olasılık ifadelerinde kullanılan *belli, besbelli, açık, aşikâr* gibi zarflar yüklem olarak kullanıldığında da konuşurun bir olaya tanık olduğu, gördüğü anlaşılmaktadır. Yükleme bu zarfların kullanılmış olması konuşurun ancak görerek elde ettiği bilgilerin bir yansıması olabilir.

(9) Sözümlü kesip, heyecanla ayağa fırladı. “Benim için kitaplar yazdılar demek?” Keyiflendiği besbelliydi. Coşkulu ve özgüvenli, bir elini yeleğinin cebine soktu. Kolalı bembeyaz gömleğine gözüm takılıp kaldı, gerçekten giyimine çok titizdi. “Demek böyle ha! Fransızlar hakkımda kitaplar yazdılar. Hımm, elbette, böyle olması gerekirdi zaten.” Çok keyiflendi. Öyle ki, dilimin ucuna gelen Nastasyalar, Sonyalar, Gruşenka, Veranka, Liza, Aglea, Maria, Katerina Nikolayevna orada kaldılar. (AEC: 44)

(10) Kadın çoraplarını çıkartırken:

-Haklısın, dedi. Biri eksilmiş gibi sanki evden!...

Erkek pencereden ayrıldı. Ceketini çıkardı. Sandalyenin gerisine astı:

-Aslında da öyle. Üç canlıydık bu evde...

-Çok üzüldüm. Akşamdan beri kendimi zor tuttum.

-Yüzünden, sesinden belliydi. Sen benden çok severdin Ayvaz'ı.

(DG: 69)

(11) Birdenbire aklına gelmiş gibi sordu, hasta kim?

-İhsan...

Dükkancı başını salladı:

-Epeycedir uğramıyordu. Tevekkeli değil. Geçmiş olsun, geçmiş olsun. Üzüldüğü belliydi; fakat hastalığın ne olduğunu sormadı. Mümtaz içinden “galiba bunu bir aile sırrı telakki etti...” diye düşündü (Huz: 52)

(12) Akşam Tacettin’le Aris baş başa gideceklerdi eğlenmeye. Artin, manifatura dükkânına mal almak için İstanbul’a gitmişti.

Sokağın başında buluştular.

Aris’in ağzını açmasına fırsat vermeden, “Tavernaya gidiyoruz!” diyerek kestirip attı Tacettin.

Heyecanlıydı, sabırsızdı, hareketlerindeki acelecilik fark edilmeyecek gibi değildi. (Hsr: 34)

4.1.1.1.2.2.2. Kiplik Zarflar

Yukarıda da bahsedileceği gibi *belli, besbelli, açık, aşikâr* gibi zarflar konuşurun bir olaya tanık olduğuna işaret etmektedir. Görülerek elde edilen bilginin ipucu niteliğinde olan bu zarfların sözce içinde görsel delile dayalılık için etkin olabilmesi, bu zarfların bağlamla etkileşime girmesine bağlıdır. 1. örnekteki cümlenin sahibi gözlem yoluyla elde ettiği bilgiyi paylaşırken *besbelli* zarfını kullanıyor. *Besbelli* zarfının kullanılmış olması konuşurun görecelik tanık olduğu ve bu bilgisinden de emin olduğu anlamına gelmektedir.

(1) *Biz böyle sevincik olmuş dururken, kasabanın üzerine bir kara havadis yayılıverdi. Güya gece bekçilerinden biri kasaba mezarlığında tuhaf şeyler görmüş.*

Bekçinin hali hal değildi, besbelli çok korkmuştu. Derken kasabada başka kişiler de aynı şeyi gördüklerini yemin-billah iddia etmeye başladılar. (UH: 97)

4.1.1.1.2.2.3. Kiplik Sözler/Söz Grupları

Görsel delil tabanlı bilgiyi Türkçede kodlayan belirli bir kiplik söz veya söz grubu vardır demek doğru olmaz. Bunun yerine bağlamsal çerçevede konuşurun bizzat tanıklık ettiği durumların aktarımında kullandığı pek çok söz ya da söz grubu, görsel delile dayalılık kipliği olarak tercih edilebilir. Örneğin *ta kendisi* sözü aslında bir doğrulama işaretleyicisidir. Zaten doğrulanan bir durum herhangi bir delille (görsel, işitsel vs.) kanıtlanmış anlamındadır. Görsel delille kanıtlanan durumların anlatımında da *ta kendisi* sözü kullanılabilir. Aşağıda örnek olarak verilen cümle bunu göstermektedir. Leyla'nın karşıdan geldiğini gören Necdet, adeta bu durumu şaşkınlık içinde karşılamakta ve sonunda idrak ederek gördüğü kişinin Leyla olduğunu bu sözlerle dile getirmektedir. Bu, *Leyla'nın kendisidir* denmesi de durumun anlaşılması için yeterli olacaktır; fakat *ta* ünleminin eklenmesi kişinin söylediği sözden kesin olarak emin olduğunu gösterir. *Ta* ünlemi bir nevi pekiştirme olarak düşünülebilir.

(1) *Ona hiçbir ses cevap vermedi. Yastıklarının arasından başını kaldırdı.*

–Necdet, Necdet!..

Aman ya Rabbi; bu Leylâ'nın sesi mi? Genç adam elini iki üç kere ıslak yüzünün üstünde gezdirdi. Uyanık mıydı? Sakın bu işittiği ses bir rüya olmasın?

Sesin sahibi karanlığın içinde bir gölge gibi kayarak ta yanına geldi:

–Necdet, niçin ağlıyordun?

Hey Allahım. Bu, Leylâ'nın ta kendisidir. İşte, onun boyu, işte, onun nefesi, onun havası; onun kıvılcıkları; işte onun eli alnının üstünde, başının üstünde dolaşıyor. (SG: 67)

4.1.1.1.2.2.4. Kiplik Kelimeler

Görsel delile dayalılık, sözce içinde yalnız morfolojik birimlerle veya yüklemlemlerle ifade edilmez. Konuşurun gördüğü bir durum veya olayı anlatmakta olduğu kullandığı birtakım isim, sıfat türü kelimelerle de anlaşılacaktır. Zaten söylem içinde tercih edilen kelimeler ancak görerek elde edilebilecek bilgileri yansıtabilecek nitelik taşımaktadır. Örneğin aşağıdaki şiirde yer alan *yüzünden yayılan bir tatlı hüznün* ifadesinin kullanılabilmesi için kişinin gözlem yapmış olması gerekir. Ancak gözlem yoluyla elde edildikten sonra *yüzden yayılan tatlı hüznün* kelimeleri kullanılabilir; çünkü insanın yüzünde var olan *tatlı hüznün* bilgisine ancak görsel yolla ulaşılabilir.

(1) *Gün çingeneler gibi göçebeydi ufukta,*

Çimenler üzerinde yuvarlandığımız gün,

Akarsulardı gittikçe kararan boşlukta;

Sularda yüzünden yayılan bir tatlı hüznün. (OBY: 83)

2. örnekte yer alan *utanıyormuş gibi bir hali vardı* cümlesi de ancak gözle görülerek ulaşılabilecek bilgileri bünyesinde saklamaktadır. Zaten *utanan bir hal* durumu ancak görülerek anlaşılıp algılanabilir.

(2) *Bu sesler onu bir an açar gibi oldular. Yüzüne sükunete benzer bir ifade geldi. Biraz daha çaldıktan sonra söylemeğe hazırlanarak boynunu oynattı. Öksürmek isteyip utaniyormuş gibi bir hali vardı. Nihayet gözlerini üzerimizden çekip tavanın bizim tepemizdeki köşesine dikerek, bir halk şarkısına başladı.* (KS: 119)

4.1.1.1.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Görsel Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.1.1.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

Hem morfolojik görsel delile dayalılık işaretleyicisi (-DI, -mİş, -yor gibi) hem de görsel delili yansıtan bir fiil veya sözlüksel başka bir öge, konuşurun olayın bizzat içinde olduğunu gösteren birimler arasındadır. Bunun yanı sıra konuşurun kesinlik bildiren kiplik zarfları kullanması onun gözlem yoluyla elde ettiği bilgide ne kadar haklı olduğunu ortaya koymaktadır. Konuşur tanık olduğu olaya görme yoluyla ulaşmasa ve sunduğu bilgiye inanmasa *gerçekten, hakikaten, kesinlikle* gibi kiplik zarfları kullanmış olmazdı. Konuşurun sözcesinde kullandığı kiplik zarfların yanı sıra görsel delile dayalı bilgisini kiplik yüklemeler de kodlamaktadır. Aynı cümle içinde iki dilsel ögenin kullanılması konuşurun veya hakkında konuştuğu kişinin bizzat tanık olduğu olayların aktarımında yardımcı olmaktadır.

(1) *Rum olsun, Türk olsun, günlerdir kiliselerde ve camilerde Allah'ın merhameti için yalvaran insanlar gitgide çoğalmış, nihayet Mondros'tan gelen papaz efendi ile ulu caminin imamı birlikte halkı toplu duaya çağırılmışlar, çocuklara başları açtırılmış, göğüs hizasında birleşen veya göklere açılan minicik ellere artık kar yerine Allah'ın lütfunun yağması için yakarılarak bir gün daha geçmişti. Her günkü kalabalığın yine umutsuz adımlarla dağılmaya başladığı sırada, bulutların altını küçük bir çocuğun sevinç dolu sesi doldurdu:*

— *Gemi! Gemi geliyor! Orda bir gemi geliyor!...*

Gerçekten de iskele istikametinde üç ambarlı bir kalyonun geldiği görülüyordu. (KA: 115)

4.1.1.2. İŞİTSEL DELİLE DAYALILIK KIPLİKLERİ

4.1.1.2.1. İşitsel Delile Dayalılık Semantiği

Konuşurun işitsel olarak tanık olduğu durum ya da olayları işaretlediği kipliklerdir. Konuşurun kendinin veya hakkında konuştuğu kişinin çevreden duymuş olduklarından hareketle bir sonuca vardığı, anladığı veya kavradığı durumlar işitsel delile dayalılık kiplikleri ile aktarılabilmektedir. İşitsel delile dayalılık arz eden durumlar Türkçede genellikle kiplik yüklem ve kelimeler ile ifade edilmektedir.

4.1.1.2.2. İşitsel Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.1.2.2.1. Sözlüksel İşitsel Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.1.2.2.1.1. Kiplik Yüklem

Dilsel anlatımda işitme yoluyla elde edilen bilgilerin varlığını, temel olarak işitme duyusuyla ilgili olan fiiller belli etmektedir. *Duy-, işit-, sesi gel-, ses çıkar-, dinle-, kulak kabart-* ve yansıma yoluyla yapılmış *fisilda-, gıcırda-, vızıltısı gel-* gibi pek çok fiil işitsel delilin dildeki göstergesidir. Aşağıdaki örneklerde işitme yoluyla elde edilen bilgilerin varlığı kiplik yüklemle işaretlenmiştir:

(1) *Sol ayağını her basamağa atışında paltosunun sol cebindeki şarap şişesi 'klik' diye bir ses çıkarıyordu. Cepte unutulmuş bir gümüş lira olacaktı; öyle sanıyordu, ama merakını gidermek için yoklayamıyordu: Kucağında kese kâğıtları vardı. (AA: 36)*

(2) *Karısı, dama çıkan merdiven başına vardı. Yıkırı seslendi:*

“—Kemal! Baban yanına varıyor ha!”

Kemal'in zorla sindirmeye çalıştığı sesi yine de bıcır bıcır duyuluyordu aşağıdan.

“—İşin bittiyse söndür ışığı” dedi Kadir Çiçek karısına. (YG: 5)

(3) *“—Söyleyim mi?” dedi, Hasan'ın ürkek gözlerine bakıp.*

“—Söyle...”

“—Yengenin yanında?”

Durdu Hasan. Uykusunda olmadık sözler ettiyse yengesinden çok abisinden utanacak.

“—Olan olmuş zaten. Duymuşsun ya” dedi. (YG: 7)

(4) Karar verdiği yere, Prenses Leyla'nın evine gelince huzursuzluğu arttı. Zile bastı. Fakat zil çalmadı. Yanlış mı geldim diye düşünerek çevresine ve dairenin numarasına baktı. Doğru gelmişti. Yeniden zile bastı. Ses yoktu. Cereyan mı kesilmişti? Gece lambasının düşmesine bastı, yanıyordu. Öyleyse?.. Zil çalmıyor diye dönemezdi. Kapıyı eliyle tıkırdattı. Derin bir sessizlik vardı. Yeniden vurdu. Kapı açılmıyordu. Üçüncü seferindeki vuruş çok hızlı idi. İçeride birisinin yürüdüğü işitildi. Sonra kapı aralandı ve Gülsafa Kalfa gözükersin:

- Ne istiyorsunuz? diye sordu. (RA: 284)

(5) Ta en arka sırada, derslerde nadiren gözükten bir nehari talebe yalnız başına otururdu. Belki bizimle aynı yaşta olan bu çocuk, insana şimdiden kocaman bir adam tesiri veriyordu. Cıgara içişi, konuşuşu bir mahalle kahvesinin bize yabancı insanlarını hatırlatıyor; üzerinde sokak, bir kötü sokak havası esiyordu. Birdenbire gür, sevimsiz, heyecanını zaptedememiş bir sesle haykırdı. Sanki zavallı muallime bir heyecan numunesi gösteriyordu:

—Yahu Celil! Kaç dakika var, Allah aşkına?.. (ŞLA: 85)

(6) HUSREV - (Nevzat'ı korkunç bir dikkatle dinledikten sonra) Muvazenemi kaybediyorum, öyle mi? Bana gözümde bir takım perdeler kalkıyormuş gibi geliyor. Hepinizi başka türlü görüyorum. Hepinizden korkuyorum. Bütün münasebetlerimden ödüm patlıyor. (Annesine döner) Anam ki, beni dokuz ay kaniyle besledi, yıllarca kediler gibi taşıdı; o bile bana eskisi gibi görünmüyor. (Ulviye dehşetle yüzünü avuçlarına gömer. Nevzat dişlerini sıkıyor. Mansur endişe ile Husrev'e bir iki adım yaklaşır.) (BAY: 67)

(7) Mahalle bekçilerinin külhanlara sığınmak zorunda kaldığı soğuk bir kış gecesi, Galata Kulesi'ndeki yangın gözcüsü hasırlar üzerinde yatan arkadaşını elindeki Frenk dürbünüyle dürtmeye başladı ve Arap İhsan'ın kadırgasının Haliç'e girdiğini sanki büyük bir sır veriyormuş gibi adamın kulağına fısıldadı. (PKA: 14)

(8) Denizden doğru yırtıcı bir çığlık işitildi. Güç uyarlandı kulaklar: Ancak üçüncü çığıkta bir köpek sesi tanıdılar. Herkes birden kıpırdadı, yekindi, atıldı. (NŞG: 17)

(9) Dolabın karanlığından açık, dolgun, yürekli bir ses geldi, sevindirdi bizi. “Yaşıyor,” dedi birimiz. Odadan gülererek çıktık. (NŞG: 27)

(10) Gölgelelerin enine kestiği sokağın ıssızlığında biraz daha yürüdüm. Cıvı cıvı sesler gelmeye başlayınca kulak kabarttım ve yolun sonunda mescidi seçebildim. Alçak pencerenin şebekeleri arasından eğilip bakınca servi ağaçları, gülhatmiler, yabanî gül sarmaşıklarından ibaret bir minyatür sahnesiyle karşılaştım. (NA: 37)

4.1.1.2.2.1.2. Kiplik Kelimeler

İşitme duyusuyla elde edilecek nitelikte olan bilgileri kodlayan ses, *tını*, *rüzgâr*, *ağlama*, *soluk* (bk. 1.-4. örnekler) ve yansıma yoluyla elde edilen *horultu*, *gürültü*, *patırtı* (bk. 5.-8. örnekler) gibi kelimeler işitsel delile dayalılık kiplikleri olarak kullanılabilir. İşitsel delile dayalılık bildiren kiplik kelimelerin sayısı işitme yoluyla tanık olunan bir durum ya da olayı anlatırken çeşitlenebilir. Dolayısıyla kiplik kelimelerin sayısını vermek mümkün değildir; burada önemli olan konuşurun işittiklerini aktarıyor olduğunun bilinmesi veya ima edilmesidir.

(1) Anlamak için yaklaşmamız gerekiyor. Bir an soluklanıp, yeniden çıkmaya başlıyoruz merdivenleri. Ali her zamanki gibi yine önde. Her adımda ses biraz daha belirginleşiyor. Ali, haklı bu şarkı

değil, türkü de değil. İlahi, daha doğrusu dua. Dördüncü kata vardığımızda, sözleri anlamaya başlıyoruz. Sözlerin anlamlarını değil de hangi dilde söylendiklerini. Evet, bu sözcükler Arapça. Anlamını bilmesek de, çocukluğumuzdan beri belki yüzlerce kez dinlediğimiz için artık aşına olduğumuz bu seslerin Kuranikerim'den alınma bir dua olduğunu anlıyoruz. Muhtemelen ölümlerin ardından okunan bir dua. İşin tuhafı, güzel sesli bir hocanın okuduğu duanın bizim maktulün evinden gelmesi. Hıristiyan bir ölünün ardından okunan Müslüman duası. (Kvm: 145)

(2) Söylediklerine kendi de inanmıyor; sesinde güvensiz bir tını var. Kapalı gözkapaklarımın içindeki karanlıktan daha karanlık bir dünyanın adamını düşünüyorum. Tespit ettiğimiz, tespit ettiğimiz diyorum çünkü cesedi bulunmamış başka çocuklar da olabilir üç cinayeti de üç ay arayla, üçüncü ayın son cuması işledi. (Kvm: 23)

(3) Soluğu andıran garip bir ses duyarak sustular ve etraflarına bakındılar. Fakat kimseyi göremediler. (Smm: 15)

(4) Çatılardan biri ampul fabrikasının bahçesinde bulundu. İki dut ağacının arasında yere çakılıp durmuştu. Çatıya bağlı beşikteki bebeğin ağlamaktan sesi boğulmuş, korkudan gözleri iri iri olmuştu. Öteki çatılarsa tabak fabrikasının altındaki düzlükte yan yana sıralıydı. Bebekler beşiklerden çıkmış, karın üstünde sürüne sürüne dolaşıyor, tabak fabrikasından atılmış kırık tabaklarla oynuyorlardı. İncecik ağlama sesleri rüzgâr vurdukça tıngırdayan tabakların seslerine karışıyordu. (BKÇ: 9)

(5) İkinci günün erken saatlerinde motorun homurtusu kesiliverdi birden. Gemi durmuştu. Arıza falan mı olmuştu acaba? Denizin orta yerinde asılı kalmak ürküntüsü, kâbus gibi çökiiverdi üstlerine. (Hsr: 155)

(6) Bünyamin hıçkıra hıçkıra gözyaşı dökerken bir ilkbahar yağmuru başlamıştı. Hınzıryedi'nin kapattırmayı unuttuğu ana kapıdan esen serin yel delikanlıyı biraz olsun kendine getirdi. Derken yağmur iyice bastırılmış, gök gürelemeye, şimşekler çakmaya başlamıştı. Dilenciler kendi aralarında, “Yağmur iyi. Bu yıl rahmet bereket olacak. Sadakalar artacak” diye konuşurlarken, o an kapıya bakanlar donakaldılar. (PKA: 111)

(7) Güllü fırladı. Sokak kapısını bulmuştu bile. Kocası da konyakla gazoz için çıkınca, odada yalnız kaldım. Odanın penceresinden dışardaki geceye baktım: Çok uzaklarda, kıpkırmızı ay usul usul doğmakta, fabrikanın iniltili fısıltısı gelmekte, dönüşünü yapan makineyse, işçi mahallesinin yüreği gibi atmaktaydı. (AY: 104)

(8) Duvarlarda üç adet değerli Çin tabağı ve Civanyan imzalı, gece manzaralı iki tablo asılıydı. Bir Müslüman evinden çok, üst tabakadan bir gayrimüslimin Batı zevkiyle döşenmiş evini andırıyordu bu salon. Behice, Azra Hanım'ın tablolara değen bakışlarında bir beğeni yakalar gibi oldu. Genç kadın başıyla duvardaki resmi işaret ederek konuştu. Çağıldayan sular gibi gür ve şakrak bir sesi vardı. (Ved: 78)

4.1.1.3. DUYUSAL DELİLE DAYALILIK KIPLİKLERİ

4.1.1.3.1. Duyusal Delile Dayalılık Semantiği

Bu başlık altında hem duyusal (hissetme/dokunma) yolla elde edilen bilgilerin hem de koku veya tatma yoluyla kazanılan bilgilerin kodlandığı kiplikler yer alacaktır. Diğer delile dayalılık işaretleyicilerinde olduğu gibi bu kategoride yer alan semantik alan Türkçede çoğunlukla kiplik yüklem ve kelimelerle işaretlenmektedir.

4.1.1.3.2. Duyusal Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.1.3.2.1. Sözlüksel Duyusal Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.1.3.2.1.1. Kiplik Yüklemler

Türkçede hissetme, koklama ve tatma duyusuna ait veriler, çoğunlukla kiplik yüklemlerle ifade edilmektedir. Kişinin hissederek ulaştığı bilgilerin dildeki aktarımında *duy-*, *ıslan-*, *hisset-*, *bunal-*, *yan-*, *üşü-*, *don-*, *soğu-*, *ısın-* gibi fiiller kullanılmaktadır. Bu tür fiiller, bedenin algılayabileceği türden duyuların dilsel yansıması olan işaretleyicilerdir.

(1) *Başımda bir uğultu duyarak bütün bu kayan âlemle beraber, ben de, akan sular gibi sürüklenirdim. Artık demin başımın altına yerleştirmiş olduğum Arafat dağı yerinde bulamaz ve üstüme bir yorgan gibi örttüğüm sahrayı vücudumdan kaymış duyardım. (ÇE: 154)*

(2) *Genç irisi gövdesiyle dikildi peykenin önüne. Ayak alışkanlığı gitti, avlunun bir köşesindeki musluklu tenekeden su çarptı yüzüne. Kollarını iyice ıslattı. Çizgili pijama altlığını çekerek şöyle bir dolandı avlunun ortasında. Abisi bir kibrit çaktı. Bir sigara daha ateşledi:*

“—Hasan...” dedi sonra, “demin uykunda konuşuyordun düdük...”

Hasan, kötü şaşırdı:

“—Yok yahu abi?... Ne diyordum ki?...” (YG: 6)

(3) *Pusat yine kendisine kızmaya başlamıştı. Karşısındaki, Leyla gibi şahane bir prenses de olsa derdini, zaafını ona anlatmak ömür boyunca bugüne kadar güttüğü prensipleri hiçe saymak oluyordu. Leyla şimdi onun bu çaresiz haline bakıp yardım etmek istediğini söylüyordu. Selim'e göre yardım ancak savaşta, güç durumda kalan birine yapılması gereken bir vazife olabilirdi. Evli bir adamın genç bir kıza duyduğu aşkın çaresini başka bir genç kız*

bulacaktı. Birdenbire bunaldığını hissetti. Yüzü kıpkırmızı oldu. Odanın loşluğu içinde bunu gören Leyla sordu:

- Yüzünüz neden kırmızılaştı. Sizi sıkmış olsam bile bu konuyu kapatmayacağım Selim Beğ. Sizin hiç kimseden hiçbir yardım istemeyeceğinizi biliyorum. Fakat ben sizin için herhangi birisi değilim. Öyle değil mi? (RA: 200)

(4) Adımlarını sıklaştırdı Tacettin. Ayağını bastığı her bir Arnavut kaldırımını ateş olup tabanlarına yapışıyor, şaşılacak bir hızla ayaklarından yukarılara yükselen sıcaklık tüm bedenini yakıp kavurmaya ahdetmiş gibi her yanını sarıyor, neredeyse soluk almasına bile şans tanımıyordu. Boğulacağını sandı bir an. (Hsr: 106)

(5) Ahmak ıslatan hızlanmış, hava serinden soğuğa, dönmüştü. Dudaklarım titreye titreye eve geldim. Babam birkaç parça eşyamızı toplayıp denk etmişti. Bütün dolaştığımız yerlerden hep böyle, bir gece ansızın, kimselere haber vermeden ayrılmıştık. Yine öyle olacaktı. (UH: 56)

(6) Pinhan genç Hagopik'i gördü önünde. Gün boyu haytalık etmek isteyen bu tasasız ve pervasız surete çabucak ısıniverdi. Gülümsedi. "Akşam ezanı okunduğunda dükkânı kapatmak üzereydim ki içeriye müslüman bir kadın girdi. Bir gölge gibiydi. Beraberinde reyhan, ceviz, tarçın kokuları getirdi. Başu öne eğikti, ne yüzünü bilebildim ne de gözlerini. Tezgâhın üzerine bir kese bıraktı ve bir adım geri çekildi. Gene öyle sessiz, başu önünde. Kadife keseyi açtığımda içinden bir firuze çıktı. İşte o vakit ürkek ürkek konuşarak benden ne istediğini anlattı. Sesi bir kuş civiltısıydı sanki, kırılacakmış gibi incecik, öylesine nazenin. O konuştuğuşa yüzümün kızardığını, yanaklarımı ateş bastığını biliyordum. Ama o bilemezdi. Bir kez olsun başını kaldırıp bana bakmamıştı ki, nereden bilsin. Telaşlıydı, meramını çabucak anlattı. İkimiz de dükkânda görülmemesi

gerektiğini gayet iyi biliyorduk. İkimizin de yüreği ağzındaydı. (Pnh: 41)

(7) Bir tünelin uğultusunu taşıyarak içimde
acının içinden geçtim,
yol boyunca zamanın parçalarında
bir ürperti saydılar beni
oysa bir iki sessizlik dışında, yekpare
soğudum, üşüdüm (KBB: 62)

(8) Akşama doğru idi. Bugün ne kadar araba geçmiş, ortalık ne kadar pislik tutmuştu. Ne kadar çok tükürmüşler, ne kadar kirletmişlerdi ortalığı. Terlemiş, yorulmuştu. Küreğiyle süpürgesini Tophane'deki kulübeye bırakıp da kahveye yollandığı zaman bacaklarının kesildiğini, kafasının döndüğünü duydu.
–Bir şeyler oluyor, dedi ve yıkıldı. (ŞLA: 74)

(9) Bu tarafım hızla büyüdü, genişledi. Kambur burnum, kuru ellerim, ince yüzümden dolayı da utanmaya başladım. Onlardan birinin bakışını ne zaman hissetsem, tüylerim dikiliyor, içimden soğuk soğuk bir şeyler akmaya başlıyor, kulaklarımda vınlı, gözlerimde seğirme başlıyor, ellerim buz kesiliyor, ufaldığımı, kambur burnumun büsbütün kamburlaştığını ve çirkinleştiğini sanıyordum. (AY: 49)

(10) Odada benden başka birisinin varlığını hissetmişim. Şimdi korkuyla çarpıyordu kalbim.

“Kim var orada?” diye fısıldadım kapının yanındaki karanlık köşeye. İşte orada bir şey kımıldamıştı, gecedен biraz daha karanlıktı, uzunca bir boyu vardı.

“Kimsin?”

Karaltı belli belirsiz kımıldadı. Belki bir-iki karanlık gölge oynadı o köşede.

“Korkma,” dedi. “Zararsızım. Korkma benden.” (FRS: 11)

(11) “Damla saati geldi.”

“Şuraya oturalım da sen damlat.”

Damlanın biri gözümü hafif yakıp, kanlandırıyor. Öteki damlayı biraz sonra damlatıyorduk. (FRS: 131)

(12) Otobüsten inip ayağı yumuşacık kara değer değmez pantolonunun paçalarından keskin bir soğuk girdi. (Kar: 13)

Koklama duyusuna ait bilgilerin dilsel karşılıkları ise *kok-*, *kokla-* *koku kapla-*, *kokusu yayıl-*, *duyul-* gibi genel olarak *kok-* fiilinden türetilmiş diğer kelimelerdir. Konuşur çevresinden duyduğu koku alma yoluyla ulaştığı bilgileri dilsel olarak kodlama ve etrafındakilerle paylaşma ihtiyacı hisseder.

(13) İlerde Bayan Naciye ile konuşurlarsa, onun sesinde de bu gıcirtıyı arayacağını biliyordu. Hem neden, “Naciyanim” değil de, “Bayan Naciye” idi? Bavulu kaldırıp yürüdü. Filiz yeşiline boyalı tahta yapı, çevresindeki yüksek ağaçların altında, olduğundan daha küçük görünüyordu. Oyma tahtadan, uzun saçaklıydı. Cebinden çıkardığı anahtarla kapıyı açıp girince belli belirsiz bir bayat reçine kokusu duydu. İçerisi serindi. Salon, karşıdaki, perdeleri iki yana asılı büyük pencereden ışık alıyordu. Ortada alaca örtülü bir masa vardı. (AA: 95)

(14) Huri sofrayı kaldırdı. Karabibik koynundan bir ufak çikin çıkardı. Bu çıkından on kadar taze kahve tanesi aldı. Bu taneleri ufacık bir el tavasının içine koydu. Bu tavayı ateşe tutup silke silke kahve tanelerini kavurmaya başladı. Odanın içine hafif bir kahve kokusu yayıldı. Taneler biraz kavrulunca bunları kaba, küçük bir el değirmeninde çekti? (Krb: 26)

(15) “*Olay Yeri İnceleme'den Komiser Şefik haber verdi*” diyerek anlatmaya başlıyor Zeynep. Bedeni yan bana dönük; parfümünün kokusunu alıyorum belli belirsiz. (Kvm: 21)

(16) *Havalar serinleyince karanfilleri içeri alırdık. Vagon evin ırmağa bakan yüzüne bir pencere açılmıştı. Karanfilleri onun önüne koyardık. Sabah uyandığımda, pencereden sızan güneş gözlerimi kamaştırır; ortalığı bir karanfil kokusu kaplardı. (UH: 8)*

(17) *Bu kez semaha güneyin rüzgârı da karışmıştı. Terli, uzak, buğulu bir yosun kokusu belli belirsiz duyuruyordu kendini. Güney rüzgârlarının deniz kokan soluğu dolaşıyordu çadırların tepesine tünemiş bulutların arasında. (LM: 65)*

(18) *Aziz kurtuluşunu anlattı bana. Kadınlar büyük çini bir tabağa kuskus eliyorlardı. Annem yüzlü kadınlar. Gümüş çaydanlıklarda tüten nane kokusu üzerimize siniyordu. Aziz anlatıyordu. İşte o nefis savaşı sırasında bir düş görmüş. Bu düşle yönü değişivermiş. Dehliz benzeri sokaklarda rüzgârla kıpırdayan bir mum alevinin peşine düşmüş, mum gider o gider. Mum sönecek olur yeniden kıvılcımlanır. (BBK: 74)*

Dil denilen organ aracılığıyla çevredeki nesnelere ne olduğunun anlaşılabilmesi için tatma eylemi gerçekleştirilir. Bunun sonucunda elde edilen bilgileri kişi, çeşitli işaretleyicilerden yararlanarak diline işler. Türkçede bu işaretleyiciler arasında en fazla kullanılanı *tat-*, *tadına bak-*, *yala-*, *yalan-*, *iç-*, *ye-*, *bir kaşık al-* gibi fiillerdir. Aşağıdaki örnekte de tatma duyusu aracılığıyla ulaşılan bilginin dilsel kodlaması yer almaktadır:

(19) *Uzakta, büyük şehrin kupkuru minarelerini gördü. Kıyidan, yaşayanların belli belirsiz sesleri geliyordu. Saçlarından süzölmüş bir damla su dudaklarına inince yalandı. Tuzluydu. (AA: 138)*

4.1.1.3.2.1.2. Kiplik Kelimeler

Konuşur, bazen bir hissetme, koklama ya da tatma yoluyla elde ettiği bilgileri kipsel bir fiille vermek yerine bu duyuları çağrıştıran ya da bu duyuların anlam alanına dâhil olan kelimeleri de kullanmaktadır. *His, acı, sıcak, soğuk, yakıcı, sert, yumuşak* gibi kelimeler hissetme duyusuna ait isimlerdir. *Koku, yanık* gibi kelimeler koklama duyusuna; *tat, taze, bayat, ekşi, tatlı, acı, çıtır, kıtır* gibi kelimeler de tatma duyusuna ait kelimeler arasındadır. Duyusal alana ait olan bir fiil yerine bir isim tercih eden konuşurun bu yolla hissetme mi, koklama mı yoksa tatma duyusuna mı dair bir bilgi paylaştığı anlaşılabilir. Aşağıda yer alan 1. ve 2. örnekte konuşurun hissel bir durum içinde olduğu *yapışkan sıcaklık* ve *soğuk*; 3. örnekte konuşurun çevresindeki kokuyu duyduğu *keskin bir koku*; 4. örnekte ise elindeki yemeği tattığı ve sandviçin tadının nasıl olduğu *ekşimsi tat* kelimesinden anlaşılmaktadır. Böylece aşağıdaki sözlerin sahibi olan kişilerin çevrelerindeki nesnelere dair ne tür bilgi edindikleri kullanmış oldukları sözce içinde kipsel değer taşıyan kelimelerden anlaşılmaktadır.

(1) *Fakat kurtuluş hissi o kadar ciddiydi ki elini havaya kaldırıp karanlıkta, tekrar kavuştuğu bir şey gibi seyretmesine mani olmadı. Hummanın ve terin yapışkan sıcaklığıyla Suat'ın elleri sanki avucunun derisinden ve parmaklarının ucundan, çok kuvvetli, kendisi için çok lazım, çok hayati bir unsuru sömürmüş, beraberinde götürmüş gibiydi. (Huz: 298)*

(2) *Mehmet Ali Bey'in yanı başımdan konuştuklarını dinliyor, ama hiç yanıt vermiyordum.*

“Keşke buraya gelmeseydi,” diye düşündüm. “Zor bir şey bütün bunları görmek. Artık sen yoksun. Üstelik yerine de biri geçmiş.”

Genç Mehmet Ali hiçbir şeyin farkında değildi. Bir ara,

“Şuradan bir soğuk geliyor, bir yer mi açık?” diye sordu.

Mehmet Ali Bey'in oturduğu koltuğu gösteriyordu.

“Her yer kapalı. Üşütmüş olmayasınız?”

“Belki de.” (FRS: 111)

(3) *Bir akşam poyrazın salkım ağaçlarını tepelerinden yalayıp yukarıdaki çamlıklara doğru uçup gittiği anda yıldızları gördüm. Toprak ve papatyalı yol keskin bir koku ile dolu, yıldızlar çok yakındı. İki evin arasındaki karanlıkta beyaz bir kedi geçip gitti. (ŞLA: 46)*

(4) *Elindeki sandviçin ekşimsi tadını bir ısırık aldıktan sonra fark etti.*

4.1.2. DOLAYLI DELİLE DAYALILIK KIPLİKLERİ

Doğrudan delil kipliklerinin aksine konuşurun bizzat kendisinin tanık olmadığı, farklı konuşurlardan elde ettiği bilgileri aktaran veya konuşurun doğrudan delillerden elde ettiği bilgileri kullanarak ulaştığı yeni bilgisini işaretleyen kiplik kategorisidir. Söz konusu kipliklerin işaretlediği kipsel alana göre konuşura bilgi, karşısındakinden veya karşısındakine de bir başkasından aktarılmış olabilir ya da konuşur tanık olduğu bilgiyi ilk ağızdan iletebilir. Bunların yanı sıra söyleneni belli olmayan bir bilgi de konuşura ulaşabilir. Bahsi edilen bu bilgi artık halk arasında dolaşan, anonim bir özellik göstermektedir; herkes tarafından kabul görmekte veya bilinmektedir.

Aikhenvald dolaylı delile dayalılığın semantik yolunu şema üzerinden şu şekilde göstermektedir (Aikhenvald 2004: 158):

genel ilk elden olmayan delile dayalılık: birinin görmediği, duymadığı

veya herhangi bir katılımında bulunmadığı şeyler

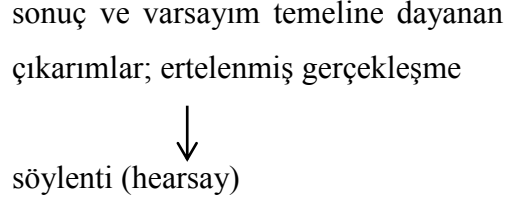

sorumluluk eksikliği veya reddi; kabul etmeme

bilgisel şüphe imaları

Şekil 6: Aikhenvald'ın delile dayalılığın semantik şeması

Bacanlı'ya göre Türkçede dolaylılığı kodlayan iki temel öge bulunmaktadır: -*mİş* eki ve *imiş* koşacı⁹⁷. Dolaylılık işlemcileri olarak adlandırdığı bu dilsel araçlar, anılan üç dolaylılık işlevinden her birini kodlayabilirler. Örneğin, *Mehmet gelmiş* önermesi genel olarak üç durumda kullanılabilir: a) *Mehmet gelmiş* (diyorlar, duyduğum kadarıyla, söylentilere bakılırsa), b) *Mehmet gelmiş* (gördüğüm kadarıyla, sonuçlarını algıladığıma göre), c) *Mehmet gelmiş* (kapıda ceketini ve ayakkabılarını gördüğüme göre şuna hükmetmek mümkündür ki, şu anlaşılıyor ki, şu çıkarsamayı yapabilirim ki). Birincisinde konuşan, demecine pasif olarak katılırken, ikinci ve üçüncüde kendi teşhisini ifade ettiği için demecinde aktif katılımcı durumundadır (Bacanlı 2008: 16). Bacanlı, bu şekliyle dolaylılığın üç anlam alanına ayrıldığını vurgulamak istemektedir: aktarımsal, çıkarımsal ve algısal⁹⁸.

Johanson'a göre Türkçe dolaylılık işaretleyicileri konuşurun önermesel içeriğın doğruluğuna, doğruluğın derecesine ya da ifadenin güvenilirliğine olan tutumunu ifade etmez ve bu işaretleyicilerin kullanımı söz konusu delillere bağılı olarak konuşurun bilginin doğru olup olmadığı sonucuna vardığına işaret etmez. Eğer kişi olayın kendisinden doğrudan bahsetmiyorsa, onu nasıl anladığından bahsediyorsa, bu noktada olayın anlatımındaki dolaylı tavır sıkça birtakım belirsizlikler yaratabilir ve ayrıca *görünüştten hareketle bir karara varma* gibi bir varsayım ya da şüphe algısıyla delile dayalı olmayan bir atıf gibi yorumlanabilir (Johanson 2000: 69).

⁹⁷ Ayrıca Johanson, Türkçede (tüm Türk şiveleri için) dolaylılık işaretleyicilerini iki farklı grupta değerlendirir: çekimsel işaretleyiciler (ör. -*mİş*, -*GAn*, -*IbdIr*) ve copula (ek fiil) parçacıkları (ör. *ermiş*, *erken*). Çekim işaretleyicileri (*inflectional markers*): -*mİş*, -*GAn*, -*IbdIr* gibi fiil çekim ekleri, zorunlu yerleri doldururlar ve diğer çekim biçim birimleriyle karşılaşırlar. Ek-fiil parçacıkları (*copula markers*): *ermiş*, *erken* gibi enklitik veya ekleşmiş unsurlar, yüklem çekirdeklerinden sonra gelirler ve zorunlu olmayan yerleri doldurup sıfır biçimlerle karşılaşırlar (Johanson 2003: 276).

⁹⁸ Ayrıca bk. Aksu-Koç (2000:15).

Bu çalışmada, Johanson ve Bacanlı gibi araştırmacıların sınıflandırmasından yararlanılarak dolaylı delile dayalılık kategorisi üç başlık altında incelenmeye karar verilmiştir:

- A. Aktarımsal delile dayalılık
 - a. İkinci, üçüncü elden
 - b. Halk bilgisi
- B. Çıkarımsal delile dayalılık
 - a. Sonuca dayanan çıkarım
 - b. Akıl yürütmeye dayanan çıkarım
- C. Algısal delile dayalılık
 - a. Algısal delile dayalılık
 - b. İdrak etmeye dayanan delile dayalılık

4.1.2.1. AKTARIMSAL DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ

Aktarımsal delile dayalılık kategorisi konuşurun bizzat duymadığı ya da görmediği bir olayın iletiminde görülen semantik alanı göstermektedir. Konuşurun doğrudan tanık olmadığı olayların aktarımı söz konusu olduğu için de dolaylı delile dayalılık kategorisi içinde yer almaktadır. Bu kategoride söz konusu olan bilgi konuşura bir başka kişi/kaynak (ikinci veya üçüncü bir kişi ya da kaynağı belli olmayan duyular) tarafından iletilir. Konuşur ise kendisine gelen bu bilgiyi aynen iletir ve duyduğu kadarıyla aktarmaya çalışır.

Aktarımsal delile dayalılığın, *tanık olunmayan* (non-eyewitness) ve *ilk elden olmayan* (non-firsthand) gibi benzer uzantıları geliştirebildiğinin altını çizen Aikhenvald, bu kategorinin tam bir kaynak veya ifadenin gerçekliğine dair konuşurun bir yorumu hakkında herhangi bir fikir olmaksızın bir başkasının konuşması aracılığıyla kazanılmış bilgiyi içerdiğini dile getirmektedir. Aikvenhald'a göre bu kategori aynı zamanda ikinci elden, üçüncü elden veya buna benzer bilgiyi belirtebilir ya da belirtmeyebilir. Aikhenvald aktarımsal olanlar ve alıntısalsal olanlar arasında ayrım olduğunu söylemektedir. Eğer bir dil ikili aktarımsal delile dayalılık tipine sahipse en yaygın ayrım *aktarımsal* [(reported evidential) (kesin delil belirtmeksizin birinin söylemiş olduğu şeyi ifade eder)] ve *alıntısalsal* [(quotative evidential) (alıntılanmış aktarım bilginin kesin kaynağını tanıtır)] arasında yapılır.

Konuşur iki sebepten dolayı aktarımsal delile dayalılık kullanmayı tercih eder. İlk olarak, konuşurun olaya tanık olmadığı ve bir başkasından elde ettiği bilginin nesnelliğini göstermek için; ikincisi de bilgiyi ve güvenilirmez gerçekleri değişken olan sorumluluk aracı olarak kullanmak için (Aikhenvald 2004: 159, 177, 180).

Aktarımsal delile dayalılık semantik alanı içinde ikincil, üçüncül düzeyde hayret, şaşırma anlamları da bulunmaktadır. İkinci veya üçüncü bir kişi aracılığıyla öğrenilen bilgi konuşur açısından beklenmedik, şaşırtıcı veya hayret uyandırıcı özellikler gösterebilmektedir. Bu anlamda aktarımsal delile dayalılık kategorisi pragmatik açıdan hayret anlam alanı ile de örtüşmektedir.

4.1.2.1.1. İKİNCİ ELDEN-ÜÇÜNCÜ ELDEN DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ

4.1.2.1.1.1. İkinci Elden-Üçüncü Elden Delile Dayalılık Semantiği

Konuşura karşısındaki bir başka kişi tarafından iletilen bilgilerin sözcede konuşur tarafından kodlandığı semantik kategoriye ikinci elden delile dayalılık denilmektedir. Üçüncü elden delile dayalılıkta ise konuşur Willet'e göre, tanımlanan durumu duyduğunu; fakat durumun doğrudan bir tanık tarafından tanımlanmadığı ifade etmektedir (Willet 1988: 57). İkinci elden duyum olaya doğrudan tanık olmuş birinin aktarımını (ör. *Onlar Ali'nin zengin olduğunu söylüyor*); üçüncü elden duyum ise doğrudan tanık olmayan birinin aktarımı içermektedir (ör. *Ali'nin zengin olduğu söyleniyor*).

Palmer ikinci elden delile dayalılık için *alıntı* (quotative); üçüncü elden delile dayalılık için *duyum* (hearsay) kavramını kullanmıştır (Palmer 2001: 40). Aikhenvald'a göre bir dil aktarımsal delile dayalılığa sahipse ikinci elden ve üçüncü elden bilgi için kullanılmıştır. Bilginin ikinci veya üçüncü elden olup olmadığı yalnızca bağlamdan çıkarılabilir (Aikhenvald 2004: 178).

Türkçede ikinci-üçüncü elden duyum kiplikleri çoğunlukla *-miş* eki ile kurulmuş birliklerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra genel olarak *söyle-*, *ilet-*, *aktar-*, *de-* gibi yüklemde kullanılan fiillerin bu bağlamda kipsel değer taşıdıkları görülmektedir. Konuşur doğrudan tanık olan veya olayı yaşayan birinden duyum almamıştır, aksine aslı tam belli olmayan kaynaklardan edinilmiş bilgilerin sunumu söz konusudur.

4.1.2.1.1.2. İkinci Elden-Üçüncü Elden Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.1.1.2.1. Morfolojik İkinci Elden-Üçüncü Elden Delile Dayalılık İşaretleyicileri

-*mİş* ve -*DI* eki delile dayalılığın diğer türlerinde olduğu gibi ikinci elden duyumları da işaretlemektedir. Bu eklerin sıklıkla kullanılmasının sebebi aktarılan bir durum veya olayın geçmişte zaten yaşanmış olmasıdır. Yaşanmış olayların aktarımında kullanılan bu ekler, ikinci elden duyumlarda da tercih edilmektedir. Konuşur bir başkasının yaşadıklarını karşı tarafa anlatırken -*mİş* ve -*DI* ekinden birini veya birleşik çekim olarak söylenebilecek olan -*mİştİ* ekini kullanmaktadır. Bununla birlikte eklerin çekiminde 3. teklik ve çokluk kişi eki tercih edilmektedir. Hikâye, roman, tiyatro gibi kurgusal metinlerde kullanılan dil gereği konuşur (burada metin yazarı) yaşadıklarını ya da yaşama olasılığı taşıyan hayali olay ve durumları okurlara aktarırken bizzat yaşamışçasına/tanık olmuşçasına anlatım gerçekleştirmektedir. Okur açısından ikinci elden duyum değeri taşıyan bu bilgiler sözcüde geçmiş olayların aktarımı söz konusu olduğu için -*mİş* ve -*DI* ekleri ile verilmektedir. 1. ve 2. örnekler -*mİştİ* ve -*DI* eki ile; 3., 4. ve 5. örnekler ise -*DI* ve -*yordu* eki ile işaretlenmiş cümleler içermektedir.

(1) *Yaralılarla dolu bir öküz arabasında olduğunu hemen anlamıştı. Şiddetli soğuktan korunmak için üzerlerinde üç kat keçe vardı. Gözleri sarılı olmasına rağmen Bünyamin, arabanın yanında yürüyen askerlerin konuşmalarından, “Kaledeki casusun Vardapet'in çırağına çok değerli bir şey verdiğini, ama Bünyamin adlı zındığın emanet aldığı bu şeyle birlikte kaçtığını, büyük ihtimalle onu kaledekilere sattığını” öğrendi. Zülfiyar adlı casus, savaş meydanında Bünyamin'in cesedine rastlayamamış, akıncılara delikanlının eşkalini tarif ederek onu ölü ya da diri getirmelerini buyurmuş ve delikanlının başına yüz altın ödül koymuştu.* (PKA: 86)

(2) *Zopur kendisine karşı gelenin asıl babam olduğunu anlamış, ona dönmüştü.*

Gözlerini belerterek:

– Yâ... Demek resmî evrak istiyorsun. Ulan sana evrakın şahını getireyim de gör hırbo arzuhalci, diye tehditler savurup uzaklaştı.

Meğer niyeti Çerçi'yi o küçümen yerden atmak, kendi akrabasından birini oraya oturtmakmış. Sonradan öğrenildi. İşin tadı kaçmıştı. (UH: 44)

Delice, ayrıca *-miş* ekinin eylemin geçmişte yapıldığını veya olduğunu ancak kendisinin bunu sonradan öğrendiğini veya duyduğunu aktarmak amacıyla kullandığı kip eki olduğunu söylemektedir (Delice 2008: 65). Sargın, söylenti türündeki bilme biçiminin konuşurun veya yazarın olaya tanık olmadığı, bilgiyi bir başkasından öğrendiği durumları anlattığını dile getirmektedir: *Her gün koşuyormuş*. Konuşur, cümledeki eyleyicinin koştuğuna kendisi tanık olmamakta, bu bilgiyi başkasından dil aracılığıyla edinmektedir. *-miş* ekiyle kodlanan söylentide, bilginin kaynağı belirtilmediği için hem bilginin güvenilirliği hem de konuşucunun bilgiye ilişkin sorumluluğu azalmaktadır (Sargın 2014: 382).

(3) *Çiçektepe birbirine girdi. Bu arada bebek öldü. Bebeğin annesi lohusa yatağından kalkıp konduları taşta tuttu. Gördüğü kadının üstüne yürüdü. Kimi kapısını kapatıp içeri kaçtı. Kimi taş atıp kafasını yarıdı. Erkeklerin işe karışmasıyla birden üç mahalleyi ayağa kaldıran büyük bir kavga koptu. Kavga büyüklerden çocuklara atladı. Çiçektepe'de kimse bir zaman yalnız başına kondusundan dışarı çıkamadı.* (BKÇ: 20)

(4) *Baş muavin eskiden Ayşe Pusat'ı tanıyordu. Onun hiç de fena bir kadın olmadığını, başına sırf kocası yüzünden bir takım işler geldiğini biliyordu. Fakat onun hatırı için de müdürle çekişmeye lüzum görmediğinden susmayı tercih etti. Müdür ise Ayşe Pusat'ı ömründe hiç görmemişti. Liseye müdür olarak geldiği zaman Ayşe Pusat oradan ayrılmış bulunuyordu. Fakat bütün gazetelerin aylarca bu soyadı aleyhinde yazılar yazmış olması dolayısıyla ondan nefret ediyordu. Üstelik bu kadının lisede müdür otoritesini sıfıra indirdiği,*

kendisini talebeye çok sevdirdiği ve böylece istediği telkinleri yaptığı da söyleniyordu. Müdür bu telkinlerin ne olduğunu açık olarak bilmiyordu ama zararlı şeyler olduğundan hiçbir şüphesi yoktu. Nihayet milli ve vatani duyguları bile Ayşe Pusat'ın aleyhinde bulunmasına kâfi sebeplerdi. (RA: 17)

(5) “Seçime beş gün kaldı, kazanacağımız iyice anlaşıldıkça devlet başımıza bir çorap örmek için her şeyi deniyor,” dedi Muhtar. “Türbanlı kız kardeşlerimize sahip çıkmak partimizin bütün Türkiye’de siyaseti. Şimdi o kızları eğitim enstitüsünün kapısından sokmayan sefil vuruluyor ve olay yerinde bulunan tanık polise bile haber vermeden doğru buraya bizim parti merkezine geliyor.” Nazik bir hava takındı: “Lütfen şimdi buradan polise telefon et ve Muhtar'ın Hazin Hikâyesi her şeyi anlat,” dedi. Telefonun ahizesini ikramıyla gururlanan bir ev sahibi gibi Ka'ya uzattı. Ka ahizeyi eline alınca Muhtar bir deftere bakıp numaraları çevirdi. (Kar: 53)

Türkçede üçüncü elden duyumları da yalnızca *-miş* eki, işaretlemekle yükümlüdür; çünkü *-miş* eki konuşurun yaşadığını değil bir başkasının yaşadıklarını (aracılı olarak) anlatmaya yardımcı olmaktadır. Aksu-Koç ve Slobin’e göre de *-miş* şeklinin temel işlevi çıkarım ve duyum belirtmektir.

Ahmet gelmiş ‘Ahmet came/must have come’

Konuşura Ahmet’in geldiği söylenmiştir; fakat henüz Ahmet görülmemiştir (Aksu-Koç ve Slobin 1986: 159).

Bacanlı’ya göre Türkçe, iki dolaylılık işaretleyicisine sahiptir: *-miş* eki ve *imiş* koşacı. Her iki işaretleyicinin dolaylılık işlevleri Orhun-Yenisey Anıtları’ndan beri geçerlidir. Bitimlilik bildiren *-miş* ekini içermesine rağmen *imiş*, çağdaş Türkçede zaman atfını kaybetmiştir ve sadece dolaylılık koşacı olarak boy gösterir (Bacanlı 2008: 16).

Sargın, *-miş* ekinin verilen bilgiye ilişkin “belirsizlik” ifade ettiğini; bilginin başka bir kaynaktan alındığını gösterdiğini ve konuşucu veya yazarın bilginin

güvenilirliğine ilişkin olarak hiçbir sorumluluk almadığını belirtmektedir (Sargın 2014: 373).

Konuşurun kendi başından geçenleri değil de bir başkasının başından geçenleri yine bir başkasından yani üçüncü şahıslardan duyumla aktarırken tercih ettiği ekin kullanım şekilleri aşağıda yer alan örneklerdeki gibidir.

(6) *Biri biterken öteki başlayan içiçe geçmiş sayısız kuşakların, yüzlerce yıldan oluşan bir zaman imbiğinde damittikleri, bir takım halk deyimleri vardır.*

“Tanrı beterinden saklasın” gibi; “bu acıyı unutturacak başka acılar olmasın” gibi; “sen yine şükret beterin beteri vardır” gibi...

Bir gün kadının biri doğum yaparken ikiz doğurmuş. Ne var ki ikiz bebekler, Siamlı kardeşler gibi birbirlerine sırtlarından yapışmışlar. (BDV)

(7) *Birkaç ay sonra bir kadının aradığını söylediler. Karımın, kızımın katilinin peşindeydim, kimseyle ilgilenecek halim yoktu. Ama kadın ısrarla aramayı sürdürünce, kimmiş diye merak ettim. Evgenia'ydı. Adını duyunca cenazedeki kadının o olduğunu anladım. Telefonla aradım. Konuştuk. Yeniden başsağlığı diledi, “Yapabileceğim bir şey var mı?” diye sordu. Teşekkür ettim. Onun da babası geçen sene ölmüş. Şimdi meyhaneyi o işletiyormuş. “Beklerim” dedi. (Kvm: 75)*

(8) *Pek tabii Necdet bu mektuba cevap vermedi ve Leylâ ansızın gelip de kendisini bastırmasın diye, bir müddet için evinden uzaklaştı. Önce, gitti; İstanbul tarafından bir dostunun evinde misafir kaldı. Sonra Erenköyü'nde bir akrabanın yanında saklandı. Bununla beraber bu kaçırlar esnasında evine telefon edip, Leylâ'ya dair haber almaktan bir an geri kalmıyordu. Leylâ'dan boyuna mektup geliyormuş, kendisi de sık sık uğruyormuş, bana hiç değilse yeni adresini verin, diyormuş. Bütün bunları ihtiyar dadısı günü gününe ona bildiriyordu. (SG: 65)*

(9) SAFFET (yerinden kalkarak): *Merhaba bay sermaye.*
SERVET (sıkılarak Coşkun'a): *Sanırım tiyatronun patronu Servet Duygulu olduğumu söylemeye gerek kalmadı.*
SAFFET: *Ben gene de sizleri tanıştırayım. Tarih yazarı Coşkun Bey...*
COŞKUN: *Şey... Saffet... Ben yazar filân değilim, emekli tarih öğretmeniyim.*
EMEL: *Servet çok ısrar etti de seni görmek için.*
SERVET: *Romantik oyunlar yazıyormuşsunuz.*
EMEL (atılır): *Ben öyle bir şey söylemedim.*
SERVET: *Nasıl oyunlar yazıyorsunuz?*
COŞKUN: *Şimdilik zararsız oyunlar yazıyoruz, yani tehlikesiz şeyler.*
(OY: 41)

(10) *Taht-ı Süleyman. Sasanî ve İlhanlı dönemine ait katmanlarıyla karşıma çıkan beklenmedik göz aydınlığı. Henüz surların dışındayım fakat külliye'nin planını gösteren panolara bakınca hayretler içinde kalıyorum. Taht-ı Süleyman dedikleri bir büyük ateşgâhmış. Üstelik ateşin yanında bir göl resmiyle karşılaşıyorum. Daha dergâhına girmeden asıl hikâyeden, kıyametin koptuğu yerden başlıyorum. Cümle kapısına el vurup eşiğine bir adım bırakıyorum.* (NA: 167)

(11) SAFFET (yapma bir neşeyle): *Çok başarılı geçti. Saadet Nine sağ olup da görebilseydi çok memnun kalırdı. (Ümit girer, babasına bakmamaya çalışarak bir kitap alır çıkar. Saffet onun arkasından bakar.) Cemil Paşa bile geldi cenazeye. Dahiliye Nezareti'nden de bir zaptiye bölüğü geldi, ihtiram duruşu için. Meğer Saadet Nine Tumru kasabasının düşman işgali sırasında bizzat çarpışanlardan biriymiş. Törende iki kahramanlığını birden kutladık...* (OY: 102)

(12) “Amcanın bu aralar evlenmeye niyeti yok, merak etme Leman.”

“Hâlbuki annem onu bir an evvel baş göz etmek istiyor. Başka türlü mesuliyet sahibi olamazmış.”

“Yaa?”

“Evet. Çoluk çocuğa karışırca uslanır diyor annem...”

“Onu hizaya getirmek için siz beni seçtiniz demek.”

“Annem, Kemal Amca'nın hakkından ancak tecrübeli birinin geleceğini düşünüyor, lâkin nenem torununa hiç evlenmemiş genç bir zevce istermiş. Öyle dedi.” (Ved: 160)

(13) Bugün Taksim'de saatin altında beni çok bekletti. Oysa gözetliyormuş beni. Dün okulu asmadım diye küsmüş. Gelmeyecekmiş. Bir ara dizimi büküp topuğumu ellemişim. O zaman bana koşmuş. (AA: 70)

(14) Adana'ya döndüğümüzde gece Hasan Hüseyin'den öğrendik ki, benimki bir deniz gediklisiyle işi uydurmuş. Gazi'ninki yakın köylerden birinde rençberlik eden amcasının oğluyla nişanlanmış, Giritli kahveci esrarla yakalanıp hapse girmiş. (AY: 39)

(15) “Beybabacığım, neden gidiyorsunuz? Kimse bana doğru dürüst izahat vermiyor. Madem ki nişanlandım, artık çocuk da sayılmam. Lütfen?”

“Otur karşıma Leman,” dedi Ahmet Reşat. Sesi yorgundu. Baba kız sedire karşılıklı yerleştiler.

“Bir liste var Leman. Bu listede adı olanlar, vatana hıyanet etmiş kabul edilenlerdir. Listeyi görmedim, lâkin son kabinede bulunanların ve Sevr Muahadesi'ni imzalayanların adlarının listede olduğu muhakkaktır. Ankara Hükümeti, bu listede adı olanlara idam fermanı çıkartıyormuş.” (Ved: 376)

(16) *Andoni'nin ağızından babam kelimesini duymaktan duyduğu memnuniyetle gülümsedi Papa Eftim.*

“Keskin'e gitmeyeli yıllar oldu” dedi. “Ama irtibatımı hiç kesmedim. Bildiğim kadarıyla uzunca bir süre evlenmemiş Tacettin Bey. Sonraları İstanbullu bir subayın kızıyla evlendiğini duyduk. Biri oğlan diğeri kız, iki çocuğu olmuş.” (Hsr: 338)

4.1.2.1.1.2.2. Sözlüksel İkinci Elden-Üçüncü Elden Delile Dayalı İşaretleyicileri

4.1.2.1.1.2.2.1. Kiplik Yüklemler

Türkçede ikinci elden aktarımı anlatmak amacıyla kullanılan kiplik fiiller *söyle-, ilet-, de-, aktar-, karşılık ver-, cevap ver-, belirt-, ifade et-, bildir-* gibi fiillerdir.

(1) *Arabistan'ın baharatlı yemeklerinin bazularından seve seve ve hâlâ imrene imrene bahseden eniştemiz, bunların bazılarını da hiç beğenmez, meselâ “Ceziretül Arap” halkının köylü kadınların tepsiler içinde başlarında gezdirip sattıkları kavrulmuş çekirge yediklerini tiksinerik söyledi. (ÇE: 150)*

(2) *Eniştemiz derdi ki: “Hazreti Peygamber”den evvel, Kâbe'deki muallâkatın yedi şairiyle birlikte putperest oldukları kadar, şiirperest olan Arapların halis kanlıları konuşmaya başladılar mı, şehirlilerin bozulmuş dilleri değil, fasih Arapçanın asıl şivesi duyulur. (ÇE: 152)*

(3) *“Doğumsuz, ölümsüz, artmaz, eksilmez bir güzellik” diyor Eflâtun aşk için. “Artmaz” kısmında külliye yanılıyor üstat. Bir çoğalmadan ibarettir çünkü aşk, bir coşmadan, kabarmadan, büyümeden ibarettir. Devamlı artmayan bir duygunun aşk olması ne mümkün? (KA: 15)*

(4) *Maziye yâda daldığım zaman,*

*Nasıl olur da ölmem ki bazan,
Hafızam durur, kaybolur yollar;
Ve sonra birden içime dolar,
Daire gibi genişler sükût,
Der: “İçimde kal, hepsini unut!” (OBY: 47)*

(5) *Hıncal Uluç Frankfurterhof'taymış. Galatasaraylılar Hilton'da, Beşiktaşlılar da daha merkezi bir otelde toplanmışlar.*

Oralara gitmiş, vakit geçirmeye çalışmış. Heyecanlı. Stresli... Bakalım ne olacak?” dedi. (FRS: 110)

(6) *Adam, zincirini sürükleyerek lengerin önüne oturup ayaklarındakileri çıkardı.*

Şövalye Notüs Gladyüs, bakakalmıştı. Liya, kocaman kara gözlerindeki derin acıma, kırmızı dudaklarındaki kibar gülümsemeye tapılacak kadar güzeldi. Bu akıl almaz güzellik, ayak yıkamayı, bir halayık işi olmaktan çıkarıyor, çok soylu bir alçakgönüllülük haline getiriyordu.

Esir bir kez daha yalvardı:

-Bırakın bacı... Ben hem dökerim, hem yıkarım, alışığım!

Liya buna İncil'den bir sözle karşılık verdi:

-İmdi ben Rab ve öğretmeniniz olduğum halde ayaklarınızı yıkadım ise, birbirinizin ayaklarınızı yıkamak size gerektir.” (DA: 44)

Üçüncü elden duyumların yüklemsel yolla ifade edildiği kiplik fiiller *söylen-*, *de-* gibi fiillerdir. Bu fiillerin kullanımında eklerden çok fiilin kendi iç anlamı ve bağlam değer taşımaktadır. Aşağıdaki örneklerde kullanılan *söylen-*, *duy-* ve *de-* gibi fiiller bir başkasının sözlerinin aktarımında kullanılan fiillerdir.

(7) *Daha sonra bazı güvenilmez vakanuvislerin “etfal isyanı” diyeceği hareketin başını çeken bu çocuk, sekiz-on yaşlarındaki kırk dört veletten oluşan çetesiyle oyuncakçı dükkânlarını basıp kaynana zırlıtlarıyla hacıyatmazları talan ediyor, kaymakçıların kapısına*

dayanıp haraç istiyordu. Çetesiyle birlikte nerede yatıp nerede kalktığı meçhuldü. Asıl adının Alibaz olduğu ve bir Kiptî anadan doğduğu söylenmekteydi. (PKA: 116)

(8) *Andoni'nin ağızından babam kelimesini duymaktan duyduğu memnuniyetle gülümsedi Papa Eftim.*

“Keskin'e gitmeyeli yıllar oldu” dedi. “Ama irtibatımı hiç kesmedim. Bildiğim kadarıyla uzunca bir süre evlenmemiş Tacettin Bey. Sonraları İstanbullu bir subayın kızıyla evlendiğini duyduk. Biri oğlan diğeri kız, iki çocuğu olmuş.” (Hsr: 338)

(9) *Konuştukça yüzü değişiyordu. Mümtaz içinden eski günlere döndük diye sevindi.*

–Bir şairimiz, Selim'i Salis hendese öğreneceği yerde, biraz siyasi tarih öğrenseydi ne iyi olurdu, diyor. (Huz: 249)

4.1.2.1.1.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran İkinci Elden-Üçüncü Elden Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.1.1.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

Söylentiye göre, duyduğuma göre, denilenlere göre gibi sözlerin kullanımı üçüncü bir kişinin sözlerinin aktarımında yararlanılan yapılar arasındadır. *Söyle-*, *duy-* ve *de-* gibi fiiller zaten aktarımsal anlatımlarda kullanılan fiiller arasındadır. -A göre edatıyla bir arada kullanılması ile bahsi geçen birlikler ortaya çıkmıştır. Konuşur bir başkasından duyduklarını muhatabına bu yolla iletebilmektedir.

(1) *Serdar Bey yolda durup Ka'ya eski belediye başkanının vurulduğu köşeyi gösterdi bir ara. Bir söylentiye göre basit bir belediye sorunu, kaçak bir balkonun yıkılması yüzünden vurulmuştu başkan. Katil, cinayetten sonra kaçtığı köyündeki evinin samanlığında silahıyla birlikte olaydan üç gün sonra yakalanmıştı. Bu üç gün boyunca o kadar çok dedikodu yapılmıştı ki suçu onun işlediğine önce kimse inanmamış, cinayet nedeninin bu kadar basit olması hayal kırıklığı yaratmıştı. (Kar: 17)*

4.1.2.1.2. HALK BİLGİSİNE DAYALI DELİLE DAYALI KIPLIKLERİ

4.1.2.1.2.1. Halk Bilgisine Dayalı Delile Dayalılık Semantiği

Halk arasında yaygınlaşmış, söylenti haline gelmiş veya söylenti düzeyinde kalan, kimi zaman da sözü ortaya atanının unutulduğu bilgileri işaretleyen kipliklerdir. Yazılı kaynaklarda, dinî metinlerde geçen kullanımlar da halk bilgisine dâhil edilebilir. Bununla birlikte söylentiler, dedikodular, kaynağı belli olmayan aktarımlar bu semantik alan içindedir.

4.1.2.1.2.2. Halk Bilgisine Dayalı Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.1.2.2.1. Morfolojik Halk Bilgisine Dayalı Delile Dayalılık İşaretleyicileri

Diğer aktarımsal anlatımlarda olduğu gibi halk bilgisine dayalı aktarımlarda da kullanılan morfolojik işaretleyici *-mİş*⁹⁹ ekidir. Söyleyeni belli olmayan ya da dördüncü, beşinci şahıslardan söylene söylene konuşura gelen bilginin bir başkasına aktarımında bu ek kullanılmaktadır. Aşağıdaki cümlelerde konuşurun başkalarından duyduğu; fakat kimin tarafından söylendiği belli olmayan bilgileri *-mİş* eki ile kodlayan örnekler yer almaktadır. Hikâye ve rivayet edici anlatımda kullanılan ekin işlevi ile halk bilgisine dayalı duyumu işaretleyen *-mİş* ekinin işlevinin aynı olduğunu söylemek mümkündür.

Günlük duyum işlevine ek olarak, *-mİş*; mitler, halk hikâyeleri, rüyalar ve şakalar gibi halk dilinin düzenli deneyimleri dışında gerçek olmayan olayların açıklamasıyla sınırlandırılmış özel bir *anlatım işlevi*'ne (narrative fonction) sahiptir. Bu şekil, konuşurun katılımından çok bilinçli katılımın eksikliğini kodlamaktadır

⁹⁹ Benzer, *-mİş* ekinin geçmiş zaman diliminde gerçekleşmiş olan olay zamanı hakkında kesin bir bilgiyi işaretlediğini söylemektedir. Ona göre yalnızca olayın konuşma anından önceki bir zaman diliminde gerçekleştiği bilgisi vardır. Konuşma anından önce gerçekleşmiş olay ya da durumlara göndermede bulunurken aynı zamanda halk hikâyeleri, rüya ve şakalar gibi yaşanmışlığın dışındaki gerçekleşmemiş olayların anlatılmasında da kullanılır. Böylece belirtilen olay ya da durum ne konuşma anından önce ne konuşma anında ne de sonrasında gerçekleşir (Benzer 2008: 187).

(Aksu-Koç ve Slobin 1986: 160; Slobin ve Aksu 1982: 187; Temürcü 2007: 139; Csató 2000: 30¹⁰⁰).

Ekin *-Ar/-Ir, -yor* başta olmak farklı eklerle birlikte kullanılarak (*-ArmIş/-IrmIş, -yormuş*) aktarımlarda ve hikâye anlatımlarında sıkça örneklerine rastlanmaktadır.

(1) *Mütareke yıllarında babası ile çok küçük yaşta Kafkasya'dan kaçmış olan Selim:*

-Büyük harpten evvel Rusya'da etüdyanlar, bilhassa büyük gar büfelerinde içerlermiş... Babam anlatır durur. Reis, yanibaşında zil, tarifeyi eline alır, yüksek sesle okurmuş. Mesela -Falan gar, tren burada yirmi dakika kalıyor, üçer kadeh Bordo şarabı içebiliriz, yahut bir şişe votka...- diye içkileri ismarlarmış. Böylece her istasyonda ayrı ayrı o şehrin hususiyetlerine göre mezelerle tattıkları içki bir nevi seyahat olurmuş. Sarhoş olup masa altına devrilenler hangi istasyonda iseler orada kaldı addedilir, zil çalar, yola devam edilirmiş... (Huz: 282)

(2) *“Mahalli dilde 'part' diye bir kelime vardır. Bilenler bunun karın, göbek, mide, işkembe mânasına geldiğini bilirler.*

Ayrıca tarihte İskitlere komşu olmuş, göçebe olarak Mezopotamya'ya, İran topraklarına uzanmış, oralarda yerleşmiş Tartlar' denilen bir kavim vardır, bu da biliniyor. İran efsanelerinde yiğit, savaşçı, aristokrat diye geçen Partlar zaman içinde Yunan âşığı kesilip, kurdukları saraylarda rezilane bir hayat sürmeye başlamışlar. Tabii halk bu gidişe tepki göstermiş ve sonunda Sasaniler iktidara geçerek Partların hakimiyetine son vermişler. 'Parti' kelimesi ise bize Fransızcadan geçmiştir. Dilimizde birkaç mânası ile kullanılıyor. (UH: 86)

¹⁰⁰ Csató, diğer araştırmacılardan farklı olarak *-mIş* ekinin yanı sıra *-DI*'nin da hikâye anlatımlarında kullanıldığını dile getirmektedir.

(3) O zaman Şebgir Kamer öne doğru çıkıp, “çünkü rüya dediğin zıddıyla tâbir olunur. Bizim rüyamız da tâbirimiz de sendedir,” dedi. Sonra Pinhan'ın şaşkınlıktan iri iri açılan doğuştan sürmeli simsiyah gözlerine bakarak konuşmaya devam etti. “Allahu Taala sual etmiş Âdem'e: ‘bu yarattıklarına baktın; onların içinde bir benzerini gördün mü?’ diye. Âdem aleyhisselam, ‘hayır Rabbim,’ demiş. ‘Beni ululadın, emsalsiz kıldın. Lâkin bana benzer bir eş yarat bana.’ Allahu Taala onun bu arzusunu kabul etmiş ve sonra Adem babamızı uyutmuş. Âdem aleyhisselam uykusunda Havva anamızı görmüş. Açmış gözlerini, karşısında onu bulmuş. İşte bu ilk rüyadır. Ta kaalubeladan bu yana her birimiz rüya görürüz. Rüya dediğinin tâbiri zıddıyla bilinir.” (Pnh: 214)

4.1.2.1.2.2.2. Sözlüksel Halk Bilgisine Dayalı Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.1.2.2.2.1. Kiplik Yüklemler

Halk bilgisine ait olarak kabul edilen duyuları sözce içinde işaretleyen kiplikler *de-* fiili etrafında toplanmaktadır. *De-* fiilinin çekime girmiş *denir* veya *diyorlar* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. 1. örnek cümle *denirdi* ile işaretlenmiştir; 2. örnek *diyorlar*; 3. örnek *derler* ile işaretlenerek sahibi belli olmayan sözlerin varlığını anlatmaktadır. *De-* fiili ile yapılmış yüklemlerin yanı sıra *söylen-*, *rivayet et-*, *rivayet edil-*, *söylentisi dolaş-* fiilleri de halk bilgisine dayalı duyumun kipsel kodlayıcılarıdır.

(1) *Denir ki, daha önceleri de seferin nereye olduğunu bilmeyen onlunun, padişahın ardı sıra gittiği çok görülmüştür. Yeni bir şey değildir bu. Seferin güvenliği uğruna gerekli görülen bir tedbirdir.*

Üzerine sefer edilen yer haber alıp da, savunmasını güçlendirmesin, saflarını sıklaştırmasını diyedir, denirdi. (LM: 76)

(2) *Bir adım attı karısının ardından, bağırdı.*

“*Duur, dur Zeliha. Çok kötü, çok kötü o kasaba diyorlar.*”
(TKK: 48)

(3) *Ulema, cühela ve ehli dubara; ehli namus, ehli işret ve erbab-ı livata rivayet ve ilan, hikâyet ve beyan etmişlerdir ki kun-ı Kâinattan 7079 yıl, İsa Mesih'ten 1681 ve Hicretten dahi 1092 yıl sonra, adına Kostantiniye derler tarrakası meşhur bir kent vardı. Ceneviz taifesinin buraya ilk gelen gemilerine karanlıkta uçan bir ak martının yol gösterdiği, ancak salimen karaya vasil olduktan sonra dümencileri olacak Pundus nam kâfirin bu martıyı Mesih addederek yuvasını arayıp bulduğu ve itikatlarınca İsa'nın etini yemek sünnet olduğundan kuşu kızartıp yediği rivayet olurdu. Eskiler, bu martının yuvasının bulunduğu yere Ceneviz kavminin yüksek bir kule diktiğini rivayet etmişlerdir ki, sonraları Galata Kulesi diye nam salmış bu heybetli yapının tepesinde, yalı adamlarının dürbünle, yiğitlerin ise çıplak gözle, Bursa kentinin ulu dağına seçtikleri söylenegelmiştir. Ne var ki bu şayanın, ziyaretçilerden bahşiş koparmak hevesiyle kuledeki yangın gözcüleri tarafından okunan bir kurt masalı olduğu da ağızdan ağıza dolaşmıştı bir zamanlar. Beher yangın için, eğer vaktinde tespit edebilirlerse yirmi akçe ikramiye, edemezlerse yangın sönene kadar saat başı yirmi değnek ceza alan bu adamlara hazine-i hümayûndan on akçe helal yevmiye verilirdi. (PKA: 13)*

4.1.2.1.2.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Halk Bilgisine Dayalı Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.1.2.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

-Ar/-Ir olmuş birliğine söylenti kiplikleri arasında yer veren Benzer'e göre bilgi başkasından alınarak aktarılmıştır (Benzer 2008: 256). Tabii söz konusu birlikte yer alan -mİş ekinin varlığı sözcede yer alan söylenti işlevini ortaya çıkarmakta birincil olarak rol oynamaktadır:

(1) *Ali artık ders çalışmaz olmuş.*

(2) “Elbette. Ama Sabiha size kızıyla olan durumdan bahsetmeyeceği için, ben anlatmak ihtiyacını duydum. Belki bu ilgisizliği... Bu... Bu muammayı çözebilirsiniz diye. Çocuğa daha fazla zarar verilmeden. Kızım anne şefkatini büyükannesiyile büyükbabasinda arar olmuş. Kanaatimce sıhhatli bir durum değil bu.”

“Eşinizin de ilgisizlikten zarar görebileceği aklınıza geldi mi hiç?” (NN: 146)

4.1.2.1.2.2.3.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Halk bilgisine dayalı duyumun aktarımında kullanılan kiplik fiillerin cümlede söz grubu olarak kullanıldığı örnekler görülmektedir. Artık kalıplaşmış bir yapı gibi düşünülebilecek olan *derler ki*, *rivayet ederler ki*, *söylenir ki* gibi birlikler de halk bilgisine dayalılığı anlatan kiplikler arasında sayılmalıdır.

(1) *TURGUT - Derler ki, bazı sanatkârlar eserlerindeki vak'aları, çok kere kendi hayatlarından alırlar. Hiç olmazsa gördükleri, tesadüf ettikleri hâdiselerden çıkarırlar. Benim en çok merak ettiğim nedir, biliyor musunuz? Acaba piyesinizin vak'asıyle hususî hayatınız arasında bir yakınlık var mı?* (BAY: 4)

(2) *Rivayet ederler ki, Bağdat Acem mülkü olmadan çok önce bu kentte hırsızın biri açılmadık kilit, girilmedik ev, soyulmadık konak bırakmıyor, gözden sürmeyi, alttan minderi, parmaktan yüzüğü, kulaktan küpeyi çalıp gününü gün, gecesini sefa eyliyordu.* (PKA: 95)

4.1.2.2. ÇIKARIMSAL DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ

Çıkarımsal delile dayalılık, konuşurun doğrudan delil veya sezgileri yoluyla elde ettiği bilgilerin zihinsel işlem sürecinden geçtikten sonra yeni bir yargıda kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Görerek, duyarak, hissederek, algılayarak ya da idrak ederek bir sonuca varma veya akıl yürütme eylemi gerçekleştirilebilir. Farklı

kaynaklardan elde edilen bu bilgilerden hareketle konuşurun yeni bir yargıda bulunması ve yorum yapması çıkarım olarak adlandırılabilir.

Çıkarımsal bilgiye ulaşmak doğrudan elde edilen bilgiye oranla daha fazla zihinsel çaba göstermektedir. Konuşur açısından ortada belli veya net bir sonuç yoktur. Konuşur bu sonuca ulaşmak için bulmaca çözer gibi var olan bilgileri yerlerine koyar. Kapıdan içeri ıslak mont ile giren birini gören konuşur *Islanmışın. Yağmur yağıyor olmalı* çıkarımında bulunabilir. Konuşur için ıslak olarak gördüğü mont yağmurun yağması durumu açısından delil niteliğindedir ve bu bilgi onun çıkarımında bulunmasına olanak sağlamaktadır.

Aikhenvald, çıkarımsal aktarımın, görsel, görsel olmayan duyumsal delil, sonuç çıkarma veya bir varsayım temeline dayanan çıkarım türlerini içerdiğini söylemektedir. Aynı zamanda konuşurun içsel durumlarını belirtmek için kullanılır: Hisler, bilgi ve beğeni gibi. Çıkarımsal delile dayalılar, şüphenin bilgisel ve tarafsız imalarını elde edebilir (Aikhenvald 2004: 187).

Çıkarımsal delile dayalılık kategorisi sonuca dayanan çıkarım ve akıl yürütmeye dayanan çıkarım olmak üzere iki alt başlıkta incelenmektedir. Sonuca dayanan çıkarım somut olarak var olan bir durumun sonucundan yola çıkarak yeni bir bilgi ortaya koymayı içermektedir; akıl yürütmeye dayanan çıkarım ise konuşurun bir ya da birden fazla delili kullanarak çıkarımında bulunma sürecini yansıtır. Akıl yürütmeye dayanan çıkarım bilginin zihinsel işleme sürecinden geçtikten sonra ortaya çıkardığı başka bilgileri kapsamaktadır. Bu çıkarım türü sonuca dayanan çıkarıma oranla kesinlikten bir derece daha uzak kabul edilebilir.

4.1.2.2.1. SONUCA DAYANAN ÇIKARIMSAL DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ

4.1.2.2.1.1. Sonuca Dayanan Çıkarımsal Delile Dayalılık Semantiği

Bir durum veya olayın sonucuna bakılarak elde bulunan bilgilerden hareketle ortaya konan değerlendirmeler, sonuca dayalı çıkarım olarak kabul edilmektedir. Bu türden bilgiyi işaretleyen kiplik kategorisine sonuçlara dayalı çıkarım kipliği adı verilmektedir. Ortaya atılan bilgi kesinlik açısından daha somut değerler taşımaktadır.

Sonuca dayanan çıkarım semantiği içerik açısından algısal delile dayalılık ile örtüşen bir karakter göstermektedir. Kişinin bir durum veya olayın sonucundan yola çıkarak bir değerlendirmede bulunması, zihinsel bir süreç gerektirmektedir. Aralarındaki en önemli fark, algısal delile dayalılığın kesin yargılar taşımasıdır; sonuçlara dayanan çıkarım ise olasılık alanının sınırları içerisindedir ve doğrulanmaya ihtiyacı vardır; nihayetinde sonuçlardan hareketle bir çıkarım söz konusudur ve çıkarımlar da olasılık taşıyabilmektedir. Sonuca dayanan çıkarımlar sonu somut olarak gerçekleşmiş başka olaylardan hareket etmeyi gerektirmektedir. Algısal delile dayalılık kategorisi ise görülerek, duyularak vs. ulaşılan bilginin işlenmesi sürecini yansıtır. Olaylardan doğrudan delil yoluyla kavranan bilgiler ön plandadır.

4.1.2.2.1.2. Sonuca Dayanan Çıkarımsal Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.2.1.2.1. Morfolojik Sonuca Dayanan Çıkarımsal Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.2.1.2.1.1. -mİş

Türkçede sonuca dayanan çıkarımı işaretleyen iki türlü morfolojik kipliğe rastlamak mümkündür: *-mİş* ve *-DAn*¹⁰¹. *-mİş* eki diğer delile dayalılık kiplerinde olduğu gibi genellikle anlatımlarda tercih edilen morfolojik bir ögedir. Bu görevinin yanında sonradan farkına varılan bir olayın aktarımında da kullanılmaktadır. Resmin altındaki imzayı gören bir kişinin *Anlaşılan bu resmi Ahmet yapmış* demesi ve bu cümleyi kurarken de *-mİş* ekini kullanması ekin görevinin örneklendirilmiş şeklini teşkil etmektedir. Bir çıkarımda bulunabilmek için bazı delillere ihtiyaç vardır. Bu deliller daha önceki deneyimlerden elde edilebileceği gibi yakın zamanda şahit olunan ve beş duyu organından biriyle ulaşılan bilgilerden de oluşabilir. Dolayısıyla insan zihni bu bilgileri işledikten sonra bir çıkarımda bulunurken yakın ya da uzak geçmişe yönelik söylemde bulunur.

Bildircin *-mİş*'in çıkarımsal kullanımda (inferential use), konuşur tarafından çıkarımda bulunulan olayları işaretlediğini belirtmektedir. Yani, konuşurun bilgisi

¹⁰¹ *-DAn* ekinin yanı sıra *-DAn dolayı* edatı da sıklıkla sonuca dayanan çıkarımsal önermeleri işaretlemekle yükümlüdür. bk. 2.2.2.1.2.2.3 Kiplik Edatlar

etkisel veya mantıksal tündengeline dayanır: *Anlaşılan karısı onu terk etmiş* (Bıldırcın 2002: 54) .

-mİş'in çıkarımsal kullanımlarında yalnızca olayın sonuna uzanan süreç farkındalığının, bilinçlilik halinin dışında olduğunu vurgulayan Aksu-Koç ve Slobin çıkarımsal bir ifadede konuşurun fikrinin aktarılmış olayın var olduğunu farz ettiğini ve *-mİş* ekinin olayın doğrudan deneyiminden gelmeyen açıklamasının sebebini belirttiğini dile getirmektedir. Bu kullanım sonlanmış durumdan gelen tamamlanmış sürecin çıkarımı ile sınırlıdır. Sonuç çıkarma durumunda, konuşurun iddiası olayı varsaymaktadır. *-mİş* ekinin kullanımı iddianın temellerine işaret eder. Türkçede bu temeller tamamlanmış süreçten bitiş durumunda sonuç çıkarmayla sınırlandırılmıştır. (Aksu-Koç ve Slobin 1986: 161; Slobin ve Aksu 1982: 192). Görülmektedir ki Türkçede geçmişin temel işaretleyicilerinden biri olan *-mİş* ekinin sonuca dayanan çıkarım için de kullanılmış olması şaşırtıcı değildir. Aşağıda sonuca dayanan çıkarımsal önermeleri işaretleyen *-mİş* eki ile ilgili örnekler yer almaktadır:

(1) *Âzer tepside bir diş altın aldı. Geri kalanını elinin tersiyle geriye itti. Bu davranışına bir anlam veremediler. Birbirlerinin yüzlerini yokladılar, birbirlerinin yüzlerinde bir yanıt aradılar. “Ne o âşık? Azımsar mısın köyün ikramını?”*

“Ne haddime ağalar! O nasıl sözdür öyle! Bana düşen bir diş altındır sadece. O da kör nefsimе sebep. Gerisi yoksulların hakkıdır. Tepsinin kalanı, köyün yoksuluna, acına dağıtılsın. Benim gönlüm ancak böyle hoş olur.”

“Lâkin bu tepsi senin hakkındır âşık. Bileğinin, yüreğinin hakkıdır.”

“Hayır ağalar, şu sazı çalanda çalmayanın hakkı var. Şu hikmeti bilende bilmeyenin hakkı var.”

Bu söz üzre Bilâl Dede ayağa kalktı. Yüzü iyice ışımtı artık. Gönül kapısı açılmıştı.

“Şimdi inandım âşık,” dedi. “Sen hak âşığıymışsın. Sen gönül eri kişisin. Sazının hüneriyle yetinip, gönlünü, kafasını boş bırakana âşık denmez. Âşık demek, yalnızca iyi saz çalmak, kudretli türkü

söylemek demek değildir. Âşık dediğin gönül toprağına tohum düşüren kişidir. (LM: 24)

4.1.2.2.1.2.1.2. -DAn

Dil bilgisi kitaplarında çıkma hali eki olarak geçen -DAn eki iki olay arasında bir bağ veya sebep-sonuç ilişkisi kurarken de kullanılmaktadır. *Şundan dolayı böyle oldu* veya *Şu sebepten böyle oldu* derken kullanılan ek -DAn ekidir. Sonuca dayanan çıkarımsal cümlelerde konuşur olay ve sonucu arasında ilişki kurarken sebep ifadesinin sonuna bu morfolojik birimi eklemektedir. Aşağıdaki örneklerde de konuşurun *x sebep*'ten kaynaklandığını düşündüğü veya sonucuna bakarak bir çıkarımda bulunduğu cümle örnekleri yer almaktadır. Her birinin konuşuru -DAn ekini bu amaçla kullanmıştır.

(1) *Geceydi. Yıldız salıncağıydı gökyüzü. Irmaklar yıldız ışıklarıyla çalkalanıyordu. Akan sular yıldızları konuşuyor sanki. Kutlu bir geceydi. Belliydi. Hem doğanın suretinden, hem ovanın ortasına kurulmuş aşiretin görkeminden. Kutlu bir geceydi. Belliydi. (LM: 56)*

(2) *Demek ki seferberlik ilânına denk gelmiştim. Ama hangi seferberliktir bu, hangi zamandayım, işte onu ilk anda çıkartamadım. İnsanların giyim kuşamlarından, Meydandaki binalardan, havagazi sokak lâmbalarından, toprak zeminden filân 1900'lü yılların başında olduğumu az çok anlayabildim. Öyleyse hangi seferberlik? Millî Mücadele için erken olduğuna kanaat getirdim. I. Cihan Harbi mi? Yoksa Balkan Harbi mi? İkisinden biri. Hafifçe kırılmış olsa da nemli bir sıcak, basık bir hava vardı. Ağaçlar hâlâ yapraklıydı, sert bir rüzgâr, sayılı bir fırtına geçmemişti üzerlerinden. Tanımaz mıydım kendi şehrimin havasını ben? Güz mevsimindeydik. Eylül sonu? Ekim başı? Öyleyse? Aman Allah'im! Aman Allah'im! (NA: 28)*

4.1.2.2.1.2.1.3. -Abilir, -AcAk(-DIr), -Ar/-Ir

Sargın; -Abilir, -AcAk(-DIr), -Ar/Ir kip eklerinin Türkçede, çıkarım sonucunda delile ilişkin bir varsayıma ulaşıldığını, yani sonuçtan nedenin çıkarsanabildiğini gösteren tündengeli belirtmek için kullanılabildiğini söylemekte ve aşağıdaki örnekleri vermektedir:

(1) *Hükümet yakında vergileri düşürebilir.*

(2) *Hükümet yakında vergileri düşürür.*

(3) *Hükümet yakında vergileri düşürecek.*

Cümlelerdeki gibi bir durumda sonucun altında yatan neden, eğer bağlamda belirtilmiyorsa, dinleyicinin dünya bilgisi ya da konuşucu ile olan ortak bilgisi yoluyla ulaşabileceği bir varsayımdır (Sargın 2014: 384).

4.1.2.2.1.2.2. Sözlüksel Sonuca Dayanan Çıkarım İşaretleyicileri

4.1.2.2.1.2.2.1 Kiplik Yüklemeler

Konuşurun tanık olduklarından ve gördüğü, duyduğu bir durum veya olayın sonucundan yola çıkarak çıkarımda bulunurken sözcesine yerleştirdiği kipliklerden bazılarını da çekimlenmiş fiiller oluşturmaktadır. Sonuca dayanan çıkarım semantiğini işaretleyen fiillerden bazıları *kanıtla-*, *göster-*, *belli ol-* gibi fiillerdir.

1. örnekte yer alan *kanıtlıyordu* yüklemi, konuşurun gördüklerinden hareketle bir çıkarımda bulunduğunu göstermektedir. Kancalar, silahlar, ilaç şişeleri, konuşura göre kızın intihar etme sebepleri arasında olmalıdır.

(1) *Bütün bu hikâyelerde hayatın sıradan akışı ile ölüm arasındaki geçişin Ka'yı büyüleyen bir hızı ve umutsuzluğu vardı. Tavana çakılan kancalar, kurşunları önceden yerleştirilen silahlar, yan odadan yatak odasına getirilen ilaç şişeleri intiharcı kızların intihar fikrini uzun zamandır içlerinde taşıdıklarını kanıtlıyordu. (Kar: 19)*

Sargın, Halliday'in *varsay-*, *öngör-*, (...-*diğini/diye/olarak*) *kabul et-* gibi varsayım anlamı taşıyan fiil ve fiil öbeklerini de tündengelim ifade etmede kullanılan fiiller arasında kabul ettiğini söylemektedir. Fiillerin sözlüksel içeriği sayesinde çıkarım sonucunda bir varsayıma ulaşıldığı anlamı ortaya çıkmaktadır: *Geçen yılki enflasyon rakamlarının bu yıl için de geçerli olduğu varsayılmaktadır/öngörülmektedir/kabul edilmektedir* (Sargın 2014: 384).

4.1.2.2.1.2.2.2. Kiplik Zarflar

Genellikle olasılık veya tahmin ifadelerinde kullanılan *herhalde*, *galiba*, *mutlaka*, *kesinlikle* gibi zarfların çıkarım cümlelerinde de yer aldığı görülmektedir. Konuşurun farklı kaynaktan/kaynaklardan elde ettiği bilgilerin sonucu olarak kurduğu çıkarım anlatımlarında bu zarflar sıklıkla kullanılmaktadır.

Muhtemelen zarfının sıfat cümlelerinde (relative clause) kesinlik taşımayan delişel bilgiye dayalı mantıksal tündengelim veya çıkarım belirttiğini söyleyen Bildircin, bahsi geçen bu zarfın olumsuz gelecek zamana yönelik yüksek olasılık bildirirken (*Beni istemesin ama bana inansın. Zaten hiç kimseyi istemiyor olacak büyük ihtimalle/olasılıkla*); konuşur bilgisine dayalı çıkarımlar tarafından kazanılmış mantıksal sebep ileri sürdüğünü dile getirmektedir: *Beni istemesin ama bana inansın. Zaten muhtemelen hiç kimseyi istemiyor olacak* (Bildircin 2002: 90, 93).

Ruhi ve diğerleri çalışmalarında her ne kadar *sıfat* terimini tercih etseler de çıkarımsal cümlelerde bahsi geçen bu zarfların kullanımına dikkat çekmektedir (Ruhi vd. 1997: 108; Ruhi 2002: 21):

“*Mutlaka* ve *kesinliklenin*, durum ve anlıksal eylemlere göre de farklı kullanıldıkları görülmektedir. Örneğin *neşeli* ve *emin* gibi sıfatların *mutlaka* ve *herhalde* ile bağdaşmadıkları, *kesinlikle* ile rahatlıkla kullanılabilir oldukları gözlemlenmiştir. Bu tür sıfatlar, içkin anlamları nedeniyle, kişinin kendinden uzak tutamayacağı ve farkında olmadan içinde bulunabileceği bir durum belirtebilirler. Bu yüzden 1. tekil kişi ile kullanılmayacakları gibi, 3. tekil kişi hakkında yargı oluşturulmasına da olanak tanımazlar (*Ayşe kendinden mutlaka emin, Kendimden mutlaka eminim*). Öte yandan *yorgun* ve *akıllı* gibi sıfatlar, sonradan farkına varılacak bilgi edinilecek özellikler belirtir. Bu

yüzden bu sıfatlar; *mutlaka*, *herhalde* ile çıkarsama önermelerinin öncülü olarak kullanılabilir (Herhalde yorgunum ki şu anda problemi çözemiyorum).”

Mutlaka kipliği çıkarımsal işleve; *kesinlikle* ise güven belirtme işlevine sahiptir).

(1) –Eşim yarın yurt dışına gidiyor.

–Yanında kalacak biri var mı?

–Akşama annem gelecek.

–Annemi çağırdığına göre yalnızlıktan mutlaka korkuyorsun.

4.1.2.2.1.2.2.3. Kiplik Edatlar

Çıkarımsal ifadelerin cümlede kodlanmasını sağlayan morfolojik birimlerin ve sözlüksel unsurların yanı sıra her ikisinin de bir arada kullanılarak durumun aktarımını sağlayan morfolojik-sözlüksel birimler vardır. *-A göre* gibi edatlı birlikler sonuca dayanan çıkarımsal yargıların iletiminde kullanılmaktadır. Bazı cümlelerde bu birliğin kiplik zarflarla da desteklendiği görülebilir. 1. örnekte gencin sevgilisini kestirmelerden yürütme sebebini büyük ihtimalle gencin kendine aşırı güvenine bağlayan konuşur bu çıkarımını söyleminde yer verdiği yürüttüğüne göre ve *besbelli* öğeleriyle kodlamaktadır.

(1) *Ertesi gün gene haftanın gününe uymayan bir giysiyle, gene aynı adamın koluna içi içine sığmayan bir sevinçle girmiş olarak göründü Vildan. Gene selamlaştık. Adam ondan belki biraz küçük, belki biraz büyük, geniş omuzlu, uzun boylu, bıyıklı, oldukça kaba saba görünümlü, ve sevgilisini arabalarda gezdirmeyip kestirmelerden yürüttüğüne göre besbelli araba sahibi olmadığı halde kendine aşırı güvenli görünen bir erkekti. Evli olup olmadıklarını bir türlü kesinlikle saptayamadık, çünkü tüm dikkatimize karşın yüzük takıp takmadıklarını göremedik. (BDA: 142)*

(2) *Karısının bakışlarından anladığıma göre müdür gece ondan papara yemiş olacak. Babayiğitliğini göstermesine terbiyesi engel*

oluyormuş gibi, iki yemekte de yalancı kahraman tavırları takındı.

(AA: 121)

(3) *O kadar fakir, o kadar çaresiz kaldı ki son zamanlarda. Yoksulluğundan dolayı hırsızlık yapmıştır. Yoksa öyle biri değildir o.*

4.1.2.2.1.2.2.4. Kiplik Sözler/Söz Grupları

Anlaşılan, demek (ki), tevekkeli (değil) gibi söz ve söz grupları sonuca dayanan çıkarım semantiğinin temel işaretleyicilerinden sayılabilir. Konuşurun elde ettiği bilgileri anlamlandırma süreci sona erdiğinde kurmuş olduğu çıkarım cümlesinde en sık kullandığı işaretleyiciler *anlaşılan* ve *demek (ki)* sözleridir. Çıkarımsal yorumların çoğunlukla geçmişe dönük yapıldığı doğrudur; fakat geleceğe yönelik geçmişteki birtakım sonuçlardan hareketle çıkarımda da bulunulabilir. Aşağıdaki 1. örnekte *anlaşılan* sözü, ambulansı gören konuşurun cesedin hala gitmediği yönünde çıkarımda bulunduğunu gösteren bir işaretleyici olarak kullanılmıştır. 2. örnekte kadının denize doğru dalgınca baktığını gören Murat onun yalnız olduğuna hükmediyor. Bir çıkarım cümlesi olan *Demek sen de yalnızsın* sözcesinde çıkarım anlamını veren *demek* sözüdür. *Demek* sözü cümleden çıkarıldığında (*sen de yalnızsın*) ortaya çıkarım değil bir tespit cümlesi çıkmaktadır. 3. örnekte kullanılan *tevekkeli değil* konuşurlarının olayla ilgili değerlendirme süreci sonundaki çıkarımları işaretlemektedir.

(1) *“Burası Vatikan Konsoloshuğu değil mi?”*

Zeynep'in sorusuyla aralanıyor gözlerim. Uyumuş olmalıyım. Önce uçuşan görüntüler geçiyor gözümün önünden, ardından sokak lambalarının ışıkları. Doğrulup, camdan dışarı bakarken soruyorum:

“Neresi?”

Zeynep eliyle, önünden geçtiğimiz binayı gösteriyor:

“Şurası Baş komiserim.”

Bakıyorum ama sadece uzun ve yüksek duvarlar görüyorum. Ali'nin sözleri konuyu değiştiriyor zaten.

“Bakın ambulans orada.. Arkasında da Olay Yeri İnceleme'nin minibüsü var. Aradığımız şu ilerdeki apartman olmalı.”

Ali'nin işaret ettiği yöne bakınca, sokağın alt ucunda ışıkları yanıp sönen ambulansı fark ediyorum.

“Ambulans burada olduğuna göre cesedi götürmemişler anlaşılan” diye açıklamasını sürdürüyor Ali. (Kvm: 25)

(2) Kadın tek başına denizi seyrediyordu.

Murat, kadına:

Demek sen de mutsuzsun, dedi.

(3) Şu anda ikram etmekte olduğu börek de maalesef işte bu lezzetsiz yemeklerden biriydi. Malzeme bulunmadığı için, ıspanaklı ya da peynirli değil, sadeydi.

“Hanımefendi,” dedi Münire Hanım, “pazarlarda dahi hiçbir şey bulmak mümkün değil artık. Şehirde her türlü gıdanın kıtlığı başladı. Yollar kapandığı için, Anadolu'dan gıda sevkiyatı hemen hemen durmuş.”

“Tevekkeli değil, ne zamandır sipariş verip duruyordum Reşat Bey oğluma ama hiç oralı olmuyordu. Eskiden ağzımdan bir söz çıkmaya görsün, akşama kalmaz, yollatırdı istediklerimi,” dedi Saraylıhanım, “hani işgalci gâvurlar kadınları taciz ediyor demeseler, kendim gidip alacağım Mısır Çarşısı'ndan. Biraz uzak ama orada hâlâ her şey bulunuyordur eminim.” (Ved: 79)

4.1.2.2.1.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Sonuca Dayanan Çıkarım İşaretleyicileri

4.1.2.2.1.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

4.1.2.2.1.2.3.1.1. *olmalı, -mİş olmalı*

Ol- fiili ve bu fiile eklenen *-mAlI* ve *-mİş*¹⁰² ekleri de çıkarımsal ifadelerde tercih edilen birlikler (*-mİş olmalı/olmalı*) arasındadır. Daha önce de bahsedildiği gibi bu birlik olasılıktan tahmine ve çıkarıma kadar geniş bir anlam alanını işaretleyebilmektedir. Burada önemli olan bağlamın söyledikleridir. Zaten bir çıkarım cümlesi aynı zamanda olasılıksal veya tahminsel anlamı ya da ikisini birden taşıyabilmektedir. *Anladığıma göre bu iş böyle olmalı* gibi basit kuruluşlu bir cümlede bağlamdan bağımsız bile olsa bir çıkarımsal yargının varlığı hissedilmektedir. *Ol-* ve *-mAlI* birlikteliğinin yanı sıra *-mİş olmalı* yapısı da çıkarımsal ifadelerde sıklıkla kullanılan kiplikler arasındadır. Aşağıdaki örnekte ikonanın düşmesi ile maktulün o esnada ölmesi arasında bağ kuran konuşur, bu çıkarımı *düşmüş olmalı* diyerek belirtmektedir.

(1) “Maktul karşı koymamış mı?” diye soruyorum Zeynep'e.

“Kavga, kapışma olduğunu gösteren bir belirti yok mu?”

“Var.” *Sol duvarın dibinde, yerde duran Meryem ve Çocuk İsa ikonasını gösteriyor. “Maktul kendini savunmuş, ikona o sırada düşmüş olmalı. Ama güçlü bir karşı koyuş olduğunu sanmıyorum. Biliyorsunuz maktul pek genç değilmiş. Ellerinde yara, darp izi de bulamadım.”* (Kvm: 232)

4.1.2.2.1.2.3.1.2. *belki, muhtemelen, büyük ihtimalle ...-mİştIr, -mİştI, -DIr*

Belki ödevini yapmıştır da bize söylemiyordur örneğinde görüldüğü gibi *belki* ancak *-mİştIr* ekiyle kullanıldığında çıkarsama anlamını verebilmektedir. Çünkü bu zarf, zayıf güven belirtir ve *-DIr* eki sayesinde güven derecesini arttırabilir (Ruhi vd.

¹⁰² Ruhi ve diğerlerine göre *-mİş* eki; *mutlaka*, *herhalde* ve *belki* zarflarıyla yargı anlamında değil, çıkarsama anlamıyla kullanılmaktadır (*Herhalde ödevini yapmış ki böyle rahat oturabilir, Mutlaka inanmış ki öyle konuşuyor*). Bu anlam, *de* ve *ki* bağlaçlarının kullanımıyla açıkça görülmektedir (Ruhi vd. 1997: 110)

1997: 110). Aşağıdaki örnekte de konuşurun kendisiyle ilgili bir çıkarımı yer almaktadır. Söz konusu cümlede *-mİştI ...belki* kipliği tahmini de işaretlemektedir.

(1) “Bir yazarın özel yaşamı, cinsel sorunları da mı ortalıkta tartışılır oldu artık?” dedi buz gibi bir sesle. Biraz önceki keyifli adamı yitirdiğimi anladım. Son şansımı da iyi kullanamamıştım. Benden hiç hoşlanmadığını kesinlikle biliyordum artık. Çok ileri gitmişim belki de. Fakat bu soruları kendisine soramazsam, kime soracaktım? (AEÇ: 45)

4.1.2.2.1.2.3.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Konuşurun yorumuna dayalı olarak üretilmiş bir önermede tercih ettiği *belli, açık, aşikâr, net* gibi kelimeler cümlede kiplik yüklem olarak kullanılabilirler. Bu kullanım söz üreticisinin daha önceki veya yeni öğrendiği bilgisinden hareketle ortaya konmuş olabilir. Sözlüksel değerinin yanı sıra *ki* bağlacı ile *belli ki, açık ki, aşikâr ki* gibi birlikler oluşturmaları konuşurun söz içerisinde var olan bilgisinin sergilediğini, bir durum ya da olayı bir öncekiyle ilişkilendirdiğini göstermektedir. Örneğin aşağıdaki cümlede *Senin kutlu bir hak aşığı olduğun belli* dendiğinde konuşur kesin bir yargıya varmaktadır; oysaki konuşurun *Belli ki sen kutlu bir kişi, bir hak âşığısın* gibi bir cümle kurabilmesi için daha önceden bilgi sahibi olması ya da gözlem yapması gerekir. Yani bahsini ettiğini kişinin hak aşığı olduğu kanaatine varabilmesi için konuşur sağlam delillere sahip olmalıdır. Dolayısıyla *ki* bağlacı *belli* kelimesinin anlam rotasını değiştiren bir özellik göstermektedir.

(1) *Âzer, ırmağın dilinden anlar. Sazına düzen verir, tellerine dokunur. Irmakla söyleşir, bir uzun avaz tutturur. Az sonra durulur coşkun ırmak, uysal bir dere gibi küçülür, susar. Gökyüzünde bir katar turna ırmağa doğru süzülür; ırmak uyur. Çadırın tepesindeki güvercin uzun uzun guruldar.*

Âzer ayağa kalktığında ırmak durulmuş, obalıya yol vermiş, geçit tutmuştur. Obalı suskunluk içindedir. Şaşkınlığından sevinememiştir bile. Iрмаğın soluğunu kesen Âzer'in kudretine ürktüücü bir hayranlık duymuştur.

“*Belli ki sen kutlu bir kişi, bir hak âşığısın,*” dediler.

Deli Türkmen de dedi.

“Ben ne kutlu bir kişiyim, ne de hak âşığı. Daha pişmedim ben beyim, hamım daha. Sadece yüreğin diliyle konuşan biriyim ben,” dedi. “Her şeyin bir yüreği vardır. Dağın, taşın, ırmağın. İş onu bulmaktadır.” (LM: 27)

4.1.2.2.1.2.3.3. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Ol- fiilinin çeşitli şekillerinin (*olmalı, -miş olmalı*) çıkarım ifadelerinde kullanıldığı daha önce belirtilmişti. Kipsel unsurları destekleyen söz dizimsel öge olan *ki* bağlacı, aşağıdaki örnekte *olmalı* kelimesinin ardından kullanılmıştır. Bu şekilde ilk cümledeki yargının ikinci cümleye bağlanmış olduğu ve böylece konuşurun bir çıkarımda bulunduğu anlaşılmaktadır.

(1) *Şövalye Notüs Gladyüs, uçurumun tersine, ovada gördüklerinden memnun olmalı ki, kaşlarını kasıntıyla çatıp dişlerini göstererek sırtarıyordu. (DA: 8)*

4.1.2.2.2. AKIL YÜRÜTMEME DAYANAN ÇIKARIM KIPLİKLERİ

4.1.2.2.2.1. Akıl Yürütmeye Dayanan Çıkarım Semantiği

Akıl yürütmeye dayanan¹⁰³ çıkarım, ortada var olan sonuçtan ziyade görsel, işitsel, duyuşsal veya aktarımsal herhangi bir delilden yararlanarak akıl yürütme esasına dayanan çıkarım türüdür. Konuşur bilgiye tümdengelim yöntemi ile ulaşmaktadır. Akıl yürütmeye dayanan çıkarımda özellikle görsel delillerin önemi büyüktür; konuşur farklı parçaları birleştirir ve kendince içsel bir hesaplama yapar. Akıl yürütmeye dayanan çıkarımlar konuşurun deneyimlerinden de beslenmektedir. Çıkarımlar tahmin kipine benzemesine rağmen bünyesinde daha kuvvetli deliller barındırmaktadır. Bu yönüyle de çıkarım kipi tahmin kipinden ayrılır. Türkçede akıl yürütmeye dayanan çıkarım kipini çoğunlukla morfolojik birimler, kiplik sözler ve yüklemeler işaretlemektedir.

¹⁰³ Tarafımızdan tercih edilen söz konusu terim yerine *usa vurmaya dayanan çıkarım* ifadesi de kullanılabilir.

4.1.2.2.2. Akıl Yürütmeye Dayanan Çıkarım İşaretleyicileri

4.1.2.2.2.1. Morfolojik Akıl Yürütmeye Dayanan Çıkarım İşaretleyicileri

4.1.2.2.2.1.1. -mİş, -AcAk

Akıl yürütmeye dayanan çıkarımı işaretleyen morfolojik kiplikler arasında en sık kullanılanlar -AcAk ve -mİş ekleridir. Çıkarımın geçmiş ve geleceğe yönelik yapılıyor olması bu eklerin kullanılma sebepleri arasındadır.

1. örnekte kadının sesinin titremesi ve elindeki mendili görmesi üzerine konuşur bu bilgileri birleştirerek onun ağladığı çıkarımında bulunuyor. *Kadın ağladı* demiş olsaydı görerek tanık olduğu anlaşılırdı; fakat konuşur kadını ağlarken görmemiş, muhtemelen ağladıktan sonraki haline tanıklık etmiştir. Gördüklerini zihninde işleyen konuşur *kadın ağlamış* çıkarımında bulunuyor ve bu yargısını da -mİş eki ile işaretliyor. 2. örnekte bu sefer toprağın vıcık vıcık olmasından yeni sürüldüğünü anlayan kişi *yeni sürülmüş* diyerek akıl yürütmeye dayalı bir çıkarımda bulunuyor. 3. örnekte geçen *ceketlerin sırtlarına kolları geçirilmeden atıldığı* yönünde verilen ön bilgi konuşurun bahsini ettiği kişilerin balığa gideceklerine bir işaret olarak gösteriliyor.

(1) “Meryem Abla, beyler polis.”

Kadının yüzünde, ne bir ürküntü, ne bir telaş beliriyor.

Oturduğu yerden öylece bakıyor bize.

“Tamam” diyor sonra titrek bir sesle, “buyursunlar.”

Sesi titriyor! Evet, bu kadın ağlamış. Elindeki mendil yargımı kesinleştiriyor. (Kvm: 45)

(2) *Bir köşe, bir köşe daha dönüyorum. Fakat düdük sesleri. Sesler sağdan soldan, önden, arkadan geliyor, çıldıracağım. Sanki kasabanın bütün bekçileri işi çaktı, müthiş bir suçluyu kovalıyorlar. Çit duvarlı, kerpiç bir evin önünden geçiyordum, birdenbire iri bir çoban köpeği. Keskin hırıltısı, beyaz, sivri dişleriyle saldırıyor. Bir taraftan bekçi düdüklere, bir taraftan civar evlerin gittikçe çoğalan köpekleri. Kendimi kasabanın böğründeki tarlalara atıyorum nihayet.*

Yeni sürülmüş, yumuşak topraklar vıcık vıcık. Attığım her adım ayak bileğime kadar saplanıyor. Köpekler hala peşimde, bekçi düdüklüleri. Kaçıyorum. (AY: 65)

Sargın'a göre -AcAk eki ile işaretlenmiş *Çok bulut var. Yağmur yağacak.* cümlesinde gökyüzünde çok bulut bulunması bu konudaki genel bilgi ve deneyime dayanılarak yağmurun yağacağına ilişkin bir işaret olarak görülmekte, yani ilk cümle, ikinci cümledeki çıkarım için delil oluşturmakta ve bilginin güvenilirliğini arttırmaktadır (Sargın 2014: 380). Aşağıdaki örnekte de sırtlarına ceketlerine atmış insanları gören konuşur, bu durumu onların balığa gidecek olmalarına yormakta; gördüklerinden hareketle bir çıkarımda bulunmaktadır.

(3) Daha ötede aynı lakırdılar, gülüşmeler var. Sonra ayak sesleri. Bir lambanın ışığından eski fanilalar giymiş kasketli insanlar, bazılarının ayağında çizme, ağızlarında Rumca bir lakırdı. Kalın Hereke kumaşından ceketler sırtlarına kolları geçirilmeden atılmış, balığa gidecekler. (ŞLA: 175)

4.1.2.2.2.1.2. -Dir

-miş ve -AcAk eklerinin yanı sıra konuşurun bilgisel temele dayandırarak çıkarımda bulunduğu cümlelerde tercih ettiği eklerden biri de -Dir ekidir. Bildircin'a göre gerçek olmayan anlam içindeki -Dir, güncel veya varsayımsal delil üzerinden konuşurun çıkarımlarını içermektedir: *Yolculuk altı saat sürdüğüne göre, bu sıralar varmak üzeredirler* (Bildircin 2002: 60).

Sargın ise, -Dir ekinin kullanıldığı (*Gelen*) *Ayşe'dir* örneğini vermekte ve cümlede konuşurun, örneğin, kapının anahtarla açıldığını işittiği için Ayşe'nin geldiği çıkarımını yapabilmektedir. Bu çıkarım, duyuşal delil aracılığıyla edinilmiş bir bilgi vermekte ve delile dayandığı için yüksek güvenilirlik belirtmektedir (Sargın 2014: 380).

(1) Hikmet Bey önce fesini, sonra da gümüş renkli, geniş boyunbağını düzeltti.

– Nasılsınız Mehpere Hanım?

- Teşekkür ederim efendim, siz nasılsınız?
– Sebebi ziyaretimi öğrenmişsinizdir. (KYG: 18)

(2) “Sizi evinize kadar götüreceğim. Belki biraz ısınmam için beni eve davet edersiniz.”

“Annemlerle Hülya evdedir.”

“Ne iyi, Hülya'yı da tanımış olurum böylece.” Bir süre konuşmadan yürüdüler. (NN: 217)

4.1.2.2.2.1.3. -mAll

-mAll eki de akıl yürütmeye dayalı çıkarım cümlelerinde tercih edilen eklerden biridir. Sargın'a göre *Kapı açık, evde olmalılar* örneğinde de görüldüğü gibi yine bir delilden yola çıkılarak bir sonuç çıkarılmaktadır. Kapının açık olması evde yaşayanların o anda evde olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir, çünkü normalde insanlar evlerinde bulunmadıkları zamanlarda kapılarını kapalı tutarlar. Böylece, bu cümlede bilginin kaynağı olarak delil gösterilmesi bilgiyi güvenilir kılmaktadır (Sargın 2014: 380).

(1) *Eve vardığında kapıyı Fazıl Reşat Paşa açtı Macit'e.*

“Neden siz zahmet ettiniz? Hacer yok mu evde?” diye sordu.

“Hacer izinli bugün oğlum,” dedi kayınpederi, “ben de pencerede Leman Hanım'ı bekliyordum. Gördüm geldiğinizi.”

“Hülya ile mi çıktılar?”

“Hayır, Hülya komşuya, arkadaşına gitti oynamaya. Sabiha da odasında olmalı. Çiçekler... Bir yere mi gideceksiniz akşam?” (NN: 281)

4.1.2.2.2.2. Sözlüksel Akıl yürütmeye Dayanan Delile Dayalı İşaretleyicileri

4.1.2.2.2.2.1 Kiplik Yüklemler

Akıl yürütme esasına dayalı çıkarımsal yorumların dilsel karşılıkları içinde yüklem değerinde fiiller ve yüklemleşmiş isimler yer almaktadır. *Anla-, hatırla-, akıl*

yürüt-, tahmin yürüt-, mantık yürüt-, usa vur-, fark et- gibi fiiller akıl yürütmeye dayanan çıkarım işaretleyicilerindedir. Mesela, 1. örnekte hakkında konuşulan kişinin yaşlı olduğu çıkarımında bulunmaktadır. Konuşurun bu yargıya varmasına sebep olan, kişinin duruşu; akşama bakışı; yayıkla, kendisi arasında kurduğu ilişkisidir. Sonuçta konuşur, bu kişinin yaşlı olduğu çıkarımında bulunduğunu *anlıyorsunuz* kelimesi ile belli etmektedir. 2. örnekte konuşurun bir başkasından daha önceden duymuş olduğu bilgiler daha sonra onun bahsi edilen kişi hakkında çıkarımda bulunmasına sebep olacaktır. Kişinin esas duruşa geçişi ve geri dönüşünden onun bir ajan olduğunu anlayan konuşur daha önce öğrendikleri ve bu yeni bilgiyi işlemesi onun bir ajan olduğu çıkarımında bulunmasına yardımcı oluyor. Konuşurun zihinsel süreç yaşadığı *hatırladı* sözünden anlaşılıyor. 3. ve 4. örneklerdeki gibi doğrudan *akıl yürüt-* ve *tahmin et-* fiili kullanarak konuşurun çıkarımsal yargısı sunulabilir. 5. örnekte kullanılan *göster-* fiilinden işitsel delilden yola çıkan konuşurun sonunda bir çıkarıma vararak askerlerin iç avluya girdiklerini anladığı ortaya çıkıyor.

(1) *Uzakta bir yörük çadırı.*

Çadırın dibinde yaşlı bir kadın akşama karşı durmuş yayık yayıyor. Yaşını söylemeyen bir yüzü var. Yaşlı olduğunu duruşundan; akşama bakışından; yayıkla, kendisi arasında kurduğu ilişkiden anlıyorsunuz. Kanıksadığımız anlamıyla hiçbir somutluk onu anlamaya yetmeyecektir kuşkusuz. (LM: 14)

(2) *Bu kadar kısa süren bahtiyarlık bile sonunda bir tiksintiyle bitiyordu. Böyle bir dünyada yaşamaya değer miydi? Ayşe ile Tosun olmasa... Onları hatırlayınca eve yöneldi. Artık sarhoşluğu falan kalmamıştı. Cebri yürüyüş denebilecek şekilde evine doğru gidiyordu. Evine gideceği için huzur bile duyacaktı ama olmadı işte... O yere batası mel'un kendisinin de asker olduğunu söyleyerek Pusat'ı mukaddesatına sövülmüş bir insanın öfkesine boğmuştu. Fakat esas duruşuna geçişi ve geri dönüşü ne kadar askerce idi!.. O zaman Leyla'nın sözlerini hatırladı:*

–O bir ajandır ve iblisten daha kurnaz, daha tehlikeli bir adamdır. (RA: 166)

(3) Zeynep sağdaki sayfanın kenarındaki boşluğa, aynı kırmızı mürekkep ya da kan, ne türden bir sıvıysa, işte onunla dikey olarak yazılmış, “Mor Gabriel” sözcüklerini gösteriyor.

“Gördük” diye mırıldanıyor Şefik, “çok düzgün bir yazı, elle yazılmış gibi değil, sanki kalıp kullanmış, ama Mor Gabriel kimdir, bilmiyoruz.”

“Peygamber, aziz gibi bir şahsiyet olmalı” diye akıl yürütüyor Zeynep. Soru dolu bakışları Şefik'in yüzünde donup kalmış. (Kvm: 28)

(4) Çünkü... Tacettin'in yokluğunda kızının ne hale gelebileceğini görmüştü. O narin bedeninde nice tutkulu bir aşk yaşattığını... Saatlerce yağmur altında, ayazda kalıp gözyaşlarını yağmur damlalarıyla yarıştıran Patricia'nın, Tacettin'i karşısında görünce nasıl da sevineceğini tahmin edebiliyordu. Sırf bunun için, Patricia'nın yüzünde aydınlık bir tebessüm yaratabileceği için bile o izni vermesine değerd. (Hsr: 52)

(5) Sesler, Kanun Koyucu'nun askerlerinin iç avluya girdiklerini gösteriyordu. Kütüphaneci iyice başkalaşmış, garip tavırlarla çevresindeki eşyaları elleriyle yoklamaya başlamıştı. (BÖİ: 8)

Yukarıdaki fiil kökenli yüklemelerin haricinde *işareti i-*, *belli i-*, *belli ol-* gibi ek fiil parçacığı ile birlikte görev yapan isimler de bu amaçla kullanılmaktadır.

(6) (Sahne kararır.)

(Meyhane. Uzunca bir masa. Coşkun, Saffet, Emel, Servet. Emel ve Coşkun yanyana, Saffet ve Servet de masanın kısa kenarlarına karşı karşıya otururlar. Garson arasına girerek servis yapar. Garsonu, Müzik Hocası'nı oynayan aktör canlandırır. Müzik Hocası gibi

siyahlar giymiştir, papyon kravat takmıştır. Masada bardaklar, şişeler, tabaklar. Oldukça içilmiş olduğu masadakilerin yüzlerinden belli olur.) (OY: 45)

(7) *Mümtaz bunu anladığı gün, Teyfik Bey'in elinin tersiyle beyaz bıyıklarını ikide bir okşarken gözlerinde yanan haz parıltısının bütün bir hayat hikmeti olduğunu farketti. Bu, sükutun, kendisini silmenin, göreceği iş kalmadığını anlayınca ortadan kaybolmanın işareti idi. O elinin tersiyle bıyıklarını düzeltirken, iyi kötü yaşadım ve şimdi her şeyden uzağım, diyordu. Bu Don Juan, trajedide olduğu gibi, birdenbire mazisine layık bir sonla fırtına ve şimşek ışıkları arasında kaybolmadığı için kendisini -belki de bu kısa ve manasız jestin altına- gömmüştü.* (Huz: 201)

Bir kalıp gibi düşünülebilecek olan *ayan beyan et-* fiili, aslında sonuçların açık ve net olduğunu; bunun yanı sıra kısa süreli bir akıl yürütme işleminin de yargıda bulunma sürecinin bir parçası olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki örnekte kişinin seçtiği sözcüklere dayanarak konuşur, onun okuma eylemini devamlı yaptığı yönünde bir çıkarımda bulunuyor. Durumu, konuşur sözcesinde *ayan beyan et-* fiili ile karşılaşmıştır.

(8) *Bu noktada Hamburglu hatunun gözlerinde gördüğü ilgi pırlıtsı Süheylâ hanımın gönlünü bolartır. Nevres hanımın gözleri yavaş yavaş irileşmektedir. Süheylâ hanımın Fransızcası yabana atılacak gibi değildir, ha! Sözcük seçimi, okumalarını sürdürmüştü olduğunu ayan beyan etmektedir.* (NŞG: 98)

4.1.2.2.2.2.2. Kiplik Zarflar

Akıl yürütmeye dayanan çıkarım cümlelerinde tahminsel değer taşıyan yorumlar da yer alabilmektedir. Tahmini işaretleyen tüm kiplik zarflar çıkarımsal yorumlarda da kullanılabilir. *Galiba, herhalde, muhtemelen, muhakkak* gibi zarflar, akıl yürütmeye dayanan çıkarım kipliklerindedir.

(1) *Aklımı kurcalayan ne çok soru vardı. Ödüm kopuyordu ki, ya bu bir düşse ve sorularımı sormadan biterse...*

“Puşkin sever misiniz Madame?”

“Evet, şey, fakat bence en büyük...” Sözüümü kesip, konuşma sesine benzemez bir tonla okudu: “Alçakgönüllü ol ey mağdur adam / ve her şeyden önce gururunu kır./ Alçakgönüllü ol, bir hiç adam / Ekili topraklar üzerinde biraz yorul.” Heyecanlanmıştı. “Puşkin’in Peygamber Şiiri bu” dedim. Gururla gülümsedi. Galiba gözüne girmiştim. “Puşkin güçlerinin tam geliştiği çağda öldü, büyük bir gizi de kendisiyle mezara götürdü.” Hangi gizi? Ayıplayarak bana baktı. Hay Allah, tam gözüne girmişken, yine hayal kırıklığına uğrattım onu. Fakat acele etmeliydim. Bütün bunları sonradan tek tek düşünüp kederlenebilirdim, oysa vaktim azdı o sıra. (AEC: 43)

4.1.2.2.2.2.3. Kiplik Edatlar

Diye edatının olması muhtemel olasılıkları gözden geçirirken kullanıldığı daha önceki bölümlerde belirtilmişti. Çıkarımsal yorumlarda akıl yürütme eylemi arkasından gelen yargı cümlesini bir önceki cümleye bağlayan *diye* zarfı ile verilmektedir. *Diye* zarfının kullanıldığı cümleden önce gelen cümlenin çıkarımsal alt yapı değeri bulunmakta ve çıkarıma sebep olan durum belirtilmektedir. 1. örnekte konuşurun hitap ettiği kişiyi altına boğdukları çıkarımında bulunmasına sebep olan müşterilerin kalabalık olması durumudur.

(1) *Kardeşini elinden tutarak bir an evvel bekleme odasından çıkarmaya çalışıyordu.*

Fakat Hasan ağabey geri çekildi:

-Hayır Tahsin... Tahsin dediğime belki darılırsın ama, ne yapalım... Eski kardeşlikten kalma bir itiyat... Ben hemen gideceğim... Şimdiye kadar sana fazla yük oldum... Şimdi de beyhude tafsilat ile vaktini ziyan etmek, müşterilerini kaçırmak istemem...

-Ağabey...

-O ağabey sözünü bir daha ağzına alma... Gerçi senin gibi bir adamın bana ağabey demesi benim için bir şereftir... Fakat benim gibi

bir adamın sana “kardeşim” demesi seni küçültür... Ben bir mağdurum, Tahsin... Uzun uzun düşündüm. Sana hak verdim... Bu zamanda herkes kendi boğazını beslemekten aciz... Birçok masrafların var... Buna mukabil kazancın mahdut... Ben, zahir-i beyin bir insan olsam burada bekleyen müşteri kalabalığına bakar da, seni altına garkediyorlar diye düşünürüm. Fakat halime bakma... Ben, çok vakf-ı ahval bir adamım... Bu kalabalığın kuru kalabalık olduğunu, netice itibariyle para çıkmayacağını bilirim... Bir diş çekmek için kaç para alıyorsun. (LİM: 186)

-A göre ve -DIĞI için edat grupları sıklıkla tahminsel ve çıkarımsal cümlelerde tercih edilmektedir. Tahmine oranla bu iki işaretleyicinin çıkarımsal yorumlarda daha çok kullanıldığını söylemek yanlış olmaz. Özellikle akıl yürüterek yapılan çıkarımlarda kullanılan bu iki kiplik konuşurun başka bilgileri yeni bir bilgiye ulaşmak amacıyla kullandığını göstermektedir. 2. örnekte gözlem yapan konuşur, koltukta büzülerek oturan kişinin içeri soğuk olduğu için bu hareketi yaptığını düşünmektedir. *Soğuk olduğu için* diyerek çıkarımına dayanak oluşturmaktadır. 3. örnekte çevresindekilerin mahsunluğunu yazın bitmesine bağlayan konuşur, çıkarımını *bittiği için* şeklinde kodlamaktadır.

(2) *Eski eşyalarımaya bağlanıp kalma gibi bir saplantım yoktur, ama yine de seviniyorum böyle düşündüğüne. Bizim emektarın kapısını açıp içeri buyur ediyorum. Zavallı çocuk, yaşlı bir adam gibi ağrıyan belini tutarak oturuyor koltuğa. Kendisini toparlaması en az bir hafta alır. Ben de içeri girip, direksiyonun başına geçiyorum. Arabayı çalıştırırken:*

“Teşekkür ederim” diyor Can. İçerisi soğuk olduğu için, paltosuna sarınıp, koltuğa büzülerek oturmuş. (Kvm: 299)

(3) *Yaz bittiği için mahzundular. Birkaç gün evvel Nuran Mümtaz'a ilk kırlangıç kafilesinin başları üstünden geçtiğini göstermişti. Bu sabah da yalya, yolda bulduğu üç kuru meşe yaprağıyla gelmişti. Ölüm kurdu yaprakları kenarlarından ısırılmış,*

yavaş yavaş bir akşam kızılığı ile ortasına doğru yürümüştü. Yumuşak yaprak, bir akşamdan koparılmış gibi sert, madeni bir hal almıştı.
(Huz: 212)

-*DIĞI için* edatına nispeten daha olasılıksal değer barındıran -*A göre* birliği konuşurun akıl yürütme sürecini daha çok yansıtır gibi görünmektedir. Örneğin aşağıdaki cümlede selanın verilmesi ile ölünün olması arasında bağlantı kuran konuşur, Cuma gününün olmadığını da hesaba katarak bir çıkarımda bulunuyor. -*DIĞI için*, çıkarımsal yorumu daha çok yaşanan ve tanık olunan bir sebeple açıklarken -*A göre*, görsel ve işitsel gibi delillerden hareketle akıl yürütmeye dayalı bir yorumda bulunurken kullanılır.

(4) *Selâ verildiğine göre*
Cami-i kebir minaresinde,
Günlerden Cuma olmadığı halde,
Muhakkak ölü var mahallede. (OBY: 160)

(5) *Reşat Bey kapıya koşarken Mehpare'nin yüzü bembeyaz oldu, Saraylıhanım eliyle kalbini tuttu. Kadınlar, endişeyle Reşat Bey'in geri gelişini beklediler. Yillardan beri her gelen haberin hep felakete dair olduğuna öylesine alışmışlardı ki, akıllarına iyi şeyler geleliyordu. Az sonra, merdivenlerde Reşat Bey'in ayak sesleri duyuldu. Mehpare, içinden, "Merdivenleri hızlı hızlı çıktığına göre, haber kötü olmamalı," diye geçirdi. Bilmişti, kapıda duran ve elindeki telgrafi sallayan Reşat Bey'in yüzü gülüyordu.* (Ved: 334)

(6) *İçinde başlayan gevşemeyle birlik çocukluk, ilk gençlik anılarının karma karışık saldırısına uğradı. Hangisinden başlayacağını bilemiyordu. "Babamdan?"*

–Önce babamı anlatmam gerek, dedi. Kadın bacalarının bende uyandırdığı korkuyu ancak o zaman anlarsın. Bende gördüğün her şey babamla başlar. Pek küçükken yanaklarımı öpmeye yaklaşan adamın kara bıyıklarından gene o korkuyla karışık iğrenmeyi duyar mıydım,

yoksa bunu sonradan mı düşündüm, bilmiyorum. Bu seyrek yaklaşımları “içilmiş şarap kokulu öpüşler” olarak hatırladığıma göre, onlara bende yarattıklarını sandığım duyguyu ilerde eklemiş olacağım. (AA: 125)

Birinci derecede tahmin anlamını işaretleyen -mAk için edat grubu kimi cümlelerde çıkarımsal yorumlarda kullanılabilir. Konuşurun bir başka olayın sonucundan hareket ederek başka bir durum veya olayla ilgili çıkarımda bulunduğu önermelerde nadir de olsa bu yapının kullanıldığını söylemek mümkündür.

(7) *Nuran:*

-Sana içki içiyorsun diye kızan yok... Burada eğlenmeğe toplandık, elbette içeceğiz... Ve kadehini ona doğru kaldırdı. Mümtaz Nuran'la bu anda göz göze gelmemek için başını yana çevirdi (Huz: 284)

4.1.2.2.2.2.4. Kiplik Sözler/Söz Grupları

Demek (ki), anlaşılan gibi bir söz ya da birden fazla kelimedenden oluşan söz gruplarının algısal, idrak etmeye ve sonuca dayanan çıkarım cümlelerinde olduğu gibi akıl yürütmeye dayanan çıkarımsal yorumlarda da kullanıldığı görülmektedir.

(1) *Canı sıkılmış bir tavırla başını öne eğdi. Çok mu ayıp etmiştim acaba? O sırada içerden ayak sesleri, tıkırtılar geldi. “Eyyvah, müze görevlisi kadın, gelip, her şeyi bozacak şimdi!” “Telaşlanmayın Anet’tir. Geceleri kalkıp, çocukların üstünü örter.” Demek ki şimdi gece. İyi ama öğleden sonra olması gerekmez mi? Zamanın olmadığı bir boyutta bunu düşünmenin gülünçlüğünü çabucak kavradım. (AEÇ: 42)*

(2) *Uzun bir zaman ona bakıp karanlıklar arasında seçemez olduktan sonra birden başının acıdığını duyarak elini deşirdi. Parmaklarına biraz kan bulaşmış, demek ki biraz önceki düşünüş pek hafif olmamıştı. (RA: 165)*

(3) *Zeynep gri bir takım giymiş, siyah bir bluz. Yüzünde hafif bir makyaj var. Kumral saçlarını arkada toplamış, ince kaşlarının altındaki kahverengi, badem gözleri, buğday tene çok yakışıyor. Zarafetiyle çelişen tek görüntü, kucağındaki dosyalar. Anlaşılan o da gece boyunca boş durmamış.* (Kvm: 119)

4.1.2.2.2.3. Söyleme Dayalı Akıl Yürütmeye Dayanan Delile Dayahlık İşaretleyicileri

Herhangi bir morfolojik veya sözlüksel işaretleyicisi olmamasına rağmen bazı sözceler konuşurunun çıkarımda bulunmuş olduğunu göstermektedir. Okur ya da dinleyicinin de bu çıkarımsal yargıyı algılayabilmesi için bazı ipuçlarına gerek vardır. Örneğin aşağıdaki örnekte konuşur, fasulyelerin garip bir ses çıkardığını, sonrasında onlara eliyle arka arkaya vurduğunu belirtmektedir. Sonunda aslında onların fasulye değil ceviz olduğunu hem görsel hem de hissel duyu aracılığıyla fark ediyor. Konuşurun görsel ve hissel delillerden hareketle bir çıkarımda bulunduğu *Aaa, bunlar cevizdi* cümlesinden anlaşılmaktadır.

(1) *Fasulyeler yukarda odalardaydı. Ben. “Fasulyenin fiyatı arttı mı?” diye sorardım. O, “Ne gezer!..” derdi. “On para oynamadı.”*

Bir gün, yukarı kattaki helaya gitmek üzere merdivenleri çıkmıştım. Ayağıma bir şey takıldı. Fasulye çuvallarının üzerine düştüm. fasulyeler garip bir ses çıkardılar. Elimle vurdum. Ben bu sesi tanıyordum. Bir daha vurdum. Aaa, bunlar cevizdi!

Aşağı inince, “Yahu Ali Bey,” dedim, “yukarda ceviz de mi var?”

“Ha,” dedi, “ardiye için birisi koydu. Birkaç çuval...” (ŞLA: 146)

4.1.2.2.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Akıl Yürütmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.2.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

4.1.2.2.2.4.1.1. *olsa gerek, olmalı, -mİş olmalı*

Olsa gerek ve olmalı birlikleri *ol-* fiili ile yapılmış *-sA gerek* ve *-mAll* ekinin geldiği morfolojik-sözlüksel işaretleyicilerdir. Bu kiplikler cümlede akıl yürütmeye dayanan çıkarımsal ifadelerin aktarımında sıkça tercih edilmektedir.

(1) *Zekeriya kapının sağ kanadını açıp içeriye giriyor. Kapının kanadı yeniden yüzüme kapanıyor, böylece üzerindeki figürleri daha iyi seçebiliyorum. Her kanatta bir adam resmi yer alıyor. Dikkatli bakınca sol kanattaki kişinin İsa olduğunu fark ediyorum. Yüzü profilden görünüyor; başının üstünde ışıktan bir hale var, uzun saçları omuzlarına kadar iniyor, sağ elini avucunun içi yere bakacak şekilde öne doğru uzatmış. Sağ kanattaki kişi dizlerinin üzerinde duruyor. Saçları dökülmüş, geniş bir alını var, ince yüzünü bir sakal süslüyor. Adam bir aziz olmalı çünkü onun da, başının üzerinde bir hale yer alıyor. Ancak, İsa'dan af diler gibi bir hali var; yüzünde pişmanlık, acı ve keder okunuyor. Doğrusu yontucunun ustalığı takdire değer, çizgiler biraz kaba kaçmış olsa da ayrıntıları ahşabın üzerine başarıyla resmedebilmiş. (Kvm: 131)*

(2) *Neden sonra cılız ayak sesleri duyuldu içeriden. Kapı aralandı. Ve yorgun bedeni, sapsarı benziyle Patricia belirdi eşikte. Birkaç gün içinde nasıl da zayıflamıştı! Kömür karası gözleri Tacettin'in yüzünde dondu kaldı. Çok şaşırılmıştı belli ki. Karşısında duranın Tacettin olduğundan emin olmak ister gibi kuşkuyla bakarken, bir yandan da çiçekli basma geceliğinin açıkta bıraktığı bembeyaz kollarını, göğsünü, gerdanını kapatmaya çalışıyordu.*

“Patricia...” diye fısıldadı Tacettin. “Görmeye geldim seni”

İnanamıyordu Patricia. Geçirdiği ateşli hastalığın yaptığı bir oyun olmalıydı bu. Ama kabul etmeliydi ki, düşlerin en güzeliydi.

Garip bir titreme aldı her yanını. Örselenmiş bedeni yaşadığı heyecana daha fazla dayanamadı. Başı döndü, sendelemeye başladı. Duvara tutunmaya çabaladı, beceremedi. Tacettin tutmasa yere yuvarlanacaktı. (Hsr: 53)

(3) Zayıf değildi. Şişman denemezdi ama, minimini bir göbeği vardı. Bu öyle, ta mide üstünden başlayan bir göbek değildi. Daha aşağıdan alma bir göbeği vardı. Birasının üstünü üfleyip içiyordu. Sonra sıcak sıcak bir sandviç gidip aldı. Büyük ağzını açtı. Sıcak sandviçi ağzında döndüre döndüre, üfleye üfleye yedi. Bu sırada bir taraftan da biracığına bakıp gülüyordu. Dişleri sarı, seyrek, pisti. Onları hiç yıkamıyor olmalı. (ŞLA: 149)

(4) Motosikleti, sırtına çaprazlama astığı çiftesiyle küçük avcının karşısına ilk çıkışı, yıllar öncesinin o ipe sapa gelmez gününde olmuştu. O gün, aralarında hiçbir bağlantının kurulamayacağı görüntüler, olaylar birbirini kovaladı. Belleğimden çıkmayışı ondan olsa gerek. (NŞG: 81)

Sıklıkla kullanılan çıkarımsal kip işaretleyicisi olarak *-miş olmalı* birliği verilebilir. 5. örnekte konuşur, kızının ağlaması ile acıkma ihtimali arasında bağ kurmaktadır. Aynı zamanda yakın olasılık bildiren bu sözcede konuşur, ağlayan çocuğunun acıktığına hükmediyor. Muhtemelen daha önceki bilgiler ve deneyimlerle de kodlanan, kısa süreli bir akıl yürütme işlemi gerçekleşiyor ve sonunda *acıkmuş olmalı* sözleri sarf ediliyor. 6. örnekte koklama duyusuna ait bir delilden beslenen kişi bunu yangın çıkma ihtimaline yoruyor: *Yangın çıkmış olmalı*.

(5) Anlayacağınız o kafayla geldim eve. Karım ne zaman bulaşık makinesi alacağız diye karşıladı beni. Üstelik daha yeni aldığımız televizyonun taksidi bile bitmemişken... Tartışmak istemedim... içeri yürüdüm, içerde kızım ağlıyordu, iki yaşındaydı... Acıkmuş olmalıydı. Ben aç değildim, yorgundum. (Kvm: 17)

(6) *Mehpare adamı koltuklayarak kaldırmaya çalıştı. Cemil, bir eli Mehpare'de, diğeriyle duvara tutuna tutuna kalktı. Burnu kanıyordu. Az önce bomboş olan taşlık birdenbire yüzlerce insanla dolu vermişti. Binada oturanların hepsi merdivenlerden itişe kakışa inerek sokak kapısına varmaya çalışıyorlardı. Yanık kokusu genizlerini yakıyordu.*

“Yukarda yangın çıkmış olmalı. Hemen dışarı çıkmamız lazım. Yürüyebiliyor musunuz?” (Ved: 51)

4.1.2.2.2.4.1.2. -DAn yola çık, -DAn anla-, -A dayanarak anla-

-DAn yola çık-, -DAn anla-, -A dayanarak anla- gibi birlikler, konuşurun akıl yürüterek bir bilgiye ulaştığını ve sonuç çıkardığını göstermektedir.

(1) *Nasuh Usta'nın kalfalarından olan Nakkaş Haydar Ağa, gerçekten de şiirin kıymetini biliyordu. Efendim'in dizelerini okudukça sevincinin artmasını, kalbinin hızla vurmasından anlıyordum. (BÖİ: 80)*

(2) *Mektubu okumayı bitiren Zeynep, güzel gözlerinde soru dolu pırıltılarla bize bakıyor. Her zamanki gibi ilk soru Ali'den:*

“Mektubun kime yazıldığı belli mi?”

“Değil” diyerek başını sallıyor Zeynep, “mektubu yazan hitap ettiği kişinin adını belirtmemiş.”

“Ama kendi adını yazmakta bir sakınca görmemiş” diye fikir yürütüyor Ali.

“Bir rastlantı mı? Yoksa mektup yazdığı kişinin adını belirtmeyi uygun mu bulmadı? Baksanıza, 'hastaneye gelme' diyor. Çekindiği belli... Sonra şu emanet meselesi. Kimseye gösterme diyordu değil mi? Bunlardan yola çıkararak adamın ismini özellikle yazmadığını söyleyebiliriz.” (Kvm: 127)

4.1.2.2.2.4.1.3. *demek ...-mİş*

Demek çıkarım sözü ile *-mİş* ekinin aynı sözce içinde kullanılması durumunda konuşurun bir çıkarımsal değerlendirmede bulunacağı anlaşılmaktadır. Diğer çıkarımsal değerlendirmelerde olduğu gibi, akıl yürütmeye dayalı çıkarım cümleleri de daha önceden edinilen ya da çeşitli yollarla henüz kazanılan bilgileri işleyerek bir yargıda bulunur. *Demek* ve *-mİş* ekinin birlikte kullanıldığı cümlelerde, konuşurun önermesindeki çıkarımsal yorumu işaretlenmektedir. 1. örnekte yakınlarının bir mektubunu okuyan Güzide Hanım ve Şinasi Bey, mektuptaki ifadeden Şinasi Bey'in Kadıköy'e geldiğinin fark edildiğini anlar. Aslında gizli tutulmaya çalışılan bu bilginin öğrenilmesine şaşırın konuşurlardan bir diğeri de bu bilgiyi kimseye söylemediğine göre Saide'nin üçüncü şahıslardan öğrenmiş olabileceği çıkarımında bulunurlar. Bunu da Şinasi Bey, *Demek öğrenmiş* diyerek karşı tarafa iletir.

(1) *Şinasi Bey mektubu aldı. Saide'nin yazısı ile şu satırları okudu:*

“Şimdi İstinye'den Rüstem'i göndermişler, babam rahatsızlanmış, beni istemiş, oraya gidiyorum. Ne kadar kalacağımı da bilmiyorum. Nimet Hanım da bu sabah arkadaşını yollamaya gitti, geç kalırsa Kadıköy'de kalacağını Sara'ya söylemiş. Sizi rahatsız etmenin doğru olmadığını biliyorsam da belki mühim bir işiniz çıkar, bu gece de eve gelemezsiniz, çocuklar evde yalnız kalırlar, diye düşünerek bu mektubu yazıyorum. Acısını başka bir akşama çıkarmak üzere bu gece evde bulunsanız iyi olur efendim. Saide”

Şinasi Bey sarardı, sonra kızardı, Güzide'nin yüzüne baktı. Güzide:

-Buraya geldiğini evde söyledin mi? diye sordu.

-Yooook! Hiç söyler miyim.

-E, nereden biliyor?

-Bilmem?

-Demek öğrenmiş!

Şinasi Bey cevap vermedi. Mektuba bakıp düşündü! (MA: 181)

4.1.2.2.2.4.1.4. *herhalde, galiba ...-AcAktI*

Yalnızca kipsel bir zarf değil bu zarfla etkileşim içinde olan bir morfolojik birim de akıl yürütmeye dayanan çıkarım semantiğini kodlayabilir. *Herhalde, galiba, belki* gibi zarfların kullanıldığı cümlelerde daha çok hissedilen tahmin anlamının yanında ikinci derecede ve arka planda çıkarım da bulunabilmektedir. Örneğin aşağıda yer alan cümlede öğrenci kızların resimlerine bakarak kimin hangisi olduğunu anlamaya ve hatırlamaya çalışan konuşur, menekşe gözlerinden daha önce hiç görmediği Güntülü isimli öğrenci olduğunu çıkarmıştır. Konuşur, bu değerlendirmesini de *herhalde* ve *-acaktı* birimleriyle vermektedir. Benzer durum 2. örnekte de görülmektedir.

(1) *Birdenbire, Ayşe'nin dimağında bir düğüm çözüldü. Deminki üç kızın ikisini, sağda ve solda duranların adlarını hatırlayarak tanıdı. Güneş gibi sarı saçlısı Aydolu, kestane renkli ve örgülü saçlısı da Nurkan'dı. Ya ortada duran menekşe gözlü kız? Herhalde o da Güntülü olacaktı.*

- *Ortada duran kızı hatırlayamadım. Acaba Güntülü o mu?*
(RA: 33)

(2) *Bu kaçış hikâyesi annemin ailesini deliye döndürmüş. Peşlerine düşmüşler, yakalasalar ikisini de öldürecekler. Bunlar tabii durur mu; izlerini kaybettirinceye kadar o şehir senin, bu kasaba benim senelerce dolaşmışlar.*

Tâ ki sular duruluncaya, taraflar birbirini unutuncaya kadar.

Belki de bu yüzden babam bir baltaya sap olamamış, bir işte dikiş tutturamamış. Günler diken üstünde geçip gitmiş. (UH: 17)

4.1.2.2.2.4.1.5. *mI ...acaba*

Konuşurun akıl yürüttüğünün en güçlü göstergesi kendisine ve çevresindekilere konuyla ilgili arka arkaya sorular yöneltmesidir. Bu durum, onun zihnini çalıştırdığının göstergelerindedir. Aşağıdaki örnekte zaten bir önceki cümledeki çıkarımına dayanak oluşturacak olan durumu (*Yoldan bir gelip geçen de*

yok) dile getiren konuşur bu bilgiyi kafasında işleyerek kasabanın uzakta olabileceğini düşünmektedir. Bunu yaparken de soru eki *mi* ve *acaba* gibi zarflardan yararlandığı görülmektedir.

(1) “*Melek,*” dedi, *Melek Hanım hiç telaşsız, yorgun, başını kaldırdı, tombul yüzü kırışmıştı biraz daha. “Melek, hiç kimsecikler yok bu istasyonda. Bomboş. Yoldan bir gelip geçen de yok. Kasaba uzakta mı acaba? Buraya uzak mı?”*

Melek Hanım:

“Ne bileyim ben,” dedi sertçe. “Ben ne bileyim.” Başını indirdi.

(TKK: 11)

4.1.2.2.2.4.1.6. (-nIn sebebini) ...-A bağla-

Türkçede akıl yürütmeye dayanan çıkarımı işaretleyen morfolojik-sözlüksel kipliklerden biri de aşağıdaki cümlede örneklenmiştir. Aşağıdaki örnekte Mehpare'nin halsiz kalmasının sebebini, Behice'nin nazlı olmasına bağlayan konuşur (Saraylıhanım), aslında akıl yürüterek gerçeğe ulaşmaya çalışmaktadır. Bunu verirken de *-nın sebebini ...-a bağla-* birliği kullanılmıştır.

(1) *Az önce, piyanonun sofaya taşıtılarak, müzik odasının Azra Hanım için hazırlanmasını söylediklerinde, yüzünden kan çekilen ve düşmemek için kapıya dayanan Mehpare'nin bu kadar halsiz kalmasının sebebini de, yine Behice'nin kendi döküntüsünü toplayamayacak kadar nazlı olmasına bağlamıştı Saraylıhanım. (Ved: 135)*

4.1.2.2.2.4.2. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Daha önce de belirtildiği gibi *olmalı, -miş olmalı* öğeleri çıkarımın işaretleyicileri arasında yer almaktadır. Büyük bir anlamsal fark yaratmasa da söz dizimsel farklılık olarak *ki* bağlacı ile *olmalı* kelimesinin bir arada verilmiş olması akıl yürütürken yararlanılan bilgi ile çıkarımsal yargının yerlerinin değiştirildiğini göstermekten başka bir işleve sahip değildir. Ayrıca *ki*'den sonra gelen cümlede olayın sonucu yer almaktadır. Aşağıdaki örnekte yüzünü buruşturduğunu gördüğü

kişinin bunu, canı yandığı için yapmış olmasına bağlayan konuşurun bu yorumunu, *olmalı ki* kipliği ile kodladığını göstermektedir.

(1) “*Hadi Can*” diyorum, “*söyle artık ne söyleyeceksen.*”

“*Anlatıyorum Başkomiserim...*” *Ağzını açtığında canı yanıyor olmalı ki yüzünü acıyla buruşturuyor ama sözlerini sürdürüyor.*
(Kvm: 243)

(2) *Sofia ile Anastasia merak içinde, Omorfia'nın vereceği cevabı bekliyorlardı. Hepsi de etkilenmişti Tacettin'in konuşmasından. Gözleri dolu dolu olmuştu Anastasia'nın, ağlayacaktı neredeyse. Omorfia da yeterince etkilenmiş olmalı ki konuşurken sesinin titremesine engel olamadı.* (Hsr: 52)

(3) *Hep tıraşlı, kıravatlı gezer babam. Hele bir de güneş gözlüklerini taksın, müdürden, kaymakamdan geri kalmaz. Ayakkabılar pırıl pırıl cilalı, pantolon jilet benzeri ütülü, çakı gibi. Bayağı yakışıklı adamdır. Öyle olmalı ki annemin gönlünü çalivermiş.*
(UH: 20)

(4) *Dedim:*

–*Kaç dakika var?*

Birdenbire anlayamamış olmalı ki sordu:

–*Neye kaç dakika var?*

Yüzüne şaşkın şaşkın baktım:

–*Dersten çıkmaya canım!*

Haa! Dedi. (ŞLA: 82)

(5) *Onu böyle dikkatle ve hiddetle sokağa baktıran şey o uğursuz kamburun aksak adımlarla geçmesiydi. Pusat, iki gece önce olanları hatırladı. Tahta kanepeyi kaldırıp Yek'in tepesine indirmişti. O şimşek gibi hızlı darbeden kurtulmak için bu ihtiyarın ne çevik ve ne*

atik bir insan olması lazımdı. İşte, belli ki, kendisine hiçbir şey olmamıştı. (RA: 120)

4.1.2.3. ALGISAL DELİLE DAYALILIK KIPLİKLERİ

4.1.2.3.1. ALGISAL DELİLE DAYALILIK KIPLİKLERİ

4.1.2.3.1.1. Algısal Delile Dayalılık Semantiği

Delile dayalılık kategorisinin içindeki dolaylılık alt anlamında yer alan algısal delile dayalılık, konuşurun sözcesinde algılama yoluyla elde ettiği bilgilerini yansıtan kiplik kategorisidir. Algısal delile dayalılık, çevresine karşı duyarlı olan konuşurun, çevresinden gözlem veya diğer yollarla (işitme, tatma, koklama, hissetme) elde ettiği bilgileri zihninde işleyerek ve adeta bulmacanın parçaları gibi yerine koyarak bir sonuca varma sürecini ifade etmektedir.

Whitt çalışmasında algı fiillerinden bahsetmekte ve görme, duyma>dokunma>koklama, tatma olmak üzere algı bildiren fiillerin yüksek seviyeden alçağa doğru giden hiyerarşisini vermektedir (Whitt 2009: 1085).

Johanson'a göre algısal kullanımda, dolaylılar, olayı veya bir durum olarak ortaya çıkan, açık, görünen veya hisler tarafından yakalanan olayın etkisini ifade ederler ve böylece alıcının zihnini açığa vururlar. Dolaylılığın ana görevi konuşurun bilgisinin bilinmeyen kaynağını ifade etmek değildir (Johanson 2003: 274, 275).

Kılıç dolaylılık kategorisi içinde yer alan algısal delile dayalılıkta, olay veya sonucu meydana geldiği, görünür durumda bulunduğu ya da duyulardan biri aracılığıyla belirip açığa çıktığı ve böylece kişinin kavraması başladığı için, algısal kullanım nakli veya çıkarımsal anlamlardan türemiş veya ilk elden olmayan bilgi kapsamında sınıflandırılmış olmayacağını düşünmektedir (Kılıç 2004: 13).

Algısal delile dayalılık ilk elden olmayan yani dolaylı yollarla elde edilen bilginin ifadesi için kullanılan bir kavramdır. Türkiye Türkçesinde algısal delile dayalılığı işaretleyen kiplikler çeşitlilik bakımından zengin bir görünüm arz etmemektedir. Daha çok morfolojik birimler ve kiplik sözlerle konuşurun önermesine bilgiyi algısal yollardan elde ettiğini belirten işaretleyiciler koymaktadır.

Doğrudan delillerle ulaşılan bilgiden hareketle konuşur tanık olduklarını çeşitli kiplikler aracılığıyla aktarırken bir yandan da bazı çıkarımlarda bulunur. Bu çıkarımlar konuşurun daha eskiden çözemediği veya yeni bir durumla karşılaştığında ilk anda idrak edemediği sorulara cevap bulmasına yardımcı olur. Bu yönüyle de dolaylılık kategorisi içinde yer alan idrak etme, algısal delile dayalılık, çıkarım kategorisi ile de karşıtlaşan bir özellik göstermektedir.

4.1.2.2.3.2. Algısal Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.2.3.2.1. Morfolojik Algısal Delile Dayalılık İşaretleyicileri

Türkçede algısal delile dayalılığı en fazla işaretleyen kiplik *-miş* ekidir. Bu ekin görevleri arasında yer alabilecek olan farkına varma, kavrama gibi zihinsel süreçleri belirtme işlevi Türkçede bu ekin algısal delile dayalılık kipliği olarak kullanılmasını sağlamıştır. Etraftaki kokuyu duyarak *Aa, annem helva yapmış* diyen bir insan aldığı kokudan yola çıkarak evde helvanın piştiğini anlamaktadır. Aynı durumda *Aa, annem helva yaptı* deseydi o zaman konuşurun algısından çok bizzat görerek tanık olduğu bir durum anlatılmış olurdu. Dolayısıyla böyle bir cümlede algısal delilin varlığının anlaşılmasını sağlayan *-miş* ekinden başkası değildir.

Bıldırıcın *-miş*'in algısal kullanımda, konuşur tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak (etkiler, ipucu, sonuçlar vs.) algılanan ilk elden bilgiyi belirttiğini dile getirmektedir (Bıldırıcın 2002: 54).

1. örnekte konuşur, havanın soğuk olduğu bilgisine karşısındakinin kulaklarının kızarmış olduğundan yola çıkarak ulaşmaktadır. 2. örnekte etrafa sinen kokuyu duyan Şefik Komiser, koku alma duyusundan hareketle esrar içildiği yönünde bir karara varıyor. Esrar içilirken görülmediği veya yanan bir esrara rastlanmadığı halde *Esrar da içilmiş* denebilmesi için bir şeylerin delil olarak kullanılması gerekirdi. Nitekim Şefik Komiserin zihni çevredeki kokunun esrara ait olabileceğini fark ederek kavrama sürecini tamamlıyor ve esrar içildiği yönünde hüküm veriyor. Konuşur ise bu bilgiye algısal yollarla ulaştığını anlatmak için *-miş* ekini kullanıyor.

(1) *Evita bir tekerlekli sandalyedeydi. Dizlerine şık bir battaniye örtülmüştü. Bir hemşire Casa Rosada'nın içinde gezdiriyordu onu.*

Kapı açıldı. Selami Abi gelmişti.

Bir ağaç gibi, ne bileyim ben bir mevsim gibi girmişti içeriye. Oysa öyle ahım şahım bir adam değildi. Ama öyle değişik bir hava ile girmişti odadan içeriye.

Gözü anında televizyona takıldı.

“Evita” dedi bakar bakmaz. Hafif şaşırılmış gibiydi. “Madonna oynuyor” dedi Neyyire Abla. “Soğuk dışarı. Kulakların kızarmış, bir çay getiriyorum sana Selami.” (FRS: 70)

(2) Ellerimize birer plastik eldiven, ayaklarımıza galoşlar geçirerek giriyoruz içeriye. Daha adımımızı atar atmaz, insanın içini bayan bir koku çarpıyor burnumuza.

“Tütsü mü?” diye mırıldanıyorum.

“Tütsü” diye onaylıyor Şefik. “Kiliselerde kullanılan bir buhurdanlıktan yayılmış.”

Sadece tütsü değil, başka bir koku daha var. Sormama gerek kalmadan Şefik açıklıyor.

“Esrar da içilmiş. Her yana sinmiş kokusu.”

“Esrar içmişler ha...” Ali'nin sesinde şaşkınlık yok. Bir hayal kırıklığı yaşıyor. “Adamlar âlem yapmışlar yani. Sonra biri kafayı bulup, ötekini öldürmüş... Nesi ilginç bu olayın?” (Kvm: 26)

4.1.2.2.3.2.2. Sözlüksel Algısal Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.2.3.2.2.1. Kiplik Yüklemler

Algısal delile dayalılığı işaretleyen kiplik fiiller, çoğunlukla zihinsel sürecin belli bir aşamasını temsil eden fiillerdir. *Anla-*, *kavra-*, *hisset-*, *anlaşıl-* gibi fiiller bu kategori altında değerlendirilebilir. Aşağıdaki ilk örnek cümlede karşısındakinin gözlerinde gördüğü kedere dayanarak ağlamak üzere olduğunu anlayan konuşur, algısını *hissediyorum* yüklemine vermektedir. 2. örnekte kullanılan *anlaşıl-* fiili konuşurun aslında gözleme dayanarak elde ettiği bilginin zihinsel olarak işlenmiş ve

bir sonuca varılmış yorumudur. 3. örnek cümle işitsel delil kullanılarak zihnin açığa vurulmasıdır. Konuşur elde ettiği sonucu *anla-* fiili ile vermektedir.

(1) *Zülal'e baktım. Başını çardağa dayamış, uzakları seyrediyor, asma yapraklarından yüzüne akşam güneşinin kızıl yaldızı eleniyordu. Gözlerinde öyle derin bir keder vardı ki, hemen ağlamak üzere bulunduğunu hissediyordum.* (Smn: 204)

(2) *Halinden memnun olduğu yüzünden anlaşıldı. Etrafı seyrederken o kadar kendinden geçirdi. Ahmet yok oluverirdi. Uykusundan uyandırılmış bir nevrastenik hali alırdı. Kanının beynine hücum ettiğini duyar, Köprü üstünün daha ötesinde yalancı binalar yıkılmış gibi olurdu. Hain hain bakardı.* (ŞLA: 73)

(3) *Birkaç gün önce söylediğim sözleri işitiyorum şimdi sesinden. İkimiz de yangına bakmaktan bir an bile vazgeçmeden. Daha doğrusu ben sana dönüp bakmıyorum. Sesinden, senin de bana bakmadığını anlıyorum. "Kimin nasıl bir anısı haline geleceğimizi hiçbirimiz bilmeyiz..."* (NŞG: 136)

4.1.2.2.3.2.3. Söyleme Dayalı Algısal Delile Dayalılık İşaretleyicileri

Konuşurun gördüklerine veya tanık olduklarına dayanarak başka bir durum için bulunduğu çıkarımı, dilsel olarak işaretleyen işaretleyicilerden biri de sezdirme, ima etme yoluyla anlatımdır. Aşağıdaki ilk örnekte konuşur birtakım gözlemler yapmıştır: *kendinin susması, karşı tarafın susması*. Bu suskunluğu gören konuşur ikisinin de ayrılık konusu üzerine düşündüklerini sezmiştir. Sezgisinin zeminini ön bilgi vererek kuran konuşur, bu algısını alıcıya (metin okuruna) ima yoluyla yaptığını belli etmektedir.

(1) *Başımı öne eğip sustum.*

O da sustu.

Muhtemelen bir süre "ayrılık" üzerinde düşündük. Baba-oğul ilk kez birbirimizden ayrılacaktık. Sonra ciddileşti. (UH: 110)

2. örnekte yanındakinin ayağına basmış olduğunu bu kişinin hareketlerinden anlayan konuşur, bu durumu algılamış olduğunu soru sorarak belli etmektedir. *Ayağınıza mı bastım* şeklinde karşı tarafa yöneltilen soru, aslında durumun farkında olduğunu anlatmaktadır.

(2) *Can acısıyla kendime geldim. Kısa boylu, tıknazca, ilerisini görmek için önündekilerin omuzlarına tırmanan bir kadın:*

–Ah, pardon!.. *Ayağınıza mı bastım?*.., diyordu.

–Ziyanı yok!.., diye mırıldandım. (Smn: 73)

İnsan, çevredeki varlıkların (canlı-cansız) görüntüsünden, sesinden, dokusundan, kokusundan veya tadından yola çıkarak ve bazı akıl yürütmelerde bulunarak bir sonuca varabilir. Kişinin mutlaka bire bir olayın içinde olması veya tanık olması gerekmez. Görsel, işitsel, duyuşal vs. başka pek çok delil onun durumu algılamasına yardımcı olabilmektedir. Örneğin aşağıdaki cümlede Nejat'ın yorgun olduğu bilgisine dış görünümüne ve yüzündeki ifadeye bakarak karar veren konuşur *yorgun* ve *gibi* kelimelerini kullanmaktadır.

(3) *Kayıtsız görünüyordu. Ama durumdan bir şeyler sezindiği muhakkaktı. Uzun bir sessizlikten sonra, usulca:*

–Çok *yorgun gibisin* Nejat!., dedi. *Büyük işler görmüş, fakat başarısızlığa uğramış kimselerin bezgin ve kötümser halini taşıyorsun!.. Aldırma!.. Bu dünya, hiçbir şey için esef etmeye değmez!..* (Smn: 196)

4.1.2.2.3.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Algısal Delile Dayalı İşaretleyicileri

4.1.2.2.3.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

-*DAn (dolayı)* edat grubu, konuşurun herhangi bir duyuşal delilden yararlanarak elde ettiği bir bilginin varlığını göstermektedir. Aşağıdaki örnekte bir durumu algılamasına yol açacak bir yabancılık duygusundan bahsedilmektedir. Algılanan durum konuşurun ev sıcaklığını bulamayışıdır. Konuşurun bu algıya sahip

olduğu yabancılik duygusu sözlerinde geçen *-dan* ekinden ayırt edilmektedir. *Anla-* fiilinin kullanılmasıyla da bu algılama süreci konuşur tarafından kanıtlanmış oluyor.

(1) *Asansörle çıkarken, yeni farkına varmış gibi Can da omzundaki karları temizliyor. Gözlerindeki endişe, yerini meraka bırakmış, karları temizledikten sonra asansörün içinde hangi katta, hangi emniyet biriminin bulunduğunu belirten tabelaya bakıyor.*

“Emniyete ilk gelişin mi?” diye soruyorum.

“İlk... Birkaç kez karakola gitmişliğim vardır ama buraya ilk kez geliyorum.”

“Pek sevimli değil ha...”

Gerçeği mi söyleyeyim, yoksa kibarlık mı yapayım dercesine bakıyor.

“Çekinme, çekinme söyle...”

“Evin sıcaklığı yok burada” diyor gülümseyerek. “Allah'tan sizin konuğunuzum.” Odama geçtiğimizde eşyaların üzerinde gezinen bakışlarındaki yabancılik duygusundan, ev sıcaklığını burada da bulamadığını anlıyorum, onu rahatlatmaya çalışıyorum. (Kvm: 157)

4.1.2.2.3.2.4.2. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Belli kelimesinin kavranan veya algılanan bir duruma göndermede bulunurken kullanıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte konuşur *ki* bağlacıyla *belli* kelimesini cümle başında kullanarak algılamış olduğu bir durumu ortaya koymaya çalışmakta; bunun için zemin hazırlamaktadır.

(1) *Doğumun üçüncü günüydü. Bebeğe isim konulmamıştı henüz. Ne Omorfia ağzını açıyordu bu konuda, ne de Patricia. Belliydi ki bu hassas meselenin çözümünü Tacettin'e bırakıyorlardı. (Hsr: 80)*

4.1.2.3.2. İDRAK ETMEYE DAYANAN DELİLE DAYALILIK KİPLİKLERİ

4.1.2.3.2.1. İdrak Etme Semantiği

Zihinsel sürecin bir parçası olan idrak etme algılamadan daha çok fark etmeye ve anlık kavrayışlara dayanmaktadır. Konuşurun idrak etmesi için illa ki bir delille karşılaşması gerekmez. Başkası tarafından söylenen bir söz birtakım çağrışımlar yaparak veya yaşanan deneyimler bazı taşları yerine koyarak bireyin zihinsel sürecini tamamlamasına yardımcı olmaktadır. İdrak etme akıl yürütme veya çıkarımda bulunma gibi zihinsel işlemlere göre daha ani yani anlık gelişen bir durum içermektedir. Karşısındakinin bir bakışı bile onun bambaşka bir olayı kavramasını sağlayabilir. İdrak etme hatırlama, bilgiyi çağırma gibi süreçleri de kapsamaktadır. Türkçede idrak etme semantiğini çoğunlukla *-miş* eki ve kipsel yüklemeler işaretlemektedir.

4.1.2.3.2.2. İdrak Etmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.3.2.2.1 Morfolojik İdrak Etmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.3.2.2.1.1. *-miş*

İdrak edişi işaretleyen en temel işaretleyici, algısal delile dayalılıkta olduğu gibi *-miş* ekidir. Konuşur, *-miş* eki ile bir durumu kavradığını, özümlediği ve idrak ettiğini belli etmektedir. Benzer, *-yor* eki birlikte kullanılan *-miş* ekinin halen sürmekte olan bir olayın sonradan fark etmeye dayanılarak anlatılmasında yardımcı olduğunu vurgulamaktadır: *Biz gittiğimizde, o uyuyormuş* (Benzer 2008: 222).

1. örnekte sevdiği kişiyi özlediğini anlayan ve kavrayan şair *-miş* ekini kullanıyor (*özlemişmişim*). Tabii bir üslup özelliği olarak içinde bulunduğu durumun farkına sonradan vardığını göstermek istercesine de katmerli olarak bu eki kullanıyor. 2. örnekte saati kurmadığını farkedenden kişi *kurmamışım* sözüyle bu durumu dile getiriyor.

(1) *Tanrıya çok yalvarmış, çok yakarmıştım.*

Sonra, garip şekilde bu rüyanın bitişinde

sen vardın. Yanağına dayanmış elin vardı.

Gözlerinde uykusuzluk, rutubet vardı.

*Ama ne garip, bana çok sıcaktı. Ben de
sanki senin sıcaklığını özlemiş gibiydim.*

*Seninle çok garip merdivenlerden inip,
çok garip odalara girdik.*

SENİ ÇOOOK ÖZLEMİŞMİŞİMDİ. (KBB: 98)

(2) *Kalın ve uzun parmakları yeleşinin cebinden saati garip bir alışkanlıkla çıkardı. Mahzun gözleri, mahzun edici ve aynı zamanda güldürücü bir şevki tabii ile saatin kadranı üzerine düştü. Oraya uzun müddet yapışıp kaldılar. Hâlâ davayı halletmeye çalıştığı anlaşılıyordu.*

Ben sabırsızlanıyordum. Hoca ona ve bana bakıyordu. İçleri mazlum renklerle dolu gözlerini benden yana birdenbire çevirdi;

–Kurmamışım galiba, dedi, saat işlemiyor.

Kurmaya çalıştı. Fakat zemberek o kurdukça boşalıyordu.

Mahzun mahzun;

–Zembereği kırılmış, dedi. (ŞLA: 84)

4.1.2.2.4.2.1.2. -DI

Zihinde idrak etme ve kavrama işlemi bir anda gerçekleşebilmektedir. Aniden fark edişi işaretleyen eklerden biri de *-DI* ekidir. 1. ve 2. örneklerde ani ve kısa süreli fark etmeyi anlatan söz *Ali'ydi* (1. örnek) ve *dinledin* (2. örnek) kelimeleridir. İdrak etmenin işaretleyicisi olarak bu kelimelerde *-DI* eki tercih edilmiştir.

(1) *Yan masadan gelen konuşmaları dinlemeye başladım. Kulağıma yabancı gelmeyen bir erkek sesi, “Sevgilim,” diye mırıldandı. “Seni bulmasaydım, bu içine girdiğim hayatın pek bir anlamı yoktu benim için. Öylesine günlerimi geçirmek için deniz kenarlarına gidiyor, köprülerden bakıyor, parklarda oturup yaşamı anlamaya çalışıyordum. Bana kimse anlatmadı yaşamı. Öyle, bir gün kendimi onun içinde buluverdim. Bana bol gelen bir giysi gibiydi, rahat hareket edemiyordum içinde. Yaşlı bir karım vardı, kendi*

yaşımda bir oğlum, tuhaf bir örümcek ağının içine fırlatılıp atılmış gibiydim. Eğer yaşam bu idiyse, büyük bir haksızlıktı. Ama işte o anda sana rastladım. O gecenin içine dalıp gittiğim zaman.”

Oturduğum yerden heyecan içinde dinliyordum onu. Genç Mehmet Ali'ydi bu. Emindim. Ama gene de yüzünü bir görmek istiyordum. (FRS: 184)

(2) *“Mehpare, merak etme, kimseye bir şey söylemeyeceğim.”*

“Ama Reşat Beyefendi zannediyor ki...”

“O sadece tahmin ediyor. Hakikati o da bilmiyor. Seni suçlayamaz. Seni emin olmadığı bir ihtimal üzerine göndermeye kalkmaz, endişelenme. Ben tanırım dayımı. Adildir, sakın korkma.”

“Ah beyim, korkum kendim için değil. Sizi buradan uzaklaştım' diye korkuyorum.”

“Bizi mi dinledin sen?”

Yanıtlamadı kız. (Ved: 64)

4.1.2.3.2.2.2. Sözlüksel İdrak Etmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.3.2.2.2.1. Kiplik Yüklemler

İdrak etme durumunu dilsel olarak kodlayan yüklemsel işaretleyicilerin büyük kısmı algısal delile dayalılığı işaretleyenlerle büyük oranda aynıdır. Bu noktada önemli olan anlamın ayırt edilebilmesi için bağlamdır.

Anla-, kavra-, anlaşıl-, fark et-, idrak et-, çark et-, şimşek çak- gibi fiiller idrak etmeyi işaretleyen kiplikler olarak kullanılmaktadır. 1. ve 2. örneklerde konuşurun bir durumu kavradığını anlatan öge *anla-* fiili olmuştur. Her iki örnekte de anlak kavrayışlar söz konusudur.

(1) *Şeyh Mehmed Mühür Efendi, münasip bir dille misafirini başından savabilmek için, ona, ne yazık ki böyle bir kitaptan haberdar olmadığını, lâkin vakit yitirmeden araştırıp soracağını ve bir haber alır almaz kendisine muhakkak iletceğini söylemişti. Sonra da, hiç*

huyu olmadığı halde, hemen ayağa kalkarak, sohbetin sona erdiğini göstermişti. Mısırlı İbrahim Efendi bu hareket karşısında daha fazla oturamayacağını anlayarak, suratını asıp kapıya yönelmişti. Lâkin kapıdan çıkmadan evvel başını çevirip öyle bir mırıldanışı vardı ki. Şeyh Mehmed Mühür Efendi, uğursuz misafirinin ne dediğini duyamasa da, onu ikna edemediğini gayet iyi anlamıştı. (Pnh: 126)

(2) *Horoz Baha'ya gelince o hadiseleri uzaktan takip etmeyi yeğlemiş. Yaşlanmış çünkü; zamanın hesabını günler ve aylarla değil, seneler ve asırlarla yapacak kadar; tanık olduğu hikâyelerin geçmişten kalma tozlu bir hikâyenin torunları olduğunu görecektense kadar yaşlanmış. Ne var ki, bir sabah alacasında, çınar ağacının gölgesinde kurulan tekkenin kapısı çalındığında, artık olan bitenden uzak duramayacağını anlamış. (Pnh: 131)*

Yalnızca *anla-* fiili değil *fark et-*, *idrak et-* fiilleri de zihinsel idrak sürecinin gerçekleştiğini göstermesi bakımından önemlidir. İdrak etmenin gerçekleşebilmesi için bireyin birtakım görsellerden, işitsellerden vs. yararlanmış olması; bunu zihninde işlemesi ve sonunda bir sonuca varması gerekmektedir. İdrak etme durumunu dilde en doğru şekilde kodlayan kipliklerden olan *fark et-* ve *idrak et-* fiilleri aşağıdaki örneklerde de görsel delillerden hareketle konuşurun bir sonuca vardığını göstermektedir.

(3) *Zerzur kuşu bağımsız kanatlarıyla medresenin çevresinde dolandıktan sonra havadaki ışığı sönmeyen orada canlı ve sıcak bir dokunuş halindeyken, az önce yediği yanmış bir şeyin veya aldığı bir virüsün etkisiyle ölüvermiş ve ölmüş olarak yere düşmüştü değil mi? Şarkısı henüz boşlukta uçurtma kâğıdının ipek hıştırtısıyla duruyordu. Hatta ikimiz de başımızı kaldırıp onun konduğu tahta kirişe bakarak, orada ruhunun hâlâ tüttüğünü, ayacıklarının bıraktığı sıcaklığı ve ışığının buğusunu fark ettik... Gagasının ve nefesinin sıcaklığını. (BBK: 48)*

(4) *Gitmeliyiz. “Bir kundakçı...” diyorum bu kez. Gene beğenmiyorsun. Aklımda başka bir şey var. Gerilerden, uzaklardan bir “yanıyor” sözü işitir gibi oluyorum. Dalgaların uğultusunun kesildiğini farkediyoruz. Çevrede sesler arttı. (NŞG: 135)*

(5) *Ailesinin, akrabalarının ve çok yakın arkadaşlarının dışında, hiçbir dünyası, fikri, görüşü ve tavrı olmamıştı o güne kadar. Evinin idaresini dahi Saraylıhanım’a bırakmış olduğunu ilk kez idrak ediyor, ne yapması gerektiğine karar veremiyordu. (Ved: 143)*

Aynı şekilde *şimşek çak-*, *çark et-* gibi deyimsel bir fiil idrak etmenin zihinde aniden belirmediğini gösteren güzel örneklerdendir. 6. örnekte hakkında konuşulan kişiyi tanıdığını aniden fark eden konuşur, bu durumu *şimşek çaktı* fiili ile vermeyi tercih ediyor.

(6) *Deminki dolabın kapağını açtı:*

“Görürsün bu kitapları? Onundur. Okurdu her gece...”

Merakım iyiden iyiye arttı:

“Nerde şimdi?”

“Yok burda, gitti..”

“Nereye?”

“Bilmem, lakin gitti işte. Burda, bizim fabrikada çalışırdı dokumalarda, ustaydı.”

Kafamda şimşek çaktı.

“İsmi ne?”

“İzzet! İzzet usta derler. Dur bak, resmi var.”

Bitişik odadan abisinin fotoğrafını aldı, geldi. Aa o... Bu benim mavi tulumlu dostum değil mi?

“Yahu arkadaşım bu benim! Diye bağırdım, dostum benim be..”

(AY: 104)

4.1.2.3.2.2.2.2. Kiplik Zarflar

Konuşurun anlık kavrayışını ve belki de bu kavrayışın sonrasındaki kısa süreli hayretini anlatan bir zarf olarak *sahi*'nin kullanımı idrak etmeye dayanan delile dayalılık örneklerinde sıkça görülmektedir. *Sahi* zarfı ile anlamsal olarak ortaklaşan *gerçekten*, *hakikaten* kelimeleri de kiplik zarflar arasında yerini almaktadır.

(1) *Beyaz floresanlarla aydınlanan sakin koridorda yürürken iyi ki Sabri doğrudan arayıp çağırmadı beni diye düşünüyorum. Reddetmek biraz zor olurdu. O toplantıya katılmak zorunda kalırdım, içişleri bakanı, vali... Samimiyetsiz konuşmalar, üstlere yaranmak için söylenen küçük yalanlar, üstü kapalı hesaplaşmalar... Bir de yemek yenecek, insan ne yediğinin tadını alır, ne içtiğinin. Yemek deyince acıktığımı hissediyorum. Sahi ben sabahtan beri ağzıma lokma koymadım yahu. Şu Can işini halledip, bir şeyler atıştırmalı. (Kvm: 177)*

4.1.2.3.2.2.2.3. Kiplik Sözler

İdraki kavrayışı anlatan kiplik sözler sınırlı bir görünüme sahiptir. *Demek* kelimesinin konuşurun kavrayışını anlatan söz olduğunu söylemek mümkündür. Aşağıdaki örnekte karşısındaki kişinin konuşmasından onun daha önce Issızhan'a geldiğini anlayan konuşur *geçtin demek* diyerek durumun farkında olduğunu anlatmaktadır.

(1) *Liya, telaşsız su döküyor, Müslüman esir alışı hareketlerle ayaklarını yıkıyordu. Sıçramalarından korunmak için hırkasının önünü sıkıca kavuşturduğundan kalçalarının yuvarlaklığı adamakıllı meydana çıkmıştı. Şövalye hemen şarap tasını aldı, gezgin ozanın dikkatle yüzüne baktığını görünce, yüreğinden geçenleri istemeden dışarı vurmuş gibi somurttu:*

-İçer misin şarap?

-İçilmez mi? İyidir Issızhan'ın şarabı. Dinlenmiştir.

-Geçtin demek buradan daha önce?

-Geçtik evet... Yakındır bizim yurdumuz buraya... Ankara ile Eskişehir arasında, Sarıköy derler.

-Oraya mı gidiyorsun?

-Yok... İtburnu'nda bir şeyh oturur, Edebâli derler. Bura ahilerinin babasıdır. Ona uğrayıp döneceğim Konya'ya... (DA: 44)

4.1.2.3.2.2.3. Söz Dizimsel İdrak Etmeye Dayanan Delile Dayahlık İşaretleyicileri

Eksilteli cümle kuruluşları da idraki delile dayalılığı işaretleyebilmektedir. Aşağıdaki örnekte *Size ait bir borçla...* diyerek sözünü yarıda kesen kişinin söyleminden diğer konuşur onun ne demek istediği anlıyor. Aslında eksik de olsa diğer konuşurun zihninde söylenmek istenen söz tamamlanıyor. Burada zihinsel kavrayış söz konusu olduğu için bir önceki cümlenin eksik olmasının bir önemi kalmıyor.

(1) (*Kapı çalınır, Ümit açar. Kapıda koyu renk giyinmiş bir adam. Garson, Müzik Hocası vb. ile aynı adam.*)

İCRA MEMURU: *Coşkun Ermiş Bey'in evi mi?*

ÜMİT: *Evet, ne istiyorsunuz?*

İCRA MEMURU: *Kendisi burada mı?*

COŞKUN (*adama yaklaşarak*): *Buyrun, benim.*

İCRA MEMURU: *Ben icra memuruyum. (Elindeki kâğıda bakar.) Bir zamanlar işletmiş olduğunuz bir kitapçı dükkânından intikâl etmiş bulunan vergi borcunun tahakkuku kesbi katiyet ettiği için haciz muamelesinin tekemmülünü tamamlamak üzere geldim.*

COŞKUN: *Anlamadım, ne yapmaya geldiniz?*

İCRA MEMURU: *Size ait bir borçla...*

COŞKUN (*Memurun sözünü keser*): *Benim kimseye borcum yok.*

İCRA MEMURU: *Bir yıl kadar önce mumaileyhin tesbit edilen adresine tebliğ edilemediği için müruruzamanı durdurmak için...*

(OY: 92)

4.1.2.3.2.2.4. Söyleme Dayalı İdrak Etmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri

İma yoluyla bir durum veya olaydaki gerçek kavranabilir. Bu söylemsel özellikten kaynaklanmaktadır. Vurgu ve tonlamanın devreye girdiği böyle bir durumda karşı taraf, konuşurun kelimeyi/sözü vurgulama şekline neyi kastettiğini anlayabilmektedir. Dolayısıyla idraki delile dayalılıkta söylemin yeri büyüktür. Aşağıdaki örnekte *Siz... Siz de mi?* diyen bir kişi için kendisini PKK'lı olarak gördüklerini anlama durumu söz konusudur. Bu söyleminden de onun idraki süreci tamamlamış olduğu anlaşılmaktadır.

(1) *“Nasıl bilmiyorsun Tonguç? Bingöllü Kadir PKK itirafçısı değil mi? PKK'lılar kaç yıldır adamın peşindeymiş. Birkaç kez saldırıya da uğramış. Sonunda adamı öldürdünüz işte. Bir de bilmiyorum diyorsun, insan neden cinayet işlediğini bilmez mi?”*

Güçlkle yutkunuyor Tonguç; ağzı, bademciklerine kadar kurumuş olmalı.

“Yani onlar beni PKK'lı mı sanıyor?”

Yanıt vermek yerine, inanmayan gözlerle onu süzüyorum.

“Siz... Siz de mi?” diye kekeliyor. (Kvm: 97)

4.1.2.3.2.2.5. Birden Fazla Birlik Kuran İdrak Etmeye Dayanan Delile Dayalılık İşaretleyicileri

4.1.2.3.2.2.5.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

4.1.2.3.2.2.5.1.1. iyi ki ...-mİş

İdraki delile dayalılığı işaretleyen kipliklerden biri de hem morfolojik hem de kiplik sözle ifade edilen *iyi ki ...-mİş* birliğidir. Aşağıdaki örnekte de olduğu gibi *iyi ki bu paltoyu almışım* diyen kişi, paltoyu almasının faydasını anlamış (görmüş) olacak ki önermesine bunu yansıtıyor.

(1) *İstanbul'da -mesela Beyoğlu'nda- değil de Kars'ta cereyan ettiği için bütün bu sahnede bir tuhaflık olduğunu hissediyordu Ka. Telaşının ne kadarı İpek'in güzelliğindendi çıkaramadı. Sokağa çıkıp*

kar altında bir süre yürüdüktan sonra Ka, iyi ki bu paltoyu almışım, diye düşündü (Kar: 28)

4.1.2.3.2.2.5.1.2. meğer ...-mİş

Yukarıda da bahsedildiği gibi *-mİş* eki idrak etme durumunun ifadesinde en sık kullanılan işaretleyicidir. Bazı sözcelerde *meğer* gibi sözlüksel bir birimin kullanılması konuşurun öğrendiği bilgilerin yerine oturduğunu ve bunlardan yola çıkarak bir çıkarsamada bulunduğunu göstermektedir.

(1) *Maliyeci Celalzâde'yi düşünürken çektiği maddi yıkıntılar aklına gelmedi değildi. Yaptığı harcamalar ve satın aldığı kitaplar yüzünden çektiği parasızlık son raddelere varmıştı. Ama olsundu, Anadolu şairlerle tanışacak olmanın heyecanı yanında parasızlık da neydi ki?!.. O sırada kütüphanecinin kendisine verdiği hançeri yokladı; koltuğunun altında duruyordu. En kötü durumda bu hançeri satar, belki birkaç hafta daha Bağdat'ta kalabilir, araştırmalarını tamamlayabilirdi. "Ne garip bir adammış şu âmâ kütüphaneci!" diye geçirdi içinden, "Bilge birisine benziyordu, meğer esrar söyletiyormuş adamı."* (BÖİ: 11)

4.1.2.3.2.2.5.1.3. -DIğInA hükmet-, -DIğInI anla-

İdrak etme durumunu anlatan kipliklerden birkaçı da *-DIğInA hükmet-, -DIğInI anla-* gibi morfolojik bir yapı ve idraki bir fiilin birlikte kullanılmasıdır. Aşağıdaki örnekte hırsızın yüzündeki balmumunun erimesi üzerine onun cüzzamlı bir insan olduğunun anlaşıldığını anlatan ifade "olduğuna hükmeden" sözleridir. Burada geçen *-duğuna hükmeden* yapısı idraki kiplik olarak görülmektedir.

(1) *Gelgelelim paşanın oğlu bu dul kadına âşıktı ve adamlarıyla birlikte, hayatının dilberi saydığı kadın yerine, yolda gördüğü Bağdat hırsızını bir çuvala koyup kaçırdı. Onu doğruca saraya götürüp haremdeki kadınlara teslim ederek geceye hazırlamalarını emretti. Kadınlar hırsızı hamama sokup yıkamak üzere göbek taşına yatırdılar. Ne var ki halvet sıcağından yüzündeki balmumu erimeye başlayınca,*

onun cüzzamlı olduğuna hükmeden hamam ahalisinin feryatları göklere vardı. (PKA: 96)

4.1.2.3.2.2.5.2. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Ki bağlacı ve soru eki ile kurulmuş cümleler de idraki kavrayışı bildirebilmektedir. 1. örnekte Selvihan'ın Murathan'ı sevdiğini anlaması *bildi ki* sözleriyle ifade edilmiştir. 2. örnekteki kişinin soru sorması (*Beni tımarhaneye götürmeğe geldiniz değil mi*) aslında cevabını çok iyi bildiği bir idrakı göstermektedir.

(1) *Semah hayli yol almıştı.*

Gökyüzünde karanlığın turnası şimşekler ardı ardına çakıyor, ortalığı günışığına boğuyordu. Muradhan'ın bedenindeki gümüş ırmağı çağlayanlar döküyordu. Bu şimşeklerin birinde, başını gökten alıp, yere verirken ve de bedenini sol topuğunun üzerinden alıp, sağ ayağının ucuna devirirken o şimşek yalazında, Muradhan'ın yüzünün kiblesine düştü Selvihan. Muradhan gördü onu.

Ve de semah tutan kolları deprem yemiş gibi oldu. Titredi ve katıldı. Bedeni kilitlendi.

Şimşekler birkaç kez üst üste aydınlığa kesti Selvihan'ın yüzünü. Nur rengi bir suret edindi şimşegin hikmetinden.

Muradhan anladı ki, sevda vakti gelmişti. Şimşeklerin çağrısı kutlu bir işaretti.

Kitlenmiş bedenini bir türlü açamadı.

Bedeni kendisini dinlemiyordu. Semah sekmişti. Herkes hayretler içindeydi. Sonra semahtan süzülüp yamaçlara indi.

Selvihan, bildi ki yüreğindeki Muradhan'ı da ortak etmişti. Yüreğinin yarısı yeğniledi. Şimdi yamaç, yaralı bir geyik gibi sızlıyor, uğunuyordu. (LM: 66)

(2) *(Husrev, kapının yanındaki gardiyan, ikinci sivil memur ve Osman'ın yanından geçer. Hükümet doktoruna doğru yürür. Doktor, Ulviye'nin korkulu hareketlerinden birinin geldiğini*

anlar. Hızla arkaya döner. Husrev'e heyecan ve teessürle bakar.)

HUSREV – (Hükümet doktoruna) Kim olduğunuzu sorabilir miyim?

HÜKÜMET DOKTORU – Hükümet doktoru!

HUSREV – Beni tımarhaneye götürmeğe geldiniz değil mi? (BAY:

143)

5. BÖLÜM DOLAYLI OLASILIK TEMELLİ DİĞER BİLGİ KİPLERİ VE KİPLİKLER

5.1. TAHMİN KİPLİKLERİ

5.1.1. Tahmin Semantiği

Tahmin konuşurun görsel, işitsel, duyuşsal veya aktarımsal yolla elde ettiği bilgilerden hareketle ya da daha önceki deneyimlerinden yola çıkarak öyle olduğunu kabul ettiği göreceli doğrulardır. Tüm tahmin ifadeleri olasılık taşımaktadır; çünkü henüz gerçekleşmemiş olma durumu söz konusudur; bir bakıma da önvarsayım¹⁰⁴ olarak görülebilir. Elde olan bilgilerin desteklenmiş olup olmamasına göre tahminin gerçekleşme olasılığı artmakta ya da azalmaktadır. Tahmini diğer olasılık türlerinden ayıran en önemli özellik önermenin geçmişte -gizli olarak- taşıdığı gerçeklik değeridir. Gerçekleşebilme olasılığına göre tahmin kipi olasılık türleri ile çıkarım kipinden sonra gelmektedir.

Türkçede tahmin kipinin çok farklı türden işaretleyicileri bulunmaktadır. Tahmin kiplikleri morfolojik kiplikten söyleme dayalı kipliğe kadar zengin bir işaret sistemine sahiptir.

5.1.2. Tahmin İşaretleyicileri

5.1.2.1. Morfolojik Tahmin İşaretleyicileri

5.1.2.1.1. -Dir

Bu ekin tahmin yürütme, olasılık belirtme gibi işlevleri olduğunu belirten Aksan; *sanırım, umarım mutlaka, muhakkak bana kalırsa, bence, bana öyle geliyor ki...* gibi anlamı pekiştirici öğeler kullanılmaksızın tahmin yürütme ve olasılık

¹⁰⁴ *Önvarsayımlar* (presuppositions), bir yönüyle tahmin bir yönüyle de varsayıma yakın semantik bir kategoridir. Emeksiz, çalışmasında tahmin anlamını da kapsayan önvarsayım önermelerinden bahsetmektedir. Ona göre cümleler arasında gerektirime benzeyen ancak farklı olan bir çıkarım ilişkisi daha vardır ki bu, *önvarsayım*'dır. Önvarsayım, konuşmacının sözcesinde dinleyenin önceden bildiğini varsayıdığı bilgiyi çıkarımsal olarak sunmasıdır. Önvarsayıma kimi zaman var olma arka plan bilgisi olarak cümleden ulaşılabilir. *Arabam bozuldu* sözcesi bir arabam var önvarsayımını; *Muratın kedisi sarışın* sözcesi ise Murat'ın bir kedisi var önvarsayımını taşır (Emeksiz 2013: 77).

belirtme anlamını tümceye kattığını söylemektedir (Aksan 1999: 180). Korkmaz, Aksan'a benzer olarak şunları söylemektedir (Korkmaz 2007b: 728):

“-*Dir*/*DUr* bildirme eki, çekimli durumdaki bazı kiplerin bütün şahısları üzerine de gelerek, bunlara kullanım özelliklerine göre, ya kesinlik ve pekiştirme ya da *belki, ihtimal ki, umulur ki* anlamlarıyla tahmin ve beklentiyi güçlendirme işlevi kazandırır: *Sanırım durumu siz de biliyorsunuzdur; Canım belki işitmişsindir, bizim küçük İsmail almak istiyordu.*”

Bu ek, olasılık anlamı ifade ettiği sözcelerde, eğer fiile geliyorsa -*AcAk*, -*yor*, -*mİş* ve -*mAktA* eklerinden birini de alabilecek şekilde kullanılır: *gideceklerdir, sanıyorsunuzdur, anlamışlardır, yapmaktadır.* -*Dir* eki, ek fiilin geniş zaman çekimlerinde ve şimdiki zaman belirten -*mAktA*'nın 3. teklik şahıs ekiyle kullanılır.

- a. *Ayça okuldadır; eve daha gelmedi.*
- b. *Bilgisayarımı bozan kardeşimdir.*
- c. *Ahmet uyuyordur, rahatsız etmeyin.*
- d. *Karnı acıkmıştır, yemek yesin.*

Yukarıdaki tüm örneklerde, bu sözleri söyleyenler açısından bir tahmin yürütme söz konusudur. Konuşurlar, deneyimlerinden hareketle bir tahminde bulunmaktadır; fakat söylediklerinin hepsi muhtemel, öyle olabileceği varsayılan durumlardır (Hirik 2010: 48).

Tahmin cümlelerinin en sık kullanılan morfolojik işaretleyicilerinden biri olan -*Dir* eki¹⁰⁵, kimi zaman kiplik zarflarla da görev paylaşımı yapmaktadır (bk. 5.1.2.2.2. Kiplik Zarflar). Tek başına kullanımla da -*Dir* eki, konuşurun bir durum veya olayla ilgili kestirimini belirtebilmektedir. 1. örnekte yine hakkında konuştuğu kişiyi tanıyan konuşurun onun atölyesinde olmadığına dair bir tahminde bulunduğu sözcüsü yer almaktadır. Konuşurun tahmin ifadesinde -*Dir* ekini tercih etmektedir (örnekte: *yoktur*). Aynı zamanda bir yakın olasılık örneği de olan bu cümlede konuşurun tahminde bulunmasını sağlayan, onun Kemal'i tanıyor olmasıdır ve Kemal'in o saatte atölyede olmadığını bilmesidir.

¹⁰⁵ Benzer, -*Dir* ekinin tahmin belirtme anlamından başka bildirme ve kuvvetlendirme gibi iki işlevinin daha olduğunu dile getirmektedir. Ona göre bahsi geçen tahmin anlamı ise kesinlik biçiminde de yorumlanabilir: *Elif sabah erken kalkacaktır* (Benzer 2008: 258).

(1) *Sigarasını attı. Bir şey söyleyecekken vazgeçti. Onu bu kadının varlığına inandıramazdı. Dayak yediği iki terziyi araması gerektiğini bile anlamamıştı. “Öyleyse neden kızılıyorsun?” Sadık,*

— *İnsan bulabileceğini aramalı, dedi. Etili canlı bir kadın, bir kitap, bir resim! Ha, sergiyi gezdin mi?*

— *Hayır. Çoktan beri resim almıyorum.*

— *Demek Kemal'in son resmini görmedin?*

— *Ne? Kemal Fransa'dan döndü mü?*

— *Haberin yok muydu? Bir buçuk ay oluyor. Sergideki peysajı müthiş. Görseñ yeniden resim almaya başlardın.*

— *Başına geçsin resmi! Sen bana ondan söz et. Nerede kalıyor? Eski atölyesinde mi?*

— *Değil. Ona yakın bir yerde.*

Meyhanenin aşırı sıcaklığını sanki yeni fark ediyordu. Ensesini kaşdı.

— *Garson, hesabı getir! dedi. Sadık,*

— *Ne var? Ne oluyor? diye sordu.*

— *Gidip Kemal'i göreceğiz.*

— *Bu vakit nerede buluruz onu? Atölyesinde yoktur.*

— *Olsun. Bir uğrarız. (AA: 153)*

-*Dir* eki yalnızca isim cümlelerine değil fiil cümlelerine de gelebilmektedir. Fakat bu ekin birlikte kullanıldığı diğer çekim ekleri her zaman cümlenin anlamını etkilemeyebilir. Sadece cümlenin zamansal değerini değiştirir. Aşağıdaki gibi bir cümlede -*Dir* ekinden önce gelen -*mış* eki cümlenin tahminle ilgili olan semantik özelliğini etkilememektedir. Uzun süre babasını görmeyen bir evladın ailesiyle ilgili bazı tahminlerinin yer aldığı 2. örnekte konuşur onların zayıfladıkları, gözlerinin çukurlara gömüldüğü ve sarardıkları yönünde tahminde bulunmaktadır. 3. örnekte babasını uzun süre görmeyen başka bir evladın babasıyla ilgili tahmin içeren yorumu verilmiştir.

(2) *Çoğu gece rüyalarımā babam giriyor:*

“Hayırsız evlat!” diyordu, “hayırsız evlat! Biz burda yoksullukla mücadele ederken, sen orda...”

Hepsi de ne kadar zayıflamış, gözleri çukurlara nasıl da gömülmüş, nasıl da sararmışlardır! (AY: 101)

(3) Yoruldum genç yaşta bu hayattan, bu kasabadan. Babama bile gitmedim.

Musa Çavuş'a sormuş; hasta falan mı niye gelmiyor demiş. Çavuş kulağını büktü:

-Adam meraktan ölecek evladım, git şöyle görün bir, sağ olduğunu anlasın.

Haklı. Üzülmüştür babam. “Hiç böyle yapmazdı” demiştir. (UH: 108)

-Dir ekinin farklı eklerle de birleşik çekim oluşturduğu (-mAktAdIr, -yordur) örneklere sıkça rastlanmaktadır. Bu çekimlerde de bağlama göre eklerin cümlede tahmin anlamına yardımcı oldukları görülmektedir:

(4) Ev yemeği ile beslenenler daha sağlıklı olmaktadır.

(5) Öğretmenimiz eve gittikten sonra kitap okuyordur.

5.1.2.1.2. -AcAk

Tahminler geçmişe dönük yapılabildiği gibi geleceğe yönelik de olabilir. Gelecek ile ilgili tahminlerde genel olarak -AcAk ekinin kullanıldığını söylemek mümkündür. Tahmine dayanan yorumlar deneyimlerden ya da duyu organlarından herhangi biriyle (görerek, duyarak vs.) tanık olunan durum veya olaylardan gücünü almaktadır. Yavaş, -AcAk ekinin gelecek zaman bildirme işlevinden başka, kipsel işlevlerinden de bahsetmektedir. Yavaş'a göre bu ek, tahmin başta olmak üzere birden fazla anlam alanını¹⁰⁶ işaretlemektedir: *John'a telefon etme, şimdi uyuyor olacak; John dünkü sınavı geçmiş olacak ki yüzü gülüyor* (Yavaş 1980: 140).

¹⁰⁶ Yavaş, -AcAk ekinin tahmin anlatımlarında kullanılmasının yanı sıra cümlede önvarsayımı, kesinliğin yüksek bir derecesini veya kesin dışılığı bildirdiğini vurgulamaktadır (Yavaş 1980: 139).

Aşağıdaki 1 ve 2 numaralı örneklerde daha önce yaşadıklarından yola çıkarak geleceğe yönelik bir tahminde bulunan konuşurun sözleri yer almaktadır. 2. örnekte konuşurun tahminde bulunmasına yardımcı olan durum hakkında konuştuğu kişiyi daha önce tanıyor olmasıdır. Yapılan tahminler -AcAk eki ile işaretlenmiştir. 3. örnekte ise gördükleri ve duyduğu ses kendine yol gösteren Ünal, sandallara toslatacağını kestirmekte ve bu duygusunu da *sandallara toslatacak* diyerek vermektedir. 4. örnekte Mümtaz adlı karakterin yaşadığı olaylardan dolayı tıpkı kocası gibi hastalanacağını düşünen Macide bunu Mümtaz'a *sen de hasta olacaksın* diyerek iletiyor. -acaksın'la işaretlenen cümlede konuşurun bir öngörüsü yer almaktadır. Olanların gidişatı Mümtaz'ın hasta olabileceği yönündedir.

(1) *Başladığının ikinci günü Sadık sehpanın yanına gelip durunca çocuğun yüzü kararır gibi olmuş, o da, “— Rahat bırak çocuğu, bildiği gibi yapsın şunu. Ukalâlığını başka zaman gösterirsin,” demişti. Sadık gülmüştü, çekilirken. Artık yanlarına gelmiyordu ama, biliyor, bir gün gelecek, “Sen bu eve manavın evi dedikçe kızardım ya hakkın varmış. Geçende doktora sordum. Evi dedesi yaptırmış; Beşiktaş pazarında manavmış,” diyecek. Oysa bir kere daha onun dostluğundan şüphelenecek, “Arada resim satın aldığım için mi...” diye düşünenecek.* (AA: 16)

(2) *Çay ister misiniz?*

— *İstemem.*

— *Demin buradaydı.*

— *Kim?*

— *Şu sizin dayı oğlu...*

— *Vermedin ya?*

— *Hayır. Verme demiştiniz. Ama acıdım ona. Çoluk çocuk diyor. Başlamaz olsaydım şu eve diyor. Biliyorsunuz, dükkânı tutandan öğrenmiş burasını. Onu bir görsem, bilirim, yardım edecek bana diyor.* (AA: 65)

(3) YUSUF – Herife bak be. Bütün hesabı başkalarının ölümü üzerine.
(Emir erine kâğıdı verir) Al götür bunu. (Yine motorun gürültüsü)
ÜNAL – Sandallara toslatacak keriz. (FE: 26).

(4) Hakikaten Suat'ı seviyor muydu? Hakikaten kimseyi sevmiş miydi? Bak, Nuran ondan ayrılmıştı; içinde ona ait tek bir düşünce yoktu. İhsan hastaydı. O tembel tembel sokaklarda dolaşıyordu. “Beni Macide zorladı. Akşam olmadan eve gelme! Dolaş, hava al, sen de hasta olacaksın! Bakamam sonra! demişti.” Bu son cümleyi Suat'a hitap ederek söylemişti. Adeta bir ölüye kendisini mazur göstermeğe uğraşıyordu. (Huz: 344)

5.1.2.1.3. -sA ...-Ar/-Ir, -AcAk

-sA ...-Ar/-Ir, -AcAk kuruluşuna sahip olan cümlelerin her zaman tahmin ifade ettiklerini söylemek güçtür: *Annen gelirse gideriz, Annen gelse gideceğiz*. Fakat yine aynı ekleri barındıran ve -sA ekinin bulunduğu ifadenin bir varsayımı belirttiği durumlarda -sA'lı cümleden sonra gelen cümle tahmin belirtebilmektedir. Aslında ağırlıklı olarak henüz gerçekleşmeyen bir durum üzerine düşünen konuşurun öyle olacağını tahmin etmesi durumu söz konusudur. Aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi toplantının ne kadar süreceğini bazı varsayımlar üzerinden değerlendiren konuşur, sonunda bir tahminde bulunarak toplantının iki saatten önce bitmeyeceğini vurgulamaktadır. Tahmin ve varsayımsal anlam arasında gidip gelen cümlede -sA ve -mAz eki her iki anlamı da işaretlemektedir.

(1) *Makbule Hanım'ın köşkünün bahçe kapısına vardıklarında Behice, Azra'ya toplantının ne kadar sürebileceğini sordu.*

“Kıraat bir saat sürse, sohbet ve ikrama da bir saat ayırsak, iki saatten evvel bitmez,” dedi Azra.

“Hüsnü Efendi, sen şimdi eve dön, iki saat sonra bizi almaya gelirsin,” dedi Behice. (Ved: 142)

5.1.2.1.4. -Abil-

-Abil- eki olasılıksal ifadelerde kullanıldığı gibi tahmin bildiren cümlelerde de kullanılmaktadır. Öyle olduğunu veya öyle olabileceğini tahmin ederken *yapabilir, olabilir, gidebilir* gibi -Abil- ile işaretlenmiş yüklemeler kurulmaktadır. -Abil- ekinin morfolojik kiplik olarak kullanıldığı 1. örnekte, çalan telefonun kendisine olabileceğini düşünen genç adamın sözleri (*onu burada arayabilirlerdi*); 2. örnekte ise Evita'ya bir şey olmuş olabileceğini düşünen doktorun sözleri (*Evita'ya bir şey olmuş olabilir*) yer almaktadır. Her ikisinde de konuşur tahminlerini sözcelerine aynı kipsel ekle kodlamışlardır.

(1) *Mavi zarfi, içinden paradan başka herşeyin çıkmasını bekleyen bir yüzle aldı. Tam o anda telefon çalmağa başladı. Genç adam, kendi hayretine dışarıdan başkalarının da iştirak ettiği vehmine kapıldı. Başkaları, her ikisini de tanıyanlar, hepsi bu işe şaşırıyordu. Fakat birdenbire İhsan'a bir şey olmak korkusuyla o da ayağa kalktı; onu burada arayabilirlerdi.* (Huz: 66)

(2) “Evet,” dedi Dr. Ara. “Son altı aydır geceleri çalışmıyorum. Üstüne bir örtü çekerim onun, ertesi güne her şey hazırdır zaten. Ama geceleri bırakmam onu. Orada kalıyorum. Arada örtüyü kaldırır, bakarım ona. Kontrol ederim nemini, rengini. Bunlar çok önemli, biliyorsunuz. Artık hayatımı ona göre ayarladım.”

Bir süre sessizce deniz kenarında yürüdük.

Dr. Ara birden,

“Ben dönmeliyim,” dedi. “Geç oldu. Odanın dışında çok fazla kaldım. Evita'ya bir şey olmuş olabilir.” (FRS: 147)

5.1.2.1.5. -mAyA, -mAsIn

-A ekinin birincil görevi zaman kavramını vermek olmamasına rağmen ekin uzun yıllar Türkçede gelecek zaman anlamını vermek için kullanıldığını belirten Benzer, bundan dolayı ekin kullanımında zaman kavramının kuvvetli derecede hissedilmekte olduğunu dile getirmektedir. Bu ek, gelecek zaman eki ortaya

çıkmadığı zamanlarda meydana gelecek olay ya da durumları ifade etmek için kullanılmıştır. Gelecek zaman ekinin ortaya çıkmasıyla da istek kipi sınırlanmış, kullanım alanı daralmıştır (Benzer 2008: 87).

-A eki, standart Türkçede tutunduğu kullanımların birçoğunda istek dışında olasılık, tahmin, çıkarım vb. bildirmektedir: *Sen ağzından kaçırılmış olmayasın?, Bizi görmeyeler veya Bizi görmüş olmayalar* vb. Bir kısmında ise varsayıma veya koşula dayalılık vardır (Aslan Demir 2007: 7). Bildircin'a göre ise -A, koşulsal gibi davranabilir ve gerçek dışı koşulları ifade edebilir: *Önce arayaydın, evden çıkmadan yakalardın* (Bildircin 2002: 65).

-A eki almış yüklemde önceki fiilin de -miş eki aldığı örneklerle de sıkça rastlanmaktadır. Bu ekin olumsuzluk eki ile kullanıldığı dikkat çekmektedir. Aynı şekilde olumsuz emir görünümde olan -mAşIn eki de konuşurun çıkarımında ve tahminde bulunurken kullandığı birimler arasındadır.

(1) *Ellerinde topraklar, tırnaklarında kirler vardı. Gömüyü onlar bulmayalar.*

(2) *Şinasi Bey, yeniden evinde eski mevkiini tutabilir mi? Saide bunları öğrendi bir günde öğrenmedi ya! Neden kocasına hiçbir şey açmadı? Sakın Handan, yahut Suzan bunu bir alay olsun diye, yapmış olmasınlar?* (MA: 182)

5.1.2.1.6. (-AcAk, -yor)-sA ...(-miş)-DIr, -Ar/-Ir

-AcAk ve -yor eki geleceğe yönelik belirsizlikler ve planları belirtme işlevine sahiptir. Çoğunlukla -AcAk veya -yor eki ile bir araya gelen -sA eki, (-miş)-DIr veya -Ar/-Ir eki ile biten bir cümlede kullanıldığında, konuşurun tahminini vurgulayan semantik alana işaret eder. Bu durumu Ruhi ve diğerlerinin verdiği örnekler doğru bir şekilde göstermektedir (Ruhi vd. 2000: 25):

(1) *Partiye gidecekse hazırlanmıştır.*

(2) *Partiye gidiyorsa yola çıkmıştır.*

(3) *Partiye giderse eğlenir.*

(4) *Partiye gittiyse eğlenmiştir.*

5.1.2.1.7. -Ar/-Ir

Olması ya da olmaması aynı derecede olasılık dâhilinde olan hareketlerin ifadesinde *-Ar/-Ir* eki kullanılır. Yaman'a göre bu tip kullanımlar aynı zamanda gelecek zamanı da bildirirler: *Sınavdan 50 alırım* (Yaman 1999: 126). Yaman'ın ifade ettiği bu kullanım olasılıkla eş değerde olarak tahmin semantiğinin de alanına girmektedir. Temürcü, *-Ar/-Ir* ekinin yaygın işlevlerinden birinin gelecekte olabilecekler hakkında tahminde bulunma olduğunu söylemektedir: *Ahmet yarın akşam gelir* (Temürcü 2007: 145).

Temürcü gibi Yavaş da, *-Ar/-Ir* ekinin gelecek zaman belirterek gelecek zamana yönelik tahminde bulunmak amacıyla kullanıldığını belirtmektedir. Türkçe de pek çok dilde olduğu gibi gelecek zamandaki olayları anlatmak ve konuşurun gelecekteki olayla ilgili kesinliğin derecesini veya konuşurun tahmininin temeline dayanan bilginin türlerini belirtmek için farklı yollara sahiptir. Konuşma aracılığıyla gelecekteki bir olay kesin bir plan, karar, çizelge vs.ye yani konuşurun bilgisine dayandırılarak tahmin edilebilir (Yavaş 1982: 49):

(1) *Önümüzdeki sömestrenin programı yapıldı. Ahmet üç ders okutur.*

(2) *Ahmet şimdiye kadar her sömestre üç ders okuttu. Önümüzdeki sömestre de üç ders okutur.*

5.1.2.2. Sözlüksel Tahmin İşaretleyicileri

5.1.2.2.1. Kiplik Yüklemler

Türkçede tahmin semantiğini işaretleyen kipsel yüklemlerin başında *tahmin et, san-, zannet-* fiilleri ile yapılmış yüklemler gelmektedir (bk. 1.-3. örnekler). Sıklıkla kullanılan bu fiillerin yanı sıra *yor-, um-, inan-, içine doğ-* gibi yan anlamlar kazanmış fiiller de tahmin kipini anlatmaktadır (bk. 4.-7. örnekler). Ayrıca *gibi görün-, düşün-* fiilleri de bu grup içinde sayılabilir.

(1) *Günlerce tavernanın etrafında dolanmış, adını bile bilmediği Patricia'nın yolunu gözlemişti. Sonunda, aynı yaşlarda bir kızla tavernadan çıkarken peşlerine düşmüş, arkadaşı olduğunu tahmin ettiği diğer kız bir köşe başında yanından ayrılınca da yanına gidip konuşmayı denemişti. (Hsr: 36)*

(2) *Yürüdü. Dilencinin yüzü hoşuna gitmişti. Kıs kıs güldü. Yarın akşam ona bir kertikli kuruş verecekti. Unutmazdı. Doğrusu böyle tatlı şakalar da olmasa insan bu dünyada nasıl yaşardı? Önünden geçen kadın, kendine mi güldüğünü sandı ne, ters ters baktı. Neşesi kaçtı. "Yürüyelim. Bilmediğim şey değil." Durdu. "Ya deniz? Sonra." (AA: 98)*

(3) *Hiç yoktan, tercümanlığını yaptığı Amerikalıyı dövdüm. Neden vurduğumu sordular. "— Parmaklarını kütleliyordu," dedim. O zaman Kağızman'a sürüldüm. Orada altı ay İzmirliyle aynı evde kaldık. Adı Ahmet'ti ama ona İzmirli derdim. Kaymakamlıkta bilmem ne memuruydu. Hep İzmir'e naklini isterdi. Kısa boyluydu, çevikti. Rakı içmeye onunla alıştım. "— Bu gece içelim mi?" derdi. "— İçelim." Onun odasına otururduk. İçtikçe çenesi açılır, acayip şeyler anlatırdı. İnsanları yalan söyledikleri zaman dinlemeyi severim. Olmak istedikleri, olamadıkları "kişi"yi anlatırlar, İzmirlinin sevilmemiş, hor görülmüş bir adam olduğunu sanıyorum. (AA: 129)*

(4) *Tacettin, omuzları düşmüş, biraz önceki, umut kıpırtılarıyla parıldayan gözlerinin ferisi sönmüş, öylece oturuyordu. Demek annesi yüzüne bakmayacaktı ha! Vazgeçebilecekti oğlundan... Bu kadar kolay mıydı? Hangi ana vazgeçebilirdi evladından?*

Ya Patricia? Doğuracağı bebeğini başkalarının eline teslim edip yüzüne hasret kalmayı göze alabilir miydi? Hiç zannetmiyordu Tacettin. Böyle bir haksızlığa asla müsaade etmeyecekti. Anne şefkatinden, anne sıcağından mahrum bırakmayacaktı çocuğunu.

*Onları birbirinden ayırmamak için elinden geleni yapmaya kararlıydı.
(Hsr: 71)*

(5) Grev çadırı satmak, Çöp Yolunda bir grev âdetiydi. Bu âdet de Çöp Yolundaki fabrikalara akü grevinden kalmaydı. İplikçilerin çadırının akü fabrikasının bahçesine düşmesi, Çöp Yolunda ipliğin ardından akünün greve çıkacağına yoruldu. (BKÇ: 38)

(6) Daha sonra Sadrazamın emriyle, önceden kararlaştırılan bir konaklama yeri olmadığı halde Hünkârçayırına denk indirilmiş, çadır dikilmişti. Çünkü padişah Üsküdar'da hastalanmış, Maltepe'de ağırlaşmıştı. Bir seferin başında ve askerinin ortasında olan bu hadise hayli müşkül bir durum yaratmıştı. Padişah mecalsizdi, bakıma muhtaçtı, hastalığı ürkütücü bir hızla seyrediyordu. Sefere çıkan bir padişah için hiç iyi bir şey değildi bu; insanüstülüğünü azaltıyordu. Sefere at sırtında değil, arabada çıkmasını salık vermişti doktorları. Ayaklarında, mafsal yerlerinde damla hastalığı vardı. Babası gibi. Daha ellisini sürüyordu. Babası gibi. Ölmeyi ummuyordu. Babası bu hastalıktan ölmüş olsa bile. Ölüm ile sefer arasında kaldığını belki de bir tek kendi bildi hastalığının o baş döndürücü hızında. (LM: 84)

(7) Grevlerde güvercin uçurmak, grev çadırı, grev bezi, grev başlatma türküsü gibi, grevlerin bir parçası haline geldi. Uçurulan güvercin hangi fabrikanın damına, bacasına konduyorsa o fabrikanın greve çıkacağına inanıldı. Güvercinin konduğu fabrikanın işçileri alkışlarla, çığlıklarla dışarı çağrıldı. Grev çadırı, grev yerinde topluca oynanan bir oyunla güvercinin seçtiği fabrikanın işçilerine satıldı. (BKÇ: 39)

(8) Genç kadın, Şahende Hanım'dan haber gelene kadar birkaç gün daha Reşat Bey'in konağında kalacak, sonra karşı yakaya

geçecekti. Evlerine sapan sokağın başına gelince Mehpere durdu.

“Bir şey daha hissediyorum Azra Hanım,” dedi.

“Ne?”

“Siz de âşık olacaksınız. Benim gibi, delicesine.”

“Yaa! Ne zaman?”

“Yakında.”

“İçine doğdu demek.”

“İçime doğdu.”

“Deli kız!” dedi Azra. (Ved: 224)

Belli i-, belli ol- gibi birleşik fiillerin tahminsel anlatımlarda kullanılmasına sebep olan unsur, *belli* kelimesinin anlamsal özelliğidir. Daha önceki bölümlerde *belli* kelimesinin daha çok kesinlik semantiğini işaretlediği söylenmişti. *Belli i-* fiilinin kullanıldığı bir örnek olarak aşağıdaki cümlede konuşur güzelliği dikkati çeken bir kızdan bahsetmektedir. Fakat bu kızın güzelliği hırçınlığından dolayı kaybolmuş gibidir ve konuşur, bu durumun kızın annesini kıskanmasından ileri geldiğini düşünmektedir. Bunu da sözcesinde *belliydi* ile işaretlemektedir.

(9) *Adile Hanım olduğu yerde bu örümceklerden birine benziyor, düşüncesi tıpkı o cinsten açılışlara kendi kendisini yiyordu. Birdenbire masanın öbür ucunda sabırsızlanan Fatma'yı gördü. Kız çok güzeldi, fakat garip bir hırçınlıkla bu güzellik kaybolmuştu. Annesini kıskandığı belliydi.* (Huz: 85)

5.1.2.2.2. Kiplik Zarflar

Belki, galiba, herhalde, sanki, sanırım gibi zarflar, tahminsel yorumların en sık tercih edilen işaretleyicilerindendir. Konuşurun olduğunu ya da olabileceğini tahmin ettiği durumları işaretleyen bu zarflardan *herhalde* için Lewis yanılıcı bir fikir verdiğini belirtirken güçlü tahmin ifade ettiğini söylemektedir: *Herhalde biliyorsunuzdur. Gazetede okumuşsunuzdur herhalde* (Lewis 1967: 218).

Bldırcın, *galiba*'nın, yalnızca konuşurun inancına bağlı öznel yargıları ifade ederken (ör. *Galiba şefkate ihtiyacım var*) *herhalde*'nin, diğerlerinin (ör. bir doktor

gibi) yargılarını göstermek gibi bir işlevi olduğunu belirtir: *Herhalde bende uykusuzluk sorunu var* (Bildircin 2002: 84).

Aşağıda yer alan 1 numaralı örnekte metin yazarı, okurlarının onun yokluğunu tahmin edebileceklerini düşünerek *Belki hissettiniz, belki farkına bile varmadınız, birkaç gündür yurtdışındayım* cümlesini kuruyor ve bu cümledeki tahmin anlamını *belki* zarfı ile kodluyor. 2. örnekte ise konuşur kendi evlerinden başka bir evde uzun süre kalmalarını babasının ikinci kez askerlik yapmış olmasına bağlamaktadır. Bu aslında konuşurun hatırlayamadığı bir gerçek ve yaşanmışlık üzerine kurulan bir tahmindir. Konuşurun tahminini yansıtan benzer bir durum 3. örnekte de görülmektedir.

(1) *Belki hissettiniz, belki farkına bile varmadınız, birkaç gündür yurtdışındayım... Tabi biz kartelin bazı görgüsüz yazarları gibi mahreç koymuyoruz efendim yazının başına olmadık yerlerden, hava niyetine... (BET)*

(2) *Uzun bir misafirlik geçirdik sizde o yaz. Nedenini doğru dürüst söyleyemem. Belki babam ikinci kez askerlik yapıyordu da ondan. Gölgelelerin ışığı kovaladığı saatlerde, işlerinizi bitirip annemle birlikte bizim ardımızdan deniz kıyısına geldiğiniz zamanlar, dalgaların bizim çocuk gövdelerimizi yorduğu, sizlerin ise yalnızca bacaklarınızı yaladığı o akşam üstlerinde kaç kez güneşe ve sana bakmışımdır, dalgalarla oynaşmayı unutup; güzelliğini algılamışımdır. (SGT: 96)*

(3) *Kadıköy İskelesi'nde indi. Tam köprünün altında bir adam balık avlıyordu. Omuzsuz gibiydi. Sağa döndü. Masaların ikisi de boştu. Boyasız, tahta iskemleye oturdu. Küçük kahveye çımacılar, hamallar, sandalcılar girer çıkardı. Geçen yıl Laura ile oturdukları masa bu değil miydi? Kız, sandalcıların bakışından korkmuştu.*

— *Buyurun?*

— *Kahve. Orta şekerli olsun.*

Kitabını çıkardı. Belki Laura Amerika'ya gitmişti. Belki şu anda dilinden düşürmediği o gölün kıyısındaydı. “Ooo my Erie!” “Ama orada daha sabahtır.” Cleveland’lıydı. (AA: 61)

Tahmin anlamının bulunduğu cümlelerde konuşurun henüz ne olduğunu/olacağını bilmediği; fakat öyle olduğuna büyük olasılık gözüyle baktığı durumlar söz konusudur. Geçmişe yönelik tahminsel ifadelerde kişinin başından geçmiş veya duyumunu aldığı bir durum vardır ve konuşur bu durumun meydana geliş nedenini tam olarak bilmemekte; birtakım sebepler öngörmeye çalışmaktadır. Meydana gelmiş bir durum veya olayın sonuçları kuvvetli bir şekilde tahmin edilen önermeyi destekler görünmektedir. Örneğin 4. örnekte *Su kaldı galiba kulağımda* diyen konuşurun hissettikleri ve denize girmiş olması, öne sürdüğü iddiayı güçlü kılmaktadır. Denize giren bir insanın kulağına su girmiş olması doğaldır; bu olası bir durumdur. Dolayısıyla konuşurun öngörüsü kuvvetli bir tahmin boyutu taşımaktadır. Metnin ilerleyen kısımlarında bu kez kulağına neden suyun kaçmış olabileceğini sorgulamaktadır. Konuşur bu sefer tahminini *herhalde* zarfı ile iletir. 5. ve 6. örneklerde *galiba* ve *herhalde* kipliklerinin kullanımlarına rastlanmaktadır. 5. örnekte ev sahibinin öğle yemeği vermeyeceğini düşünen konuşur bu tahminini *galiba* ile işaretlemektedir. Tahminine dayanak oluşturan nedense çaylarla birlikte getirilmiş olan kekler, kurabiyelerdir. 6 numaralı örnekte ise konuşur, *Herhalde Babî’den inip çıkan çok şık sivillerden benim biraz daha kudret ve geçmiş, belki de vakar ifade eden başım var* diyerek kendinin dışarıdan nasıl göründüğünü tahmin etmeye çalışmaktadır. 7. örnekte dış kapının sesini duyan konuşurun kuvvetli bir tahmini yer almaktadır. İşitsel delil destekli olan bu cümlede her ne kadar Turgut’un kendisini görmese veya sesini duymasa da kapının sesinden onun geldiğini tahmin edebilmektedir. Muhtemelen bu tahmininde Turgut’u bekliyor olmasının etkisi büyüktür.

(4) SADETTİN - *Hey yarabbim. (Bu sırada Sadun ve Melda girerler. Sadun boynunda fular, kotra kılığında bir hariciyecisi. Melda bikini tarzında döpiyes ve pantolon giymiş. 22 yaşlarında çok güzel bir kızdır)*

MELDA - (Kulağında su kaldığı için sıçramaktadır) Su kaldı galiba kulağımda. Ne yapmalı acaba?

ÜNAL - Gliserin.

MELDA - Kayaktan düştüğüm zaman oldu herhalde. (FE: 41).

(5) Herkes zamanın yıpratıcı etkilerini duyar, tenine, gözaltlarına, kırışıklarına yansıtırken sen, nasıl oluyor da yaşıtlarına ihanet edebiliyorsun? Onları vuran zamanı yanultmak için ne yaptın? Bizim bildiğimizden başka bir yaşamın mı var, seni genç tutan (gizli) bir ilişki içinde misin? Sevgili falan? Hadi hadi ne haltlar çeviriyorsun? Böyle de bir suçlama içeriyor. Ben aptal, belki teşekkür bile etmişimdir kadına. O anda tepki göstermek aklımın uçundan geçmedi.

Çaylarla birlikte kekler, kurabiyeler de getirmiş, öğle yemeği çıkarmaya pek niyeti yok galiba. Öyle ya, yemekle falan uğraşırken işten kaybetmeyelim istiyor. (Sav: 111)

(6) Vücudum yedi yarasına rağmen dimdik, ince ve kuvvetli. Bu Anadolu üniformasının sadeliğiyle iki kurmay kırmızısının üstündeki esmer başım ince ve kibar görünüyor, şakaklarım, sadece kurşuni yüzümün çizgileri fena değil, gözlerim hâlâ çok derin ve dişlerim bembeyaz. Herhalde Babıâli'den inip çıkan çok şık sivillerden benim biraz daha kudret ve geçmiş, belki de vakar ifade eden başım var. Bu genç kızlar vakar ifade eden çizgiler, hayat ve çile ifade eden adaleden fazla tazelik ve gençlik, bilhassa dans ve reverans ve salon adamlığı isterlerse... (DÇK: 137)

(7) Komşu kadın omuzlarını kasti:

-Bilmem. Bir daha görmedim. İnşallah olmamıştır!

-Geldiğimizden beri meraktayız. Nerede aramalı bilmem ki!?

-Yaa! Vah vah!

-Turgut çok üzüliyor. Ben üzüntümü saklıyorum, o biraz rahatlasın diye...

-Yazık! Üzülmeyin, gelir inşallah!

Sokak kapısının açıldığını duydu. Kulak verdi. Kapının kapatıldığını duydu şimdi de.

-Turgut geldi galiba, dedi. İyi akşamlar!

İçeri girmek için geriledi.

-İyi akşamlar! (DG: 68)

Sanki zarfı, varsayımsal alanda tahmin kipi ile kesişmektedir. *Sanki* zarfının bir özelliği de *galiba*, *herhalde*, *belki* zarflarının yerine konamaması; bu zarfların kullanıldığı cümle ile uyumlu olamamasıdır:

a. *Belki/herhalde/galiba akşam bize gelirsin.*

b. **Sanki akşam bize gelirsin.*

Örneklere de görüldüğü gibi *sanki* zarfı, tahminsel anlamı varsayıma dayandırarak vermektedir. Aşağıdaki örnekte (8. örnek) sandığın üzerinde duran mumun kendisi için konmuş olabileceğini düşünen konuşur, bu tahminini *sanki* zarfı ile belirtmektedir. *Öyle gibi gelmek*, *öyle olduğunu farz etmek* anlamlarına karşılık geldiği için bu tarz cümlelerin varsayımsal anlamlar da taşıdığını söylemek mümkündür. 9. örnekte yine konuşurun gönülsüzce ve mecburiyetten yapıldığını tahmin ettiği bir durumun yorumu bulunmaktadır. Konuşur tahmini *sanki* zarfı ile belirtmiştir.

(8) *Gemiden indim.*

Elimde bir bavul.

İskeledeki memur selamladı, hatırımı sordu ve "Hoş geldiniz" dedi.

Akşam, dört bir yanı örümcek ağlarıyla sarılı eve girdim kapıyı büyük demir anahtarla açıp.

Girişte sandığın üstünde bırakılmış bir mum buldum. Sanki beni bekliyordu. (BG: 60)

(9) *En nihayetinde Meyhaneci Manol kapının üstündeki çingırağı çaldı. Sanki bunu gönülsüzce, hatta bir mecburiyetten ötürü yapar gibi bir hali vardı. Böyle yapmasa, misafirlerine ayıp edeceğini, onları kovar gibi olacağını ve gönül kıracağını düşünüyordu. Oysa onun nazarında meyhanede gönül kırılmaz, gönül yapılırdı. Çingırak tek başına çalıyordu sanki. Çalıyor ve buyuruyordu. Ehli işret de meyhaneciye değil çingırağa söyleniyordu. Gene de herkes gayet iyi biliyordu çingırağın ardında kimin olduğunu. (Pnh: 160)*

Yukarıda belirtilen zarfların haricinde *ihtimal*, *olası*, *muhakkak* (*ki*), *belli ki* gibi kiplikler de tahmin anlatımlarında kullanılmaktadır. 10. örnekte lakayt bir hal almasının acemilik göstermemek kaygısından ileri geldiğini düşünen konuşur, bu durumu *ihtimal acemilik göstermemek için* diyerek belirtiyor. Burada tercih etmiş olduğu zarf ise *ihtimal* zarfıdır.

(10) *Hep birlikte çıktık. Arkadaşım memnun ve kendisinden emin bir tavırla imtihan odasını açtı. Burası parke döşeli, bir tarafında yeni kurulmuş sahnemsi bir yer bulunan geniş bir salondtu. Sahneye yakın köşelerden birinde de bir kuyruklu piyano vardı. Oda birdenbire doldu. Gurup gurup türkçe ve frenkçe konuşmalar başladı. Bazan münakaşalar birbirini bastırıyor ve anlaşılmaz bir gürültü benim bile başımı ağrıtyordu. Genç bir Alman kadını piyanoya geçip tuşlara dokundu. Sivashlı Ali ömründe görmediği bir alete hayret dolu bir göz attı, sonra, ihtimal acemilik göstermemek için, lakayt bir hal almağa çalıştı. Bu sırada genç müzisyenlerden biri sahneye beyaz boyalı demir bir iskemle koyarak Aliye:*

“Otur bakalım” dedi. (KS: 118)

5.1.2.2.3. Kiplik Edatlar

Diye edatı tahmine dayalı yorumlarda kullanılmaktadır. Aşağıdaki gibi bir cümlede *diye* edatının tahmin semantiğini işaretlediği görülmektedir. İlacın o ezcanede bulunmayacağı yönünde tahminde bulunan Sadun, bu tahminini hazır

Avrupa ilaçları istemesine bağlamaktadır. Konuşurun cümlesindeki tahmin anlamını veren öge ise *diye* zarfıdır.

(1) *SADUN - Kazalı şey. Alaturka usul. (Sadettin'e) Sizde pririn ya da oftoklorin bulunur mu?*

SADETTİN - Niçin evladım?

SADUN - Gözlerim kanlanıyor denizden sonra.

SADETTİN - Beş dakikanız varsa asma yaprağından sana bir pomat yapayım. Ham maddesi şurada hazır. (Eczanenin üzerindeki asmayı gösterir)

SADUN - Mersi. Ben hazır Avrupa ilacı istiyordum. (Melda'ya) Söyledim size burada bulunmaz diye. (FE: 41)

5.1.2.2.4. Kiplik Sözler

Türkçede tahmin semantiğini genel olarak işaretleyen kiplik sözler *anlaşılan, korkarım, o halde, bilemedin*¹⁰⁷, *kim bilir, olamaz mı* gibi tahminlerin sıralanmasına olanak tanıyan birim ve birliklerden oluşmaktadır. 1. örnekte kardeşini çok iyi tanıyan konuşur onun hareketlerini ve söyleyebileceklerini önceden kestirebilmektedir. Ağabey, kardeşinin karakolda olması ve birtakım işlere bulaşması arasında kuvvetli bir bağ görmüş olacak ki *kimbilir ne haltetti* cümlesini kurar. *Kim bilir belki elli yıl geride kalmış* (2. örnek) ve *kimbilir neler isterdi fizikötesinden* (3. örnek) cümlelerinde de tahmini işaretleyen öge *kim bilir* kelimesidir.

(1) *Dişçi tahmininde yanılmıyordu. Karakolda, komiserin odasına girerken bodrum katında bir sesin: "Allah... Allah... Canımı daha almayacak mısınız?" diye inlediğini duydu. "Eyvah, birader bey burada... Kimbilir ne haltetti ki, deliğe tıkmışlar!" dedi. (LİM: 196)*

(2) *Sık sık anacaklardı akasyalı sokaktaki o küçük apartman dairesini, yirmi yıl, yirmi beş, otuz, otuz beş, kırk yıl, kırk beş yıl, kim bilir belki elli yıl geride kalmış, ilbaylı ya da ilbaysız akşamlarda dil üstüne coşku dolu çalışmaları. (Uçu: 62)*

¹⁰⁷ Benzer, tahmin anlatımları arasında yer verdiği *bilemedin* sözünü kelime düzeyinde olanlar arasında zikretmiştir: *Masrafınız 10 lira bilemedin 15 lira tutar* (Benzer 2010b: 148).

(3) *Sarı, sırma saçaklarıyla ipek seccade kibleye doğru serilir, namaza dururdu. Sabah namazı dört rekat mı? Hayır, ondört, belki yirmidört rekat kılar. Sonra seccadeye usulünce oturur, avuçlarını açar, ağlayarak kimbilir neler isterdi fizikötesinden?* (DHV: 303)

Öyle olduğu deneyimlerin de yardımıyla tahmin edilen bir durumu anlatan sözlerden biri olan *anlaşılan* kipliği 4. örnekte kullanılmıştır. Babasının hareketlerinden kasabadaki particilikle uğraşanları hedef aldığını düşünen evladı *anlaşılan* sözünü kullanarak bu tahminsel yorumu yapıyor:

(4) *Babam kasabada particilik ile uğraşanlardan bir kısmını hedef almıştı anlaşılan. Bu gibi yazıların muhatabı olanlar babama düşman kesilecekti.*

Bu durum beni korkutuyordu.

Daha önceleri evimize yapılan baskınları hatırlıyordum.

Ben kitabevinin gölgeli ve sessiz serinliğine çekilerek kitaplarla aramdaki ilişkiyi derinleştirdikçe, babam siyasetin bulanık sularına gömülüüyordu. Bir siyasi partiye kayıtlı olsa, bir taraf tutsa, kendine kendisi için bir siyasi hedef seçmiş olsa hadi neyse. Adam adalet ve fazilet diye diye okkanın altına girecek, sonunda belki de kendini feda edecekti. (UH: 87)

Henüz ölmek durumunu yaşamadığı halde bu durum şaire göre başka bir hazdır ve şair tahminini *olacak* sözü ile anlatmaya çalışmaktadır.

(5) *Ve sen, ey yıllardır çaldığım saz,*

Sen bile oldun beni avutmaz.

Ölmek, olacak o başka bir haz!

Olmak suda açan o nilüfer! (OBY: 78)

O halde söz grubu ile başlayan cümleler konuşurun tahminine dair izler taşımaktadır. 6. örnekte Husrev adlı karakterin söylemiş olduğu hikâye adeta bir tiyatro oyunu gibidir. Tabii bu durumu Husrev kabul etmemektedir. Turgut ise incir

ağacı hikâyesinin bir hayal oyunu olabileceği yönünde tahminde bulunmaktadır. Zaten ardı sıra gelen repliklerde de yapılan tahminler devam etmektedir.

(6) *TURGUT - İncir ağacında. Niçin herhangi bir ağaç değil de incir ağacı? Niçin sadece ağaç değil de incir ağacı?*

HUSREV - (Dalgın) Evet, niçin sadece ağaç değil de incir ağacı! Bunu bana değil, fikri sabitlerimize sorun! Çocuk, babam kendisini bir incir ağacına astı diye diye aynı akıbeta sürükleniyor. Bu fikri sabiti sadece ağaç diyerek canlandırabilir miyiz? Fikri sabitlerimiz, bir şeye. Takıldığı zaman, o şeyin basit, fakat çok esrarlı hususiyetlerine âşık olur.

TURGUT - O halde bu incir ağacı hikâyesine bir hayâl oyunu mu diyeceğiz?

HUSREV - Başka ne olabilir?

TURGUT - Hayâlinizin bu oyununa bazı hakikatler rehberlik etmiş olamaz mı? (BAY: 18)

Bir söz gurubu olarak düşünölebilecek olan *İnşallah umduğum gibidir*, bazı cümlelerde konuşurun yüksek beklentili tahminini yansıtmaktadır. Doğrudan tahmin ifade etmese de daha önce gerçekleşmesi beklenen bir tahminin sonra kuvvetli bir istek haline dönüşmesi durumu söz konusudur. Aynı zamanda bir beklenti ve istek de barındırmaktadır. 7. örnekte konuşurun (Melda) başvurmuş olduğu bir işle alakalı telefon görüşmesi yer almaktadır. Konuşur iş sonucuna yönelik *İnşallah umduğum gibidir* sözünü kullanmaktadır. Sonucun umduğu gibi olması için konuşurun daha önceden bir tahminde bulunmuş olması gerekir.

(7) *MELDA - (Sadettin'e ve Ünal'a bakarak) Bir telefon edebilir miyim? (Melda telefona) Alo, I want to talk to Mr. Frisby, ha! Siz misiniz Ayşe Hanım, affedersiniz. Referans için rahatsız ediyorum; ben Melda. Çok iyi. Öbür gün verilecek demek listeler. İnşallah umduğum gibidir. Çok mersi, çok çok mersi. (Kapar) Oluyor galiba bu iş. (FE: 42)*

Daha çok endişe kipini işaretleyen *korkarım* sözü tahmin cümlelerinde de kullanılmaktadır. *Korkarım bu iş olmayacak* dendiğinde konuşurun o işin olup olmayacağı ile ilgili bir tahmini söz konusu olmaktadır. 8. örnekteki gibi konuşurun (Fusun), karşısındaki kişinin (Ercüment) kendini merak etmediğine dair bir tahmini bulunmaktadır. Zaten merak etmediğine dair tahminde bulunmasına yardımcı olan durumlardan biri de bu karı-koca arasında böyle bir ilişkinin çoktan bitmiş olmasıdır. Bunu da şu cümle kanıtlar niteliktedir: *Pek çocuksu bir şey olurdu da çünkü.*

(8) ÜNAL - (*İstediklerini raftan alarak*) Kürdan, tentürdiyot, pamuk.

İsterseniz testiviron da vereyim. (Sağ köşeden motordakiler görünmüştür. Tahsin, Fusun, Sadun. Fusun kahkahalarla gülmektedir. Hayli alkollü olduğu anlaşılır.)

FÜSUN - *Artık orası belli olmaz. (Bir kahkaha daha atar. Fakat eczaneden çıkmakta olan kocasını görünce durulur. Birden amirane bir sesle) Ercü!*

ERCÜMENT - (*Çekingen*) Efendim.

FÜSUN - (*Hep öyle amirane*) Ne arıyorsun sen burda?

ERCÜMENT - *Şey.*

FÜSUN - *Korkarım beni merak etmedin.*

ERCÜMENT - *A yok canım ne münasebet.*

FÜSUN - (*Gülerek ve Sadun'a bakarak*) *Pek çocuksu bir şey olurdu da çünkü.* (FE: 74)

5.1.2.3. Söz Dizimsel Tahmin İşaretleyicileri

-sA eki ile yapılan tekrarlı yapıların yanı sıra -Ar/-Ir ekini almış biri olumlu diğeri olumsuz tek bir fiilin arka arkaya kullanımları da tahmin semantiğinin söz dizimsel unsurları arasında yerini almaktadır. Bu durumu Yaman'ın vermiş olduğu örnek aydınlatacaktır: -*Sen şunu bırak da haber ver, cebinde kaç para var? -Bozuk paralar... 50-60 kuruş çıkar çıkmaz...* (Yaman 1999: 127).

5.1.2.4. Söyleme Dayalı Tahmin İşaretleyicileri

Konuşur ima ederek ve soru soruyormuş gibi görünerek sözcesine tahmin anlamını verebilmektedir. 1. örnekte konuşur (Nevzat), Husrev'in kendisine

anlattıklarından yola çıkarak bir yargıda bulunmaktadır. Konuşurun yargısının tahmin değeri taşıması biraz da ima yoluyla gerçekleşmektedir. *Sen âdeta kadere inanıyorsun* diyerek kesin bir yargı gibi görünse de imada bulunmaktadır. İmasında da Husrev'in kadere inandığına dair bir tahmin saklıdır. Konuşurun tahminde bulunmasına sebep olan, Husrev'in kaderci anlayışa inanıyor olduğuna ve hayatta tesadüflerin de mutlaka insanın geleceğinde rol oynadığına itimat ettiğini biliyor olmasıdır. 2. örnekte cevabı bilinen bir soruya örnek teşkil edebilecek cümle yer almaktadır. *Yalan söylüyordu. Bu sesin sahibi Çamlı Koru'ya hiç gitmemiş olabilir miydi?* diyen konuşur karşısındaki kişinin konuşmasından ve onu biraz da olsa tanıyor olmasından kaynaklı Çamlı Koru denilen yere gitmiş olabileceğini tahmin etmektedir. Fakat bu tahminini olumlu ve kurallı bir cümle yapısı içinde değil de soru sorarak vermeye çalışmaktadır.

(1) *NEVZAT - Sen âdeta kadere inanıyorsun!..*

HUSREV - Kadere inanıyor muyum, onu siz keşfedin! Fakat hayatın gizli bir şuuru olduğuna inanmak istiyorum. Öyle bir şuur ki, kendisini, yok gösterecek kadar gizleyebilmiştir. Ben hâdiseleri çok girift bulan bir insanım. (BAY: 44)

(2) *Selim kendisine geldiği zaman Çamlı Koru'ya inen yokuşta olduklarının farkına vardı. Yanında Güntülü vardı. Ayşe ve ötekiler epey aralıklarla arkadan geliyorlardı. Selim, yanındaki Güntülü olduğunu anlayınca ilk önce kızın sesine dikkat etti. Evet! Bu o gece, Çamlı Koru'da kendisine şiirle hitap eden sestti.*

- Arasına Çamlı Koru'ya gelir misiniz? diye sordu.

- Hayır! İlk defa şimdi geliyorum.

Yalan söylüyordu. Bu sesin sahibi Çamlı Koru'ya hiç gitmemiş olabilir miydi? (RA: 138)

Belirli bir işaretleyici ile işaretlenmediği halde konuşurların bazı sözlerinden onların tahminde buldukları anlaşılabilir. Bu izlenimi alıcıya veren ise konuşurun durum veya olayla ilgili ön bilgi veriyor olmasıdır. Verilen bilgiler konuşurun bir sonraki sözcesinde tahmin anlamı taşıyan bir cümle kurduğunu göstermektedir. 3.

örnekte kızın sonradan görme olduğunu, hareketlerinin coşkun, ne yapacağını bilmez ve gösteriş için olduğu bilgisini paylaşan anne köyüne muhtemelen gösteriş için gittiğini tahmin etmektedir. Bu anlamı veren cümle *Köyüne de gösteriş için gidiyor* cümlesidir.

(3) “*Kimden öğreniriz ne olduğunu? Ben yarın sabah varsam gitsem de bir baksam.*”

“*Olmaz,*” diye yatakta öfkeyle iki üç kere döndü Melek Hanım.
“*Belki Hükümet burasını yasak bölge ilan eylemiştir. Girince, işte o zaman al başına belayı. Uğraş dur.*”

“*Ya Zeliha, o girmiş işte.*”

Melek Hanım, uzun uzun güldü.

“*Gerçek mi, gerçek mi sanıyorsun sen onun anlattıklarını, yok kuşmuş da duvarmış da. Kız sonradan görmüş, ne yapacağını bilemiyor, coşkun, başını oradan alıp oraya vuruyor. Ne konuşuyorsa hep kendini göstermek. Köyüne de gösteriş için gidiyor, hay Remzi Bey anlayamadın mı? Köyüne gidip bir sefercik kendini gösterecek, alın işte sümüklü Zeliha kimmiş, diyecek, bir daha da köye hiç, ölünceye kadar uğramayacak. Hayırlı geceler. Yarın...*” (TKK: 64)

5.1.2.5. Birden Fazla Birlik Kuran Tahmin İşaretleyicileri

5.1.2.5.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

5.1.2.5.1.1. (-mİş, -yor, -AcAk) olsa gerek/olması lazım

Gerek veya *lazım* sözlüksel birimleriyle bir araya gelen *ol-* fiili bazı ekler aldığı tahmin anlatımında kullanılabilmektedir. *-sA* eki alan *ol-* fiili *gerek* ile; *-mAsI* eki alan *ol-* fiili ise *lazım* ile birlikte kullanılmaktadır. Her iki kiplik de (*olsa gerek* ve *olması lazım*) konuşurun yüksek olasılık içeren tahminlerini yansıtabilmektedir.

Olsa gerek, -mİş, -yor, -AcAk eklerinden biriyle çekimlenmiş fiilin hemen ardından kullanıldığında başta tahmin olmak üzere çıkarım ve olasılık anlamlarını bildirmektedir. Göksel *olsa gerek* morfolojik-sözlüksel birliği için şunları demektedir (Göksel 2005: 364, 368):

“*ol-* fiili, *olsa gerek* ve *olabilir* şekilleri de buldukları cümlede olasılık anlamı ifade etmektedirler. *olabilir* şekli tahmini olasılık belirtirken; *olsa gerek* şekli daha çok çıkarım ifade etmektedir. *-(I)yor* ile *olsa gerek*, *olmalı* ve *olabilir* söz grubunun birleşimi konuşma esnasında bir durum hakkındaki bir varsayım veya bir tahmin gösterir: *Çok gürültü var, yukarıda birisi matkap kullanıyor olmalı/olsa gerek.*”

-sA ekinin her zaman *ol-* fiiline geldiğini söylemek doğru olmaz. Nadiren de olsa -sA ekinin farklı fiillere eklendiği de görülmektedir: *Soruya hemen cevap verdi. Konuyu bilse gerek.*

Aşağıdaki cümleler *olsa gerek* (1.-4. örnekler) ve *olması lazım* (5. örnek) birlikleri ile işaretlenmiş tahmin örnekleridir. *Olsa gerek* kipliği kimi zaman *bu nedenle* veya *bu yüzden* gibi ek işaretleyicilerle de kullanılmaktadır (bk. 3. ve 4. örnekler). *Olsa gerek* ve *olması lazım* birliklerinden önce gelen fiilin *-miş* eki alabildiği de dikkat çekmektedir (bk. 5. örnek).

(1) *Taşlar arasında ilginç bir taş görmüştük birkaç yıl önce; yanağı uzaktan uzağa bir kuşunkini andıran yüzüyle Jean'ın eğilip baktığı, devimi ağır bir hayvancık olsa gerek, diye düşünmüştüm ilkin. Yaklaşıp bakınca beklemediğim bir şeyle karşılaşmışım: Taşın yere gelen oymalı yüzünün arkasında, yani bize göre üstte, bir örge taslağı; taşçı kalemiyle bir şeyler yontulmağa başlanmış, yarıda bırakılmış. İşin başında, en başında olmuş belki bu; beceriksiz işçi kovulmuş, taş ziyan olmasın diye öbür yüzü yontulup, oyulup yerine konmuş; belki de her şeyler olup bittikten, taş yerinden düştükten sonra meraklının biri taşçılık oynamağa kalkmış biraz. Kim bilir?... (NŞG: 15)*

(2) *Doğunun şairi kendi sevdiği kadını bir masal veya efsane içine gizler gibi sunmaktan hoşlanır; ta ki okuyucu o masalda kendisine de bir rol biçerek özlemine çektiği sevgilisinin izini sürebilsin. Onun için ben Dıranas'ın Fahriye Ablası'ndan çok Yahya Kemal'in Mehlika Sultan'ını, Oktay Rifat'ın Türkan'ından çok Sezai Karakoç'un Mona Roza'sına tutkunum. Bu yüzden olsa gerek Nedim'in*

Sadabâd'da gördüğü ve Beşiktaş'taki evine davet ettiği dilber, Karacaoğlan'ın kınalı ellerini öperek düğmelerini çözmek istediği yaban çiçeği, beni Galip'in gizliden gizliye niyaza durduğu, kimliği belli, saraylı sevgilisinden daha fazla etkiliyor. (KA: 35)

(3) *Benim emektar Renault'u meydandaki otoparka bıraktığım için Beyazıt Kapısı'ndan giriyorum. Kapalıçarşı'ya içeri girerken, hâlâ yerinde mi diye kapının üzerine bakıyorum; Evet, II. Abdülhamit'in tuğrası da, altındaki Osmanlıca yazı da duruyor: "Allah ticaret yapanı sever." Rahmetli kayınpederim Fethi Bey göstermişti bu yazıyı bana. Anlamını söyleyen de oydu. Çok iyi Osmanlıca bilirdi. Hesap kitap işlerini de Osmanlıca yapardı. Ressamdı, ama sanırım başarılı değildi, bu nedenle olsa gerek eski tabloların onarım, tamir işlerini yapardı. (Kvm: 129)*

(4) *-Evet, halk istiyor. Tarihe bugünün hesapları arasından bakmazsan bu memleketin de herhangi bir memleket gibi yaşadığını kabul edersin. Aradaki fark bizde orta sınıfın teşekkül edememesidir. Her an doğmak için hadiseleri zorlamıştır. Fakat doğamamıştır. Ayrılık manzarası buradan gelir. Halkın kayıtsızlığı veya bizden şüphesi bizim uydurduğumuz bir masal olsa gerektir. (Huz: 252)*

(5) *-Benim bildiğim Suat yaz başında hastaydı, şimdi iyi olmuş olması lazım. (Huz: 220)*

5.1.2.5.1.2. olmalı, -mİş olmalı; -mİş,-yor,-mAktA olacak; -mİş olur

-mAlF'nın eklendiği *ol-* fiili yine tahminsel ifadelerde kullanılmaktadır. *Olmalı* ve *-mİş olmalı* kiplikleri Türkçenin temel tahmin kipliklerindedir. Bu kiplikler tabiki yalnız tahmini değil; aynı zamanda olasılık ve çıkarım semantiğinin de temel işaretleyicileri arasındadır. Dolayısıyla bu kipliklerden biri ile işaretlenmiş bir cümle tahmin başta olmak üzere olasılık (yakın veya uzak) ve çıkarım kipini de işaretlemiş demektir.

Konuşurun öyle olduğunu tahmin ettiği ve *olmalı* ve *-miş olmalı* kipliğini kullandığı cümlelere birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

(1) “*Beyaz geceler çok yakın Madame, o zaman gelmeliydiniz Petersburg’a. Dünyanın en güzel kentidir burası.*” İlk gün beni yukarıya çağıran erkek sesiydi bu. Arandım, bakındım. Müze görevlisinden başka kimse yoktu. Hiç kimse yoktu!

“*İçerdeyim Madame.*” Çalışma odasına doğru eğildim. Aman Allahım! Bu bir rüya olmalı! Kalbim bedenimden ayrıldı, patlamaya saniye kalmış bir saatli bomba oldu. Kendimi çimdikledim. Canım acıdı. Ama nasıl olur... Bedenimde titremeyen tek bir kas yoktu. Ne aşık olduğumda, ne çok sevindiğim özlemlili buluşmalarda, ne de başarı ödülünde hiç bu kadar heyecanlanmamıştım. (AEÇ: 30)

(2) *İnanmıyorum öldüğüne!*
Her zaman seyahat ederdi;
Gözümüzü yolda bırakmaz,
Haftasına kalmadan döner,
Şenlendirirdi soframızı;
Türlü fıkralar naklederek.
Hâlâ dönmediğine göre
Bu seferki seyahatinden,
Kabahat yollarda olmalı;
Ona kalsa böyle gecikmez,
Sözünün üstüne gelirdi;
Ne de olsa iyi adamdı. (OBY: 107)

(3) *Kemal, çektiklerinden hiç ders almamış olmalı ki, bu kez de gönlü Millicilere kaymıştı. Dayısı, sadrazama kadar çıkıp, yeğeni adına af dileyip özür beyan ederken, o, Vakit ve Akşam gazetelerinde hükümet aleyhine atıp tutan yazılar yayımlatıyordu. (Ved: 7)*

(4) *Sorgu odası alacakaranlık. Nazmi, uzun masanın ucuna oturmuş, ben sol yanındaki iskemledeyim, Ali ayakta. Tepedeki lamba, sadece Nazmi'nin yüzünü aydınlatıyor. Nazmi'nin geniş alnında ölgün bir parıltı var, çukura kaçmış gözleri karanlıkta...*

“Başını öne eğme” diye uyarıyor Ali. Öfkeli değil, görevini yapan bir polisin olağan otoriterliğini taşıyor sesi. Nazmi'nin karşı çıkacak hali yok, usulca kaldırıyor başını; sevincini yitirmiş ela gözleri çıkıyor ortaya. Işık sert gelmiş olmalı, gözlerini kırıştırıyor. Yüzünde en az iki haftalık sakal. (Kvm: 15)

(5) *“Hanyeri” adının nereden geldiğini ondan öğrenmiştim. Şeref Bey'e göre kasabanın kurulu olduğu dağ eteğinde çok eski zamanlardan kalma bir “Han” varmış. Kendisi bu hanla ilgili çömlek parçaları, temel kalıntıları bulduğunu söylüyor. Normaldir diyor, bu nokta eski kervan yolları üzerinde bir menzil, bir konaklama mahalli. Vaktiyle buraya bir han inşa edildi ise, o han yıkılsa, üzerinden asırlar bile geçse yeri bellidir ve oraya “Hanyeri” derler.*

İkinci bir varsayım da aynı bölgeye istilacı kavimlerden birinin konduğu -ki bu kavim Şeref Bey'e göre muhtemelen Moğollar olmalıdır- ve ordu komutanı olan Han'ın çadırını mezkûr noktaya kurdurduğu şeklindedir. Zaman sonra Moğol istilası Anadolu üzerinden kalksa bile, o nokta hanın konduğu, kaldığı yer olarak halkın hafızasına yerleşmiş ve bölgenin adı “Hanyeri” olmuştur. (UH: 84)

(6) *Benim de mezunlarından biri olduğum Trabzon Lisesi, şimdi Trabzon Sultanîsi, onu, hemen karşısındaki Emir Sultan Türbesi'ni, geniş çayırların üzerine serpilmiş türbeleri geçerek Kavak Meydanı'na geldim. Adı kimi Kavak kimi Kabak olarak telâffuz edilen bu meydan spor müsabakalarının ve bayram eğlencelerinin yapıldığı yerdin aslında. Elllerinde çevgânlarıyla cirit atanların koştuğu çayırlarda bayram günleri çeşitli eğlencelerin, panayırların*

kurulduğunu biliyordum. Neşeli satıcıların gözümün önünden geçtiğine, türlü müziğe, dönme dolaplara bakılırsa bir bayramdan henüz çıkılmış olmalıydı. Bir kenara çekildim, etrafı seyretmeye başladım. (NA: 40)

(7) *Mümtaz, onlara, evde hasta olduğundan bahsetmek istemedi. Beyhude yere kendisine acındırmış olacaktı. (Huz: 72)*

Benzer'e göre *-mİş/-yor/-mAktA* olacak birliğinde *-mİş* eki zaman görevinde, *-AcAk* eki ise *tahmin kipliği* görevinde kullanılmıştır: *Çantamı terzide unutmuş olacağım; Yarın yine buraya geliyor olacağım; Yarın okula geldiğinde çalışmakta olacağım* (Benzer 2008: 198, 222, 231).

(8) *Macit gülmek için kendini zor tuttu, "İnönü'nün kulağı ağır işitir ama kafası çok çalışır," dedi. "Şimdi Hitler Rusya'ya saldırınca iyice rahatladı. Biliyor musunuz, Hitler'in Rusya'ya saldırdığını sabaha karşı onu uykudan uyandırıp haber vermişler. Haberi duyunca kahkalarla uzun süre gülmüş, İngilizlere taraf olsaydı Hitler'le karşı karşıya kalmış olacaktık, İnönü öyle bir plan yaptı ki, Almanlarla ve İngilizlerle ne yandaşız ne de düşman. Üstelik İngilizler bizden Almanlarla iyi geçinmemizi istemeye başladılar."* (NN: 91)

(9) *Sabaha kadar çalışırsam bu işi bitiriyor olacağım.*

(10) *Uzaklara gitsen bile endişelenme. Seni her zaman beklemekte olacağım.*

-mİş olur birliği için ise konuşma anından sonraki bir zaman diliminde gerçekleşecek olay ya da duruma göndermede bulunduğunu söyleyen Benzer, eylemin henüz gerçekleşmediğini dile getirmektedir. Gelecekteki bir zaman noktasından hareketle her zaman için yapılacak ya da yapılması muhtemel bir olaya yönelik tahminde bulunulur: *Elif yarın bize gelmiş olur* (Benzer 2008: 199).

(11) *David bir keman kutusu indirdi raftan, Asseo'ya uzattı. Yaşlı adam açtı kutuyu, içinden kemanını çıkarttı ve şaşkınlıkla kendini seyretmekte olan kompartıman halkına, “Sinirlerinizin yatışması için size biraz müzik çalacağım,” dedi, “küçük Alfandari'nin de kokmuş salamdan muhteşem kurtuluşunu kutlamış oluruz.” Kemanını omzuna yerleştirdi Asseo ve yorgun bedeninin son gücüyle çalmaya başladı. (NN: 327)*

5.1.2.5.1.3. gibi gel-

Gibi edatı ve *gel-* fiilinin bir arada kullanılması ile bir durum veya olayla ilgili tahmin anlatımı yapılabilir. *Gibi gel-* kipliği kimi zaman *gibi*'nin çekime girmesiyle şahıs ekleri alarak da kullanılabilir: *gibime gel-*, *gibisine gel-* vb. Bu çekime girme durumu kipliğin anlamsal düzeyinde bir değişiklik meydana getirmemektedir. Kimi zaman da *gibi* edatından önce gelen fiil de *-miş* eki almaktadır. Yani bu şekliyle işaretleyiciyi *-miş gibi gel-* olarak belirtmenin bir sakıncası yoktur. Aşağıdaki örnekler genel olarak *gibi gel-* kipliği ile işaretlenmiş tahminsel önermelerdir:

(1) *Ne olursa olsun, artık kepezeliği ele aldık, onu da söyleyeyim: Yedi senedir yıkanmamıştım. Yıkanmak aklıma bile gelmemişti. Beni bir kaşıntı aldı, bir kaşıntı!.. Bitlendim gibime geldi.*

Bir hamama girdim. Bir yıkandım, bir yıkandım! Fital fitil de kir çıktı. (ŞLA: 142)

(2) *Tepsideki yiyecekleri gösterip, “Bunlar 1800'lerin tertemiz, doğal yiyecekleridir. Hiç de gerçekçi değilsiniz, şaşırdım doğrusu.” O zaman kendi düşüncesizliğimden utandım ve iştahla yemeye koyuldum. Nasıl da acıkmışım. Fakat yediklerimin tadını alıyor olduğumu fark etmemle yaşadıklarımın bir düş olup olmadığı konusunda yeniden kuşkularım uyandı. O, masada yarım bıraktığı çayını yavaş yavaş içiyor, dikkatle beni süzüyordu. Nedense bana daha çok meyankökü içirmiş gibi geldi. Kibirli değildi. Ama rahat bir insan da*

denemezdi ona. Üstelik yorgun, bitkin bir hali vardı. Asla sempatik bir adam değildi. (AEÇ: 31)

(3) Adam karısına döndü yine:

-Biliyor musun? Hiç iyi yapmadık hayvanı öyle ortada bırakıvermekle. Hiç değilse komşulara emanet edecektik. On gündür hep sana soracaktım. Canın sıkılmasın diye anmadım. Başına bir şey gelmesin hayvanın?

-On günde ne gelecek başına? Bir yerlerde takılmıştır herhalde. Şimdi neredeyse çıkar gelir...

Adam sıkın, somurttu:

-Gelecek olsa gelirdi! Nafile! Bana gelmez gibi geliyor... (DG: 64)

5.1.2.5.1.4. -mİş gibi/-yor gibi

Gibi edatının kiplik olarak kullanıldığı bir diğer morfolojik-sözlüksel birlik, -mİş ve -yor gibi eklerle bir arada kullanıldığı örnekleridir. Aşağıda -mİş ve -yor gibi ile kodlanmış, konuşurlarının tahminlerini anlatan örnekler yer almaktadır:

(1) -Sana kalay al! diyorum, kalay, kösele... O kadar. Ne kadar bulursan. Öbürlerini geç. Kalay, kösele...

Sesi, şimdiye kadar hiç tanımadığı bir irade ile bu iki maddeden başka yeryüzünde ne varsa hepsini ilga ediyordu. Sonra bu iradeye küçük bir şüphe karıştı:

-Biz makine işinden anlamayız... Sen dediğimi yap.

Telefonu kapattı. Tekrar yerine geçti. Konuşmanın işitildiğinden canı sıkılmış gibiydi. Bir şey yapmak için siyah gözlüklerini taktı. (Huz: 66)

(2) İki kız çekingenlik duydukları halde birbirlerinden kuvvet alarak ağır adımlarla Ülker'e doğru yürüyorlardı. Aralarında birkaç adım kalmıştı. Durdular. Ülker'i yandan görüyorlardı. Hülyalı

bakışları ileriye takılmıştı. Uzaktan duyulan bir müzik sesini dinliyor gibiydi. (RA: 292)

5.1.2.5.1.5. -DIĞI için olacak

Bu kiplik, konuşurun sonucunu kesin olarak bilmediği bir durum veya olayın sebebi üzerine yorumda bulunurken kullanmış olduğu bir kipliktir. 1. örnekte karşısındaki kişiyi hırpalanmış ve yorgun olarak gören konuşurun neden öyle olduğuna dair yüksek olasılık taşıyan tahmin ifadesi yer almaktadır. Konuşur söz konusu tahminini *alıştığım için olacak* sözleri arasında vermektedir.

(1) *Halbuki yanılmışım... Bakışlarındaki anlam birdenbire değişti ve birdenbire ciddileşerek:*

–Hasta mısın Nejat?., dedi. Niçin böyle ıstıraplı bakıyorsun?..

O zaman kendimi toparlamak lüzumunu hissettim:

–Başım ağrıyor, dedim. Asabım bozuk!..

–İşinden memnun kaldığını telefonla söyledin... Fakat etraflı bahsetmedin...

–Haa! Evet... İşimden bahsetmem lazım.

–Başka neden bahsedeceksin?

–Hiç!..

–Sen bugün gerçekten garip bir sersemlik içindesin... Zavallı Nejatım! Biraz heyecan, biraz iş yorgunluğu seni ne kadar hırpalamış!..

–Tembelliğe alıştığım için olacak!.. (Smn: 53)

5.1.2.5.1.6. -AcAğA benze-, -AcAk gibi dur-

Çok sık rastlanmasa da Türkçede tahmini işaretleyen kipliklerden biri de - *AcAğA benze-* kalıbıdır. 1 numaralı örnekte bu kipliğin kullanımına örnek veren bir cümle yer almaktadır. -*AcAk* ekinin etkisi ile olsa gerek bu kipliğin kullanıldığı cümleler ileriye dönük bir tahmini yansıtmaktadır. 1. örnekte her türlü silahtan zarar gelebileceğini düşünen konuşurun, hançerin ileride başına bela olacağını tahmin ettiği ile ilgili bir yorum yer almaktadır: *Bu hançer başına bela olacağı benziyordu.*

(1) *Hilleli, biraz korku biraz da heyecan ile tuttuğu her şeyi elinden fırlatıp, içinden koruyucu dualar mırıldandı. Kalbinin hiç bu kadar ürküntü ile çarptığını hatırlamıyordu. Elinde tuttuğu hançerin masum bir aksesuar veya o yörelerin giysilerini tamamlayan bir süs değil bir suikast silahı olduğunu düşünüp dehşete kapılmıştı. Bu hançer başına bela olacağına benziyordu. “Evet evet, bundan bir an evvel kurtulmalıyım!” diye tekrarladı içinden.* (BÖİ: 19)

5.1.2.5.1.7. kim bilir ...-Ar/-Ir

Kim bilir sözü çoğunlukla kesin dışılık ve tereddüt durumlarının izahında kullanılsa da -Ar/-Ir eki ile kullanıldığında bir tahmin ifadesi haline gelmektedir. 1. örnekte *kim bilir* -Ar/-Ir ile işaretlenmiş bir tahmin cümlesi bulunmaktadır. Konuşur, bahsini ettiği kişinin zengin olması halinde nasıl Allah’ın belası bir hale geleceğini, yapılan iyilikleri ve kendi vaziyetini unutabilecek karakterde biri olduğunu tahmin etmektedir. Konuşurun tabii böyle bir tahminde bulunması, hakkında konuştuğu kişiyi tanıyor olmasına bağlıdır. Bu halde yapılan tahmin kuvvetli olasılık barındırmaktadır.

(1) *Kimbilir, çok iyi ve iyi yürekli bir adam olan Recai Efendi, Bay Recai de zengin olur olmaz Allahın belası bir şey olur, bugünkü yaptığı iyilikleri, orta halli vaziyetini unutturdu. Elhamdülillah zengin olmadı.* (ŞLA: 58)

5.1.2.5.1.8. herhalde, galiba, muhtemelen, belki, muhakkak, elbette, mutlaka, eminim, şüphesiz ...-Abil-, -AcAk, -Ar/-Ir, -mİş, -mAll, -Dİr

Daha önce de belirtildiği gibi tahmin kiplikleri arasında yerini alan *herhalde, galiba, muhtemelen, belki, muhakkak, elbette, mutlaka, eminim, şüphesiz* gibi zarflar -Abil-, -AcAk, -Ar/-Ir, -mİş, -mAll, -Dİr eklerinden biriyle aynı cümle içinde kullanıldıklarında var olan tahmin anlamlarını kuvvetlendirmekte veya 1. dereceki yakın olasılık veya uzak olasılık anlamından sıyrılarak doğrudan tahmin ifade etme durumuna gelmektedir. Bu sebeple bahsi geçen zarflarla eklerin etkileşim halinde oldukları unutulmamalıdır.

Bıldırın'a göre *herhalde* zarfı, -mAyAcAk ile kullanıldığında cümle sonunda tercih edilir. Bu birliktelik, tahmin temeline dayanan cümlelere yasaklama anlamı katar: *O iğrenç yarattığı eve sokmayacaksın herhalde* (Bıldırın 2002: 81).

(1) *Akşamdan beri sıkı bir kar yağıyordu. Tipi, kudurmuş gibi boşlukta dönüyor, dallardan, saçaklardan geçen fırtına korkunç ışıklar çalıyordu.*

İzmir, o zamana kadar hiç görülmemiş bir kış gecesi yaşamaktaydı.

Bir süreden beri pencerenin önünde duran ve dışarıyı seyreden genç kadın dönerek, sobanın yanındaki geniş koltukta bir dergiyi karıştıran misafirine:

–Şükran!., dedi. Bu havada Namık'ın geleceğini hiç sanmıyorum... İstanbul'da da havalar berbat gittiğine göre herhalde yola çıkmayı göze alamamıştır değil mi?.. (Smn: 137)

(2) *Yaşamaktaki zevki düşünmek, Ayşe'ye birdenbire kocasını hatırlattı ve onun bu zevki müebbeden kaybetmiş olduğunu düşünerek içi sızladı. Felaketler ve kederler gibi bahtiyarlıklar da geçiciydi. İçinde ferahlık duymasıyla gönlünün kararması bir oluyor ve hep böyle devam edip gidiyordu. Acaba şimdi kocası ne yapıyordu? Herhalde evde bir köşeden ufka melankolik bakışlarla dalmış olmalıydı. Yahut odada muttarid adımlarla geziniyordu. Belki de harb tarihine ait kitaplara eğilmmişti. (RA: 34)*

(3) *SAFFET: Tahlilzade Fikri Efendi'nin 'Baltacı Mehmet Paşa'nın Hissiyatı Ruhıyesi'ni okumadın demek?*

COŞKUN: Saçmalama.

SAFFET: Neden canım? Bu konuda bir sürü de roman yazıldı:

'Baltacı çadırında Katerina'yı saat beş çayına beklerken zıt hislerle mücadele ediyordu: Acaba Osmanlı gururunu bir yana bırakarak kadını müptedi bir âşık gibi mi beklemeliydi, yoksa Devlet-i Âli-i Osman'ın heybetine yaraşan...

COŞKUN: Saçmalama. Hem beş çayı da nerden çıktı?

SAFFET: Kadın İngiliz tesirinde de, ona incelik ediyor. ‘Sabırsızlıkla çadırın kapısında nöbet bekleyen emir çavuşuna seslendi...’

COŞKUN: Kim sabırsız? Anlaşılmıyor.

SAFFET: Baltacı da, emir çavuşu da.

COŞKUN: Şimdi muhakkak çavuş köylü şivesini taklit eder Baltacı’ya cevap verirken: ‘Paşam sen bu garuyu essahtan seviyon mu?’

(OY: 57)

(4) “Hoş gelmişsiniz beyim” diyerek kapıyı ardına kadar açtı. “Omorfia evde değil” dedi müjde verir gibi. “Malları komisyona yazdırmak lazım geliyormuş. Onun için gitti.”

Omorfia evde olsa, muhakkak ki bu denli cesur ve rahat davranamazdı Eleni. Neyse, böylesi Tacettin’in de işine gelmişti. Hemen içeriye geçti. (Hsr: 116)

(5) Behice’nin kızlarına fazla yüz vermesinden hiç memnun değildi. Özellikle de Suat’ın, eve gelen hocalardan ders almak dururken, mahalle mektebine gönderilmesine pek içerlemişti. Bu asrileşme merakının, gelinin başının altından çıktığına emindi. Kemal’in ve Reşat’ın kanına da o girmişti mutlaka. Yoksa kökleri derine inen bir Çerkez ailede, öyle Zat-ı Şahanelerinin icraatlarını beğenmemeler, kız çocuklarını mahalle mektebine göndermeler filan söz konusu olamazdı. Behice zehirliyordu Reşat’la Kemal’i. (Ved: 135)

(6) “İnsan küçük çocukluken, kayınvalidemin dediği gibi evden pek ayrılamıyor ama kızlarım artık büyüdüler efendim, onlar da mektepli oldular. Konağın işlerini de, eksik olmasınlar, kayınvalidem benden çok daha güzel idare ediyor. Elimi sıcak sudan soğuk suya sokurtmaz, sağ olsun. Bir gün lütfedip beni de cemiyetinize götürürseniz şükran duyarım.”

“Aaa, Behice Hanım kızım! Nazır beye sormadan olur mu hiç! Ne der acaba?” diye itiraz etti Saraylıhanım.

“Eminim çok memnun olur. Zevcim de hanımların faal olmalarından yana,” dedi Behice, “nitekim bu yüzden kemanımızın tahsili için hocaları eve çağırılmışken, küçük Suat’ı mektebe yollamaya karar vermedi mi? Ne demişler, ‘zamanına ayak uydur’, öyle değil mi efendim?” (Ved: 81)

(7) Ertesi akşam, aynı yerde buluştular. Kır saçlı genç adam, delikanlıya bir paket verdi:

–Bu notları dikkatle okumanı isterim, dedi. Senin iyi bir genç olduğunu anladığım için, bedbaht olmanı istemiyorum... Eminim ki bu hikâye sana çok faydalı olacaktır. Okuyup bitirdikten sonra görüşürüz!.. (Smn: 20)

(8) - Edebiyat öğretmeni Ayşe Pusat tekrar geliyor. Bu kadının buraya gönderilmemesi için o kadar uğraştım olmadı. Galiba bakanlıkta kendisini tutan birisi var.

- Zannetmem efendim. Belki derslerindeki başarısından dolayı tekrar buraya tayin etmişlerdir. (RA: 16)

(9) Dedenin kalabalık bir eve sığmaz varlığı taş basamaklarda kapı diplerinde ne zaman silinmeğe başladı, bilmiyorsun. Fakat en çok onunla kurulu menkıbeli hikâyeli dünyanın yıldızları geceleri sen uyuyuncaya kadar ışıyıp dururdu. Sabah gevrekleri, susamları ortalığa yayılmazdan çok önce onun tulumbadan abdest aldığı, gecenin ninnisi o gıcirtıyı işittiğinde anlardın.

Dedenin belki de hiç uyumadığını, insan olma ve insan-ı kâmil olma yolunda kendisini nefis imtihanından geçirdiğini ancak çok sonraları düşünmeğe başlayacaktın. (BBK: 34)

(10) *Elbette İstanbul, sonuna kadar, sadece marul yetiştiren bir memleket kalmıyacaktır. İstanbul ve vatanın her köşesi bir istihlal programı istiyor. Fakat bu realiteler içine maziyle bağlarımız da girer. Çünkü o, hayatımızın, bugün olduğu gibi gelecek zamanda da şekillerinden biridir. (Huz: 172)*

(11) *Biraz şundan bundan konuştuk. Bana mesleğinden, yeni arkadaşlarından bahsetti.*

Fakat sık sık kapıya bakıyordu. Bu hareketi dikkati mi uyandırды. Namık, şüphesiz Zülal'i bekliyordu. (Smn: 43)

5.1.2.5.1.9. yahut ...-Abil-

Bir önermede sıralanmış tüm olasılıklar aynı zamanda birer tahmin ifadesi olabilmektedir. Kesinliği ve gerçekliği henüz bilinmeyen ve öyle olduğu kabul edilen durumlar *yahut/yoksa* ve *-Abil-* ekinin bir arada kullanımıyla anlatılabilir.

(1) *Ve Nuran onu dinlerken Mümtaz'ın kaderini Emirgan'da ağacın dibinde kendisine söylediği şeyleri hatırlıyarak, onu evvelden hazırlanmış bir şey gibi görüyordu. "Kim bilir, demişti, belki de çocukluğumda maziden gelen herşeyi inkar ettiğim için eskiyi bu kadar seviyorum. Yahut da büsbütün başka bir şey olabilir. Biz üç batın evvel köylü idik. İntibakımızı tamamlıyoruz. Annem eski musikiyi severdi. Babam ise hiç anlamazdı. İhsan için bir nevi musikişinastır, diyebilirim. Ben ise onu hayatıma naklettim. Bütün tarih boyunca böyle olmadı mı? Evet, belki de kollektif bir kaderi yaşıyorum. Asıl düşüncemi ister misiniz? Bizim musikimiz kendi içinde değişene kadar hayat karşısında vaziyetimiz değişmez sanıyorum. Çünkü onu unutmamız ihtimali yok... O değişene kadar aşk tek talihimiz olacak!"*
(Huz: 138)

5.1.2.5.1.10. -mİş olacağını düşün-

Genel olarak *düşün-* fiilinin barındırdığı *tasarla-*, *farz et-*, *öyle olduğunu kabul et-* gibi yan anlamlar *-mİş* ve *olacağını* ek ve kelimesi ile bir araya geldiğinde

doğrudan tahminsel anlatıma dönüşmektedir. Aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi yüzerken kıydan pantolonu ile gömleğinin çalınmış olabileceğini düşünen konuşur aslında düşük olasılıklı da olsa bir tahminde bulunmaktadır ve bu tahmini *gömleğinin çalınmış olabileceğini düşündü* sözleri arasında ve burada da *-miş olabileceğini düşün-* kipliğinde gizlidir.

(1) *İnsansız bir kumlukta telâşla soyunup denize atladı. Yoruluncaya dek açıldı. Kıydaki bir hoparlörden gelen ağlamaklı kadın sesini işitiyordu ama, artık bu sesin okuduğu şarkı onu tedirgin etmiyordu. Su serindi. Kıyıya doğru yüzerken pantolonuyla gömleğinin çalınmış olabileceğini düşündü. Aldırmadı. Kumların üstüne yatar, el ayak çekildi mi eve giderdi. Sudan çıkınca onları bıraktığı yerde buldu. (AA: 99)*

5.1.2.5.1.11. *acaba ...mI*

Bir şüphe kipliği olarak kullanılan *acaba* zarfı bir de soru eki almış bir kelime ile birlikte aynı cümle içinde kullanıldığında tahmin anlamı da bildirir hale gelebilmektedir. Tabii bu birlikle işaretlenmiş cümlelerin birincil düzeyde şüphe semantiğine hizmet ettiği gerçeği dikkate alınmalıdır.

(1) *Gerçekten bir tuhaftı bütün bunlar.*

Körün defteri bir mıknaş gibi çekiyordu beni kendine. Uzanıp, yavaşça onu yeniden elime aldım. Rasgele bir sayfa açtım.

...

Kalabalığa tutuna tutuna bu cümbüşün içinde ilerliyorum. Sanki yeniden annemin karnına girmiş gibiyim. Her şeyin rengi flu. Her şey çok güzel görünüyor.

Defteri kapattım.

“Bunları yazan büyük bir olasılıkla bir kadın.”

“Nereden anladın?” diye sordu Makbule Hanım.

“Çarşamba günleri kurulan bir sosyete pazarından söz ediyor. Her çarşamba oraya gidiyor. Bir kadın bu.”

“Acaba bir kadın anlattı da, onları mi yazdı Mehmet Ali?”

“Bilmiyorum”

“Yazı onun el yazısı.”

“Ama ruh, defterde anlatılan ruh onun ruhu değil.” (FRS: 32)

5.1.2.5.1.12. böylece ...-AcAk

İlk bakışta kesin bir yargıyı ifade ediyor gibi görünse de söylemin de etkisi ile geleceğe yönelik bir tahmin ifadesi haline gelen *böylece ...-AcAk* birliği, tahmin kiplikleri arasında yerini almıştır.

(1) CEMİLE: *Sürdüremiyorsun ki... Anladığıma göre hep yarım bırakıyorsun onları. (Durur.) Onlara bu işten vazgeçtiğini söyleyeceksin. Coşkun, hatta söylemene de gerek yok, gitmezsin olur biter. (Ayağa kalkar.) Oyunlarla geçirilecek vakti yok insanların. (Coşkun'a yaklaşıyor.) Ben amcamla konuştum: Sana şirkette hemen bir iş bulacak.*

COŞKUN (dehşet içinde): *Şirket mi?*

CEMİLE: *Böylece dedikodular da sona erecek.* (OY: 79)

5.1.2.5.1.13. bence/bizce, bana göre, kanımca/kanımızca ...-Abil-, -AcAk, -Ar/-Ir, -mİş

-Abil-, -AcAk, -Ar/-Ir, -mİş ekleri ile birlikte *bence/bizce, bana göre, kanımca/kanımızca*¹⁰⁸ zarfının kullanılmış olması tahmin anlamını kuvvetli hale getirmiştir. Konuşur açısından bir durum veya olayın değerlendirmesi yapılırken kullanılan bu birlik doğrudan konuşurun tahminini yansıtmaktadır.

(1) “Hatta Meryem, herifin biraz çatlak olduğunu filan ima etti ama Süryanî olduğunu kimse söylemedi.”

“Belki de sorulmadığı için söylememişlerdir” diyor Zeynep.
“Kapalıçarşı'da dükkânının olması, Hıristiyan olması... Adam Süryanî olabilir bence...” (Kvm: 126)

¹⁰⁸ Sargın, bahsi geçen bu zarfların öznel yargı anlamı vermekte ve güvenilirliği delile dayalı bilgiye göre daha az güvenilir olan bilgiyi kodlamakta olduğunu söylemektedir (Sargın 2014: 379)

5.1.2.5.1.14. *demek/öyleyse/anlaşılan ...-AcAk/-Dir*

Demek kelimesi temelde çıkarım kipini işaretlemesine rağmen bu alana paralel olarak bağlamsal çerçevede tahmin semantiğini de işaretleyen kipliklerden biridir. *Demek* kelimesi ile birlikte kullanılan *-AcAk* eki konuşurun geleceğe yönelik bir tahminde bulunduğunu belirtmek açısından önemlidir. 1 numaralı örnekte evlendikten sonra mutfakta fazla vakit geçireceğini düşünen konuşur (Nuran), mutfakta unutulacağı yönünde bir tahminde bulunmaktadır. 1. derecede çıkarımsal anlamı ağır basan *demek* kelimesi ile işaretlenmiş cümlelerde 2. derecede tahmin anlamı gelmektedir. Konuşurun tahminde bulunmasını sağlayan durum ise Mümtaz'ın bir önceki cümlede Nuran'ın evlendiklerinde yemek yapacağını (*enginar ayıklarken kabil olur*) ima etmesidir.

(1) *Nuran'ı sokağın ucunda gördüğü zaman adımlarına doğru bütün hüviyeti boşalırdı.*

–*Bir kere de seni bir iş başında görsem Mümtaz? Gafil ve dalgın avlasam...*

–*Bu, ancak sen içerde uyurken veya enginar ayıklarken kabil olur.*

–*Demek evlendikten sonra mutfakta unutulacağız.* (Huz: 165)

Öyleyse ve *anlaşılan* kelimelerinin kullanıldığı; *-AcAk* ve *-Dir* eki ile biten kuruluşlar tahmin semantiğini taşıyan cümlelerdir. Çıkarımsal anlam da içeren bu cümlelerde konuşurun bir veya birkaç cümle önce vermiş olduğu bilgi, tahmin kipini içeren asıl cümlede dayanak olarak kullanılmaktadır. Konuşur, 2. örnekte, hakkında konuştuğu kadın için kapıyı araladığı bilgisini verdiği kadının beklediği kişinin *geleceğim deyip gelmeyen* biri olduğu tahmininde bulunmaktadır; çünkü kadın, kapıyı aralı bir şekilde beklemektedir. 3. örnekte ise *anlaşılan* ve *-AcAk* ekinin kullanıldığı bir önceki cümlede bazı bilgiler (*Pencerenin önündeki manolyanın beyaz çiçekleri kısa ömürlerini doldurmuş, yemyeşil diri yapraklarla kaplanmıştı ağaç*) veren konuşur, sonunda baharın o yılda İstanbul'dan sessizce geçip gidebileceği yorumunu yapmaktadır. Her iki cümlede yapılan tahminler geleceğe yönelik olmaları bakımından da aynı zamanda (varsayımın yanı sıra) olasılık taşımaktadır.

(2) Kadın yarı çıplakmış gibi geldi ona, oysa giyinik olduğunu apaçık görmüştü. Yalnız baldırları çıplaktı. Akpak, dolgun. “Ayak seslerini duyunca aralamış kapıyı. Kocasını bekliyor bu.” Klik! “Başkası olamaz mı? Ya evli değilse.” Klik! “Öyleyse geleceğim deyip gelmeyen birisidir beklediği. Az sonra 'Vefasız' diye başlayan bir mektubun önüne oturur.” Klik! Üçüncü katta kimse yoktu. (AA: 36)

(3) Pencerenin önündeki manolyanın beyaz çiçekleri kısa ömürlerini doldurmuş, yemyeşil diri yapraklarla kaplanmıştı ağaç. Anlaşılan bahar bu sene de, kaç yıldır yaptığı gibi, gönüllere uğramadan, kimsenin kanını tutuşturmadan, sessiz sedasız geçip gidecekti İstanbul'dan. (Ved: 170)

5.1.2.5.1.15. (eğer) ...-sA(-yDI) ...muhakkak (ki), büyük ihtimalle, belki, herhalde, mutlaka ...-Ar(-DI)

(Eğer) ...-sA(-yDI) ...muhakkak (ki), büyük ihtimalle, belki, herhalde, mutlaka ...-Ar(-DI) şeklinde formülize edilebilecek olan birden fazla ekin ve buna ilaveten kipsel anlatıma sahip bir zarfla birlikte kullanımları tahmin kipini işaretleyebilmektedir. Genel olarak geçmiş bir durum veya olaya ya da öyle olduğu farz edilen bir olayın sonucuna yönelik bir tahmin söz konusudur.

(1) *Gecelerimi büyük bir azap içinde geçiriyorum... Uykularım, sürekli kâbuslarla dolu!..*

Bazen de bütün acıları bir tarafa atıyorum... Gözlerimi yumuyorum... Yaşadığım mutlu anların hatıralarını tekrar yaşıyorum.

O anlar bir rüya mıydı?.. Eğer rüya olsaydı, bu felaket günlerini idrak etmezdim herhalde!.. (Smn: 122)

5.1.2.5.1.16. umarım ...-mİştIr

Umarım kelimesi aslında bir istek ve beklenti ifade eden cümlelerde karşılaşılan kipliklerdendir. Fakat bu kelimenin anlamsal boyutta yapısını değiştiren, *umarım*'ın yer aldığı cümlenin yüklemine *-mİştIr* ekiyle bitmesidir. Ancak bu

şekilde ikili, tahmin anlamını verebilir. Aşağıdaki örnekteki gibi konuşur öyle olmasını istediği durumla ilgili tahminde bulunuyor (*Umarım gereken cevabı vermişsinizdir*). Bu sözcüğü tahmin belirtmesinin yanında istek de belirtmektedir. Konuşur açısından bu cümle yeniden şu şekilde düzenlenirse (sağlaması yapılırsa) tahmin anlamı kesinleşmiş olur: *Gerekten cevabı vermiş olduğunuzu umuyorum/ Gerekten cevabı vermiş olduğunuzu tahmin ediyorum*. Her iki cümle teklifi de *umarımla* başlayan asıl cümle ile uyum sağladığına göre *umarım ...-mİştIr* birliği tahmin kipliği olarak kullanılabilir, demektir.

(1) “*Bir talibin var güzel kızım*” diye devam etti İhsan Bey.

“*Seninle evlenmeyi talep ettiğini bugün bizzat kendisi açıkladı bana.*”

Bir anda karar vermişti Behire'nin yüzü, isyan yüklü bir bakış fırlattı babasına.

“*Benim burada, Keskin'de evlenebileceğimi nasıl düşünebilirsiniz?*” dedi. “*Umarım gereken cevabı vermişsinizdir.*”

(Hsr: 258)

5.1.2.5.1.17. *tabii ...-Dİr /-mİştIr*

*-Dİr/-mİştIr*¹⁰⁹ ekinin tek başına kullanılmış olması tahmin anlamı vermek için çoğu zaman yeterli olabilir; fakat *tabii* kelimesi ile birlikte kullanılması tahmin önermesini bir adım öte taşıyarak kesinliğinden neredeyse emin olunan bir tahminde bulunmaya yardımcı olmaktadır. Aşağıdaki örnek bu durumu örnekler niteliktedir.

(1) *Mümtaz'ın -bu sapa yerdeki dükkânın mağaza- mahalleyi kokutan rutubetli mahzenin depo oluşuna şaşırmasına meydan vermeden, genç adamın önünde iki kontratı birden açtı.*

-Tabii, yengenizin mühürü yanınızdadır?..

-Evet, yanındaydı. Kontratlarda hiçbir eksik yoktu. Mümtaz, yengesi namına mühürledi. (Huz: 65)

¹⁰⁹ *-mİştIr* ekini varsayımlı geçmiş zaman bildiren biçimbirimler arasında sayan Delice, söz konusu eki asıl fiile olasılık anlamı yükleyen bir yapı olarak değerlendirmektedir (Delice 2008: 73).

5.1.2.5.1.18. *nasılsa ...-AcAk (değil)*

Nasılsa kelimesinin kullanılmasıyla birlikte konuşurun bu kez sonucundan emin olduğu bir tahmin anlatımı gerçekleşmektedir. *Nasılsa*'nın kullanıldığı bir cümlenin yüklemine -AcAk eki ile çekimlenmiş olması asıl tahmin anlamını ortaya çıkaran durumdur. Cümleler bazen -AcAk eki ile kullanılırken bazen de olumsuzlanarak kullanılma (-AcAk değil/-mAyAcAk) yoluna gidilir. Aşağıdaki örnekte kullanılan *nasılsa* ve -AcAk değil biçimbirimleri, birlikte konuşurun kesinliğinden emin olduğu bir tahmin anlatımında kullanılmak üzere bir araya getirilmiştir.

(1) “Onların bahçesinde bir gizli geçit vardı yıllar önce. Biz çocuklar, o kapıdan çıkar, kimselere duyurmadan gezer gezer, geri geldik. Geçit hâlâ duruyorsa, zabıta oraya geldiği takdirde, o geçidi kullanarak buraya dönerim. Nasılsa bütün evlere aynı anda dalacak değiller. Teker teker arıyorlardır,” dedi Kemal. (Ved: 94)

5.1.2.5.1.19. *yakında/şimdi/bu gidişle ...-Ar/-Ir, -AcAk*

Yakında/şimdi/bu gidişle zarfları -Ar/-Ir, -AcAk eki ile biten bir cümlede kullanılarak tahminsel bir anlatım ifade edebilir. Genellikle 2. ve 3. şahıslarla (bk. 3. şahıslı kullanım örneği için 1. ve 2. örnek) kullanımlarına rastlanan bu biçimbirim henüz gerçekleşmemiş bir olayla ilgili tahmin belirttiğini söylemek mümkündür. Geleceğe yönelik olan tahminde *şimdi* zarfının etkisi büyüktür.

(1) *Sonra beraberce eğildikleri bir kitabın üstünden başlarını kaldırır gibi doğruldular ve birbirlerine baktılar. İkisi de gülümsüyordu.*

-Sizi evinize kadar götüreceğim, dedi.

-Sokağın başında ayrılmanız şartıyla... Eğer annemi kalbden öldürmek istemiyorsanız...

Mümtaz içinden kızdı. Annesi... Yarabbim, ne kadar çok engeli var, diye düşündü. Genç kadın bu düşüncenin farkındaymış gibi:

-Ne yaparsınız, hayatımızı olduğu gibi kabul etmek lazım. İnsan istediği kadar hür olamıyor... Bilir misiniz ki, bu yaşta hesap vermeğe

mecburum. Geleceğimi bilseydi meraktan çıldırmıştı. Şimdi sevdiği kızı için, en aşağı yetmiş beş türlü felaket düşünür. (Huz: 118)

(2) *Gece yarısını geçti.*

Çocuklar analarının kucağında, dizi dibinde çoktan uyumuşlardı. Ötekiler de başlarını birbirlerinin omzuna dayayarak uyudular.

Çocukların babası hâlâ koridorda idi. Ben de çıktım.

Uzun, tenha, karanlık bir koridor. Ölgün ışıklar. İleride iki asker hararetle konuşuyor, sesleri baygın bir uğultu gibi bize ulaşıyor.

Ben çıkınca, yer boşaldı diye oğlan kompartımana girdi.

O da kıvrılır, uyur şimdi. (UH: 111)

(3) *“Seninle konuşacaklarım da vardı oğlum.”*

“Hayrola? Yine ne kabahat işledim?”

“Ne kabahati işleyeceksin tavan arasında oturup dururken? Sıhhatini konuşmaya geldim. Bak oğlum, ne zamandır ateşin düştü, öksürüğün de azaldı, maaşallah. Yakında sen sokağa çıkmaya kalkarsın.”

“İnşallah.” (Ved: 55)

5.1.2.5.1.20. kalıbını bas- ...-Dir, -AcAk, -mİştIr

Konuşurun bilgisinden emin olarak bir durum veya olayla ilgili ileri sürdüğü tahmine dayalı iddiasını işaretleyen morfolojik-sözlüksel birimlerden biri de *kalıbını bas-* deyimini ile *-Dir, -AcAk, -mİştIr* gibi eklerdir. Bahsi geçen bu öğelerin bir arada kullanılmasıyla tahmine dayalı bir anlatım ortaya çıkmaktadır. Bu tahmin diğer tahmin kiplikleriyle işaretlenmiş iddialara oranla daha kuvvetli bir delil veya konuşurun güçlü güven duygusunu yansıtmaktadır.

(1) *“Sonra adamın adını 'gerçekçi' koydum çünkü kendi, anlattıklarının bir yerinde, 'bende yalan yok, her şeyi olduğu gibi anlatırım, ya da, anlatıldığı gibi...' demeye unutmuyor. Anlattıklarını*

benim bilmediğim bir yerde yayımlıyor değilse, yazıp çekmecesinde tutuyordur, kalıbımı basarım.” (NŞG: 123)

5.1.2.5.1.21. (sakın) ...-AcAk, -mİş, -yor olmasın

Konuşurun öyle olduğunu tahmin ettiği, görüşlerini öyle olduğu yönünde beyan ettiği açıklamalarında kullandığı morfolojik-sözlüksel kipliklerden biri de *olmasın*'dır. Emir çekimi gibi görünse de aslında doğrudan tahmini işaretleyen bu kiplik, kimi zaman *sakın* kelimesi ile birlikte kullanılmaktadır. Aynı zamanda konuşurun durumla ilgili endişesini ve aslında tam aksini beklediği yönündeki isteğini yansıtan *sakın ...olmasın* şeklinde formülize edilebilir. *Olmasın* kelimesi kendinden önce gelen fiile -AcAk, -mİş, -yor eklerini istemektedir.

(1) *Hiçbir hazırlığım yok. Sakın bize gelecek olmasın.*

(2) *Çocuk suçlu gibi bakıyordu. Vazoyu o kırılmış olmasın.*

5.1.2.5.2. Morfolojik-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Hem tahmin kipliklerinden -AcAktI ekinin kullanılması hem de *ki* bağlacının ekin geldiği fiilin sonuna eklenmesi, morfolojik ve sözlüksel birimlerin bir arada tahmin anlatımında kullanılabileceğini göstermektedir. Örneğin aşağıdaki 1. paragrafta, bu kipliklerin kullanıldığı birinci cümle tahminsel anlamın yer aldığı ikinci cümlenin adeta sebebini teşkil etmektedir: Fabrikalar çoğalınca, büyük ihtimalle çocuklar bu fabrikaya doluşacaktı. 2 numaralı örnekte de konuşur, bahsini ettiği kişinin gitmeye karar verdiğini yaptığı hareketlerden yola çıkarak tahmin etmektedir. Bu tahminini cümlede işaretleyen kiplikler ise -AcAk eki ve *ki* bağlacıdır.

(1) *Çiçektepe kondularının altında kara derin harflerle, fabrikalar, çöp ve rüzgâr yazılıydı. Kondulara iyilik ve kötülük onlardan gelecekti. Çiçektepe'ye eğri boyunlu erkeklerin çalışacağı fabrikalar açılacaktı. Fabrikalar öyle çoğalacaktı ki, kadınlar ve çocuklar çöp ayıklamayı bırakıp bu fabrikalara doluşacaktı. Kondulara bolluk girecek ama yaraların ardı arkası kesilmeyecekti. Fabrika artıkları toprağın rengini değiştirecek, rüzgârın uğultusu tel tel çözülecek, mırıltılar çığlıklara dönüşecekti. (BKÇ: 35)*

(2) *Gölgelerse dervişin kıpırtısızlığıyla, ürkekliğiyle alay edercesine, fattanlıkta sınır tanımıyor; pür neşe gerdan kırıp göbek atarak, açık açık cilve yapıyorlardı. Derken, içlerinden biri, daha da ileriye gitmeye karar vermiş olacak ki, karındaşlarını ite kaka önünü açarak hızla sağa yöneldi; yılan gibi kıvrıldı; imbiklerden geçti; dervişin merakla ve hayranlıkla seyretmekte olduğu adamın kirpiklerinden aşağıya damla damla süzüldü. (Pnh: 13)*

5.1.2.5.3. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Türkçede *ki* bağlacıyla kullanılan ve tahmin anlamının işaretleyicisi olan bazı zarflar ve fiiller, sözlüksel ve söz dizimsel düzeyde tahmin kiplikleridir. Aşağıdaki örnekler hem devrik cümleler hem de *ki* bağlacının birlikte kullanıldığı *zannediyordu* (1. örnek) ve *herhalde* (2. örnek) gibi kelimeler konuşurun tahminini belirten öğeler arasında yerini almaktadır.

(1) *Çarklar dönüyor, fakat zaman zaman, zıncı diye duraklıyorlardı. O zaman Abdurrahman'ın gözleri ateşle dolu, Salih'e çevriliyor, Salih suratını defî hacet eder gibi buruşturuyordu. Zannediyordu ki böyle buruşturursa ne kadar kuvvet sarf ettiği anlaşılacak. Fakat ne boynunun damarları şişiyor, ne de kalın yağlı ve tüysüz kollarında bir adale hareketi görülüyordu. (ŞLA: 13)*

(2) –*Sana vız gelirdi hani böyle şeyler, papaz efendi?*

–*Bu sefer koydu, oturdu içime, dedi. Niye insanlar birbirleriyle bu kadar uğraşırlar? Hem artık ölüm de kapıyı çalmıştı herhalde ki, insanların hakkımdaki lakırdıları beni bu kadar sarstı. Yoksa, aldırır mıydım? (ŞLA: 212)*

3. örnekte bir yakıyı Arap İhsan'a on filuriye yutturmuş olmasını intikam peşinde olması ile ilişkilendiren konuşur, bu durumu *muhtakkak ki* zarfı ile veriyor. 4. örnekte konuşur, genç kadının sona kalmasının rahat yürüme istediğinden ileri

geldiğini düşünmekte ve gerçek sebebini bilmediği durum hakkındaki tahminini *belli ki* zarfı ile anlatmaktadır.

(3) *Kubelik yerinden doğruldu. Durumu pek içaçıcı sayılmazdı. Cenk etmek için kadırgayla denize açılmasından önce Arap İhsan'a, yemin billah ederek deriyi ok batmaz kılıç kesmez kıldığını ileri sürdüğü bir yakıyı on bir filuriye yutturmuştu. O, muhabkak ki şimdi intikam peşindeydi. Öyleyse birkaç gün ortalıkta görünmemek iyi olacaktı. (PKA: 29)*

(4) *Mümtaz lafa tutulmamak için bir grubun arkasında kendini sipere çekti. Biraz sonra Nuran'la kızı göründü. Genç kadın belli ki rahat yürüyebilmek için en sona kalmayı tercih etmişti. Yüzü çocuğuna doğru, çok sade ve tatlı bir gülüşle eğilmiş, bir şeyler söyleyerek yürüyordu. (Huz: 87)*

5.1.2.5.4. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Hem *ki* ile bağlanmış hem de -sA, -AcAk, -mAlI eki ve tahmin bildiren kiplik zarflarla işaretlenmiş cümlelerde tahmin anlatımı iki basamaklı olarak kendini göstermektedir. *Ki*'nin bulunduğu birinci cümle tahmine zemin hazırlayan durumun belirtilmesi, ikinci cümle ise tahminsel anlamın verilmesi görevini üstlenmektedir.

(1) *Bu acayip şeyleri Nuran'a anlatamıyacağı için mahzun oluyordu. Mümtaz, Nuran'ın garip şeyler müteahhidiydi. Genç kadının hiç sarsılmayan şüpheciliğini, düzgün düşüncesini, şuradan buradan topladığı acayip hikâyelerle karşı karşıya bırakmağa bayılırdı. Eğer bir sene evvel olsaydı muhabkak ki, Mümtaz bugün, yahut yarın, herhalde ilk görüşünde, bir vesile uydurur, merak ettiği bir hadise için istihareye yatmak istediğini ve bu beş ismi yedi defa okuduktan sonra gördüğü rüyayı anlatırdı. (Huz: 51)*

(2) *Havanın güzelliği herhalde insanlara da tesir etmiş olmalıydı ki, bu akşam sokakta rastladığı kimseler Pusat'a her zamanki kadar çirkin ve iğrenç gelmiyordu. (RA: 222)*

(3) İlk önce Balıkesir'de saraç çırağı iken İstanbul'a gelip mektep medrese yüzü görerek şiire yönelen ve Yavuz Sultan Selim Han zamanından itibaren İstanbul zarıfları arasında saygın bir yeri olan Satılmış Efendi geldi. Ona İstanbul'da Satı Bey diyorlardı ve Bayezid Han Camii avlusunda bir remilci dükkânı var. Bu dükkâna devrin şairleri ve şiir heveslilerinin gelip şiirler okuduklarını, yeni yazdıkları şiirler hakkında dükkân sahibinin eleştirilerini dinlemek istediklerini bilmeyen yok. Onu gözümde çok büyütmüş olmalıyım ki karşıma kısa boylu, zayıf, köse sakallı bir ihtiyarcık çıkınca, "Olamaz!" dedim içimden "Koca şair Zatî Efendi bu ufak tefek adam olamaz!" Ama olmuştu, işte ünlü şair Zatî Efendi idi karşımda duran. Üstelik de öyküme göz atarken kalbinden "Ah keşke bu dizeleri ben yazmış olsaydım!" diye geçirdiğini biliyordum. (BÖİ: 84)

-sA eki ile tekrarlı olarak kullanılan fiiller (*olsa olsa, yapsa yapsa, gelse gelse* gibi) tahmin ifadelerinde kullanılan söz dizimsel unsurlardandır. Aynı zamanda yakın olasılık da bildiren bu kipsel unsur aşağıdaki örneklerde tahminsel anlatıma örnek teşkil etmektedir. *Olsa olsa ...düşünmüş olabilir* ve *olsa olsa bundandır* şeklinde kullanımları görülen *olsa olsa* tekrar grubu konuşurlarının durumla ilgili tahminlerini yansıtmaktadır. Bahsi geçen bu birliklerin sözlüksel öge olarak zarf işlevleri de göz ardı edilmemelidir. Söz konusu ögenin geçtiği cümlenin yüklemine -*Abil-*, -*AcAk*, -*DIr*, -*Ar/Ir* gibi eklerle çekime girdiği görülmektedir.

(4) *Siyah ve güzel gözleri, şimdi aydınlıkta ve açık olduğu halde, bana o akşam gördüğüm gibi yarı kapalı hissini verdiler. Dikkat edince bu büyük ve dalgın gözlerin daimi bir rüya içinde yaşadığını farkettim. Bir anda kendimi onun yerine koymak istedim.*

Buraya kimbilir neler düşünerek gelmişti? Herhalde dostumun kafasından geçen opera muganniliği ve fraklı Avrupa konserleri ona yabancı idi. Olsa olsa Ankarada "büyüklerden" birkaç kişinin kendisini dinliyeceğini, belki beş on kuruş vereceğini düşünmüş olabilirdi. Hatta belki de daha sağlam bir istikbalin kendisini

beklediğini sanıyor, beğenildiği takdirde hademelik, kapıcılık gibi bir işe konularak kayırılacağını ve arasına “büyük” meclislerde saz çalıp beş on kuruş alacağını ümidediyordu. Bazan valilerin bile böyle aşıkları koruduklarını, onlara meclislerinde saz çaldıklarını herhalde duymuştu. (KS: 117)

(5) İki elimi de yüzüme sürüyorum ya

olsa olsa bundandır güzelliğim

Elsa Elsa... (KBB: 169)

*Olsa olsa; (gelse gelse, yapsa yapsa vs.) ...-Abil-, -AcAk, -Dir, -Ar/İr şeklinde formülize edilebilecek olan bu birlik, söz dizimsel unsur olarak kullanılan -sA ile çekimlenmiş tekrarlı bir fiilin tahmin kipinin işaretleyicilerinden olan bahsi geçen eklerle aynı cümle içinde kullanıldığında konuşurun tahminsel bir yorum yaptığı anlaşılmaktadır. Aşağıda tipik bir tahmin cümlesi yer almaktadır. Konuşur bir kadının yaşını tahmin etmekte ve bunu yaparken de *olsa olsa* ve *-Dir* biçimbirimlerinden faydalanmaktadır.*

(6) “Annen tanıyamadı, sen tanıyabilecek misin bakalım?”

Bu anne, olsa olsa ben yaşıdır. Hiç de çekindiği, sakındığı yok. Yüzüme dikkatle bakıyor. Burnumun kamburu bir yara yeri gibi acımakta. Sanıyorum ki, “amma da çirkin!” diye aklından geçiriyor. (AY: 57)

5.2. ÇIKARIM KIPLİKLERİ

5.2.1. Çıkarım Semantiği

Delile dayalılık kipi içerisinde de yer alan çıkarım kipi bünyesinde taşıdığı yorumsal değer, olasılık ve çeşitli türlerdeki delillerden yararlanarak tümdengelim veya tümevarım işaret ettiği gerekçesiyle bu başlık altında da yer almaktadır. Bu semantik alanın delile dayalılık kategorisi içinde yer almasının sebebi konuşurun

görsel, işitsel, duyuşal vs. delillerden yararlanarak bir çıkarımda bulunuyor olmasıdır.

Shiro bilmenin durumlarını *inanç* (belief), *sonuç çıkarma* (induction), *duyum* (hearsay) ve *çıkarm* (deduction) olarak dörde ayırmaktadır. Shiro'ya göre bilmenin durumları arasında saydığı çıkarım varsayım ile yakından ilgilidir. *Çıkarm* (hypothesis) göndericinin amaçlılığına atıfta bulunur ve konuşmada gösterilen göreceli güvenilirliğin derecelerini belirtmek için kullanılmaktadır (Shiro 2004: 45) Kerimoğlu, bu kategorinin aynı zamanda gerçekleşmemiş durumlarla ilgili bir ifade olarak olasılık kavramıyla iç içe; fakat olasılık olarak niteliğinin farklı olduğunu belirtmektedir. Ona göre çıkarım ifadesinde konuşur dayanağını da ortaya koyar; ya da dinleyici konuşurun neden o tip bir sonuca ulaştığını belli verilerden yola çıkarak bulur. Çıkarm ifadesi tahmin, kuşku gibi diğer bilgi kipliği ifadeleriyle de ortak noktaları olan bir ifade biçimidir (Kerimoğlu 2011: 95).

Çıkarm kipliği, konuşurun deneyimlerinin yanı sıra farklı türden kaynaklardan elde ettiği bilgilerden hareketle ya akıl yürütmeye dayalı ya da sonuçlara bakılarak ortaya konan önermelerin kodlandığı kiplik türüdür. Türkçede genellikle kiplik zarflar ve yüklemelerle kodlanmasının yanı sıra morfolojik kiplikler de çıkarımın kodlayıcılarıdır.

5.2.2. Çıkarm İşaretleyicileri

5.2.2.1. Morfolojik Çıkarm İşaretleyicileri

Genel çıkarımsal yorumları işaretleyen temel morfolojik işaretleyicilerden biri *-miş* ve *-mişir* ekidir. Hem geçmiş hem de geleceğe yönelik çıkarımlarda bu ekin tercih ediliyor olması tesadüfi değildir (bk. 1. örnek). Bunun yanı sıra *-DI* ekinin de çıkarım bildirme amaçlı kullanımına rastlanmaktadır. Tabii burada önemli olan bağlamsal içeriktir. 2. örnekte Nuri ve karısının zengin olmalarından dolayı fakir eşyası giymeyeceği yönünde yapılan çıkarım anlatımında *-DI* eki kullanılmıştır.

(1) *Buraya gelmediğine göre işi çıkmıştır. Yoksa kesin gelirdi.*

(2) *İçlerinde en kederlisi Nuri'ydi:*

-Bu hafta evlenecektim.

Mümtaz'ın gözleri önünde, sabahleyin gördüğü gelinlik elbise bir daha sahip değıştirdi. Fakat hayır, Nuri zengindi; karısı bu kadar fakir eşyası giymezdi. (Huz: 348)

5.2.2.2. Sözlüksel Çıkarım İşaretleyicileri

5.2.2.2.1. Kiplik Zarflar

Türkçede *galiba*, *herhalde*, *belki*, *muhakkak*, *mutlaka*, *elbette*, *şüphesiz*, *sanki* gibi zarflar çıkarım kipliği olarak kullanılmaktadır. Öncelikli işlevi olasılık ve tahmin anlatımlarında kullanılmak olan bu zarflar aynı zamanda çıkarımsal yorumlarda da sıklıkla tercih edilmektedir. Bahsi geçen zarflardan *galiba* için Bildircin, isim cümlelerinde kullanıldığında çıkarım anlamı ortaya koyduğunu vurgulamaktadır: *En iyisi bu galiba* (Bildircin 2002: 83).

1. örnekte *galiba* zarfının kullanıldığı cümlede karşısındaki kişinin, dışının ağrıyor olabileceği çıkarımında bulunan konuşur, bunu adamın çenesinin bağlı olmasına dayandırmaktadır. Görsel delilden yararlanan konuşur, bu bilgiyi deneyimleriyle birleştirerek bir çıkarımda bulunmaktadır.

(1) *Tahsin Bey, arkadaşının ne söylemek istediğini bir türlü anlamıyordu:*

-Açık söyle Allahaşkına... Vallahi haberim yok, diyordu.

-Geçen gün Fatih tramvayında sakallı bir serseri peyda oldu...

Çenesi bağlı bir adamı kolundan yakalayarak: "Beybaba, galiba dişin ağrıyor!" dedi. Adamcağız: "Ehemmiyetli bir şey değil, nezle...

Ağzımda birkaç çürük diş var da!" diye cevap verdi... (LİM: 189)

5.2.2.2.2. Kiplik Sözler

Çıkarım kipini işaretleyen kiplikler arasında *demek (ki)*, *anlaşılan*, *o halde*, *görülen o ki* gibi sözler gelmektedir. Bu sözler cümlede bağlacın görevini üstlenmektedir. Kiplik sözlerin çıkarımı işaretleyip işaretlemediğinin anlaşılmasında bağlam büyük önem taşımaktadır. İlk cümledeki durumu ikinci cümledeki açıklama ile ilişkilendiren bu dilsel birimler, çıkarıma dayanak oluşturacak arka plan hakkında da okurun bilgilenmesini sağlamaktadır.

(1) *Peki ekmeği neyle ve nasıl yiyeceksin? Diyelim tavuğun yumurtasını, koyun yahut inek sütünden yaptığın yağda pişirerek, ailece çevresine toplandığın bir sinide ve elle... Aynı şeyi masaya konmuş tabaklarda çatal bıçakla yemek, hem daha kolay, hem daha estetik değil mi? Evet ama bizim ulusal kültürümüzde ne masa var, ne çatal bıçak... Ancak o zaman traktörden de, radyodan da, televizyondan da, elektrikten de, telefondan da vazgeçmek gerekmiyor mu? Demek ki “ulusal kültür” insanoğlunun doğayla olan alışverişinde, hayatı daha kolaylaştırıp, daha güzelleştirmek için hangi basamağa kadar geçerliyse, oraya kadar yararlı... (UKN)*

(2) *Güler sokağa sapmadan yürüdü. Şaşırıldı. Uğrayacağı bir yer mi vardı? Merak ediyordu. Tünel'i geçip, kalabalıktan, gürültüden kurtulunca onu, insanların önce özene bezene yaptıkları, sonra beğenmeyip bıraktıkları bir yer duygusunu veren تنها sokakta yürürlerken anladı. Güler ona bakmış, yavaşılamıştı. Demek burada konuşmak istiyordu. İlk konuşmaları onun seçtiği sokakta olacaktı. (AA: 56)*

(3) *Bayan Naciye'ye Naciye abla demesi tuhaftı. Gitmesin istiyordu. Ondan soracakları, ona anlatacakları vardı.*

— *Gitme, kal! dedi.*

— *Bugün olmaz. Kalamam.*

— *Haklısın. Hadi git.*

Arkasından bakmadı. Ellerini ensesinde kenetleyip yattı. Açıkta, durgun denizin ortasında insansız bir kayık vardı. Sağındaki yaşlı adam çocuklara bir şeyler söylüyordu. Anlayamadı. Çocuklar güldüler. “Bugün olmaz! Demek yarın olabilir.” (AA: 104)

(4) *Yeni derse girileceğini bildiren zil çalarken Ayşe tekrar kendi iç âlemine dalmıştı. Deruni bir rahatlık duyuyordu. Mektebin en iyi üç talebesinin takındığı rahat tavır nasıl karşılanacağını belli*

ediyordu. Demek ki genç kızların gönüllerinde vefa duygusu silinmemiştir. (RA: 34)

(5) “Bıçağın sapında parmak izi var mı?” diye soruyorum. “Ya da Kutsal Kitap'ın üzerinde.”

“Bıçağın üzerinde yok, katil ya silmiş ya da eldiven kullanmış. Kutsal Kitap'ta bol miktarda maktulün parmak izine rastladık. Yusuf sık sık bakıyormuş kitaba demek ki. (Kvm: 120)

(6) “... Bu kasabanın insanları bu kuşlar. Hiç insan yok. Bağırıyorum, bağırıyorum sesim çıkmıyor. Hüsamın sesini duydum kuşlardan. Kuşlar bağırıyor Hüsam gibi, Hüsam kasabanın ucunda, biliyorum, kuşları yaramıyorum ki... Sonra teyzeme söyleyim kendimi yitirmişim. Kuşlar ne oldu? Hep kuşlar uçuşuyordu.”

“Şimdi anlaşıldı her şey,” dedi Remzi Bey. Demek ki bu kasabayı kuşlar istila etmişler. Kasaba halkı da bizar olup kasabayı terk etmişler. Şimdi anlaşıldı her şey. Yakında bir tümen asker gelecek, gelecektir, keskin nişancı, namluları havaya dikecek, sayısı ne kadar olursa olsun, isterse bulut kadar gökyüzünü örtüp gelsinler, bir tümen asker tek mil kuşları birkaç günde, çok çok bir haftada avlayabilirler. Her şey anlaşıldı, demek kuş istilası.” (TKK: 60)

(7) Tellâln peşine takıldım.

O, bir kez daha “Ey ahali!” diye bağırdı. “Seferberliktir!”

“Tiir” hecesi Boztepe'ye çarpıp Meydan-ı Şarkî'ye geri döndü, Ferah Lokantası'nın, Şems Oteli'nin camları zangırdadı.

Demek ki seferberlik ilânına denk gelmiştim. (NA: 27)

(8) Kemal'i, Topkapılı Cambaz Mehmet'in teşkilatından bir arabacı almaya geldiğinde, akşam ezanı okunmak üzereydi. Ahmet Reşat henüz evine dönememiştir. Bahçe kapısının önünde duran

faytonu ilk fark eden, camdan sürekli dışarıyı kontrol etmekte olan Mehpare oldu. Bir çığlık fırladı dudaklarından.

“Hayrola, bir şey mi var diye sordu?” Saraylıhanım. “Bir araba duruyor kapımızda,” dedi Mehpare. Yüzü bembeyazdı.

“Gitme vakti geldi o halde,” dedi Kemal. (Ved: 251)

5.2.2.3. Söyleme Dayalı Çıkarım İşaretleyicileri

İma veya cevabı herkes tarafından bilinen soru sorma yoluyla çıkarım ifade edilebilir. Özellikle soru sorma yoluyla çıkarımın aktarımında iki türlü amaç vardır. Birincisi konuşurun karşı tarafa gerçeği itiraf etmesini sağlamak, ikincisi elde edilen verilerden hareketle ortaya konan ve kısmen de emin olunamayan bilginin onaylanmasını beklemek. 1. örnekte *Yani sen yaptın?* cümlesi konuşurun karşı taraftaki kişinin hareketlerinden şüphe duyması sonucunda cinayeti onun işlemiş olduğu yönündeki çıkarımının ifadesidir. Cevabı bilinen bir gerçeği karşı taraftan duyma isteğinden kaynaklı böyle bir cümle kuruluşundan yararlanılmıştır. 2. örnekte ise hakkında konuşulan kişi ile ilgili bir çıkarım ifadesi ima yoluyla diğer kişilere sezdirilmeye çalışılıyor.

(1) Feri kaçmış ela gözleri boş boş dolanıyor yüzümde. Sanki çare olurmuş gibi yeniden derin derin çekiyor sigaranın dumanını ciğerlerine.

“Bilmiyorum Baş komiserim...” diyor sonunda. “Bilmiyorum” diye tekrarlarlarken, ciğerlerinde unuttuğu dumanlar kendiliğinden süzülüyor dışarıya. “Oldu işte...”

“Yani sen yaptın?”

Buruk, pişmanlık yüklü bir sesle yanıtıyor:

“Ben yaptım...” (Kvm: 16)

(2) “Kimden öğreniriz ne olduğunu? Ben yarın sabah varsam gütsen de bir baksam.”

“Olmaz,” diye yatakta öfkeyle iki üç kere döndü Melek Hanım. “Belki Hükümet burasını yasak bölge ilan eylemiştir. Girince, işte o zaman al başına belayı. Uğraş dur.”

“Ya Zeliha, o girmiş işte.”

Melek Hanım, uzun uzun güldü.

“Gerçek mi, gerçek mi sanıyorsun sen onun anlattıklarını, yok kuşmuş da duvarmış da. Kız sonradan görmüş, ne yapacağını bilemiyor, coşkun, başını oradan alıp oraya vuruyor. Ne konuşuyorsa hep kendini göstermek. Köyüne de gösteriş için gidiyor, hay Remzi Bey anlayamadın mı? Köyüne gidip bir sefercik kendini gösterecek, alın işte sümüklü Zeliha kimmiş, diyecek, bir daha da köye hiç, ölünceye kadar uğramayacak. Hayırlı geceler. Yarın...” (TKK: 64)

5.2.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Çıkarım İşaretleyicileri

5.2.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

-miş demek; -miş olacak; muhakkak, galiba, herhalde, mutlaka ...-miş, -Dir; -sa gerek; (-miş) ...olmalı; demek (ki), öyleyse/anlaşılan ...-DI, -Dir, -AcAk gibi morfolojik ve sözlüksel birimlerden oluşan birlikler çıkarımsal anlatımlarda kullanılan kipliklerdir.

Bıldırın'a göre kiplik zarflar -Dir'la beraber güçlü olasılık yansıtan çıkarımsallığa dönüşür: *Herhalde köpeğin ismi de Haozi*. -miş tarafından işaretlenmiş tahmin bildiren cümlelerde kullanıldığında, *herhalde*, ekin yalnızca çıkarımsal anlamına izin verir: *Bu yaşta bunamış herhalde*. Bunun yanı sıra Bıldırın, *mutlaka* zarfının -Dir ile beraber çıkarım ve kesin olmayanı belirttiğini söylemektedir: *Eğer sokakta eli fermuarının üstünde birini görürseniz o mutlaka benimdir* (Bıldırın 2002: 78, 79, 110).

(1) *HUSREV - Bundan şikâyet niçin? Sekiz sene evvel bu yabancılık yüzünden yaklaştık. Şimdi onu aşındırmaya bakmalıyız. Yabancılığın bir sırrı var. Kurcalanmaz, örselenmezse iki ayrı insan arasında bir büyü bırakabilir. (Ayağa kalkar) Zaten her şey bir büyü işi. Büyülere dikkat etmeyi bilmeliyiz. (Husrev ayakta, Zeynep'e doğru. Zeynep Husrev'i hain bir dikkatin içine almıştır.)*

HUSREV - Bana bir düşman gibi bakıyorsunuz.

ZEYNEP - Muhakkak ki düşmanınızım.

HUSREV - Kimse bana kendim kadar düşman değil! (BAY: 36)

(2) Hâlâ daha, çok kere, önümde bir yerlerden bahsolunduğunu işitince, bir nevi yadırgama duyarım. Ya? Öyle miydi? Böyle değil miydi? diye sorarım. Karşımdakiler de benim bu yerlere sahiden gitmiş olduğumu sanarak ve o zamanlardan beri oralarda da nice değişiklikler olduğunu anlıyarak, bana: “Ya? Evvelce öyle miydi?” derler. “Şimdi değişmiş demek! Siz oralara hangi tarihte gitmiştiniz?” Ben de “Fi tarihinde! Evvel zaman içinde! Rûyamda! Tufandan evvel!” gibi cevaplar vermek isterim ve kendimi zor tutarım. (ÇE: 157)

(3) İki adım attım sırtımı ağaçtan ayırarak. Durumumun garipliğine aldırmadan “Af edersiniz teyzeciğim” dedim. Bakışları beni delerek geçti, hiçbir şey duymamış gibi ileriye bakarak yürümeye devam etti. Bir daha sersemledim, kanım damarlarımda dondu sanki. O zaman sadece yaşlı kadının değil, yanımdan geçip giden onca insanın da bu kadar farklı görüntüme rağmen bir kez olsun dönüp yüzüme bakmadıklarını fark ettim. Oysa giydiğim kot pantolon da, yüzümdeki makyaj da en önemlisi açık saçlarım da onlara çok yabancıydı. Dönüp bakmaları lazımdı doğal olarak ama bakmıyorlardı işte. Öyleyse evet, beni görmüyorlardı. Sağıma soluma bakındım, az ötedeki bir züccaciye dükkânına yaklaştım. (NA: 29)

(4) Güzel şiirlerin genellikle besteleri de güzel olur. Galiba şair duyarak, hissederek yazdığı için olsa gerek, bestekâr da ona aynı ölçüde gönül bağlar ve sözlerdeki ateşi gönlündeki yangın ile birleştirir. (KA: 140)

(5) “Evet, işte sorulması gereken soru bu” diyor Can. Bu tavrıyla Ali’yi biraz daha sinirlendiriyor. Ama bizimki sesini çıkarmıyor, tavrıma bozulduğu için olsa gerek kollarını göğsünde kavuşturmuş, arkasına yaslanıp öylece oturmayı seçiyor. (Kvm: 184)

(6) İkinci günün sonu da yaklaşıyor Efendim.

Ellerimin, ayaklarımın şiştiğini hissediyorum. Sanki benden kopup bir başkasının oluyorlar. Kendi bedenim bir zırh gibi ikinci bir ağırlık yapıyor üzerimde. Kirpiklerim usul usul lehimleniyor. Sırtıma bıçak gibi sokulan ağrılara aldırmiyorum bile. Oysa bedenim daha ne yolculuklar denemiştir. İkinci günün sonunda bu yorgunluk niye? Belli ki yoldan çok, çıktığım yolun heyecanı hırpaladı beni, bitkin düşürdü. (LM: 121)

(7) Astrid beni aşağıya indirdi. Sedyedeydim. Ameliyathaneye doğru götürülüyorum. Ürkütücü. Sedyeye dönüyor, oradan oraya gidiyor. Ameliyathane büyük olmalı. Başımda hemşireler Almanca konuşuyorlar. İngilizce anlayan yok. (FRS: 112)

(8) “Bizim deli Kemal, akli sıra yine vatan kurtarmaya gidiyor ya, efendim, vatani birlikte kurtaracaklarmış. Mehpare cephede yaralılara yardım edecekmiş. Neler de neler. Sen daha bekle, öğrendikleriyle doğumda sana yardım eder diye. Onun maksadı bambaşka.”

“Ah Azra ah!” dedi Behice, “Bunlar hep onun başının altından çıkmiş olmalı. Azra benim kanıma giremeyince onunkine girdi demek ki.” (Ved: 217)

(9) Fotoğrafları evirip çeviriyorum. İçimden bir şey taşıyacak benim. Şu, zamanı belli olmayan fotoğrafı elime alıyorum. Meydanda bir kalabalık var, hıncahınç. Fakat alışıldık kalabalıklar gibi değil. İnsanların ellerinde de evet, bayraklar. Ama yüzler gergin, kederli,

telaşlı. Bayrama benzemiyor. Üstelik çarşafli kadınlar erkeklerle bir arada. Olağanüstü bir şey oluyor. Ama ne? Kalabalığın ortasında bir tellâl var. İri yarı bir adam, başında abanî bir sarık, sırtında bir cepken. Tokmağını kaldırmış, davulun gergin yüzüne ram indirmek üzere. Ve Trabzon'un Müslüman ahalisi kadar gayrimüslim ahalisinin, Ermenilerinin ve Rumlarının da onu aynı dikkatle dinlediğine bakılırsa çok önemli bir şey söylüyor olmalı. (NA: 26)

(10) “Geldiniz mi?” dedi karanlığın içinden bir kadın sesi.

Daha önce hiç duymadığım, tanımadığım bir sestir bu. Belleğimde hiçbir şey çağrıştırmamıştı. Önümü görmeye çalışıyordum, ama karanlık, kadife bir göz bağı gibiydi, bir an acaba kör mü oldum, diye bir kuşkuyla düştüm. Hafif bir ışık ipliği görür gibi oldum bir saniye. Bir odadaydım.

“Geldiniz mi?” diye yeniden sordu o az önceki kadın sesi.

“Evet, buradayım,” dedim.

“Sesiniz değişik geliyor bu gece,” dedi kadın. “Hasta mısınız yoksa?”

“Hasta değilim,” dedim.

“Çok değişik sesiniz. Şaşırdım birden. İnce. Sanki bir kadın sesi...” dedi o. (FRS: 164)

(11) Selim kaşlarını çattı. Tosun “her zaman” diyerek şüphesiz “birkaç defa” yahut “birçok kere” demek istiyordu. O zaman Selim, son zamanlarda Ayşe’de görülen değişikliğin iç yüzünü anlar gibi oldu. Hasta olsa şüphesiz Selim’in bundan haberi olacaktı. Demek ki ağlamış, ağladığını Tosun görüp, sormuş o da hasta olduğum için ağlıyorum diye cevap vermişti. Şu halde Ayşe, Selim’in iç dünyasındaki fırtınayı biliyordu. (RA: 205)

(12) ZEYNEP - Selma'nın not defteri.

HUSREV - Nerede buldun onu?

ZEYNEP - *Vurulduğu zaman elbisesinin cebinde. Eliyle sımsıkı tutuyordu.*

HUSREV - *(Ağlar gibi) Demek ki ölünün parmaklarını açtın. İçine sırlarını gömdüğü en kıymetli mahfazasını çaldın. Bir ölüyü soydun. (Perişan, etrafına bakınır. Yerdeki gazeteyi görür. Kaplan gibi atılıp yerden gazeteyi alır.) Sonra da onu kocana sen verdin. (Gazeteyi Zeynep'e uzatarak) Beni bütün cemiyet karşısında teşhir fikrini sen buldun. Kocanı sen teşvik ettin.*
(BAY: 78)

Ayrıca yukarıda bahsi geçen morfolojik-sözlüksel birimlerin yanı sıra *sanki* ...(-miş, -yor) gibi, -miş birliği de önermede çıkarımsal ifadeleri kodlayan kiplikler arasında sayılabilir. Lewis, *sanki* zarfının, genellikle ya çıkarımsal veya zaman temelli bir fiili takip eden *gibi* sözü ile beraber ya da çıkarımsal bir fiil ile tek başına kullanılmakta olduğunu belirtmektedir (Lewis 1967: 218):

(13) *Sanki dünyada başka bir kadın yokmuş gibi hep Ayşe'yi düşünüyor.*

(14) *Sanki bilmiyor gibisiniz!*

(15) *Sanki kabahat benimmiş!*

5.2.2.4.2. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Ki bağlacı ile kurulmuş ve kiplik bir zarfın yer aldığı cümlede (*belli ki, muhakkak ki* gibi) konuşurun gözlem yaparak elde ettiği bilginin ipuçlarının olduğu düşünülebilir. Örneğin aşağıdaki örnekte konuşurun (Kadriye Kozanlı) fıkra anlattığına tanık olan kişi, bu gözlemini -yordu eki ile yansıtmaktadır; fakat *belliydi ki* yapısının kullanılması konuşurun gördüklerine dayanarak çıkarımda bulunduğu göstergesidir.

(1) *Ayşe ve ötekiler yavaş yavaş yaklaşıyorlardı. Yüzleri neşeli olduklarını anlatıyordu. Belliydi ki, Kadriye Kozanlı yeni bir fıkra daha anlatıyordu.* (RA: 141)

5.2.2.4.3. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Ki bağlacının yer aldığı cümle bir sonraki cümle için sebep oluşturmaktadır. *Ki*'den sonra gelen cümle ise çıkarım ifade etmektedir. Sonuçta her iki cümlede görülen sebep-sonuç ilişkisine dayalı çıkarımın anlatılması için *ki* bağlacının yanında diğer çıkarım kipliklerinden de yararlanılması gerekmektedir. Aşağıdaki örnekteki gibi *-miş olacak* morfolojik-sözlüksel işaretleyisi ile *ki* bağlacının söz dizimsel yapısı ortaya çıkarım semantiğini koymaktadır.

(1) *Bu sırada içeriye üvey annemle Nükhet girdiler. Küçük kardeşim, annesinin eteğine sarılmıştı. Felaketine ablasından önce inanmış olacak ki, ağlıyordu.* (Smn: 37)

5.3. VARSAYIM KIPLİKLERİ

5.3.1. Varsayım Semantiği

Varsayım (assumptive) kipi, konuşurun henüz gerçekleşmediği halde öyle olduğunu kabul ederek sözcesindeki önermeyi kuvvetlendirdiği kip kategorisidir. Varsayım ifadeleri, aynı zamanda tahmin kipini de barındırmaktadır; çünkü her varsayım cümlesi konuşurun tahmine dayalı bir yorumunu yansıtmaktadır.

Shiro'ya göre, bilginin kaynaklarından gördüğü varsayım yüksek bir kesin dışılık derecesi ile iletilen bilginin bir kaynağıdır. Bu gruptaki ifadeler, varsayımsal koşullara bağlı güvenilirliğin dereceleri gibi bütün veya bir kısım delil eksikliğini göstermektedir: *If they didn't give him the bullet proof jacket, he would kill me* 'Kurşun geçirmez ceketi vermeselerdi o beni öldürecekti' (Shiro 2004: 42).

Kerimoğlu varsayımı, olasılığın gerçek kabul edilmesine dayanan bir ifadedir, şeklinde tanımlayarak ona göre varsayım bu yönüyle olasılık ve çıkarım

ifadelerinden ayrılır. Konuşur ifade ettiği durumun gerçekliğinden emin değildir ancak bu durumu temel alarak geleceğe yönelik bir tasarım inşa etmeyi hedeflemektedir. Varsayım ifadesi konuşurun daha sonra dile getirecekleri için temel teşkil eder. Bu yönüyle şart ifadesine benzer. Geleceğe yönelik bir tasarım şarta koşulmuştur (Kerimoğlu 2011: 96).

Comrie (1986)'ye göre, farklı diller *varsayımaya dayalılık*'ın farklı derecelerini ayırt eder ve bu kararlarına uygun dil biçimlerini, eklerini, enklitiklerini vb. ni seçerler. Eylemin olabilirliği düşükse varsayımaya dayanma derecesi yüksektir ya da tersine, eylemin olabilirliği yüksekse varsayımaya dayanmanın derecesi düşüktür. Debra, varsayım kipini “olanaksız, kesin olmayan, görece imkânlı” vb. değişik derecelerdeki gerçekliğin dilbilimsel anlamla birleşmesi biçiminde yorumlar (Ziegeler 2000: 3, 5).

Gerçek dışılıkla varsayımı ilişkilendiren Boland, varsayımın farazi ve olmayan bir şeyi varmış gibi (karşı olgusal) ifadelerine atıfta bulunmak için kullanıldığını söylemektedir: *Zamanı olsaydı, Mary mektup yazacaktı*. Varsayım cümleleri gerçek olmayan veya hayali; fakat doğru olabilecek durumları belirtmektedir. Varsayimsal ve karşı olgusal ifadeler olay odaklı bilgi kipliği ile oldukça yakından ilgilidir. Gerçek dışılık ifadeleri varsayimsal ve karşı olgusal dünya ile ilişkilidir (Boland 2006: 87, 88).

Aygen-Tosun'un *hipotezsellik* olarak olarak adlandırdığı varsayimsallık ile kastettiği, şart yan cümlesinde ifade edilen durumun gerçekleşme olasılığının derecesidir. Yüksek varsayimsallık düşük olasılığı, düşük varsayimsallık ise yüksek olasılığı ifade eder; çünkü yüksek varsayimsallık sözü edilen durumun gerçekleşme olasılığının zayıflığını, düşük varsayimsallık ise durumun gerçekleşme olasılığının yüksekliğini ima eder: *Ahmet geldiyse, o problemi çözer* (Aygen-Tosun 1997: 39).

Türkçede varsayım semantiği büyük oranda *farz et-*, *varsay-*, *san-* gibi fiiller; *diyelim (ki)*, *farz edelim (ki)*, *varsayalım (ki)* gibi kiplik sözler ve morfolojik-sözlüksel birimlerle ifade edilir.

5.3.2. Varsayım İşaretleyicileri

5.3.2.1. Morfolojik Varsayım İşaretleyicileri

5.3.2.1.1. -A, -sA, -mAll

Aslan Demir, gerçekliği ve olabilirliği çeşitli derecelerde değişen ifadelerde kullanıldığını söylediği -A ve -mAll eklerinden -A için daha çok, gerçekleşebilirliği görece imkânli isteklerin ve varsayıma dayananların ifadesi için elverişli olduğunu belirtmektedir. -mAll, ileri derecede varsayıma dayanan ve hayal edilenleri bildirir. Yine Aslan Demir'e göre -sA gerçekleşebilirliği daha düşük istekleri veya normal koşullarda gerçekleşmesi mümkün görünmeyen, hayale dayalı olanları işaretleyebilmektedir (*Bir kuş olsam, uçsam tepelere*). -sA ile işaretlenen isteklerde "istenir" eylemin henüz öngörüsünden/varsayımından bahsedildiği görülür (Aslan Demir 2007: 6, 10).

Ruhi ve diğerleri, şart cümlelerinin insanların çeşitli durumlar hakkında mantık yürütme, yetersiz delillerle çıkarımda bulunma ve olası durumlar arasında ilişkiler kurabilme gibi bilişsel yetilerini yansıttığını dile getirmektedir. Türkçedeki -sA/ise biçimbirimi, varsayımsal ve gerçek karşıtlığı durumlarını belirlemektedir. Ayrıca -sA eki dilek ya da şart bildirme ve bir buyurumda bulunma gibi gerçek dışı önermeler oluşturmaktadır. Bu sebeple -sA/ise, önermeleri yargı düzleminden çıkarıp varsayım ya da zihnin hayal edebileceği bir durum yapar (Ruhi vd. 2000: 19, 21).

Aslan Demir'e göre ileri derecede varsayıma dayalılık, -mAll ve -sA arasında bir kesişim oluşturur: *Yemyeşil bir bahçem olmalı* krş., *yemyeşil bir bahçem olsa*. Bu kesişim -mAll ve -sA'nın, istek morfolojisinin diğer üyelerine, örneğin gönüllülük kipi ve -Ar/-Ir'a göre 'düşük dereceli gerçeklik/gerçekleşebilirlik' değerine sahip istekleri karşılamaya yatkın olmalarından kaynaklanır (Aslan Demir 2007: 9).

Varsayımsal ifadeler aynı zamanda konuşurların bir tür istek belirtme yollarından biri olduğu için isteği işaretleyen kipliklerle varsayımı işaretleyen kiplikler aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi kimi zaman kesişmektedir.

(1) *İnsanların her zaman yardıma yetişeceğine fazla güvenen bir keçi karşısındayız, diye karar veriyoruz. Yanından geçtiğimizde hafiften bir meliyor. Dondurma olsa da yesek, diyorum; şuna da biraz yalattırdım belki...* (NŞG: 34)

(2) *Sabah ola hayrola. Kim bilir neler olur neler...*

(3) *Bu ödevi bitirmeli, bir an önce tatile gitmeliyim. Aksi takdirde kafayı yiyebilirim.*

5.3.2.1.2. -Ar/-Ir, -yor

Varsayımı işaretleyen morfolojik kipliklerden biri de -Ar/-Ir ekidir. Tahminsel anlamı da içeren bu ek, varsayım ifadelerinde öyle olduğu konuşur tarafından kabul edilen durumlarda kullanılabilir. Aslan Demir, -Ar/-Ir, -mAz eklerinin birçok kullanımında bildirdiği şeyin *beceri, alışkanlık, varsayım, gönüllülük, emir* vb. kipsel anlamlar taşıdığını belirtmektedir: *Bu işi ben yaparım* gibi bir ifadeye ise “yapmaya gönüllü olma” gibi daha basit ya da varsayım aşamasında, görece imkânli istekler vardır (Aslan Demir 2007: 8).

(1) *Senin için sorun olmazsa çarşıya ben çıkırım.*

(2) *Tablamı alıp gidiyorum. İcab ederse seni utandırmamak için başka memleketlere bile giderim... Elveda kardeşim... (LİM: 196)*

Yaman, -yor ekinin de kimi zaman çeşitli yardımcı öğelerle desteklenerek varsayım anlamı bildirdiğini ve bunun -yor ekinin bir işlev değişikliği olduğunu düşünmektedir: *Farzedin ki, 1985 yılındasınız ve Doc isimli dahi bir bilim adamı arkadaşınız var. Bir zaman makinesi icad etmiş. Binip 2015 yılına yani 30 yıl ileriye, geleceğe yolculuk yapıyorsunuz. Burada kendi ihtiyarlığınızı, çocuklarınızı, karınızı görüyorsunuz* (Yaman 1999: 85). Aygen-Tosun bahsi geçen bu ekin diğer eklere (-AcAk, -yor gibi) oranla daha yüksek varsayimsallık değeri gösterdiğini belirtmektedir: *Ahmet gelecek olursa, problemi o çözer* (Aygen-Tosun 1997: 40).

5.3.2.2. Sözlüksel Varsayım İşaretleyicileri

5.3.2.2.1. Kiplik Yüklemeler

Cümlenin temel ana yargısını bildirdiğinde *farz et-*, *varsay-*, *san-*, *zannet-* varsayımsal ifadeler temel kiplik fiillerden sayılmaktadır. Zaten bu fiillerle kurulmuş cümlelerdeki varsayım anlamı çok da tartışmaya açık değildir. Fakat özellikle yüklem olarak *farz et-* ve *varsay-* fiillerinin kullanım örneklerine rastlanmamaktadır. *Farz et-* ve *varsay-* fiilleri genellikle başka birliklerin içinde (*ki* bağlacı veya *-sA* eki ile birlikte: *farz et ki*, *varsayalım ki*; *farz edersek*, *varsayarsak* gibi görev yapmaktadır (Ayrıca bk. 5.3.2.4.2. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler). Bunun yerine cümle sonunda, yargı bildirmekle görevli varsayımsal anlatımı *san-* ve *zannet-* fiilleri üstlenmektedir. Bahsi geçen bu fiillerin olumsuz şekilleri (*sanma-*, *zannetme-*) ise olumlu kullanımlarına göre daha yaygındır.

(1) *Senin ileride iyi bir baba olacağını sanıyorum/sanmıyorum.*

(2) *Senin ileride iyi bir baba olacağını zannediyorum/zannetmiyorum.*

(3) **Senin iyi bir baba olacağını farz ediyorum/farz etmiyorum.*

(4) **Senin iyi bir baba olacağını varsayıyorum/varsaymıyorum.*

5.3.2.2.2. Kiplik Sözler

Diyelim, varsayım kipliğinin en çok kullanılan sözlerinden biridir. *Diyelim* kelimesinin kimi zaman *ki* bağlacı ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım cümlenin varsayım anlamında bir değişikliğe sebep olmamaktadır.

(1) *Bir gün Gazi: “Ulan, dedi, basıp gidelim mi? Ha? “Ya sevgililerimiz?”*

“Boş ver.. İstanbul'da sevgilinin daniskası vardır.”

“Ya benim okul?”

“Pırasa mı dedin?”

“Yok, kuşkonmaz...”

Gazi ensesini kaşdı.

“Niye kaşdın enseni?”

“Sanki okula gittiği varmış...”

“Peki, yol parası?”

“Yol parasını... Bak bunda haklısın. Mersin'den birer güverte bileti uydurduk diyelim...”

“Yolda ne yiyeceğiz? İstanbul'a indik, nerde yatıp kalkacağız? Karınlarımızı nerde doyuracağız?” (AY: 4)

(2) Peki ekmeği neyle ve nasıl yiyeceksin? Diyelim tavuğun yumurtasını, koyun yahut inek sütünden yaptığın yağda pişirerek, ailece çevresine toplandığın bir sinide ve elle... Aynı şeyi masaya konmuş tabaklarda çatal bıçakla yemek, hem daha kolay, hem daha estetik değil mi? Evet ama bizim ulusal kültürümüzde ne masa var, ne çatal bıçak... Ancak o zaman traktörden de, radyodan da, televizyondan da, elektrikten de, telefondan da vazgeçmek gerekmiyor mu? (UKN)

(3) Elimdeki bütün malzeme allayıp pulladığım, artırıp çoğalttığım birkaç hatıra, iki mektup, otuz yıl öncesinden kalma bir adres. Oysa ne kadar çok şey değişmiştir bu otuz yılda. Ya adres diye bildiğim yerde bir alışveriş merkezi bulursam ya da katlı bir otopark veya müteahhide verilmiş bir apartman? Ne yapacağım o zaman? Diyelim ki adresi buldum, çalacak bir kapı var mıdır orada? Hem gitsem, bulsam bile bana hazırlar mıdır? Halı yıkama günlerine mi denk gelirim? Beni içeri buyur ederler mi yoksa başlarından savmaya mı kalkışırılar? Hem içeri buyur etseler bile, bizim çoktan yitirdiğimiz aile bağı, sülâle bilinci onlarda hâlâ ayakta mıdır? Yani birini bulsam bile onun diğerlerinden haberi var mıdır? Dahası, büyük dedelerinden birinin hikâyesine vakıflar mıdır? Anlatılmış mıdır bu hikâye aile içinde kuşaktan kuşağa? Ağızdan ağıza geçmiş bugüne taşınmış

mıdır? Yoksa onlar da yaz tatili, bayram uzaklaşma fırsatı, dersane, sınav, ev, araba kentleşme faslında mıdır? (NA: 95)

5.3.2.3. Söz Dizimsel Varsayım İşaretleyicileri

Varsayım anlatımlarında *ola ki, tut ki, kaldı ki farz edelim ki, varsayalım ki* gibi yapıların da rol oynadıkları görülmektedir. Konuşurun karşı tarafı olası bir duruma karşı düşündürmek istediğinde tercih ettiği bu yapılara Türkçede sıkça rastlanmaktadır. Aslında devamında bir soru cümlesini de beraberinde getirmektedir: *Tut ki karnım acıktı (Ne yapacağız?)* gibi.

(1) *Ola ki notların düşük geldi, annene ne diyeceksin?*

(2) *Varsayalım ki böyle bir gün hiç yaşanmadı.*

5.3.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Varsayım İşaretleyicileri

5.3.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

5.3.2.4.1.1. eğer ...-sA

Ruhi ve diğerleri Türkçede *eğer*'in bir koşul ile bir kurgu olarak kullanılabilirdiğini; bir koşulun ifade edilmesi için de öncüldeki varlık, durum ya da eylemin varlığının bir olasılık ya da gerçek karşıtı olarak sunulması gerektiğini ifade etmektedir: *Eğer biraz daha konuşursak vapuru kaçıracağız; Eğer saçları beyazlaşırsa boyayacak* (Ruhi vd. 2000: 21). Ruhi ve arkadaşlarının gerçek karşıtı ifadesinden kasıtları varsayımsallığa da vurgu yapmaktır. *-sA* ekinin “öyle olduğu/öyleymiş gibi kabul edildiği” durumlarda bir nevi pekiştirme işlevi gören *eğer* bağlacı bir arada kullanıldıklarında varsayılan durumlara göndermede bulunur. *Eğer* ve *-sA*'nın bir arada bulunduğu ilk cümle aksi bir olasılığı da hatırlatmaktadır. Örneğin aşağıdaki gibi bir cümlede *eğer билет vermezseniz* ifadesini kullanan konuşur, böyle bir durum olduğu takdirde nasıl hareket edeceğini ve nasıl davranacağını tasavvur etmektedir. Yalnızca varsayımsal semantikle de sınırlanmayacak olan bu cümle, aynı zamanda tahmin, olasılık gibi alanları da içermektedir.

(1) -Bu şu demek ki, adadan ayrılmak için sizin özel izin almanız gerekiyor.

-Kimden? dedim.

-Adanın mülki amirinden, dedi.

-Ben kimseden izin almam, dedim. Eğer siz bilet vermezseniz, ben de bir balıkçı motoruna atlayıp giderim. (BG: 63)

Ruhi ve diğerleri, yukarıdaki birliğin (eğer ...-mAzsA) yanı sıra şunların da koşul cümlesi dolayısıyla varsayım cümlesi olduğunu belirtmektedir (Ruhi vd. 2000: 22, 23):

(2) (Eğer) Ahmet çalışırsa/çalışıyorsa/çalıştıysa sınıfını geçer/geçecek.

(3) Eğer ilacı bulmadıysa hastalığı ilerlemiştir.

(4) Ali uyuduysa sakın uyandırma.

5.3.2.4.1.2. galiba ...-Ar/-Ir

Bıldırıcın, *galiba* zarfının -Ar/-Ir ve -yor'la birlikte kullanıldığında gelecek tahmini ve niyet anlamı katmasının yanında cümleye varsayım anlamı sağladığını belirtmektedir: *Kendimi kirli sakalla hayal ettim de, yakışır galiba* (Bıldırıcın 2002: 85). Yine -AcAk eki ile yapılan -AcAğInI düşün-, bunun yanı sıra -Ar/-Ir diye düşün- birliği de varsayımı işaretleyebilmektedir.

(1) *Karanlık çökünce koluma gireceğini düşünüyorum.*

(2) *Karanlık çökünce koluma girersin diye düşünüyorum.*

5.3.2.4.1.3. -AcAk olursa

-AcAk olursa birliğinin, şart cümlelerinde kullanıldığında en yüksek derecede varsayım sallık gösterdiğini belirten Aygen-Tosun'a göre bunun nedeni en düşük olasılığı ifade etmesidir: *Ahmet gelecek olursa, problemi o çözer* sözcesindeki yan cümlenin anlamı *Ahmet gelmez ama gelirse...*dir. Bu yapıda gelecek ifade eden ek,

gerçekleşmemiş bir eylemi, *ol-* üzerindeki *-Ir* eki ise olgusal olmamayı işaretlemektedir. Bu iki birimin birlikte aynı yapıda bulunması varsayımsallığı en üst düzeye çıkarmaktadır (Aygen-Tosun 1997: 40).

5.3.2.4.2. Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Cümlelerin temel ana yargısını bildirdiğinde *farz et-*, *varsay-*, *san-*, *zannet-* fiilleri, varsayımsal ifadelerin temel kiplik yüklemelerinden sayılmaktadır. Zaten bu fiillerle kurulmuş cümlelerdeki varsayım anlamı çok da tartışmaya açık değildir. Bahsi geçen yüklemelerin *ki* bağlacı ile kullanım şekilleri ise söz konusu birleşik kelimeleri yüklemlikten çıkarıp birleşik cümlede yan cümlelerin bir unsuru hatta cümle başı edatı haline getirmektedir. *Ki* bağlacının varlığı yan cümledeki yargının bitmediğinin ikinci cümlede varsayımsal bir düşüncenin ileri sürüldüğünün göstergesidir. Türkçede *farz et-* fiili, *varsay-* fiiline göre daha sık kullanılmaktadır.

(1) *İhsan:*

-Olmaz... dedi. Bu değişikliği izah edemezsin! Hiçbir intikam hissi, hiçbir adalet duygusu ferde başkasını öldürmek hakkını vermez. Fakat farzedelim ki, bu hakkı kendinde görüyor ve öldürüyor. Değişme nasıl olur? Veliliğin yolu cinayetten geçmez ki... İnsan kanı daima korkunçtur. İnsanı küçültür, ezer. (Huz: 288)

(2) *Selim bir adım daha yaklaşarak onu dikkatle süzdü ve soğuk bir kayıtsızlıkla:*

- Sizi ilk defa görüyorum, diye cevap verdi.

- Unutmuş olacaksınız.

Selim Pusat şimdi bölüğüne kumanda veren bir yüzbaşı gibiydi.

Dik bir sesle:

- Peki! Farzedelim ki unuttum. Benden istediğiniz nedir? diye sordu. (RA: 77)

(3) *Haykırırcasına bağırdı Patricia:*

“Vazgeçemez! Ne senden, ne de sevginden. Ama belli ki daha fazlası gelmiyor elinden. Farz et ki kaçtınız... Ailen de sen olmadan

çekip gitti buralardan. Ya sonrası? Aleko'nun ailesi gelinimiz diye kabullenip bağrına basar mı seni? Torunlarının anası olmana izin verir mi? Dinini değiştirmeyi göze alsan bile, yapacağın fedakârlığı takdir edebilirler mi?" (Hsr: 18)

5.4. ŞÜPHE KİPLİKLERİ

5.4.1. Şüphe Semantiği

Şüphe kiplikleri, konuşurun hakkında bilgi sahibi olmadığı, çeşitli olasılıkları sıraladığı sözcesinde yer alan kipliklerdir. Şüphe semantiği konuşurun içinde bulunduğu endişe, bilinemezlik, merak gibi duyguları da içerebilmektedir. Konuşur, çevresinde olup bitenlerle ilgili şüphe duymaktadır; dolayısıyla duyulan bu şüphe de genellikle soru cümlelerinde ve ima yoluyla sezdirmelerde kendini belli etmektedir. Bhat'a göre kipsel kategori içindeki soruların altanımları, bir konuşurun olay hakkındaki bilgisini artırmak veya güçlendirmek için bir soru cümlesi kullanması gerçeğinden ortaya çıkmıştır. Bunlar *şüphe* ve *belirsizlik* (doubt ve uncertainty) gibi bilgi kipleri ile çok yakından ilişkilidir (Bhat 1999: 64).

Türkçede şüphe semantiği genellikle soru ekiyle, soru anlamı bildiren zarflarla ve kiplik sözlerle verilmektedir.

5.4.2. Şüphe İşaretleyicileri

5.4.2.1. Morfolojik Şüphe İşaretleyicileri

Şüphe kipinin en belirgin işaretleyicisi *mI* soru ekidir. Soru eki, konuşurun kesinliğin yanı sıra kesinleşmiş olsa bile bir durum veya olayın gerçekliğinden emin olamadığı durumlarda kullandığı morfolojik birimdir. Konuşur kuşkusunu karşı tarafa en rahat ve birincil yoldan soru sorarak yapacaktır. Dolayısıyla *mI*'nin kullanımı kaçınılmaz olacaktır.

(1) *Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?*

Benim mi Allahım bu çizgili yüz?

*Ya gözler altındaki mor halkalar?
Neden böyle düşman görünüyorsunuz,
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar? (OBY: 188)*

Benzer, iki *-mİş* ekinin bir araya gelmesi ile oluşan bu birleşik biçimde önce gelen *-mİş*'in geçmiş zaman; ikinci olarak gelen *-mİş*'in ise bağlam içinde *söylenti* ya da *şüphe* kipliği görevinde kullanıldığını belirtmektedir (Benzer 2008: 196):

(2) *Elif okula gelmişmiş [ama kimse görmemiş (!)]*

5.4.2.2. Sözlüksel Şüphe İşaretleyicileri

5.4.2.2.1. Kiplik Zarflar

Şüphe kipinin işaretleyicisi olarak en çok kullanılan zarf *acaba*'dır. *Acaba*, konuşurun şüphesinin ifadesinde sıkça başvurduğu dilsel öğelerdendir. Örneğin aşağıdaki cümlede kendisine nakledilen bir masaldaki gerçeğin varlığından şüphe duyan konuşur (erkek), bu duygu durumunu *acaba* kipliği ile işaretlemektedir.

(1) *Erkek bu sefer hakikaten ilgilendi:*

- *Sahi mi söylüyorsun? Bu uydurmanın neresinde bir hakikat gizli acaba?*

Kadın gülümsedi:

- *Masal en geç onuncu asrın başlarında yazıldığına ve anlattığı vakadan beri bin yıl geçtiğini bildirdiğine göre çok eski zamana ait bir aşk hikâyesini bize kadar getiriyor demekti. Yazıldığı tarihten önceki bin yılı hakikat diye kabul edersek, aşağı yukarı milat yıllarında cereyan etmiş bir hadisenin edebiyatla mübalegalanmış şekli karşısındayız. (RA: 13)*

Acaba zarfının yanında *belki* ve *galiba* zarfları da şüphe belirtmektedir¹¹⁰. Aşağıdaki cümleler bahsi geçen zarfların kipsel görünümünü göstermektedir:

(2) *Zaten ihtimal ki bu zahmetli seyahate katlansam bile, belki kafamdaki Arabistan o iklim içinde bozulacak; hayalimdeki diyar*

¹¹⁰ *Belki* zarfının işlevleri için ayrıca bk. Corcu (2003: 72).

hakikisine çarpınca kırılacak; bu yüzden kitabımı yazmak, o zaman da yine mümkün olmayacaktı. (ÇE: 161)

(3) Bitişikte ağır hasta var... Ne saygısız maymun... Bütün sahanlara, tabaklara rakı kokusu siniyor... Ben işreti sevmem övvv... Ya onlar... Ya ben, bunun bir çaresine bakınız...

Evin kızı Cezalet Hanım dışarıya kulak kabartarak:

-Dadı yavaş söyle... Merdiven başında bir parıltı var... Karı geldi galiba bizi dinliyor... (MSŞ: 202)

Tüm soru kelimelerini bu kategori altında değerlendirmek mümkündür. *Kim, ne, nasıl, nerede, hangi* vb. soru zarfları şüphe kiplikleri içinde yer almalıdır. Aynı kiplikler merak semantiğinin de temel işaretleyicilerini teşkil etmektedir (bk. 5.8.2.2.2. Kiplik Söz).

(4) Ve Mehpere'yi bir daha görememek, ona sarılamamak, pürüzsüz tenini öpememek... Boğazına bir yumru yerleşti. Sonra merdivende yukarı çıkan ayak seslerini duydu. Mehpere'nin adımlarına benzemiyordu. Sert erkek adımlarıydı bunlar. Dayısı sabah erkenden gittiğine göre, kim geliyordu yukarıya pekiyi? Hüsnü Efendi'nin asla âdeti değildi evin içinde dolanmak! Başucunda duran pirinç şamdanı eline aldı, oda kapının arkasına geçti, bekledi. Tık tık vuruldu kapı. (Ved: 171)

5.4.2.2.2. Kiplik Edatlar

Balcı, *Bari zamanında gel!* örneği üzerinden *bari* edatının söze beklenti ya da şüphe anlamı kattığını ileri sürmektedir (Balcı 2003: 11). Şüphe anlamının yanı sıra *bari* edatı, endişe duyulan ve merak edilen bir durumda da konuşur tarafından tercih edilen kipliklerden biridir.

(1) Dünyadan kopar bir sonsuzluk içinde uçsuz bucaksız gider gider, sonsuzluğun acısında, sonsuzluğunda, yokluğunda erirdi. Şimdi iyice merak ediyordu bu kasabayı. Korkuya benzer, yılgınlığı, yarı uyku haline benzer bir duyguda bunalarak. Bir kasabanın başına ne

gelebilir ki de, içine kimse giremez onun. Bu çaycı Laz alay etti benimle, diye düşündü. Otobüs şoförünü de fitledi, o da beni buraya bıraktı gitti. Bunu Meleğe söylese mi, söylese de fıkara merak etmese. Çok merak ediyor fıkara, dumanı burnundan çıkıyor. Alay edildiğini bilse de üzülme bari. (TKK: 30)

5.4.2.2.3. Kiplik Sözler

Şüphe kipliğinin söz olarak belirli bir işaretleyicisi olmamasına rağmen yine de şüpheyi cümle içinde işaretleyebilecek kiplik sözler bulunmaktadır: *ne olduysa, nasılsa, nedense* gibi. Konuşurun bir durum veya olayın gerçekliğine veya sonucuna inanmadığını, kullandığı bu gibi sözler ile söyleminde işaretlemektedir.

(1) “Şaka yapmıyorum Nevzat” diyor yaralı bir sesle, “sahi benimle neden evlenmiyorsun?”

Rahatlıyorum, anlamamış. Aslında aramızdaki duygudan pek konuşmayız. Onu tahlil etmeye de çalışmayız. Bazen laf açılınca, basit sözcüklerle birbirimiz için önemli olduğumuzu söyler geçeriz. Ama ne olduysa, Evgenia bu gece tuhaf bir kararlılık içerisinde. Belki de günlerdir bu konuyu konuşmak isteyip de konuşamamanın verdiği gerginlikle böyle pat diye lafa girdi. (Kvm: 78)

(2) *Ali bütün bunları, fevkalade ehemmiyetli bir şeymiş gibi, kaşlarını hafifçe kaldırarak dinliyor, adeta ezberlemeğe çalışıyordu. Fakat gözleri bana ilişince irkildim. Nedense bu siyah ve büyük gözler bana sahibinin bu lafların bir tekine bile inanmadığını ifşa eder gibi geldi. (KS: 121)*

5.4.2.3.Söyleme Dayalı Şüphe İşaretleyicileri

Konuşurun öncelikle kendisine verilen bilgiye zihinsel olarak itiraz etmemesi ve inanmaması (veya ilk etapta inanmaması) durumlarında soru soruyor gibi görünmesi veya konuyla ilgili şüphe duyduğunu sezdirmesi de şüphe kipinin anlatım yollarından biridir. Aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi *Kardeşim ha?* diyen konuşur polis aracının içindekinin kardeşi olabileceği konusunda, onu arabada

görmüş olmasına rağmen şüphe duymaktadır. Bu duygusunu ifadesinde yardımcı olan unsur *ha* ile işaretlemiştir. Aynı zamanda bahsi geçen ifade cevabı bilinen sözde bir soru cümlesidir.

(1) *Sakine Çiçek, cacık yoğurdunun yüzeyinde giderek çoğalan fışkırdamayı gördü. Daha bekledi. Fıstırtı derine, dibe indi. O zaman, artık beklemedi. Çocukları Sefer'e bıraktı. Başına bir örtü örttü, yanına Kemal'i aldı; siyolanlı pamuk tarlalarının kıyıcıklarında dura dikile, yüksek gerilim hattı direklerinin koyduğu işaretleri izleye ede, bir kalabalığın topladığı, resmi araçların mavi ve kırmızı ve sarı ışıklarını durmadan yakıp söndürdükleri bir yere doğru yürüdü. Ama Sakine Çiçek daha oraya varamadan, asfalt yoldan sirenlerini öttürerek bir polis aracı geçti. Ters yönde, kente gitti. Polis aracının içinde biri:*

“—Kardeşim ha?” dedi, Kadir Çiçek'e.

Kadir Çiçek burnun ucundaki kömür parçasından daha kara görünüyordu. Bir kömür parçası nasıl ses vermezse, o da öyle ses vermedi.

“—Demek iş kazası?” dedi, aracın içindeki öbür polis. “Sigortanız vardır. Kaz ise iyi. Kardeşininki sana kalır”.

Kuşkuyla baktı Kadir Çiçek'e.

“—Yaşı uygun ki çalıştı. Vardır sigortası kardeşinin de”. dedi beriki.

Hasetle baktı Kadir Çiçek'e. (YG: 23)

5.4.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Şüphe İşaretleyicileri

5.4.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

5.4.2.4.1.1. *acaba, yoksa ...nasıl, neden, ne/mI*

Şüphe bildiren kiplik zarf (*acaba*) veya soru kelimesinin (*nasıl, neden, ne* vs.) soru eki almış bir kelime ile aynı cümle için kullanılmaları halinde konuşurun şüphesine dair izler görülebilir. Soru ekinin kiplik zarflarla kullanımlarının yanı sıra *yoksa* bağlacı da cümleye şüphe anlamı katmaktadır (bk. 7.-9. örnek).

(1) *Herkeste bir heyecan...*

Ne olmuştu acaba?

Bir aksilik mi vardı?

Kaza ihtimali, balonda çocukları olan aileleri tere batırdı. (UH: 77)

(2) *Sonra eylülün ortası geldi ve biz uzun süredir beklediğimiz izne çıktık. Birlikte çıktığımız ilk tatildi; üstelik ikimizin de birkaç yıldır ilk tatili.. Gene de güneyin yakıcı güneşi altında ya da Bodrum'un gürültülü, sersemleten meyhanelerinde onu tümüyle unutmadık.*

“Vildan o herifle barışmış mıdır acaba?” diye en olmadık yerde soruveriyordu Jale, çok içip de ağlamak istediği zaman. (BDA: 148)

(3) *Üzüm henüz yaratılmamışken insanları sarhoş eden o muydu acep?!.. O muydu canından ve cihandan geçiren sahipkıranları?. Binyıllar ve binlerce yıllar boyunca pervaneyi ateşe düşüren, bülbülü şeydalandıran o muydu? Neydi sevgi?!.. (KA: 9)*

(4) *Sevgili, kat kat anlam tevriyeleriyle yüklü gamzesiyle baktığında âşığına girift şüphelere düşürür. Yani acaba o, bu manalı bakış ile ne demek istemiştir? (KA: 37)*

(5) *Gözleri Şeref'in resmine takılınca bütün o çileli geçmişi yeniden yaşar gibi oldu. Şeref kimsesiz yaşamış ve kimsesiz olduğu için insanların fenalığından kurtulmak üzere hayatına son vermişti. Selim yeniden düşündü: “Ayşe ile Tosun olmasa ben de aynı şeyi yapar mıydım?” Ona ne şüphe? Belki Şeref, insanlardan benim öğrendiğim kadar öğrenmemişi. Acaba yaşasaydı avunur muydum, yoksa onu gördükçe hayatın acısını daha mi çok duyardım? (RA: 159)*

(6) NACİYE - (Laf değiştirmek ister gibi) Ben çarşıya gidiyorum.

(ıkar)

PEHLİVAN - (İri yarı, pos bıyıklı, saçları jiletle kazınmış babacan bir tip. 50 yaşlarında. İçeri girer)

SADETTİN - Merhaba Pehlivan, işler nasıl?

PEHLİVAN - Vallahi bildiğin gibi. O kadar çalışıyorum, yine bed bereket yok. Beddualı mıyız nedir? Bazen bırak diyor şeytan her işi, ekil Gnen'e. Kızım çağırıp durur zaten. (Yusuf onların konuşmasını fırsat sayıp sıvışır.) (FE: 46)

(7) şu kutunun içinde bana piyano alacak birini bulamıyordum. Yalnızdım. Kapadım kalktım. Duvarda "İkinci kahvaltısı" asılıydı: Yapma ışıkta bozluğu daha bir boz, kahredici. Masanın üstünde sigara kllğ vardı. Biçimsiz. Kim koymuş onu kitapların önüne? Kaptığım gibi pencereden sokağa fırlattım. Kapalıymış, cam kırıldı. Karşı apartmanın yüzünde bir perde kalktı; bir kadın kımıldamadan sokağa baktı. Yoksa o mu? Perde indi. Yoksa her şey ben olmadığım zaman, benim olmadığım yerlerde mi oluyordu? (AA: 11)

(8) Hol sıcaktı. Paltomu çıkarırken kaç kere beni yeniden sokağa uğratan o bildik düşünce geldi kafama takıldı. ptğm kız bir şey dememişti. Yoksa o muydu? Niye gitmedim ardından? (AA: 10)

(9) Ne yapıyordu acaba sevgilisi şu anda? Menekşe kokulu saçlarını omuzlarına sermiş firalamakta mıydı, yoksa mışıl mışıl uyuyor muydu? Rüyasında Kemal'i görüyor muydu? Onu zliyor muydu? Saraylıhanım'la başedebiliyor muydu? Hamile olduğunu anlamışlar mıydı acaba evdekiler? (Ved: 261)

5.4.2.4.1.2. *ya ...-sA*

Ya bağlacı ile birlikte *-sA* ekinin aynı cümle içinde kullanımı da şüphe semantiğini işaretleyebilir. Konuşur açısından öne sürülen durumun tam aksi olması halinde ne olacağının bilinemeyeceğinin vurgusunun yapıldığı 1. örnekte şüphe duygusunu *ya* bağlacı ve *-sA* eki birlikte işaretlemektedir.

(1) *Su, Nevres'in yegâne dostuydu. Peki ya su, kendisine yaptığı gibi başkalarına da dostluğunu sunup, onların da kâbuslarını, korkularını alıp götürüyorsa... Su Nevres için tek iken, ya Nevres su için tek değilse... İşte bu fikre tahammül edemiyor; suyu deli gibi kısıkmıyordu.* (Pnh: 178)

5.5. HAYRET KİPLİKLERİ

5.5.1. Hayret Semantiği

Hayret semantiği (mirativity), diğer kip kategorilerinden biraz daha farklı olarak konuşurun bilgiye daha yakın olduğu; fakat inanmadığını belirten kipsel kategoridir. Hayret kiplikleri konuşur bir durum ya da olayla ilgili yeni bir bilgi sahibi olduğunda bu durum/olayın gerçekleşmesine karşı içinde bulunduğu şaşkınlık halini¹¹¹ anlatmaktadır. Nevskaya'ya göre bu kategori beklenmeyen ve anilik bildiren olayları belirtmektedir; bununla birlikte delilin türüyle doğrudan ilgili değildir (Nevskaya 2002: 306). Nevskaya ile benzer olarak DeLancey hayret semantiğinin, konuşur açısından yeni veya beklenmedik bilgiyi içeren sözcelerin ifadesini içerdiğini dile getirmektedir. Hayret şekilleri semantik ve pragmatik açıdan delile dayalılık sistemi ile kesişmektedir. Hayret ve delile dayalılık arasında mantıksal bir fark bulunmaktadır (DeLancey 2001: 367, 370).

¹¹¹ Johanson, dolaylılık kipliklerinin kullanımını şaşkınlığın yanı sıra ani bir keşif, beklenmediklik, sürpriz, göreceli yenilik, gerekli psikolojik hazırlık olmaksızın gelen yeni bilgi, katılımcının beklentileriyle çelişen algılama olarak yorumlanabilir, olarak nitelemektedir (Johanson 2000: 71). Johanson'un işaret ettiği bu anlam alanı hayret semantiğinin anlam alanı ile örtüşen bir görünüm sergilemesi bakımından dikkat çekicidir.

Aikhenvald, delile dayalılık ve onun birincil anlamının konuşurun hazırlıksız olduğu bir anda yeni bilginin gelmesi ile alakalı bir kategori olan *hayret*'in her ne kadar farklı olsa da kavramsal açıdan ilişkili olduğunu düşünmektedir. Görsel ya da birinci ağızdan deliller dışında herhangi bir delile-bağlılık, *alışılmadık* ve *şaşırtıcı* bilgiye atıfta bulunacak kadar anlam genişlemesi yaşayabilir (Aikhenvald 2004: 8).

Araştırmacıların büyük kısmının söylediklerine göre delile dayalılığın bir parçası olarak görülen hayret semantiği, bizce bilgi kipinin altında ve delile dayalıktan bağımsız bir kategori olarak değerlendirilmelidir. Bu ayırıcı bakış açısı hayret ile delile dayalılık alanlarının birbirinden soyutlandığı anlamına gelmemektedir. Belki de hayret semantiği birtakım delillerden hareketle ortaya konabilen bir kiptir; fakat bilginin kaynağına işaret eden delile dayalılığa göre hayret kategorisi bilginin kaynağı ile ilgilenmez. Onun ilgilendiği yalnızca sonuç ve bilginin konuşurda uyandırdığı duygudur.

Türkçede çoğunlukla kiplik sözler ve morfolojik-sözlüksel birimlerle karşılanmaktadır.

5.5.2. Hayret İşaretleyicileri

5.5.2.1. Morfolojik Hayret İşaretleyicileri

5.5.2.1.1. *mI*, *-mIş*

Hayret kipinin temel morfolojik işaretleyicileri arasında başta soru eki *mI* gelmektedir. Soru eki *mI* (1. örnek), cümlelerde *-mIş* gibi bazı kipsel eklerle birlikte görev yapmaktadır (2. örnek). Zaten Aksu-Koç ve Slobin *-mIş*'in çeşitli pragmatik kullanımlarının şaşkınlık (hayret), küçümseme, alay olduğunu söylemektedir (Aksu-Koç ve Slobin 1986: 163). Benzer ise *-mIş* ekinin konuşma anında gerçekleşen bir olay ya da duruma şaşkınlık ile birlikte verilen ilk tepkiyi belirtirken kullanıldığını dile getirmektedir. (Benzer 2008: 188). Diğer araştırmacılarla benzer şekilde Yaman da, *-mIş* ekinin geçmiş zaman bildirmesinden farklı işlevlerinden biri olan şaşkınlık ifade etmede kullanıldığını söylemektedir: *Ben mi kabul etmişim?* (Yaman 1999: 50).

(1) *Kapıdan çıkacağı sırada gözü, aldığı notları toparlamakta olan Mehmed Efendi'ye ilişip sordu: "Efendi, kim olursunuz?"*

“Hilleli şair Fuzulî bendenizim efendim.”

Koca Nişancı aldığı cevaptan büyük bir şaşkınlık duymuş, adeta ürkümüştü, inanmak istemez bir tavır ile,

Canı kim cananı için sevse cananın sever

Canı için kim ki cananın sever canın sever

dizelerini yüksek sesle okuyup “Ya bunca şeker sözleri sen mi dersin peki?” diye sordu. Sesinde inanmazlığının alay eder tavrı gizliydi. (BÖİ: 9)

(2) Bunların sadece iki parçası tacirin gelirken beraberinde getirdiği yük. Birkaç ruble ve mavisî solmuş firuze taşlı bir yüzük, o kadar. Bu kadar az şey mi almış yanma geçmişinden geçerken? Bu kadar mı azalmış? Bu kadar mı saklanmış? Yükü ne kadar da hafifmiş. Fakat ne kadar ağır bir azlık bu. Bir yangın varmış da o sadece bunları mı kurtarmış? Geride neler bırakmış? Yoksa yazgısı bir anda boşluğa düşen bir kahraman gibi ne önünü ne de arkasını mı görebilmiş? Teçhizatsız mı kalmış? Hiçbir şey bilmiyorum. (NA: 25)

5.5.2.1.2. -DI, -Ar/-Ir

Benzer, -DI ekinin de özellikle şaşkınlık durumlarında şimdiki zamana göndermede bulunduğunu belirtmektedir: *Gövdesi eridi* (Benzer 2008: 200). İlk bakışta ekin hayret anlamına çağrışım yapması güç algılanır bir özelliğe sahiptir. Bu durumda da devreye bağlam girmektedir. Özellikle sözel metinlerde (yani konuşma anlarında) -DI ekinin hayret bildirme işlevi daha net anlaşılmaktadır. Aynı durum -yor eki için de geçerlidir. Yardımcı dilsel öğelerin (ör. Ünlemler: *aa, hey* gibi) etkisiyle -yor’un konuşurun hayret içinde bulunma ruh haline atıfta bulunması söz konusu olabilmektedir: *Bak, kimler geliyor!; Aa, kimler uyanmış!*

Türkçede *mI, -mIş* ve -DI ekinin hayret belirtme işlevlerinden başka Yaman, -Ar/-Ir ekinin de bu anlam alanına işaret ettiğini dile getirmektedir: *–Evet... dedi... yapmaya çalışsan bile beceremezsin! Ne tuhaf...¹¹²* (Yaman 1999: 126).

¹¹² Yaman’ın vermiş olduğu örnekte hayret anlamının ortaya çıkmasında -Ar/Ir ekinden ziyade bağlamın ve özellikle söylemin etkisi büyüktür.

5.5.2.2. Sözlüksel Hayret İşaretleyicileri

5.5.2.2.1. Kiplik Sözler

Konuşurun inanmadığı, şaşırdığı veya hayretle karşıladığı durumların ifadesinde kullanılan *nasıl oluyor da/nasıl olur da* sözünün yanı sıra *olacak şey mi, ne o* gibi cümlesel kuruluşa sahip sözler de kiplik sözler olarak görülmektedir.

(1) *Güler'le buluştukları pastanedeki garsonu hatırladı. Konuşmazdı. Çıkarlarken dolgun bahşişler bırakmış, ona bir "Güle güle" dedirtememişti. Her gelişinde içtiği portakal suyunu bir kere bile kendiliğinden getirmemişti. Garson onu biliyordu. "Yalnız beni mi? Güler'i de. Aramızdaki değişikliği fark edişti? O gün dörde katlı gazeteyi getirmemişti. Nasıl oluyor da biliyor? Bir püf noktası mı var bu işin? Gidip o garsonla konuşacağım.* (AA: 150)

(2) *Ölümden ve hayattan çok bahsettik
suskun, ağızsız, sözsüz
ilahi bir koronun gülümsemesini istiyorum ben
yerli yersiz
hem neden küçük bir gülümseme için
büyük espriler gerekli bize
ve neden cinnet beşinci kattayken yakalar insanı
ve bu mermer insanlar nasıl olur da
romatizmadan bahsederler?* (KBB: 154)

(3) *Mehmet Ali Bey bana doğru geliyordu.
"ana anlatacaklarım var," dedi. "Kaç gündür göremiyorum seni. Nerelerdesin?"*

"Aslında buralardayım hep," diye mırıldandım. "Burası neresi Mehmet Ali Bey?" diye sordum ona. "Şöyle karşılıklı otursak, benim de size anlatacaklarım var."

Mehmet Ali Bey,

“Bir gözün retina tabakasındayız,” dedi. “Önümüzde de buzlu cam gibi bir katarakt var. Her neyse, yarı karanlık bir dünya,” diye mırıldandı.

Şaşırılmışım.

“Bir gözün retina tabakasında mıyız? Olacak şey mi bu?” diye sordum.

Mehmet Ali Bey,

“Neden olmasın ki?” dedi. “Ben artık her şeye alıştım. Evet, bir gözün retina tabakasındayız.” (FRS: 160)

(4) Ahmet Reşat hiçbir vasıtaya binmeyerek, ta Beyazıt’a kadar yürüdü. Evinin kapısının önüne geldiğinde, hem manen, hem de bedenen tükenmişti. Anahtarını kullanmaya üşenip çingırağı çaldı. Kapıyı açan Hüsnü Efendi’yi başıyla selamlayıp, hiç konuşmadan eve yürüdü. Kapının önüne geldiğinde, kapı hemen açıldı. Behice, bitkin görünen kocasının redingotunu çıkarmasına yardım etti, fesini aldı ve gözleriyle selamlığı işaret etti, “Caprini Efendi bir saattir içerde sizi bekliyor,” dedi, “Kont Caprini Efendi.”

“Allah Allah! Ne istiyor acaba?” (Ved: 363)

(5) Arap İhsan delikanlının elindeki yatağana bakıp, “Ne o Bünyamin” dedi, “Elindekiyle büyük dayını mı doğrayacaksın? İlle de birini doğrayacaksan al bu veledi boğazla, beni tam üç yüz esedi altundan etti. Ama dikkat et, Kıptîdir”. (PKA: 19)

Balcı’ya göre yapılan bir saptamayı, buna duyulan üzüntüyü, şaşkınlığı, beklenmeyen bir durumu anlatan sözlüksel öğelerden biri *demek* kelimesidir (Balcı 2003: 13)¹¹³. Birincil olarak çıkarım anlamının gösterilebileceği *demek* sözü bağlamsal olarak konuşurun hayretini de bildirmeye yarayan unsurlardandır.

¹¹³ Balcı, *demek* sözüne edatlar arasında yer vermektedir.

(7) İzzet Paşa, Deli Müşir'i böyle suratı karmakarışık, top gibi içeri girer görünce başına gelecekleri anladı ama yapabileceği bir şey yoktu, yanındaki paşalar korkudan duvar kenarına çekildiler. İzzet Paşa, bembeyaz kesilmiş, ağzı dili kenetlenmişti. Fuat Paşa, İzzet Paşanın masasına yürüdü.

– Bre Arap melun nedir bu yaptıkların, ben dayak attım diye Rasim'i baha inat ferikliğe yükselttirdin öyle mi, demek dayağım uğurlu geldi; dur şimdi Arap köpek, seni bir tepeleyim de belki sen de sadrazam olursun. (KYG: 78)

(8) Ferit elindeki bilete bakar gibi yaptı, “Güzelim, galiba ben bu kompartımanda değilim.”

“Ne!”

“Ben başka vagondayım maalesef.”

“Ne münasebet!”

“Kızmakta haklısın, Evelyn, Ben de kızdım ama, bu şartlarda fazla bir şey yapamadım.”

“Sen önceden biliyor muydun?”

“Biletler için başvurduğumda tren doluydu. Ancak ayrı vagonlarda yer vardı. Çok ısrar ettim, birlikte oturabilmemiz için, karım hamile dedim. Ellerinden geleni yapacaklarına söz vermişlerdi, demek yapamamışlar.”

“İnanamıyorum! Bunca yolu tek başıma gideceğim ve sen buna razı oldun, öyle mi?”

“Şşşş, bağırma sevgilim, gelip geçenler bize bakıyor.” (NN: 290)

5.5.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Hayret İşaretleyicileri

5.5.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

Sakın kelimesi ile -A ekinin (bk. 1. örnek); *acaba*, *gerçekten*, *sahiden*, *hakikaten* zarfı ile morfolojik birimlerden birinin (bk. 2. örnek); *nasıl*, *neden* soru

kelimesinin -Ar/-Ir, -Abil- eki ile (bk. 3. ve 4. örnek); *yoksa* bağlacının soru eki ile (bk. 5. örnek) birlikte kullanımları hayret kipinin morfolojik-sözlüksel işaretleyicileri arasında yer almaktadır.

(1) *Selim, geçit resminde selam vermek için baş çevirenlere yakışır sert bir hareketle ona baktı. Birkaç saniye dikkatle süzdü. Sonra yüzünde bir istihza çizgisi belirlediği halde sordu:*

- Sakin o kahraman kızlardan biri olmayasınız?

- *Hangi kahraman kızlar?* (RA: 79)

(2) *Celalzâde bir yandan onu konuşturuyor, diğer yandan inanmaya çalışıyordu. Gerçekten de karşısındaki adam o lirik aşk şiirlerini söyleyen adam mıydı? İki yıl evvel bir tomar şiirini İstanbul'a getiren kervan bir daha gelmemiş ama o şiirler her mecliste okunur olmuştu.* (BÖİ: 10)

(3) *HUSREV - Siz zorla, yazdığım piyesi yaşamış olmamı istiyorsunuz.*

Sizin fikri sabitiniz de bu!

TURGUT - Vallahi üstadım, belki ifade edemiyorum, sebeplerini söyleyemiyorum; fakat neden bilmiyorum, bana böyle bir his geliyor. Mantıklı, mantıksız bunu duyuyorum. Bu eserin her tarafından hakikat sızıyor. Siz âdeta onu yaşadınız.

HUSREV - Nasıl yaşamış olabilirim? Madem ki, piyeste olduğu gibi annemi kaza ile öldürmüş değilim. Henüz kendimi, bahçemdeki incir ağacına da asmış bulunmuyorum.

TURGUT - Rica ederim, ben bunu demek istemedim. (BAY: 18)

(4) *Erkek melek sanki hafif tedirgin olmuştu benim bu peş peşe sorularımdan. O, her gece yaptığı gibi, bir şelalenin akışı kadar doğal ve hızlı girmek istiyordu hikâyesine anlaşılan.*

“Dostça bir soru bu. Çok merak ettim. Onun için soruyorum. Siz bu odaya, karanlığa girdiğinizde içinizde bir boğuntu, bir sıkıntı

hissediyor musunuz? Hani, bir asansörde iki kat arasında kalmışsınız da, camdan beton duvar görünüyor gibi bir his?"

"Ne müthiş bir tanımlama!" dedi erkek melek. "Bunalımın tanımlanması. Tüylerim diken diken oldu. Nasıl bilebilirsiniz siz bunu? Şaşırdım doğrusu. (FRS: 178)

(5) Onlar çıkınca, Kemal'in yatağının ucuna ilişen ve kucağında kavuşturduğu elleri titreyerek bekleyen Behice'ye, "Gözünüz aydın, efendim," dedi Mahir, "geçirdiğiniz baygınlık için başka sebepler aramamıza lüzum kalmadı. Hamilesiniz."

"Ahhh! Yapmayın!"

"Sevinmediniz mi yoksa? Hep bir erkek çocuk beklediğinizi biliyorum, inşallah bu, o çocuktur." (Ved: 173)

5.5.2.3.2. Morfolojik-Sözlüksel-Söz Dizimsel İşaretleyiciler

Allah Allah, aman Allah'im gibi hayret bildiren bir sözle soru eki *mI* aynı cümle içinde bir araya geldiklerinde hayret semantiğini işaretleyebilirler. Yine soru eki ile birlikte soru anlamı içeren kelime ve sözlerin kullanımları da (bk. 2. örnek) hayret yorumlarında başvurulan yollardan biridir.

(1) Hassas ciltçiler loncasının en güzel Hatayı nakışlarını yapan Nakkaş Haydar beni gün ışığına çıkarıp da keten elyafı ile tozumu toprağımı silip silkelerken, yeni görünüşüme bakmak geldi aklıma. Aman Allah'im, bu ben miydim?!.. Ben bir köleydim, ama şâhâne giysiler içinde buldum kendimi. Bu bilgelik kentinin zarif adamlarıydı bana bu güzelliği veren ve içimdeki güzelliği suratıma yansıtan. (BÖİ: 88)

(2) SAFFET (İkisini alaycı bir bakışla süzer): Bilmem ki... Kırkından sonra saza başlayanlar için ümit kırıcı bir atasözü vardır da. COŞKUN: Meselâ... meselâ size göre... ne yapmalıyım dersiniz? Bana ne tavsiye edersiniz?

*SAFFET: Ne bileyim... (Düşünür gibi) Daha gürültüsüz bir şey...
meselâ... meselâ... (Birden gözleri parlar.) Neden oyun yazmayı
denemiyorsunuz. Coşkun Bey?*

*COŞKUN (çok şaşırılmış gibi): Oyun mu, nasıl olur? (Yan gözle Müzik
Hocasını süzer.)*

*MÜZİK HOCASI (artık dayanamaz): Rica ederim Coşkun Bey...
Düşünün rica ederim. (Saffet'e öfkeyle bakar.) Rica ederim
efendim, gülünç bir şey bu. Hem bir oyun için bütün kadrosuyla
koca bir tiyatro gerek, oyuncular, dekorlar... (OY: 33)*

5.6. ENDİŞE KİPLİKLERİ

5.6.1. Endişe Semantiği

Endişe, bir durum karşısında o durumun sahip olduğu belirsizlikten dolayı içinde bulunulan ruh haline verilen addır; kısmen de içinde korkuyu barındırır. Endişenin yaşandığı durumlarda belirsizlikler, olasılıklar söz konusudur. Konuşur da bu olasılıkları sözcesinde çeşitli kipliklerle yansıtmaktadır. Türkçede endişe kipini çoğunlukla yüklem, zarflar ve sözler olmak üzere sözlüksel kiplikler işaretlemektedir.

5.6.2. Endişe İşaretleyicileri

5.6.2.1. Morfolojik Endişe İşaretleyicileri

Soru eki *mI*'nin endişe semantiğinin nadir işaretleyicilerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Konuşur ne veya nasıl olduğunu bilmediği durum veya olaylar hakkında merak duymasının yanı sıra aynı zamanda endişe de etmektedir. Merakı dolayısıyla endişe duygusunu cümlede işaretleyen *mI* eki endişe semantiğinin morfolojik işaretleyicisidir. Aşağıdaki örneklerde *mI* ekinin kullanıldığı cümleler bulunmaktadır.

(1) *Çabuk söyle. Kaza mı geçirmişler?*

(2) *Henüz çalışmadım. Sınavımız gerçekten yarın mı?*

5.6.2.2. Sözlüksel Endişe İşaretleyicileri

5.6.2.2.1. Kiplik Yüklemler

Endişe semantiğinin yüklemsele işaretleyicileri arasında yine *endişe* kelimesi ile kurulmuş yüklemler yer almaktadır. *Endişelen-*, *endişe duy-* ve *merak et-* fiilleri aşağıdaki cümlelerde örneklenmiştir:

(1) *Senin hakkında endişeleniyorum.*

(2) *Nerede olduğunu ve nereye gittiğini haber vermeli. Onun için endişe duyuyorum.*

(3) *Bütün gün seni merak ettim. Neredeydin?*

5.6.2.2.2. Kiplik Zarflar

Neden, *nasıl*, *niçin*, *niye* gibi soru kelimeleri endişe duyulan bir durumda konuşurun kullandığı kiplik zarflar arasındadır. Soru kelimeleri kullanarak cümle kuran kişi cevap alma kaygısında değildir. Amacı endişesini bir yolla dile getirmektir. Aşağıdaki örnekteki gibi *neden* soru kelimesini kullanan konuşur, içinde bulunduğu ruh halinin neden böyle olduğunu sorgulamakta ve buna bir anlam veremediği için de endişelenmektedir.

(1) *O konuşurken, tamam diyorum içimden, demek buraya kadarmış. Demek, teşkilat artık işi bırakma zamanımın geldiğini düşünüyor. Kim düşünmüyor ki, baksana Evgenia'ya, o da işi bırak benimle evlen demiyor mu? İş bırak filan demedi, sadece benimle neden evlenmiyorsun dedi. Neyse, hepsi aynı kapıya çıkmaz mı? Açıkçası artık ben de yorulдум. Bayrağı gençlere devretmenin zamanı geldi de geçiyor bile. İyi de, neden tadım kaçtı böyle, neden canım sıkılmaya başladı? (Kvm: 115)*

5.6.2.2.3. Kiplik Sözcükler

Belirli bir morfolojik işaretleyicisi olmayan endişe kipi, söylem içinde pek çok yolla aktarılabilir. Bunun için kiplik sözcükler endişe kipi gibi semantik bir alan için çok önemlidir. Sınırları tam olarak çizilemeyecek olan endişe bildiren kiplik sözcükler arasında sıkça rastlananlar şu şekilde özetlenebilir: *korkum odur ki, yok ya, neden sonra (nedense), kim bilir, nasıl olacak, bilemiyorum.*

(1) *Günlerdir o kadar çok çalışıyor. Ama bakalım... Korkum odur ki heyecandan yapamayacak.*

(2) *Kız, karşısında kendine seslenen toza belenmiş adamı tanıyabilmek için gayret sarf etti. Adamın kirpikleri, saçları tozdan bembeyazdı ama sesi tanıdık geliyordu.*

“Aaa Mahir Bey!” dedi.

“Benim, evet. Şöyle gelin kapıya doğru... Haydi çabuk... Kırık çıkık bir şeyiniz yok ya?”

“Yok.” (Ved: 52)

(3) *O günden beri Mümtaz Baudelaire'i elinden bırakmadı. Neden sonra sevdiği şairin yanına Mallarme ile Nerval geldi. Fakat genç adam onları tanıdığı zaman yolunu tayin edebilecek, seveceği şeyleri sevebilecek yaştıydı. (Huz: 41)*

(4) *Sanki tanıdığı, bildiği şehirde değildi; sanki etrafındaki herşey, mütemediyen yağan ve yağmadığı zaman dahi sefaleti eksilmeyen bu ince, yapışkan yağmurla peydahlanmış gibiydi. Bu ıstırabının, kadınsız kalmış uzviyetinin, parça parça ruhunun kâinatıydı. Neden sonra kendisini Dolmabahçe'de, deniz kenarına inmiş, rıhtımda odun boşaltan küçük, kırmızı boyalı, bir takayı uzun uzun seyrederek bulmuştu. (Huz: 375)*

(5) Kalemlerin yazamadığı, kitapların taşıyamadığı, insanların dillerinden düşüremediği bir efsane olup ağızdan ağıza, kulaktan kulağa aktarılmalıydı. İşte o sabah çocuk, bunları hayal edip iç geçirirken, bir zamanlar bahçeden çıkartıp döşeklerin arasına yerleştirdiği tırtılı hatırladı. Onu orada bırakmış, unutup gitmişti. Akıbetinin ne olduğunu merak etti. Koştı, döşekleri hırpalamak pahasına kaba saba davranarak bir an önce tırtılı bulmak ve vefasızlığını örtmek istedi. Lâkin döşeklerin arasında hiç ummadığı bir şeyle karşılaştı. Ölü bir kelebektir bu. Kimbilir ne vakit kozasından çıkmış, döşeklerin arasından çıkış yolu bulamamış ve orada son nefesini vermiş bir kelebeğe. (Pnh: 24)

(6) Ameliyat bitmişti.

Elektrotlar çekildi, parmağımdaki mandalı aldılar. Gözüm kapatıldı. Sedye uçar gibi gidiyor. Yukarıya çıkartıldım. Bir hasta koltuğuna geçirildim.

Astrid asansörün orada.

Banu bekliyordu.

Hiç acı yok. Öteki gözüm görmediği için zorluk çekiyorum yalnızca.

Odaya geldik.

Yatağın üstüne yattım. Banu ince pikeyi üstüme çekti.

Uyku ile uyanıklık arasındaydım. Öylece kıpırdamadan yatıyorum yatağın üstünde.

Hiç konuşmuyorum. İki gözüm de kapalı. Belki yılların, ayların gerilimi kalktı üstümden, farkında değilim. Ama görüşüm nasıl olacak, bilmiyorum. (FRS: 113)

5.6.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Endişe İşaretleyicileri

5.6.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

Daha çok *yoksa ...mI* ve *mI ...-mİştI ne* birliği ile ifade edilen endişe kipi, konuşurun yine soru sorma yolunu seçerek kendini veya kendi dışında gerçekleşen olayları sorgulamasına imkan tanımaktadır. *Yoksa ...mI* örneği için bk. 1. ve 2. örnek; *mI ...-mİştI ne* örneği için bk. 3. örnek.

(1) *Ruhun mu ateş, yoksa o gözler mi alevden?*

Bilmem, bu yanardağ ne biçim korla tutuştu?

Pervane olan kendini gizler mi alevden?

Sen istedin, ondan bu gönül zorla tutuştu... (RA: 244)

(2) *Yalnızdı, kimsesizdi, en yakınları tarafından bile dışlandığını düşünerek kahroluyordu. Ne evde huzuru vardı, ne dışarıda. Tek sığınağı maliye dairesindeki, şahsına ayrılmış odaydı. Kimseler hesap sormuyordu hiç değilse orada; suçlayıcı bakışlarını üzerine diken, aşağılayan, ayıplayan yoktu.*

O gün amiri Sttkı Bey tarafından makamına çağrılınca, ister istemez telaşlandı. Yoksa o da ortalıkta dolaşan söylentileri duymuş, neler olup bittiğini Tacettin'in ağzından mı öğrenmek istemişti? (Hsr: 48)

(3) *Elinde olsa söylediği son cümleyi geri alırdı. Öfkeye kapılıp olmayacak laflar etmişti, istemeden de olsa incitmişti kızını.*

“Bak yavrimu” dedi, “bu gece sakın kafayla iyice bir düşün. Yarın bildirirsin bana kararını.”

Kapıyı çekti, çıktı.

Amma da çetin ceviz çıkmıştı kızı! İlk kez böyle görüyordu onu. Gözleri çakmak çakmak, nasıl cansiperane savunmuştu doğrularını. Kendi delişmen yüzünü, bir an için Patricia'nın çehresinde görür gibi olmuştu. Biraz da hoşuna mı gitmişti bu hali ne? (Hsr: 214)

5.7. TEREDDÜT KIPLİKLERİ

5.7.1. Tereddüt Semantiği

Konuşurun genellikle iki olasılık yani seçenek arasında kaldığında kullandığı kiplik kategorisidir. Konuşur her iki olasılığa da eşit değerinde bakmakta; eşit konumda durmaktadır. Tereddüt ifadeleri kesinliğin dereceleri içinde kesin dışılık kategorisi ile örtüşmektedir; çünkü kesinliğinden emin olunmayan, belirsizlik veya anlam bulanıklığı taşıyan, netlik ve açıklıktan uzak önermeler hem konuşurun tereddütünü bildirir hem de kesin dışılık yansıtmaktadır. Bu tür sözcelerle genellikle morfolojik kiplikler tercih edilmektedir.

Konuşurun kararsızlık yaşadığı, emin olamadığı ve tam olarak kestiremediği durum veya olayların anlatımını sağlayan morfolojik ekler, kesin dışılığı anlatan eklerle büyük oranda benzerlik göstermektedir. Tereddüt ifadelerinde kullanılan morfolojik kiplikler şu şekilde özetlenebilir.

5.7.2. Tereddüt İşaretleyicileri

5.7.2.1. Morfolojik Tereddüt İşaretleyicileri

5.7.2.1.1. *mI*

Konuşurun kesinliğinden emin olamadığı; yani tereddüte düştüğü durumlarda en çok kullandığı morfolojik birimlerden biri *mI* soru ekidir.

(1) *Tuna'nın bütün koşup geldiği yerlerden sonra beğenip dinlendiği ve bütün cömertliği ile kendini tabiatın güzelliğine sunduğu bu kasabada Ebubekir Efendi artık bir mola vermeyi düşünüyor, akıp giden hareketli ve savruk hayatına tıpkı Tuna gibi bir dinginlik, durağanlık katmak istiyordu. Hakikatte bir şair için bir kentin büyüüne kapılmak, oranın yerlisi olmak, tembellik mi sayılmalıdır tartışılabilir; ama nedense o bu kasabada, ömrünün gerçek ve en*

zalim kasırgalarını kuşatacak bir meltemin olduğunu görmüş ve ona kapılmıştı. (KA: 118)

(2) *Üsteleye üsteleye ikramını sürdürüyordu Nadriye. Çay faslının ardından, “Önce evi gezdireyim size” dedi. “Hangi kata yerleşmeyi tercih ederseniz oraya taşıyalım eşyaları.”*

Son cümleyi söylerken sesinde bir kırıklık mı olmuştu, onlara mı öyle gelmişti bilemediler ama, Omorfia’yla Eleni’nin bakışları ortak bir kararda buluştu:

Acı çekiyordu bu kadın! Hem de tahmin ettiklerinden çok daha fazla. (Hsr: 175)

(3) *İnsanlar dalgasına tutulmuş bir gemiyim!*

Sağa sola sallanıp, bakın, çırpıyorum;

Fakat bilmem ki sarhoş onlar mıdır, ben miyim;

İnsanlar dalgasına tutulmuş bir gemiyim! (OBY: 28)

(4) *Hiç gürbüz*

hiç pembe yanaklı

sayfalarımız olmadı mı bizim?

Biz hiç mavi kalacak bir mevsime

çıkmamış miydik yorgun yokuşlarından

kışın? (KBB: 167)

5.7.2.1.2. -sAydI, -sAymIş, -AydI, -AymIş

Aslan Demir’e göre konuşma anı için gerçek dışılık bildiren; fakat geçmişte gerçekleşme potansiyeli bulunduğu halde gerçekleşmeyen ya da konuşma anında geçmişte olmuş olması/olmamış olması arzu edilen isteklerin dilsel işaretleyicileri, -sAydI, -sAymIş, -AydI, -AymIş ekleridir: *Keşke gelseydin. Yemek çok güzel geçti; Sınava keşke o da girseymiş. Sorular çok kolaydı; Sağ salim gelseydi; başına bir şey gelmeden döneydi vb.* (Aslan Demir 2007: 9). Bu ekler aynı zamanda tereddüt, belirsizlik ve kesin dışılık ifade ederler.

(1) *Ben babanım bu “hususî” kelimesi üzerine hemen ayağa kalktım ve odama çıktım, yine kitaplarımın başına geçtim. Bu sakın dostlar karşısında her zaman kendi kendime sorarım: bunlar da olmasaymış, şu mezarlığa yakın mahellede, güneşi, bulutları, yıldızları kapayan hain kafes arkasında, kendi başıma, yalnız, yapa yalnız, arkadaşsız, eğlencesiz, meşgalesiz ne yapabileceğimmişim? (Gen: 67)*

5.7.2.2.Sözlüksel Tereddüt İşaretleyicileri

5.7.2.2.1. Kiplik Yüklemler

Bilme-/bileme-, emin olma-/olama-, kestireme- gibi fiillerin yanı sıra emin değil, belli değil gibi cümlede yüklem olarak kullanılan isimlerin olumsuzu da tereddüt semantiğinin yüksemsel düzeydeki kipliklerindedir.

(1) *Az sonra bir başka sokağa saparken bir daha baktı. Bu sokağın lambaları, sıra ağaçların altını aydınlatamıyordu. Loştu. Bahçelerin parmaklıklarına sarılmış hanımellerinin kokusunu duyuyordu. Kadın, bir ağacın altında durup ona döndü.*

Görmek istediği yalnız bu değil miydi? O ters bakışın yapmacık, alışılmış bir kibir gösterisi olduğunu bilmiyormuş gibi, bir daha öğrenmek için arkasına düşmemiş miydi? Öyleyse neden yaklaştı ona? Bilmiyordu. (AA: 99)

(2) *Kitapçı yaşlı biriydi. Varla yok arası. Az ötede haşlanmış nohut satan çocuktan aldığı bir külâh nohutla eğlenmekteydi. Katran kazanına batmış gözlerinde yaşama tutkuları çalkalanıyor, esmerliğine karışmış dudaklarına takılı türkü yahut ilâhi benzeri şey, inleyen bir pervane çırpınışıyla kulağıma varıyordu.*

Beni nasıl bir cezbe oraya attı, eksenim nasıl o yöne doğru eğildi ve saptı bilemiyorum. (BBK: 11)

(3) *Onu dikkatle dinliyordum. Yavaş yavaş yürüyerek Mehmet Ali Bey'in katarakt dediği şeyin yanına gelmiştik. Saydamlığını kaybetmiş bir zar gibi bir şeydi bu. Kimi zaman inşaatların üstüne çekilen kirli naylonları anımsatmıştı bana, dışarısı pek görünmüyordu. Bulduğumuz yer koza gibi içine kapanıktı. Mehmet Ali Bey'in sözüne güvenip bir gözün retina tabakasında olduğumuzu varsayıyordum. Bambaşka bir yerde de olabilirdik. Yumuşak zeminli bir hapisane hücrelerinde, bir ana rahminde ya da kötü bir müzikholün kulisinde. Tam kestiremiyordum. (FRS: 161)*

(4) *Yaşlı adamla beraber gelen sükûnet, uzunca bir müddet mevcudiyetini korudu. Rüzgâr esti, yapraklar hışırdadı, hava iyiden iyiye soğudu. “Dilersen bizdeki emanetini al,” dedi yaşlı adam, elindeki sapanı evirip çevirerek. Yüzü rüzgâra dönüktü, sanki çocukla değil de rüzgârla konuşuyordu. Öyle ki çocuk, söylenenleri harfiyyen işittiği halde, hâlâ yakayı ele verdiğiinden emin olamıyordu. Daha da sindi kaldı olduğu yerde. (Pnh: 18)*

(5) *O günden sonra Zerrin eve kabul edilmedi ve kim bilir, gidip günahının meyvalarını hangi penceresi delik bir komşu kömürlüğüne bıraktı. O vakitten beri kedilere pek mütemayil değilim, hele karar verdim ki hiç itimat câiz değil. Hatta tırmalamamaya yemin etseler, hatta çengellerini kadife ellerinin içine gömseler bile, kedilerin sadakati ancak bir mevsim meselesinden ibaret diye hüküm verdim, fakat kendimin de pek âdilâne bir iş gördüğümünden emin değildim. (AD: 36)*

5.7.2.2.2. Kiplik Zarflar

Herhalde, galiba, belki, muhtemelen, sanki, güya gibi zarflar tereddüt anlatımlarında en sık tercih edilen kiplik öğelerdir. Kimi zaman bahsi geçen bu zarfların tek başına kullanımları tereddüt anlamı vermeye yetmekle birlikte kimi

zaman da tereddüt anlamını vermekte *-mİş*, *-Dir*, *-Abil-* gibi morfolojik işaretleyiciler de önemli rol üstelenebilir.

(1) *Adam meşin minderini paltosunun altına sokup caddeye doğru yürüyünce o da arkasına takıldı. Caddeyi geçtiler. Kurtuluş'tan yana saptılar. Herhalde aşağıda, dere boyundaki evlerden birinde oturuyordu. Yanından geçen bir kız yüzüne tatlı tatlı baktı. Dönmedi. Onun dilencisi vardı. Yavaş yürüyordu. İlerde, ışıklar seyrelince içinde bir kararsızlık başladı. Niye buralara gelmişti? Neden o deminki kızın ardından gitmemişi sanki? Adamın evini öğrenip de ne yapacaktı? Yarın sabah belki onunla birlik bir kız okulunun önünde duracaklardı. Sonra?.. Durdu. Dilenci yürüyordu. İlerde bir yan sokağa saptı. (AA: 45)*

(2) *Bilenlerin anlattığına göre bir zaman dağ eşkiyasının ayak işlerini görmüş; zaptiyelerin eşkiya milletine alıcı kuş gibi yumulduğu demde ortalardan kaybolmuş, İran'ı, Turan'ı dolaşmış, parti patirtisinin ortalığı toza-dumana bulduğu sırada yeniden zuhur etmişti.*

Sütten çıkan kaşık gibi bu defa particilerin davulunu çalmaya başladı. Dağda gezdiği yıllar güya namına Zopuroğlu denilmiş diye kendine bu soyadını almıştı. (UH: 43)

5.7.2.2.3. Kiplik Bağlaçlar

Yahut ve *veya* gibi bağlaçlar tereddüt ifadelerinin vazgeçilmez kipsel birimlerindedir. *-mİş*, *-Dir*, *-Abil-* gibi eklerin yanı sıra soru eki ile birlikte kullanımlarına da rastlanmakla beraber tek başına kullanımları da tereddüt anlamını doğru bir şekilde verebilir.

(1) *Gamzedeyim, deva bulmam*

Garibim bir yuva bulmam

diyen hüzzam şarkının ilk kelimesinde şair acaba gamzedeyim (gama giriftar olmuş, elemlere uğramış) derken gamze'deyim (gamzeye mecburum, gamzeye tutulup kalmışım, kendimi ondan alamıyorum) mi

demek istemiştir? Yahut tevriyede bu iki ihtimalden hangisi uzak anlam konumunda olmalıdır? Ciddî bir mesele! (KA: 36)

Tereddüt ifadelerinin en sık kullanılan kipliklerinin başında *ya* bağlacı (*ya ...ya/ya da*) ile işaretlenen cümleler gelmektedir. Konuşurun iki olasılık/seçenek arasında tereddütte kalması durumunu en doğru şekilde izah etmeye yardımcı öge *ya* bağlacının kullanıldığı cümlelerdir.

(2) *Sadık'tan başka iki kız sekiz erkekler. On öğrenciden fazla çalıştırmazdı Sadık. Beğendiklerini çalıştırdı yalnız.*

—*Sabahleyin seni konuşuyorduk, dedi Sadık. Beş gün oldu galiba görünmüyorsun. Dayak yediği terzileri buldu herhalde, beş gündür herifleri dövüyordur diyorduk. Ya da otomobil çarptı, öldürdü.* (AA: 13)

5.7.2.2.4. Kiplik Sözler

Kim bilir, her neyse/neyse/ne idiye gibi söz grupları konuşurun bir durum veya olayla ilgili emin olamama, ne olduğunu bilememe gibi durumlarının izahında kullanabileceği kipsel öğelerdendir.

(1) *Yaz boyunca her gün senin oğlun ve kızından görüp onlarla birlikte denize attım kendimi. Tek gözlü evinizde ayağımızda bir don kalasıya soyunurduk. Annemle sen ağız ağza verir, kim bilir nelerden konuşurdunuz. O günlerde, bitmek bilmez söyleşilerinizi merak bile etmezdim.* (SGT: 98)

(2) *Oysa sakanguru —bir ölçüde— bilmez değildim. Turan sözünü eder etmez ortaokul Tabiat Bilgisi kitabındaki resim, sözcük, sayfa düzeni gelmişti gözümün önüne. Ama öttüğünü, nedense, söylemiyordu galiba kitap.*

“*Kertenkele de öter miymiş, yahu?*” dedim. Sustum sonra. *Öten ne idiye, güzel ötüyordu. Dinledik.* (NŞG: 25)

5.7.2.3. Söyleme Dayalı Tereddüt İşaretleyicileri

Bir sözcede tereddüt anlamının verilebilmesi için kimi zaman morfolojik veya sözlüksel öğeler yeterli olmayabilir. Konuşurun düşüncesini iletim biçimi de bu kipsel anlamın verilmesinde büyük önem taşımaktadır. İma yoluyla veya sezdirme ile durum veya olayla ilgili tereddüt ortaya konabilir. Aşağıda yer alan cümlelerde konuşurların soru sorma (bk. 1. örnek) veya olumsuz bir ifade kullanarak (bk. 2. örnek) kendisinin de konu hakkında çok bilgi sahibi olmadığını bildirmesi örneklenmektedir.

(1) *Ahmet Reşat, giyinirken kimsenin dikkatini çekmeden Pandikyan'a ulaşmanın yollarını düşünüp duruyordu. Birden aklına Fransız subaylarının ağzından laf kapabilmek için onlarla satranç oynadığı akşamların bazılarında Pandikyan Efendi'nin de katılmış olduğu geldi. Adama Hüsnü Efendi ile bir not gönderip, onu bir briç partisine çağırır gibi yapacaktı. Nereye çağırırsaydı acaba?* (Ved: 276)

(2) *Anlaşılan Sevim buna Cronin külliyatını bütünüyle okutmuş. Ancak Kerime Nadirleri, Esat Mahmutları da bitirdi mi?*

Bülbül yeniden şakadı:

–Evet, okumayı seviyorum.

Ben de konuşayım dedim. Nereden aklıma geldi ise şu saçma sapan sözleri söyledim:

–mAdem adınız Feride, size Reşat Nuri'nin ünlü eseri Çalkuşu'nu vereyim. Tabii eğer okumadıysanız. (UH: 92)

5.7.2.4. Birden Fazla Birlik Kuran Tereddüt İşaretleyicileri

5.7.2.4.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

5.7.2.4.1.1. yoksa ...mI

Konuşur, kendisinin daha önce düşündüğü bir durumun farklı bir yönü olabileceği olasılığını da aklına getirdiğinde *yoksa* bağlacını tercih etmektedir. Bununla birlikte soru ekinin kullanılmış olması konuşurun tereddütte kaldığını göstermesi bakımından önemlidir.

(1) *Hatırlayan var mı sevgi neydi? Leylâ'ların, Şirin'lerin, Aslı'ların nazı mıydı o; yoksa Mecnun'ların, Ferhat'ların, Kerem'lerin niyazı mı? Hangisinde belirmişti ilk kıvılcımı sevginin? Neydi sevgi?!..*
(KA: 10)

(2) *Utanmalı mıydı aklına üşüşüveren fikirlerden? Yoksa onların peşinde iz sürüp at koşturarak; dağlar, denizler, köprüler aşip yedi başlı ejderhalara kılıç mı sallamalıydı? (Pnh: 58)*

(3) *Denizle, ormanın göğüs göğüse geldiği o noktadan başlayacaktı serüvenine. İşte tam da o noktadan. Kendisine milat olacaktı orası. Bu tek kişilik masalın tek dinleyicisi olmak istiyordu.*

Ansızın kendisini, gözünü diktiği o noktada dağa tırmanırken gördü. Kendi kendini mi büyülemişti? erken başlayan bir sanrı mıydı bu? bir bellek oyunu mu? daldığı düşüncelerin sonucunda olağan bir aldanma mıydı yoksa? Kırpıştırarak yok edemiyordu gözlerine yapışan gerçeği. (LM: 7)

(4) *Ben haftada iki lira ile gazetelerde yazı yazmaya devam ettikçe, onlar bunu yapacaktır. Yarından itibaren yazı yazmıyorum. Birkaç param var. Bulgur mu olur, pirinç mi olur, yoksa nohut mu alıp saklayacağım. Başka kurtuluş yolu yok. (ŞLA: 147)*

(5) *Neden öyle sessiz duruyorsun öyle?*

Şarkın mı tükendi, dersin, biten günle,

Yoksa gün mü bitti şarkınla beraber? (OBY: 65)

5.7.2.4.1.2. mI(-Dir) ...ne(dir)

Bu kiplik soru ekiyle birlikte bir soru kelimesi olan *ne*'nin bir arada kullanıldığı birliği göstermektedir. Soru eki *mI* da *ne* soru kelimesi de *-Dir* ekini alabilmektedir. Konuşur açısından belli belirsiz olan durumu anlatmanın yollarından biri olan bu kipliğin kullanımını 1 ve 2 numaralı örnekler sergilemektedir.

(1) *Ali önde ben arkada peşlerinden iniyoruz. Aşağı indiğimizde önce Can'ı buluyoruz. Merdivenin dibinde, yerde acı içinde kıvranıyor. Bir kapının açıldığını duyuyoruz. Sesin geldiği yöne bakınca Cengiz'in evin giriş kapısından kaçtığını görüyoruz. Ali hemen peşine düşüyor, ben de arkalarından. Ama merdivenden inerken bileğimi mi incittim ne, ayağımın üzerine bastıkça acıyor.* (Kvm: 337)

(2) *Öğle sonları boştayım. Kahvede garsonluk, Orman İdaresi'nin ağaçlandırma projesinde fidan dikimi, pazarda karpuz sergisi, yazlık sinemada fındık-fıstık-gazoz satışı, bir sürü işe girip çıktım.*

O yıllarda sinemaya daha çok kovboy filimleri, korsan filimleri, Herkül-Masist filimleri geliyor. Bu filimlerin etkisinden midir nedir, kasabanın gençleri topluca vücut yapmaya soyunmuş durumda. (UH: 31)

5.7.2.4.1.3. -mİş olmaya-

Bir şahıs çekimiyle kullanılan *ola* kelimesinde bulunan -A eki, olumsuzlandığında (*olmaya*) aksi bir durumun anlatımında kullanılabilir. Bir taraftan da konuşurun endişesini belirten bu -mİş olmaya birliği, tereddüt kiplikleri arasında diğerlerine oranla daha az kullanım yerine sahiptir. Bu birliğin tereddüt anlamı bildirebilmesi için konuşurun ek ve kelimenin okunuşuna soru anlamı katması gerekmektedir.

(1) *“Birini mi arıyorsun sen buralarda?” diye sordu Selami Abi.*

“Kaybettiğim bir şeyi arıyorum.”

“Ne kaybettin?”

“Bir anı defteri...”

“Allah Allah,” dedi Selami Abi. “Nasıl kaybettin defteri? Kalabalıkta düşürmüş olmayasın?”

“Bilmiyorum” dedim. “Çalındı sanıyorum. Ben pazardaki kalabalığın içindeyken çantamdan alınmış.” (FRS: 155)

5.7.2.4.1.4. *keşke ...-sA mİydİ*

Konuşurun gerçekleşmiş bir durumun farklı bir şekilde olabileceği olasılığını hatırlatmak amacıyla kullandığı bu kiplik, aynı zamanda konuşurun yine de emin olamadığı bir durumun izahı içinde olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi oğlunu en iyi okullarda okutan annesi *okutmasa mıydık* ne diyerek bu duygusunu dile getiriyor. Geçmişte kalan bir olay için bir nevi değerlendirme niteliğinde olan bu söz çok da iyi bir eğitim görmeseydi ne olacağı bilinemeyeceğinden dolayı olasılık dâhilinde bir durumdur ve konuşurun geçmiş bir olay da olsa bu durumla ilgili tereddütünü yansıtmaktadır.

(1) *Evin en küçüğüydü Tacettin. Belki de bu yüzden gerek babası, gerekse aralarında epey yaş farkı bulunan ağabeyleri tarafından çok seviliyor ve şımartılıyordu.*

Zaman zaman, “Keşke bu kadar okutmasa mıydık bu oğlanı?” diye hayıflandığı oluyordu Fatiş Hatun'un. Hem oğulları, hem kızları bey ailesinin imkânlarıyla günün en iyi eğitim kurumlarında, en iyi şekilde yetiştirilmişlerdi. Ancak Tacettin bir adım öne geçmiş, ağabeyleri Kırşehir Rüştüyesi'ni bitirmekle yetinip çiftçilik ya da ticaretle uğraşırken, Tacettin mektebi idadiyi (lise) bitirerek, “tahsildar” olarak devlet dairesine girmeyi başarmıştı. (Hsr: 17)

(2) “*Ne diyor Madam?*”

“Şaşırıldı. Onun tek gözünü bir ay önce Prof. Orlhoff yapmış. Yarın sabah da ötekini yapacaktı.”

“Orlhoff,” diyordu Madam. “Benimki Orlhoff.”

“Ama,” dedi Banu. “Pek memnun değil. Gözünün kanı dağılmamış. Keşke ben de mi Kohnen'e yaptırıyaydım, diyor.” (FRS: 124)

(3) *Keşke, Şinasi Bey'i sorsalardı da, aşçı gelip onu evde söyleseydi. Saide şaşardı. Şu dakikada onu hapse kaldırırsalar, sevineceğini sanıyordu. (MA: 188)*

(4) *İşte o zaman kaçırdı kutsanmış yalnızlığına. Hepsi onundu, kadın, ülke, doğa! Başu dönerdi, alışık değildi sahiplenmeye. Keşke böyle duyumsamayaydı, elinde değildi. Omuriliğine, belinin altına, kuyruksokumuna kazılmıştı bu güdü, milyonlarca yıl önce.* (Uçu: 55)

5.7.2.4.1.5. mI acaba

Kararsızlığın, tereddütün, endişenin en tipik işaretleyicilerinden olan *acaba* zarfı ile yine bu anlam alanlarının en tipik morfolojik işaretleyicisi olan *mI* soru ekinin bir arada kullanılması *mI acaba* birliğinin katmerli olarak tereddütü anlatan yapılardan olmasına sebep olmaktadır.

(1) *Yerde bir yatak, kenarda yana devrilmiş bir çilek sepeti, bir tabak, tabağın içinde soğan, hıyar, domates kırıntuları, bir şişe su, su mu acaba? Sonra yatakta iki insan. Birinin kırçıl saçları gözüküyor, ötekinin çıplak, esmer, narin, tüysüz baldırlarından tahmin ettiği kapkara, uzun saçlar gözükmiyordu.* (ŞLA: 215)

5.7.2.4.1.6. mI ...bileme-

Türkçede tereddütün iki temel işaretleyici olan *mI* soru eki ile *bileme-* fiilinin bir arada kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır. Türkçede *mI ...bileme-* birliği konuşurun emin olamama durumunun izahında kullanılan önemli kipliklerden biridir.

(1) *İyice ağırlaşmıştı Patricia. Her gün Tacettin'le beraber bağ evinin bahçesinde küçük yürüyüşler yapıyorlardı. Çırpı gibi güçsüz bacaklarının taşıyamadığı karnına elleriyle destek vererek, zorlukla yürüyordu Patricia.*

“Senden bir şey isteyeceğim” dedi bir keresinde Tacettin'e. “Doğuracak kuvvetim olacak mi, bilemiyorum. Eğer ölürsem, çocuğumuza iyi bakasın. Senden yegâne arzum budur.” (Hsr: 76)

5.7.2.4.1.7. galiba, herhalde, belki ...-Abil-

Tereddüt ifadelerinde sık kullanılmasa bile karşılaşılan morfolojik birimlerden biri de *-Abil-* ekidir. Fakat *-Abil-* eki tereddüt anlamı vermek için yeterli

olmayabilir. Bu sebeple olasılık bildiren *galiba*, *herhalde*, *belki*, *muhtemelen* gibi kiplik zarflarla iş birliği yapması gerekmektedir.

(1) *Parayı çalan galiba komşunun oğlu olabilir.*

(2) *Fakat bunlara rağmen, Sivaslı Aliyi buldurup Ankaraya getirmek ve onu burada da dinleyerek sesini terbiye ve inkişaf ettirmek, itiraz edilecek bir fikir değildi. Ne kadar yazılmış dahi olsak, herhalde birinci sınıf bir istidat karşısında bulunduğumuz inkar edilemezdi. (KS: 116)*

(3) *Buraya kimbilir neler düşünerek gelmişti? Herhalde dostumun kafasından geçen opera muganniliği ve fraklı Avrupa konserleri ona yabancı idi. Olsa olsa Ankarada “büyüklerden” birkaç kişinin kendisini dinliyeceğini, belki beş on kuruş vereceğini düşünmüş olabilirdi. (KS: 117)*

(4) *“Gaz” sana illa bağırsak gazını çağrıştırıyor diye — “Buhar” var, “buhur”, “buğu” — Bakın arkadaşlar, dilin asal mantığına uygun. “Kokmak”tan “koku”, “koşmak”tan “koşu”, “açmak”tan “açı” —Canım, “kaçmaktan “kaçı” diyor muyuz — Kimse kullanmaz bu sözcüğü, efendim, kimse “Uçu” demez vesselam —Rica ederim dostlarım, eleştirmene bu kadar yüklenmeyelim. Gençler, öğrencilerimin kuşağı pekala benimseyebilir bu sözcüğü — Bir dakika, arkadaşlar bir dakika, mizahi şiirde kullanılabilir belki. (Uçu: 63)*

5.7.2.4.1.8. ya ...-sA

Ya bağlacı ile *-sA* ekinin birlikte kullanımlarında kesin olmayan, sonucu belirsiz ve olasılığa atıfta bulunan durumlar kodlanmaktadır. Türkçede sıkça tercih edilen bu birlik tereddütün yanı sıra olasılık başta olmak üzere, kesin dışılık ve varsayım gibi anlam alanlarını da işaretlemektedir. Aşağıda da *ya ...-sA* kipliği ile işaretlenen konuşurun tereddütünün yer aldığı birkaç örnek verilmektedir:

(1) *Fahir hayretle metresini süzdü. Tanıştıkları zamandan beri Emma'nın yorgunluktan bahsedişini ilk defa işitiyordu. -Ya hakikaten ayrılamazsam, yani beni bırakıp gitmezse!- diye düşündü:*

-Biliyorsun Fahir, sen çok değiştin... (Huz: 101)

(2) *Can gözlerinde alaycı bir ifadeyle dinliyor Ali'yi:*

“İsa Mesih mi dediniz?” diyor sonra

Aslında şu Mesih lafı benim de dikkatimi çekti, Ali neden İsa Peygamber'i böyle tanımladı ki? Ali'nin yanıtlamasına fırsat vermeden başka bir soru soruyor Can:

“Sahi siz Hıristiyan mısınız Komiserim?”

Aslında bu sorunun yanıtını ben de bilmiyorum, Ali'ye hiç sormadım. Ama o da bana sormadı, Müslüman olduğumu biliyor. Ben de onun Müslüman olduğunu biliyorum. Ya din değiştirdiyse? Yok, canım mutlaka söylerdi bana. Aklımdan bunlar geçerken, Ali koltuğunda öne doğru eğiliyor; gözleri Can'a kenetlenmiş, yüzünde patladı patlayacak bir öfke... (Kvm: 183)

5.8. MERAK KIPLİKLERİ

5.8.1. Merak Semantiği

Hakkında bilgi sahibi olunmayan ya da eksik bilgiye sahip olunan durumlarda konuşur bilinmeyeni bilme ihtiyacı hisseder. İçinde bulunulan bu durum *merak* olarak adlandırılabilir. Konuşur merakını dilsel olarak çeşitli yollarla belli etmeye çalışır. En sık başvurduğu yöntem ise bilinmeyenle ilgili sorular sormaktır. Dolayısıyla Türkçede de merak semantiğini en fazla işaretleyen kiplikler soru anlamını barındıran dilsel birimlerdir. Soru ekinin kullanımı veya soru zarf ve kelimelerinden yararlanmak, merak kipinin ifadesinde tercih edilmektedir.

5.8.2. Merak İşaretleyicileri

5.8.2.1. Morfolojik Merak İşaretleyicileri

5.8.2.1.1. *mI*

Türkçede en sık kullanılan merak işaretleyicisi soru eki *mI*'dir. Bu ekin soru anlamı bildirmesinin yanında şüphe, tereddüt ve olasılık gibi anlam alanlarını işaretlediği bilinmektedir. Aşağıdaki örneklerde *mI* soru eki ile işaretlenmiş merak cümleleri yer almaktadır:

(1) *Akşamüstü Fındıklı'da, önünde durduğu kunduracı vitrininin yanaynalaşan camında, kendini böyle pırıl pırıl görünce irkildi. Tüm bu tıraşlar, bu yıkanmalar, bu saç yatırma uğraşları salt bugün onunla konuşacağı için miydi? Bilinçsiz biri olduğundan başka görünme isteği miydi bu? Başkalarında en çok iğrendiğini yapmıştı.* (AA: 55)

(2) *Hatırlayanımız var mı, sevgi neydi?*

İlk sevgi sözcüğünü, ilk kıpırdanışını yüreğinin hatırlayanımız var mı? İlk hüznümüzün adını sevgi koyabiliyor muyuz şimdi geriye dönüp baktığımızda? Derunî coğrafyamızı kaplayan zifiri bulutların ve üzerimize örtülen maddeci felsefenin ağırlığına ne zaman başkaldırmıştı sevgilerimiz, hatırlayanınız var mi? (KA: 9)

(3) *Hiç gürbüz*

hiç pembe yanaklı

sayfalarımız olmadı mi bizim?

Biz hiç mavi kalacak bir mevsime

çıkmamış miydik yorgun yokuşlarından

kışın? (KBB: 167)

5.8.2.2. Sözlüksel Merak İşaretleyicileri

5.8.2.2.1. Kiplik Zarflar

Acaba zarfı merak kipinin en sık kullanılan işaretleyicilerindendir. Kimi zaman soru eki ve soru zarflarıyla paslaştığı da görülmektedir.

(1) *Ah bu kasabalar.*

Hiçbir sırrın saklı kalamadığı küçük kasabalar. Benim Ayla ile o sokak başında ayaküstü birkaç cümle konuşmamı kimler gördü acaba? Ve bir anda kasabanın bir ucundan öteki ucuna kadar ne çabuk yayıldı bu haber. (UH: 53)

Soru anlamı bildiren tüm soru kelimeleri merak semantiğinin temel işaretleyicilerindendir: *Nasıl, niye, neden, ne diye, niçin, kim(inle), hangi(si), ne zaman, kaçta, ne kadar* gibi akla gelen tüm soru kelimeleri bu amaca yönelik kullanılmaktadır. Bu kalıp soru kelimelerinin yanı sıra *ne* ve *kaç* soru kelimesi ile kurulmuş sınırsız merak kipliği elde edilebilir. En sonuncu örnekte ise birden fazla zarf merak anlatmak amacıyla bir araya gelmiştir.

(2) *Adam gitti, duvardaki deliğe seslendi. Stadyum girişlerindeki delikler gibi. Kimler vardı orada acaba? Bir kadın mı? Önlüğü ellerinde kirli bir oğlan mı? Bütün gece ne yaparlar? “Ne de meraklıyım!” (AA. 18)*

(3) *Sadece Mustafa Kemal ve askerleri değil, tüm Anadolu halkı, Wrangel’in maksadını bir an önce öğrenmeliydiler ki, konukseverlikleri ile maruf bu alicenap halk, kötü niyetli askerlere kucak açmasın; Karadeniz’de yaşayan Türkler, Rus ve Yunan askerlerinin bir donanmayla Türk sahillerini zapta çıkacağından hemen haberdar olsunlar; yerli halk gafil avlanmasın, önlemlerini alsın. İyi de, onlara bu haberi nasıl iletceklerdi? (Ved: 297)*

(4) *Kırıldığını bildiğim halde*

Ne diye çemberimi ararım?

Kursam işlemez oyuncaklarım:

El çocuğu uyur beşiğimde. (OBY: 148)

(5) *Omorfia'nın beklenmedik teklifi en az Patricia kadar Tacettin'i de şaşırtmıştı. Kulaklarına inanamadı duyduğunda. Daha Patricia'yla karşı karşıya gelip doğru dürüst iki laf etmemişken... Ne anlama geliyordu bu davet? (Hsr: 39)*

(6) *Misafir çıkıp gittikten sonra Şeyh Mehmed Mühür Efendi'nin içine bir kurt düşmüştü. Asırlardır Hezarpâre Horoz Baba tekkesindeki her postnişin son nefesini teslim ederken dahi bu sırrı ağyara vermemişti. Hal böyle iken nasıl olmuş da Mısırlı İbrahim Efendi gibi çiğ bir adam, kitabın varlığını bildiği yetmezmiş gibi bir de gelip onu isteme cüretini kendinde bulmuştu? (Pnh: 127)*

(7) *Üç gün önce soğuk, karanlık bir arsada saatlerce öpüşmüşlerdi. Şimdiye dek bu loca insanlarına hep alay ederek bakardı. Neden kendi durumu ona pek önemli geliyor? Neden çarpıntısını durdurup kendisiyle alay edemiyor? Işıklar yanınca salondan yana bakamayan bu sinmiş, kızarmış loca insanların tedirginliklerindeki gülünçlük... Yoksa o da onlardan mı olacak? (AA: 32)*

(8) *Sultanahmet durağından, Nişantaşı'nda inmek niyetiyle Maçka tramvayına binmiş bir adam, dışarıya baktığı camdan ne sevdiği kadını, ne de bir tanıdığını gördüğü halde yan yolda neden iner? (AA: 141)*

(9) *Mümtaz, oyunu bozmamak isteyenlerin sabrı ile bir kağıda adresini yazdı. Ev fakir ve eskiydi. -Kışın ne yaparlar? Nasıl ısınırlar?- diye düşüne düşünce uzaklaştı. -Ne yaparlar? Nasıl ısınırlar?.. -Bu soru hiç olmazsa bu anda garipti. Bu Ağustos sonu*

sabahı bütün sokaklar bir fırın ağzı gibi insanı kapıyor, çiğniyor, yutuyor, sonra kendisinden bir sonrakine geçiriyordu. (Huz: 19)

(10) *Pusat'ın zaten dağınık olan zihni büsbütün dağıldı. Kendisinin birkaç dakika önce öğrendiği bu muhakemeyi onlar nasıl, ne zaman, kimden haber almışlardı? Fakat bunu Yek'e sormayı küçüklük sayarak adımlarını hızlandırdı. (RA: 252)*

(11) *Nereye kadar sürerdi bu zorlama misafirlik, ne zaman yabancı oldukları diyarları benimseyip, "Vatanım!" deme gücünü kendilerinde bulabilirdi... bilen yoktu! (Hsr: 156)*

(12) *"Neden bana verdin sırrını?" dedi Pinhan fısıltıyla. "Bunca zaman kendine sakladığın bu sırrı neden şimdi açık ettin?" (Pnh: 47)*

(13) *Şimdi onlar da bakıyorlar mıdır gökyüzüne? Simli döşeklere, kuştüyü yastıklara uzandıkları avlulardan şu yıldızlı geceyi onlar da seyrediyor mudur? Hangisinin gözüne yıldızın ışığı düşüyordur? Hangisinin yıldızı boşluğa, hiçliğe akıyordur? Yazgıların asılı olduğu yıldızlardan hangisi sahibine göz kırpmıyor? Bu gecenin ışığı hangisinin alını ve yolunu aydınlatacak? (LM: 92)*

(14) *Yine hangi kadındır tarıyor usul usul,
Upuzun saçlarını simsiyah bir tarakla.
Kim bilir hangi münbit tarlanındır bu mahsul,
Neyle biçilir ki bu, hangi meçhul orakla? (OBY: 35)*

(15) *Kar altında Faikbey Caddesi'nden Yeni Hayat Pastanesi'ne yürürken öğrendiği kötü haberlere rağmen Ka'nın yüzünde belli belirsiz olsa da niye bir gülümseme vardı? (Kar: 36)*

(16) Ne vakitten beridir burada oturmuşuz,
Dünden hatta bugünden bile yok haberimiz,
Yaşamının en güzel noktasında durmuşuz,
Bir huzur ahengine dalmış gönüllerimiz. (OBY: 54)

(17) Melek Hanım otobüs keskin dönemeci geçince: “Ne var acaba bizim kasabada, ne olmuş acaba oraya?” (TKK: 21)

(18) Duygu için, düzeltilecek bir, birkaç, birçok yer de olsa bu iş bitti. Onun da içinden o garip, inanılması güç, anlamsız “Şimdi ne olacak? İşim bitti. Ne yapacağım şimdi?” duygusu eser geçer mi? Oysa her bitim yeniden başlamayı getirmez mi ardından, ister istemez? (NŞG: 46)

(19) Bir müddetten beri Kevser nine ısrarla bir nişan, bir alâmet bekliyordu. Bekliyordu beklemesine de Erda hiç hesapta yoktu. Ak karınca Erda, ölümün ve kıyametin habercisiydi. Kevser nineye göre durumun vehameti gün gibi aşikârdı; ama acaba mahallede kaç kişi bundan haberdardı? Ve koskoca mahallede kaç kişi, lâzım geleni tereddüt etmeden üstlenebilecek kadar civanmert çıkacaktı? (Pnh: 108)

5.8.2.2.2. Kiplik Sözler

Kim bilir, neden sonra, nedense, (bakalım) ne olacak gibi soru kelimeleri ile kurulmuş ifadeler merak duygusunun iletiminde kullanılan kipliklerdir.

(1) İki gün daha, öğle sonuna dek, güneşin büzdüğü bir karpuz kabuğu gibi kupkuru, masanın önünde oturdu. Ötekilerin de böyle kuruduğu olur muydu? Kendini hikâyesine veremiyordu. Sokağın, evin hayatını duyuyordu. Ne çok satıcı vardı! “Taaaasiiiiiriii” diye bağırان adam kim bilir ne satıyordu. (AA: 43)

(2) “Olur. Sana Eva Peron'un bir resmini bulurum.”

Durdum bir an.

“Selami Abi'den bir haber var mı?”

Yüzünü buruşturdu.

“Hiçbir haber yok. Şeytan görsün yüzünü. Erkek değil mi, hepsi aynı. Tornadan çıkmış gibi. O kadınla birlikte yok oldu gitti. Kim bilir nerededir? Bir-iki parça giysisini bile almadı Mecidiyeköy'deki odadan. Kapıcıya verdim onları. Ne hali varsa görsün,” dedi. (FRS: 139)

(3) Saraylıhanım ve Behice tebrik ziyaretlerinin hızını kaybettiği o sabah, yine de ne olur ne olmaz diye erkenden giyinmiş, ikramı hazır etmiş, ama artık konuklar iyice azaldığı için, tatlı bir rehavet içinde, cumbanın sedirlerine karşılıklı kurulmuş, kahvelerini içiyorlardı. Gece boyu süren silah seslerinden dolayı iyi uyuyamamışlardı. Yine kim bilir nereye baskın yapmıştı işgal kuvvetleri. (Ved: 87)

(4) Nuran artık bir şey sormuyordu. Kendi düşünçesine dalmıştı. Bu biraz da akşamın iradesine kendisini bırakmıştı. Açık hava onu yormuştu. İkide bir önüne bu sual çıkıyordu:

-Sonu ne olacak bu işin? En iyisi, unutmak, bir şey düşünmemektir. Yaşadığı ana kendisini bırakmanın sükunetini tadıyordu. Fakat İclal düşünüyordu. (Huz: 126)

(5) Kadınlar neden sonra kalkıp kırık fenerleri yaktılar. Konduların ortasına ark yapıp göllenen suları dışarı akıttılar. Şiltelerin üstündeki karı çırptılar. Kondularının üstüne kilimleri, savanları örttüler. (BKÇ: 11)

(6) Ali haksızlık ediyor. Şefik, Olay Yeri inceleme'nin en deneyimli komiserlerindendir. Bir kuyumcu titizliğiyle çalışır, hiçbir ayrıntıyı kaçırmaz. Bir saç telinden, bir parça tükürükten, bir kan

damlasından yola çıkarak katili bulmamızda çok yardımı dokunmuştur. Sadece bize mi, adli tabipler de minnetle söz eder ondan. Sevgili kriminologumuz Zeynep de Şefik'i takdir etmiştir hep. Ama bu kez nedense sessiz kalmayı seçiyor. Belki cinayet mahallinde göreceğimiz yeterince etkili olacağını düşündüğünden. Ya da emin olmadan konuşmak istemediğinden. (Kvm: 22)

(7) Heyecan, gerginlik, coşku, türlü kılıklara girer. Sahnenin arkası bir uğultudur şimdi. Sular çekilmeli, sahne arkasını, geçenekleri, kapıları, yolları boşaltmalı. Arabaların gürültüsü uzaklaşmalı. Son araba, ıssız bir kumsalın sessizliğidir; Duygu Aykal, uzakları görüp geri gelmiş dingin gözleriyle küçük bir kız çocuğudur şimdi. Arabayı dikkatle süren, sahnede olup biteni bir de bizden işitmek isteyen... Duygu için, düzeltilecek bir, birkaç, birçok yer de olsa bu iş bitti. Onun da içinden o garip, inanılması güç, anlamsız “Şimdi ne olacak? İşim bitti. Ne yapacağım şimdi?” duygusu eser geçer mi? Oysa her bitim yeniden başlamayı getirmez mi ardından, ister istemez? (NŞG: 46)

(8) “Acaba bedeninde taşıdığı Mehmet Ali'nin ruhu mu?” diye sordu Makbule Hanım.

“Onu siz anlayacaksınız” dedi doktor. “Kendine gelip, konuşmaya başlayınca anlaşılır.”

“Bakalım tanıyacak mı beni?”.

“Durun bakalım, bekleyelim.” (FRS: 50)

(9) Ameliyat günü. Sabah erken uyandım. Gayet sakinim, inşallah çok rahat geçecek ameliyat. Bakalım yüzde kaç görebileceğim? (FRS: 111)

5.8.2.3. Birden Fazla Birlik Kuran Merak İşaretleyicileri

5.8.2.3.1. Morfolojik-Sözlüksel İşaretleyiciler

5.8.2.3.1.1. *acaba, sahiden, gerçekten, hakikaten ...-sA, mI*

Acaba zarfı ile *-sA* ve *mI* ekinin birlikte kullanımları öncelikli olarak varsayımsal bir anlamın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu anlamdan sonra ikincil düzeyde *kim* soru kelimesinin cümleye eklenmesiyle merak anlamı görülmüştür. Fakat tek başına merak anlamını vermeye yeterli olamayan *kim* soru kelimesi *acaba* zarfı ve *-sA* ekini yanına alarak daha kuvvetli ve varsayıma dayanan bir merak anlamı ortaya çıkarmıştır. 1.-7. örneklerde *acaba, sahiden* ve *hakikaten* zarfının soru ekleri ve kelimeleriyle bir arada kullanılmasıyla da merak anlatımı gerçekleşebilmektedir.

(1) *Her şey her zamanki gibiydi: Motor gürültüsü; kalkık yakalı, hızlı yürüyen, kayıtsız insanlar. Akaretler durağına yürüdü. Tramvaya binerken kaval kemiği basamağa çarptı. Canı yandı ama aldırmadı. Kalın enseli bir adamın arkasındaki boş yere oturdu.*

Sami'yi düşündü. “Çıkarılmadık ayakkaplara, şuraya buyurunlara, hatır sormalara rağmen gitseydim acaba kimleri görecektim?” (AA: 17)

(2) *–Cem galip gelse, yahut Fatih yirmi sene yaşasa nolurdu acaba? En büyük felaket onun erken ölmesi. Tarihte uzun süren saltanat devirleri daima faydalıdır. (Huz 242)*

(3) *Bu yeni durum herkesi farklı etkilemişti. Tacettin bile yeni doğacak bebeğin heyecanına kaptırmıştı kendini. Yeni bir hayat, yeni bir umuttu. Bu bebek kederlerle aşınmış yaralı yüreğine merhem olabilir miydi acaba?*

Belki... (Hsr: 298)

(4) *Jale'nin annesinin 'kıyıda köşede kalmış emlak' i arasında kimilerinde Taksim, kimilerince Elmadağ olarak adlandırılan*

bölgedeki yan sokaklardan birinde koskocaman eski tip bir apartıman vardı. Çocukluk ziyaretlerinden anımsadığı kadarıyla 'bir heyhülâ' diye tanımladığı bu yüzyılın başından kalma yapı aklına gelivermişti 'ev' konusu kimbilir kaçınıcı kez açıldığında. 'Yahu, şu senin Taksim'in oradaki yerde boş bir daire yok mu acaba?' diye sormuştu annesine. (BDA: 127)

(5) *Bunu öğrendiğim zaman, oda, kerpiç duvarlı, çürük tavanlı odamız tepemde fırıl fırıl döndü. Eski defterleri kabaca kapayan hanımefendinin kocaman konağını mı yakmak, oğlunu mu dövmek, evlerine gidip rezil rüsva mı etmek?*

Bütün bunları yapabilir miydim sahiden?

Belki...

Fakat düşünüyordum ki, sonu nereye varacak? Bu türlü hareket neyi halledecek. (AY: 46)

(6) *-Bu akşam istersen bir yere gitmiyelim, Emma?*

-Nasıl istersen Fahir... Biliyorsun ben de çok yoruluyorum... Dün akşam... fakat dün akşamdan bahsetmenin hiç münasebeti yoktu.

Bu kelimeyi söyler söylemez, yüzünü ateş basmıştı. Hakikaten bu gece bir yere gitmeyecekler miydi? Bütün geceyi Fahir'le başbaşa geçirmek azabı içinde tekrar istakoza döndü. (Huz: 101)

5.8.2.3.1.2. yoksa, veya, yahut ...mI

Yoksa/veya/yahut ...mI birliği merak kipinin işaretleyicilerindendir. Bu kiplik, konuşurun bir durum veya olayla ilgili neredeyse hiç olmayan bilgisinden kaynaklı soru sorma esasına dayanmaktadır.

(1) *- Kahraman anası olmak!.. Hiç olmazsa kahraman anası olmayı istemek... Sana soruyorum. Kül Tegin'in adına dikilen taş parçası mi mühimdir, yoksa onun savaşları mı? O taşların üstündeki yazının lehçesi mi ehemmiyetlidir yoksa Kül Tegin'in kendisi mi? Oğlunu kahraman olarak yetiştirdiğini yazıtlardan öğrendiğimiz o*

Umay gibi kadın, yani Kül Tegin'in anası hiç şüphesiz edebiyat tarihi okumamıştı. (RA: 87)

5.8.2.3.1.3. mümkün ol- ...mI

Kipsel bir fiil olan *mümkün ol-* ve soru eki *mI* aynı sözce içinde merak anlatımında kullanılmaktadır. Bir taraftan konuşurun umudunu da taşıyan bu birliğin olduğu cümleler temelde merak kipinin işaretleyicisi konumundadır.

(1) – “*Her şey ben ve benim düşüncelerimden ibaret olsa da bu dünyada yaşamak zevkli bir şey*” diyordu, “*Sen! Oğlum! Sen benim zihnimde bir düş, bir düşüncesin. Bana şu anda dokunuyorsun. Ama ben sana dokunamıyorum. Çünkü düşlere dokunmak mümkün olabilir mi?*” (PKA: 127)

SONUÇ

Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri isimli çalışmada elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

1. *Kip*, konuşurun bir durum ve olay karşısında takındığı tavır/tutum ve bulunduğu ruh haline denmektedir. *Kiplikler* ise söz konusu istek, yeterlilik, sevinç, üzüntü, beklenti, olasılık, tahmin, varsayım, çıkarım, endişe, merak, şüphe gibi tavır/tutum ve duygu durumunun konuşur tarafından yansıtıldığı dil bilgisel kategoridir. *Kip* anlambilimsel; *kiplikse* hem anlambilimsel hem de biçimbilimsel bir kategoridir.

2. *Kiplikler*; morfolojik, sözlüksel, söz dizimsel, söyleme dayalı veya bunların birkaçının bir arada kullanımıyla oluşturulan farklı işaretleyicilerden meydana gelmektedir. İşaretleyiciler belli bir tabloya sıkıştırılmayacak kadar zengin bir çeşitlilik arz etmektedir.

3. Birbirinden farklı sınıflandırmalarda temel olarak yer alan ve genellikle yükümlülük veya kök gibi *kipliklerle* karşıtlaşan *bilgi kiplikleri*, konuşurun bir durum veya olayla ilgili bilgi düzeyini, söz konusu bilgiye duyduğu güvenin derecesini ve varlığını ve bu bilgiye nasıl ve hangi yolla ulaştığını işaretleyen *kiplik kategorisidir*.

4. *Bilgi kiplikleri* (işaret ettikleri anlam alanlarına göre); kesinliğin derecelerine, delile dayalılığa ve dolaylı olasılık temelli olan tahmin, çıkarım, varsayım, şüphe, merak gibi diğer kategoriler olmak üzere temel olarak üç alt sınıfa ayrılmaktadır.

5. Kesinliğin derecelerine göre *kiplikler* işaret ettikleri anlam alanına göre kesin dışılık, uzak olasılık, yakın olasılık ve kesinlik kategorilerine ayrılmaktadır.

6. Türkiye Türkçesinde kesinliğin farklı türden derecelerini işaretleyen *kipliklerden* morfolojik olanlar arasında *-AcAk*, *-mİş*, *-DI*, *-Ar/-Ir*, *-Abil-*, *-sA*, *-mAlI*, *-DIr*, *mI* gelmektedir. Sözlüksel değer taşıyanlar arasında *galiba*, *herhalde*, *belki*, *muhtemelen*, *mutlaka*, *elbette*, *şüphesiz*, *kesinlikle* gibi zarflar ve bunun haricinde pek çok *kiplik yüklem*, *söz/söz grubu*, *edat*, *bağlaç* gibi öğeler yer almaktadır. Belli bir işaretleyicisi olmamakla birlikte söyleme dayalı ve bağlamla şekillenen ve *ki*, *dA*

bağlacı gibi söz dizimine etki eden dilsel pek çok öge sözce içinde bahsi geçen anlam alanını kodlamakla yükümlüdür.

7. Delile dayalılık bildiren kiplikler, doğrudan ve dolaylı delile dayalılar olmak üzere öncelikle ikiye; sonrasında doğrudan delile dayalılar görsel, işitsel, duyusallar; dolaylı delile dayalılar ise aktarımsal ve çıkarımsallar olmak üzere kendi içinde alt kategorilere ayrılmaktadır.

8. Türkiye Türkçesinde delile dayalılığın temel morfolojik işaretleyicileri arasında başta *-miş* ve *-DI* olmak üzere *-yor*, *-Ar/-Ir*, *-mAktA*, *-mAdA* ekleri gelmektedir. Bunun yanı sıra işaret ettikleri anlamsal alana göre farklı fiiller; *demek (ki)*, *anlaşılan*, *belli ki* gibi kiplik sözler ve diğer sözlüksel öğeler de delile dayalılığın kategorilerini belirtmektedir. Türkçede özellikle delile dayalılığın bir alt kategorisi olan çıkarımsallığı kodlayan kiplikler arasında yukarıda bahsi geçen işaretleyicilerin yanı sıra *-DAn yola çık-*, *-DAn anla-*, *-A dayanarak anla-*, *-A bağla-* gibi morfolojik-sözlüksel birimlerden oluşan birlikler de sıkça kullanılmaktadır.

9. Kesinliğin derecelerine göre ve delile dayalılığın haricinde olasılığı dolaylı olarak kullanan ve konuşurun çeşitli yorum/yargılarını yansıtan tahmin, çıkarım, varsayım, şüphe, hayret ve pek çok sınıflandırmada yer almayan tereddüt, merak, endişe kipliklerini içeren dolaylı olasılık temelli kiplikler de bilgi kipliklerinin üçüncü temel kategorisini oluşturmaktadır.

10. Dolaylı olasılık temelli diğer bilgi kiplikleri kategorisi altında yer alan söz konusu anlam alanlarını işaretleyen ve geniş bir yelpazeye sahip olan çok sayıda kiplik bulunmaktadır. Söz konusu kiplikler tahmin, çıkarım, varsayım, şüphe, hayret, endişe, tereddüt ve merak kiplerini işaretlemektedir. İçlerinde en zengin işaretleyici sistemine sahip olan kip kategorisi tahmin kipidir. Türkçede tahmin kipi, *-Dİr*, *-AcAk*, *-Ar/-Ir*, *-Abil-*, *-A*, *-sA*, *-mAlI* ekleri; *tahmin et-*, *zannet-*, *san-* gibi yüklem görevinde kullanılan fiiller; *belki*, *herhalde*, *galiba*, *sanırım gibi zarflar*, *anlaşılan*, *korkarım*, *kim bilir*, *o halde* gibi kiplik sözler tarafından işaretlenmektedir. Bunların yanı sıra morfolojik-sözlüksel kuruluşa sahip otuza yakın birlikten oluşmuş kiplikler de tahmin semantiğine hizmet etmektedir. Tahmin kipinin haricinde sözcede çıkarım, varsayım, şüphe, endişe, hayret, tereddüt, merak kiplerini *-miş*, *-DI*, *-sA*, *-mAlI*, *mI* gibi ekler kodlarken *acaba*, *belki*, *gerçekten*, *sahiden*, *nasılsa*, *nasıl olur da*, *kim bilir* gibi sözlüksel öğeler de görev yapmaktadır.

KAYNAKLAR

1. AIJMER, Karin (1980), **Evidence and the Declarative Sentence**, Almqvist-Wiksell International, Stockholm.
2. AIJMER, Karin (2000), *Epistemic Modal Adverbs of Certainty in an English-Swedish Perspective*, **Fourth Nordic Symposium on Text-based Contrastive Studies**, 25-27 April 1997, Oslo.
3. AIKHENVALD, Y. Alexandra (2003), *Evidentiality in Typological Perspective*, **Studies in Evidentiality**, Ed. Alexandra Y. Aikhenvald; R. M. W. Dixon, John Benjamins Publishing Company, pp. 1-31.
4. AIKHENVALD, Y. Alexandra (2004), **Evidentiality**, Oxford University Press.
5. AIKHENVALD, Y. Alexandra (2006), *Evidentiality in Grammar*, **Encyclopedia of Languages and Linguistics**, Ed. Brown, Keith, Elsevier, Oxford, UK, pp. 320-325.
6. AKERSON, Fatma (1994), *Türkçede Yüklem, Görünüş, Zaman ve Kip*, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi VIII. Dilbilim Kurultayı Bildiriler Kitabı**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
7. AKSAN, Doğan (1999), **Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, Engin Yayınevi, Ankara.
8. AKSAN, Doğan (2003), **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim**, 2. Cilt, TDK Yayınları, Ankara.
9. AKSU-KOÇ, Ayhan (1976), **The Acquisition of Aspect and Modality The case of Past Reference in Turkish**, Cambridge University Press, Cambridge.
10. AKSU-KOÇ, Ayhan; SLOBİN, Dan I. (1986), *A Psychological Account of The Development and Use of Evidentials in Turkish*, **Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology**, Ed. Wallace Chafe; Johans Nichols, Ablex Publishing Corporation, Norwood, New Jersey, pp. 159-168.

11. AKSU-KOÇ, Ayhan (2000), *Some Aspects of the Acquisition of Evidentials in Turkish*, **Evidentials: Turkic, Iranian and Neighbouring Languages**, Ed. Lars Johanson; Bo Utas, Mouton de Gruyter, Berlin-New York, pp. 15-28.
12. AKSU-KOÇ, Ayhan; ÖGEL-BALABAN, Hale; ALP, Ercan İ. (2009), *Evidentials and Source Knowledge in Turkish*, **New Directions in Child and Adolescent Development**, Issue 125, Autumn (Fall), pp. 13–28.
13. ASLAN DEMİR, Sema (2007), *İstek Kipliği, Gerçeklik ve Gerçekleştirilebilirlik*, **VII. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu**, 2-5 Mayıs 2007, Konya, s. 1-12.
14. ASLAN DEMİR, Sema, (2008), **Türkçede İsteme Kipliği: Semantik-Pragmatik Bir İnceleme**, Grafiker Yayınları, Ankara.
15. ATABAY, Neşe; ÖZEL, Sevgi; KUTLUK, İbrahim (2003), **Sözcük Türleri (Ad, Sıfat, Belirteç, İlgeç, Bağlaç, Ünlem, Eylem)**, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
16. ATTFIELD, Simon; DOWELL, John (2003), *Information Seeking and Use by Newspaper Journalists*, **Journal of Documentation**, 59 (2), pp. 187–204.
17. AUWERA, Johan van der; PLUNGIAN, Vladimir A. (1998), *Modality's Semantic Map*, **Linguistic Typology 2**, Walter de Gruyter, pp. 79-124.
18. AY, Özgür (2009), **Türkiye Türkçesi Ağzlarında Fiil Çekimi**, TDK Yayınları, Ankara.
19. AYDEMİR, İbrahim Ahmet (2010), **Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi**, Grafiker Yayınları, Ankara.
20. AYGİN-TOSUN, Nigar (1997), *Türkçede Koşul Tümcelerinin Bazı Sözdizimsel ve Anlambilimsel Özellikleri*, **XI. Dilbilim Kurultayı Bildiriler: 23-25 Mayıs 1997**, Haz. Deniz Zeyrek; Şükriye Ruhi, ODTÜ Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Ankara, s. 35-47.
21. BACANLI, Eyüp (2005), *Türkçedeki Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları*, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, (Mart 2006), s. 35-47.

22. BACANLI, Eyüp (2008), *Türkiye Türkçesindeki -miş Ekinin Dolaylılık ve Dolaylılık-Dışı Kullanımlarında Zamansal Atıf*, **Bilig**, Sayı 44, Kış 2008, s. 1-24.
23. BALCI, Tahir (2003), “*Edat*” *Bağlamında Sözcük Türlerine Yeni Bir Yaklaşım*, **TÖMER Dil Dergisi**, Sayı 122, Ankara, s. 7-16.
24. BANGUOĞLU, Tahsin (2007), **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara.
25. BENZER, Ahmet (2008), **Filde Zaman, Görünüş, Kip ve Kiplik**, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
26. BENZER, Ahmet (2010a), *-sa Ekinin İşlevleri ve Dilek-Şart Ayrımı*, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 28-Güz, s. 131-140.
27. BENZER, Ahmet (2010b), *İşleve Dayalı Dil Bilgisi: Türkçede Tahmin ve İhtimal Anlatımları*, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 3-Eylül 2010, s. 144-153.
28. BHAT, Darbhe N. Shankara (1999), **The Prominence of Tense, Aspect and Mood**, Studies in Language Companion Series 49, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
29. BILDIRCIN, Yaşam U. (2002), **Syntactic and Semantic Analysis of Modal Adverbs in Turkish**, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
30. BİLGEGİL, Kaya (2009), **Türkçe Dilbilgisi**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum.
31. BOLAND, Johanna Hendrika Geertruida (2006), **Aspect, Tense and Modality: Theory, Typology, Acquisition**, Vol. 1, The Institutional Repository of the University of Amsterdam.
32. BOYE, Kasper (2010), *Semantic Maps and the Identification of Cross-Linguistic Generic Categories: Evidentiality and its Relation to Epistemic Modality*, **Linguistic Discovery**, Vol. 8, Issue 1, pp. 4-22.
33. BUTLER, Jonny (2003), *A Minimalist Treatment of Modality*, **Lingua** 113, UK, pp. 967-996.

34. BYBEE, Joan; PAGLIUCA, William (1985), *Cross-Linguistic Comparison and the Development of Grammatical Meaning*, **Historical Semantic and Historical Word-Formation**, Ed. Jacek Fisiak, De Gruyter, Berlin, pp. 59-85.
35. BYBEE, Joan L. (1985), **Morphology**, Amsterdam: Benjamins.
36. BYBEE, Joan; FLEISCHMAN, Suzanne (1995), **Modality in Grammar and Discourse**, John Benjamins Publishing Company, USA.
37. BYBEE, Joan; PERKINS, Revere; PAGLIUCA, William (1994), **The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World**, University of Chicago Press, Chicago.
38. CHAFE, Wallace (1986), *Evidentiality in English Conversation and Academic Writing*, **Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology**, Ed. Wallace Chafe, Johanna Nichols, New Jersey, Ablex, pp. 261-272.
39. CINQUE, Guglielmo (2000), *A note on Mood, Modality, Tense and Aspect Affixes in Turkish*, **The Verb in Turkish**, Ed. Eser Erguvanli Taylan, Vol. 10, No. 1, Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp.1-15.
40. COATES, Jennifer (1995), *The Expression of Root and Epistemic Possibility in English*, **Modality in Grammar and Discourse**, Ed. Joan Bybee, Suzanne Fleischman, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
41. COMRIE, Bernard (1986), *Conditionals: A Typology*, **On Conditionals**, Ed. E. Traugott, A. Meulen, J. S. Reilly, C. Ferguson, Cambridge University Press.
42. CORCU, Demet (2003), *The Scope of Epistemic Modal Adverbs as Discourse Particles on Root Necessity in Turkish and English*, **Proceedings of ESSLLI 2003 Workshop on the Meaning and Implementation of Discourse Particles**, Ed. Henk Zeevat, Manfred Setede, Viyana, Avusturya, pp. 65-72.
43. CORMACK, Annabel; SMITH, Neil (2002), *Modals and Negation in English*, **Modality and its Interaction with the Verbal System**, Ed. Sjeff

- Barbiers, Vol. 47 *Linguistics Today*, Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 133–163.
44. CORNILLIE, Bert (2007), **Evidentiality and Epistemic Modality in Spanish (Semi-)Auxiliaries: A Cognitive-Functional Approach (Applications of Cognitive Linguistics)**, Mouton de Gruyter, Berlin/Germany.
45. CORNILLIE, Bert (2009), *Evidentiality and Epistemic Modality: On the Close Relationship Between Two Different Functions of Language*, 16: 1, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 44-62.
46. CSATÓ, Eva Agnes (2000), *Turkish MIŞ- and IMIŞ-items: Dimensions of a Functional Analysis, Evidentials: Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*, Ed. Lars Johanson, Bo Utas, Mouton de Gruyter, Berlin-New York, pp. 15-28.
47. ÇAKIR, Abdulvahit, (1992), *Türkçede Kiplik*, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 3, Ankara, s. 383-392.
48. ÇÜRÜK, Selcen, (2010), *Olumsuzluk ve Kiplik Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar*, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, Ankara, s. 57-72.
49. DeLANCEY, Scott (2001), *The Mirative and Evidentiality*, **Journal of Pragmatics**, 33, pp. 369-382.
50. DELİCE, İbrahim, (2002), *Yüklem Olarak Türkçede Fiil*, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 26, Sayı 2, Sivas, s. 185-21.
51. DELİCE, H. İbrahim (2008), **Sözcük Türleri**, Asitan Yayıncılık, Sivas.
52. DEMİRCAN, Ömer (2005), **Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Birleşmeleri**, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul.
53. DEMİRCİ, Kerim; MUHLBAUER, Jeff; COOK, Clare (2010), *Delile Dayalılık Bakımından Türkiye Türkçesi ile Bazı Kızılderili Dillerinde Basit Çekimli Geçmiş Zamanlar*, **Turkish Studies**, Vol. 5/1, Winter 2010, Ankara, pp. 221-233.

54. DeROSE, Keith (1991), *Epistemic Possibilities*, **The Philosophical Review**, Vol. 100, No. 4, Duke University Press, pp. 581-605.
55. DIK, Simon C. (1997), **The Theory of Functional Grammar, Part 1: The Structure of the Clause**, Foris, Dordrecht, Mouton de Gruyter.
56. DİLAÇAR, Agop (1971), **Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi**, TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.83-145.
57. EDİSKUN, Haydar (2007), **Türk Dil bilgisi: Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
58. EKER, Süer (2002), **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker Yayınları, Ankara.
59. EMEKSİZ, Zeynep Erk (2008), *Türkçede Kiplik Anlamının Belirsizliği ve Anlamsal Roller*, **Ankara Üniversitesi Dil Dergisi**, Sayı 144, s. 55-66.
60. EMEKSİZ, Zeynep Erk (2013), **Genel Dilbilim II**, Ed. A. Sumru Özsoy, Zeynep Erk Emeksiz, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
61. ENÇ, Mürvet (1997), *Tense and Modality*, **The Handbook of Contemporary Semantic Theory**, Ed. Shalom Lappin, Blackwell Publishers, UK, pp. 345-359.
62. ERGİN, Muharrem (2002), **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul.
63. ERGUVANLI-TAYLAN, Eser (1997), *Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi: {-DI} Biçimbirimi*, **XI. Dilbilim Kurultayı Bildiriler**, ODTÜ, 22-23 Mayıs 1997, s. 1-11.
64. **Felsefe Terimleri Sözlüğü/BSTS**, Ankara: Türk Dil Kurumu
65. FRAWLEY, William (1992), **Linguistic Semantics**, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Broadway, Hillsdale, New Jersey.
66. GABRIELATOS, Costas; MCENERY, Tony (2005), *Epistemic Modality in MA Dissertations*, **Lengua y Sociedad: Investigaciones Recientes en Lingüística Aplicada, Lingüística y Filología**, Ed. P. A. Fuertes Olivera, No. 61, Universidad de Valladolid, pp. 311-331.

67. GAGNON, Michaël; ALEXIS, Wellwood (2011), *Distributivity and Modality: Where Each May Go, Every Can't Follow*, In **Proceedings of SALT XXI**, CLC Publications.
68. GENCAN, Tahir Nejat (2001), **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınları, Ankara.
69. GÖKSEL, Aslı; KERSLAKE, Celia (2005); **Turkish: A Comprehensive Grammar**, London and Newyork.
70. GÜLŞAT AYGEN, Nigar (2002), **Finiteness, Case and Clausal Architecture**, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.
71. GÜNAY, Doğan (2001), *Göstergebilimsel Çözümlemede Kiplikler Kuramı ve Özne: Eylemi Gerçekleştirici Öznenin Kimliği ve Gücü*, **Dil Dergisi**, Sayı 99, Ankara, s. 27-53.
72. **Güncel Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, Ankara.
73. HAAN, de Ferdinand (2006), *Typological Approaches to Modality, The Expression of Modality*, Ed. William Frawley, Mouton de Gruyter, Berlin.
74. HACIÖMEROĞLU, Mine Sultan (2007), **Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenler İçin Kiplik Öğretimi Üzerine Materyal Geliştirme**, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
75. HACKING, Ian (1967), *Possibility*, **The Philosophical Review**, Vol. 76, No. 2, Duke University Press, Durham, North Carolina, United States, pp. 143-168.
76. HACQUARD, Valentine; WELLWOOD, Alexis (2000), *Embedding Epistemic Modals in English: A Corpus-Based Study*, **Epistemic Modality, Language and Conceptualization: A Cognitive Pragmatic Perspective**, Ed. Jan Nuyts, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philedelphia.
77. HAILPERIN, Theodore (1984), *Probability Logic*, **Notre Dame Journal of Formal Logic**, Vol. 25, Number 3, pp. 198-212.
78. HEINE, Bernd (1995), **Agent-Oriented vs. Epistemic Modality: Some Observations on German Modals, Modality in Grammar and**

- Discourse**, Ed. Joan Bybee, Suzanne Fleischman, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
79. HENGEVELD, Kees (1988), *Illocution, Mood and Modality in a Functional Grammar of Spanish*, **Journal of Semantics**, 6, pp. 227–269.
80. HENGEVELD, Kees (1989), *Layers and Operators in Functional Grammar*, **Journal of Linguistics**, 25, pp. 127–157.
81. HİRİK, Seçil (2010), **Eski Uygur Türkçesinde Olasılık Kiplikleri**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
82. HİRİK, Seçil (2013), *Türkçede Kip-Kiplik Terimleri ve Tanımları Üzerine*, **Bengü Beläk: Ahmet Ercilasun Armağanı**, Ed. Bülent Gül, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 243-252.
83. HOGEWEG, Lotte; HOOP, Helen de; MALCHUKOV, Andrej (2009), *The Semantics of Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*, **Cross-linguistic Semantics of Tense, Aspect and Modality**, Ed. Lotte Hogeweg, Helen de Hoop, Andrej Malchukov, John Benjamin Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
84. HOLMES, J. (1982), *Expressing Certainty and Doubt in English*, **RELJ Journal**, 13 (2), pp. 9-29.
85. HOMER, Vincent (2010), *Epistemic Modals: High Ma Non Troppo*, **Proceedings of NELS 40**, Amherst, MA: GLSA Publications.
86. HOYE, Leo (1997), **Adverbs and Modality in English**, Longman, London and New York.
87. HOYE, Leo (2005), “*You may think that; I couldn’t possibly comment!*” *Modality Studies: Contemporary Research and Future Directions: Part II*, **Journal of Pragmatics**, 37, pp. 1481–1506
88. HUITINK, Janneke (2009), *Scoping over epistemics in English and in Dutch*. In **Current Issues in Unity and Diversity of Languages, Collection of Papers Selected From CIL 18**, Korea University, Seoul: Linguistic Society of Korea, pp. 2077–2089.

89. HYLAND, Ken; MILTON, John (1997), **Qualification and Certainty in L1 and L2 Students' Writing**, Journal of second Language Writing, 6 (2), pp. 183-205.
90. IFANTIDOU, Elly (2001), **Evidentials and Relevance**, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
91. İMER, Kamile; KOCAMAN, Ahmet; ÖZSOY Sumru, (2011), **Dilbilim Sözlüğü**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
92. JOHANSON, Lars (2000), *Turkic Indirectives*, **Evidentials: Turkic, Iranian and Neighbouring Languages**, Ed. Lars Johanson, Bo Utas, Mouton de Gruyter, Berlin and New York, pp. 61-87.
93. JOHANSON, Lars (2003), *Evidentiality in Turkic*, **Studies in Evidentiality**, Ed. A. Aikhenvald et al., John Benjamins Publishing Company, Amsterdam-Philadelphia, pp. 273-290.
94. JOHANSON, Lars (2006), *Indirective Sentence Types*, **Turkic Languages**, 10, pp. 73-89.
95. JOHANSON, Lars (2009), *Modals in Turkic*, **Modals in the Languages of Europe: Reference Work**, Ed. Björn Hansen Ferdinand de Haan, Mouton de Gruyter, Berlin, pp. 487-510.
96. KARAAĞAÇ, Günay (2009), **Türkçenin Söz Dizimi**, Kesit Yayınları, İstanbul.
97. KARAAĞAÇ, Günay (2012), **Türkçenin Dil Bilgisi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
98. KARABAĞ, İmran (2000), *Türkçede Kip ve Kiplik Olgusu*, **Türk Dili**, 2002-2, Sayı 585, Ankara, s. 275-278.
99. KARADOĞAN, Ahmet (2009), **Türkiye Türkçesinde Kılıp**, Divan Kitap, Ankara.
100. KAYA, Nesrin (2004), *Türkçede Bildirme Kiplerinde Zarf Kullanımlarına Dayalı Anlam Özellikleri*, **TDAY Belleten**, Cilt II, Ankara, s. 89-98.
101. KERİMOĞLU, Caner (2010), *On Epistemic Modality Markers in Turkey Turkish: Uncertainty*, **Turkish Studies**, Vol. 5/4, Fall 2010, Ankara, pp. 434-478.

102. KERİMOĞLU, Caner (2011), **Kiplik İncelemeleri ve Türkçe**, Dinozor Kitabevi, İzmir.
103. KIEFER, Ferenc (2009), *Modality, Grammar, Meaning and Pragmatics*, Ed. Frank Brisard, Jan Ola Östman, Jef Verschueren, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
104. KILIÇ, Filiz (2004), **Kırgız Türkçesinde Bilgi Kipliği: Delile Dayananların Diğer Bilgi Kiplikleriyle İlişkisi**, Ankara: Ankara Üniversitesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
105. KIRAN, Zeynel (2002), **Dilbilime Giriş**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
106. KOCAMAN, Ahmet (1971), *Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler*, **TDAY Belleten**, Ankara, s. 81-85.
107. KOCAMAN, Ahmet; OSAM, Necdet (2000), **Uygulamalı Dilbilim-Yabancı Dil Öğretimi Terimleri Sözlüğü**, Hitit Basımevi, Ankara.
108. KOCHIRAS, Hylarie (2006), *Belief Contexts and Epistemic Possibility*, **Principia: An International Journal of Epistemology**, 10 (1), NEL Publishing, Brazil, pp. 1-20.
109. KORKMAZ, Zeynep (1959); *Türkiye Türkçesinde İktidar ve İmkân Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri*, **TDAY Belleten**, TDK Yayınları, Ankara, s. 107-124.
110. KORKMAZ, Zeynep (2007a), **Türkiye Türkçesi Grameri**, TDK yayınları, Ankara.
111. KORKMAZ, Zeynep (2007b), **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara.
112. KORNFILT, Jaklin (1997), **Turkish**, Routledge, London.
113. KRANICH, Svenja (2009), *Epistemic Modality in English Popular Scientific Texts and Their German Translations*, **Trans-Kom**, 2 [1], pp. 26-41.
114. KUHLETHAU, Carol Collier (1999), *The Role of Experience in the Information Search Process of an Early Career Information Worker: Perceptions of Uncertainty, Complexity, Construction and Sources*, **Journal of the American Society for Information Science**, 50 (5), pp. 399-412.

115. LEWIS, G. L. (1967), **Turkish Grammar**, Oxford University Press, London.
116. LYONS, John (1977), **Semantics**, Cambridge University Press, Cambridge.
117. MEHMET, Gülsün (2012), *Delile Dayalılık ve Salar Türkçesinde Öge Cümlelerle Delillendirilmiş Dolaylılık*, **Dil Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 11, Güz 2012, Ankara, s. 67-80.
118. MOLICHIEVA, Zarina (2007), *Category of Evidentiality and Mirativity in Chechen*, **Conference on the Language of the Caucasus**, 7-9.12.2007, Max Planck Institute EVA, Leipzig, pp. 1-6.
119. MORANTE, Roser; SPORLEDER, Caroline (2012), *Modality and Negation: An Introduction to the Special Issue*, **Computational Linguistic**, June 2012, Vol. 38, No. 2, pp. 223-260.
120. MUSHIN, Iliana (2001), *Evidentiality*, **Evidentiality and Epistemic Stance: Narrative Retelling**, Vol. 87, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 17-51.
121. NARROG, Heiko (2008), *The Aspect-Modality Link in the Japanese Verbal Complex and Beyond*, **Modality-Aspect Interfaces: Implications and Typological Solutions**, Ed. Werner Abraham, Elisabeth Leiss, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
122. NAUZE, Fabrice Dominique (2008), **Modality in Typological Perspective**, Print Partners Ipskamp, Enschede, ILLC Dissertation Series DS-2008-08.
123. NAUZE, Fabrice Dominique (2009), *Modality and Context Dependence*, **Cross-linguistic Semantics of Tense, Aspect and Modality**, Ed. Lotte Hogeweg, Helen de Hoop, Andrej Malchukov, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
124. NEVSKAYA, Irina A. (2002), *Evidentials, Miratives and Indirectives in Shor*, **Scholarly Depth and Accuracy: A Festschrift to Lars Johanson**, Ed. Nurettin Demir, Fikret Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, pp. 307-323.

125. NORDSTROM, Jackie (2010), **Modality and Subordinators**, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
126. NUYTS, Jan (2001a), *Subjectivity as an Evidential Dimension in Epistemic Modal Expressions*, **Journal of Pragmatics**, Vol. 33, Issue 3, March 2001, pp. 383–400.
127. NUYTS, Jan (2001b), **Epistemic Modality, Language and Conceptualization: A Cognitive-Pragmatic Perspective**, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
128. NUYTS, Jan (2006), *Modality: Overview and Linguistic Issues*, **The Expression of Modality**, Ed. William Frawley, Mouton de Gruyter, Berlin.
129. OZTURK, Ozge; PAPAFRAGOU, Anna (2007), *Children's Acquisition of Epistemic Modality*, **Proceedings of the 2nd Conference on Generative Approaches to Language Acquisition North America (GALANA)**, Ed. Alyona Belikova et al., Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, pp. 320-327.
130. OZTURK, Ozge; PAPAFRAGOU, Anna (2008), *The Acquisition of Evidentiality in Turkish*, **U. Penn Working Papers in Linguistics**, Vol. 14.1, pp. 297-309.
131. ÖZCAN, Mehmet; *Anlatılarda Kullanılan Zaman Görünüş Kiplik Yapılarının Kullanımındaki Gelişimsel Farklar*, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 32, Ankara, 2007, s. 221-231.
132. ÖZENEN, Muna Yüceol (2010), *Türkçede "Bildirme" Çekimi Ve Pekiştirme-Olasılık Kategorisi*, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, 17-2, s. 187-196.
133. PALMER, Frank Robert (1969), **A Linguistic Study of the English Verb**, Miami Linguistics Series, No. 2, University of Miami Press, Florida.
134. PALMER, Frank Robert (1986), **Mood and Modality**, Cambridge University Press, Cambridge.
135. PALMER, Frank Robert (2001), **Mood and Modality**, Cambridge University Press, Cambridge.

136. PAPAFRAGOU, Anna (2000), **Modality: Issues in the Semantics-Pragmatics Interface**, Elsevier, Amsterdam; New York.
137. PAPAFRAGOU, Anna (2006), *Epistemic Modality and Truth Conditions*, **Lingua**, 116 (10), pp. 1688–1702.
138. PIETRANDREA, Paola (2005), **Epistemic Modality: Functional Properties and the Italian System: In Studies in Language Companion Series**, Vol. 74, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam-Philadelphia.
139. RUBIN, Victoria L.; LIDDY, Elizabeth. D.; KANDO, Noriko (2005), *Certainty Identification in Texts: Categorization Model and Manual Tagging Results*, **Computing Attitude and Affect in Text: Theory and Applications (The Information Retrieval Series)**, (Ed. J. G. Shanahan, Y. Qu, J. Wiebe), Springer-Verlag New York, Inc.
140. RUBIN, Victoria L. (2007), *Stating with Certainty or Stating with Doubt: Intercoder Reliability Results for Manual Annotation of Epistemically Modalized Statements*, **Proceedings of NAACL HLT**, Companion Vol., pp. 141-144.
141. RUBIN, Victoria L. (2010), *Epistemic Modality: From Uncertainty to Certainty in the Context of Information Seeking as Interactions with Texts*, **Information Processing and Management**, 46 (2010), pp. 533-540.
142. RUHİ, Şükriye; ZEYREK, Deniz; OSAM, Necdet (1997), *Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler*, **Dilbilim Araştırmaları**, Bizim Büro, Ankara, s.105-111.
143. RUHİ, Şükriye; ZEYREK, Deniz; TURAN, Ümit (2000), *Koşul Tümcelerinde Varsayımşallık ve Gerçek Karşıtlığı*, **XIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri**, 13-15 Mayıs 1999, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, s. 19-29.
144. RUHİ, Şükriye (2002), *The Modal Adverbs mutlaka and kesinlikle in the Context of Directives and Deontic Modality in Turkish*, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/Anadolu University Journal of Social Sciences**, 2, s. 19-38.

145. SARGIN, Meltem (2014), *Türkçede Verilen Bilginin Kaynağına İlişkin Tutumu Belirten Dilsel Düzenekler*, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 16, Adıyaman, s. 366-393.
146. SAVRAN, Hülya (2008), *Türk Dilinde “+Dir” Bildirme Eki ve “+Dir” Bildirme Ekiyle Yapılan Belirsizlik Kelimeleri*, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 9, Sayı 14, 2008/1, s. 163-188.
147. SEBZECİOĞLU, Turgay (2004), *Türkçede Kip Kategorisi ve -yor Biçimbiriminin Kipsel Değeri*, **Dil Dergisi**, 124, s. 18-33.
148. SHIRO, Martha (2004), *Expressions of Epistemic Modality and The Construction of Narrative Stance in Venezuelan Children’s Stories*, **Psychology of Language and Communication**, Vol. 8, No. 2, pp. 35-56.
149. SIEWIERSKA, Anna (1991), **Functional Grammar**, Routledge Publishing, London and New York.
150. SLOBİN, Dan I.; AKSU, Ayhan A. (1982), *Tense, Aspect and Modality in the Use of the Turkish Evidential*, **Tense-Aspect: Between Semantics and Pragmatics**, Ed. Paul J. Hopper), John Benjamins Publishing, Amsterdam/Philadelphia, pp. 185-200.
151. STEPHENSON, Tamina (2005), *Assessor Sensitivity: Epistemic Modals and Predicates of Personal Taste*, **New Work on Modality: MIT Working Papers in Linguistics**, Ed. J. Gajewski, V. Hacquard, B. Nickel, S. Yalcin, Vol. 51, pp. 1-22.
152. STEPHENSON, Tamina (2007), *Judge-Dependence, Epistemic Modals, and Predicates of Personal Taste*, **Linguistics and Philosophy** 30, pp. 487–525.
153. SWANSON, Eric (2010), *On Scope Relations Between Quantifier and Epistemic Modals*, **Journal of Semantics**, 27 (4), pp. 529-540.
154. SWEETSER, Eve E. (1990); **From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure**, Cambridge University Press.
155. TANCREDI, Christopher, (2007), *A Multi-Modal Theory of I-Semantics*, ms.

156. TEMÜRCÜ, Ceyhan (2007), **A Semantic Framework for Analyzing Tense, Aspect and Mood: An Application to the Ranges of Polysemy of –Xr, -Dir, -Iyor and Ø in Turkish**, Universiteit Antwerpen.
157. TRAUGOTT, Elizabet C. (1988), *Pragmatic Strengthening and Grammaticalization*, **Proceedings of the 14th Annual Meeting of the BLS**, Ed. S. Axmaker, A. Jaisser, H. Singmaster, BLS, Berkeley, CA, pp. 406-416.
158. TRAUGOTT, Elizabet C. (1989), *On the Rise of Epistemic Meanings in English: An Example of Subjectification in Semantic Change*, **Language**, 65-1, pp. 31-55.
159. UZUN, Nadir Engin, (2004), **Dil Bilgisinin Temel Kavramları**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi–39, İstanbul.
160. van Schaaik, Gerjan (2001), *Periphrastic Tense/Aspect/Mood*, **The Verb in Turkish** Ed. Eser Erguvanlı Taylan, John Benjamins Publishing, Amsterdam/Philadelphia, pp. 61-95.
161. van GIJIN, Rik; GIPPER, Sonja (2009), *Irrealis in Yurakare and Other Languages: On The Cross-Linguistic Consistency of An Elusive Category*, **Cross-Linguistic Semantics of Tense, Aspect and Modality**, Ed. Lotte Hogeweg, Helen de Hoop, Andrej Malchukov, John Benjamin Publishing Company.
162. VARDAR, Berke, (1980), **Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**; TDK Yayınları, Ankara.
163. VAZQUEZ, Ignacio; GINER, Diana (2008), *Beyond Mood and Modality: Epistemic Modality Markers as Hedges in Research Articles: A Cross-Disciplinary Study*, **Revista Alicantina de Estudios Ingleses**, 21, pp. 171-190.
164. VELUPILLAI, Sumithra; KVIST, Maria (2012), *Fine-grained Certainty Level Annotations Used for Coarser-grained E-health Scenarios Certainty Classification of Diagnostic Statements in Swedish Clinical Text*, **CICLing**, Part II, LNCS 7182, Ed. A. Gelbukh, pp. 450-461.

165. Von FINTEL, Kai (2006), *Modality and Language*, **Encyclopedia of Philosophy-Second Edition**, Ed. Detroit Donald M. Borchert, MacMillan Reference USA.
166. von FINTEL, Kai; GILLIES, Anthony S. (2006), *Epistemic Modality for Dummies*, **Annual Meeting of the APA Eastern Division**, December 30, 2005, pp. 1-32.
167. von FINTEL, Kai; GILLIES, Anthony S. (2007), *An Opinionated Guide to Epistemic Modality*, **Oxford Studies in Epistemology**, Ed. Szabó Gendler, John Hawthorne, Vol. 2, Oxford University Press, pp. 32–62.
168. von Wright, Georg H. (1951), **An Essay in Modal Logic**, North-Holland Publishing Company, Amsterdam.
169. WEATHERSON, Brian; EGAN, Andy (2011), *Epistemic Modals and Epistemic Modality*, **Epistemic Modality**, Ed. Brian Weatherston, Andy Egan, Oxford University Press, New York.
170. WHITT, R. J. (2009), *Auditory Evidentialty in English and German: The Case of Perception Verbs*, **Lingua** 119, pp. 1083-1095.
171. YAMAN, Ertuğrul (1999), **Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
172. YARAR, Emine, (2001), *Bilimsel Söylemde Olasılık Kipi*, **XV. Dilbilim Kurultayı Bildiriler: Dilbilim ve Dilbilgisi**, Ankara, s. 89-98.
173. YAVAŞ, Feryal (1980), *The Turkish Future Marker*, **Kansas Working Papers in Linguistics**, Ed. Patricia Hamel; Ronald Schaefer), Vol. 5, No. 1, pp. 139-149.
174. YAVAŞ, Feryal (1982), *The Turkish Aorist*, **Glossa: An International Journal of Linguistics**, Vol. 16: 1, pp. 40-53.
175. ZAEFFERER, Dietmar (2001), *Modale Kategorien*, **Language Typology and Language Universals: An International Handbook**, Ed. Martin Haspelmath, Wulf Ekkehart König, Wolfgang Raible Oesterreicher), Berlin de Gruyter, pp. 784-816.
176. ZAEFFERER, Dietmar (2005), *A General Typology of Modal Categories*, *Tidsskrift for Sprogforskning*, **Institut für Theoretische**

Linguistik, Ludwig-Maximilians-Universität, München, Deutschland,
Argang 3, No. 2, pp. 19-49.

177. ZIEGELER, Debra (2000), *Hypothetical Modality, Grammaticalisation in an L2 Dialect*, **Studies in Language Companion Series 51**, National Tsing Hua University, Taiwan.

